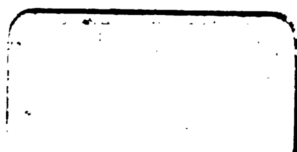

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

SVEN TUNBERG

FYRTIONIONDE ÅRGÅNGEN

1929

STOCKHOLM 1929

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

290760

INNEHÅLL.

Avhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Översikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelse.

S. 260 rad 25 u. fr. står »än att själv se», b. v. »eller att själv se».

I avdelningen »Underrättelser» behandlade skrifter och uppsatser.

Använda förkortningar.

ADB = Allgemeine Deutsche Biographie.
APD = Acta pontificum Danica.
BSH = Styffe, C. G., Bidrag till Skandinaviens historia.
DD = Diplomatarium Dalekarlicum.
DHT = (Dansk) Historisk Tidsskrift.
DM = Danske Magazin.
DN = Diplomatarium Norvegicum.
DRA = Deutsche Reichstagsakten.
DS = Diplomatarium Suecanum.
EHR = English Historical Review.
FHT = Historisk Tidskrift för Finland.
FMU = Finlands medeltidsurkunder.
GVR = Gustav Vasas Registratur.
HH = Historiska Handlingar.
HR = Hanserecesse.
HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT = (Svensk) Historisk Tidskrift.
HZ = Historische Zeitschrift.
KFÅ = Karolinska Förbundets Årsbok.
KÅ = Kyrkohistorisk Årsskrift.
LECU = Liv-, Esth- u. Curländisches Urkundenbuch.
MEStL = Magnus Erikssons stadslag.
MU = Mecklenburgisches Urkundenbuch.
NHT = (Norsk) Historisk Tidsskrift
OPSS = Olaus Petris samlade skrifter.
PHT = Personhistorisk Tidskrift.
RPB = Riksarkivets pergamentsbrev.
RR = Riksregistraturet.
SBL = Svenskt Biografiskt Lexikon.
SD = Svenskt diplomatarium.
SFS = Svenska Fornskriftssällskapets skrifter.
SRA = Svenska riksdagsakter.
SRAP = Svenska ridderskapets och adelns protokoll.
SRD = Scriptores rerum Danicarum.
SRP = Svenska riksrådets protokoll.
SRS = Scriptores rerum Suecicarum.
ST = Sveriges Traktater.
StR = Stockholms rådhus och råd. Festskrift.
VHAAH = Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademiens Handlingar

K. A. = Kammararkivet.
K. B. = Kungl. Biblioteket.
L. U. B. = Lunds universitetsbibliotek.
R. A. = Riksarkivet.
U. U. B. = Uppsala universitetsbibliotek.

Svenskt och tyskt i Stockholms äldre historia.

AV

NILS AHNLUND.

Att det medeltida Stockholm skulle stå under en mäktig tysk kulturpåverkan låg i sakernas egen natur.

Det gäller över huvud om nordiskt stadsväsen under den egentliga medeltiden (räknad ungefär från mitten av 1100-talet), att det påverkas av tyska impulser och mönster. Visserligen med växlande styrka vid olika tidpunkter och på olika håll. Men utvecklingens huvudström gick i denna riktning, och utan detta starka och i mycket bestämmande tyska inslag kan i vart fall svensk stadsmannautveckling under dess grundläggande århundraden aldrig förstås. Och ser man bort från Visby, som ju levde under alldeles egenartade villkor, finns det säkert ingen av våra medeltidsstäder, där ett sådant tyskt inflytande avtecknar sig kraftigare eller åtminstone tydligare än i Stockholm.

Men flera av de historiska spörsmål, som framställa sig i dessa sammanhang, stappla ännu mer eller mindre på problemställningens stadium. På vilka vägar, närmare bestämt, har t. ex. jätteförrådet av lågtyska ordformer vunnit burskap i vårt språk? Det är tillåtet att gissa, att Stockholm varit en omsmältningshärd framför andra.[1] Rättshistorien har endast mera flyktigt skärskådat det närmare sambandet mellan de

---

Framställningen återger (med några tillägg) förf:s installationsföreläsning vid Stockholms Högskola den 4 febr. 1928. Noter även som en exkurs ha tillfogats vid utarbetandet för trycket.

[1] Esaias Tegnér (Språk och nationalitet, Svensk tidskrift 1874) har hävdat sannolikheten av att dessa plattyska lån väsentligen förmedlats av danskan under unionstiden. Elias Wessén betvivlar detta (installationsföreläsning vid Stockholms Högskola den 7 febr. 1928) och söker förklaringen i den direkta kontakten genom städerna, framför allt Stockholm.

medeltida svenska stadslagarna och de tyska stadsrätterna.[1] Den ekonomiska historien har ännu knappast för vårt lands vidkommande på allvar tagit upp frågorna om handelsutbytets strömfåror och fluktuationer, om affärslivets organisation[2] o. s. v. under den period, som ekonomiskt får sin prägel av hansans maktställning. Men också bortsett från denna ofullständighet i belysningen, är det ämne jag vågat välja för denna studie i sig självt så rikt, att viktiga sidor givetvis här måste uteslutas.[3] Vad jag ville teckna är själva huvuddragen av förhållandet mellan Stockholms tyska och svenska befolkning under medeltid och äldre Vasatid. Den allmänna historiska bakgrunden till detta utkast kan endast antydas; den belysande detaljen bör å andra sidan ej saknas. Därom är jag livligt medveten, att flera drag efter närmare skärskådan kunna te sig i delvis annan belysning. Men en sammanfattning sådan som den följande, om ock blott i utkastets förberedande form, torde erbjuda en fortsatt forskning fördelar som utgångspunkt eller som jämförelseled.

Om tidpunkten för Stockholms anläggning som stad råda som bekant olika meningar. Flera författare, äldre och yngre, vilja förlägga händelsen till Knut Erikssons regering, slutet av 1100-talet; andra anse tryggare att hålla sig till Erikskrönikan, som anger Birger Jarl som stadsgrundaren. I båda fallen måste tysk påverkan antagas ha gjort sig gällande. De som tänka sig en stadsanläggning vid Mälarens utlopp före Birger Jarl[4] grunda gärna denna åsikt på det tyska kulturinflytande

[1] Om Bjärköarättens samband med västtyska rättsbestämmelser jfr S. Tunberg, Stora Kopparbergets historia, I (1922), s. 68, n. 1, och där anförd litteratur.

[2] Fr. Rörig, Grosshandel und Grosshändler im Lübeck des 14. Jahrhunderts, i Zeitschrift für lübeckische Geschichte, B. 23 (1926). — Om Lybeck som växelcentrum för Norden: Pauli, Lübeckische Zustände im Mittelalter, II (1872), s. 98 ff.

[3] Särskilt gäller detta om den närmare arten av förhållandet mellan Stockholms tyskbördiga borgare och de på staden handlande tyska köpmännen (eller köpsvennerna), vilka senare ej sällan ge sig tillkänna i handlingar från senare medeltid, stundom i samband, som peka på korporationsmässiga former. — R. M. Stechers endast i maskinskrift förefintliga Leipzigdissertation Der deutsch-schwedische Handel in der Vergangenheit und die Lübecker Stockholmfahrer (jfr Settervall, Historisk bibliografi 1925, n:r 2849) har ej varit mig tillgänglig. — På det omfattande kapitlet om gästrätten har jag här ej tillfälle att närmare ingå.

[4] Gunnar Bolin antager, att den första befästningsanläggningen härrör redan från Birger Brosa, och att i senare tradition den äldre jarlen Bir-

inom olika områden, som tydligt nog kännetecknar konung Knuts långa och i huvudsak fredliga regering.[1] Det unga, uppåtstigande Lybeck har nu med sin handel börjat erövra de baltiska kusterna, och på Gotland ha tyskarna vunnit en stödjeklippa för sin expansion åt öster. Om vi däremot — på försiktigare grunder — föredraga att betrakta Birger Jarl som skaparen av Stockholm, blir sambandet med denna länge fortgående tyska kraftutveckling ej mindre påtagligt. Att stadsplanen röjer tyska förebilder får anses ådagalagt, närmast pekande på mitten av 1200-talet. Oemotsägligast är emellertid ett vittnesbörd, som dokumentariskt slår fast, att jarlen ville skapa en varaktig tysk bosättning i de svenska städerna. Den ännu bevarade traktat, som han, sannolikt 1251, avslöt med Lybeck, stadgar bl. a., att borgare från denna stad, som ville bosätta sig i Sverige, skulle vara landets lagar underkastade och »i övrigt kallas svenskar».[2]

Med rätta har man lagt stor vikt vid denna Birger Jarls tanke. Den torde få fattas som en försvarsåtgärd i Sveriges intresse. Tyska köpmän, som på mer stadigvarande sätt fingo sin verksamhet förlagd hit, skulle bli något annat än kolonister: de skulle inordnas i det svenska samhället, naturaliseras som svenskar. Dessa främlingar, som övervintrade på våra kuster efter slutad seglation, kunde eljest lätteligen inkräkta på den inhemska handelsidkande befolkningens friheter, utan att besväras av dess plikter. De kunde rota sig tillhopa i slutna samband, farliga för det land som utövade gästvänskap. Hansans historia erbjuder mer än ett exempel; det väl mest eklatanta är det mäktiga hanseatiska »kontoret» i Bergen, aldrig erkänt av landets regering och utan andel i stadens styrelse, men i besittning av en makt, som tiderna igenom vållade många och svåra slitningar. Att ha brutit udden av en ut-

---

ger identifierats med sin yngre namne: Namnet Stockholm och Stockholms stads uppkomst, Sankt Eriks årsbok 1921. Om diskussionen se f. ö. R. Pipping, Kommentar till Erikskrönikan (1926), s. 267 ff.

[1] Tunberg finner i detta sammanhang »en riktig instinkt» ligga bakom hypotesen, att »Stockholm räknar sina anor just från konung Knut Erikssons tid». Sveriges historia intill våra dagar, II (1926), s. 61—62. Hypotesen möter enligt min uppfattning vissa svårigheter i tidfästningen av Jon jarl-episoden; jfr min studie över detta ämne i Svensk sägen och hävd (1928). Enligt meddelande av prof. Martin Olsson synas dock byggnadshistoriska skäl tala för att själva tornet (»Kärnan») är äldre än Birger Jarl.

[2] »Et sweui de cetero apellentur.» *ST* I, 94. Flera äldre utgivare, bl. a. Lappenberg, läsa *sveni* i st. för *sveui*.

veckling, som kunnat föra till liknande utväxter, får måhända räknas Birger Jarl till förtjänst.[1]

Det vore nu frestande att ställa 1251 års traktat i samband med anläggningen av Stockholm, som alldeles samtidigt första gången börjar skymta i källorna. Vad som närmast skedde här, därom veta vi så ytterst litet; men urkunder från Magnus Ladulås bekräfta på flera sätt, att den hastigt tillväxande nya staden var mål för en stark tysk inflyttning. Och konung Magnus, under vilken det tyska kulturinflytandet i Sverige passerade ett av sina högvattensmärken, uppmuntrade planmässigt denna invandring. Han uppät t. ex. 1280 åt en herr Gödeke från Memel en tomt vid Söderport, avgiftsfritt och utan alla villkor; meningen förefaller likvisst ha varit, att överlåtelsen skulle komma köpenskapen direkt till godo, ty när änkan sålde gården till dominikanerna, inlade slottsfogden sitt veto, under Magnus' livstid och säkerligen med hans gillande.[2] De stockholmsborgare, som börja sparsamt skymta i källorna,[3] ha företrädesvis tyska namn. Den förste för oss kände tyske stockholmaren torde vara herr Tideman Fris, nämnd i ett kungligt gåvobrev från 1282.[4] Om Magnus' popularitet också bland de tyska köpmännen vittnar till sist det varma eftermäle, som ägnas honom av den lybske historieskrivaren Detmar.[5]

Det naturaliseringskrav, som Birger Jarls traktat uppställt, skulle i sin renhet icke förverkligas. Tyskarna förblevo i realiteten tyskar, kommo icke ens att »kallas» svenskar. Näs-

[1] Jfr Grandinson, Studier i hanseatisk-svensk historia, I: tiden till 1332 (1884), s. 19—20. — Möjligen har även faran från den ofantligt expansiva lybska rätten stått klar för Birger Jarl.

[2] *DS* 989 (1289, ej 1285!). Herr Gödeke (Godeche de Memmela) har tydligen inflyttat från det på 1250-talet anlagda Memel; hans äldste son, herr Johannes, är redan kyrkoherde på Lovö; en frände är den i brevet omtalade Johannes Weslere.

[3] Det första personnamn, som över huvud möter från Stockholm, torde vara den »Johannes de Stokholm Suecie», som 1261 åtföljde Birger Jarl till Köpenhamn och därifrån begav sig till Ringsted för att vid Erik Plogpennings grav vittna om sitt underfulla botande från sjukdom. De miraculis Sancti Erici regis Danorum, 7, Vitæ sanctorum danorum, ed. Gertz, s. 437. Möjligen var han slottsfogde; han stod tydligen jarlen nära. Den tillagda bestämningen *Suecie* visar ju, att Stockholm då ännu var föga känt.

[4] *DS* 757. — Han uppträder även 1285 (*DS* 807). Uppgiften i festskriften Stockholms rådhus och råd, II (1915; i forts. cit. *StR*), att han skulle vara bördig från Oldenburg, grundar sig på en tydligt felaktig tolkning av inskriptionen på det ena sigillet under 1285 års brev; det är i stället den beseglande Hartman Gremlin, som anger sig vara hemma där.

[5] »En lebhebber des vredes unde aller rechticheyt.» *SRS* III, 1, s. 181.

man överallt i de dåtida svenska städerna, icke minst runt Mälaren, träffas de omkr. 1300 i hela slutna kolonier, hitlockade av bergsbruket och andra näringsfång.[1] Men om de länge bevarade språk och nationalitet och ej släppte kontakten med sina hemorter, så införlivades de dock snabbt med svenska rätts- och samhällsformer, samtidigt uppenbarligen påverkande dessa. Den ställning, som traktaten med Lybeck ville tillerkänna dem, måste i underförstådd form ha inneburit, att de skulle bli delaktiga i städernas styrelse och förvaltning. Snart träffas också tyskar litet varstädes som det borgerliga elementets förtroendemän. Herr Hinze van Heden, Stockholms förste med full säkerhet kände borgmästare,[2] inleder (1297) den långa raden tyskar i rådslängden från vår huvudstad. Och skärskådar man dennas utseende under de följande 130 åren, te sig de rent tyska namnen avgjort i flertal.

Den bekanta föreskriften i Magnus Erikssons stadslag om en jämn delning efter nationalitetsgrund av magistraten och vissa andra stadsämbeten kan tänkas gå tillbaka till Birger Jarls tid. I så fall måste denna ordning ha varit avsedd att bli en övergångsform, för så vitt vi riktigt tolkat innebörden av traktaten med Lybeck. I en tid, som utmärktes av en så kraftig inflyttning av ett socialt och ekonomiskt välrustat främmande folkelement, kunde emellertid sådana bestämmelser närmast framstå som en anordning till det svenska borgerskapets skydd. Åtminstone skulle erfarenheten från det följande visa, att den ej var obehövlig; dammarna höllo mer än en gång på att sprängas av tyskhetens flodvåg. Äldst finner man denna tudelning i den fragmentariskt bevarade söderköpingsrätten (omkr. 1300), medan den däremot saknas i den ungefär samtidiga bjärköarätten, Stockholms äldsta stadslag.[3] Då emellertid den senare saknar närmare föreskrifter för den form av stadsstyrelse, som i allt fall måste ha varit för handen, kan härpå enligt min mening alls icke byggas någon slutsats att en delning förekommit väl i Söderköping men ej i Stockholm. Och i själva verket finnes från Stockholm en urkund av

[1] Adolf Schück, Studier rörande det svenska stadsväsendets uppkomst och äldsta utveckling (1926), s. 270 ff.

[2] »Magister burgensis.» *DS* 1191. De två föregående, som upptagas i borgmästarlängden i *StR*, synas i sin här antagna egenskap av borgmästare ytterst osäkra. Beträffande ändringar i *StR* jfr F. de Brun i Samfundet S:t Eriks årsbok 1920.

[3] Holmbäck i *HT* 1925, s. 47—49.

1323, visande att rådsledamöterna här varit delade i nationella hälfter, minst 25 år före stadslagens kodifiering.[1] Om man härtill lägger allt det myckna, som utvisar ett speciellt samband mellan Stockholm och stadslagen, kan så mycket mindre dragas i tvivelsmål, att bestämmelserna närmast upptagits ur Stockholmsk tradition och praxis, även om liknande bestämmelser funnits annorstädes.

Enligt stadslagen skola borgmästare och rådmän till hälften tagas ur svenskarnas och till andra hälften ur tyskarnas led, så att varje år sitta en svensk och en tysk borgmästare, som vardera inneha en av stadens båda nycklar, jämte fem svenska och fem tyska rådmän. Vid bestämmandet av nationalitet blir enbart fädernet utslagsgivande. De båda rådmän, som å stadens vägnar sörja för rättskipningen ute på torget, skola vara den ene svensk och den andre tysk, och av de två huvudmännen för vardera av stadens fyra »fjärdingar» (kvarter) skall den ene vara svensk, den andre tysk.[2]

Stadslagen skänker dock det svenska elementet ett bestämt övertag, dels potentiellt och dels faktiskt. Om tyskarna ej kunna fylla alla dem tillkommande platser i rådet, få svenskar träda in, men uppstå luckor på svenska sidan, förbli platserna vakanta. Det säger mycket, att denna senare möjlighet över huvud angives. Men gynnsam för svenskheten är framför allt föreskriften, att stadsskrivaren alltid skall vara svensk.[3] Ämbetsspråket är alltså svenska. Helt visst har plattyskan ofta ljudit vid rättens sammanträden i våra medeltida städer, och i viss utsträckning ha protokoll och ämbetsmässiga uppteckningar bevisligen avfattats på detta språk.[4] Men att grundsatsen om svenskan som rättsförhandlingarnas officiella språk ändock uppehållits, visar bäst den omständigheten, att de mer än hundra bevarade handskrifterna av stadslagen alla äro

---

[1] Redan påpekat av K. Hegel, Städte und Gilden, I, s. 268—269; jfr min anmälan av A. Schücks avhandling, *HT* 1927, s. 461, n. 2. Till frågan om tidpunkten för stadslagens tillkomst hoppas jag få återkomma.

[2] *MEStL*, KB II a, III a; BB XXII, 5; RB V, pr.

[3] KB II a, VI. Bestämmelsen, att stadsskrivaren skulle vara svensk, inskärpes på nytt 1471 (jfr s. 20—21).

[4] Kalmar tänkebok (E 211, U.U.B.), börjar t. o. m. med en plattysk rubrik: »Dit is des stades Kalmaren denkebook», men är i övrigt avfattad på svenska. Ett lån från en äldre, nu förlorad tänkebok? Den bevarade har anteckningar tidigast från 1381.

svenska.[1] Om någon klyvning av rådet med hänsyn till ämbetsuppgifter är ej fråga; stadslagen bygger uppenbart på en oupplöslig samverkan i dessa stycken.

Stadgandet om rådsämbetenas utskiftande i jämna nationella hälfter synes vara ett unicum i medeltida stadslagstiftning. Det har påståtts, att liknande bestämmelser skulle anträffas i Visby stadsrätt, men detta är icke riktigt: här säges beträffande rådet endast, att det utgöres av tyskar och gutar. Ännu mindre har praxis i Visby, där tyskheten ägde en förkrossande övervikt, tenderat mot någon som helst tudelning.[2] I de danska städerna åter torde den faktiska utvecklingen till viss grad ha närmat sig förhållandena i de svenska,[3] likaledes i några norska städer, särskilt Oslo, där ett stort antal borgerliga myndighetspersoner buro tyska namn.[4]

Det tyska borgerskapet i Stockholm företrädde i stort sett ett överskikt av stadsbefolkningen. Det visar sig bäst vid ett studium av de talrika privaträttsliga urkunder, som sprida ljus över denna befolknings släktsamband och ekonomiska villkor. Den tyske stockholmsborgaren var i regel köpman, ofta grosshandlare, och han stod genom sin rörelse i regelbunden förbindelse med östersjökustens städer, framför allt Lybeck, mot medeltidens slut i stigande grad Danzig, men även med det avlägsna Flandern. I flera generationer kunde han upprätthålla kontakten med frändekretsen söder om Östersjön. Från sin tyska hemort hämtade han ofta sin maka, och dit återvände han ej sällan, sedan han överlämnat sin firma åt en son, svärson eller kompanjon; flera stockholmsborgmästare ha slutat sina dagar i Lybeck. En rad testamenten utskifta givmildheten mellan kyrkor och fromma stiftelser i Stockholm och Lybeck eller andra hansestäder. Helt naturligt förekommo många ingiften i svenska borgarsläkter, liksom svenska ingiften i tyska,

[1] Den tyska översättningen av stadslagen är av vida senare datum, nämligen från 1648: Schyters företal, s. LVI—LVII.

[2] G. Lindström, Anteckningar om Gotlands medeltid, I (1892), s. 456—458. Det heter i inledningen till Visby stadslag endast, att 36 män »van beiden tunghen» skola sitta i rådet, medan av fogdarna den ene skall vara gutnisk och den andre tysk. Uppgiften om Visbyrådets tudelning möter flerstädes, t. ex. H. Hildebrand, Sveriges medeltid, I, s. 334 och Grandinson, a. a., I, s. 60.

[3] Jfr forts. s. 21—22.

[4] Alex. Bugge i *NHT* R. IV, s. 87—89; Edv. Bull, Oslos historie (Kristianias historie, I), s. 135, 307, 384 och passim.

och det var väl främst på denna väg, som en avnationaliseringsprocess så småningom fortskred. Men dels släktsammanhållningen, dels och kanske än mer den ständiga nyrekryteringen från moderlandet höll medeltiden igenom tyskheten i Stockholm vid makt som en praktiskt taget sluten enhet.[1]

Starkast var tillströmningen från Lybeck. Åtskilliga lybska patricierfamiljer äro företrädda i den stockholmska rådslängden.[2] Många av dessa till vårt land utvandrade lybeckare stammade från Westfalen, det medeltida Tysklands viktigaste industricentrum.[3] Andra westfalare kommo direkta vägen för att söka sin lycka i Sverige. Det westfaliska personinslaget i nordiskt näringsliv under medeltiden lär knappast kunna överskattas;[4] denna företagsamma nejd fortsatte härigenom att vara en källa för det hanseatiska initiativet, långt efter det att de westfaliska städerna fått till Lybeck avstå den ställning inom östersjöhandeln, de tidigast innehaft. Reformationstidens store malmöborgmästare Jörgen Kock, som säges ha utvandrat med två tomma händer från Westfalen, hade många landsmän i Stockholm både bland köpmän och köpsvenner. Intet namn var här vanligare än just Westfal, som återkommer under skilda århundraden.[5] Vid sidan av Lybeck och Westfa-

[1] Att i enskildheter anföra belägg för dessa påståenden kan här ej komma i fråga; deras riktighet torde framgå redan vid en blick på källmaterialet, ej minst sådant det i bearbetad form föreligger i *StR* II.

[2] En jämförelse mellan de stockholmska borgmästar- och rådmansförteckningarna i *StR* II och E. F. Fehling, Lübeckische Ratslinie (1925), ger åtskilliga exempel. Tideman von Güstrow, en av 1300-talets främsta lybska ledare och flera gånger stadens sändebud till Magnus Eriksson, var svärson till rådmannen Johan Geismar i Stockholm, senare överflyttad till Lybeck. Herr Tideman ombesörjde den lybska rättens kodifiering — ungefär samtidigt med kodifieringen av Visby stadslag och MEStL. Om honom se Mantels biografi, Beiträge zur lübisch-hansischen Geschichte (1881), s. 103 ff. — Släkten Greverade (Greverode), som räknade representanter i Stockholm både på 13-, 14- och 1500-talen, och till vilken Käpplingemordens uppgivne tillskyndare borgmästaren Alf G. liksom den i 1419 års brand omkomne Everard G. hörde, intog en framskjuten ställning i Lybeck, grundade ett särskilt gille, det patriciska Greveradegillet, och skänkte till därvarande domkyrka det av Hans Memling målade altarskåpet.

[3] Om Westfalens ekonomiska roll se framför allt Seeger, Westfalens Handel und Gewerbe vom 9. bis zum Beginn des 14. Jahrhunderts (1926), ett arbete, som även för östersjöhandeln är av det största intresse. — Mantels betygar (Beiträge s. 84), att namnet Westfal möter på varje sida i Lybecks Kämmereibücher.

[4] Ett ytterst målande omdöme av historieskrivaren Reimar Kock om de strävsamma, allestädes närvarande westfalarna anföres av F. Bruns, Die Lübecker Bergenfahrer (1900), s. CXLI, n. 10.

[5] Åtminstone fyra stockholmsborgmästare under medeltiden buro namnet Westfal. Hans Westfal satt som svensk borgmästare under flera decennier

len bör särskilt Danzig framhållas.[1] Under de sista årtiondena av medeltiden slogo slutligen icke alldeles få holsteinare sig ner i Stockholm.[2] Obetydlig var däremot inflyttningen från Reval, vars förbindelser med Sverige väsentligen gingo över Åbo, och från Riga ännu mindre.

Inom det från köpmännen skarpt skilda hantverksståndet spelade tyskarna i Stockholm påtagligen en mindre roll. Man synes ej kunna påvisa någon motsvarighet till invandrade tyska hantverkares starka ställning exempelvis i vissa norska städer.[3] För olika grenar av konsthantverket låter sig deras betydelse lättast påvisas, vilket ju icke innebär, att de stora »ämbetena» saknade ett tyskt inslag. Den gemene hantverksmästaren i det medeltida Stockholm förefaller dock i regel ha varit svensk, och måhända har hans tyske kamrat, mindre rörlig än sin handelsidkande landsman, lättare än denne införlivats med omgivningen. I vad mån gränsen mellan hantverkare och köpmän betecknade en nationell skillnad blir en öppen fråga, men vissa tecken peka, såsom vi snart skola finna, för 1300-talets slut i sådan riktning.[4]

(1435); Lambert Westfal var märkligt nog *tysk* rådman 1438—44 och sedan *svensk* borgmästare 1444—55. Köpmän och köpmansdrängar »födda i Westfalen» skymta ej sällan i tänkeböckerna (ex. 1483—1492, s. 98, 119, 186).

[1] Borgmästaren Tidechinus de Væsen (tydl. = Tideman van der Wesen, *StR* II, s. 2) var 1380 delägare i ett handelsbolag i Danzig. G. Ericsson, Handlingar och brev i Danzigs arkiv till Sveriges medeltidshistoria (1923). — Ett intressant bevis för kulturförbindelsernas livlighet är en urkund av den 30 aug. 1439 (orig. på pergament i R.A.), varigenom ett åt Sankt Erik helgat kapell instiftas i Danzig av några köpmän från Stockholm. J. Messenius Chrönika om Stockholm, vers 1174—1186, i Historiskt bibliotek, I (1875), s. 108. — En jämförelse mellan förbindelserna med Lybeck resp. Danzig, såsom de framträda i den tryckta tänkeboken för åren 1473—82, visar endast en obetydlig övervikt för Lybeck. Ytterst belysande äro de skeppslistor och varutabeller för åren 1474—76 och 1490—92, som meddelas av V. Lauffer, Danzigs Schiffs- und Warenverkehr am Ende des XV. Jahrhunderts (1893). Stockholm innehar ett av de allra främsta rummen (1490—92 skenbart t. o. m. före Lybeck).

[2] Bland dem Gorius Holst: jfr forts., s. 23.

[3] E. Bull, a. a., s. 134.

[4] Om de talrika tyskarna bland guldsmederna i Stockholm jfr H. Hildebrand, Medeltidsgillena i Sverige, Historiskt bibliotek III (1876), s. 55 ff; om de utländska pärlstickarna ibid., s. 43; jfr F. de Brun i Holmiana et alia, I, s. 177 ff. (duplicerat ex. i K. B.). — Ovanstående bygger på mitt allmänna intryck av källmaterialet. Måhända har jag något underskattat tyskarnas styrka inom de stora hantverksskråna. Härtill kan han bidragit, att särskilt under de äldre skeden, då tyskarna spelade sin största roll i Stockholm, rådsämbetena, vilkas innehavare så ofta nämnas i bevarade handlingar, väsentligen rekryterades ur köpmännens led. Det nära sambandet mellan svenskt och tyskt inom hantverket framskymtar t. ex. i bältaresvennernas skrå, vars svenska huvudtext på ett ställe avbrytes av en passus på tyska: G. E. Klemming,

I sitt förhållande till kyrkan voro svenskar och tyskar helt likställda. Den medeltida kulten nedbröt nationella skrankor, och båda befolkningsgrupperna sågo i Sankt Nikolai sin huvudkyrka. Alltifrån 1200-talet trädde söner av de invandrade familjerna till icke ringa antal i kyrkans tjänst; vi återfinna en rad av dem som kyrkoherdar i staden, som innehavare av prebendat och beneficier, i ledande ställningar vid klostren. Den bekante konstälskande Strängnäsbiskopen Kort Rogge var son till en från Westfalen bördig Stockholmsborgare.[1] Den sista abbedissan i Klara kloster, av släkten Lehusen, hade säkerligen haft tyskan till hemspråk. Och åtminstone under tyskhetens största välmaktsperiod, mot slutet av 1300-talet, visar sig skolmästaren vid stadens skola ha varit en tysk klerk, med tiden biskop i Lybeck.[2]

Att dubbelspråkigheten i Stockholm varit utomordentligt utbredd är tydligt nog. I de talrika gillena, sällskaplighetens organ, synas de båda språkgrupperna i allmänhet ha

Skråordningar, s. 7. Vid slutet av 1500-talet voro tyskarna så talrika bland skomakarna i Stockholm, att man ansåg nödigt att inskränka deras antal (från 14 till 10, när fyra av de nuvarande tyska mästarna avlidit; svenskarna skulle då bli 20): Klemming, a. a., s. 37—38.

[1] Belysande för förhållandena är en i Stockholm 1478 utfärdad urkund, varigenom Kort Rogge, då ärkedjäkne i Uppsala, rätt kärvt avfärdar sina släktingar på fädernet bröderna Henrik och Herman Gellink. Hans käre fader hade aldrig fått det arv, som i Westfalen tillföll honom efter hans föräldrar; han, Kort Rogge d. y., hade aldrig skrivit efter dem; Henrik hade därtill gift sig mot hans vilja. Bröderna medgiva detta och förklara sig skola respektera hans testamentariska dispositioner. Brevet tryckt av Peringsköld, Monumenta Ullerakerensia (1719), s. 210.

[2] Jag stöder mig på Messenii uppgift i Stockholmskrönikan (vers 1033—1044):

På sijstone saken wijnner
och witne i Lybech finner.
Thet war bispen sielfuer thär,
hwilken sådant witne bär,
och sade: i min wnge år
jagh Stocholms schole förestår . . .

Messenius bygger tydligen på ett nu, så vitt känt, ej längre bevarat brev. Om striden rörande Stockholms skola se Martin V:s bulla d. 16 juni 1419, *SD* från 1401, 2346; jfr G. Djurklou i *HT* 1894, s. 203—204, n. — Biskop i Lybeck var sedan 1399 Johannes von Dülmen, förut »ett av svenskar ofta anlitat ombud i Rom» och innehavare av kanonikat i Åbo stift: Brilioth, Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt, s. 171—172, n. Vi skulle alltså här ha en förklaring till hans förbindelser med Sverige. Brilioth lämnar oavgjort, om han är identisk med en »Johannes de Hundeleke de Dulmen», nämnd 1371 i en kurial källa. Troligen återgår formen *Hundeleke* på ett missuppfattat *Hundebeke*. Vid hansedagen i Lybeck 1366 märktes bland ombud Johannes Hundebeke de Holmen: Hanserecesse 1256—1430, I, n:r 376. Everard Hundebek, köpman i Stockholm (1358), synes ha varit finansiellt ombud för Åbo stift: Brilioth, Den påfliga beskattningen af Sverige, s. 329.

mötts sida vid sida till fester och samkväm. Tillvaron av ett »Vårfru gille svenska manna» (convivium beate virginis de sveua lingua), känt från mitten av 1300-talet, skvallrar emellertid om ett behov hos det svenska borgerskapet att söka sig till sina landsmän enligt regeln, att lika barn leka bäst. Vårfrugillet var i likhet med Gertrudsgillet ett köpmansgille; från den av dessa gillen anordnade årliga papegojskjutningen ansågos »ämbetsmän» uteslutna. Gertrudsgillet var måhända från början rent tyskt, men det framträder på 1400-talet som hemvist för båda nationaliteterna. Även Vårfrugillets namne och arvtagare räknade då som föreståndare eller åldermän framskjutna tyskar i staden.[1]

Någon gräns för det tyska inflytandets tillväxt var ingalunda satt genom stadslagstiftningen vid fjortonde seklets mitt — allra minst i Stockholm. Det nådde här sin höjdpunkt med den mecklenburgska segern över folkungarna och förefaller egentligen icke ha rubbats genom stormännens framgångsrika anlopp mot Albrekt. Stockholm var på väg att förtyskas. Det är nu vår huvudstad uppträder i rollen av hansestad; den låter representera sig på den viktiga hansedagen i Lybeck 1366 och har under de följande decennierna ansetts delaktig av de flandriska handelsprivilegier, som följde med medlemsskapet av det mäktiga, nu fullt utbildade stadsförbundet. Jämte Visby är i själva verket Stockholm den enda stad i de fyra nordiska rikena, som historiskt kunde resa formellt grundade anspråk på namn av hansestad.[2] Aldrig ha heller de tyska namnen varit i så klar majoritet i råds- och borgarelängder som vid denna tid. Av flera tecken att döma

[1] Om S:t Gertruds gille se de Brun, Anteckningar rörande medeltida gillen i Stockholm, S:t Eriks årsbok 1917, s. 34—39; om Vårfrugillet ibid. s. 51—58. Det förefaller tydligt, att en gren av det senare gillet kvarlevt självständigt även efter 1462. Stadgandet i tänkeboken 1489 om papegojskjutningen anfört av de Brun i S:t Eriks årsbok 1912, s. 186. Messenius uppfattar S:t Gertrud som tyskarnas forna gillestuga: Specula, s. 32. Enligt Käpplingeberättelsen höllos här 1389 gemensamma sammankomster av båda folkgrupperna. — Henning Pinnow, då närvarande i Stockholm, omtalas 1478 såsom fordom föreståndare och ålderman i Vårfru gille: Stockholms jordebok 1474—98, utg. av H. Hildebrand, s. 45—46; jfr de Brun i S:t Eriks årsbok 1917, s. 54. — Ännu 1475 fanns i Skara en de tyske männens gillestuga: Hildebrand, Sveriges medeltid, I, s. 334.

[2] W. Stein, Die Hansestädte, Hansische Geschichtsblätter, Bd. 21 (1915), s. 170 ff.; se även samme förf., Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter, Hans. Geschichtsblätter, Bd. 11 (1904—05), s. 88.

höll tyskan på att bli officiellt ämbetsspråk.[1] Märkligt nog är den kanske förnämste stockholmsköpmannen från denna period, Peter Ålänning, att räkna till den klart svenska gruppen.

Under allt detta skärptes de nationella motsatserna inom stadsbefolkningen. Folkstämningen ute i landsorterna, om vars allt tydligare antityska inriktning intet tvivel nu kan råda,[2] bidrog helt naturligt att förbittra samlivet mellan huvudstadens båda folkgrupper och skapa ett tillstånd av inbördes misstro dem emellan. Få vi tro berättelsen om Käpplingemorden, fanns bland tyskarna i Stockholm alltifrån senare delen av 1370-talet en grupp, som med maktspråk ville slå ned det svenska borgerskapet, ehuru konungen då avstyrde användandet av våld.[3] Albrekts nederlag i kampen med Margareta bragte den lurande konflikten att slå upp i flammor.

Vi stå inför den allbekanta händelse i juni månad 1389, som går under namnet Käpplingemorden.[4]

---

[1] Bland exempel förtjänar nämnas det på plattyska avfattade, ur flera synpunkter frappanta förlikningsbrevet 1376 mellan borgmästare, råd och menighet i Stockholm å ena sidan och en uppländsk frälseman, herr Thyrne Karlsson (hjorthorn i sköld), å den andra, varigenom staden förbinder sig att sona dråpet på den senares fader. *RPB* från 1351, 1204.

[2] Ett välbekant uttryck för denna stämning är sändebrevet från menigheten ovanskogs till götalandskapen, utan angivande av dag och årtal anfört av Olaus Petri (Sahlgrens ed., s. 125—126), av Messenius och andra hänfört till 1367. Proklamationen, som av Styffe (Bidrag, I, s. LVII, not) dateras 1371, har senast behandlats av Ingvar Andersson, »Folkresningen» i Sverige 1371, Scandia II (1929), s. 44—48. Denne förf. finner dokumentet autentiskt och ansluter sig beträffande dateringen till Styffes uppfattning. Det förtjänar nämnas, att detsamma i en avskrift dateras »*S. Matthiæ dag* 1365» (H. Spegel, Kyrkliga handlingar, I, Uppsala domkapitels arkiv, Uppsala landsarkiv) och i en annan »*S. Mathiæ dag* a:o 1375» (Engeströmska saml. C XVII, 1.19, n:r 29), medan C. G. Tessin i sin dagbok för 1761 (s. 2187—88; arkivet på Åkerö) infört en avskrift med avslutningen »actum *Sigtuna* åhr 1366». Den angivna dagen, den 24 februari, passar ej för 1365, enär Magnus Eriksson då ännu ej satt i fängelse, och årtalet 1375 är meningslöst. Sigtuna torde vara en felläsning för Sanct Matthiæ. Denna dag passar synnerligen väl, om dokumentet hänföres till 1371 (MCCCLXXI, missuppfattat som MCCCLXVI, 1366, ett årtal som förekommer i flera avskrifter).

[3] Tyskarna umgingos, heter det, väl i tolv år tillförene med sitt förräderi, och hade hemligen sammanskrivit 76 av de bästa i staden, vilka brännas skulle. Man frågar sig, om den till konfliktens rand nådda spänning, som här åsyftas, tilläventyrs äger något samband med de händelser, som skymtas bakom stadens förlikning med Thyrne Karlsson, nämnd i nästföregående not. Dateras detta brev till sept. 1376, kommer man till en tidpunkt, som ej ligger tretton år före händelserna i juni 1389. — Med märklig parallellism uppges i den lybska krönikans framställning av förspelet till »Knochenhauer»resningen 1384, att de upproriska uppgjort sina planer fjorton år i förväg: »de hadde dat 14 jar gehandelt». Chroniken der deutschen Städte, Bd. 19, s. 183.

[4] Se Exkurs om källorna till Käpplingemorden. Till tidsomständigheterna och de handlande personligheterna torde jag få tillfälle att återkomma.

Hättebrödernas illdåd mot de svenska borgarna bleknar i historieskrivningen om Stockholm endast för blodbadet 1520. Den berättelse, av obekant författare, som härom finnes bevarad, är stilistiskt ett av den svenska medeltidslitteraturens mest livfulla alster och härrör utan tvivel från en samtida, ehuru något senare än de skildrade händelserna. Dess framställning kan emellertid icke utan vidare i sin helhet godtagas av den historiska kritiken, såsom nästan undantagslöst skett.[1] Den lämnar oss till en början på de viktigaste punkter i okunnighet om sakernas verkliga sammanhang, medan den med bred utförlighet tecknar vad som måste te sig som oväsentligheter.[2] Ett tjugotal namngivna personer uppträda på scenen, men vi få icke höra namnet på en enda av de svenskar, vilka i skydd av natten, »då allt folket låg i sin bästa sömn»,[3] av Alf Greverade och hans folk i en båt (i enom bat) fördes över från slottet till dåvarande Käpplingen för att brännas i ett där beläget träskjul. Relationen har icke ens någon bestämd uppgift beträffande offrens antal. Den vanligen anförda, i populära framställningar godtyckligt stegrade siffran, 70 (riktigare 76), syftar i sitt sammanhang på en proskriptionsplan, som inledningsvis förklaras ha uppgjorts av tyskarna tolv år tidigare,

---

[1] Ett undantag bildar i viss mån Girgensohn, Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95, s. 96, n. Här betonas skarpt relationens tendentiösa art. »Doch scheint es, dass die Facta im Allgemeinen richtig gegeben sind.» En kritisk anmärkning hos I. Andersson, Källstudier 1230—1436, s. 245.

[2] Beroende därpå — såsom jag uppfattar saken — att författaren framför allt vill bevisa en tes: han vill övertyga sina läsare om det tyska *borgerskapets* misstänkta hållning i olika situationer och detaljerat leda i bevis, att detta borgerskap i lika hög grad som *slottshövitsmännen* får anses medskyldigt i det inträffade. Det är för honom sålunda en huvudpunkt att uppvisa, att Alf Greverades parti i maskopi med befälhavarna på slottet lockat de svenska rådsmedlemmarna till rådhuset. Därav den påfallande konsekvens, varmed läsarens intresse påkallas för alla omständigheter, stora och små, som därmed kunna äga något samband, direkt och indirekt. En av författarens huvudkällor är uppenbart den fattige rådstugutjänaren, som tidigt på morgonen hörde, »at fast talades i radstufuonne», som samtidigt iakttog hövitsmännen i harnesk utanför slottsporten, och som därefter på uppdrag sammankallade rådet, för att vid återkomsten se 40 beväpnade män marschera upp från slottet till torget. Denna detaljrikedom vore helt oväntad, synnerligast i jämförelse med den knapphet, varmed själva »Knäpplingemorden» omtalas, därest man ej får antaga, att olika uppfattningar varit i svang i staden beträffande dessa händelser. Den okände författaren har velat göra ett *inlägg* i diskussionen. — Vida mer otydligt än rådhustjänaren skymtar en annan av förf. om icke anförd så åtminstone hemlighetsfullt antydd källa: prästen, som före avrättningarna på Käpplingen skall ha skriftat de olyckliga och därvid — överraskande nog ur medeltids-katolsk synpunkt — tagit deras oskuld på sin salighets ed.

[3] »Följande natten då alt sof, som under en så grufvelig oro kunde sofva», anser sig Lagerbring här böra tillägga: Svea rikes historia, III, s. 722.

men som på grund av konung Albrekts vägran då fick förfalla.[1] Om denna får anses gå igen i den »skrift», som upplästes vid den slutliga dramatiska scenen på rådstugan, så undgår det ej uppmärksamheten, att relationens författare själv ironiserar över skriftens oformlighet: här funnos de upptagna, som avlidit för fyra år sedan, och en anklagad hade året förut rymt till Gotland. Relationens antydningar beträffande offrens antal äro överhuvud motsägelsefulla. Dels får man ett intryck av att stadens hela svenska befolkning betraktats som fågelfri, i ty att efter anklagelseaktens uppläsande på rådhuset tillstånd gavs att gripa de svenske, »var de funnos». Men strax förut heter det bokstavligen, att *alla* de brända tillhörde det på rådhuset församlade rådet. Dettas svenska medlemmar böra i varje fall ha utgjort majoriteten av offren,[1] om detta uttryck skall kunna förklaras. Men därmed äro vi nere vid en siffra, som *mycket* väsentligt understiger den anförda.

Betänkligare är emellertid, att ingen hänsyftning på händelsen anträffas i samtida aktstycken — rätt många äro dock i behåll — eller i sådana senare källor, vilka kunna visas vara oavhängiga av relationen i fråga.[2] Det är i fortsättningen fullständigt tyst kring den gruvliga tilldragelsen — en tystnad, som dock i vissa fall ter sig över hövan svårförklarlig. Man väntar sig dock att finna någon antydan om dramat — om det verkligen ägt en så väldig omfattning — i t. ex. den bekanta allegoriska smädedikten mot Albrekt och hans tyskar, skriven efter konungens nederlag mot Margareta och sannolikast till-

[1] »Wiis radheno at thæ farlöst hiit til os komen» . . . »Oc radit war alt komit vpa radhusit» . . . »*Oc fattigho mænnene som brændos sato alle inne i radzstufuonne*, oc wisto sik enkte argh» . . . »Oc radzstufuan war hardhelika stengd» . . . Vid ett föregående tillfälle hade trettio svenskar och trettio tyskar enligt överenskommelse sammanträtt på rådstugan, men då förf. uttryckligen nämner rådet, synes ej gärna denna tillfälliga borgarrepresentation kunna åsyftas. Författaren antecknar såsom betydelsefullt och fingervisande, att samtliga borgmästare skonades: »Ther stodho borgamestarene oc sagho a, engin haffde them takit.» Att åtminstone en av de svenska rådmännen likaledes skonades veta vi: den förnämste av dem, Peter Älänning. Om nu detta berott på att han detta år ej satt i rätten — vilket synes ha varit fallet, om man med ledning av källornas ämbetsdata räknar i treårsperioder — så medger detta vissa allmänt inskränkande slutsatser. Redan H. G. Porthan anmärkte såsom egendomligt, att Peter Älänning överlevde händelsen: »evasisse tamen, nescio qua fortuna, immanem illam cædem barbaramque reperitur crudelitatem, in quam furor Teutonum tandem erupit». Pauli Juusten Chronicon episcoporum Finlandensium, s. 397. Jfr s. 16.

[2] Jfr Exkurs.

kommen 1390 eller något av de följande åren.[1] Man väntar sig att finna något spår av stiftelser till deras själagagn, som utan formlig dom bragtes om livet, men alla sådana spår saknas.[2] Den osäkerhet man känner inför relationen, vars utsagor hittills fått passera som obetvivlade fakta, synes mig betingas av enkla källkritiska hänsyn.

Berättelsen slutar med en målning av det sällsynt fruktansvärda oväder, som samma natt drog över Stockholm. »Ett så stort tordön kom och regn, att de visste ej annat än att staden och folket skulle förgås, och alla gator voro så fulla av vatten och ström, att *ingen vågade sig utanför sitt hus*, förrän det hade gått över». Den medeltida författaren ser i det oerhörda åskvädret ett oförtydbart järtecken.[3]

Det torde få anses ådagalagt, att »Käpplingemordens» omfattning ej obetydligt överdrivits. Relationens sanningskärna må därför ej förkastas. Att avrättningar ägt rum på tyskarnas bedrivande kan för ingen del betvivlas. Lidelserna voro å ömse sidor bragta i svallning. Vår källa namnger tre svenskar, som en föregående dag efter dom av rådet brändes å båle såsom förrädare. En av dessa avrättade visar sig vara hantverkare, en annan synes ej ha varit hemma i Stockholm.[4] Av intresse är i detta sammanhang, att relationen på ett avgörande ställe sätter likhetstecken mellan »köpmännen» och tysk-

---

[1] För dateringen jfr Girgensohn, a. a., s. 188. — Diktaren uteglömmer icke Stockholm som medelpunkten för tyskarnas regemente i landet:

> The lato til Stocholm mz slädom köra,
> sidan til Tyskland mz skipom föra.

Klemming, Svenska Medeltids-dikter och rim, s. 2 och 3.

[2] Om de föregivna »Käpplingestenarna» på Söder jfr Exkurs; om Peter Alännings och Alf Greverades stiftelser se s. 16, not 2 och 3.

[3] Tilläventyrs *kunde* ett fysiskt samband tänkas mellan det antända huset på Käpplingeholmen och det fruktansvärda åskvädret över Stockholm samma natt. Den stora, hundratals offer krävande eldsvådan 1407 vållades sålunda av blixtens nedslag på ljusan dag. »Concremata fuit ciuitas Stokholmensis igne, improviso et inopinato, in die clara, ab hora decima usque ad XII, et multi promiscui sexus mortui sunt in igne, quasi ad mille animas.» Diarium Wazstenense, *SRS* I, 1, s. 123 (oriktigt under 1406). Herman Korner, som likaledes anger blixten som orsak till branden 1407, talar om ej mindre än 1,600 omkomna: *SRS* III, 1, s. 210.

[4] Gregors Rödha, Jönis Kabbamagher och Laurentz Uphughom. De trenne senares tillfångatagande i Gråbrödraklostret omtalas särskilt i det föregående; de spela en roll i första planet, medan övriga avrättade svenskar — flera eller färre — skymta namnlösa i bakgrunden. Jönis Kabbamagher (d. v. s. repslagare) sålde d. 2 nov. 1388 en gård i Arboga till en därvarande borgare: pappersbrev i R. A. Laurentz Uphughom torde, av tillnamnet att döma, ej ha varit stockholmare; från Oppboga i Fellingsbro nära Arboga?

arna i staden: de på torget samlade köpmännen voro mer än tusende i harnesk. Och även på andra sätt framlyser, men indirekt, att den nationella skiljelinjen dock ej varit obruten och helt utslagsgivande, utan att även sociala och andra moment spelat in. Tysk var sannolikt den av borgmästarna, Bertold Brun, vilken för sitt klander mot hövitsmännens åtgärder fick tillbringa någon tid i fångtornet.[1] Den svenske storköpmannen Peter Ålänning, som först av alla togs i fängsligt förvar såsom misstänkt för stämplingar, tillhörde ej Käpplingemordens offer, fastän relationen ej vidrör hans räddning, utan förutsätter den som bekant. Han levde ännu i åtskilliga år[2] och har i likhet med det djävulska dådets utpekade anstiftare, Alf Greverade, gjort frikostiga donationer till kyrkliga ändamål, dock liksom denne[3] endast till eget själagagn. Anförare för de tyska köpmännens väpnade uppbåd var Henning van der Dolle, i vilken vi torde få igenkänna en samtida borgare från Lybeck med samma namn.[4]

Frestande är nu att draga en parallell mellan händelserna i Stockholm 1389 och den våldsamma brytning inom Lybecks borgerskap fem år tidigare, som slutade med den maktägande rådsaristokratiens blodigt tillkämpade seger över de rebelliska hantverkarna, följd av avrättningar och landsförvisningar.[5] Köpmännens krigiska organisation i Stockholm, »hättebröderna», är i varje fall ett ganska tydligt lån från den ledande hansestaden. Så livliga som förbindelserna mellan Lybeck och Stockholm voro både kommersiellt och personligt, kunde välv-

[1] Att han var tysk sluter jag därav, att han d. 9 sept. 1390 i Stockholm såsom borgmästare beseglat ett brev: *RPB* 2511. Möjligt är dock, att han under stillestånd infunnit sig i staden. Var han svensk, så ökas det kända antalet skonade svenska rådsmedlemmar med ännu en!

[2] Peter Ålänning nämnes ofta i handlingarna. Uppehöll sig d. 25 juli 1390 i Nyköping (*FMU* I, 990). Han donerade d. 5 sept. 1400 gatubodar m. m. i Stockholm till upprättandet av ett prebende vid Uppsala domkyrka (*FMU* I. 1100). Att han ej ihågkom Storkyrkan har intet samband med 1389 års händelser; jfr en föreg. donation 1387 (*FMU* I, 958).

[3] Alf Greverade levde ännu våren 1411, då han kallas borgare i Stockholm: Hansisches Urkundenbuch IV, 993. Tillsammans med Hans v. Horne stiftade han 1408 Petri och Pauli kor i Storkyrkan. Anteckning av P e r i n g s k ö l d i Geneal. saml. 72 (s. 9), R.A. Jfr Stockholms kyrkor, Bd I (1924), s. 32.

[4] Hinricus de Dollen, civis Lubicensis, nämnd som vittne i ett brev 1382 (Mecklenburgisches Urkundenbuch n:r 11,400), Hinrik van der Dollen i ett testamente 1388 (B r u n s, Die Lübecker Bergenfahrer, s. 33). Säkerligen samme man som hättebrödernas anförare i Stockholm, där namnet är helt okänt.

[5] T h. S c h w a r t z, Hinrich Paternostermacher, ein dunkles Blatt aus der lübeckischen Geschichte des 14. Jahrhunderts (1913).

ningsförsöket i Lybeck 1384 få följder också för den senare stadens inre förhållanden. Litet varstädes i de nordeuropeiska städerna jäste det inom de folkklasser, som kände sig utestängda från styrelsen. Man får ej heller förbise, att Europa just detta årtionde var skådeplatsen för en rad uppror och fejder — i England och Flandern, i Frankrike och Tyskland — vilkas sociala orosbakgrund är omisskännlig. Och stadsbefolkningen tog i de flesta av dessa fejder en ledande andel. Den oro, som 1389 kom till utbrott i Stockholm, öppnar större perspektiv än de inhemska motsatsernas.

En sex år yngre hanseatisk rapport, som ej gärna kan misstänkas för medveten tendens, framställer brytningen mellan svenskar och tyskar i Stockholm i ett fullkomligt annat ljus än Käpplingeberättelsen. Sedan rådet genom burspråk låtit göra kunnigt, att den som ej ville stå staden bi i kampen eller eljest kände sig skyldig till förrädiska tänkesätt mot konung Albrekt, måste lämna Stockholm, hade en del av borgarna, till ett antal av 300 eller mera, valt att utvandra.[1] Denna stora utvandring kan på flera sätt ledas i bevis. Visst är, att Stockholm var en rent tysk stad under de år, då striden om den svenska huvudstaden gjorde Östersjön och dess kuster osäkra för vitaliebrödernas piratskutor. Först 1395, då de vendiska och preussiska städerna togo Stockholm i besittning som pant och där inlade sin garnison, kunde de skingrade svenskarna börja tänka på att småningom återvända. Om några skadeståndskrav för avrättningarna 1389 var aldrig fråga; de nu rikt flödande källorna ställa denna sak utom allt tvivel.[2] Den slutliga uppgörelsen mellan Albrekt och Margareta medförde ingen rubbning i förhållandena; Stockholmsprivilegierna 1398, utfärdade i Erik av Pommerns namn och kända endast i sin

[1] »De (ɔ: Sten och Ture Bengtsson) weren van vns begerende vnde van der stad, dat de borgere, de her vormales vt der stad geweken weren van der bursprake wegen, wente de rad kundegen leet, wer nicht by der stad mit truwen wolde bliuen edder sik in des koninges kryge an vorretnisse schuldich weste, dat de ut togen, wente se erer dar nicht hebben wolden. Des togen ute der stad wol iiic edder mer . . .» Herman von der Halle till de preussiska städerna, Stockholm d. 29 sept. 1395, *BSH* II, s. 14—15; *HR* 1256—1430, IV, n:r 296. Saken återkommer senare i Herman von der Halles korrespondens, vars natur synes utesluta tanken på tendentiöst förtigande av verkliga sammanhanget.

[2] Man jämföre det betydande skadestånd jämte själamässor, pilgrimsresor m. m., vartill hanseaterna fingo bekväma sig i bot för de 1396 avlivade frälsemännen och borgarna från Kalmar. *BSH* II, 39, 40.

plattyska form, prisa fastmera borgerskapets ådagalagda trohet mot sin förre herre, konung Albrekt.[1]

Den relativt långa fredsperiod, som nu följde, skänkte visserligen småningom det svenska elementet ny stadga. Men om tyskarna sågo sin övermakt beskäras, så låg dock fortfarande, av allt att döma, övervikten på deras sida.[2] Det är långt ifrån säkert, att stadslagens bestämmelser om rådets tudelning i anda och sanning efterlevdes.[3] De svenska borgmästare, som angivas i den 1419 upplagda ämbetsboken, förefalla i början ur nationalitetssynpunkt något misstänkta, och det ges icke någon anledning att betvivla eller omtolka rimkrönikans uttryckliga uppgift, att Engelbrekt och Karl Knutsson vid sin

[1] »... dat de radmanne, borgere unde inwonre der stad Stokholm sik truweliken unde wol bi unsen omen koning Alberte bewiset hebben ...» Herlitz, Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer 1251—1523, n:r 62. — Osäkert blir väl, huruvida W. Stein har rätt i sitt antagande, att nationalitetsfrågan spelade in, när 1395 de vendiska och preussiska städerna avgåvo sin förbindelse att bevara staden »by all erer rechticheit». Kunde överhuvud tanken på tudelningens avskaffande ännu på allvar uppkomma?

[2] H. Hildebrand sammanställer (Sveriges medeltid, I, s. 326, n. 1) ur Stockholms jordebok »för en tidig del av 1400-talet» 113 utpräglat tyska namn, tillhörande köpmän i staden, med reservation endast för möjligheten, att »en och annan» av dessa kan ha varit hantverkare. Odhner anser (Bidrag till den svenska stadsförfattningens historia, s. 33), att bland 21 rådspersoner i Stockholm 1420, kända från ingressen till den detta år upplagda jordeboken, endast två à tre äro svenskar, ett antal som H. Hildebrand (a. a., s. 327) vill minska till allenast en, vilken med säkerhet kan räknas som svensk. H. Schück sammanför (Engelbrekt, s. 63) från diplommaterialet 1400—1420 en lista på 68 namn, av vilka 48 av honom konstateras vara tyska, nio säkert svenska och elva osäkra. De nio svenskarna torde kunna ökas till tolv; proportionen säger dock mycket. Något annorlunda blir intrycket, om man ur samma synpunkt granskar den förteckning över bröder i S:t Gertruds gille, som uppgjordes vid gillets stadfästande 1433 (Klemming, Småstycken på fornsvenska, s. 304—306). Av 125 gillesbröder torde omkr. 50 % få anses som tyskar och omkr. 30 % som svenskar, medan återstoden tillhör gruppen av osäkra. Dock märkes här, att bland svenskarna åtskilliga torde höra hemma i landsorten; ej heller av tyskarna synas alla vara stockholmare.

[3] Sam. Clason hävdar (*HT* 1903, s. 41—42) under hänvisning till den fr. o. m. 1419 bevarade ämbetsboken, där svenska och tyska borgmästare och rådmän ses grupperade efter nationalitet, att stadslagens normer verkligen följts. »Att namn i den svenska gruppen stundom klinga tyskt bevisar naturligtvis lika litet bärarens främmande nationalitet, som t. ex. i vår tid statsrådsnamn sådana som Dyrssen och Meyer». Skillnaden synes dock skäligen stor, om hänsyn tages till den tyska befolkningens organiserade och privilegierade ställning i det medeltida Stockholm. Särskilt bör observeras, att den tyska rådshälftens namn långt fram i tiden (jfr s. 20) äro genomgående tyska, medan den reellt eller nominellt svenska delen av rådet i påfallande grad, av namnen att sluta, ter sig uppblandad med tyska inslag. Ämbetslängden 1420, diskuterad av Odhner och Hildebrand (se föreg. not), sönderfaller sålunda i ämbetsboken i en »svensk» grupp på elva och en »tysk» grupp på tio medlemmar. Jfr f. ö. W. Stein i Hansische Geschichtsblätter, Bd. 11, s. 96 ff.

forcering av Stockholm i början av 1436 möttes av tvenne *tyska* borgmästare i stadsporten.[1] Det torde ej vara någon tillfällighet, att i den rådsuppsättning, som samma vår trädde till, en klart och tydligt svensk borgmästare, herr Broder Jönsson, ger sig tillkänna vid sin tyska kollegas sida. Ej heller lär det vara någon tillfällighet, att Stockholms borgmästare och rådmän vid Valborgsmässotid 1436 tilldelades fasta arvoden — »den första lön, rådet var givet, sedan Stockholm var begynt», har Broder Jönsson antecknat i sin räkenskap.[2] Enligt stadslagen ägde rådets ledamöter att göra anspråk på ett visst årligt arvode:[3] vi torde få anse sannolikt, att denna bestämmelse åtminstone icke i mannaminne efterlevts i Stockholm.[4] Det är i så fall en äldre sedvänja från de patriciskt styrda tyska städerna, som går igen; så innehåller Visby på tyska avfattade stadslag ett uttryckligt förbud mot arvoden åt stadens råd.[5] Motivet till införandet av kommunala arvoden 1436 torde på en gång vara demokratiskt och syfta att utbygga svenskhetens positioner. Ericus Olai tror sig f. ö. veta, att Engelbrekt kallats till Stockholm genom hemliga bud från det oroliga svenska borgerskapet i staden.

Om förhållandet mellan de två nationaliteterna under de följande växlingsrika decennierna är oss t. v. icke mycket bekant. Men när Ericus Olai vitsordar, att mycken tvedräkt varit

---

[1] »Ther kommo uth tyske borgamästare twa.» Klemming, Svenska medeltidens rimkrönikor, II, s. 70. Den utförligt skildrade scenen understryker i fortsättningen yttermera, att dessa båda som tyskar uppfattade stockholmsborgmästare föra ordet å stadens vägnar som dess representanter. De äro utan allt tvivel de två borgmästare, som maj 1435—maj 1436 sutto i rätten, d. v. s. herr Johan Munter (Mynter, Myntare) å svenskarnas och herr Kristoffer van Dunsen å tyskarnas vägnar (enligt ämbetsboken). Om den förre se *StR* II, s. 4—5; hans dotter var gift med tyske rådmannen Heyne Frome. Säkert är, att flera av de svenska borgmästarna under föregående period tillhörde tyska *släkter* (Westfal, Nagel). Rimkrönikan gör f. ö. ingen skillnad mellan svenskar och tyskar i Stockholm: märk särskilt vers 2025—2029. Se även Exkurs.

[2] Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473, utg. av Joh. Ax. Almquist, s. 344.

[3] Borgmästaren årligen sex marker och var rådman fyra marker »til radhmanna klædhe», hälften av konungens uppbörd och hälften av stadens. *MEStL*, KB XXII, 1.

[4] Frågan är nämligen, huruvida Broder Jönsson uppfattat det av stadslagen stipulerade arvodet som »lön» eller icke. Det senare antages av Clason (*HT* 1903, s. 52). Huru härmed må förhålla sig, så är i alla händelser den nya lönen (sammanlagt 104 mark) så stor, att en avsikt måste ligga under åtgärden.

[5] »Vnde negein radman scal vmme gud oder vmme mede sitten.» Visby stadslag I, kap. 1, 5; Schlyters uppl., s. 24.

rådande i Stockholm,[1] måste han närmast syfta på denna tid, mitten av århundradet. 1456 inträffar det hittills aldrig försporda, att jämvikten i rådet rubbas till det svenska elementets förmån. Två tydligt svenskbördiga borgare inträda som tyska rådmän, den ene f. ö. känd som ivrig vapendragare till Karl Knutsson.[2] Detta steg får sannolikt ses i belysning av den kärva hållning mot hanseaterna, som konungen ådagalade just denna vår;[3] tilläventyrs medverkade också oviljan över de hanseatiska köpmännens vittbekanta, länge dryftade våldsdåd i Bergen 1455. Att Kristiern I ägde pålitliga anhängare inom Stockholms tyska borgerskap är säkert; kämnären Henning von Pinnow, senare tysk borgmästare, verkade sålunda i Lybeck för att göra marken het för den fördrivne Karl Knutsson.[4] Bittert klagar också en på 1460-talet utgången svensk partiskrift över unionskonungens orättmätiga fördelning av ämbetena i Stockholm: »myntemästaredömet haver en tysk, och store tolledömet haver en tysk, lilla tollen haver en tysk, tomtöre en tysk, så att svenska män finge och måtte intet annat ämbete hava än vara bödel, och dödgravaredömet, mot sin ed och Sveriges lag.»[5]

Det är ur sådana harmsna stämningar, som den stora författningsändringen 1471 framgick. Fyra dagar efter segern på Brunkeberg infinna sig hos Sten Sture och riksrådet ombud för Stockholms menighet och flera andra städer ävensom allmoge från alla landskap med livliga klagomål över tyskarnas andel i städernas styrelse, varav meniga Sveriges rike i långliga tider rönt förfång och försmädelse, tvedräkt, stor ovilja och fördärv. De fordra, att »de tyske råd» genast måtte varda avskaffade. och hota att annars taga saken i egen hand. I det berömda brevet den 14 oktober 1471 ej blott upphäver riksrådet stadslagens bestämmelser utan tillfogar ett uttryckligt förbud mot utlänningars innehav av rådsämbeten och andra »märkeliga»

[1] *SRS* II, 1, s. 117 (som inledning till skildringen av Käpplingemorden).

[2] Olaff bergsman och Pedher Nielsson. Den senare uppträder både i det föregående och det följande som svensk rådman; omplaceringen har på grund av de politiska händelserna blivit tillfällig. Utan tvivel är han identisk med köpmannen »Petrus Hettolös seu Petrus Niclisson», som i början av 1463 av Jöns Bengtsson anklagades för att ha befordrat brev från konung Karl »ad quosdam nobiles in regno». Diarium Wazstenense, *SRS* I, 1, s. 179—180.

[3] Jfr W. Christensen, Unionskongene og Hansestædene 1439—1466 (1895), s. 296 ff.

[4] W. Stein i Hans. Geschichtsblätter, Bd. 11, s. 92.

[5] »Danske kong Christierns handel», *HSH* V, s. 75; även tr. i *DD* I, nr 119.

kall i städerna, såsom tullskrivarens, stadsskrivarens och vårdskrivarens sysslor.[1]

De nya bestämmelserna trädde av allt att döma omedelbart i kraft. I Stockholm skyndade man sig att i den ståtliga handskrift av stadslagen, som var i stadens besittning, avlägsna det blad, som innehållit de avskaffade bestämmelserna i kungabalken, och i dess ställe insätta ett annat.[2] Några av de tyska rådsmedlemmarna befinnas snart ha lämnat landet, bland dem Henning Pinnow.[3] De flesta levde kvar här, berövade sina förtroendeposter; en och annan dyker emellertid i fortsättningen upp som svensk rådman. Gränsen har alltjämt varit i någon mån flytande.

På många håll var reformen visserligen onödig. Tiden hade redan fullgjort sitt verk. Tänkeböckerna från Jönköping och Arboga visa, att en homogent svensk stadsstyrelse funnits här långt före 1471.[4] I Kalmar och tydligen flera andra sjöstäder, där det tyska elementet alltjämt var starkt, skyndade man sig uppenbarligen att ställa sig rådets brev till efterrättelse.[5] Det vill även förefalla, som om den antityska vågen från Sverige fortplantat sig till Danmark. Här saknades ju alla i lag fastställda regler om tyskarnas ställning, men utvecklingen hade mångenstädes tillerkänt dem en stark position inom stadsstyrelsen. En bestämmelse i konung Hans' handfästning ger vid handen, att det inhemska borgerskapet utverkat av konungamakten ett förbud mot utlänningars ämbetsinnehav efter ungefär samma linjer som i Sverige 1471; men det klagades snart över att för-

---

[1] Senast tryckt av Herlitz, Privilegier, resolutioner och förordningar, n:r 172.

[2] »Den gamla stilen är med mycken skicklighet härmad», konstaterar Schlyter (*MEStL*, s. II). »De 2 sista raderna af fl. 3 ... äro med mycken omsorg utplånade.» — Messenius ger uttryck åt den uppfattningen, att bestämmelsen, trots riksrådets stadga 1471, ännu ej strukits ur stadslagen, »hwilket medh thet första ske bör» (Chrönika om Stockholm, vers 1509—1512).

[3] *StR* II, s. 9. — Ehuru numera bosatt i Lybeck har dock Pinnow uppehållit förbindelser med Stockholm; jfr s. 11, n. 1.

[4] I inlandsstaden Jönköping kan över huvud något tyskt inslag knappast spåras under det senare 1400-talet: Jönköpings stads tänkebok 1456—1548, utg. av Carl M. Kjellberg. I Arboga, tidigare föremål för tysk inflyttning (A. Schück, a. a., s. 279 ff), ger sig ett tyskt (försvenskat) element svagt tillkänna inom borgerskapet, medan rådslängderna visa rent svenska namn: jfr Bergström, Arboga krönika, I (1892), s. 137, 162 ff., och Lohman, Arboga känning (1737), s. 144.

[5] Man har säkert rätt att sluta detta, ty i borgmästarelängden för Kalmar före 1472 träffas flera tyska namn, vilka fr. o. m. detta år försvinna; jfr Sylvander, Kalmar slotts och stads historia, II, 2, s. 642—644.

budet ej alls efterlevdes i Danmarks städer.[1] Denna återverkan på grannlandets borgerliga opinion förstås desto bättre, om man erinrar sig, att de danska unionskonungarna under sina förhandlingar med svenskarna upprepade gånger utfäste sig att hålla 1471 års reform av stadsförfattningen i helgd.[2] Man misstänkte dem alltjämt för planer att gynna tyskheten i Stockholm.[3]

Vad angår de sociala förhållandena i Stockholm, kunde förändringen hösten 1471 knappast sätta några omedelbara spår, därtill hade ännu det tyska inflytandet alltför djupa rötter. Det är t. ex. ganska upplysande, att Sankt Gertruds gilleslängd, från 1419 årtionde efter årtionde utan avbrott förd på svenska, några år efter Brunkebergsslaget plötsligt övergår till plattyska.[4] Särskilt i förvaltningen av de välgörande stiftelserna i huvudstaden hade tyskarna en traditionellt stark ställning.[5] Men politiskt har otvivelaktigt reformen betytt mycket. Den kan ses som ett led i den utveckling, som ställer Stockholm vid Dalarnes sida som en hörnpelare för det nationella, unionsfientliga tänkesättet i landet. Och samtidigt bereder sig alldeles tydligt vad man kan kalla ett demokratiskt element allt större utrymme i stadens styrelse.

Det är detta Sturevänliga stockholmska borgerskap, härdat i tidens politiska stormväder och rikt på oförvägna sällar, som Kristiern II söker krossa hösten 1520. Stockholms blodbad är kanske i första rummet en räfst med den svenska huvudstadens ledande kretsar. Minst ett 40-tal stockholmsborgare blevo dess offer.[6] Majoriteten av dem, som halshöggos på Stortorget och sedan brändes som kättare på Södermalm, tillhörde dessa utpräglat svenska, borgerliga element: köpmän och hantverkare, medan tyskarna i staden på ett iögonfallande sätt

[1] Mackeprang, Dansk Kjöbstadstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV (1900), s. 54; jfr Allen, De tre nordiske Rigers Historie 1497—1536, II, 1, s. 591.

[2] Kristiern I:s försäkring 1476: Hadorph, Then andra delen til Rijm-Chrönikorne, s. 299, och Kalmar recess 1483: ibid. s. 326.

[3] »Item loffue wii, ath wii vele icke flere tydsker haffua in i staden meth oss, æn vii tröste bestaa oc wara fulmæktuge.» Riksrådets försäkringsbrev å konung Hans vägnar till Stockholms stad d. 24 aug. 1497, Herlitz, n:r 211.

[4] Under Hans Valkenstens åldermannaskap 1479—84: Klemming, Småstycken, s. 317—318.

[5] Förvaltningen av S:t Göransgården ger det måhända tydligaste exemplet på detta förhållande.

[6] G. Carlsson i *HT* 1920, s. 142.

gingo fria.[1] Man hade redan tillskrivit Kristierns farfader planen att rikta ett dråpslag mot Stockholm och där inplantera ett unionstroget utländskt borgerskap.[2] Det program, som segraren nu fattat i sikte, var icke särdeles olika. Det framlyser ytterst klart, att han ville återställa Stockholm åt den tillbakaträngda tyskheten. Men detta innebar alls icke, att han ville gynna hansans intressen. Det innebar motsatsen. Den politik han fullföljde var lika mycket riktad mot Lybeck[3] som mot svenskheten i Stockholm, och i sammansättningen av det nya, starkt tyskfärgade råd, som Kristiern i november 1520 insatte i Stockholm, kan denna syftning rätt tydligt avläsas. Av de tre borgmästarna blevo två tyskar, men dessa två voro båda holsteinare. Som rådets ledande man framstår den rike Gorius Holst, en av de intressantaste gestalterna i det tyska Stockholms krönika.[4]

När staden sommaren 1523 gav sig åt Gustav Vasa, trädde dessa rådsherrar tillbaka, men övergången blev jämförelsevis varsam,[5] och åtskilliga av dessa tyskar ha senare anlitats i kronans och stadens tjänst.[6] Det var framför allt inom deras kretsar, som senare på 1520-talet det radikala lutherska partiet

---

[1] Också beskylldes de senare för att ha styrkt Kristiern till blodsrävsten:

The tyske raddo fast ther till
som. ene ville regera köpmans spill.

Klemming, Rimkrönikor, III, s. 217 (variant). Om Sten Sture d. y:s räfst 1519 med några misstänkta tyska stockholmsborgare se Ahnlund, Kring Stockholms blodbad (1928), s. 23 (not 16).

[2] *BSH* IV, s. 83.

[3] Kristierns av Reimar Kock anförda yttrande vid inträdet i Gorius Holsts hus, att han nu vunnit den ena av Lybecks portar (*SRS* III, 1, s. 270), bär alla tecken av inre sanning.

[4] Gorius Holsts familj var hemma i Kiel; Klaus Boye, den andre tyske borgmästaren, härstammade från Ditmarsken. Bland rådmännen var Kort Druwenagel bördig från Kiel. De holsteinska städerna, som förut haft sin högsta rättsinstans i Lybeck, hade 1496 frigjorts från detta samband: jfr Gundlach, Das älteste Urteilbuch des holsteinischen Vierstädtegerichts 1497—1574 (1925), inledningen.

[5] En fråga, som här måste lämnas åsido, är den, i vad mån uppgörelsen med Lybeck 1523 påverkat denna utveckling. Det heter i Strängnäsprivilegierna s. å., att »ingen utländsk» får bli borgare i Stockholm eller Kalmar. Bestämmelsen bör ses i belysning av föregående punkt, som stadgar, att »ingen av främmande land eller nation» får driva handel i riket, »utan allene de av Lybeck, Dansche (ɔ: Danzig) och deres förvanter» ävensom de, vilka härtill utverkat lybeckarnas tillstånd. Gustaf I:s registratur, I, s. 84. Om något förbud för tysk invandring till Stockholm är ej fråga; men invandringen kontrolleras — så är tydligen meningen — av Lybeck.

[6] Jfr dalkarlarnas klagan våren 1525 över att konungen försmått fattige svenske män och anlitat tyskar och danskar, som förut tjänat konung Kristiern. *DD* II, 350.

i Stockholm vann sina proselyter.[1] Samma kretsar ge sig ånyo tillkänna under grevefejden. De utgjorde kärnan i den spirande oppositionsrörelse inom Stockholms borgerskap, som på våren 1536 slogs till marken med domar och avrättningar, i samband med avslöjandet av den hittills endast dunkelt kända sammansvärjning, som reformatorerna Olaus Petri och Laurentius Andreæ beskylldes för att ha varit medvetna om.[2] Året förut hade Gorius Holst, misstänkt för liknande stämplingar, fått vandra i livslångt fängelse å Tynnelsö slott.[3]

Därmed synes tyskheten i Stockholm ha varit politiskt bräckt. Den lever som koloni, berövad allt egentligt inflytande,[4] tränges ut från Storkyrkan, där den ännu en tid efter reformationen firat sina gudstjänster, och får söka sig predikolokaler på andra håll i staden.[5] Med störtandet av Lybecks handelsvälde avskuros dess viktigaste rötter; i kolonien i Stockholm spelade nu vasarnas inkallade tyska konsthantverkare den kanske viktigaste rollen. Den tyska församlingen torde omkring 1570 kunna uppskattas till vid pass 150 familjer, en i varje fall ganska ansenlig siffra efter det dåtida Stockholms förhållanden.[6] Stadens rådslängd är nu sedan decennier tillbaka även efter strängaste måttstock rent svensk.

Men mot slutet av århundradet inträder en påtaglig förändring. Det tyska Stockholm upplever ett slags renässans. Församlingen växer, och tyskar börja ånyo förvalta stadsämbeten. Själen i Stockholms politiska liv vid denna tid, den högt begåvade stadsskrivaren Hans Hansson Bilefeld, var bördig

---

[1] K. B. Westman, Reformationens genombrottsår i Sverige (1918), s. 317 ff.; Stockholms stads tänkebok 1524—1529, utg. av N. Sjöberg, s. 226—228 (april 1529).

[2] Till denna fråga, som jag (mars 1929) sökt belysa i ett föredrag inför Samfundet Sankt Erik, hoppas jag få utförligt återkomma. Att planen på attentatet mot konungen redan var uppgiven, när komplotten avslöjades, synes mig uppenbart.

[3] Årtalet 1535 uppges av Peder Svart (Edéns ed., s. 65), medan Rasmus Ludvigsson (*HH* XX, s. 19) preciserar tidpunkten till mars månad nämnda år. I samtida handlingar saknas alla anspelningar på händelsen, så även i de utdrag ur Stockholms förlorade tänkebok för dessa år, som C. G. Tessin infogat i sin dagbok för 1761 (arkivet på Åkerö). Herr Gorius — liksom Kort Druwenagel — har bevisligen underhållit förbindelser med den landsflyktige Kristiern II. Ekdahl, Christiern II:s arkiv, s. 1173 ff., 1241 ff. och *DN* XIV, 2, 574.

[4] Dock finner man, att konung Gustav vid vissa tillfällen yppat oro för tyskarnas förehavanden i Stockholm; se t. ex. hans brev till Per Brahe d. 3 maj 1557 (Gustaf I:s registratur XXVII, s. 82—83).

[5] Lüdeke, Denkmal der deutschen Kirche (1823), s. 73.

[6] Lüdeke, a. a., s. 185.

rån den westfaliska staden med samma namn. Det är han, som rganiserar motståndet i Stockholm mot hertig Karl. Och nu nträffar under händelsernas tryck det märkliga, 1597—98, tt borgerskapet tydligt splittras i tvenne läger, ett företrädesvis venskt och ett företrädesvis tyskt. »De komma med oss uti ntet rådslag eller samtal utan några få», klagar »svenska gemena borgerskapet» i en inlaga till hertigen 1597.[1] Sigismunds nederlag gjorde ett slut på denna yttre schism; »den äreförgätne skälmen» Bilefeld och åtskilliga av hans krets slutade sina dagar i landslykt. Men den tyska immigrationen avstannade icke;[2] och även om det måste ligga någon överdrift i ärkebiskop Kenicii ord till Axel Oxenstierna 1615 att »störste delen av borgerskapet ligger till tyske församlingen»,[3] så säger uppgiften dock mycket.

Vi ha här nyckeln till det halvt anakronistiskt klingande krav, som av rådet och ständerna, i främsta rummet borgarståndet, frambars vid Nyköpings riksdag 1611: kravet på en uttrycklig bekräftelse genom konungamakten av riksrådsbrevet år 1471 om främlingars utestängande från ämbetena i städerna.[4] En sådan bekräftelse gavs ock i åttonde paragrafen av Gustav II Adolfs konungaförsäkran. Det är slutakten i historien om brytningarna mellan tyskt och svenskt under den äldre epok av Stockholms utveckling, som lämpligen avgränsas med inbrottet av stormaktstiden. Det tyska inflytandet sinade ej ut, ett tyskt inslag fanns kvar, delvis förstärkt och vidgat till nya

---

[1] Odaterad skrivelse bland Handl. rör. politiska förhållanden 1595—98, Strödda historiska handlingar, R.A. Även andra aktstycken från samma tid belysa skarpt denna motsättning.

[2] »Effter then tyske församlingen här udi wår stadh Stockholm dagligene dagz mheer och mher tilwexer och förmeror . . .» Karl IX:s gåvobrev till tyska kyrkan d. 21 jan. 1607. Lüdeke, s. 77.

[3] Stockholm d. 16 juni 1615. Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling II. 12, s. 21 (under utgivning av förf.). Förhållandena på det kyrkliga området utmärktes vid denna tid av livliga slitningar mellan svenskar och tyskar; jfr Stockholms konsistorieprotokoll d. 8 mars 1615 (R.A.). En yttring av samma spänning är tydligen den »smädeskrift om alle Tydsker, här i Swerige äre», som Erik Jöransson Tegel ogillande omtalar i sin 1617 författade paskill mot Messenius: H. Schück, Äldre svenska biografier, s. 50 (Rektorsprogram, Uppsala 1915). Av tidigare datum är ett satiriskt rim, upptecknat av Nicolaus Bothniensis:

I Tyskland giör en Tysk af et ägg fyra rätter;
när han kommer hijt blifver han aldrig mätter.

Bergius, Småsaker til nöje och tidsfördrif, I (1755), s. 116.

[4] Rådets och ständernas punkter, Nyköping d. 19 dec. 1611, samtida avskr. i E. 370, Uppsala univ.-bibl. Att yrkandet främst frambars av borgarståndet, visas av konungens resolution på dess besvär d. 8 jan. 1612. Stiernman, Riksdagars och mötens besluth, I, s. 667 (första punkten).

områden.[1] Dess yttringar och former voro dock väsentligen andra. Också dessa former utgöra utan tvivel ett tacksamt ämne för studier; men mitt utkast har nått sin naturliga ändpunkt.

Exkurs.

Källorna till Käpplingemorden.

Relationen om Käpplingemorden 1389 *(Rel.)* föreligger i fullständigt skick endast i den forna vadstenahandskriften Cod. Ups. C 2. Handskriften är en samlingshandskrift av växlande innehåll, företrädesvis teologiskt, och visar åtskilliga händer; vår text (s. 74—77) härrör synbarligen från någon av de yngsta. Handskriften har bundits efter 1402, då en däri ingående brevavskrift (SDnf, 258) hänför sig till detta år (18 dec. 1402). Uppteckningen av Rel. i C 2 dateras av Geete (Fornsvensk bibliografi n:r 332) till slutet av 1300-talet, men stilen synes mig lika väl kunna peka på ingången av följande århundrade. Av annan hand och med annat bläck är en inledande rubrik, hittills ej anförd i litteraturen: *Prodicio theothonicorum civitatensium Stokholmensium contra indigenas vz. Sweuos.* Samma hand har på ett ställe i texten företagit en betydelsefull ändring (se nedan s. 27, not).

Ett brottstycke av Rel., omfattande dess första sjättedel, ingår i en annan uppsalakodex, C 62 (s. 100 v.—101 v.). Om denna handskrift, som hört hemma i Stockholms franciskanerkloster, se Klemming, Svenska medeltidens rimkrönikor, I (1865), s. 215 ff., och Collijn i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen IV (1917), s. 130—131. Medan handskriftens innehåll i övrigt (fragment av lilla rimkrönikan jämte förenade Eriks- och Karlskrönikorna i sammandrag) utskrivits före 1489, kan åsyftade brottstycke först åtskilligt senare, tidigast omkring 1520 (jfr bruket av å-typen), ha inskrivits i volymen. Stilen visar på samma hand, som att döma av en anteckning på försättsbladet i främre pärmen tillhörde handskriftens dåvarande ägare Arvidus Olai. Rubriken i C 2 motsvaras här av följande inledningsformel: *In nomine patris et filij et spiritus sancti amen. Istud conscriptum est de ciuitatensibus Sueuis qui combusti erant Stocholmis.*

Förhållandet mellan de båda texterna framgår tydligast av en sammanställning.

---

[1] Erik Dahlberg beräknade sålunda i sin Stockholmsbeskrivning tyskarnas antal till en tredjedel av stadens hela befolkning. Ernst Ericsson och Erik Vennberg, Erik Dahlbergh (1925), s. 85.

C 2

Allom them som thessa script öra ælla se skal thet witherikt wara, som thet wilia wita, uru the svensco i Stocholme rordho forradhne oc brende, ey medh lagh æller ræt, wm hælgha icama nat. Huru the forrædhilin tilkomo, ther aff ær lankt at æghia, thogh nakot fore æpterkommanda sculd, som ther aff rilia nokot wita. Thet skedhe wa, at the thydzsco vmgingo medh the forrædhilsin wel i tolff aar til förene, oc hafdho hæmelica saman scrifuat aff them bedzsto i stadhenom waro lxxvi[1] godha men, som brænnas sculdo, oc thæ badho konung Albricht, at han sculde sin wilia ther til lata, oc konungen wilde thet ey stædhia at ther aff hafdhe wordhit osæmia i bland ridderscapit. Oc tha konungen wardh fangen oc en för, tha böriado thæ i Stokholme et selscap, oc thet kalladhis hettobrödher, oc the waro i förstonne clxx, oc æ hwar the gingo wm nata tima tha hafdho thæ therra plator vppa, oc æ hwar the mötto swenskom, tha taladho thæ them smelika til oc spordo at hwar the forrædharene sato, oc thet giordho the opta. Tha wm sidhe toko the swensco vndra, hwat ther medh meentes, oc gingo saman til radz, hwat ther ware görande wm. Tha funno the thet wndir sik, at thet sculde sta til thes at radhit

C 62

Ueterligh wara [ↄ: ware] allom them som thet höra wilia, hwru the swenske i Stocholm wordne forrådne och brende wtan lagh och räth om helge lekamen nath, som langth wore aff sägia hwru thet kom thil. Thet skedde sae ath the tyske vmginge medh thet forrädelse wel i xij aar thil forenne. Och haffde lönliga saman skriffwat väl lxxvj goda män aff thom besta i stadhenom ther swentzske woro och brennas skwlle. The tytzsche bode konungh Albrickt ath han wille ther til giffua loff, och han wille thet ey tilstädia for osemie skyl i bland ridderskapeth och honom. Nw thå konungh Albricht wårth fongin och än for thå boriades i Stocholme eth selskap och kallades hettæbröder och wore forsth thil tals wäl clxx, och hwart the gingo nattha tid thå haffde the thera plaatha vppa, hwar the mötthe swenskom thaa thalade the thom smelika thil och kallade thom forrädare. Vm sydher togo the swenske vndra hwat ther medh menthes. The gijngo i raadh thil saman hwat ther voro görandes vm. Tha fwnno the thet mellan sigh ath thet skwlle sthå thil radhit och almogen komme til saman. Och ther æpther komme the til saman i sancte Gertrvde gylstwgu aller almoghin. Ij bland anner ordh warth ther lysth offuer alth ath jnghen skwlle

[1] Ändrat av senare hand till *CLXX* genom tillsättande av ett *C* i början och strykande av *VI* på slutet. Benzelius i Monumenta historica (1709) och efter honom Fant i *SRS* I, 1 (1818) ha den inkonsekventa läsningen *LXX*, ursprunget till den vanligaste anförda uppgiften om offrens antal. Det bör dock anmärkas, att de båda sista sifferteckneu (VI) äro något otydliga (starkt förlängd stapel på I). Siffran *CLXX* återgår hos Ericus Olai, medan Olaus Petri i nära anslutning till C 62 har »wel sex och siwtiyo». Honom följer Huitfelt (kvartuppl., IV, s. 83).

oc almoghin saman kome. Swa bleff thet standande til thes at alder almoghin saman kom i sancta Gerthrudis gildistufuu. Oc ibland margh ordh wardh ther lyst ouer alt at engin sculde illa tala wppa herra oc första, frur oc jomfrur, riddara ælla swena oc godha stædher, wtan swa mykit han wilde bekender wara, ther medh sculde al twædrakt dödh wara, oc hwar swor adhrom winscap oc brodherskap, at thyske oc swenske skuldo saman bliua i nödh oc lost, æ hwat them helzt ouer ginge. Ther epter gik hwar heem til siin, oc loto siik wel her at nöghia. Nw ther æpter hende thet swa at Rikesins radh sculdo halda en dagh medh thöm aff Stokholme, oc the sculdo saman koma i Telghiom, oc rikesins radh sende thöm leydho breff oc Sigga Brun oc Symon diækn a Trögdh til förara, oc at the aff Stokholm skuldho thes felugharen fram oc ater fara. Tha gingo radhit oc almoghin saman oc nempdo them wt som fara sculdo, först Lambricht Westwal, Peter Alenninge, Alff Greuerot oc Hannus Grönowe[1], oc giordho them gandzt mæktugha at dagthinga aldra thera bedzsta,<oc foro genast aff stadh til Telghio>.

thala ylla paa annan vppa herra heller forstha, frvr heller iomffrur, vthan thet han wiste wara bekendt, thermedh skwlle all twedrekth dööth vara, och hwar swor androm venskap, och tytzsche och swenske skwlle saman vara i nöd och i lösth oc hwat thom hältzth öffuergingo. Ther äpther gik hwar hem til syn och lothe sig alle nöghia. Nw ther äpther hende thet saa ath Rijkensens raadh skwlle thil dagha i Thälio medh thom aff Stocholm. Rikensens män sände thom forrädharom[!] ledo breff medh tessom twem, Sigge Brwn och Simon Dieken aff Trögdth, ath the aff Stocholm skwlle thess felighare fara thil och fra. Thå nämpnde radhit och almoghin Lambrickt Westhfaale, Päder Alenninghe, Alff Greweraadh och Hans Gronogh och giorde thom mecktoga ath dagthingha a alla thera vegna *(forts. saknas, ett par blad utrivna i hdskr.)*

Avvikelserna äro ju tillräckligt många för att den frågan skulle kunna inställa sig, om båda texterna äro att anse som översättningar av ett gemensamt latinskt original. Häremot tala dock flera omständigheter. Den verbala överensstämmelsen stycke efter stycke synes alltför stor; vissa förkortningar, som framträda i C 62, låta sig enklast förklara, om man antager, att dess läsart är ett slags friare parafras, en »moderniserad» text, och slutligen märkes, att Rel. i klosterhandskriften C 2 är det enda svenska skriftstycket bland idel latinska.

[1] Benzelius-Fant: Grenerot oc Hanns Grönolve- — En del mindre avvikelser ej anmärkta.

När Rel. ursprungligen tillkommit, kan ej bestämt avgöras. Att den härrör från en samtida har förut understrukits och står utom fråga. Men skriften har icke fattats i pennan 1389 utan först något senare. Det framlyser av hela sammanhanget — författaren talar tydligt om förfluten tid — och bestyrkes av ett dateringsfel i framställningen. Efter att ha berättat om innebrännandet på Käpplingen och det följande ovädret tillägger han avslutningsvis: »Oc thetta skedhe arom epter Gudz byrdh MCCCLXXX nono, annan daghen epter S:ti Eskilli dagh, som tha fiol wppa helgha likama dagher.» Men Eskils dag är den 12 juni, medan helga lekamens fest 1389 inföll först den 17 juni. Den 14 juni skedde häktningarna på rådhuset, alltså två dagar efter Sankt Eskil men tre dagar före helga lekamens dag. Hur man än räknar, blir det tydligt, att förf. ej fullt erinrar sig det kronologiska sammanhanget. Detta måste peka på, att Rel. författats åtminstone några år efteråt. Och ävenledes göres härav sannolikt, att dess upphovsman ej haft tillgång till skriftliga uppteckningar, tillkomna 1389.

Rel. trycktes första gången 1709 av Erik Benzelius i Monumenta historica vetera ecclesiæ Sveo-Gothicæ (s. 62—68) och andra gången 1818 av E. M. Fant i *SRS* I, 2 (s. 212—215), i båda fallen efter C 2. Avtrycket hos Benzelius, som följes i *SRS*, är emellertid icke alldeles nöjaktigt. Så förekommer genomgående den oriktiga namnformen *Grenerot* i st. f. handskriftens *Greuerot* (Greverode, Greverade). Någon gång inverka dessa avvikelser på innehållet. Albrekt Karlsson tillfångatogs icke »i samma *nattone*», samma natt som Peter Älänning, utan »i samma *mattone*», på samma sätt som denne. Rel. talar om Jönis *beltare,* ej om Jönis *bekcare,* om *onyt* ord och ej om *ondt* ord (jfr *SRS* I, 1, s. 214, rad 19 uppifrån). Siffran LXX, sjuttio, får i själva verket ändras till LXXVI, sjuttiosex[1]. Indelningen i stycken saknas. Rubriken hos Benzelius och i *SRS*, »Omständelig berättelse huru the Svenske af Tyskarne blefvo i Stockholm forrådhne och brände, åhr 1389», är ävenledes gjord av den förste utgivaren.

Medan Rel. är okänd för författaren av rimkrönikans förbindelsedikt, har den i sin helhet förelegat för Ericus Olai, vilken i sin framställning inflätat densamma i latinsk översättning, på sina ställen något förkortad och här och var försedd med tillskott av honom själv *SRS* II, 1, s. 117—120). Dessa senare ha huvudsakligen karaktären av reflexioner, och visa i övrigt genom hela sin art absolut tydligt, att krönikören ej vid sidan av Rel. haft tillgång till någon annan källa. Konung Albrekts avslag på de tyska stockholmsborgarnas framställning om att få bränna svenskarna i staden nämnes i det föregående (s. 114). Även i ett senare sammanhang anspelar Ericus Olai på händelserna i Stockholm 1389. Det sker, när han berättar

[1] Jfr s. 27, not.

om riksdagen i Arboga i början av 1436 och det som därvid tilldrog sig. I allt övrigt följer han här rimkrönikan, men vad han berättar om hemlig budskickning från det svenska borgerskapet i Stockholm till Engelbrekt (jfr föreg., s. 19) har i denna ingen motsvarighet. Han tillägger förklarande: »Vehementer enim suspicabantur Sueci Holmis habitantes, ne eis accideret, quod rege Alberto captivato accidit concrematis viris» (*SRS* II, 1, s. 136). Närmast ligger att antaga, att denna hänvisning till farhågor 1436 för nya Käpplingemord inskjutits av Ericus Olai helt enkelt som en erinran om de nyss skildrade händelserna 1389, vadan vi alltså ej här behöva förutsätta någon yngre källa, vilken han jämte rimkrönikan och Rel. anlitat. Den förra är just beträffande anfallet på Stockholm 1436 påfallande utförlig och dramatisk; dess berättelse »överflödar av målande detaljer och livliga scener», konstaterar med rätta I n g v a r A n d e r s s o n (Källstudier, s. 289). Rimkrönikan, som eljest är tydligt oblid mot tyskarna i Stockholm, antyder i detta sammanhang icke några omedelbara nationella brytningar i staden; liksom »the borgara» draga upp vindbron vid svenska härens anryckande, söka sig »borgara alla» till Engelbrekt och Karl Knutsson, sedan staden väl fallit. Vad vi veta om stämningarna i Stockholm före och efter erövringen 1436 är visserligen ej mycket, men styrker i vart fall icke Ericus Olai utsagor. Hela situationen vid denna tidpunkt, så långt vi känna den, gör det också ytterst osannolikt, att det svenska borgerskapet i Stockholm på allvar behövt frukta för liv och välfärd.[1]

Det stora flertalet annalistiska uppteckningar iakttager fullständig tystnad om Käpplingemorden. Högst två undantag kunde möjligen anföras, det ena skäligen oklart och på intet sätt bevisande, det andra helt värdelöst.

Av de åsyftade anteckningarna ingår den ena i de »annotationes historicæ», som A n n e r s t e d t efter en avskrift av O l o f C e l s i u s d. ä. avtryckt i *SRS* III, 1 och vilka av honom antagas höra samman med stockholmsfranciskanernas endast ofullständigt bevarade diarium. Den har följande lydelse (ibid. s. 24):

> Item a. d. MCCCLXXXIX providiores viri oppidi Stokholmensis incolæ, Sueuice nationis, ex consulatu in[o]: et communitate fuerunt illegitime per abhominabilem regem in favillam redacti, quod nepharium opus Theutonici ejus-

[1] Vad angår händelsernas gång följer Ericus Olai helt rimkrönikans framställning. Osäkert är dock, huruvida denna är alldeles riktig. Mötet i Arboga har varit utsatt redan till den 5 januari (*BSH* II, s. CV), ehuru det enligt rimkrönikan hållits först den 20 i samma månad. Enligt en annalanteckning av medeltida ursprung, som i avskrift från mitten av 1500-talet finnes inhäftad i Palmsköldska samlingen vol. 187 (s. 299), togs Stockholm redan söndagen den 8 januari 1436 (»dominica quo cantatur omnis terra etc.») Uppgiften torde få anses riktig.

dem oppidi inhabitatores prenominati regis Alberti amici et fautores absque causa illis horribiliter intulerunt.

Man fäster sig vid, att konung Albrekt (»per abhominabilem regem») göres ansvarig för avrättningarna, medan Rel. uttryckligen friar honom från denna beskyllning.[1] Detta kunde emellertid innebära, att denna annaluppgift i sitt förhållande till Rel. vore oavhängig. Vilken är i så fall källan? Annerstedt påpekar, att många (av honom utelämnade) anteckningar ordagrant överensstämma med minoriterdiariet, och att ännu flera (»permultæ») hänföra sig till den tid av året (5 aug.—31 aug.), för vilken detta gått förlorat. Hans slutledning beträffande proveniensen torde därför äga en mycket hög grad av sannolikhet. Men nu inträffar ju, att den i anteckningen åsyftade händelsen inföll i juni månad, för vilken diariet fullständigt bevarats (*SRS* I, 1, s. 77—81). Här saknas också varje notis därom, och från denna källskrift kan alltså ej uppgiften emanera. Dess värde reduceras härigenom givetvis betydligt, då det ju är blott alltför möjligt, att den utgör ett sent och osjälvständigt tillägg (jfr uppfattningen av Albrekts roll). Förlusten av den handskrift Celsius återgivit utesluter en närmare granskning på denna punkt, men redan det anförda synes tillfullo motivera, att ifrågavarande uppgift såsom sekundär föres åt sidan. Diariets fullständiga tystnad är verkligen ganska anmärkningsvärd, helst som, enligt Rel., Jöns Kabbomagher och Laurents Uphugom togos tillfånga just i gråbrödraklostret. I motsats till dråpet i klosterkyrkan 1381 (ibdm s. 79) har händelsen ej ansetts värd att omtalas.

Den danske samlaren Cornelius Hamsfort (1546—1627) meddelar under år 1389 en uppgift, som i detta sammanhang åtminstone förtjänar återgivas (*SRD* I, s. 316):

> Margarita Regina magnam partem Sveoniæ occupat, ubi vigebant seditionibus, cum Megapolei et Albertiani insidiarentur incolis. Non. Oct. cives Holmenses necantur a Teutonibus.

Hamsfort förlägger alltså händelsen till den 7 oktober. Anledningen härtill är uppenbar. Den 6 oktober var Eskils translationsdag, och hos Huitfelt (kvartupplagan IV, s. 86) hade Hamsfort läst, att Käpplingemorden ägde rum »dagen effter S. Eschildi dag» 1389. Uppgiften är tydligt sekundär, missförstådd och saknar varje betydelse.

I några handskrifter av stadslagen ingå avskrifter av riksrådsbrevet 1471 om tyskars utestängande från stadsämbeten, i vilka inflätats anspelningar på Käpplingemorden (Schlyters ed., s. 402, not 10; jfr s. V). Dessa avskrifter äro mycket sena och

[1] Helt förfelad är säkerligen Girgensohns gissning, att annalanteckningen och Rel. möjligen stamma från en och samma författare: a. a., s. 93, not. — Det bör måhända nämnas, att i C 2 även ingå kopior av Margaretas och rådets brev ang. Birgittas kanonisation, okt. 1389 (*SRS* III, 2, s. 241, not.)

sakna helt naturligt all beviskraft; de medtagas här endast för att göra inventeringen av det tänkbara källmaterialet så fullständig som möjligt.

Något större intresse har en anteckning, som förekommer på två ställen (av olika händer) i Peringskölds handskrivna Stockholmia illustrata (K. B.), där den ingår i en serie historiska notiser om avrättningar i Stockholm:

> 1389 uthförde Tyskarna en stor del af Stockholms borgerskap på Kiäplingen, som nu är Skeppzhollmen, och ynkeligen mördade och uppbrände, p. 94, hvar om desse rijm finnas fordom dictade

Härmed avbrytes anteckningen, och vi få tyvärr ingen närmare upplysning om de åsyftade »rimmen». Det arbete, till vilket hänvisning göres, Jacob Gislonis 1592 tryckta Chronologia, har endast årtalet och en kortfattad notis. Har månne ej den ursprunglige antecknaren misstagit sig beträffande rimmen? Det förefaller så; han har ej haft dem till hands vid nedskrivandet, och ej heller har han senare funnit tillfälle att komplettera sina minnesintryck.

Resultatet av vår genomgång har hittills blivit genomgående negativt. Alla dessa källor visa drag av tvivelaktighet, oklarhet eller ofullständighet, och ingen medger en tillnärmelsevis klart positiv anknytning till huvudfrågan. Att ingå på de senare krönikeframställningar, som följt Ericus Olai i spåren, får väl anses överflödigt. Det återstår emellertid att beröra ett litterärt vittnesbörd, som tilläventyrs skulle kunna åberopas som bevis för att minnet av händelsen ej blott bevarats genom Rel. Källan är så grumlig som möjligt: Johannes Magnus. Men det är uppvisat, att hans kunskap om 1390-talets händelseförlopp på enstaka punkter hämtats ur nu förlorade annaler (Adolf Schück i Fornvännen 1925, s. 311), och saken förtjänar därför i vart fall att diskuteras (Historia metropolitana, *SRS* III. 2, s. 57—58).

Johannes Magnus har begagnat Rel. som underlag. sannolikt i den latinska omskrivningen hos Ericus Olai. Från Rel. lånar han uppgiften, att tyskarna i Stockholm tidigt sökte vinna konungen för sina planer. Nytt är, att han här låter ärkebiskop Henrik av Uppsala träda fram på scenen; det är tack vare hans kraftiga förmaningar inför monarken, som anslaget denna gång bringas på fall. Johannes Magnus kan t. o. m. anföra det tal som Albrekt därefter håller till sina tyskar. Många ord behövs förvisso ej spillas på en så beskaffad framställning. Emellertid lyckas tyskarna sätta mordplanen i verket, och nu är tiden inne att ånyo låta ärkebiskopen framträda. I förening med biskop Nils av Linköping avkunnar han en bannlysning över Stockholm, så kraftig, att staden allt intill denna dag, »usque ad hodiernum diem», knappast hämtat sig från dess verkningar. Är nu denna bannlysning (»dira anathemata et maledictiones») en fri

uppfinning av Johannes Magnus? Det ser ej bättre ut. Det är ingen tillfällighet, att han ställer Nicolaus Hermanni vid ärkebiskopens sida. Den kyrkliga traditionen dröjde med förkärlek vid den förres bannstrålar mot tyranniska stormän och furstar, såsom visas av Historia sancti Nicolai (Monumenta historica, ed. Benzelius, s. 110), Linköpings biskopskrönika (*SRS* III, 2, s. 108) och andra källor, t. ex. förklaringen av Birgittas uppenbarelser (*SRS* III, 1, s. 19); jfr Brilioth, Svensk kyrka, påvedöme och kungamakt, s. 149. Något inskridande av honom 1389 mot Stockholm känna vi ej. Men andra omständigheter göra tanken på ett sådant i det närmaste utesluten. Ett faktum är, att Stockholm ett av de tidigare åren på 1390-talet drabbades av bannlysning. Den föranleddes därav, att biskop Thord i Strängnäs under en sjöresa tillfångatogs av stockholmarna och inspärrades i slottstornet i huvudstaden. Bannet avkunnades av Thords ställföreträdare, domprosten i Strängnäs. För dess hävande måste ärkebiskop Henrik påkalla kurians medverkan (*RPB* 2867, 3047; *APD* 886; Brilioth, a. a., s. 189). Ett av ärkebiskopen och Nicolaus Hermanni året 1389 avkunnat bann låter näppeligen tänka sig; vi skulle då åtminstone höra talas därom i dessa senare sammanhang, och domprostens kompletterande kraftåtgärd måste under denna förutsättning te sig ej blott överflödig utan oformlig. Lösningen synes enkel nog. Johannes Magnus är vår sagesman. Hans fantasirika författarepersonlighet borgar för, att här ej är fråga om historia utan om dikt.

Det var länge en fast omfattad tro, att förövarna av Käpplingemorden tvungits till en botgöring, som biktade sig för eftervärlden genom jordfasta minnesmärken. Lämningarna från den medeltida kalvarievägen på Södermalm tyddes i denna anda. »Käpplingestenarna» blev det gängse namnet på de tre bildstenar nära Katarina kyrka, av vilka nu endast en står kvar, återfunnen vid mitten av förra århundradet och upprest genom Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens försorg. Upphovsman till legenden är Johannes Messenius, urkällan hans 1615 tryckta Sveopentaprotopolis (kap. 21). Senare historiker och topografer upprepade sägnen, att stenarna kommit till som sonoffer för massmorden 1389. Själv nådde Messenius snart till bättre insikt, och i sin rimmade stockholmskrönika, som låg otryckt till 1875, strök han hela motivet. Här berättar han i stället (v. 1807 ff.), att stenarna upprestes av en stockholmsborgare under Svante Nilssons tid. En anteckning bland hans schedæ, anförd av Elias Palmsköld, ger det fixa årtalet: »Anno 1511 sunt lapides illi in suburbio australi Holmensi erecti». Ännu Elias Brenner läste brottstycken av den tyska inskriften på en av stenarna, manande till fromma förböner (Palmsköldska saml. 265):

Bracht Gott to lof undh Ehre
Bidet y alle für unsere Sehle.

»Käpplingestenarna» ha försvunnit ur historien. Men till grund för fabeln låg likvisst en riktig känsla: att ett våldsdåd av denna oerhörda omfattning måste ha avsatt något spår i den medeltida penitensens fasta och lagbundna ordning. Sanningen är, att alla sådana spår saknas.

Till ersättning för det utmönstrade motivet kan Messenius i rimkrönikan om Stockholm (v. 898 ff.) berätta om en massa i Storkyrkan på Johan III:s tid anträffade ben, som klockarsägnen ställde i förbindelse med de nu från litteraturen allbekanta våldsdåden på Käpplingen. Han framlägger också helt nya och i sanning fasansfulla detaljer från innebrännandet: hål borrades i väggen, de olyckliga fingo sticka genom tre fingrar, en träplugg slogs genom varje finger. Vad allt detta visar är endast, hur folkfantasien på 1500-talet arbetat med ämnet.[1]

Vi ha funnit, att vid sidan av Rel. ingen enda källa nu synes existera, som oavhängigt av denna lämnar någon påtaglig och klar uppgift om »Käpplingemorden» 1389.

[1] Hit kan även föras, vad Petrus Petrejus i sin Chrönika (1614) berättar om »kappebrödernas» våldsdåd: »Ty Tydskarna hadhe så bestält medh Ståthållerna på Slottet, at alla the förnämsta Swenska bleffue igenom then ena porten om nattetijdh aff theras sänger införde på Slottet och strax igenom then andra wth in på Käplingen, som ligger strax twärt öffuer Slottet» (s. 79).

Strödda meddelanden och aktstycken.

Tideräkningsfrågan i norsk niohundratalshistoria.

Sagornas gamle Harald hårfagre och hans söner sitta sedan länge ej mera i orubbat bo. Den traditionella, i sin friska fyllighet aldrig förbleknande bild, som Heimskringla skänkt oss av dessa kungar, har på senare tid blivit föremål för mycken och närgången granskning.

Den moderna sagaforskningens tillvägagångssätt kan jämföras med behandlingen av en palimpsest eller en övermalad tavla. Man vill med mer eller mindre varsam hand skrapa bort de tillsatser på gammal tradition, som Snorre och närmast föregående generationer gjort, och söka utröna, vilken bild man egentligen får av de gamla norska kungarna och deras tidevarv, om man blott låter de äldsta dokumenten tala. Men dessa behöva ingalunda alltid vara fristående utan kunna hava influtit i källor från yngre tid och vara övervuxna av senare tradition, och detta gör en jämförelse som den här ovan berättigad.

Det är övervägande från filologhåll som sagastudiet bedrives. Och när moderna historici komma in på detta gebiet, brukar det källkritiska problemet för dem te sig betydligt mindre komplicerat än för språkmännen, så att den nyss använda bilden egentligen blott har giltighet för den filologiska forskningen på området. Till denna sak blir tillfälle att i det följande något återkomma. Tämligen oberoende av den allmänna inställningen till källvärdeproblemet är emellertid det från historisk sida framkomna uppslaget till prövning och ändring ej blott av vår uppfattning om personerna själva, deras gärningar och miljö utan till och med av själva tiden för deras tillvaro. Jag syftar på Halvdan Kohts förslag om förkastande av vedertagen norsk kronologi för Harald hårfagres tidevarv. Ehuru det här rör sig om skillnader i räkningen, som *på sin höjd* kunna uppgå till trettio år, har jag efter att själv från helt andra utgångspunkter än norrmannens ha underkastat frågan en granskning kommit till den insikten, att de här förefintliga problemen bjuda på så mycket av allmänt intresse och deras lösning på så märkliga följder, att de ha vikt och betydelse för en avgjort vidare krets av forskare än den, som *speciellt* befattat sig med äldre norsk medeltidshistoria eller sagalitteraturen. Jag skall

därför här uppta hela saken till skärskådande och i synnerhet redogöra för de grunder, som ge anledning till att rucka på det hävdvunna räknesättet. Till utgångspunkt väljer jag en sak, som varit av viss betydelse för såväl Koht som hans mera obeaktade föregångare och som för mig själv också ter sig som en viktig omständighet.

Haralds närmaste efterträdare, den snart från landet bortjagade Erik blodyx, har givit ett betydelsefullt incitament till kronologisk revision. Erik blodyx slog sig efter sin fördrivning från Norge ned i Northumberland.[1] De engelska annalerna, nedskrivna samtidigt med de skildrade händelserna, berätta, att Erik 948 valdes till regent där, fördrevs, återkom 952 och ånyo förjagades 954.[2] Enligt de tidsbestämningar, som hittills gällt i norsk niohundratalshistoria och som stamma från de på elvahundratalet verksamma isländska »lärde männen» Sämund och Are, skulle Eriks flykt från fäderneslandet ha ägt rum redan 935.[3] De engelska källorna äro emellertid ej blott fullkomligt okunniga om någon Eriks existens i England före den nyss angivna tiden, utan man kan också med den kännedom om engelska förhållanden, som studiet av angelsachsiska krönikorna skänker, påstå, att det icke varit möjligt för Erik att erhålla något välde i England under tiden 935—947. År 937[4] stod nämligen det berömda slaget vid Brunanburh, då det lyckades den angelsachsiske konungen Æthelstan, en sonson till Alfred den store, att krossa sina keltiska och skandinaviska fiender. En följd av Æthelstans seger var, att det personliga välde över Northumbrien, som han tidigare[5] vunnit genom att förjaga Godfred, son av den

[1] Historia Norwegiae, Historia de antiquitate regum Norvagiensium, Ágrip af Noregs konungasǫgum, Fagrskinna, Egilssaga, Heimskringla, Orkneyingasaga, Hǫfuðlausn och Arinbjarnarkviða av Egil Skallagrimsson visa, att Erik befunnit sig i York, och att sagornas enighet beror på att de återge ett historiskt faktum.

[2] »An. DXXX.XLVIII. In this year king Eadred harried over all Northumberland, because they had taken Eric for their king. — — When the Northumbrian 'Witan' understood that they forsook Eric, and made compensation for the deed to king Eadred.» »An. DCCCCLII. — — — »In this year the Northumbrians expelled king Olaf, and received Eric, Haralds' son.» »An. DCCCCLIV. In this year the Northumbrians expelled Eric, and Eadred assumed the kingdom of the Northumbrians.» (The Anglosaxon Chronicle, ed. Thorpe, vol. II: Translation, s. 90 f.).

[3] Sämunds skrift har gått förlorad och dess existens betvivlas av ett par forskare. Hans tideräkning finnes bevarad i dikten Nǫregs konungatal, utgiven i Flateyarbǫk II. Den har också starkt influerat Fagrskinna. Ares norska kronologi är beträffande Harald hårfagre bevarad i hans egen Islendingabók; i övrigt känner man den blott i andra hand, nämligen ur sagorna. Årtalet 935 för Eriks flykt är vunnet genom att till Ares uppgift om Haralds dödstid lägga sagornas meddelande om antalet av Eriks självständiga regeringsår. Man kan också nå det med hjälp av årtalen för regenterna före 1000, i det man räknar baklänges därifrån och tyder Sämunds data efter Ares och sagornas fordringar.

[4] Jfr nedan s. 47.

[5] »An. DCCCC.XXVII. In this year king Aethelstân expelled king Gutfrith.» Chronicle 85.

förutnämnde nordiske regenten där, Sigtrygg, befästes. När Æthelstan 939 avled,[1] gjorde northumbrerna visserligen uppror mot hans bror och efterföljare Eadmund men ingalunda för att mottaga Erik. De inkallade i stället Olav, Godfreds son, vilken uppehållit sig i Irland.[2] Denne slutade 941 sitt liv[3] och efterträddes omedelbart av sin släkting[4] Olav Kváran och sin bror Ragnvald. I mitten av 940-talet körde kung Eadmund bort dessa[5] och underlade sig, följande sin brors exempel, själv landet. 946 efterträddes Eadmund av sin bror Eadred,[6] och med denne synes northumbrerna inte ha varit riktigt nöjda, eftersom de ett à två år senare uppsatte Erik. Eller rättare uttryckt — de trodde sig väl nu ha större utsikter att restituera sin självständighet än under den fruktade Eadmund.

Såsom framgår av denna resumé, finnes det ingen plats för Erik blodyx i Northumberland före den tid, han av de engelska annalerna omtalas. Vid tiden för Brunanburhslaget äro de engelska årsböckerna visserligen ovanligt knapphändiga, och det skulle därför kunna *tänkas,* att han av Æthelstan så att säga fått uppehållstillstånd i Northumberland utan någon makt, utan att ha fått prägla mynt[7] och utan att ha av annalerna omnämnts.[8]. Ett försök att hävda Eriks närvaro i Northumbrien i någorlunda samstämmighet med den nordiska kronologiens fordringar har också i detalj blivit gjort av den isländska professorn Jón Jónsson.[9] Men Halvdan Koht har dock med ovederläggliga argument visat, att Jón Jónssons försök misslyckats.[10] Koht har också på-

[1] Enligt krönikan dog Aethelstan 940. Men Murray Beaven har i English Historical Review 1917 övertygande visat, att denna källa här måste vika för dem, som sätta dödsåret till 939.

[2] »An. DCCCC.XLI. In this year the Northumbrians belied their fealty oaths, and chose Olaf of Ireland for their king.» (Chronicle 89.)

[3] »An. DCCCC.XLII. In this year king Olaf died.» Simeon av Durham och Henry av Huntington ha 941, vilket nog är det rätta. Utförligare hos S i m e o n. Jfr även C o l l i n g w o o d, Scandinavian Britain, s. 136 ff., och O m a n, England before the Norman Conquest, s. 524 ff.

[4] Krönikan nämner honom för år 943 utan någon presentation (liksom den gör med Erik blodyx). Den omnämner för detta år även Ragnvald.

[5] »An DCCCC.XLIV. In this year king Eadmund subdued all Northumberland into his power, and expelled two kings, Olaf son of Sihtric, and Ragnvald, son of Guthferth.» (Chronicle 90.)

[6] Den 26 maj 946 efter 6½ års regering mördades Eadmund (Chronicle 90). Eadred »reduced all Northumberland under his power». (Eadmund hade 945 på vissa villkor avstått västra delen till kung Malkolm i Skottland, och 947 mottog han trohetsed av dess »witan», som emellertid »within a little space belied it all, both pledges and also oaths». (Chronicle 90).

[7] Man känner inga danska mynt i York från tiden 927—939. Jfr K o h t i *NHT* 1924, s. 151.

[8] På denna möjlighet ta F i n n u r J ó n s s o n och i *NHT* 1928, s. 178 ff., J. S c h r e i n e r fasta. Till den senares uppsats får jag av tryckstekniska skäl ta ställning först s. 64 f.

[9] Tímarit hins íslenzka bókmentafélags 1895, Arkiv för nordisk filologi XXXIII (1917).

[10] *NHT* 1924, s. 153 ff. Jfr också C o l l i n g w o o d, Scandinavian Britain, s. 141.

pekat,[1] huru besynnerligt det vore, att en så kraftig, tapper och stridslysten personlighet som Erik icke skulle ha gjort ett enda försök att återvinna sitt förlorade norska välde, fast han efter landsflykten haft 19 års tid på sig för ett dylikt försök, och fast han under hela denna tid icke lyckats vinna varaktig stad på annat håll eller överhuvud på tretton år omnämnts i någon källa. Nej, om man också bör medge, att Koht något för aprioristiskt velat utesluta *möjligheten* av att Erik kan ha existerat i England någon kort tid efter eller omkring 937 (i så fall tidigare än vad Jón Jónsson velat hävda), så är det dock svårförenbart med god historisk metod att sätta hans ankomst dit tidigare än till 947 à 948. Då därtill kommer, att de nordiska källornas insikter i engelsk historia äro grumliga och blott delvis kunna antas återge gammal, sakkunnig tradition, och då slutligen, som vi sedan skola motivera, den av Are och Sämund uppgjorda kronologien är ganska osäker, så ter sig det Kohtska betraktelsesättet verkligen ofrånkomligt.

Innan vi lämna Erik, återstår att med några ord beröra en fråga, som de norska historikerna flyktigt förbigått. Det finns hos Adam av Bremen en mycket besynnerlig notis om att en viss Hyring, son till Harald Gormsson, med en här sänts till Northumbrien och efter att ha intagit »ön» dödats.[2] Den gamle tyske kännaren av Englands historia Lappenberg, för vilken Adam av flera orsaker låg närmare till hands än de isländska skrifterna, ansåg sig kunna identifiera denne Hyring med annalernas Erik.[3] De skriva ofta (H)yric, vilket kan ha varit en bidragande orsak till Lappenbergs hållning. Adams senare editorer ha följt Lappenberg i spåren, och hos den engelske historikern Green vann han ännu en anhängare för sin hypotes.[4] En annan engelsman, Collingwood, har till följd därav sett sig föranlåten att ägna saken en ingående granskning[5] och hans resultat har blivit, att den Lappenbergska förklaringen icke har fog för sig, bl. a. därför att nordiska och engelska källors uppgifter om Eriks sista strid visa sin släktskap eller stämma med varandra.[6] En sak, som ytterligare försvagar värdet av Hyringhypotesen, är, att Adams uppgift står i sådant kronologiskt sammanhang, att Hyrings expedition enligt honom ej kan ha gått för sig förrän på 980-talet

[1] Ibdm s. 154.

[2] »Anglia, ut supra diximus et in Gestis Anglorum scribitur, post mortem Gudredi a filiis eius Analaph, Sigerih et Reginald per annos fere C permansit in ditione Danorum. Tunc vero Haroldus Hiring filium cum exercitu misit in Angliam. Qui subacta insula tandem proditus et occisus est a Nordumbris.» (Adam, ed. Schmeidler (1917), s. 84).

[3] Geschichte von England, I, s. 392.

[4] Conquest of England, s. 262 f., 289 f.

[5] Saga-book of the Viking Club II (King Eirik of York s. 313—327). Transactions of the Cumberland and Westmoreland Antiquarian Society, New Series II, s. 231—241.

[6] Roger of Wendover (Mathias av Paris) — Heimskringla — Orkneyingasaga, Flores Historiarum, Fagrskinna.

(100 år i det närmaste efter en viss Gudröds 894 timade död).[1] Om ett sådant krigståg känna de för dessa år ganska utförliga engelska källorna platt intet. Adams uppgift förtjänar därför ingen tilltro. Vill man rädda en historisk kärna i hans notis, får man icke tillgripa Lappenbergs utväg. Antingen får man tänka sig, att den som döljer sig bakom namnet Hyring icke är någon annan än Erik blodyx, eller också får man i källskrifter från de brittiska öarna söka efter andra identifieringsmöjligheter för Adams såväl till namn som till livstid felaktigt beskrivne kungason. På sådana möjligheter kan här ej ingås. Här ha vi blott velat visa, att när såväl den kronologiske reformivraren Koht som den främste värnaren om det gamla, professor Finnur Jónsson, övriga norska och isländska historiker att förtiga, med tystnad förbigå eller förkasta[2] den gamle prelatens uppgift, så ha de därtill haft sina goda skäl. Även ur det moderna standardverket för engelsk historia före den normandiska erövringen, Charles Omans »England before the Norman Conquest», är Hyring en utrensad figur.

Vi ha nu sett ett ej oviktigt indicium för den norska tideräkningens revidering lämnat av tillförlitliga utländska källor. Det finns ännu ett sådant indicium, vilket hittills varit mindre beaktat än det förtjänat. Det ligger i den säkra tidsbestämning av bakgrunden för en historiserande skildring i Egil Skallagrimssons saga, som de engelska källorna erbjuda. Denna tidsbestämning råkar i strid med den för sagan i fråga hittills övliga på Are och Sämund fotade kronologien och visar liksom Erik blodyx' fall, att en verklig differens föreligger mellan isländsk och engelsk kronologi under denna tid, varvid naturligtvis den isländska får tillerkännas sämre vitsord. På denna sak skall jag nu närmare ingå, men det torde vara nödvändigt att först något dröja vid problemet om möjligheten att begagna en isländsk saga vid en historisk undersökning.

Att man icke kan skriva över norsk — ja, knappast ens nordisk — historia från den tidigare medeltiden och vikingatiden utan att utnyttja det isländska källmaterialet, är ju självklart. Och de senaste decenniernas forskning har, som jag redan i inledningsorden till denna uppsats antytt, varit särdeles givande för utökandet av vår kunskap om detta materials natur och för utbildandet av en säkrare metodik i dess behandling. För historici mest kända torde väl Lauritz och Curt Weibulls undersökningar vara. Med sitt skarpa särskiljande av äldre och yngre källor, framgångsrika användande av det samtida skaldematerialet och konstaterande av traditionens omformning genom tiderna

---

[1] Jfr citatet ovan. Att Gudröd dog 894 synes hos Simeon av Durham Kronologien är f. ö. som bekant Adams svagaste punkt.

[2] Detta gör Koht, Innhogg og Utsyn, s. 35, not. Steenstrup (Danmarks Riges Historie, I, s. 312) accepterar också Erik och förbigår Hiring.

ha dessa forskares studier varit av stor betydelse särskilt ur principiell synpunkt. Dock har den av bröderna Weibull intagna metodiska ståndpunkten behov av revidering och komplettering. Den vilar alltför mycket på den bland filologer efter tyskarna Meissners och Heuslers skarpsinniga och övertygande samt på ovederläggliga källuppgifter stödda utredningar[1] till förmån för existensen av en fullt utbildad muntlig saga så gott som allmänt övergivna åsikten, att sagorna äro historiska romaner av sina författare d. v. s. nedskrivare. Norska traditionsforskare, framför allt Liestöl, ha praktiskt kunnat demonstrera tillvaron av mycket gammal och sammanhängande tradition, och för sagaforskningen har den yngre norska skolan, representerad av t. ex. Indrebö och Berntsen, väl dokumenterat stoffets rikt förgrenade stamträd.[2] Det källkritiska problemet måste te sig både annorlunda och mer komplicerat, när man blir tvungen att räkna med hög muntlig ålder för stora sammanhängande partier i de till nedskrivningstiden yngre källorna. Den möjligheten kan då rent av stundom förekomma, att en saga, som är äldre såsom skriftverk, innehåller en yngre, opålitligare tradition än en senare upptecknad. Även trovärdighetsfrågan kommer genom erkännandet av en utbildad muntlig saga att på ett betydligt mindre negativt sätt besvaras, än vad som från Weibulls m. fl:s utgångspunkt måste vara fallet. Avståndet mellan skildringarna och de till grund för desamma liggande fakta blir mindre och det historiska innehållets omdaning ter sig ofta ej längre som resultatet av godtyckligt skriftställararbete utan som produkten av den muntliga berättarteknikens halvt omedvetna stiliseringslusta, ej sällan möjlig att medelst Axel Olriks s. k. episka lagar komma på spåren.[3] Ej minst ger själva stilen, framställningssättet en god vink om innehållets historiska värde. Det är en av folkloristerna bekräftad regel, att ju mer en skildring avlägsnar sig från verkligheten, dess schablonmässigare och detaljfattigare blir den,[4] och inom de olika arterna av isländsk saga kan man med lätthet finna exempel

---

[1] Meissner, Die Strengleikar (Halle 1902), inledningen. Heusler, Anfänge der isländischen Saga (Berlin 1913).

[2] Liestöl, Norske Aettesogor (Kristiania 1922) och uppsatser i Syn och Segn; Indrebö, Fagrskinna (Kristiania 1917) och uppsatser i Edda; Berntsen, Fra Sagn til Saga (Kristiania 1923). Naturligtvis böra också Finnur Jónssons framställning av sagans uppkomst i Den oldnorske og den oldislandske Litteraturs Historie II, samma författares inledning till Egilssagan (ed. 1924, Halle), Nordals bok om Olaf den heliges saga (Köpenhamn 1914), Olriks' Nordisk Aandsliv (Köpenhamn 1907), Paasches »Den Norsk-Islandske Litteratur» (Kristiania 1924 f.), Neckels Die altnordische Literatur (Berlin 1923) o. s. v. uppmärksammas i detta sammanhang.

[3] Om dessa se Nogle Grundsætninger for Sagnforskning (Köpenhamn 1921). Jfr även samme författare i Danske studier 1908.

[4] Jfr Mål og Minne 1913, s. 62 ff., Ættesogor, s. 130, Grundsætninger, not 162.

härpå.[1] Om det nu gäller att undersöka en och samma saga med hänsyn till hennes inre beskaffenhet och källvärde, gör man klokt i att undvika att betrakta henne som ett enda dokument utan bör i stället sträva efter att särskilja hennes olika traditionsdelar, uppdaga författaren — redaktörens arbete och söka få en så god bild som möjligt till stånd av den förlitterära sagans tillkomsthistoria. Stundom är en sådan uppgift kanske alltför svårlöslig. I andra fall kunna omständigheter vara för handen, som gör den väl möjlig att lösa. Detta senare är förhållandet med Egils saga, såsom jag närmare utrett i avhandlingen: Författarskapet till Eigla (Lund 1927). Till denna får jag hänvisa för en närmare belysning av de traditionshistoriska problem, som utrymmet här blott tillåter mig att antyda.

Åsikterna om Egilssagans historiska värde ha varit högst skiftande. På sin tid stodo därom meningarna skarpt mot varandra hos Edvin Jessen och Finnur Jónsson. Jessen bestred varje spår av trovärdighet hos denna saga.[2] Men hans bevisföring var ytterst haltande. Den byggde på förutfattade meningar om sagans ålder, som voro helt omöjliga att upprätthålla,[3] led mycket av bristande insikter i ämnet och hade värde vida mindre genom sitt faktiska innehåll än såsom en berättigad reaktion mot det okritiska godtagande av sagalitteraturen, som ännu i P. A. Munchs stora verk överallt kommer till synes. Finnur Jónsson hade därför, när han skänkte oss sagan i en modern kritisk upplaga, ingen större svårighet att gentemot Jessen hävda sin om trovärdigheten värnande ståndpunkt.[4] Innan detta skedde, hade emellertid en ren historiker tagit till orda i saken. Det var Johannes Steenstrup, som i sitt verk Normannerne fann anledning att något jämföra Eiglas skildringar av engelska förhållanden med angelsachsiska källor.[5] Steenstrup kom härvid också att uttala ett allmänt omdöme om Eigla som källa. Han vände sig emot Jessen men ansåg dock, att denne i huvudsak hade rätt, och att man åtminstone för de av honom (Steenstrup) undersökta partiernas vidkommande icke kunde tillmäta sagan något vidare historiskt värde.

För så vitt denna Steenstrups slutsats varit huvudsakligen riktad mot Munchs och en del isländska sagakännares vana att så gott som utan vidare godta sagornas uppgifter, ja, till och

---

[1] Man observere den stora kontrasten mellan de bevisligen ohistoriska sagornas stil och de s. k. historiska. Inom dessa senare gör sig ofta samma slags kontrast förnimbar, i det att skildringar från avlägsen tid eller obekantare länder bruka sakna detaljrikedomen och omväxlingen hos det övriga stoffet.

[2] Glaubwürdigkeit der Egilssaga und anderer Islaendersagas. (Sybels Hist. Zeitschr. 28. (1872).

[3] Sålunda trodde Jessen, att Egilssagan skrivit av Heimskringla.

[4] Inledningen till kritiska upplagan 1886—1888. (Samfund for Udgivelse af gammel nordisk Litteratur.)

[5] A. a., III, s. 72 och 444.

med desavouera de äldsta eller samtida källornas upplysningar till förmån för sagalitteraturens,[1] så är den självfallet värd allt instämmande. Däremot innebar den granskning, på vilken Steenstrup fotade sitt omdöme, icke, att man skulle kunna frånkänna Egilsagan historisk tendens och betydande historisk kärna.[2] Hans undersökning visade tvärtom god överensstämmelse mellan Eigla och de autentiska uppgifterna i allt väsentligt, så när som på det faktum, att Egilssagan sammanslagit tvenne mot den ovan omnämnde Englandskonungen Æthelstan fientliga, med varandra i allo nära förbundna furstar till en person och låtit denne falla i stället för fly i den strid (Brunanburh), där Æthelstan besegrade sina motståndare.[3] Att Eigla dessutom innehåller mycket, som de engelska dokumenten ej nämna, kan icke läggas henne till last, ty sorgligt nog bestå dessa senare just här av dels en kategorisk notis på ett par rader, dels av ett segerkväde lika rikt på lyriskt jubel som fattigt på sakuppgifter.[4] Dessa ge oss ingen ledtråd att bedöma autenticitetsgraden av det stoff, som sagan är ensam om. Även om Steenstrups undersökning hade varit sista ordet i frågan, hade den varit ägnad att ställa Eiglas historiska värde i en gynnsammare dager, än vad en berättigad förhandsskepticism kunnat vänta. Man må besinna, att traditionen här ställes på det hårdaste prov. Att i oförvanskat skick bevara fakta från engelskt 900-tal till nedskrivningstiden på Island cirka 250 år senare är många gånger svårare än att bevara en riktig tradition om isländska eller norska förhållanden. Att Egilssagan begår så pass få misstag i detta fall är ägnat att inge respekt för hennes historiska strävan.

Från rent historikerhåll har det sedan åttiotalet varit mycket tyst kring Eigla. Koht har uttalat sig ringaktande om hennes sanningsvärde och ålder,[5] men, såsom också anmärkes av

---

[1] Vigfússon gick t. ex. under sin konservativa period så långt, att han satte Brunanburhslaget till 926 (efter Arekronologiens fordringar på Egilssagan) under uttalande av sitt förakt för de engelska krönikorna (Um Tímatal i Íslendíngasögum, Safn til Sögu Íslandz, I, 1856).

[2] Steenstrup, som i Danmarks Riges Historie tar upp de otillförlitligaste legender i sin framställning, synes ha dömt Eigla efter en vida strängare måttstock än han gjort med de i förhållande till Eigla avgjort sämre och senare källor, vilkas påståenden han i sin Danmarkshistoria godtar.

[3] Dessa furstar voro Konstantin, konung av Skottland, och hans svärson Olav.

[4] Notisen lyder: »In this year king Aethelstan and Eadmund his brother led a force to Brunanburh and there fought against Olaf, and, Christ' aiding, had victory, and they there slew five kings and seven jarls.» (Chronicle II, s. 86.) Knapphändigheten förklaras för Krönikans vidkommande därigenom, att hennes äldsta recension, A, vilken innehåller de med händelserna samtidiga uppteckningarna, strängt taget saknar dylika för tiden 923—955. Sistnämnda år återupptog den åttonde i ordningen av Krönikans skrivare arbetet, men han underlät eller kunde ej fylla ut luckans tidigare del tillräckligt noga. Närmare hos Robinson, The Times of St. Dunstan (1923).

[5] *NHT* 1924, s. 166.

hans unge landsman Schreiner,[1] han har inte gett några skäl för sina uttalanden, varför man får låta dem vid deras värde bero. Så mycket livligare har den filologiska diskussionen varit. Ehuru denna bör bjuda även den historiske granskaren mycket av intresse, kan jag inte här ge mig in på den utan hänvisar den intresserade till min förut nämnda avhandling. I denna har jag själv haft mycken anledning att befatta mig med Egilssagans traditionsproblem och källvärde och ägnat dessa frågor såväl teoretisk som praktisk granskning. Teoretiskt är det väl förklarligt, om Egilssagan till sina centralare delar blivit mer historia än dikt, mer traditionens än författarens verk. Man vet, att de isländska släktsagorna växte upp i hägnet av de familjer, vilkas öden de skildrade, och vilken intellektuell och estetisk utvecklingsnivå man kan tilltro traditionen, beror mycket på vad man för vart särskilt fall har sig bekant om dess vårdare. För Egilssagans vidkommande måste det sägas, att sällan ha så gynnsamma betingelser funnits för utvecklandet av en från gemene mans naiva sagaförtäljande frigjord tradition som här. Den man, som sagan handlar om, var (jämte Sigvat Thordarson) den främste bland fornnordiska skalder, som begåvning vida över det vanliga måttet och som karaktär på en gång egenartad och helgjuten. Vad han berättat om sitt och sina anförvanters liv, måste ha varit en mycket värdefull grundval att bygga på för traditionens fortplantare. Skaldskap och sagaberättande gingo hand i hand; det senare räknades också som en konst, och det ligger intet orimligt i antagandet, att redan Egils berättelse, fortplantad dels till den yngre skaldebrodern Einar Skálaglamm,[2] dels till kretsen av anhöriga, utgjorts av sammanhängande detaljerade skildringar, vilka memorerats av åhörarna. Att långa berättelser kunnat utantill inläras, är ingen märkvärdighet, så ofta som de hade tillfälle att åhöras. För övrigt är det ett historiskt säkert faktum, att så brukade ske.[3] Eiglatraditionens gynnsamma grundbetingelser förblevo även i fortsättningen goda. Såväl bland Egils efterkommande på mans- och spinnsidan som bland dessas vänner funnos ända fram till Sturlungatiden ej få litterära begåvningar eller framstående personligheter, som hållit förfädrens berättelse vid liv och borga för, att den ej förvanskats mer än oundgängligt.[4] Självfallet har vid sidan av den historiska släkt-

---

[1] Saga og Oldfunn (Oslo 1927), s. 147, not. 32.

[2] Jfr Egilssagan, kap. 78.

[3] Jfr berättelsen i Morkinskinna om islänningen hos Harald hårdråde eller episoden i Fostbrödrasagan från Alltinget eller Skulas uppträdande hos Håkon gamle (i Sturlungasagan). Arabernas sagoberättande erbjuder analogier i avseende på memoreringskonst.

[4] Så t. ex. funnos bland efterkommande eller familjevänner skalderna Ulf Uggason, Skúle Þorsteinsson, Einar Skúlason. Intresset för Egil måste f. ö. ha varit levande överallt på ön, så att man också gott kan tänka sig sagan fortplantad utanför Borgarfjorden. Det stundom hörda påståendet, att Egils-

traditionen också i vidare kretsar en legendarisk och äventyrsaktig tradition om den populäre hjälten existerat, och hur denna sett ut, kunna vi lätt få veta, ty sagans redaktör har här och där upptagit exempel på den i sin skildring. Man är honom därför tack skyldig, ty den kontrastverkan i innehåll och stil, som härav framkallas, gör det lättare att komma det historiska stoffet på spåren.[1]

Viktigare än traditionsteoretiska och stilistiska argument till förmån för Egilssagans brukbarhet som källa äro naturligtvis de möjligheter till historisk kontroll, som kunna yppa sig vid sysslandet med hennes uppgifter. Dessa kunna betecknas som relativt goda, särskilt kvalitativt sett, och beslutar man sig med anledning härav att verkligen utnyttja sagan som källa, så erhåller man flera stycken nya sådana möjligheter. De, som man a priori har att utgå ifrån, låta sig indelas på följande sätt: I. Jämförelse med andra nordiska prosakällor. II. Jämförelse med utländska källor. III. Jämförelse med Egils diktning. Därtill komma de ej obetydande kontrollmöjligheter, som sagans uppgifter av topografisk art bjuda. Att sagan här och vid punkt I består provet ytterst väl, förnekar ingen. Punkt III har jag själv noga undersökt och funnit, att bästa överensstämmelse är rådande.[2] Detta är så mycket viktigare som vid det för undersökningen betydelsefulla materialet dikternas äkthet är oomtvistbar. Att punkt II kan tillämpas, är en fördelaktig omständighet. För ej mindre än två av sagans viktigaste partier är kontroll medelst samtida engelska källor möjlig. En lång skildring från det norska landskapet Hålogaland i Egilssagans tidigare del kan ställas vid sidan av en annan tack vare Alfred den store bevarad beskrivning på förhållandena i denna landsända, och så ha vi den redan omnämnda Englandshistoriken. Vad då först Hålogalandspartiet beträffar, har det varit en stridsfråga, huruvida kontrollen här styrker eller icke styrker sagans trovärdighet. Att denna sak kunnat vara föremål för dispyt, beror på ett förhållande, som vi nedan få bättre tillfälle att belysa. För Englandsskildringens vidkommande ha vi redan kunnat beteckna jämförelsen med de engelska årsböckerna såsom icke ogynnsam. De knappa möjligheter till en dylik, som annalerna för dessa år erbjuda, kunna emellertid utfyllas. Det finns, som alla kännare av denna tids engelska historia erinra sig, en fordom högt ansedd, senare som högst otillförlitlig avslöjad utförligare källa, den s. k. Historia Croylandensis eller Pseudo-Ingulf.[3] The Reverend Charles W. Whistler tillkommer förtjänsten av att ha

---

sagans släkttradition glorifierat sin hjälte till den grad att alldeles förvränga fakta är, som jag i min längre avhandling (särskilt kap. 1 och 3) visat, alldeles oriktigt.

[1] Närmare i mitt tidigare arbete, s. 65 ff.

[2] A. a., kap. 1.

[3] Utgiven av de Fray 1883.

påvisat,[1] hurusom denna källa, den där innehåller en utförlig beskrivning på Brunanburhslaget, uppvisar så slående överensstämmelser med Egilssagan, att man inte kan förklara dem annorlunda än som inbördes lån eller bevarad tradition. Den förra möjligheten är naturligtvis otänkbar,[2] alltså måste till grund för de bägge skildringarna ligga den historiska verkligheten, senare på båda ställena vederfaren en del förvanskning.

Jag skall här ge närmare beskrivning på de av Whistler påpekade analogierna.

Ingulf.	**Eigla.**
Æthelstan med västsaxarna gör front mot Olav. Turketul med trupper från Mercia och London placeras mot Konstantin.	**Æthelstan med sitt folk gör front mot Olav. Thorolf tar befälet över den andra delen av hären och placeras mot skottarna.**
I den hetaste striden genombryter Turketul fiendens främsta linje med en styrka under befäl av Syngrin, vikingarnas ledare.	**I den hetaste striden genombryter Thorolf med sina vikingar motståndarnas linjer.**
Skottarna samla sig och göra ett beslutsamt angrepp mot Turketul, som är nära att stupa men skyddas av sitt strogna bröstpansars.	**Skottarna göra ett häftigt angrepp mot detta Thorolfs avantgarde och Thorolf faller.**
Turketuls styrka är nästan övermannad, när Syngrin slår skottarnas anförare med sitt svärd.	**Egil Skallagrimsson efterträder Thorolf och slår skottarnas anförare med sitt svärd.**
Den skottske anförarens fall ger signal till offensivens fortsättning. Fiendernas första flygel (Olavs) råkar i oordning och flyr vid underättelsen om andra flygelns nederlag.	**Den skottske anförarens fall ger signal till offensivens fortsättning. Fiendernas första flygel (Olavs) råkar i oordning och flyr.**

Man kan ej betvivla, att de båda skildringarna hänföra sig till samma strid. Tydligen har också den engelska krönikan till en person sammanslagit Thorolf och Crowlandabboten Turketul,[3] vars apokryfiska bedrifter den vill beskriva. Därför räddas i klosterkrönikan Turketul i sista minuten på ett halvt magiskt sätt. Även ett misstag ha de båda källorna gemensamt — skottakonungens död. I verkligheten föllo varken Konstantin eller Olav. Det alldeles tydligt förvrängda saganamnet på en cumbrisk jarl — Adils — är kanske en förvrängning av den angelsachsiska furstetiteln Atheling.[4] Adils motsvaras i krönikan av en Eugenius, som synbarligen är en latinisering av Atheling.

---

[1] Sagabook of the Viking Club VI (1909).

[2] Den isländska litteraturen visar fullkomlig obekantskap med även de vanligaste engelska källorna och gör sig skyldig till de grövsta misstag ifråga om den engelska 900-talshistoriens elementer, misstag, som med de episka lagarnas hjälp lätt bli förståeliga men skulle vara oförklarliga, om annaler och krönikor varit bekanta.

[3] Whistler förklarar saken annorlunda men torde här ha förts på avvägar av sina bristande kunskaper i isländska.

[4] Eller = Eaðgisl. Jmfr Egils lausavisa nr 18 (av tvivelaktig äkthet).

Men även det topografiska måste nu beröras. Egilssagan har nämligen en så noggrann bild av valplatsens terrängförhållanden, att det, om prövning möjliggöres och Eigla befinnes stämma med verkligheten, inte kan tillskrivas slumpen. Man har länge disputerat om var Brunanburh legat. Numera har dock Geo. Neilson fått den glädjen att se sitt på en noggrann utredning vilande förslag[1] om dess förläggande till Burnswark nordöst om Solwayfjorden på västgränsen mellan England och Skottland allmänt antaget av historici.[2] Långt efter det han framställt sin teori, kom Neilson på den idén att jämföra Eiglas beskrivning med den av honom utpekade lokaliteten. Resultatet blev en fullständig bekräftelse av sagan. Eiglas beskrivning på valplatsen stämmer nämligen på ett flagrant sätt överens med de verkliga förhållandena. Och dessa äro sådana, att överensstämmelsen ej kan vara ett slumpens verk. Av Egilssagan framgår, att slagfältet utgjordes av en vidsträckt på en höjd belägen hed, vid vars norra och södra ända befästningsverk funnos färdiga att begagnas av de stridande parterna. Den södra sluttningen var brant, den norra mer långsträckt. Den södra delen av platån begränsades å ena sidan av ett vattendrag, å den andra av en skog. Mitt på platån lät Egil uppkasta en stor kulle över sin fallne broder. Allt detta stämmer med Burnswark Hill, och egendomligheten med fästningsverken får sin förklaring av verkligheten. I norr och söder av den på sydsidan brantare platån ligga nämligen ännu rester av det romerska fortet Blatum Bulgium, antagligen från Agricolas tid. Vattendraget finnes på rätt ställe, av skogen äro väl nu blott svaga spår kvar, men på äldre kartor är den tydligt angiven, och egendomligt nog finnes i mitten av hedplatån en stor gravkulle, i vilken t. o. m. benrester blivit funna. Vad nu gravkullen beträffar, så tillmäter jag den föga värde som bevismedel, och i och för sig anser jag topografiska likheter böra upptas med försiktighet, men när det gäller så sällsynta företeelser som en högplatå med gamla romerska fort, så kan man ej längre laborera med antaganden om överensstämmelser av slump. När därtill allting annat också stämmer och ingenting talar emot saken, så får man verkligen böja sig inför fakta och med beundran erkänna sagans korrekthet i denna punkt.

Den intresserade hänvisas för övrigt till Neilsons egen uppsats, som står i Scottish Historical Review, VII (1910). Där finner man plankarta över området i fråga, en utförligare redogörelse för terrängförhållandena ävensom en kort men god resumé

[1] Tryckt i Annals of the Solway, s. 34 (1899). Det kom senare i dagen (1910), att Hodgkin redan 1885 och W. H. Stevenson 1891 gjort samma förslag som Neilson 1899. Och en jämförele mellan slagskildringarna i den isländska och i de engelska källorna kunde hittas redan 1876 i Skenes History of Celtic Scotland.

[2] Hodgkin-Hunt-Poole, The Political History of England, I, s. 334 f.; Oman, a. a., s. 520 f.; Koht i *NHT* 1924, s. 152.

av de mycket giltiga orsaker, som oberoende av Eigla föranlett slagets lokalisering till just denna plats.

Att topografiska detaljer äro mindre än historiska utsatta för förvanskning är en rätt naturlig sak. Hade man från början en noggrann beskrivning att hålla sig till, så fanns för fantasien ej så stor lockelse att gripa förändrande och tilldiktande in som vid återgivande av personhistoriskt stoff. Både i Egilssagan och andra sagor är ju också det topografiska i regel av beundransvärd korrekthet.[1] Dessutom måste det från början, om man nu speciellt tänker på det här fallet, ha varit mycket lättare att riktigt uppfatta detaljerna i ett naturområde och ett nedlagt fästningsverk än att fatta de rätta proportionerna i det strategiska och politiska spelet.

Sedan jag nu lämnat skäl för det berättigade i att historiskt utnyttja Egils saga och hänvisat på orsaker, som ställa Egilssagans huvuddelar i en rangklass bland källor av jämförbar karaktär, skall jag vända åter till den egentliga uppgiften — tideräkningsfrågan — och med Eiglas hjälp visa, huru de angelsachsiska källskrifterna i ej blott Erik blodyx' fall påyrka reform av vedertagen nordisk kronologi. Jag återupptager således den (s. 39) avklippta tråden.

937 stod slaget vid Brunanburh, som vi redan varit inne på. Man får i skrifter av något äldre datum också se årtalet 936. Men Murray Beaven har på ett fullt tillfredsställande sätt visat, att 937 är det rätta.[2] Vi kunna alltså av Eigla förstå, att Egil Skallagrimsson sagda år uppehållit sig i England. I sagan kallas slaget för »orrosta à Vínheiði». Detta är lyckligt, emedan man härigenom även filologiskt kan visa, att drabbningarna äro identiska. Vínheiðr är nämligen en ordagrann översättning av Vendune,[3] som bekant ett känt parallellnamn för Brunanburh alltsedan Simeons av Durham dagar.[4] Det finns för övrigt tio andra mer eller mindre avvikande namn på slaget, varav de flesta ha det gemensamt att börja på Brun-. En bevarad visa[5] av Egil synes ge förklaring på parallellnamnet och ådagalägga, att dess första led betecknat det vattendrag, som rinner intill valplatsen. Ehuru den föregående forskningen naturligtvis varit fullt på det klara med att Vínheiðrskildringen i Egilssagan korresponderade med det historiska Brunanburh-

---

[1] Jfr inledningen till kritiska upplagan och för sagorna i allmänhet Finnur Jónssons stora litteraturhistoria.

[2] *EHR* 1917. Krönikan har också detta årtal.

[3] Jfr Finnur Jónsson i inledningen till kritiska upplagan.

[4] »Wendune or Weondune quod alio nomine Brunanwere (-werc) vel Brunnanbyrig appellatur» (Simeon, ed. Arnold; Historia Ecclesiae Dunhelmensis, I, 1882).

[5] »Jǫrð grœr of mínom ágætom barma nær Víno» (Jorden grönskar över min präktige broder vid Vina). Ordföljden här ändrad till prosa. Jfr Egilssaga, s. 198, Hallcupplagan.

slaget,[1] ha före mig av nordiska forskare blott Gudbrand Vígfússon,[2] Alexander Bugge[3] och Axel Olrik[4] (kvalitativt visserligen icke något föraktligt triumvirat) klart förutsatt Egils personliga deltagande i slaget, och endast Vígfússon har tagit fasta på den kronologiska betydelsen härav.[5] De övriga ha resonerat ungefär så här: Om man gör den naturliga slutsatsen, att Egil var i England 937, så följer därav antingen, att den vedertagna norsk-isländska kronologien behöver revision, eller att hela sagan är en fabel med till tiden hopplöst sammanblandade händelser.[6] Bägge slutsatserna ha synts lika oantagliga. Man har då kommit ifrån saken med en hypotes om ett i den engelska historien okänt krig, varav Eigla bevarat ett minne, emedan Egil där varit med, men vilket senare blandats ihop med berättelsen om Brunanburh. Det synes mig vittna om felaktig metod att göra en sådan hypotes, vilken för övrigt redan såsom hypotes är hart när otänkbar. Att Eigla icke lider av någon tröstlös historisk förvirring, är visserligen riktigt och bevisbart. Däremot är Ares och Sämunds auktoritet för 900-talet icke tillräckligt oomkullrunkelig för att motivera en sådan syn på Eiglas berättelse som den just nämnda. Ares isländska årtal äro förmodligen riktiga, men dessa inverka icke på Egilssagan. Betydligt större skepsis förtjäna däremot bestämningarna över antalet regentår för de norska kungarna. Det är ju genom att addera ihop dessa och räkna baklänges från år 1000, som man kunnat uppställa fasta årtal för en del viktigare händelser i denna tids norska historia. Men uppgifterna stämma ej överens för den senare delen

---

[1] Munch, Det norske Folks Historie, I, 1, s. 698; Steenstrup, Normannerne, III, s. 444; Finnur Jónsson, Egilssagan, ed. 1886—88, och 1924, inledningarna; Al. Bugge, Vesterlandenes Indflydelse paa Nordboerne, s. 209; Jessen, Hist. Zeitschr. 28, s. 98; Vígfússon, Safn til Sögu Islandz, I, s. 317, och i den kronologiska exkursen till Corpus poeticum boreale, II, s. 487—500; Olrik, Nordisk Aandsliv, s. 77; Collingwood, Scandinavian Britain, s. 133; Koht, *NHT* 1924, s. 152. Listan kunde utökas.

[2] Å anförda ställen.

[3] Å anförda ställe (»En kesja havde han (det er Thorolf i slaget ved Brunanburg) i haanden»).

[4] Å anförda ställe.

[5] I sin kronologiska exkurs, som arbetar med samma metod (generationsräkning) som sedermera Kohts studie.

[6] Jfr exempelvis Munchs Historie, I, 1, s. 698 eller Finnur Jónssons inledningar. — Från mot traditionen fientligt håll kan det heta som hos Koht: »Men Æthelstan vann på nytt i det store vidgjetne Brunanburgh-slage; både Olav Gudrödsson og Konstantin måtte röme, og mange hövdingar fall. Det er dette slage som i Egils-soga blir kalla slage på Vinheid, men som der er satt in i ein heilt ulik sammenhang. Vinheid er det same som på engelsk blir kalla Wendune, eit anna namn på Brunanburgh, Brunanwerc eller Brunandune, og dei fleste held no for at dette er det som no heiter Brunswork, den gamle romerske festninga Blatum Bulgium lengst ner i Skotland, på Nordstranda av Solway-fjorden. Forteljinga i Egils-soga gjer bare eit nytt vitnemål um kor upålitande den norrøne tradisjonen er for denne gamle engelske historia» (a. a., s. 152).

av 900-talet[1] och för den tidigare göra de det visserligen, såsom jag själv visat,[2] men där kan lätt den senare och, såsom framgår av de äldsta källskrifterna, falska[3] traditionen om Islands bebyggelse som ren följd av Harald hårfagres förtryck ha ryckt den senares regering litet för långt tillbaka i tiden. Vare därmed tills vidare hur som helst, Ares och Sämunds uppgifter stå icke i Egilssagan, och denna har rätt att få sin tideräkning bedömd utan hänsyn till dessa.

Min metod är här följande: Det finns i Egilssagan två slag av kronologi. Den ena sätter en händelse i förbindelse med något historiskt faktum, den andra anger tidsavståndet mellan de olika händelserna i sagan. Skulle de bägge beräkningssätten komma i strid med varandra, vilket händer tre gånger, så föredrar jag det sistnämndas resultat, ty det förstnämnda kan lätt misstänkas för att vara av yngre datum och stamma från den av Sämund och Are påverkade sagaredaktören eller den senare traditionen. Där, såsom vid ett viktigt tillfälle händer, sagans uppgifter om tidsavstånden icke ha tillräckligt bestämd form, förutsätter jag ett visst mått av korrekthet i sagans huvudhandling och bestämmer därpå den tidslängd, som med ovannämnda förutsättning visar sig som den enda möjliga. På denna förutsättning är självfallet för övrigt hela metoden att bygga en tideräkning på avståndsuppgifterna baserad. Utgångspunkt blir det säkra av nordiska källor oberoende året 937. Därifrån räknas bakåt och framåt. Framåt i tiden blir resultatet så här:[4] Egil lämnar Æthelstan 938 och kommer samma år till Norge. Där övervintrar han hos Arinbjörn och äktar Åsgerd. 939 resa han och Åsgerd till Island, där de leva tillsammans i flera år och börja få barn. Äldst bland dessa är dottern Thorgerd, vilken senare (något före 960) blir gift med den från Landnámabók och Laxdoela saga så väl bekante Olav på. Om man nu, som förut skett, på

---

[1] Are säger, att Harald gråfäll regerade 15 år (enligt Snorre), Sämund gav honom 9. Andra olikheter äro kanske blott skenbara. Jfr härom Munchs Historie I, 2, s. 11—14, fotnot; Maurer, Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christenthume, II, s. 508—516; Gjessing, Undersögelse af Kongesagaens Fremvæxt, II, s. 22—23; Koht, Innhogg och Utsyn, s. 34—38; Schreiner, *NHT* 1928, s. 180—190.

[2] A. a., s. 144—160.

[3] Av Ares Islendingabók och av Landnámabók framgår, att ett vänskapligt förhållande rådde mellan Harald hårfagre och kolonisterna, och att Harald till och med hade en viss bestämmanderätt på Island. Den senare uppfattningen kan nog i ej ringa mån härleda sig från generalisering av de för en saga som Eigla riktiga och typiska utvandringsorsakerna och av den uppfattning av Haralds tidevarv, som en kamp mellan kungamakt och stormannavälde vilken har sitt typiska uttryck i Heimskringla. Jfr angående utvandringsorsakerna Finnur Jónsson i Norsk-Islandske Sprog- og Kulturforhold (Danske Vid. Selsk. Fil.-Hist. Medd. 1920), kap. II, s. 19—20, och Koht, Innhogg og Utsyn, s. 99. De bägge forskarna ha oberoende av varandra nått samma resultat. Se vidare nedan s. 61 f., 65 f. samt Schreiner, a. a., s. 190—215.

[4] För textcitat till den kronologiska tabellen måste jag av utrymmesskäl hänvisa till min tidigare avhandling.

Eigla applicerar den senare, lärda tideräkningen, så måste man anta, att Thorgerd trettio år gammal ingått äktenskap med en tio år yngre man och med honom fått barn till omkring femtio års ålder.[1] Enligt Eiglas egen räkning var Thorgerd 18 år vid äktenskapets ingående. Detta passar naturligtvis ojämförligt mycket bättre. Hur många år Egil stannade på Island före sin nästa Norgesresa, anger sagan med uttryck, vilka kunna tolkas ungefär som vad som helst emellan fem och tio.[2] Lyckligtvis möjliggöres här en noggrann bestämning på historisk väg. Samma år Egil reser till Norge, dör enligt sagan Harald hårfagre. året därpå råkar Erik i delo med sina bröder och har Egil sin stora rättstvist på Gulatinget med det nya kungaparets vänner. Samma år anländer också från England Håkon gode, sedan Egil flytt tillbaka till Island undan Eriks hämnd. Året efter blir det Eriks tur att fly för Håkons makt, och efter ännu ett år finna vi Egil i York, där han för Erik föredrar sin berömda dikt Hǫfuðlausn, i oförvanskat skick bevarad åt en beundrande eftervärld. Det är nu lätt att se, att om man tolkar sagauttrycket som något tal högre än fem, så följer därav, att Egils stora process på Gulatinget och fientliga handlingar mot Erik blodyx äro ohistoriska, ty redan 947 på våren flydde Erik ur landet. och kom Egil dit det året eller vilket år som helst efteråt, så hade han aldrig kunnat träffa honom och icke en tillstymmelse till de i sagan från denna tid bevarade händelserna hade kunnat utspela sig. Att förklara denna sagans kärnpunkt, om vilken så att säga hela det övriga innehållet vrider sig, för en fabel är emellertid alldeles ogörligt. Man har däremot stundom sökt anta. att sagan något överdrivit storleken av Egils hämndegärningar mot Erik.[3] Till och med denna a priori givetvis berättigade lindrigt kritiska hållning har efter Magnus Olsens (Edda V) och Agrells (Runornas talmystik och dess antika förebild, s. 135) undersökningar av de hithörande besvärjelsestroferna och förbannelseformuläret synts förhastad.

Att stryka ett streck över *denna* del av sagan vore detsamma som att neka Eigla varje som helst historiskt värde och råka i delo med obestritt äkta vers av Egil själv. Ogörlig vore också kompromissen att medelst någon sorts tillbakaflyttning i tiden söka rädda fakta. Därav skulle genast samma resultat följa som av det föregående alternativet. Det finns, om man vill tillerkän-

[1] Jfr Finnur Jónsson i kritiska Eiglaupplagan, s. XLVIII, och Vigfusśon i Safn til Sögu Islandz, I, s. 342.

[2] »Egil hafði þá verit suá at vetrum skipti mjog morgum at Borg». Eg. Kr. 184:13. Det kan ha sitt intresse att jämföra med andra handskrifter än den för texten normgivande, när man *filologiskt* skall ta ställning till tolkningen av uttrycket i fråga. Det visar sig då, att den andra huvudhandskriften (Wolfenbüttlerhskr) har »nokkura vetr» i st. f. »mjog morgum». Detta visar, att man bör översätta »mjog morgum» med ett så lågt tal som möjligt. Lägre än fem är dock ej rådligt med hänsyn till uttryckets ordalydelse, trots att *varianten* kunde återges med tre eller fyra och ej bara med fem.

[3] T. ex. Neckel i Arkiv för nord. fil. 1911, rec. Bley, Eiglastudien.

na sagan ett visst henne bevisligen tillkommande minimum av reda och historisk sanning, blott *en* översättningsmöjlighet av det filologiskt tvetydiga uttrycket, och det är fem. Egils stora konflikt med Erik blodyx *har* ägt rum,[1] men den *kan* icke ha ägt rum senare än 946, ty redan 948 (eller t. o. m. året förut) finna vi den aldrig till Norge återkommande Erik omnämnd som regent i Northumbrien av de engelska annalisterna,[2] och han synes icke ha farit alldeles direkt till Northumbrien.[3]

Egil återvände alltså till Norge 945 och fann Harald hårfagre nyss avliden. Detta stämmer med Koths på helt annat sätt gjorda beräkning (se nedan) samt med ett par andra ting, till vilka jag också sedermera återkommer. 947 drev Håkon ut den illa sedde Erik efter att ha ankommit till landet föregående höst, och 948 for Egil från Island till England och råkade i klorna på sin fiende i York. Sedan han undsluppit denne genom Arinbjörns mäktiga hjälp,[4] reser han vidare till engelske kungen, i sagan alltjämt kallad Æthelstan, i verkligheten Eadred. Æthelstans dödsår var, som vi sett, 939. Men i norsk-isländsk tradition kom han att alldeles fördunkla sin omgivning. Intresset för honom var mycket större än för hans för- och efterträdare. Han hade ju fostrat Håkon den gode, sades det. Egilssagan har, med vilken kronologi man än räknar, tillagt honom för många regeringsår. I Egils besök hos hans bror och andre efterträdare Eadred ligger intet som helst osannolikt, ty denne är känd som en bitter motståndare till Erik blodyx och över huvud de nordiska vikingastaterna i Storbritannien,[5] vilka Egil på sin tid hjälpt till att kuva,[6] 949 finna vi åter skalden i Norge, varest han året därpå besöker Håkon gode. Samma år (950) reser han tillbaka till Island. På fäderneön stannade Egil »icke så få vintrar». Detta förefaller att betyda fem, men översättningar med sex eller fyra äro också tänkbara.[7] Jag väljer fem som medeltal och i sig det troligaste. Skulle det vara oriktigt, kan felet icke vara stort. Cirka 955 reser således Egil ånyo och för sista gången till Norge. Orsaken skall vara, att han erfarit Eriks död. Detta stämmer utmärkt, ty Erik dog enligt Chronicon Saxorum 954.

---

[1] Utom av flera lausavísur, vilkas äkthet synes helt oangriplig, framgår detta otvetydigt av Egils Arinbjarnarkviða.

[2] Jfr ovan s. 36 f.

[3] Ágrip (ed. Dahlerup, s. 10) säger, att Erik först for till Danmark.

[4] Jfr Hǫfuðlausn och Arinbjarnarkviða.

[5] Jfr årtalen ur Chronicle, ovan s. 36.

[6] Troligast är, att Egils resa gällt den mellersta brodern, Eadmund, om vars död 946 Egil på Island måhända ännu intet erfarit, åtminstone icke om en uppgift i sagan, att Håkan gode ett år hindrade skeppsfarten till Island, är riktig. Eadmund måste Egil tidigare ha stiftat bekantskap med. Han deltog som helt ung i Brunanburhslaget och hade heller inga sympatier för den northumbriska vikingastaten.

[7] Wolfenbüttlerhandskriften har även denna gång »nokkura», vilket ytterligare visar, att man bör akta sig att tyda »eigi allfám» i huvudhskr. som något högt tal. Historiskt är 6 det riktigare. Jfr nedan.

Krönikan säger visserligen icke direkt, att han ljöt döden, när han åter förjagades från Northumbrien, men detta erfara vi av andra goda engelska källor, varför årtalet i fråga är enhälligt accepterat som hans dödsår av historici.[1] Vill man nu här förlika sagan och den isländska kronologien, så får man tolka uttrycket »icke så få» som 16 och göra en väldig vit fläck på Egils livskarta för alla dessa år.[2] Ett sådant tillvägagångssätt blir nödvändigt även med hänsyn till att sagan i fortsättningen berättar från Norge händelser, som även enligt vanlig räkning ha utspelat sig på 950-talet,[3] ehuru man här kanske kan komma undan med 12 tomma år. På denna punkt av händelseförloppet visar den av mig utarbetade kronologien också på annat sätt att den bör föredras. Samtidigt med Eriks död erfar Egil Æthelstans. Även den gamla räkningens anhängare erkänna utan vidare, att här måste föreligga ett misstag, ty man måste i alla händelser nu vara framme vid 950, och Æthelstan dog, som vi sett, 939. Finnur Jónsson insätter i stället Eadmund, men denne mördades ju 946.[4] Den tredje av brödrakonungarna, Eadred, dog däremot just 955. Egilssagans tradition har därför såtillvida rätt, att en engelsk konung dött vid den tid, det i sagan förmäles. Men i det falska utsträckandet av den mest berömde broderns regeringstid över bägge hans efterträdares år har man kanske att se ett exempel på den s. k. attraktionslagens makt.[5] Dock är det naturligtvis lika tänkbart, att vi här ha att göra med en lärd ändring av den under Are-Sämunds inflytande stående författaren.[6]

---

[1] Erik dog i det av krönikan men icke av Simeon m. fl. överhoppade slaget vid Stainmoor, som synes ha stått redan samma år som han fördrevs. Hodgkin. Collingwood, Oman, Koht, A. Bugge, Finnur Jónsson (1924, ej tidigare), Steenstrup etc. sätta därför utan vidare dödsåret till 954. Tidigare kan det i varje fall ej ha varit, om krönikan skall gälla.

[2] Man kunde knappast lösa svårigheten på så sätt, att notisen om Eriks död som motiv för Egils resa inte skulle vara genuin i sagan utan stamma först från den tid, då traditionsutvecklingen förlorat greppet om rätta tiden för Eriks död. Ty denna synes verkligen ha varit anledningen till Egils resa. Egil ville träffa Arinbjörn igen, och Arinbjörn var Erik troget följaktlig till hans död. Egil kunde därför inte vänta att finna Arinbjörn i Norge förrän efter det Stainmoor avgjort Erik blodyx' öde.

[3] Håkons härnadståg mot götar och daner, Arinbjörns övergång till Gunnhildssönerna.

[4] Varför skulle, förutsatt att det gamla betraktelsesättet vore riktigt, nyheten om hans död ha varit så länge på väg?

[5] Koht påpekar i *NHT* 1923, s. 93, att, som Robinson, a. a., berättar, Æthelstan även på annat håll än Norden tilldelats för lång regeringstid. Falcuin av St. Bertin, en abbot på 900-talet, berättar, att munkar från St. Bertin 944 utvandrade till England och där mottogos av Æthelstan. Denne var, säger Koht, »saa uten all sammenligning den mest navnspurte av de engelske kongere i 10:e årh., og det var ikke saa rart om han i utenlandsk opfatning fortrengte efterfölgerne».

[6] Det sistnämnda alternativet förefaller mig numera troligast. Dock behöver ändringen naturligtvis ej härröra från den slutgiltige redaktören. Den lärda tideräkningens fordringar kunna starkare än attraktionens makt ha bragt oredan in i sagan men kunna mycket väl ha gjort sig gällande redan hos tradi-

Egil övervintrar i Norge hos Arinbjörn, och de två följas på sommaren åt till Frisland på vikingafärd. När denna avslutats, skiljas de: Arinbjörn beger sig till Erikssönerna, Egil tillbaka till Norge (956). Erikssönerna ha enligt sagan nyss förut anlänt till Danmark. Denna uppgifts riktighet har hittills varit betvivlad, ty i Heimskringla heter det, att de kommit dit först långt efter faderns död och efter utbrottet av kriget mellan Håkon gode och Harald Gormsson.[1] I själva verket stämma dessa uppgifter till tiden överens. Heimskringla följer Ares räkning, och denne får antas ha förlagt utbrottet av kriget till 952.[2] Men Snorre hade ej längre Eiglatraditionens begrepp om tiden för Eriks död. Därför måste han låta det bli så många år emellan. Ågrip och Fagrskinna utgöra mellanstadiet emellan Eiglatraditionen och Snorre. De låta liksom Eigla de efterlevande fara till Danmark omedelbart efter dödsfallet, men sedan få de sitta där i lång tid.[3] Men för att återvända till Egil, så stannar han i Norge ett år, påstås därunder ha gjort en expedition till Värmland och reser 957 hem ungefär samtidigt med att kung Håkon börjar sitt av sagahistorici flitigt omskrivna krigståg. Skillnaden mellan de på Are-Sämund och de på Eigla och England fotade beräkningarna, som i allmänhet utgör tolv år, har nu gått ned till fem — och torde vid slutet av Håkons regering vara helt försvunnen. Sagan får nu ej längre någon fast kronologi, och Egil återvänder aldrig till Norge. Vi få nu alltså återvända till utgångspunkten — 937 — och följa tråden åt andra hållet.

Sommaren före Brunanburhslaget härjade Egil i de danska farvattnen och gjorde sitt angrepp på Lund, då naturligtvis ännu ett mycket obetydligt samhälle i jämförelse med vad det var på Absalons tid. Då hade Harald Gormsson just uppstigit på Danmarks tron. Det är i sanning egendomligt, att denna sagans uppgift icke kunnat förmå hennes hittillsvarande kronologiska kommentatorer att bedöma henne utan hänsyn till Are-Sämund. Ty denna upplysning stämmer fullkomligt med utgångspunkten från Brunanburh. Harald Gormsson blev enligt Adams,[4] Annales

tionens senare bärare. Eadreds död inföll i november, varför Egils utresa, om man tordes lita på fullständig kronologisk noggrannhet i sagans placering av notisen om dödsfallet, läte sig bestämmas till 956. Emellertid tror jag ej det vore försvarligt att pressa en dylik notis alltför hårt, varför jag hellre skriver cirka 955. Meddelandet är ju ändå med avseende på namnet oriktigt, och man har ingen garanti för att det från början varit hopkopplat med notisen om Eriks död på precis det sätt, som nu är fallet.

[1] Heimskringla 1911, s. 75.

[2] Jfr Munch, Finnur Jónsson, Vigfússon och andra konservativa kronologer.

[3] Ágrip, ed. Dahlerup, s. 18—19; Fagrskinna, ed. F. Jónsson, s. 30—31.

[4] Adam förtäljer (ed. 1917, s. 88) om Haralds död:
»Regnavit autem annos L. Obitus eius in festivitate omnium sanctorum» (d. ä. 1 nov. 986, såsom framgår av det närmare sammanhanget och uppgifterna om ärkebiskop Adaldags död). Man jämföre även notiserna om Gorm gamle, s. 56—58.

Lundenses[1] och isländska källors uppfattning[2] kung 935 eller 936, och ett år efteråt finna vi ju Egil som deltagare i Æthelstans stora kamp. Steenstrup,[3] L.[4] och C.[5] Weibull, Arup[6] och La Cour[7] ha med frångående av källorna sökt flytta Haralds trontillträde ned i tiden (c:a 940—950), men bortsett från att egentliga skäl för ett sådant förfaringssätt saknas,[8] så vittnar det om ett oberättigat nonchalerande av de motskäl, som ligga i Haralds och hans syster Gunnhilds förbindelser med Norge och som icke — ej heller med den nya tideräkningen — tillåta, att Harald flyttas längre ned i tiden än till 940. Storm har särskilt gjort uppmärksam på dessa förhållanden[9] och som följd därav håller även en mot källorna så misstrogen forskare som Koht fast vid det hävdvunna i detta fall.[10] I sammanhang med den stora striden om Tyra Danmarkar Bót har Finnur Jónsson åter tagit upp saken och visat de norska synpunkternas berättigande. Framför allt måste den historiker, som håller fast vid tilllämpningen av regeln om namngivning blott efter döda förfäder, resolut sätta sig till motvärn mot försöken att flytta Gorms död till 900-talets mitt. Storm skrev på sin tid i denna sak: »Baade nordiske og tyske Kilder er enige om, at Gorms Søn Harald Blaatand († 985 eller 986) herskede i 50 Aar, saa Gorms Død maa vare indtruffet i 935 eller 936. Jeg har andensteds fremdraget et nyt Argument for, at hans Død ikke kan falde senere; Gorms Datterson Gamle (Eriksson) faldt i Slaget paa Fraedo c. 955; da han har faaet dette Navn ved Opkaldelse, maa han vare født kort efter Gorm Gamles Død (Arkiv IX: 216), og da han i Slaget optræder som fuldt voxen, kan han ikke være født stort senere end 935, og følgelig maa Gorm vare død ved den Tid.» (*NHT* R. 3; Bd. 3, s. 370.)

Det blir emellertid rätt svårt att med fasthållande av den gamla kronologien upprätthålla regeln. Gamle var äldst bland Eriks söner. Skulle han ej ha fötts före 935, så finge man sätta alla de senare barnens födelse till tiden efter Eriks landsflykt, vilket näppeligen låter sig göra och strider mot källornas fram-

[1] »MDCMXXXVI. Hoc anno obiit Gorm, rex Danorum, et successit Haraldus Blatan, filius eius, et regnavit L. annis» (ed. Jörgensen, s. 55). Roskildekrönikan har samma regeringstid utan årtal.

[2] Knytlingasagan, kap. 4, utan årtal. (En handskrift av Jomsvikingasagan har 47. år). Skálholtsannalerna.

[3] Danmarks Riges Historie, I, s. 318.

[4] Kritiska undersökningar, s. 21 f.

[5] Sverige och dess nordiska grannmakter, s. 46 f.

[6] Danmarks Historie, I, s. 144: »Sikkert (!) er det, at Gorm om ved 950 var konge.»

[7] *DHT* R. 9. Bd. 5, H. 2 (1927).

[8] Man äger blott det nedannämnda Weibullska.

[9] Sjælevandring og Opkaldelsessystem (Arkiv för nordisk filologi 9); To Runestene fra Sönderjylland (*NHT* R. 3. Bd. 3).

[10] Innhogg og Utsyn, s. 39. Koht kan av skäl, som komma att framgå av det följande, gå med på, att Gorm levat till cirka 940, men ännu längre eftergift kan man ej gå emot danskarna.

ställning. Finnur Jónsson slår därför i sin skrift Gorm og Tyra Danmarkar Bót in på en ny bog. Han anser att Gamle kan ha uppkallats efter levande morfar, emedan Gamle blott är ett binamn, och sätter hans födelse till omkring 930. Härav framgår dock i alla händelser, att Gorm måste ha varit mycket gammal vid denna tid, och att det traditionella årtalet för hans död icke kan förkastas, visas också därigenom, att en senare son (?) fick namnet Gorm. *Då* måste morfadern ha varit död.

Finnur Jónssons förklaring blir helt onödig, om den nya kronologien accepteras. Då finns ingen svårighet att sätta Gamles födelse till tiden strax efter 936 och ändå få rum för flera av sönernas födelse före landsflykten, eftersom denna blir 947 och ej 935. Men traditionens räkning styrkes som synes även då. Gamles död i slaget på Rastarkalv (955) är fastställd med Eyvinds och Glums verser. Gamle var där huvudanförare, vilket styrker, att han verkligen varit äldst. Slagets kronologi kan blott obetydligt förskjuta sig med den nya räkningen, då differensen för Håkons sista tid, som vi sett, nedgått till högst fem år. Nu kan det dessutom hända, att sonen Gorm icke är någon annan än just Gamle och i så fall duger icke Finnur Jónssons förklaring, och den nya kronologien får ånyo ett starkt stöd.

Att Gorm och Gamle skulle vara en och samma person är en av Storm (Arkiv för Nordisk Filologi, IX, s. 216 f.) framställd teori, som vunnit mycken anklang hos senare författare.[1] Koht har (Innhogg og Utsyn, s. 237) i sin uppsats om folklig namntradition från vikingatiden gett en plausibel förklaring på saken. I de samtida skaldekvaden har Gorm Gamle, i enlighet med vad som var brukligt, när man talade om honom, kallats för endast Gamle. (Frånsett förklaringen är detta i varje fall ett faktum.[2]) Detta har gett sagorna anledning att klyva hans existens och fatta Gamle som en särskild person.

Tvivel på själva namnskicksregeln har Koht (Innhogg og Utsyn, s. 42) uttryckt. Koht vänder sig mot Storm och A. Bugge och förklarar sig icke övertygad om att regeln är riktig och att icke Gorm kan ha fötts före morfaderns död. Ty, säger Koht, då kan man icke gärna sätta Gorms födelse före 940, och det är osannolikt, att Erik fött sina första söner vid en så sen ålder. Häremot må invändas: För det första kan Gorm mycket väl ha varit född några år före 940, ty, som jag redan antytt, man har icke bevis för, att Gorm (morfadern) varit i livet efter 936 eller strängt taget 934, då han omnämnes i samband med Henrik få-

[1] Identifieringen av de bägge bestrides utom av Finnur Jónsson (Gorm og Tyra, s. 16, not) också av La Cour (*DHT* R. 9, Bd 5, s. 209). Den förre avger ingen förklaring alls; den senare anför som skäl, att Gamle icke behöver vara ett binamn utan kan göra tjänst som verkligt förnamn (ex. Gamli gnævaðarskjáld m. fl.). Men La Cour har härmed ingalunda bevisat, att Gamle ej skulle ha uppkallats efter sin morfar. Har han rätt, så kan det styrka Finnur Jónssons uppfattning men alls icke hans egen.

[2] F. Jónsson, Den norsk-isländske Skjaldedigtning, A, I, s. 78, 122.

gelfängarens tåg emot Gnupa. För det andra behöver Erik icke vara så gammal som Koht antar — det finns intet hållbart skäl, varför han skulle ha fötts redan 895 även enligt ny räkning — och för det tredje kan Eriks giftermål med den danska prinsessan ha föregåtts av en förbindelse med en norsk kvinna, av vilken förbindelse dottern Ragnhild kan ha varit en frukt (jfr härom mitt tidigare arbete, s. 102).

Jag tror icke, att Koht gett grundade skäl, varför man för ett så ovanligt namn som Gorm Gamle skulle betvivla iakttagandet av regeln.[1]

Utan hänsyn till namnskicket och från ett alldeles icke norskt orienterat håll, nämligen Biereyes,[2] har Harald Gormssons tronbestigningstid också granskats med det resultatet, att man gör klokast i att låta den gamla uppgiften stå kvar. Det skäl, som av Weibull framförts till dess nackdel — att en regeringstid av femtio år i den gamla traditionen endast betyder en lång tid i allmänhet — är naturligtvis intet bevis för att den icke då och då verkligen kan ha varit omkring 50 år, när detta av annat göres troligt. Erslev (*DHT* 1928, s. 39—40) påpekar gentemot Curt Weibull, att dels Adams notis om Unni, dels danskt och norskt namnskick icke gå med på att låta Hardeknut regera c:a 940 eller sätta Gorms död senare än 940 à 945. Om Gorm och Gamle är en och samma person, måste den danske Gorms död sättas ännu tidigare. Men detta har på grund av Finnur Jónssons avvisande inställning till Storms förklaring undgått Erslev. Gentemot Steenstrup vänder sig Erslev, a. a., s. 50.

Man får nu i sagan ta ett kraftigt steg tillbaka i tiden för att komma till någon händelse av *allmännare* historiskt intresse. Mellan skildringen av huvudhjältens öde och hans farbroder Thorolf den äldres, ligger i sagan ett till tidsavstånden mindre nog-

[1] Däremot förefaller mig Kohts utredning »Skandinaviske motenavn i vikingetiden» (Innhogg og Utsyn, s. 52—75), där han vill undanta vissa vanliga namn från att brukas som bevis i uppkallelseregelns tjänst, högst sannolik. Helt säkert ha så ofta brukade namn som t. ex. Gudröd och Harald kunnat ges åt barnbarn efter ännu levande farföräldrar och ges åt barn, vilkas farföräldrar ej alls burit dessa namn. Det är typiska hövdinganamn, och man har kunnat uppkalla sina barn efter dem icke med tanke på någon viss släkting utan för den heders och den äras skull, som låg i själva namnet (jfr a. a., s. 68).

Denna sak har en om ock obetydlig beröring med den nya kronologien. Jag har satt Harald gråfälls födelse till cirka 942, emedan Eigla säger, att han föddes vid samma tid som Harald hårfagre avgick (Författarskapet till Eigla, s. 89). Skulle nu uppkallningsregeln äga obegränsad giltighet, och skulle Harald vara uppkallad efter sin farfar, så vore sagan icke helt korrekt. Han kunde då icke ha fötts förrän 945 (933). Kohts undersökning synes mig visa, att man icke vågar pressa regeln till att gälla även för ett fall som detta. Varför skulle för övrigt Egilssagan vara okunnig om regeln, ifall den här tillämpats? För gamla seder och bruk ha sagorna och alldeles särskilt Eigla det största intresse. Kunskaper om namnskicket kan hon ej ha saknat. Slutligen kan nämnas, att Finnur Jónsson (Gorm og Tyra, s. 17) påpekar, att Gråfäll också kan ha uppkallats efter sin mors farfar. Haralds verkliga betydelse för kronologien är oberoende av denna uppkallelsefråga och skall nedan påvisas.

[2] Beiträge zur Geschichte Nordalbingiens. Exkurs.

grant bestämt parti, som särskilt handlar om Egils äldre bror, Thorolf den yngre. Under denna period berör sagan Erik Blodyx' tåg till Bjarmaland. Vigfússon har räknat ut,[1] att detta tåg ägt rum 922, vilket även med min beräkning väl kan stämma. Med ledning av barnantalet i Egils faders, Skallagrims, äktenskap kan man beräkna, att den senare flyttat ut till Island omkring 890. Samma år Skallagrim utvandrade, föddes Hrafn Ketilsson, Islands förste lagsagoman (930). Sagan har nu en mycket noggrann tideräkning för en följd av år bakåt, men detta är av föga hjälp, då en fristående utgångspunkt denna gång saknas. Men om man också blott kan göra troligt, att man ej bör flytta händelserna *senare* ned i tiden än 890, så är det däremot säkert nog, att sagan ej kan gå med på att flytta dem tillbaka till Are-Sämundsk datering. Det är oantagligt, att med min beräkningsmetod slaget i Hafrsfjord kunnat stå 872. Sex år före Skallagrims utvandring stod det enligt sagan. Det blir på åttiotalet, i alla händelser inte tidigare, och om man törs anta, att den sedvanliga skillnaden av tolv år mellan folklig och lärd räkning, som vi förut iakttagit, varit genomgående, så har slaget stått 884.[2]

Skallagrim var en av de kolonister, vars utvandring verkligen berott av konflikt med det uppåtsträvande kungadömet. Åren mellan Hafrsfjord och landsflykten fylles i sagan med den mästerliga skildringen av förhållandet mellan Harald hårfagre och Thorolf (Skallagrims äldre bror). Häri ingå de beskrivningar från Hålogaland, vilkas omtvistade värde jag i det föregående en gång omnämnt.[3] Finnur Jónsson och Sars ha i sitt försvar för trovärdigheten[4] trots allt ej kunnat vinna anklang hos forskarna, ty Egilssagan säger, att den lapparna avkrävda skatten tillkom kung Harald, den samtida hos Alfred den store bevarade resebeskrivningen däremot, att den tillkom landskapets invånare[5] och vet intet om någon riksening. Utvägen att förlägga reseskildringen till ett tidigare skede än tiden efter Hafrsfjord har på goda grunder blivit angripen,[6] så länge man hållit fast vid årtalet 872 som oanfäktbar; har däremot slaget icke stått förrän vid mitten av 880-talet, så löses svårigheten av sig själv. Då kan man, utan att komma i konflikt med Alfreds regeringstid,

---

[1] Safn til Sögu Islandz, I, s. 312.

[2] Koht sätter det (Innhogg og Utsyn, s. 99) till c:a 885 eller ändå senare. S. 45 är han dock benägen att förlägga rikets ening till en så sen tid som omkring 900. Detta uttalande är senare än det förstnämnda. I *NHT* 1924, s. 167, visar Koht, att även med generationsräkningen den ortodoxa kronologien för Skallagrims vidkommande är oantaglig.

[3] Se ovan, s. 48.

[4] Se inledningen till kritiska Eiglaupplagan, s. LXIV f.

[5] »Ac hyra år (förtjänst) is mæst on þæm gafole (skatt), þe ðá Finnas him gyldað.» (Alfreds Orosius — övers., ed. Thorpe, 1868, i Anglo-Saxonica, s. 81 ff.).

[6] T. ex. av N e c k e l i Mitteilungen der schlesischen Gesellschaft für Volkskunde 1909, s. 45. I motsats mot Finnur Jónsson och Sars befinna sig också O l r i k i efterlämnade anteckningar (Folkemindesarkivet, Köpenhamn) och K o h t, Innhogg og Utsyn, s. 44.

förstå, varför Ottar, som lämnat resebeskrivningen, intet vet om landets ening. Denna har ännu inte ägt rum. Och då bortfaller också skälet till tvivel på riktigheten i det väsentliga av Eiglas berättelse, ty i övrigt stämma hon och Ottar rätt bra med varandra.

Jag skall nu lämna Egilssagan. Trots att man inom sagaforskningen tyvärr alltid måste röra sig med mer hypotetisk än verklig visshet, måste Eiglas vittnesbörd i den kronologiska striden tillmätas ganska mycken vikt. Den tideräkning, jag uppgjort för sagan och för vilkens närmare framställning jag hänvisar till mitt utförligare arbete, ger bättre historisk förståelse än den hittills brukliga, tillåter sig inga metodiska inkonsekvenser, undviker den våldsamma omkastning och godtyckliga behandling av textuppgifterna, som föregående sagakronologer gjort sig skyldiga till, och visar Eigla i besittning av större reda i fråga om händelsernas tidsföljd och större frihet från historiska misstag, än man trott. När sagatraditionen träder i en så mycket bättre dager, så snart man befriar den från den lärda isländska kronologiens tvångströja, så innebär det ett starkt memento till förmån för Kohts reform i synnerhet för den, som övertygats om Eiglatraditionens historiska strävan och förutsättningar att bevara sin ursprungliga sanning.

Sedan vi nu sett vad som talar för den nya kronologien, om man jämför engelska och nordiska källor, skola vi se, vad som med enbart anlitande av nordiska källor väger till dess förmån.

Jag har där funnit ett vägande indicium i skalden Glúmr Geirasons drapa om Harald gråfäll. Glúmr säger: »ođlingi fekksk ungum orđ á Vínu borđi» (ung vann sig kungen rykte vid Dvinas strand). Slaget vid Dvina stod 964 eller något senare.[1] Enligt den vanliga räkningen bör Harald då ha varit en trettiofem års man.[2] Men man kan icke tilltro Glúmr ett sådant uttryckssätt om en furste av så stadgad ålder. Livet gick fort på den tiden. Vid tolv år var man redan räknad som vuxen, ålderdomen inträdde mycket tidigare än nu. En vid 35 års ålder *död* kunde ännu kallas för ung. På det har man två bevis,[3] så-

[1] Munch sätter slaget till 964 (Historie, I, 2, s. 30). Fagrskinna (ed. F. Jónsson, s. 57) säger om Harald: »Fiorđa sumar for hann međ haer sinn norđr til Biarmalandz. oc atte par mikla orrastu a Vino bakka oc drap þar mikit folk.» Detta kan icke bli någonting tidigare än 964, då Haralds tronbestigning, om det gamla nu åter må gälla, inträffade 960 à 961. Sammanhanget i Fagrskinna gör det dock ingalunda säkert, att »fiorda sumar» skulle betyda den fjärde från trontillträdet räknat. Snorre förefaller ha förlagt slaget senare (970?). Historia Norwegiae och Ágrip överhoppa krigståget.

[2] Jfr F i n n u r J ó n s s o n i inledningen till Egilssagans kritiska uppl.; V í g f ú s s o n i Safn I; F i n n u r J ó n s s o n i Gorm og Thyra. Naturligtvis kan ett bestämt födelseår ej uppges. Men då Harald var den tredje i ordningen av Eriks söner (Ágrip, Fagrskinna, Snorre), enligt Historia Norwegiae där han nämnes först, kanske rentav den äldste, kan hans födelse enligt gamma! tideräkning ej sättas senare än 932 (och ej tidigare än 924). Man jämföre också vad som ovan anförts i samband med frågan om uppkallningsmetoden.

[3] Bägge röra Olaf den heliges fall vid Stiklastad.

som en framstående norsk litteraturkännare haft vänligheten meddela mig. Men om en man i levande livet verkar uttrycket högst olämpligt.[1] Dessutom synes skalden vilja beteckna denna strid som grundläggande för Haralds krigarrykte, och detta gör en så hög ålder hos Harald än mindre antaglig. Enligt Egilssagans räkning har Harald fötts samtidigt med sin farfars tronavsägelse — alltså 942.[2] På en tjugutvååring är Glúms epitet ännu fullt användbart, och även blir hans tydligen förut otillräckligt stora krigiska ära då lättare att förstå. Enligt Fagrskinna (ed. Finnur Jónsson, s. 31) »var hann iamnan innan hirđar» före fejden med Håkon, och där fick han visserligen efter brödernas död överta ledningen i den avgörande striden men blott för att bli besegrad, tills Håkons fall gav honom kronan till skänks.[3] Glúms strof visar sålunda, att traditionen tillmätt Håkon den gode en alltför lång regering (de 26 åren ha heller aldrig kunnat utfyllas med tillräckligt mycket händelser) och att skillnaden mellan det gamla och det nya räknesättet försvinner med 960-talets inbrott. Den stöder också min Eiglakronologi, fast den självfallet icke visar, att just 942 är det riktiga året för Gråfälls födelse.

Om icke denna skaldevers vore, och om ej högst osannolika konsekvenser av historisk natur inställde sig vid ett försök att med bibehållande av Harald hårfagres nedflyttning i tiden också bibehålla de traditionella 26 åren för Håkon gode, så skulle ett muntligen framställt förslag i den riktningen av doc. I. Lindquist vara bestickande nog. Håkon skulle då ha regerat 947—973, Harald gråfäll, om vars regeringsårs antal Are och Sämund äro oeniga, 973—982 (Sämunds 9 år), Håkon jarl, vars regeringstid 33 år räknats från hans fars död 962 och omfattar två perioder, en på 13 och en på 20 år, 982—995 (i motsats mot den vanliga räkningen blir det här de 20 åren och ej de 13, som falla före jarlens allenastyre). Så kommer som vanligt Olav Tryggvason 995—1000. Fördelen med Lindquists förslag är, att alla uppgifter om tidslängden för de skilda regenternas styre komma till sin rätt. Om man nämligen håller sig enbart till de större siffrorna, så kommer man tillbaka till det vanliga året för Håkon godes död 960. Och på detta sätt kan man också förstå, varifrån de avvikande siffrorna ursprungligen härleda sig. Räkningen stämmer så förbluffande väl, att det är synd att nödgas förkasta den. Men hur kunde exempelvis Håkon jarls och Harald Gormssons mellanhavande, den förres närvaro i striden med kejsar

---

[1] Jfr också H. A. Nielsens utredning över medellivslängden hos vuxna män under dansk järnålder (Aarböger 1915). Den sättes på grundval av skelettfynden till c:a 40 år (under stenåldern 37 år).
[2] 929 enligt den gamla Eigla-kronologien. Jfr nedan, s. 65.
[3] Denna strid var den vid Fitjar.

Otto,[1] den senares tåg mot Norge, dråpet på Gråfäll etc., som ju omtalas i de äldsta källorna och kan styrkas med skaldevers, förlikas med en sådan kronologisk omredigering?[2]

Fagrskinna innehåller slutligen en notis, som hittills förefallit obegriplig, men som med en liten konjektur den nya räkningen förlänar god mening. Det heter där s. 243—244: »var liðit frá því er Haraldr inn hárfagri hafði anndazk hundrað vetra tólfrœtt ok tvá vetr». Den händelse, som sålunda tidfästes, är Harald hårdrådes första samregentår med Magnus gode 1047. Bokstavligen översatt betyder notisen, att Harald hårfagre dött 925, vilket står i strid med alla andra uppgifter. 932 har Harald enligt sedvanlig räkning avlidit. Utbyter man däremot »tólfrœtt» mot »tírœtt», så får man fram 945. Det förefaller, som om notisen ändrats för att komma mera i samklang med den senare traditionen. För denna sannolika förklaring, som än mer befäster årtalet 945, torde prioritetsrätten tillkomma I. Lindquist.

Det är egendomligt, att Koht icke lagt märke till vare sig de av mig eller av Lindquist funna stödjepunkterna i källorna för reformen. Men måhända har han varit så klentrogen mot de nordiska källorna, att han alltför mycket predisponerats att förutsätta, det något gott ej kunde komma från dem. Han lägger i stället huvudvikten vid den s. k. generationsräkningen. Det är ju vanligen så, att tre generationer på manssidan, fylla ett århundrade. Prövar man med denna förutsättning de norska 900-talsätterna, så finner man dem för långt avancerade bakåt i tiden. På de isländska stämmer däremot räkningen med de vanliga antagandena utom för Skallagrims släkt, vars olösliga förbundenhet med norsk 900-talshistoria sålunda ånyo visar sig.[3] Kohts metod är naturligtvis rätt osäker, ty slumpen kan dock ofta åstadkomma undantag från det normala, men faktiskt torde regeln om de tre generationerna stämma oftare än vad man a priori vore böjd att medge, och när så många punkter av annan art kunna framläggas till förmån för de resultat, till vilka dess

---

[1] Såsom bl. a. framgår av Einar Skálaglamms Vellekla deltog Håkon jarl som Harald Gormssons vasall i försvaret mot kejsaren 974 (årtalet säkrat genom tyska källor). Jag kan ej se, hur Håkon skulle kunna vara Harald Gormssons underregent i Norge och efter Haralds nederlag bli allenahärskare, om den norske kungen regerat till 982. Senast 974 måste, som Koht också (Innhogg og Utsyn, s. 47) hävdar, Erikssönerna vara försvunna från Norge. Jfr också nu Schreiner i *NHT* 1928, s. 188 ff.

[2] För att kunna genomföra denna måste den mest kompletta traditionsförvanskning även hos de äldsta källorna förutsättas, Norges betraktande som *ett* rike bestridas, den isländska tideräkningen för öns inre historia rubbas. Kort sagt — den som vill rädda de 26 åren för Håkon gode även i den nya kronologien måste i stället offra så gott som allting annat. Då är det ofantligt mycket rimligare, att just denna siffra är oriktig.

[3] Utförligare i Innhogg og Utsyn, s. 40—45, 47—50, samt i *NHT* 1924, s. 157—167.

tillämpning länt, så bildar den i alla fall en ej alldeles oviktig länk i beviskedjan.[1]

Härmed torde de väsentliga anledningarna till kronologisk reform vara belysta.

Vad kan då sägas till försvar för den gamla kronologien och *emot* den nya? Denna fråga är redan besvarad i och med Finnur Jónssons genmäle[2] mot Kohts uppsats i Innhogg og Utsyn. Anhängarna av den gamla räkningen ha sitt egentliga stöd i svårigheten att förklara, varför de hos Are förekommande uppgifterna egentligen skulle vara falska. Av Islendingábók framgår ovedersägligt, att redan Ares sagesmän hållit före, det Harald hårfagre dött strax efter 930.[3] På en tid, när hypotesen om utvandringen som en följd av fiendskap med Harald ännu icke synes hava slagit igenom (kap. 1 i 'Islendingabók vittnar, som jag redan antytt, alltigenom om ett gott förhållande mellan kungen och utvandrarna), har man alltså ändå redan haft den vanliga tidsbestämningen för Haralds regering. Men en tendens att föra allt tillbaka till Harald hårfagre kan mycket väl ha gjort sig gällande redan innan den senare uppfattningen av utvandringens orsaker blivit förhärskande. Därför är saken ändå icke så värst beviskraftig. Att vi i fråga om uppfattningen av kolonisationsorsakerna verkligen ha att göra med tvenne etapper i åsiktsutvecklingen, framgår ej blott av de vittnesbörd, på vilka Finnur Jónsson och Koht i sina ovan s. 55 anförda uppsatser tagit fasta,

---

[1] Koht kan för övrigt knappast få ett bättre skolexempel på sin sats än följande tabell över förfäder till förf.:

Anders i Kull 1700—1783 (gift 2:a g. med Ingierd).
Son i andra giftet
Jon i Tubbamåla 1733—1799 (gift 1756 med Hildegard Åkesdotter).
Son
Jonas Jonsson 1765—1849 (gift 1797 med Elin Ingemarsdotter).
Son
Per Wieselgren 1800—1877 (gift 1833 m. Mathilda Rosenquist).
Son
Harald 1835—1906 (gift 1867 m. Fanny Hjelt).
Son
Ragnar 1868—1927 (gift 1899 m. Hildegard Wieselgren).
Son
Per 1900— .

Jfr för de äldre generationerna A n r e p, Svensk Slägtbok, för de yngsta Svenska släktkalendern 1913. Här ligger det alltså precis 100 år mellan den första och den fjärde, den fjärde och den sjunde generationens födelse och alla fäderna ha vid sonens födelse varit mellan 31 och 35 år gamla. I och med den fjärde generationen följer utträde ur det rotfasta bondeståndet, men detta har som synes ej medfört någon ändring.

[2] *NHT* 1923.

[3] »Því naer tóc Hramn lǫgsǫgo, Haeings sonr landnámamannz, naestr Ulflióte oc hafþe .xx. sumor. Hann vas ýr Rangárhverfe. Pat vas .lx. vetra epter dráp Eadmundar conungs, vetre eþa tveim aþr Haralldr enn hárfagre yrþe dauþr, at tǫlo spacra manna.» (Islb. III:3, ed. Golther). Den kung Eadmund av England, som här omnämnes, dog 870.

utan också därav, att, såsom jag själv tidigare[1] påvisat, Ares årtal för Islands kolonisation icke stämmer med Landnámas, vilken senare skrift förlägger bebyggelsens början till 874, två år efter det hos Are ej omnämnda Hafrsfjordslaget, under det Are låter den begynna 870 à 871. Landnámas årtal representerar tydligen den yngre uppfattningen, då man ej blott ville sätta Harald och koloniseringen i samband med varandra utan rent av i den senare ville se en efterverkning av Hafrsfjord, inseglet på Haralds övermakt. Naturligtvis har Are också ålderns prioritet gentemot Landnáma. Att en förskjutning av traditionen här är konstaterbar, gör det ej osannolikt, att redan tidigare en första förskjutning ägt rum. Det kastar ingen skugga över Are och hans sagesmän, att de under den starka attraktionen från Harald hårfagres namn kunnat räkna fel på ett dussin år, så svårbestämbara som dessa före den kristna tideräkningens införande fallande årtal voro. Åtminstone Egilssagans tradition visar god förmåga att bevara rätta avståndet mellan olika tilldragelser i ett sammanhängande händelseförlopp, men om man ock vågade generalisera detta till att gälla även kungasagorna, där redaktörernas konstruktioner ha så mycket större spelrum, så låge däri intet argument mot antagandet om en felräkning. Ty ingen av sagorna om de äldre kungarna erbjuder vare sig i torftigare eller fylligare redaktioner någon sammanhängande kronologi annat än för vissa speciella episoder. Man har därför ingalunda kunnat komma tillbaka till den tid, man angivit för Harald hårfagres regering, genom att räkna baklänges med aktgivande på berättelsernas tidsförlopp. Med det tillvägagångssättet har man blott kunnat bruka uppgifter om de särskilda regenternas regeringsårs antal på samma sätt som moderna forskare fått göra. Men har Harald hårfagre felplacerats under inflytande av årtalen ur Islands historia, så har man sannolikt från honom räknat framåt, under det man också räknat bakåt från Olav Tryggvason,och man har för att kunna mötas i mitten fått lov tilldela Håkon gode en så lång styrelsetid som 26 år. Den kärlek varmed Håkon av traditionen omfattats, den rang han mer och mer kommit att intaga såsom fredsäll konung över en lycklig tidsålder, bör redan i sig ha predestinerat till att betrakta hans regering som långvarigare än den i verkligheten varit. Men förklaringar som dessa äro naturligtvis alls ej några bevis. Det är de starka direkta anledningarna till förändring av räkningen, som måste komma en att betvivla de Areska uppgifterna.

Det finns ännu ett argument, som kan dras fram till förmån för den vedertagna räkningen. Men detta synes mig vara helt betydelselöst. Det kan väl rubba en smula på Kohts åsikter om Haralds äldsta barns födelsetid, men denna kan man gott sätta litet tidigare än vad Koht gör utan att äventyra något. Ar-

[1] Författarskapet till Eigla, exkurs till kap. 3.

umentet består i en vers av Eyvindr skáldaspillir och i ett släktegister för honom. Versen har följande lydelse:

»Einn dróttinn hefk áttan
jǫfurr dyrr an þik fyrra
(bellir bragningr elli)
biðkat mér ens þriðja;
trúr vask tryggja dýrum
tveim skjǫldum leik aldri,
fyllik flokk þinn stillir,
fellr á hendr mér elli.»

(Furste, jag har förr haft en konung kärare än dig — ållern tynger skalden — jag avvaktar ej den tredje. Trogen var ag den käre härskaren; med två sköldar leker jag aldrig. Jag yller min plats i ditt led, furste. Ålderdomen nalkas mig.) Den ir riktad till Harald gråfäll, till vilken Eyvind, Håkons vän, om att stå i ett kyligt förhållande, och alltså skriven under Haralds regering (961—975 enligt Are men sannolikare blott till 969 efter Sämund). Finnur Jónsson daterar den i Den Norsk-Isländske Skjaldedigtning till c:a 965.

Släktregistret tar sig ut på följande sätt:

Harald hårfagre.
|
Ingeborg g. m. Halfdan jarl. **Sigrid g. 3 g. m. Eyvind.**
Gunhild g. m. Finn skjálgi.
Eyvind skáldaspillir.

Finnur Jónsson frågar nu, hur det skulle vara möjligt, att en dotterdotterson till Harald kunnat klaga över annalkande ålderdom redan på 960-talet, om Koht har rätt i sitt påstående, att Harald först på 890-talet varit en vuxen man. Koht svarar med att underkänna släktregistret och åberopar, att Halvdan jarl är en bortsett från detta register helt okänd individ.[1] Han bemöter däremot icke Finnur Jónssons yttrande om Eyvinds härstamning på fädernet, vilken torde vara säkerställd. Enligt min mening kan man gott tillåta sig att godtaga även det tvivelaktiga mödernestamträdet. Koht säger själv,[2] att Harald kan vara född 865. Jag ser intet avgörande hinder att sätta hans födelse ännu ett par år tidigare, men 865 blir i alla fall säkrast att halla sig till, och detta årtal stödes av Ares och Sämunds beräkning av Haralds ålder vid tronbestigningen, vilken de måste hava satt till 7 à 8 år.[3] Om Sämund har rätt i att han levat 73 år efter sitt trontillträde,[4] och hans död var 945, så kom han på

[1] *NHT* 1924, s. 156.
[2] Innhogg og Utsyn, s. 40; *NHT* 1924, s. 162.
[3] Författarskapet till Eigla, exkurs till kap. 3.
[4] Noregs konungatal i Flateyarbók, Fagrskinna. Att även den senare skriften återger Sämunds kronologi har Gjessing i Ungers festskrift 1896 och Indrebö i sin bok Fagrskinna 1917 visat. Jfr också den nämnda exkursen i min skrift.

tronen 872, det år, vartill man senare förlade Hafrsfjordslaget, och föddes 865. Nu vet man, att Harald var en både tidigt utvecklad och starkt erotisk natur — även om man av hans i sagorna uppräknade barn och bihustrur blott godtar dem, vilkas avkomlingar äro kända, erhålles ett respektingivande antal — och det är högst sannolikt, att han redan i tjuguårsåldern eller något tidigare blivit far. Antag nu, att han 885 fått en dotter och att denna 905 fått dottern Gunhild, vilken 925 i sitt äktenskap med Finn skjálgi fött sonen Eyvind, så har denne 965 varit fyrtio år gammal och mycket väl i missmodig stämning kunnat känna sig åldrad. Sådant kan hända en skald även i våra dagar, hur mycket sannolikare då på en tid, när ungdomen tog så mycket hastigare slut än nu. Något fysiskt hinder för att Eyvind kan ha varit äldre än fyrtio år (och ända till 50) vid författandet av sin vers existerar som synes icke, ty det kan tänkas, att strofen diktats först i slutet av 960-talet, och att modern och mormodern eller Harald själv varit ett par år under de tjugo, när de första gången fått barn. Anhängarna av den gamla räkningen måste anta avgjort osannolikare saker — tilldela Sigurd jarl en ålder av inemot 100 år, låta hans maka gå sonlös till över fyrtio års ålder men hans syster födas redan så tidigt, att hon 868 var gift med Harald[1] (själv dog han 963). Jag nöjer mig emellertid med att hävda 40 års ålder för Eyvind och finner detta alldeles tillräckligt ålderstiget för att beröva hans uttryck dess beviskraft.

Sedan min uppsats inlämnats till tryckning, har Johan Schreiners redan flera gånger anförda avhandling i *NHT* blivit synlig. Den vill ge nya bidrag till den gamla räkningens försvar. Mycket av vad jag ovan anfört riktar sig även mot Schreiners studie, fast jag icke kunnat på var särskild punkt poängtera, när så varit förhållandet. Författaren angriper först Kohts generationsräkning. Det synes mig dock, som skulle dennas osäkerhet icke te sig *ökad* av vad Schreiner anför i saken. S. framlägger först ett stort material, som starkt bekräftar pålitligheten av den äldre kollegans metod, men påpekar därefter, att förhållandena ligga ogynnsammare till för dess användning på stormannaätter från 8—900-talen, emedan medellivslängden var väsentligt kortare hos de gamla hövdingarna än hos 16- och 1700-talens bönder och emedan de förras lösligare förhållande till kvinnorna kunde göra avståndet mellan äldsta och yngsta barn större än vanligt. Det synes mig, som om dessa osäkerhetsmoment inbördes stundom upphäva varandra. Det förstnämnda skulle väl tala för flera, det senare ofta för färre generationer än tre per århundrade. Vad S. anför mot Koht i frågan om Sigurd jarls familjekronologi förefaller ej ägnat att rubba Kohts argumentering, väl däremot invändningarna mot

[1] Jfr *NHT* 1924, s. 156 f.

den senares på Historia Norwegiæ stödda åsikt om Erik blodyx såsom den äldste av Haralds söner.

Till problemet om Erik och England kan S. icke ge något nytt. Varför det skulle vara »overmåte urimelig» (a. a., s. 179), att den unge Håkon Adalsteinfostre stannat kvar i England efter sin fosterfaders död, kan jag för min del alls icke inse.

Författaren vill därefter positivt visa riktigheten av Ares norska tideräkning och gör detta så, att han styrker dess korrekthet för tiden efter 960. Att Are här i huvudsak har rätt, har emellertid ingen (bortsett från I. Lindquists blott muntligen framförda och för norrmannen väl okända förslag) velat praktiskt bestrida, och härigenom bevisas ingenting om pålitligheten av Ares data för Harald hårfagres tid.

Mycket viktigare är den andra delen av Schreiners uppsats, som avhandlar Islands bebyggelse. Förf. visar här, att de källställen, på vilka Nielsen, Koht och Finnur Jónsson byggt sin från den hävdvunna avvikande uppfattning om kolonisationsorsakerna, även *kunna* tolkas annorlunda, så att utvandringen trots allt skulle (åtminstone indirekt) bero på Haralds »ofríki». Men skillnaden mellan Are och Landnáma kan icke förklaras från Schreiners ståndpunkt, och mot hans tolkning av källställena måste invändningar riktas. När han s. 192 f. gentemot Finnur Jónsson vill förklara Sturlungasagans meddelande om Geirmund Heljarskins vänskapliga förhållande till Harald hårfagre såsom en missuppfattning av den senare traditionen, så får ej glömmas, att Sturlungarna, i synnerhet sagans redaktör och författare Sturla Þórdarson, hade intresse av att poängtera sin släkts goda relationer till härskarna i Norge. Om riktig är därför Schreiners uppfattning farlig att generalisera. Med orätt stöder sig förf. s. 198 på notisen i Landnáma om Une Gardarson. Att man inte ville tolerera en kunglig jarl på ön, visar inte alls, att man icke önskade leva i fred och god sämja med norske kungen. En liknande situation inträffade på Olav den heliges tid, när man trots strävan efter dennes vänskap vägrade honom ön Grimsey av fara för att få hans makt för nära inpå sig. Också får man ha en väl hög tanke om Haralds maktmedel och kolonisternas politiska framsynthet för att kunna acceptera Schreiners utläggning av Islendingabók. Men att ett visst *samband* mellan bebyggelsen och Haralds uppträdande verkligen måste antas, har Schreiner i alla fall visat med statistiska argument i sin avhandlings tredje del och med psykologiska i dess andra. Han har härigenom visat, att man ej med Koht får sätta Norges samling så sent som omkring 900. Däremot har han icke, som han s. 173 hävdar, gjort visst eller ens sannolikt, att det gamla årtalet för Hafrsfiordslaget är det rätta. Huvudmassan av utvandrare drog just på 880- och 890-talen till Island; sambandet mellan kolonisationen och Haralds härskardöme rubbas alltså icke, när slaget i Hafrsfiord flyttas ett dussin

år ned i tiden, så mycket mindre som några av de på utvandrare rikaste landskapen erövrats före Hafrsfiordslagets tid.

Jag kan icke se annat än att den gamla tideräkningens position är underminerad. De samlade argumenten för revision synas mig fordra ett erkännande av att de isländska vetenskapsmännens beräkning icke är helt oantastbar. Och den som av respekt för traditionen icke vill göra detta medgivande borde dock besinna, att just denna tradition i hög grad skadas av ett fasthållande vid det gamla. Mycket som hittills tett sig som grova misstag i sagorna och varit ägnat att inge största misstro mot deras trovärdighet, visar sig nu vara mycket korrekta saker. Icke årtal och lärda senare beräkningar utan fakta och händelser böra i regel inom sagaforskningen tillerkännas företräde eller medges ha ägt den större möjligheten att representera verkligheten. Men vad som fordras, innan det avgörande ordet ännu kan sägas i denna viktiga tideräkningsfråga, det är en grundlig och uttömmande jämförelse med den isländska dåtida historiens kronologiskt användbara upplysningar.[1] De av Koht gjorda proven ha utfallit mycket gynnsamt för den nya tideräkningen. Skulle den slutliga prövningen ge samma resultat, då torde man ej mer kunna fasthålla vid Ares och Sämunds norska 900-talsårtal.

Per Wieselgren.

Tullen efter Strängnäsprivilegiernas upphävande.

Gustav Vasas första tulltaxa.

Vid en av undertecknad påbörjad undersökning av det svenska tullväsendet under 1500-talet — närmast avsedd som en inledning till ett försök att skriva det svenska tullverkets historia — ha vissa fakta påträffats, vilka icke synas ha blivit observerade vid hittills företagna forskningar å detta område och vilka möjligen skulle kunna vara av intresse för läsarna av denna tidskrift. I första rummet skulle jag vilja ägna uppmärksamhet åt den av Gustav Vasa vid återupptagandet av tullen efter Strängnäsprivilegiernas upphävande använda, möjligen även dessförinnan i bruk varande tulltaxan.

Det får anses som ett väl bekant faktum, att Gustav Vasa år 1536, den 30 maj, utfärdade det brev till fogdarna och tullskrivarna i sjöstäderna, genom vilket tullen bestämdes skola utgå med fem procent av varans värde, undantagandes salt och humle, vilka båda varor skulle — liksom med all säkerhet dit-

[1] Landnámabók erbjuder det rikaste materialet och Vígfússons grundliga sammanställningar i Safn til Sögu Islandz, I, underlättar utnyttjandet av alla de andra källorna.

ills varit förhållandet — vara underkastade kvantitetstull, salt fter lästetal och humle efter säcketal.[1] Genom Forssells underökningar[2] är det också bekant, att vår äldsta bevarade tullournal för Stockholm omfattar åren 1534—36, alltså en tidrymd, som delvis ligger före den tidpunkt, då Gustav Vasa utärdade sagda brev på den nya tullen.

Att denna senare verkligen var en »ny tull» framgår redan av brevets egna ord: »Ändock vi väl finna uti gamla tullböcker, att i förtiden är tullen fast styvare uppburen, så hava vi dock förmedlat honom det yttersta vi hava kunnat.» Samtidigt får man emellertid det intrycket, att den gamla tullens tillämpning ligger långt tillbaka i tiden och att det endast varit genom förandenvaron av »gamla tullböcker», som kunskapen om den gamla tullen förmedlats till Gustavs tid. I själva verket var emellertid den gamla tullen i kraft och i full tillämpning åtminstone sedan ett och ett halvt år tillbaka, då den avlöstes av den nya. Huru var då denna gamla tulltaxa beskaffad och huru tillämpades den?

Frågan låter sig lätt besvara, och det är helt säkert endast en tillfällighet, att svaret hittills icke, veterligen åtminstone, blivit lämnat. Särskilt Forssells grundliga bearbetning av tulljournalerna i handelshistoriskt syfte bör hava givit honom rikliga tillfällen att lämna upplysningar på denna punkt, om det över huvud taget fallit honom in att undersöka densamma.

Ett studium av nyss nämnda vår äldsta tulljournal i kammararkivet ger snart anledning att taga en på första bladet införd tabell i närmare skärskådande. Den har följande utseende:

Gustav Vasas första tulltaxa.

Item 1 lest	salt		12 öre	ett st.	lybskt grått	1/2 mk	
för 1 säck	humble		6 »	» »	marbörst	1/2 »	
ett st.	leydsk		15 »	ett skpd	lin		6 öre
» »	engelskt	3 1/2 mk	2 öre	» »	hampa		6 »
» »	amsterdamskt		14 »	» »	blår		6 »
» »	nereskt		6 »	» »	kabelgarn		6 »
» »	?		6 »	en karp	tvål		5 »
» »	götnisk		6 »	ett fat	rökelse		15 »
» »	musterfill	2 1/2 »		en tunna	»		7 1/2 »
» »	flamsk lakan	2 1/2 »		en tunna	ingefära	2 1/2 mk	
» »	hagenskt		12 »	» »	pepparkummin		12 öre
» »	skotnisk		12 »	» »	ris	1 »	
» »	hornisk		12 »	ett fat	mandel		10 »
» »	deltermundisk		6 »	en tunna	»		5 »
» »	westphaliskt		5 »	» »	pepparkakor		2 »
» »	merschskt		15 »	» »	tallrikar och fat		12 »
» »	görliskt	1/2 »		ett st.	malmersi	3 1/2 mk	2 »
» »	ostenbryggerskt		3 »	» »	rödvin	2 1/2 »	

[1] Stiernman, Samling av Kungl. brev o. s. v., s. 33 f.
[2] Sveriges inre historia, del 2. Anteckningar om Sveriges handel.

en pipa	bastart	2½ mk	
en potta	rumenij	2½ »	
ett fat	renskt vin	2½ »	
» »	pottå		15 öre
» »	emst öl		6 »
» »	mumma		6 »
» »	pryssing		5 »
en läst	kirsedrank	3 »	
en läst	rinskt mjöd	3½ mk	2 öre
» »	brun mjöd	3½ »	2 »
» »	hamburg öl	3½ »	2 »
ett skpd	vax	7½ »	
en tunna	lök		2 »
» »	hattar		15 »
ett skpd	bly		12 »
en läst	rostecker öl		12 »

Det måste medgivas, att denna tabell rätt mycket påminner om en specifik tulltaxa. Åtskilligt av de dåtida införselvarorna fattas dock. Av textilierna äro endast kläden representerade, under det att lärfter samt alla slag av »sidengewandt» lysa med sin frånvaro. Även det mesta av kryddor och specerier saknas, och en »tunna hattar» är allt, som påminner om renässansens annars så välförsedda garderob. En granskning av den i journalen verkställda debiteringen låter dock förstå, att alla i tabellen icke nämnda varor belagts med en tull av 12.5 % av värdet eller, hellre, av 1 öre för varje mark av varans värde. Tänker man sig således tabellen utökad med ytterligare en rubrik, t. ex. så här: »andra varor, ej särskilt nämnda, för var mark 1 öre», så är taxan fullständig.

Tabellen har tillämpats från oktober år 1534 t. o. m. maj 1536. Det förekommer under denna tid icke någon gång, att de specificerade varorna angivas till värde och debiteras därefter utan ständigt efter tabellens specifika tullsatser. De icke specificerade varorna förtullas lika undantagslöst efter värdetullsatsen. Till formen och användningen ha vi således otvivelaktigt en tulltaxa framför oss, ehuru med en underförstådd värderubrik. Denna taxa är byggd endels på kvantitetstullar, endels på värdetull, en anmärkningsvärd omständighet, icke minst med tanke på den efterföljande taxan, vilken på två positioner när var en renodlad värdetulltaxa.

Det kan på denna punkt av undersökningen måhända vara mödan värt att kasta en blick på förhållandet mellan varuvärdet och de specifika tullsatserna. I följande sammanställning ha värdena till större delen hämtats från Forssells ur tulljournalerna hopsamlade uppgifter för perioden 1536—39, varvid, där flera värden angivits av Forssell, ett medeltal beräknats (med.). I några fall har, då Forssell endast meddelat värdeuppgift för perioden 1556—60, detta värde reducerats till penningvärdet för perioden 1534—37 (red.). Slutligen har i vissa fall serien kompletterats med uppgift, hämtad direkt ur tullboken i fråga.

Tullsatsen i % av varuvärdet.

a varan		*b* tullsats	*c* värde i mk	*b* i % av *c*
ett st.	leydsk	15 öre	48	3,9
»	engelskt 3½ mk	2 »	100 (med.)	3,8
»	amsterdamsk	14 »	50	3,5

	a varan	*b* tullsats	*c* värde i mk		*b* i % av *c*
ett st.	nereskt	6 öre	15		5,0
»	götnisk	6 »	16		4,7
»	musterflli	$2\frac{1}{2}$ »	80		3,9
»	hagenskt	12 »	30		5,0
»	skotnisk	12 »	33	(med. red.)	4,5
»	hornisk	12 »	24,5	(red.)	6,1
»	deltermundisk	6 »	16		4,7
»	westphaliskt	5 »	30	(med. red.)	2,1
»	görliskt	$\frac{1}{2}$ »	16		3,1
»	ostenbryggerskt	3 »	14	(red.)	2,7
»	marborst	$\frac{1}{2}$ »	8	(red.)	6,3
ett skpd	lin	6 »	20,5	(med.)	3,7
»	hampa	6 »	12	(med.)	6,2
»	blår	6 »	5		10,5
»	kabelgarn	6 »	15		5,0
en tunna	pepparkakor	2 »	10		2,5
en pipa	bastart	$2\frac{1}{2}$ »	50		5,0
ett fat	emst öl	6 »	20		3,8
»	mumma	6 »	13,5	(med.)	5,6
»	pryssing	5 »	11		5,7
en läst	hamburgöl	$3\frac{1}{2}$ » 2 »	84		4,5
en tunna	lök	2 »	3,5	(red.)	7,0
ett skpd	bly	12 »	24		6,2
				Medeltal	4.8 %.

Några ytterligare värdeuppgifter skulle väl kunna uppletas i tullboken, men det anförda, som motsvarar mera än 50 % av tabellens varuslag, torde vara för ändamålet tillfyllest.

Den framkomna serien av procentsiffror, vars medeltal ligger nära 5, får anses vara förhållandevis jämn, särskilt i betraktande av obestämdheten i denna tids kvantitetsangivning (»stycke», »pipa», »fat» o. s. v. voro mått av ganska växlande storlek) samt av möjliga förändringar i de relativa varupriserna. Dess medeltal, omkring 5 procent av varans värde, hänvisar hela serien av kvantitetstullsatser till en helt annan klass än värdetullsatsens med dess 12.5 procent. Om man antar, att dessa tullsatser ingenting annat äro än de uträknade och i en tabell för det praktiska bruket sammanförda tullbeloppen för de vanligast förekommande varuslagen, skulle man komma till den egendomliga slutsatsen, att i samma tulltaxa tillämpats såväl 5-procentstull som 12,5-procentstull.

Ett sådant antagande har föga sannolikhet för sig. Förklaringen till det egendomliga förhållandet är nog att söka däri, att kvantitetstullsatserna i verkligheten också äro en produkt av 12.5-procentstullsatsen, men sammanförda till form av hjälptabell för debiteringen vid en tidpunkt, då ett färre antal mynt präglades av den lödiga marken fint silver och myntet följaktligen hade ett högre värde. Om man några decennier tillbaka i tiden kunde få ett stycke engelskt kläde av den sort, som 1536—39

kostade 100 mark, för endast 50 mark, så skulle tydligen tullen för detta, i tabellen fixerad till 3½ mark 2 öre, ha motsvarat 7.5 procent av värdet i stället för de ovan angivna 3.75 (3.8). Ännu längre tillbaka i tiden, då myntvärdet var ännu högre, borde man kunna träffa på den relation mellan varuvärdet och det fixerade tullbeloppet, som motsvarade siffran 12.5. Utgår man icke från den här i högen valda procentsiffran för engelskt kläde utan i stället från medeltalssiffran 4.8, finner man, att denna relation, som förutsätter, att endast 9.6 markmynt gingo på den lödiga marken silver (mot 25 under perioden 1536—39), måste enligt Forssells mynttabell[1] ha varit för handen någon gång mellan året 1449 och 1478. Måhända på 1460-talet var således motsatsen hävd mellan de specifika »tullsatserna» och värdetullsatsen. Att döma härav är tabellen i 1534 års tullbok en relik från mitten av 1400-talet — eller möjligen från någon ännu äldre tid — då tullen för alla varor utgått med 1 öre för varje mark av varans värde.[2] Suspenderad, åtminstone praktiskt taget, på grund av Strängnäsprivilegierna under det första årtiondet av Gustav Vasas regering, har denna tulltaxa med hjälptabell hämtats fram ur vilan, då tullen åter togs upp, och ånyo blivit ett rättesnöre för de publikaner och krämare.

Det har sitt givna intresse att i detta sammanhang kasta en blick på den av Hans Hildebrand[3] från Kalmar stads tänkebok meddelade tulltaxan från slutet av 1300-talet:[4]

En tulltaxa ur Kalmar stads tänkebok (från 1370-talet).

För vart stycke lejdiskt, amsterdamskt eller kumiskt (?) kläde . . .	12 öre
» » » deldermundiskt kläde	8 »
» » » buskiskt, aliskt eller annat sämre kläde	4 »
» » » sarduk eller marborst	3 »
» foderduk, värd en lybsk mark	1 »
» var läst salt	12 »
» vart fat vin	6 »
» specerier, värda en lybsk mark	1 »
Var tjugonde tunna öl, kersedrank eller mjöd	
Om någon införde mindre än 20 tunnor öl 3 götniska för var tunna	
Exporttull för en häst	8 öre

Taxan, försåvitt den är fullständig, är betydligt innehållsfattigare än den förra — 10 rubriker för importvaror mot 52 — men släktskapen dem emellan är omisskännlig. Leydiskt och

[1] Sveriges inre historia. Anteckningar om mynt o. s. v., s. 90/91.

[2] Det är egentligen endast ur denna synpunkt, som en tullsats på »3½ mark 2 öre» eller på »7½ mark» blir begriplig, nämligen såsom produkt av en värdetull av 12.5 procent à 30 respektive 60 mark. — Jfr i övrigt Gottfrid Carlssons meddelande (Wulf Gyler i svensk tjänst, *HT* 1924, s. 139 ff.) om den s. k. åttonde penning, som Gustav Vasa någon gång i mars eller april år 1533 lät avfordra alla i riket vistande lybska köpmän.

[3] Sveriges medeltid. Sthlm 1879—1894.

[4] Taxans innehåll synes vara i viss mån refererat.

msterdamskt äro i båda fallen de högre belastade, deldermun liskt och marborst de mindre. Tullsatsernas höjd är icke heller alltför olika, för salt t. o. m. på örèt lika. Att varuvärdet spelat en roll för kvantitetstullsatserna är uppenbart både av nyanseringen i tullsatserna och av de sammanfattande orden: »annat sämre kläde». Slutligen har 12.5-procenttullen kommit till tydligt uttryck såväl i textilrubriken »foderduk» som i rubriken »specerier» och detta i den form, som man kunde vänta sig, nämligen som en bestämmelse om 1 öres tull för varje marks värde.[1] Även denna taxa synes av dessa skäl kunna betraktas som en till vissa delar stelnad värdetulltaxa.[2]

Denna företeelse, att en generell värdetullsats övergår till specifika kvantitetstullsatser, bör egentligen icke vara på något sätt överraskande. Dess uppkomst gynnades av den ringa rörligheten i det dåtida penningväsendet eller överhuvud taget av hela prisbildningsmekanismens tröghet. Varuvärdena måste få en i det hela taget stereotyp karaktär, vilken endast kunde ytterligare fixeras, då de som grund för beskattningen fingo tjäna ett officiellt ändamål.

Tillämpningen av 1534 års taxa är i detta hänseende belysande. Under åren 1534 och 1535 äro de i tullboken angivna värdena i hög grad schematiska. Hundradet »refelskt» lärft kostade sålunda 8 mark både bittida och sent, och även dekret »rödläsk» eller dekret »ryska hudar» för 2 mark voro mycket fasta noteringar, ja, så fasta att de ofta nog icke ens antecknades i tullboken utan underförståddes såsom en gång för alla givna storheter. Detta förhållande antydes även av terminus technikus för värdeangivningen, »står betalet», vilken är den förhärskande, så länge *inköpspriset* ligger till grund för bestämningen av varans värde, d. v. s. till dess den nya tulltaxan av den 30 maj 1536 trädde i kraft.[3]

Då med den nya taxan *försäljningspriset* lades till grund för värderingen i tullen, blevo värdena mera rörliga. Vissa fakta låta förstå, att de också, såsom i annat sammanhang kommer att visas, blevo, åtminstone tidvis, underkastade kontroll genom jämförelse med det faktiska försäljningspriset. Längre fram synes emellertid den standardiserande tendensen åter taga överhand.

Då Gustav Vasa säger sig vid utfärdandet av den nya taxan

---

[1] Det kan måhända antagas, att vid denna tidpunkt någon värdeskillnad icke förefunnits mellan lybska och svenska mark.

[2] Bestämmelsen om »var tjugonde tunna öl o. s. v.» förtjänar emellertid sin uppmärksamhet. I själva verket ha vi i denna taxa både åttondedels — och tjugondedels — tull representerade, d. v. s. 12.5-procents och 5-procents. Detta förhållande torde emellertid icke behöva föranleda någon reträtt från de ovan framlagda synpunkterna på 1534 års taxa.

[3] Forssells anmärkning (Anteckningar om Sveriges handel, s. 4, not 1), att »de äldre längderna (1534, 35, 36, 39 för Stockholm) alltid upptaga värdet med de orden 'såldes för etc.'», gäller således icke för tiden före den 30 maj 1536.

hava »förmedlat honom det yttersta vi hava kunnat», så är detta, enligt vad vi av det föregående kunna förstå, endast till en del riktigt. Genom bruket av den gamla hjälptabellen — om vi få betrakta den såsom en sådan — var sänkningen från 12.5-procentstull till 5-procents i verkligheten anteciperad för stora varugrupper. Nedsättningen bör därför i verkligheten hava känts mindre påkostande för landsfadern än vad man av ordalagen i brevet kunde förmoda.

William Smith.

Archivalische Funde in Estland.

Im Laufe einer wissenschaftlichen Studienreise nach den früheren russichen Ostseeprovinzen — und nunmehrigen souveränen Staaten Eesti und Latwia — gelang es dem Unterzeichneten, zusammen mit Baron Edgar Uxkull, Berlin (welchem auch die Verwirklichung des ganzen Reiseplanes zu verdanken ist), einen Teil des 1905 vernichteten alten v. Uexküll'schen Familienarchivs aus Schloss Fickel (Estland) wieder aufzufinden. Diese zufällig geretteten Ueberreste eines der ältesten und reichsten Adelsarchive des Baltenlandes enthalten glücklicherweise sehr wertvolle geschichtliche Materialien, unter anderem auch Original-Urkunden, die auch für Schweden von Interesse sein dürften — und zwar nicht nur für Spezialisten auf diesem Gebiete, sondern auch für das grosse Publikum. Der unten folgenden Beschreibung unserer archivalischen Funde möchten wir, vor Allem, einige Worte über das betreffende Archiv selbst und dessen Schicksale in der letzten Zeit vorausschicken.

Die Uexkülls — ursprünglich Herren von Bardewis aus Norddeutschland, welche ihren heutigen Namen der bekannten, ihnen 1257 von dem Erzbischof von Riga verlehnten Burg Uexküll an der Düna verdanken — sind eine der ältesten und angesehensten Adelsfamilien Liv- und Estlands. Weitverzweigt und reichbegütert, walteten sie in alten Zeiten besonders im Bistum Oesel-Wiek als fast selbständige feudale Herren, die u. a. auch eigene adlige Aftervasallen hatten. Hier, in der Wiek (d. h. im Hapsal-Leal'schen Estland), liegen auch die meisten festen Schlösser dieser mächtigen »Könige der Wiek» — wie man sie zuweilen nannte — Felks, Kasty, Padenorm, Werder und, vor allem, Fickel, welch' letzterer Stammsitz nachweislich schon im XIV. Jahrhundert (wahrscheinlich aber auch früher) der Familie gehörte und noch bis vor kurzem, d. h. bis zur allgemeinen politischen Katastrophe an der Ostsee, als Majorat in Händen der Familie blieb.

Dank diesem Umstand und überhaupt der geschickten »Territoritalpolitik», welche die Herren von Uexküll seit dem Mittelalter

mit grosser Zähigkeit verfolgten, sammelten sich in ihrem Besitz nicht nur bedeutende Güterkomplexe, sondern auch dazugehörige Besitztitel — wohlerhaltene alte Pergamentbriefe mit schönen anhängenden Wachssiegeln...

Zum Mittelpunkt dieser urkundlichen Schätze wurde naturgemäss das Schloss Fickel, welches schliesslich, abgesehen von anderen kulturgeschichtlichen Reichtümern (grosse Bibliothek mit Handschriftenabteilung, alte Porträts u. s. w.), ein Archiv von etwa 3000 Dokumenten bloss aus der vor-russischen Periode (vor 1721) enthielt. Und da die Fickelschen Majoratsherren, bis zum letzten 1922 verewigten Freiherrn Bernhard, sich traditionell durch eine besondere Vorliebe für wissenschaftliche Bearbeitung dieser geschichtlichen Materialien auszeichneten, so wurde ihr Archiv, jedenfalls seit Mitte des vorigen Jahrhunderts, nach verschiedenen Richtungen hin durchforscht und beschrieben. Es waren teils Inventarisierungs- und Vervollständigungsarbeiten (wir erinnern hier an die hoffentlich auch in Schweden nicht ganz unbekannten Namen wie Lossius und Russwurm), teils Vorarbeiten für eine gross angelegte von Uexküllsche Familiengeschichte (G. O. Hansen und in der letzten Zeit Baron Paul Osten-Sacken.) Als gedrucktes Ergebnis dieser Arbeit liegen uns historische Skizzen von Lossius[1] vor und Hansen's I. Band der Uexküll'schen Familiengeschichte, welcher i. J. 1900 erschien.[2] Der letztere (in Fachkreisen stark kritisierte, aber immerhin verdienstvolle) Forscher arbeitete nun gerade an der Fortsetzung seines Werkes, als 1905 die estnisch-lettische Revolution ausbrach — ein Vorspiel zur grossen russischen Katastrophe v. J. 1917. Das schöne Fickelsche Herrenhaus wurde ausgeplündert und verbrannt, das steinerne Gewölbe mit dem freiherrlichen Archiv erbrochen und die Urkunden eingeäschert.... Es war, so schien es, das Ende der Uexküllschen Urkundensammlung. Und nun — feiert sie, wenigstens zum Teil, beinahe ihre Auferstehung aus den Flammen!

Dass *etwas* von den urkundlichen Schätzen des Fickel'schen Archivs gerettet wurde, war freilich bekannt. Man wusste nämlich, dass 1905 Herr Hansen gewisse Materialien bei sich in Petersburg (auf der Akademie der Wissenschaften) hatte, und dass diese Papiere 1910 in Reval deponiert wurden, im sogen. Museum auf dem Dom. Nun galt es also nach den Ueberresten des alten Archivs Nachforschungen anzustellen.

Das Resultat hat alle Erwartungen übertroffen. Es wurden nämlich drei grosse Gruppen von Dokumenten wieder ans Licht gebracht, welche alle für die baltische Genealogie und einige

---

[1] Joh. Lossius, Drei Bilder aus dem livländischen Adelsleben des XVI. Jahrhunderts. I—II. Leipzig 1875—77.

[2] G. O. Hansen, Geschichte des Geschlechts derer von Uexkull. I. Band. Reval 1900.

auch für die allgemeine Geschichte der baltischen Länder von hohem Interesse sind. Wir werden sie nun kurz charakterisieren.

1. Vor allen Dingen also besitzen wir noch eine grosse Menge allerlei Güter- und Personaldokumente, auch ganze Konvolute älterer Korrespondenzen u. s. w. betreffend die Fickelsche Linie der Familie von Uexküll aus den letzten zwei Jahrhunderten. Abgesehen von ihrem engeren familiengeschichtlichen Wert, sind diese Briefschaften auch kulturhistorisch von Bedeutung. Um so mehr zu beklagen ist es, dass unter dieser Gruppe eine in Fachkreisen wohlbekannte Fickelsche Archivnummer nicht mehr zu finden war; wir meinen die in Fickel aufbewahrt gewesene, für die russische Geschichte des ausgehenden XVIII. Jahrhunderts ausserordentlich wichtige Korrespondenz der Kaiserin Katharina II. mit dem bekannten russischen Staatsmann Grafen J. J. Sievers (g. 1731, † 1803), dessen Tochter mit Bernhard Johann Baron Uexkull-Fickel vermählt war. Diese Korrespondenz wurde also 1905 ein Raub der Flammen.

2. Von noch grösserem Interesse für die allgemeine baltische Familien- und Gütergeschichte seit dem Mittelalter sind dann die geretteten älteren Materialien zur Fortsetzung der Uexküllschen Familiengeschichte, nämlich verschiedene Stammtafeln, Urkunden-Regesten und andere Aufzeichnungen von Russwurm, Lossius, Hansen, Baron Osten-Sacken u. a. Als eine wahre Perle unter denselben (wenn dieser Ausdruck zu 2 dicken Foliobänden passt!) ist die grosse archivalische Arbeit von Lossius zu bezeichnen, nämlich die von ihm in Jahre 1876 abgeschlossenen Regesten des ganzen Fickelschen Urkundenfonds, welcher, wie gesagt, bloss für die besonders gründlich durchforschte vor-russische Periode (bis 1721) circa 3 000 Urkunden zählte. Für alle Freunde der baltischen Vorzeit wird es nun eine grosse und freudige Ueberraschung sein, zu erfahren, dass diese Beschreibung der nunmehr verlorenen Originalurkunden in Regestenform für die Wissenschaft gerettet ist und sich zur Zeit bei dem Verfasser dieser Zeilen in Berlin befindet.

3. Merkwürdigerweise ist aber auch ein Teil der Originalurkunden gerettet worden. Und zwar sind es vor allem — was für die Familie von Uexkull als ein unerwartet glücklicher Fall angesehen werden muss — teils ihre ältesten Fickelschen Urkunden, teils mehrere schwedische Originaldokumente aus dem XVI. Jahrhundert, was wieder das schwedische Publikum speziell interessieren dürfte.

Von den ältesten Uexküllschen Dokumenten fand ich 4 Pergamenturkunden aus den Jahren 1376, 1448, 1478 und 1482, alle von grosser Bedeutung für die Uexküllsche Familie, da 3 von denselben das uralte Recht der »samenden Hand» des Geschlechts betreffen (d. h. das Recht aller Linien der Gesamtfamilie zu gegenseitiger Beerbung in Lehngütern), das vierte aber ein Originaldiplom des Römisch-Deutschen Kaisers Friedrich III. — was

'ohl heut' zu Tage nicht so häufig in einem Privatarchiv anzureffen ist! Alle diese Urkunden sind schon gedruckt (bei H. v. Bruiningk, Livländische Güterurkunden, I, Nr. 103, 333, 524, 549) und es ist daher unnötig, sie an dieser Stelle näher zu behandeln. Die noch ungedruckten *schwedischen* Urkunden, nämlich die älteste und interessanteste Gruppe von denselben, verdienen es dagegen, hier besonders beschrieben zu werden.[1]

Es sind dies folgende (alle dem XVI. Jahrhundert angehörende) zwölf Dokumente (meistens Originale).

1.) 1563, Juni 20, Reval. Der schwedische Schlossvogt zu Reval Erich Håkansson bezeugt eine Schuldverschreibung an den Freiherrn Claus Christerson (Horn) erhalten zu haben, in Sachen der Ranzionierung des alten Deutsch-Ordens-Vogts von Jerwen (Original).

2.) 1573, Dezember 28, Skanderborg. Friedrich II., König von Dänemark, beklagt sich bei Johann III, Könige von Schweden, über Einfälle und Plünderungen, die der schwedische Befehlshaber auf Oesel, Jürgen Uexküll, trotz abgeschlossenen Friedens ausführt. (Kopie in dänischer Sprache, vidimiert durch Johann Peringskjöld).

3.) 1579, Juli 21, Torffesund. Johann III. von Schweden verspricht dem Otto Uexküll für treffliche Dienste, welche er im Kriege wider den Tyrannen, den Moskowiten, geleistet, ihm sein Erbgut Fickel wieder einzuräumen, sobald die Wiek den Russen abgenommen sein würde (Original auf Papier mit dem gut erhaltenen königlichen Siegel und der Unterschrift des Königs: I. R. S.).

4.) 1584, August 28, Upsala. Johann III. von Schweden verleiht dem Otto Uexküll das »Haus» (Schloss) Fickel (alte Kopie).

5.) 1585, Oktober 15, vor Narva. Pontus de la Gardie quittiert dem Otto Uexküll von Fickel über den Empfang von 2000 Taler als Ablösung seiner Schuld an die Krone Schweden (Original auf Papier mit wohlerhaltenem grossen Siegel P. de la Gardie's und seiner Unterschrift — nebenbei bloss einige Wochen vor seinem frühzeitigen Tode in Wellen der Narowa).

6.) 1589, Sept. 29, Reval. Johann III. von Schweden legt auf Bitten von Johann Uexküll Beschlag auf die Güter seines Vatersbruders Otto Uexküll von Anzen, weil letzterer mehrere Güter widerrechtlich dem Landeshauptmann in Livland Gustaf Banér verkauft hatte (Original mit der königlichen Unterschrift: I. R. S.).

7.) 1590, Nov. 4, Upsala. Karl, Herzog von Südermanland, an den Feldmarschall Otto Uexküll in militärischer Angelegenheit (Original mit eigenhändiger Unterschrift »Carolus»; das Siegel ist abhanden gekommen).

8.) 1591, Mai 3, Narva. Drei schwedische Befehlshaber (Jürgen Posse, Erich Johansson (Stålarm) und Jürgen Månsson (Gyllenstjerna)) schildern dem Feldmarschall Otto Uexküll von Fickel ihre militärische Not vor Iwangorod (Original mit den Siegeln der drei Briefsteller).

[1] Nur n. 2 ist in dänischer Sprache.

9.) 1592, Dezember 22, Narva. Arved Erichson (Stålarm) an den Feldmarschall Otto Uexküll über den bevorstehenden Friedensschluss mit Russland (Original mit Siegel und Aufschrift: »Cito, citius, citissime»).

10.) 1595, März 14, Krakau. Sigismund III. nimmt den Feldmarschall Otto Uexküll in Schutz wider die Ansprüche, welche Wolter von Delwig wegen seiner Hausfrau Katharina von Thiesenhausen an das Haus Fickel erhoben hat (Original in schwedischer Sprache mit Unterschrift »Sigismundus Rex» und wohlerhaltenem Siegel).

11.) 1596, im März, Warschau. Derselbe in derselben Angelegenheit an den schwedischen Statthalter in Estland Jürgen Boye (alte Kopie).

12.) 1599, Sept. 6, Reval. Eline Flemming schreibt dem Statthalter Otto Uexküll, dass Herzog Karl das finnische Kriegsvolk Sigismunds III. bei Åbo geschlagen habe: ihr Mann (Arved Erichson Stålarm) und Johann Flemming seien auf dem Schlosse zu Åbo eingeschlossen. Nach Åbos Eroberung durch den Herzog würde Flemming, wie man sich erinnert, enthauptet und der Statthalter Stålarm nach Stockholm gefangen abgeführt. (Original mit dem Siegel der Briefstellerin.)

Soweit der kleine, aber interessante schwedische Fonds der wieder aufgefundenen Fickelschen Urkunden. Andere schwedische Original-Dokumente stammen schon aus späteren Zeiten und sind von sekundärer Bedeutung. Allein das wichtigste aus der Regierungszeit der kriegerischen Schwedenkönige des XVII. Jahrhunderts bis inclusive Karl XII. kann immerhin, wie gesagt, nach den oben erwähnten Regesten von Lossius — den beiden dicken Foliobänden der »Regesta Vigalensia» — sowie nach den schwedischen Urkunden-Exzerpten von Russwurm rekonstruiert werden.

Alles in Allem genommen — eine ziemlich reiche archivalische Ausbeute! Sie ermöglicht uns jedenfalls eine Einsicht in die verschwundenen Schätze des ältesten und reichhaltigsten adeligen Privatarchivs der früher schwedischen und nachher russischen ostbaltischen Länder.

Prof. M. Freiherr v. Taube.

Underrättelser.

— Med François Victor Alphonse Aulard, som avled den 23 okt. 1928, har en av banbrytarna inom forskningen rörande den franska revolutionens historia gått bort. Han är icke endast medelpunkten för en ny skola på detta fält utan har även intagit en förgrundsplats inom den tredje republikens idépolitik. Född den 19 juli 1849, erhöll Aulard 1886 en särskilt för honom upprättad lärostol i revolutionens historia vid Sorbonne, vilken post han beklädde till 1919. I sin uppfattning av revolutionens väsen och innebörd kom Aulard i medveten motsats mot Taine (»Origines de la France contemporaine»). Denne hade i 1790-talets kriser väsentligen sett följden av Frankrikes förfall under den utgående l'ancien régime. Under sistnämnda period hade nämligen enligt Taine den abstrakta, verklighetsfrämmande människouppfattning (»esprit classique») utdanats, som på ett så ödesdigert sätt kom att prägla också revolutionens förlopp och som genom Napoleons verk framdeles skulle stämpla det franska samhället. Enligt Taine var revolutionen till sin innersta natur ett psykologiskt sjukdomsfenomen; skräckväldet förkroppsligade nedrigheten hos en skara illgärningsmän, som begagnade sig av samhällsupplösningen i sina tyranniska syften. I stället framförde nu Aulard i sitt arbete *Taine historien de la révolution française* (2ème éd. 1908) den uppfattningen, att omvälvningen var själva grundvalen för ett nytt samhällstillstånd, uppburet av folksuveränitetens och jämlikhetens idéer, vilka historiskt sett framträtt i demokratien och republiken. Aulard hävdar vidare med en viss subtilitet förefintligheten av en principiell skillnad mellan denna idéutveckling och själva den revolutionära perioden. De fatala tilldragelserna under den senare få icke fördunkla de demokratiska och republikanska strävandenas vikt och värde, lika litet som man alltför mycket får fästa sig vid den omständigheten, att den generation av statsmän, som agerar under 1790-talet, väl kan betecknas som medelmåttig. Huvudsaken är, att revolutionens idéinnehåll hör framtiden till. Revolutionshistorien får ej på Taines manér renodlas till någon psykologisk process, som mekaniskt fortgår från sina givna förutsättningar, utan måste också anses betingad av katastrofer och segrar i kampen mot utländska makter, som mäktigt ingripa i sammanhanget. Överhuvud taget bör perspektivet ej förryckas genom att någon tes av politisk eller social art på förhand göres till ledmotiv för forskningen. Det gäller att låta fakta tala för sig själva. Denna allmänna uppfattning

har Aulard framlagt i ett flertal arbeten, främst översikten *Histoire politique de la révolution française, Origine et développement de la République 1789—1804* (1901), men därjämte *L'éloquence parlementaire pendant la révolution française* (1882, 1885, 1886), samt en serie *Études et leçons sur la révolution française* (1893 ff.)

Med eller mot sin avsikt har Aulard sålunda kommit att framstå som den tredje republikens officielle hävdatecknare gentemot dess kritiker i olika läger. Det intuitiva, men stundom godtyckliga utnyttjandet av personliga dokument (anteckningar, memoarer), som kännetecknat Taine, ersatte Aulard målmedvetet med anlitande av officiella källor (statstryck, parlamentsreferat, tidningar). Hans stora aktpublikationer äro epokgörande, t. ex. *Recueil des actes du Comité du salut public* (16 vol., 1889—1904); motsvarande publikation ang. jakobinklubben omfattade 6 vol. (1889—1897). Viktiga dokument utgåvos till staden Paris' historia under revolutionen och Napoleon.

Ehuru Aulard säkerligen överträffar Taine i metodisk skärpa och precision, är han likväl ingalunda ofelbar i sin dokumentering.[1] Med sin översiktliga, sententiösa, exakta stilkonst är Aulard en högtstående författare, ehuru hans framställning präglas av en viss färglöshet och schematism. Rätlinig och klar kan han dock ej jämföras med Taine i fråga om begåvningens ursprunglighet och originella kraft. Oppositionen mot Aulard har huvudsakligen förestavats av det schematiska i dennes bild i händelsesammanhangen. Å ena sidan framträder i synnerhet från konservativ sida ett betonande av de provinsiella inslagen i utvecklingen. Alltför mycket synes Aulard ha utgått ifrån, att revolutionens Frankrike snabbt nog antagit en enhetlig prägel. Å andra sidan pekar man på Aulards programmatiska underskattande av det personliga momentet i historien, och detta anmärkes även från radikalt håll. Så av Albert Mathiez, vilken i synnerhet med solenn pietet dröjt vid Robespierre-gestalten men även tecknat t. ex. brödbristen och dyrtiden som faktorer i skräckväldets hävder. Aulards största brist är väl, att han ådagalagt en viss andefattig torka vid behandlingen av revolutionshistoriens betydelsefulla religiösa problem, även om han ingalunda förbisett dem. Det kan måhända tilläggas, att Aulard och hans eftersägare nog mycket falla offer för frestelsen att i revolutionen se en förutbestämd, oundkomlig, orubbligt fortskridande process, som är ämnad att spela en förgrundsroll i västerlandets hävder. Man saknar hos Aulard och hans skola något av det befriande, ironiska perspektiv på händelserna, som annars utmärker fransk historieuppfattning. Som slutomdöme kan emellertid sägas, att Aulard jämte Taine gjort en ända på

[1] Cochin, La crise de l'histoire révolutionnaire. Taine et Aulard (1909).

yten om den »heroiska» revolutionsepoken och ställt denna un-
er debatt på kritisk grundval.

N. F—ll.

— Påvarnas historiker, Ludvig von Pastor, avled en 30 september 1928 i Innsbruck, 74 år gammal. — Han föddes i den gamla kejsarstaden Aachen i jan. 1854 och var ursprungligen bestämd för köpmansbanan men vanns av Johannes Janssen för den historiska vetenskapen. Utbildad av Janssen, blev han dennes förnämste lärjunge och har ytterligare utvecklat och fulländat hans historiska metod och stil. Efter författarens död utgav P. de bägge sista delarna av hans »Geschichte des deutschen Volkes», och han har sedan utsänt talrika sorgfälligt reviderade och mycket utvidgade upplagor av denna samt publicerat en biografi över Janssen (1892) och dennes brev (1920). — P. var från 1886 till sin död professor i Innsbruck och från 1901, som Theodor von Sickels efterträdare, direktor för det österrikiska historiska institutet i Rom. 1921 blev han därjämte den österrikiska republikens sändebud hos påven. 1908 hade han erhållit österrikiskt adelskap och 1916 upphöjts i friherrligt stånd.

P. hade sina andliga rötter i 1800-talets katolska renässans i Tyskland. Hans ungdom inföll under kulturkampens eggande och stålsättande strider i hans rhenländska hemland. Hans mannaålder sammanföll med katolicismens och centrums segrande frammarsch och avgörande maktställning i Wilhelm II:s tyska rike. Fastän omplanterad i det österrikiska Tyrolen och med sin huvudsakliga verksamhet förlagd till Rom, förblev han alltid i väsen och livsuppfattning den typiske rhenländaren. Sina landsmän, de katolska förgrundsfigurerna *August Reichensperger* och *Max von Gagern,* har han förhärligat i levnadsteckningar. Under världskriget dokumenterade han sin trohet mot sitt nya fädernesland genom historiskt intressanta biografier över *Dankl* och *Conrad von Hötzendorf.*

P:s beundrade lärare Janssen hade från katolsk världsåskådning förnyat Rankes tyska reformationshistoria. Redan i sin tidiga ungdom, vid nitton års ålder, säges det, fattade P. planen att giva sina landsmän ett katolskt motstycke till Rankes' Geschichte der Päpste. 1879 hade han offentliggjort sitt förstlingsarbete över *Die kirchlichen Reunionsbestrebungen während der Regierung Karls V.* De återstående nära femtio åren av sitt liv ägnade han nästan odelat åt sin påvehistoria, och han lyckades genom sin järnflit, och enastående energi nå sitt levnadsmål. — 1886 publicerade han första delen av *Geschichte der Päpste seit dem Ausgange des Mittelalters* (från den stora schismen till Calixtus III) och 1927 utkom del 12 (Paul V). Men då döden tog pennan ur hans hand, var del 13 under tryckning, delarna 14 och 15 sedan 1927 avslutade i manuskript och slut-

bandet 16, som sträcker sig till hans föresatta mål, 1700-talets slut och Pius VI:s död, under sommaren 1928 fullbordat till året 1795. — Även ideellt har han nått sitt mål. Rankes verk te sig totalt föråldrat, och Pastors arbete står som klassiskt och för den framtida forskningen oumbärligt och grundläggande. Forskningsmetodernas landvinningar, sedan Ranke utarbetade sin bok (1834—1836), och hans egenskap av teologiskt väl skolad katolik gåvo honom redan ett stort försteg. Men Pastors framställning är dock ej präglad av det världshistoriska perspektiv och den genialitet, som håller Rankes påvehistoria så levande, att den trots årens hopade damm alltid förblir ett konstverk.

P. är analytiker. Efter Janssens exempel giver han en mosaikartad sammanfogning av med källorna noggrant belagda fakta och har i sin källforsknings universella grundlighet och omfattning sin styrka. Han är mästare i framdragandet av nya källor och i konsten att metodiskt ordna och behärska sitt överväldigande rika stoff. Men han gynnades också av lyckan. Han började sitt storverk samtidigt med Vatikanarkivets och de övriga romerska kyrkliga arkivens öppnande för vetenskapen, och vid sidan av hans eget arbete pågick hela hans liv den sjudande vetenskapliga verksamheten i Rom. — Hans grundliga forskning är enastående. Praktiskt taget intet enda tryckalster undgick hans uppmärksamhet. Långa bibliografier förteckna den fullständiga tryckta litteraturen, och de för varje del förtecknade genomforskade arkiven och handskriftssamlingarna överstiga vida hundratalet. Härigenom blev hans arbete ett oumbärligt uppslagsverk. Stilen är kort, knapp, koncis och lugnt flytande. Språket är ofta konstnärligt och buret av hans religiösa känsla.

P. var en varmhjärtad, troende katolik. Han började sitt verk som en ung ultramontan apologet men utvecklade sig till en även av sina protestantiska kolleger på sistone varmt erkänd lidelsefri och från sin religiösa utgångspunkt möjligast opartisk och objektiv hävdatecknare, som alltid rustad till tänderna med litteratur- och arkivkännedom avger sitt noga övervägda, besinningsfulla domslut i den mängd stora och små tvistefrågor, som oupphörligt möta honom, dock alltid naturligtvis benägen att, om hans samvetsgranna sanningskärlek tillåter det, söka fritaga den påvliga politiken. — P:s ideal blev med tiden mer och mer motreformationen eller, som han kallar den: den katolska reformationen och restaurationen. Till största delen tyska forskare ha under de senaste tre decennierna planmässigt och detaljerat utforskat denna period. P. iakttog på närmaste håll i Rom detta arbete, och man kan tydligt följa, huru han reviderade sin uppfattning från yngre dagar, då han vid skildringen av 1400-talets påvar intog en utpräglad försvarsställning för dem alla med undantag av Alexander VI mot den föregående forskningens häftiga angrepp. Både i de senare grundligt omarbetade första delarna och sedan alltmera under fortgången av sitt arbete sparar

[h]an ingalunda på ofta skarp kritik mot renässansens världsliga [p]åvar, i tysthet mätande dem med de stora motreformationspå[v]arnas religiösa mått.

Pastors ämne gör honom till universalhistoriker, och vid sin [b]ortgång kommer han, »den moderne Baronius», säkerligen att [f]rån alla länder få erkännande som en av vår tids mest betydan[de] historiska forskare. Även som konsthistoriker var han fram[s]tående och har framdragit ett otal nya källor till påvarnas me[c]enat- och byggnadsverksamhet i Rom.

Hj. B—d.

— Geheimerådet professor Dietrich Schäfer avled [d]en 12 januari i Berlin, 83 år gammal. Med honom bortgick en [r]epresentant för tysk historisk vetenskap, som både genom sin [a]llmänna betydenhet och sitt ofta ådagalagda intresse för nordisk [h]istoria har anspråk på några minnesord i denna tidskrift. Bremensare till börden, blev Schäfer vid unga år e. o. professor i Jena 1871, befordrades 1883 till ord. professor vid samma universitet men kallades redan följande år till Breslau och därifrån 1888 till Tübingen; från Tübingen 1896 till Heidelberg och slutligen till Berlin. Här verkade han från 1903 till 1921, då han avgick som emeritus efter en femtioårig bana som akademisk lärare vid fem högskolor. Hans verksamhet som forskare och författare har också varit ovanligt kraftfull och innehållsrik. Schäfers första mer uppmärksammade arbete, *Dänische Annalen und Chroniken*, utkom 1872; han söker här i anslutning till Waitz uppvisa en gemensam urkälla för de danska medeltidsannalerna, en uppfattning, som numera ej längre kan vidhållas. Inom ett nära angränsande område, hansestädernas politiska och ekonomiska historia, synnerligast i samband med Norden, falla flera betydelsefulla skrifter och publikationer från det tidigaste skedet av hans alstring, såsom *Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark* (1879) och *Buch des lübeckischen Vogts auf Schonen* (1887; ny uppl. 1927). Han redigerade även åtta band av den bekanta serien Hanserecesse (Abt. III, 1881—1910). Sitt viktigaste bidrag till nordisk historieskrivning gav han med *Geschichte von Dänemark*, en fortsättning (bd 4 och 5, 1893—1902) av Dahlmanns framställning i Heeren-Ukerts stora samlingsverk. Schäfer behandlar här tiden 1523—1648 och får därvid rika tillfällen att ådagalägga sina förnämsta egenskaper som forskare och skriftställare: skarp analys av källorna och på samma gång en suverän överblick över utvecklingens linjer. I det hela ogunstigare i uppfattningen av dansk än av svensk statskonst, har detta arbete otvivelaktigt värderats något olika i Danmark och i Sverige; därom kan dock ej råda någon meningsskiljaktighet, att verket genom sin soliditet och sin karaktärsfullhet intager ett mycket framstående rum. Liksom han här låter politikens skiften fylla tavlan, hävdade han i tvenne mot

Troels-Lund 1888 och 1891 riktade skrifter, att »historiens egentliga område är den politiska historien». Den berömda polemik som då fördes mellan honom och den danske kulturhistorikern var säkerligen från ingendera sidan helt fri från ensidighet.

Efter förflyttningen till Berlin 1903 vidgades området för Schäfers författarskap. Hans intressen för hanseatisk historia, som nu satte frukt i en populär översikt *(Die Hanse,* 1903), förde honom otvunget över till studiet av modern kolonialpolitik, och det tyska nationalmedvetande, vars rättigheter han sedan länge förfäktat i sina skrifter, ställde nya uppgifter för hans penna. Hans *Weltgeschichte der Neuzeit* (2 bd, 1907) har utkommit i elva upplagor, hans *Deutsche Geschichte* (2 bd, 1910) i nio upplagor. Båda dessa välkända arbeten bäras av klarhet, lärdom och synpunktsrikedom, men de äro ej minst intressanta ur historiografisk synpunkt, som uttryck för den tyska nationalkänslans syn på världen och världsutvecklingen under årtiondet före världskriget. Bland Schäfers senare arbeten må särskilt framhållas en läsvärd biografi över *Bismarck* (2 bd, 1917) och en kort studie över den av honom beundrade *Gustav Adolf* (1921).

Utpräglat tysknationell till sin övertygelse, tog Dietrich Schäfer livlig del i den litterära propagandan under kriget. Han tillhörde Vaterlandspartei och kretsen kring Tirpitz. Han utgav då och senare en mängd broschyrer, stridsskrifter och essayer, i vilka en varm patriotism biktar sig men även en häftig ovilja mot tidens nya maktförhållanden *(Die Schuld an der Wiederherstellung Polens,* 1919, m. fl.) kommer till synes. Till sin åttioårsdag 1925 hyllades han av Berlins historiska förening med en festskrift, ägnad åt lärarens personlighet och verksamhet. 1926 utkommo hans levnadsminnen *(Mein Leben).* Dietrich Schäfer var hedersdoktor i flera fakulteter och ledamot av ett stort antal lärda sällskap, även svenska.

N. A.

— Ett *utbyte av arkivalier mellan Sverige och Danmark* av stor vikt för den historiska forskningen har, efter förhandlingar mellan vederbörande arkiv- och bibliotekschefer, i februari d. å. bragts till stånd genom beslut av de båda ländernas regeringar. Transaktionen innebär icke någon ömsesidig restlös återställelse av från motparten ursprungligen härrörande handskrifter och handlingar eller något principiellt ställningstagande till frågan om förhållandet mellan primär och sekundär proveniens: den utgör en utväxling av gåvor och gengåvor, men hållen inom proveniensprincipens ram, så att på ingendera sidan något skilts från sitt sammanhang med där naturligt framvuxna arkivbestånd. Resultatet kan även ur den historiska vetenskapens synpunkt betecknas som synnerligen lyckligt, i det man å ömse sidor med där förvarade samlingar kunnat förena material av stor vikt för den nationella forskningen, utan att vad som läm-

as i ersättning kan anses för denna innebära någon särdeles innbar förlust.

Huvudvinsten ur den svenska historiens synpunkt är återrvärvandet av *Sture-arkivet,* som under fyra århundraden varit söndrat från sin naturenliga förvaringsort, det svenska riksrkivet. Det svenska regeringskansliets serier, som på grund av idriga öden hittills knappast ägt något rotfäste i medeltiden tan tagit sin början först med Gustav Vasa, flyttas härigenom ll sin begynnelse ett avsevärt stycke längre tillbaka i tiden, ch för den senare unionstidens historia ställes ett rikligt mateial till den svenska forskningens bekvämliga förfogande med en elt annan fullständighet och säkerhet, än de förut tillgängliga, slutet av 1800-talet förfärdigade avskrifterna kunnat möjligöra. Sture-arkivet omfattar utom ett 40-tal pergamentsbrev 7 pakker» pappershandlingar, bortåt 2,000 till antalet, huvudsakgen koncept och inkomna brev från Svante Stures och Sten ture d. y:s tid. — Av medeltida material förvärvar Sverige idare ett 60-tal pergaments- och pappersbrev med begynnelse å 1300-talet och några värdefulla räkenskapsvolymer från 1500alets början. — En annan, även kvantitativt ganska betydande rupp av arkivalier, tillhörande en senare tid, äger anknytning ill det Coijetska godset Ljungby (Trolle-L.) i Skåne, som plundades av danskarna under kriget 1709—10. Utom åtskilliga Coijetka papper, bl. a. tillhörande Peter Julius Coijets diplomatiska rkiv från Karl X Gustavs tid, ingå däri fragment av rena svenka kansliserier: registraturvolymer från 1630—50-talen och regeingens koncept 1643—45, varigenom en lucka i riksarkivets motvarande serie fylles. Bland andra smärre samlingar kan nämas en bunt brev till guvernören på Ösel Carl Sjöblad 1674—75.

Främst bland de danska förvärven märkes det fragment av *Kristian II:s arkiv,* som kom på Sveriges lott vid den ur flera ynpunkter kuriösa uppdelningen av denna för ett århundrade edan från Bayern förvärvade samling (jfr Bowallius' uppsats i Meddelanden från Svenska Riksarkivet, h. 3, och Sechers i Meddelelser fra det Danske Rigsarkiv, bd 1) — huvuddelen hamnade som bekant i Norge och intar en framskjuten plats i den segslitna dansk-norska arkivfrågan. — Ur svensk synpunkt finns givetvis i dessa papper åtskilligt att hämta, men lösryckta ur sitt organiska sammanhang utgöra de dock ett mycket bristfälligt forskningsmaterial; förlusten av dem ersättes för övrigt i viss mån genom fotostatiska kopior. — Vidare utlämnas från riksarkivet bl. a. ett antal pergaments- och pappersbrev av danskt ursprung, några räkenskaps- och registraturvolymer från 1600-talet, några danska släktböcker samt en del under Karl X Gustavs krig beslagtagna smärre förvaltningsarkiv, brevsamlingar o. d.

Det hittills anförda avser de i bytet ingående arkivhandlingarna. Såsom sitt dyrbaraste förvärv torde emellertid danskarna räkna den berömda och för Danmarks inre medeltidshisto-

ria betydelsefulla *Liber census Daniæ (kung Valdemars jordebok)* genom vars avstående Kungl. biblioteket i Stockholm möjliggjort en överenskommelse av sådan omfattning som den föreliggande. Den åtföljes av ett par andra handskrifter, medan biblioteket i sin ordning från Danmark förvärvat bl. a. Nydala klosters brevbok samt det tidiga exemplar av Kristoffers landslag, som tillhört upplandslagmannen Bengt Jönsson Oxenstierna.

H. B—n.

— Av den nya sviten av *Meddelanden från svenska riksarkivet* (jfr Historisk Tidskrift 1927, s. 445) ha utkommit de båda första häftena, för åren *1926* och *1927* (Stockholm 1928), båda inledda av *årsberättelsen* för resp. år. Beträffande riksarkivets publikationsverksamhet meddelas där, att en av 1926 års riksdag beviljad anslagsökning möjliggjort såväl en utvidgning av planen för den äldre serien av svenska riksdagsakter — varav jämsides med fortsättningen från 1597 även en svit fr. o. m. 1611 skall utgivas — som igångsättandet av en edition av kammarkollegiets protokoll fr. o. m. 1635. Genom arkivrådet J. A. Almquist har påbörjats en vittomfattande undersökning av den svenska kamerala förvaltningens äldre organisation. En ny detaljerad orienteringskatalog i lappregisterform är under arbete, och en för tryckning avsedd handledning över de i riksarkivet ingående beståndens ursprung och väsentliga innehåll förberedes. Vidare har upplagts en omfattande samling fotostatiska kopior av kanslitjänstemäns handstilar. — Den efter riksbibliotekarien Collijns bekanta undersökning länge debatterade frågan om förfarandet med pergamentsomslagen i kammar- och riksarkivet har 1927 t. v. bragts till avgörande, i det Kungl. Maj:t givit riksarkivet och riksbibliotekarien i uppdrag att verkställa en ingående inventering, fotostatisk kopiering samt katalogisering av detta väldiga material; frågan, om och i vilken mån pergamenten skola avtagas från de arkivalier, vilkas omslag de utgöra, kommer först sedermera till behandling. — Bland riksarkivets accessioner under de båda åren märkes främst den s. k. *Azzolino-samlingen*, den huvuddel av drottning Kristinas arkivaliska kvarlåtenskap, som efter hennes död tillföll kardinal Azzolino och sedermera stannat i hans släkt; på initiativ av förste arkivarien Bååth och med stöd av enskild offervillighet förvärvades 1926 detta innehållsrika arkiv för svenska statens räkning. Riksarkivarien Clasons samling av excerpter och avskrifter har överlämnats till riksarkivet. Bland andra gåvor, depositioner eller inköp kunna nämnas O. P. Sturzen-Beckers samling, en volym av »kungamakaren» C. O. Mörners papper, greve A. C. Lewenhaupts samling av avteckningar av vattenmärken, en rest av Brokinds-arkivet med en del Falkenbergska papper, släkthandlingar från Kihls gård, Ekebyholms gårdsarkiv och lagman G. A. Rutenskölds egendomsarkiv. Större engångsleveranser utgöra riksdagens (kamrarnas och ut-

kottens utom konstitutionsutskottet) arkiv 1867—1900, handingar från Svea hovrätt 1800—1850 och från kommerskollegium 891—1906. — Vad arkivorganisationen beträffar, har riksarkiet 1926 ingått med två framställningar till Kungl. Maj:t av tor räckvidd, gällande dels den norrländska landsarkivfrågan, els det kommunala arkivväsendet, båda tryckta i Meddelandena ör nämnda år. Norrlandsfrågan har som bekant vid 1928 års iksdag i princip avgjorts i enlighet med riksarkivets nya förlag, som avsåg ett landsarkiv i Härnösand för hela landsdelen utom Jämtlands län, medan för dettas del ett länsarkiv skulle upprättas i Östersund. Den kommunala arkivfrågans öde är därmot alltjämt ovisst. En segsliten gallringsfråga, beträffande verifikationsmaterial inom de reviderade länsräkenskaperna, har 1927 avgjorts genom Kungl. Maj:ts i häftet för det året avtryckta beslut.

Det sistnämnda häftet bringar en nyhet i form av en liten särskild avdelning *Fynd och meddelanden.* Finlands statsarkivarie K. Blomstedt lämnar där en redogörelse för *Arkivväsendet i Finland,* närmast avseende under de senaste årtiondena vidtagna och f. n. planerade åtgärder beträffande landsarkivorganisationen samt även statsarkivets verksamhet. W. Enblom ger ett meddelande om den i det ovannämnda förvärvet från Brokind ingående *Falkenbergska släktboken,* härrörande från Heinrich von Falkenberch (d. omkr. 1615). S. Hedar påpekar i ett par korta artiklar, *Varupris och myntvärden under 1600-talet* och *Landshövdingars berättelser om länens tillstånd 1772 och 1805,* några under det pågående ordningsarbetet i kammararkivet och kammarkollegiets arkiv uppmärksammade källor ägnade att underlätta forskningen på betydelsefulla punkter av vår ekonomiska historia.

I vartdera häftet förekommer vidare som vanligt en mera omfattande utredning. I det förra av dem lämnar docenten Henry Olsson en livlig teckning av *Reuterholmska manuskriptsamlingarnas öden.* Med användning av på olika håll funna uppslag har han lyckats vinna en föreställning om dessa märkliga, under tre generationer hopbragta samlingars ursprungliga omfattning och följa deras växlingsrika öden efter G. A. Reuterholms död. Till stor del ha de förr eller senare hamnat i offentligt förvar, men beträffande vissa partiers öden kvarstå, såsom förf. framhåller, alltjämt frågetecken.

I häftet för 1927 publiceras en utförlig och med uppgifter späckad undersökning av arkivarien Tor Berg om *De särskilda fögderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustaf II Adolfs regeringar.* Den avser de av Karl IX från hans motståndare inom adeln på grund av högförräderi indragna godsen, de därav skapade fögderierna i deras växlande organisation och de därur givna förläningarna. Till utredningen äro fogade för den person- och godshistoriska forskningen tacknäm-

liga register över personer samt huvudgårdar och friherrskap och som bilaga en förteckning över det i kammararkivet förvarade räkenskapsmaterialet i ämnet med angivande av fyndort och redogörare. *H. B—n.*

— Av de fyra världshistorier, som för närvarande äro under utgivning på svenska förslag och vilkas första volymer omnämnts i denna tidskrift (årg. 1926, s. 295 och 1928, s. 107), har *Norstedts världshistoria* marscherat i den raskaste takten. Under förra året utkommo icke mindre än tre delar med ordningsnummer 2, 4 och 15. Den andra delen med undertiteln *Hellas och de hellenistiska rikena* är i sin helhet författad av Martin P:son Nilsson. I den fjärde delen har Sven Tunberg behandlat *Folkvandringsstaterna,* S. Lindstam *Östrom* och K. V. Zetterstéen *Islam.* Den femtonde delen är ägnad åt *De asiatiska kulturerna,* av vilka Bernhard Karlgren skildrat Kinas och Japans och Jarl Charpentier Indiens. 1929 har av samma verk ytterligare utkommit sjätte delen, som behandlar *Nationalstaterna och renässansen* (1300—1500). P. O. von Törne har skildrat *De västerländska nationalstaterna,* under det Johan Nordström givit en utvecklingshistorisk överblick över *Medeltid och renässans* och H. S. Nyberg behandlat *Bysans och islam.* — Carl Grimbergs på samma förlag utgivna världshistoria föreligger nu i tre volymer. Med den andra har förf. hunnit skildra *Perser och greker t. o. m. år 404 f. Kr.,* den tredje behandlar *Grekerna fr. o. m. år 403 f. Kr. och romarnas historia till 133 f. Kr.* — Av *Bonniers illustrerade världshistoria* har 1929 andra volymen utsänts. Den innehåller bidrag av fyra olika författare. Harald Hagendahl har behandlat *Roms historia från Graccherna till folkvandringarna,* av Gillis P:son Wetter föreligger postumt en framställning av *Kristendomens uppkomst och första utveckling till omkr. år 400,* Gunnar Ekholm har behandlat *Mellan-, Väst- och Nordeuropas förhistoria* och Sixten Samuelsson *Medeltidens historia till år 843.* — Slutligen är att nämna, att en ny del, den 7:e, utkommit även av den på J. A. Lindblads förlag utkommande världshistorien. Den behandlar *Tiden 1789—1848,* varav den förra delen (till 1815) skrivits av Lydia Wahlström och den senare av Nils Forssell.

— Samlingsverket *Sveriges kyrkor* har utkommit med ett nytt digert häfte, innehållande historisk beskrivning av Riddarholmskyrkan av Martin Olsson. De omfattande reparationer, som i Riddarholmskyrkan under de senaste åren vidtagits, ha möjliggjort för förf. att på ett sällsport ingående sätt rekonstruera kyrkans hela byggnadshistoria. Arbetet är ett förträffligt bevis å förf:s grundlighet och lärdom, liksom det värdigt inordnar sig i Sveriges kyrkors monumentala serie av kyrkoundersökningar.

— Med stor glädje har den historiskt intresserade allmänheten ottagit underrättelsen, att L. Bygdéns *Härnösands stifts herdainne* utkommit med sitt fjärde och sista band (Uppsala och ockholm, Almqvist & Wiksell 1928, 431 s.). Den åldrige rskaren har det sålunda förunnats att slutföra sitt mäktiga arbete, rymmande ett outtömligt material till Norrlands kulturella istoria.

— Med rask takt fortskrider utgivningen av det viktiga biorafiska uppslagsverket *Den introducerade svenska adelns ättartavlor* v Gustaf Elgenstierna. Den energiske redaktören har redan tgivit ett fjärde band, omfattande Igelström-Lillietopp (Stockolm, P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1928).

— *Vestrogothica. Skriftserie utgiven av Västgöta Nation i ppsala* är titeln på en ny kulturhistorisk publikation, varav första äftet i slutet av föregående år utkommit (Wretmans Boktryckeri .-B., Uppsala 1928). Utom åtskilligt, som helt naturligt är av åmligen privat karaktär och av intresse närmast för den smärre rets, varifrån publikationen utgår, märkas också bidrag av allmänt ulturell betydelse. Sålunda har kanslirådet Börje Knös lämnat n upplysande skildring av inspektorsvalet i Västgöta nation år 1747, vilket på grund av dåtida politiska förhållanden låter insätta ig i ett större historiskt ssmmanhang. Bo V:son Lundqvist har dessutom påbegynt en biografisk framställning av *Västgöta Nation i Uppsala från år 1595*, vilken säkerligen inom vår biografiska och personhistoriska forskning skall hälsas synnerligen välkommen.

— I en större avhandling om *Svenskeveældets Fald, Studier til Danmarks Oldhistorie i filologisk og runologisk Lys* (Levin & Munksgaards Forlag, Kbhvn 1929) har Lis Jacobsen upptagit till ingående behandling ett flertal omstridda spörsmål ur Danmarks fornhistoria. — Det första huvudpartiet gäller »Gorm og Gnupa». Efter en skarpsinnig och som det synes lyckad källanalys kommer författarinnan till följande resultat: »I Begyndelsen af 10. Aarh. herskede i Jellinge en dansk Kongeslægt; af denne kender vi ved Navn *Hardeknud,* där døde engang før ca. 916 og efterfulgtes af sin Søn *Gorm.* Samtidig regerede i Hedeby svenske Erobrerkonger, af hvilka vi ved Navn kender *Olaf,* hans Sønner *Gnupa* og *Gyrd,* og Gnupas Søn, *Sigtrygg.* I 934 drog Henrik I mod Kong Gnupa og gjorde ham skatskyldig. Derved led Svenskeveældet et Knæk, hvorved det blev muligt for Jellingekongerne at angripe Hedebykongerne. Kong Gorm drog da, efter at have erfaret Gnupas Nederlag, imod Hedeby og fældede Gnupa, medens — formodenlig — dennes Søn Sigtrygg blev fordrevet af den danske Kongeætling *Hardegunni.* Da Ærkebiskop *Unni* i 936 med sit Følge besøgte Danmark, var Gorm

Hovedkonge. Om *Sigtryggs* senere Skæbne ved vi intet med Sikkerhed, men da Navnet Nortmannia hos Adam er knyttet til Meddelelsen om Sigtryggs Nederlag, og da vi fra temmelig paalidelig Kilde (Flodoard) ved, at en hedensk Kong Sigtrygg ved Aar 940 kom til Normandiet, hvor han fandt Døden i en Kamp mod Kong Ludvig af Vestfranken, er det ikke usandsynligt, at Flodoards Setricus og Adams Sigeric er samme Person. I saa Fald har Sigtrygg rimeligvis nogle Aar drevet sin Færd som Vikingekonge, inden han (943) faldt i Normandiet. Hans moder *Asfrid*, Datter af en dansk Høvding *Odinkar*, er som Indskrifterne paa Vedelspang- og Gottorp-Stenene viser, forblevet i sit Fædreland. Da Efterretningen om hendes Søns Død naaede hende, har hun rejst to Runestene over ham.» I huvudsak synes denna framställning mycket tilltalande och i god överensstämmelse med i övrigt kända historiska fakta. Samlaren av Danmarks rike blir, såsom traditionellt antagits, Gorm. En konsekvens härav blir emellertid, att då Gorms son Harald Blåtand ett halvt sekel senare säger sig ha vunnit »allt Danmark», detta uttryck måste åsyfta återerövringen från tyskarna av gränsområdet vid Eider — att detta, det ursprungliga »Danmark», trots Wadsteins motsatta mening, har fått sitt namn av ett tyskt »Danamark» och ej av terrängförhållandenas beskaffenhet synes högst antagligt. — Det andra huvudpartiet av författarinnans arbete gäller en ny läsning och tolkning av den ryktbara Sædingestenen, ett av de få minnesmärkena från svenskarnas vikingabosättningar i Danmark. Även här följer man författarinnans argumentering med intresse, ehuru man på åtskilliga punkter känner sig mindre övertygad av de framförda hypotesernas överlägsenhet över tidigare givna.

S. T—g.

— *Archivalische Zeitschrift* har utsänt ett nytt digert och innehållsrikt häfte (band 37, tredje följden: 4; München 1928, 340 s.). Det skiljer sig så till vida från de närmast föregående, som däri även ingå några med goda faksimiler och sigillfotografier prydda undersökningar på diplomatikens område, gällande ämnen hämtade från Sydtyskland och det nuvarande Österrike. Av allmänt intresse är H. Kaisers under titeln *Aus der Entwicklung der Archivkunde* meddelade översikt av grundtankarna i en del skrifter av mera principiell syftning, i vilka återspeglas de växlande uppfattningarna av arkivalisk teori och praxis ända från 1500-talet fram till tiden för proveniensprincipens seger. Den nyligen avgångne chefen för Dresden-arkivet W. Lippert förordar i en livfull och tankeväckande artikel *Archivausstellungen*, åberopande försök inom sitt eget arkiv, det gamla visningssalssystemets utbyte mot växlande utställningar med aktuella anknytningar. På ett lika medryckande sätt redogör M. Leyh för *Organisation und Aufgaben des Bayerischen*

Kriegsarchivs. Man har där ett exempel på den intressanta omvälvning inom arkivväsendet, som både i Tyskland och Österrike framkallats av den gamla härorganisationens upplösning. Medan för Tyska riket i övrigt Reichsarchiv i Potsdam skapats för lösningen av därmed förknippade problem, har för Bayerns del krigsarkivet i München fått mottaga de överväldigande arkivaliemassorna och därmed — liksom systerinstitutionen i Wien — förvandlats från huvudsakligen en stilla forskningsanstalt till därjämte en väldig förvaltningsorganism med trängande aktuella utrednings- och upplysningsplikter. Betecknande för det nya Reichsarchivs uppgifter är E. Zipfels uppsats om *Die Bedeutung der Zentral-Einkaufs Gesellschaft,* en av de stora krigstidsorganisationerna. Ett aktuellt ämne av både sensationell och dyster karaktär utgör den förhärjande mordbranden i det även historiskt värdefulla *Staatsarchiv des Innern und der Justiz i Wien* vid kommunistupploppet den 15 juli 1927, varav J. Seidl, som i förra bandet av samma tidskrift beskrivit detta arkivs tillkomst och innehåll, ger en livlig skildring. E. Müller redogör för avvecklingen av det preussiska *Staatsarchiv i Wetzlar* och depositionen av den där förvarade återstoden av det gamla Reichskammergerichts arkiv i stadsarkivet i Frankfurt am Main. En originell men endast med avseende på vissa tekniska inrättningar avundsvärd lösning av ett arkivbyggnadsproblem erbjuder den av illustrationer belysta ombyggnaden av det bayerska *Staatsarchiv i Neuburg a. D.* Mesta utbytet för svenska läsare ger bland de i häftet förekommande redogörelserna för arkiv och arkivväsen i olika länder den redan i förra årgången av denna tidskrift (s. 373) berörda uppsatsen av A. Bachulski om *Polnische Staatsarchive;* icke minsta intresset anknyter sig till meddelandena om förhandlingarna med Sovjet-Ryssland om utlämningen av det under tidernas lopp dit överförda polska arkivmaterialet. Rik på uppgifter är också K. Oberdorffers framställning av *Das Archivwesen der sudetendeutschen Städte* (i det nuvarande Tjeckoslovakien). Ett för den ekonomiska historien betydelsefullt arkivs historia behandlar H. F. Deiningers uppsats om det *Fuggerska arkivet i Augsburg.* De fortgående förträffliga *Literaturberichte* gälla denna gång Schweiz och Nederländerna (1907—27); en företeelse att observera är de enligt båda rapporterna på olika håll inrättade handels- och industriarkiven. Bland smärre meddelanden märkes ett energiskt inlägg av N. Busch för det svenska generalguvernörsarkivets i Riga återlämnande till Lettland från Dorpat, där det som bekant hamnat på grund av fredsslutet mellan Estland och Sovjet-Ryssland. Samme förf. ägnar bland nekrologerna H. Bruiningk ett varmt minnesord. — Såsom Beiheft II har tidskriftens redaktör I. Striedinger publicerat ett omfattande arbete *Der Goldmacher Marco Bragadino* (München 1928, 379 s.), en livfull och med talrika akt-

bilagor försedd skildring av denne kulturhistoriskt intressanta äventyrare, som 1591 avrättades i München och vars papper hamnat i dess Hauptstaatsarchiv, där de för ej länge sedan identifierats.

H. B—n.

— En regementshistoria med synnerligen bred läggning är den av Gustaf Petri författade *Kungl. Första livgrenadjärregementets historia,* varav 1:a och 2:a delarna hittills utkommit (Norstedt & Söner, 1926 och 1928). Det är i viss mån en ny typ av regementshistoria, som kapten Petris arbete företer. Medan hos den äldre typen — varav Braunerhielms bekanta framställning av livregementets till häst historia är det kanske förnämligaste exemplet — regementets öden äro det centrala, vari den allmänna krigshistoriska utvecklingen kan avläsas, är det i Petris arbete snarare så, att regementets historia får avspegla och exemplifiera den svenska krigshistorien, den organisatoriska utvecklingen och de stora händelserna. Fördelen med båda metoderna är uppenbar: i förra fallet blir skildringen intimare, i det senare framträda de stora linjerna klarare. Petris bok blir i själva verket ett stycke rikshistoria, grupperad kring det skildrade regementets öden genom tiderna. I första delen går förf. tillbaka ända till forntidens svenska krigsväsen och följer utvecklingen över den medeltida bondehären, Gustav Vasas inhemska fänikor, Erik XIV:s svenska legioner, fotfolksorganisationens tillbakagång under Johan III:s och Sigismunds tid fram till den nederländska krigskonstens inflytande på fotfolkets utveckling under Karl IX och under Gustav Adolfs första regeringsår. Vad man i den utomordentligt sakrika framställningen bl. a. fäster sig vid är den höga nivå, vartill redan Gustav Vasa bragte den svenska hären, samt den — på senare tid även av andra betonade — organisatoriska och strategiska duglighet, som utmärkte Erik XIV, även om resultaten ingalunda motsvarade förutsättningarna. Andra delen av arbetet skildrar Östgöta regemente till fot från 1619 till 1679. Utgångspunkten är den av Gustav Adolf efter hemkomsten från Ryssland påbörjade indelningen av det inhemska fotfolket i ständiga regementsförband. Ett intressant kapitel är ägnat åt Gustav Adolfs betydelsefulla regementsorganisation under åren 1623—25, då konungen målmedvetet strävade att skapa »en ständig och alltid varande armé», vederbörligen rullförd och indelad och baserad på en fast ekonomisk grundval. Den märkliga krigshistoriska utvecklingen under trettioåriga krigets tid och under Karl Gustavs regering har förf. noggrant följt, väsentligen, om också icke uteslutande, i den mån som den berör det av honom behandlade regementet. Förf. kommer härvid naturligen in på det på senare tid livligt debatterade spörsmålet om de olika alternativ, som förelågo för Gustav Adolf efter Breitenfeld, de motiv, som bestämde hans handlingssätt, och rättmätigheten av det val han träffade. I motsats till en

på visst håll framträdande tendens att något tvärsäkert fälla domslut i dessa spörsmål uttalar sig förf. lugnt och objektivt. Han konstaterar det — för övrigt självklara — faktum, att konungens beslut icke blott motiverades av det militära lägets krav utan även av de politiska hänsyn, som måste tagas. När Gustav Adolf i stället för att vända sig västerut och söka krossa motståndarens avdelningar valde att göra en »diversion» i förhoppning att beröva denne initiativet och småningom få till stånd en huvuddrabbning, bedömde han enligt förf:s mening sannolikt läget riktigt; ett försök i den förra riktningen skulle ha varit »ett slag i luften». Den välgörande lidelsefrihet och saklighet, som här yttrar sig, är genomgående i hela arbetet; ett annat exempel är förf:s avhållsamhet från prononcerade omdömen i kontroversen mellan Axel Oxenstierna och Johan Banér. Sista avdelningen av arbetet ägnas åt »krigsorganisationens förfall» efter de stora krigens slut 1660 och den därav influerade krigföringen under 1670-talets krig. En liten konkret bild av hur ett nedrustat regemente tog sig ut i fredstid hade kanske här varit på sin plats. Som helhet betraktat är arbetet — och blir än mer, om det fullbordas efter samma principer — ett vackert monument både över förf:s forskarmöda och över det truppförband, vars öden han skickligt och hängivet tecknat.

G. J—n.

— Av kommendörkapten Arnold Munthes stora arbete *Karl XII och den ryska sjömakten* har en tredje del posthumt utkommit (Stockholm 1927, Ivar Hæggströms Boktryckeri & Bokförlags A.B.). Den nya delen omfattar tiden efter 1709 och fram till Karl XII:s sista år med särskild koncentration kring Magnus Stenbocks insats, åt vilken dessutom i en bilaga ägnas en specialundersökning. Framställningen uppbäres av samma tydligt polemiska syften, vilka kommit till synes i de båda första delarna, och slutar i en skarp vidräkning med Karl XII såsom fältherre och statsman. Trots överdrifter har förf. utan all fråga i de omtvistade spörsmål han behandlar fört fram tungt vägande argument och synpunkter.

— Den av landshövding Nils Edén författade skildringen av *1809 års revolution* har nyligen utkommit i en andra upplaga (Studentföreningen Verdandis småskrifter 180—181, Stockholm 1928). Förf. har efter ett omsorgsfullt utnyttjande av de senare årens litteratur på området i fråga ansett sig kunna i huvudsak fasthålla vid sin tidigare uppfattning, vilken i konung Gustav IV Adolfs oharmoniska och olyckligt utrustade personlighet ser en väsentlig orsak till Sveriges stora motgångar och ödeläggande förluster. Lättläst och intressant utgör den korta exposén en förträfflig översikt över de politiska problem, vilka för vårt fosterland betecknade den nyaste utvecklingsepokens inbrott.

— Ett värdefullt och synnerligen välkommet bidrag till den svenska historisk-politiska litteraturen, har envoyén C. G. Westman givit med sin bok *Utrikespolitiska silhuetter* (Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1928). Författaren har ett bestämt syfte med sin bok. Han vill söka »väcka intresse för och ge en bild av utrikespolitikens verkliga gång», han vill, »få läsaren inriktad på det väsentliga och varaktiga i nationernas utrikespolitiska handlande». Förhållandet mellan nationerna, säger han, kommer alltid att regleras av staternas intressen, av människornas sympatier och antipatier, lidelser och begär. Och så länge ej den mänskliga naturen i grund omdanats, komma dessa alltid förbli desamma. Det går därför ej att, såsom efterkrigsdemokratiernas politiker gjort, dekretera, att en epok avslutats och en ny inletts, under vilken allt skall bli annorlunda och regleras enligt ett visst schema. Att medelst paragrafer och juridiska överenskommelser söka utstryka begreppet krig och trygga världsfreden, är en klichépolitik, som lämnat den historiska erfarenhetens fasta grund och som är så mycket mer fördömlig, som den insöver folken i säkerhet och med sina bristfälliga metoder snarare skadar än befordrar fredssaken.

Det fält, som författaren valt för exemplifieringen av dessa satser, är avsnittet 1871—1890 i Europas historia. Westman är en ypperlig ciceron genom dessa års politiska labyrint. I fyra essayer, som forma sig till en stort anlagd totalvy, belyser han de viktigaste avsnitten och problemen i den Bismarckska aerans utrikespolitiska utveckling: han börjar med en översikt över stormakternas medelhavspolitik, övergår därefter till en behandling av det betydelsefulla året 1879 och uppkomsten av den för den tyske kanslerns förbundssystem grundläggande tysk-österrikiska alliansen, ger så en skildring av krisåret 1887, då Bismarcks fördragspolitik når sin höjdpunkt, och slutar med en framställning av dennes förhållande till England. Sin uppfattning om de hithörande, starkt omstridda frågorna bygger författaren främst på akterna i »Die grosse Politik», och hans omdömen och kritiska värdesättningar bli av så mycket större värde, som han, själv diplomat av facket, kan stöda sig på en ovanligt rik fond av personlig politisk erfarenhet. Centralgestalten i framställningen blir helt naturligt Bismarck; beträffande den allmänna karaktären av dennes politik efter 1871 hävdar Westman med bestämdhet dess fredliga syften. Riktigheten av denna uppfattning, allmänrådande i tyska historiska kretsar och accepterad även av andra exneutrala författare än Westman (holländaren Japikse, schweizaren Näf), torde efter utgivandet av tyska utrikesministeriets aktpublikation ej kunna bestridas. Bismarck ville trygga sitt verk genom fredens upprätthållande, och det främsta medlet härför blev det förbundssystem, han på 1879- och 80-talen uppbyggde. Detta system kan te sig konstlat, men hemligheten med dess livskraft visar författaren genom sin utom-

ordentligt intressanta analys av Bismarcks fördragsteori. Det verkliga underlaget för ett fördrags hållbarhet var enligt kanslerns uppfattning intresset. Fördragen fingo enligt honom ej sin styrka enbart genom sin rättsliga natur utan »skulle hållas levande genom en serie samverkande krafter och riskfyllda förhållanden. Med fördragets undertecknande var verket icke avslutat; alltjämt hade en vaksam diplomati att tillse, att grundvalen för det hela, de kontraherandes intresse, funnes kvar och att det hölls vid makt.» Och den konsten kunde Bismarck som ingen annan. Från den plattform, han skapade sig, förstod han, själv höjd över det förvärvsbegär, som dikterade övriga stormakters politik, att utnyttja och vidmakthålla intressemotsättningarna (Westmans skildring av Egypten i Bismarcks politik är i detta fall mycket talande), spela ut staterna mot varandra och göra dem allt mer beroende av Tyskland och dess understöd. Han hade råd att vara generös, han gynnade stormakternas aspirationer utan att dock överskrida en viss gräns och framför allt utan att engagera sig för djupt på något håll. På så sätt skapade han det underlag, som krävdes, för att fördragen skulle få verkligt värde och lyckades han sammanhålla sitt vittutgrenade, till synes så motsägelsefyllda förbundssystem.

Det stora utrymme författaren ägnar åt skildringen av den tyska politiken, har emellertid ej kommit honom att försumma övriga länder. Särskilt England och Frankrike rycka ofta i förgrunden, och med särskilt nöje stannar man inför de säkert och elegant tecknade porträtten av dessa länders ledande politiker. Det finns mycket i Westmans bok, som inbjuder till utläggningar, och helt naturligt finns det även punkter, där andra åsikter än de av författaren förfäktade skulle kunna hävdas. I fråga om allt väsentligt är emellertid hans framställning särdeles övertygande. Den svenska litteraturen är fattig på arbeten av så hög valör som Westmans inom denna genre, och det vore att önska, att författaren återkomme.

R. S—m.

Översikter och granskningar.

Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414. Av Yngve Brilioth. Uppsala 1925.

Det är ett efter svensk akademisk sedvana tämligen sällsynt förhållande, att en författare upptager ämnet för sin gradualundersökning till fortsatt behandling framåt i tiden, och kanske ännu sällsyntare, att han fördjupar och utvidgar detsamma i den utsträckning, som skett i det föreliggande fallet. I förordet till sin nya bok vittnar emellertid förf. själv, att redan arbetet med »Den påvliga beskattningen av Sverige intill den stora schismen» lärt honom, att »den ekonomiska sidan av påvestolens förbindelser med den svenska kyrkan svårligen kunde behandlas för sig», och att det därför blev naturligt »att låta undersökningen svälla ut till att omfatta hela den svenska kyrkoprovinsens yttre historia, för så vitt den bestämmes av förhållandet till statsmakt och konungadöme ej mindre än till påvedömet». Sanningen i dessa uttalanden lärer ingen vilja förneka, men för den initierade stod det genast klart, att förf. därmed ställt sig en uppgift, för vars lösande just han besitter de önskvärda, för att icke säga nödvändiga, förutsättningarna.

Förf:s närmaste föregångare Reuterdahl — så långt får man gå tillbaka för att finna samma ämne skildrat i ett sammanhang — byggde nämligen upp motsvarande delar av sin »Svenska kyrkans historia» (utkomna resp. 1850 och 1863) huvudsakligen på det svenska diplommaterialet, som han dock oftast använt endast indirekt via Örnhiälms, Peringskiölds eller Broocmans stora avskriftsamlingar. Han har sålunda icke alls nyttjat dokument med proveniens från Vatikanarkivet, icke ens, efter vad det vill synas, dem Fredenheim låtit anskaffa, och ej heller den stora s. k. C-samlingen av medeltidscodices i Uppsala universitetsbibliotek, i sin art utan motstycke i Norden, men före Annerstedts katalogiseringsarbete tämligen otillgänglig för forskningen. Till sin läggning är också Reuterdahls mästerliga verk lika mycket »borgerlig» historia — uttrycket är hans eget — som kyrkohistoria, varav i sin tur följer, att han huvudsakligen sysselsätter sig med den inre kyrkliga utvecklingen, mindre med den kuriala och dennas avspegling här uppe i vårt land.

Att ett utnyttjande av de nyssnämnda, till proveniensen var-
ndra så olikartade källgrupperna, vilka från skilda horison-
r låta oss blicka in i den svenska kyrkans yttre och inre liv,
ulle giva rika resultat, hade redan Höjers undersökningar över
adstena klosters och Birgittas ordens historia ådagalagt. De
sade jämväl icke blott källmaterialets stora omfattning, utan
ksä huru svårtillgängligt detta i själva verket är, liksom att
et icke kan bemästras utan grundliga paleografiska och filo-
giska insikter och en djupgående beläsenhet i den väldiga lit-
ratur om medeltidens påvedöme och därmed sammanhängande
rkliga stridsfrågor, som sett dagen under de senaste femtio
ren. Att förf. är en utomordentlig vägvisare både genom ar-
vmaterialet och den tryckta litteratur, som berör hans ämne,
icke svårt att förvissa sig om för den, som tilläventyrs inte
sste det förut från hans gradualavhandling med dess säkra och
ara framställning av det påvliga uppbördsväsendet och de in-
ecklade kuriala förvaltningsformerna. I den nya boken har
an ställts inför svårare problem och visar sig därvid besitta
åde sammanfattningens och överblickens svåra konst, god ka-
aktäriseringsgåva och förmåga av vederhäftig, grundlig detalj-
ramställning.

Den första egenskapen kan läsaren övertyga sig om redan i
nledningskapitlet: »Folkungatidens arv», där förf. hopsumme-
ar de resultat, klereciet dittills ernått beträffande så domine-
ande frågor som skattefriheten, fattigtiondens förvandling i ka-
iktionden (av stor betydelse för utvecklingen av domkapitlen
ch av ett rikare gudstjänstliv vid domkyrkorna), testaments-
ätten in pios usus och de kyrkliga ämbetenas tillsättande, sär-
kilt de episkopala. Förf. framhåller med styrka, huru i det
istnämnda hänseendet det kanoniska biskopsvalet knappast
ann att tränga igenom, förrän påvarna genom provisionsför-
arandet återtogo, vad kyrkan var på god väg att ernå gent-
mot de världsliga maktinnehavarna. Här öppnade sig ett vid-
träckt fält för politisk samverkan mellan konungamakten och
urian, och särskilt Magnus Eriksson har, som förf. redan för-
t visat, förstått att på denna genväg skaffa sig medbestämman-
erätt vid biskopstillsättningarna i sina riken. Icke minst de
edan så ödesdigra lånetransaktionerna bevisa, att det rådde ett
lags oskrivet konkordat mellan honom och Avignon. Revolu-
ionen 1363 betydde icke något avbrott i dessa förbindelser, som
värtom förmedlades av en nästan oavbruten diplomatisk repre-
entation vid kurian från konung Magnus' sida.

Under den därpå följande Mecklenburgska personalunionen
nträdde en påfallande försämring i de officiella relationerna
nellan den svenska statsmakten och Petri stol. Förf. är mest
benägen att kasta skulden härför på de båda Albrektarna, tron-
nkräktaren och hans mera betydande fader, vilka gentemot
kyrkan i Sverige till en början tillämpade samma politik, som

blivit traditionell i deras vendiska hemland med där rådande ur kyrklig synpunkt »primitiva förhållanden». Det kan dock sättas i fråga, om Mecklenburgarnas bryska uppträdande gentemot kyrkans män under 1360- och 1370-talen är mindre hårdhänt än »tyrannerna» Magnus' och Håkans framfart under inbördeskriget, vilkas våldshandlingar äro på flera sätt bestyrkta. Enligt förf. har det mecklenburgska förtrycket och denna regims oförmåga att påverka den påvliga opinionen närmast haft till följd en allt intimare samverkan mellan biskoparna och stormännen, framför allt Bo Jonsson. Rec. är för sin del icke alldeles övertygad, att förhållandet mellan orsak och verkan icke är betydligt mera komplicerat. Är det icke snarare så, att det är Birgitta, som helt behärskar de papala synpunkterna, när det gäller Sverige, åtminstone efter Magnus Erikssons tillfångatagande vid Gata? Men att hennes sympatier icke voro på Albrekts sida, är känt; för henne var han bastarden av »räven» och »huggormshonan», som på allt sätt borde bekämpas.

I sin inflytelserika ställning vid kurian fick hon en värdig efterföljerska i dottern Katarina, moderns arvtagarinna i så många andra hänseenden och tydligen en utomordentlig förespråkerska hos Kristi efterföljare för det svenska episkopatets önskningar. Om det anseende hon åtnjöt i Rom ha vi ett vältaligt bevis i det vittnesmål, »magnifica et potens domina Catharina» vid schismens inträdande ombads att avgiva rörande Urban VI:s val (se årgång 1907 av denna tidskrift). Vi få nu veta, att hon utom de betydande resultaten beträffande moderns helgförklaring och Vincula-avlatens tillerkännande åt Vadstenaklostret även förmedlat flera biskopsutnämningar, säkert två, men sannolikt fyra. Särskilt över den första, besättandet av växjöstolen efter biskop Tomas, Birgittas trogne följeslagare och medarbetare, har förf. högst upplysande meddelanden att giva ur ett brev från Katarina till d. v. ärkebiskopen Birger Gregersson (Sv. riksarkivets pappershandlingar 1351—1400, nr 28), där hon säger sig ha kraftigt varnat sina bundsförvanter bland kardinalerna »att förbigå dem, som kapitlen valt, för att.... godtaga dem, som blott voro anmälda genom furstars brev». De andra biskopskandidater hon genomdrivit äro dels den sedermera så inflytelserike strängnäsbiskopen Thord Gunnarsson år 1378, dels, med största sannolikhet, Hartlev i Västerås ett år senare. Mera försiktig är förf. beträffande Nicolaus Hermanni, men då det ur tvenne källor är bekant, att Albrekt på denna viktiga biskopsstol velat intränga sin kansler, är det tämligen säkert, att den forne hhusläraren för ulvåsabarnen icke blivit det östgötska stiftets överherde och därmed Vadstena klosters högste tillsyningsman utan medverkan av de birgittinska kretsarna. Som förf. själv påpekar, synes även Katarinas besök i Sverige för herförandet av moderns reliker stått i samband med detta biskopsval.

Birgittas dominerande inflytande även efter döden ha[...]

kyrkligt och politiskt hänseende blir det kanske längst vardröjande intrycket efter läsningen av det kapitel, förf. rupperat »kring ärkebiskop Birger Gregersson». Den levande ild, som där tecknats av honom, får de bestämmande dragen v hans nitälskan för den heligas minne, vilken han måste ha tått nära redan i livstiden; han var nämligen brorson till hen-es förtrogne vän, biskop Tomas i Växjö. I ord och gärning r han outtröttligt verksam för hennes heligdyrkan, och på flera v de provinsialsynoder han ledde har kanoniseringen, säker-igen på ärkebiskopens bedrivande, varit själva huvudfrågan. 'adstenaklostrets outtömligt rika brevbok låter oss också följa, uru hans birgittaofficium framväxer, och det är återigen förf., om har förtjänsten av att samtliga dessa oskattbara aktstyc-ken kommit till heders, liksom han även eljest förstått att evandegöra sin skildring genom att infläta dylika intima do-ument i personteckningen. Sådana, man kan nästan säga, över-löda beträffande Nicolaus Hermanni tack vare den redan nämn-la C-samlingen och särskilt volymen C 204, vars proveniens rån Vadstena (där den varit liber »J. VI. x^{us} in ordine») förf. förbigående sagt glömmer att annotera. Det är som en stridbar, nen imponerande representant för rätten i dessa laglöshetens ti-der, vi här lära känna Rosa-rorans-hymnens diktare, och ett verkligt betydande, nytt material har tillförts forskningen i dessa svårtydda aktstycken. Fråga blir blott, om icke förf. med ika stor rätt bort medtaga även Nicolaus Hermannis namn i ka-pitelrubriken. Med den kamp för kyrkans rätt mot »tyrannerna», som han inledde redan som ärkedjäkne och prokurator för den landsflyktige biskop Nicolaus Marci, blir i själva verket linkö-pingsstiftet det ledande i hela den svenska kyrkoprovinsen för lång tid framåt och för hela den tid, som här skildras. Detta faktum, vilket förf. själv poängterar och till vilket vi ha anled-ning något återkomma, får, utom Nicolaus Hermannis långa episkopat och vördnadsbjudande person, säkerligen tillskrivas Vadstena kloster, som alltmera börjar bli den centrala institu-tionen inom den svenska kyrkan. I synnerlig grad omhuldad av stormännen, kom Birgittas skapelse redan under Albrekts rege-ring att förmedla samförståndet mellan dem och kyrkans le-dare, en allians, som genom sin starka motsättning till främ-lingskonungen och hans tyska omgivning fick betydelse för framtiden.

Det andliga ståndet utgår alltså till sist med en betydande makttillväxt ur den långa laglöshetsperiod, som var avigsidan av den svenska konungamaktens dekadans från och med inbördes-stridernas början vid mitten av 1350-talet, och det skulle dröja ända till slutet av Albrekts regering, innan han vann sin enda framgång vid kurian genom inträngandet på Skara biskopsstol av sin frände, greve Rudolf. Redan fem år dessförinnan hade dock utgången av en befordringsstrid till det värendska stiftet

efter den av Katarina Ulvsdotter tillsatte Henricus Gödechini visat, att en starkare vilja avvaktade första tillfälle att vinna insteg även i Sverige. Det är nämligen intet tvivel underkastat, att drottning Margareta legat bakom Peder Lodehats kandidatur 1381 till S:t Sigfrids biskopssäte, och att det var en stor politisk framgång, då hon även lyckades genomdriva den. Sannolikt kan man spåra hennes påpassliga hand också bakom skarakaniken Beno Korps placering i Västerås tre år senare. Trots hennes stora givmildhet mot kyrkor och kloster måste det därför varit föga frivilligt, som det svenska episkopatet gick under hennes ok år 1389, vilket förf. också förfäktar med en tämligen ovedersäglig argumentering. Kyrkans situation hade därmed i själva verket blivit densamma som under Magnus Erikssons krafts dagar, och Margareta tyckes i sin kuriala politik ha upptagit traditionerna icke blott från Valdemar Atterdag, utan även från svärfadern.

Först sedan hon fått sin arvtagare krönt och erkänd som Sveriges konung, vågar hon dock visa sina verkliga avsikter. Från 1401, biskop Thords dödsår, kunna vi nu följa hennes försök att intränga sina danska förtroendemän i de svenska stiften, och förf. dröjer särskilt utförligt vid hennes och Eriks aktioner till förmån för Johannes Jerechini och Andreas Johannis såsom respektive ärkebiskop i Uppsala och biskop i Strängnäs. I båda dessa kampanjer är det ånyo det östgötska stiftets hållning, som tilldrager sig den största uppmärksamheten. Det är nämligen tydligt — av ett brev i Cod. Ups. C 19, vilket förut omnämnts av Höjer, men först i detta sammanhang kunnat utnyttjas i hela sin räckvidd — att klostret i Vadstena bär lika mycket ansvar som de danska regenterna för att rikets högsta kyrkliga ämbete då fick en så ovärdig innehavare. Sannolikt har egennyttan varit drivfjädern, förklarar förf. med rätta, och icke andlig skandinavism. Strängnässtriden fick ett vida allvarligare och mera omfattande förlopp genom att sammankopplas med pisapåvedömet och de konciliära strömningar, som då upprörde den västerländska kristenheten. Åt denna ytterst egenartade kamp mellan konungamaktens kandidat Andreas Johannis och hans rival, den av kapitlet valde, förutvarande ärkedjäknen Gjurd Rumpa, har förf. med rätta ägnat en ingående undersökning, trots att den förut blivit behandlad. Det inbördeskrig i miniatyr, som då övergick det fredliga Strängnäs, där Gjurds anhängare lyckats förskansa sig bakom domkyrkan, medan det andra partiet innehade biskopsborgen Tynnelsö, avspeglar nämligen icke endast den kyrkliga söndringen på kontinenten, utan var också ett uttryck för det starka missnöjet hos klerus med Margaretas och Eriks inblandning i dess angelägenheter. Liksom många gånger förut är det kapitlet i Linköping, som leder aktionen, och förf. kan för sin uppfattning om stämningen inom detsamma åter stödja sig på

t tämligen enastående dokument (i Johannes Hildebrandis piebok), som, för att använda förf:s egna ord, »för en gångs ull öppnar ett mänskligt, om än något dunkelt perspektiv bak- i de kyrkopolitiska konflikterna». Möjligen är det Johannes ildebrandi själv, som här delvis i visionär form anförtrott åt ppperet sina bekymmer över tidens nöd. Hans tveksamma llning i påvefrågan har i varje fall icke delats av kapitlet. ärtom har det lyckats få sin eljest för den danska över- ten så undfallne biskop med sig i en öppet manifesterad an- ıtning till pisapåven Alexander i december 1409, vilken redan n 29 juli bekräftat Gjurd i hans biskopsvärdighet. Vilka after som verkat denna uppseendeväckande opinionsyttring ot den påve, som den svenska regeringen och ärkestiftet fort- rande erkände, uttalar sig förf. icke med bestämdhet om, men nner det påfallande, huru nära Gjurds sak sammanhänger med n vändning i riktning mot Pisa och Alexander, som sker i erige 1409, och att den förstnämnde säkert i icke ringa grad iverkat stämningen härför. Den institution, som denna tid var st underrättad om den kuriala politikens alla växlingar, var ck utan tvivel Vadstena kloster, för vilket det måste ha haft ı avgörande betydelse, att, som förf. påpekar, Lucas Jacobi i etsen för dotterklostret i Paradiso redan i januari 1409 varit ed om att uppsäga Gregorius tro och lydnad. Från tiden r konciliekallelsens utfärdande den 14 juli är det enligt förf. eller ingen tvekan om klostrets hållning, och ett ombud där- rån var sannolikt med i Pisa. Man kan tycka, att det var en il hastig åsiktsändring hos det goda klosterfolket, som ännu maj 1408 konspirerade med drottningen om Jöns Gerkessons ppsättande på ärkebiskopsstolen, men att det valde rätt, vi- ide sig knappt ett år efteråt, då dess höga beskyddarinna följde templet.

I det föregående äro endast några av utvecklingslinjerna ngivna, sådana förf. uppdragit dem för den kyrkliga politikens mspel med och beroende eller relativt oberoende av den världs- ga. Även om det höga värde förf:s bok äger till icke oväsent- g grad ligger just i den styrka och klarhet, varmed han skild- ar denna utveckling i dess skiftande faser, är dock endast en ämligen obetydlig del av det rika innehållet angiven med en re- ogörelse därför. För att uttömma detta skulle erfordras ett be- ydligt större utrymme än vad som nu står anmälaren till buds. Då det redan antytts, vilken givande källa de ärevördiga, men våråtkomliga kodexarna i uppsalabibliotekets C-samling varit ör klarläggande av eljest okända sammanhang i denna upprörda ch motsättningsfyllda tids historia, vore det emellertid särskilt rättvist att icke också konstatera det rika utbyte vatikandoku- nenten givit. Visserligen har detta material för just de här alda åren icke flödat så ymnigt som det, varpå förf. uppbyggt sin öregående undersökning av den påvliga beskattningen i Sverige

fram till 1378. För schismens rompåvar saknas nämligen supplikregistren, icke helt och hållet, som förf. påstår, men så gott som (ett band av övervägande kameralt innehåll finnes bevarat från Bonifacius IX:s tid i biblioteket i Eichstädt), och även brevregistren förete för dessa påvar större luckor än antalet till vår tid räddade volymer. Dessa oersättliga förluster uppvägas ej heller genom förhandenvaron av räkenskaper, då även de synas gått till spillo för den nordiska obediensen, ehuru särskilt serien Introitus et exitus är väl bevarad från Avignons motpåvar. Beträffande collectorie-räkenskaperna, för tiden före schismen de mest uppseendeväckande av P. A. Munchs vatikanska fynd, har detta förhållande enligt K. H. Karlsson sin naturliga orsak i att dessa redovisningar åtminstone från och med 1400-talet efter skedd revision i den apostoliska kammaren återlämnats till kollektorerna själva. Det är därför icke uteslutet, att exempelvis den perusinske köpmannen Lodovico de Baglionis kamerala kvarlåtenskap, vilken bör ha varit betydande, då han fungerade som kollektor eller »resande bankir» (uttrycket är förf:s) i Norden från 1390-talet ända fram till 1420, ännu kan finnas i denna familjs arkiv i Perugia; K. H. Karlsson planerade på sin tid en dock aldrig fullföljd forskningsresa dit i syfte att möjligen påträffa dessa akter. Man kan också möjligen hoppas, att med tiden åtskilliga hithörande volymer av det påvliga kansliets huvudserier, supplik- och brevregistren, åter skola uppdyka; de ha funnits före transporten till Frankrike och ha sannolikt i samband med denna kommit på villovägar.

Av det redan sagda torde framgå, att det är med ett både ojämnt och fragmentariskt vatikanmaterial, förf. denna gång haft att arbeta,[1] och att detta varit en av anledningarna till att han utvidgat undersökningens omfång, betygar han själv i förordet, på samma gång han där proklamerar som en av sina huvuduppgifter att i största möjliga utsträckning uttömma detsamma. I detta försök har han lyckats synnerligen väl, och läsaren har ofta tillfälle att konstatera, att han behärskar detta aktmaterial lika suveränt som den hithörande, omfångsrika litteraturen. Ur denna ges med verklig bravur breda exposéer över den kuriala situationen och det kyrkliga och religiösa livet före och under schismen, vilka giva erforderlig relief åt de tämligen fåtaliga notiserna om vårt land i detta sammanhang. Någon egentlig villrådighet, vilken obediens man borde välja, synes aldrig ha förefunnits i Sverige, förrän koncilieplanerna blevo aktuella. Bir-

[1] Redan de siffror K. H. Karlsson meddelar i sin sammanfattande forskningsberättelse (i Meddelanden fr. sv. riksarkivet V, 351) illustrera detta förhållande, i det att mot endast 8 brev-avskrifter från Urban VI svara icke mindre än 220 från den endast fyra år längre regerande Bonifacius IX. Siffrorna för övriga här ifrågakommande påvar äro också upplysande: Innocentius VII och Gregorius XII vardera 19, Alexander V 5 och Johannes XXIII 52; i stort sett torde det senaste nordiska revisionsarbetet icke ha ändrat dessa proportioner.

ittas kampanj mot Avignon och Urbans erkännande av hennes rden jämte övriga av honom beviljade förmåner gjorde både yrkan och regeringsmakten till pålitliga anhängare av rompåen. Denna trohet befästes ytterligare under Bonifacius, som verhöljde Margareta med nådegåvor och genom Birgittas kanoniering kunde känna sig säker på den svenska nationens förbliande tacksamhet. Bevis för att både Margareta och Albrekt let kritiska året 1389 sökt förbindelse med motpåven Clemens innas likväl, men dessa försök stå alldeles isolerade; då den tarkt centraliserade cistercienserorden anslöt sig till Avignon, näste dock även de svenska klostren följa exemplet, vilket icke ivlöpte utan slitningar, som förf. visar. Med 1409 har schismen nått även vårt land. Förutom den roll Vadstena kloster här kan ha spelat, torde även de universitetsbildade kanikerna kraftigt ha bidragit till koncilietankens snabba frammarsch. Den kloka drottningen förstod dock att vika undan för stormen, och vårt land undgick faran av ett förödande kyrkligt inbördeskrig.

Det rikaste utbytet av vatikandokumenten finner man i slutet av boken, i de två kapitlen om svenska kyrkans inre förhållanden. Från huru många synpunkter de kunna belysa det interna kyrkolivet, visa redan underrubrikerna i det sista av dessa kapitel, av vilka här må nämnas några, såsom gudstjänstliv, avlatsväsende, disciplinmål, dispens, provisioner. De sistnämnda utgöra ju som bekant huvudinnehållet i supplikerna och således även i de av dem föranledda bullorna. Då det skulle ha blivit för vidlyftigt att behandla dem i texten, har förf. i stället i analogi med förfaringssättet i sin tidigare bok bifogat en fullständig lista över dem såsom en bilaga till den egentliga framställningen. Det behöver icke sägas ånyo, men erfarenheten har redan visat, vilken guldgruva dessa den svenska kyrkans ämbetsmannalängder nedanför biskopsstolarna äro för den personhistoriska forskningen, fattad i vidsträcktaste bemärkelse och icke inskränkt blott till utgivandet av herdaminnen. Disciplinmål i allmänhet och icke minst de kyrkliga ha ju ett biografiskt intresse förutom det rent sedehistoriska. För båda visar sig förf. ha öppen blick, och det ofta motbjudande i den omhandlade saken får icke för honom undanskymma sanningskravet. Understundom äro de relaterade fallen av tämligen oskyldig natur, såsom den intressanta tidsbild i det svenska skolväsendets historia, som bevarats till eftervärlden därigenom att biskopen i Växjö 1410 angivit en sin kanik såsom vållande till en annans död. Härvid hade så tillgått, att kaniken i fråga, då ännu skolgosse i Växjö, tillsammans med d. v. scholasticus och ett par kamrater, rustade med lansar och andra vapen, angripit några scolares, därvid en av dem sårats så svårt, att han dött inom tio dagar. I detta sammanhang kommer förf. in på den påvliga penitentiarians arkiv och de bidrag, detsamma kan tänkas giva för vårt lands vidkommande. Han åberopar Göllers monu-

mentala arbete och har bemärkt, såväl att denne i förordet ti 1:a bandet beklagar förlusten av dess arkiv som att han se nare i 4:e bandet kan meddela, att detta arkiv ännu finnes behåll i Vatikanen. Då båda dessa uppgifter citeras, kan det va av intresse att tillägga, att Göller sedermera (1913) behandl denna sak i en särskild uppsats i Römische Quartalschrift, Supp lementheft XX (Das alte Archiv der päpstlichen Pönitentiarie) Man får där veta, att den medeltida delen omfattar inalle 69 band, och att det första året av såväl Alexander V:s som Johannes XXIII:s papat äro representerade. Ehuru falland utanför gränsen för den här avhandlade tidrymden kan för ö rigt nämnas, att O. Kolsrud vid de senaste nordiska arkivgransk ningarna år 1922 funnit ett hithörande supplikband från Had rianus VI (Arm. XXXII, t. 61), som hittills varit för forskni gen okänt, även för Göller. Arkivet i fråga tillhör alltjämt de slutna samlingarna i Vatikanen.

Så frestande det vore att upptaga ännu flera sidor av förf innehållsrika framställning till skärskådande, tvingas anmälaren för att icke bliva alltför vidlyftig att överlåta detta åt läsaren själv. Endast några små randanteckningar må tillåtas; deras obetydlighet kan i sin mån vittna om vederhäftigheten och kring syntheten i förf:s forskning. Beträffande biskop Gjurd, vilkens val till biskop i Strängnäs kom så mycket buller åstad, är det icke utan sitt intresse, att han tydligen var bördig från Växjö stad; det fanns således rätt näraliggande skäl, att just han utsågs att till Henricus Karoli i Paris överbringa budskapet, att kapitlet i hemstaden korat honom till stiftsöverhuvud. Gjurds fader, Peter Rumpa, bar redan det i våra öron illa klingande tillnamn, varunder sonen gått till eftervärlden, och är känd från åtskil liga diplom och flera jordaffärer med Nydala kloster. I ett dokument av 1399 (*SRP* 2959) nämnes den blivande biskopen, vilkens dödsdatum förekommer i Martyriologium Strengnense (cod. Holm. A 28), som systerson till en Gertrud Gjurdsdotter och en Torsten Gjurdsson, och det gäller då ett arvskifte rörande gods i norra Halland, Kind och Finveden. På tal om släktförh landen, vilka som bekant under medeltiden spelade en kanske ännu större roll än senare, kan nämnas, att den nyssnämnde Henricus Karoli, sedermera i 25 år ärkebiskop i Uppsala, fa sin härstamning utredd (förmodligen av Porthan) redan i Åbo Tidningar för år 1791 (n:r 19), samt att biskopsmördaren Mats Gustafsson (Sparre) i ett diplom nämnes arvinge till kaniken Håkan i Sandsjö (*SRP* 1232), ett förhållande som möjligen förklarar dråpet i fråga. Johannes Magnus' uppgifter är det av kända skäl nästan en historikers plikt att betvivla, ehuru man samtidigt kan löpa risken att vara hyperkritisk. Så har hänt förf. här, då han sätter i fråga riktigheten av hans berättelse, att Margareta rövat kvarlåtenskapen efter den nyssnämnde ärkebiskop Henrik. Uppgiften är säkert överensstämmande med verkligheten, då de

förekommer på två ställen i den i fråga om uppsalatraditionen väl underrättade Ericus Olai krönika (p. 121, 144). I den allbekante biskop Knuts i Linköping ändlösa tvister än med sitt kapitel, än med drottningen figurera slutligen tvenne personer, om vilka några ytterligare upplysningar måhända icke äro utan allt intresse. Den energiske västeråskaniken Nicolaus Sunonis, kyrkoherden i Häradshammar, vilken 1400 utverkade det enastående privilegiet att med sin sockenkyrka och sitt kanonikat eximeras från de ordinarie kyrkliga provins- och stiftsmyndigheternas överhöghet och att i stället direkt underställas påven själv, hade tidigare varit munk i Vadstena och som sådan bannlysts 1384 för oegentligheter vid klosterbygget (Höjer, s. 90). Ett decennium senare hade biskop Knut själv behov av ett eget ombud vid kurian såsom försvarsadvokat mot den sedeslöse kyrkoherden i Säby Laurencius Hvit, som biskopen dömt till avsättning. Detta ombud figurerar i Johannes Hildebrandis kopiebok under initialerna P. H., men har av förf. icke vidare identifierats. Då han uppgives vara linköpingskanik, torde han kunna avslöjas såsom endera den Petrus Holmstani förf. s. 349, not. 3 själv omnämner eller ock som den å s. 375 förekommande Petrus Hartleui; båda figurera i Vadstena-klostrets tänkebok. Då den samvetslöse Laurencius i Säby förstått att vinna drottningen på sin sida, är det redan därigenom ytterst sannolikt, att han lyckats rehabilitera sig. Så är även fallet, ty han återfinnes senare som f. d. kyrkoherde i Motala, i vilken egenskap han ännu 1435 utkämpar en strid med klosterfolket i Vadstena om tionden där (se Höjer i festskriften till Hjärne, s. 87). Slutligen tyckes det ha undgått förf. — det är för övrigt det enda förbiseende rec. kunnat ertappa honom med i fråga om vatikanmaterialet —, att biskop Eskil i Växjö genom kaniken där Mathias Petri förnyat sin servitieobligation den 19 aug. 1410; anteckning härom återfinnes i ett i den stora Armaria-serien (XXXIV, vol. 4) kvarglömt obligationsband.

De små observanda, anmälaren här tillåtit sig, torde bäst visa, huru omsorgsfullt förf. genomplöjt och kritiskt siktat det svårarbetade material, han haft att bemästra för att kunna teckna den svenska kyrkans historia under det betydelsefulla halvsekel han valt till sitt forskningsfält. Det är en tungt vägande vetenskaplig insats, han därmed lämnat till förståelse av det andliga skede, som såg Birgittas orden växa vida ut över rikets gränser och samtidigt i sig bar fröet till de svenskbetonade tänkesätt och den nationella politik, som med 1430-talet skulle slå ut i full blomning. Båda dessa utvecklingslinjer ligga i själva verket latenta i förf:s arbete, och det är livligt att hoppas att han i kommande delar skall föra dem vidare.

Ernst Nygren.

Daniel Niklas v. Höpken 1669—1727. Akad. avh. av Abel Helander. 250 s. Stockholm 1927.

En rotlös främling i ett nytt fädernesland har Daniel Niklas v. Höpken alltid räknats till en av våra hävders mera omtvistade gestalter. Den psykologiska gåta, som han med sin egendomliga kameleontnatur ställer oss inför, har kanske icke helt lösts, men den har fått en värdefull belysning i ovanstående biografiska undersökning. Förf. har nämligen visat sig vara i besittning av utpräglat sinne för psykologiska faktorer och därigenom lyckats få fram de dominerande dragen i Höpkens personlighet. Dennes av alla nedärvda traditioner oberoende och från moraliska hänsyn tämligen frigjorda statskonst — om man nu har rätt att använda ett dylikt uttryck om hans machinationer — har fått sin rätta relief. Däri ligger avhandlingens styrka. Som historisk-psykologisk studie är avhandlingen ett välkommet bidrag till vår biografiska litteratur.

Däremot kan arbetet som forskningsprodukt betraktat knappast räknas till de mera vägande inom denna gren. Någon verkligt uttömmande framställning av Höpkens liv och verksamhet har tydligen inte avsetts, utan förf. har blott velat framlägga en starkt koncentrerad och till vissa huvudmoment samlad undersökning — låt vara i biografiens form — byggd på ett till sin omfattning jämförelsevis blygsamt material. Även om man emellertid respekterar förf:s vetenskapliga pretentioner, måste det sägas, att åtskilliga luckor med lätthet hade kunnat fyllas även från den givna utgångspunkten. Sålunda är det ägnat att förvåna, hur föga material till belysning av Höpkens enskilda liv, hans personliga förbindelser o. d. — att användas till bildens nyansering — som medtagits. Skildringen av den personliga miljön bör naturligtvis icke tillåtas oskäligt inkräkta på utrymmet för huvuduppgiften — teckningen av statsmannagärningen — men det förefaller, som om förf. varit onödigt kärv gentemot det mera subtila, personligt färgade material, som föreligger. Vad som här presterats, är egentligen endast en del — f. ö. rätt ofullständiga — biografiska data i inledningskapitlet jämte några i och för sig intressanta upplysningar om Höpkens förmögenhetsvillkor, varefter denna sida av uppgiften tydligen ansetts tillfyllest behandlad. Visserligen torde det intimare personhistoriska materialet för Höpkens vidkommande ingalunda vara överflödande, men fullt så torftigt, som förf:s framställning kan ge anledning förmoda, är det dock ej. En genomgång av några större samtida brevväxlingar — t. ex. Benzelius d. y:s och Vellingks, vilka förf. märkligt nog alldeles förbigått — hade här kunnat ge åtskilliga intressanta bidrag.[1] En och annan detalj av per-

[1] Ett brev från Höpken till Benzelius ($^{24}/_{2}$ 1724), med vilken Höpken rådgjort om sina barns uppfostran i samband med anskaffandet av en informator, ger t. ex. några betecknande upplysningar om Höpkens pedagogiska

sonlig art hade ock med fördel kunnat användas att illustrera förhållandet mellan Höpken och några av tidens ledande män. De tidigare relationerna mellan honom och Horn hade i detta sammanhang kunnat förtjäna ett omnämnande. Roten till den nära nog livslånga fiendskapen dem emellan är givetvis icke lätt att finna, och än svårare torde det vara att med en enda formel ge uttryck för hemligheten. Självfallet har en mängd olika faktorer spelat in. Båda kommo med tiden att få rika tillfällen att genomskåda varandra och företa sina ömsesidiga schackdrag. Det är emellertid alldeles uppenbart, att den, som »inledde fientligheterna», var Höpken. När Horn inträdde i kansliet 1706, var han föga förtrogen med dess göromål. Han har till en början satt stort värde på den väl initierade Höpken och omfattat honom med välvilja. Höpken har t. o. m. fått tjänstgöra som Horns förtrogne — som något slags handsekreterare — speciellt i de holsteinska affärer Horn i egenskap av den unge hertigens guvernör haft att handlägga. Horn har ock direkt intresserat sig för Höpkens avancement — något som även förf. observerat. Så länge Höpken ansåg sig behöva Horns stöd för sin befordran, har han skickligt kascherat sin fiendskap, men så fort han känt sig säker i sadeln, ha intrigerna satts i gång. Hans mera påtagliga andel i Horns motgångar under den tidigare frihetstiden har förf. själv närmare berört.

Möjligen kan man finna en rent mänsklig förklaring till Höpkens ganska oreserverade motvilja mot Horn i en misslyckad giftermålsspekulation från år 1705 — ett planerat ingifte i den Törnflychtska familjen med ett ty följande svågerskap med Karl Piper — som tydligen korsats av Horn. Den åtrådda var en dotter till den rike stockholmsköpmannen Olov Hansson Törnflycht och syster till grevinnan Piper, och vad dessa förbindelser skulle betytt för en karriärlysten man som Höpken, är icke svårt att föreställa sig. Huruvida Horn direkt varit medveten om Höpkens planer, då han slog honom och andra rivaler ur brädet, är ovisst.[1] Även om man inte bör överskatta betydelsen av detta friktionsmoment, är det inte uteslutet, att det kan betraktas som en psykologisk utgångspunkt i den långa kedja av konflikter och misshälligheter, som sedermera skulle prägla de båda statsmännens intimt sammanflätade levnadsbanor.[2]

---

ideal (Benzelius' saml. Br: 10. Linköpings landsbibl.). Brev växlade mellan Vellingk och Triewald (vol. H: 79. Linköping) samt mellan Höpken och Vellingk (Vellingks saml. R.A.) lämna värdefulla bidrag till belysning av Höpkens politiska intriger, varom mera i det följande.

[1] Se härom Barks uttalande i ett brev till Hermelin 1 juli 1705: »Här äro mycket fåå hemma, som vetat hans (:Höpkens) rätta upsåt» (i föreliggande frierihistoria).

[2] Förf. har själv (s. 18) med stöd av Barks korrespondens omnämnt Höpkens utresa i grevinnan Pipers svit samt uppgivit, att denne i samband härmed »haft några djärva giftermålsplaner» utan att dock närmare antyda dessas innebörd. Att det varit fråga om en förbindelse av här ovan angiven

Framställningen av Höpkens insatser under Karl XII:s senare regeringstid — dels som statssekreterare, dels som medlem av upphandlingsdeputationen — hör knappast till avhandlingens starkare partier. Frånsett att det förefintliga materialet endast till en högst begränsad del genomplöjts för uppgiften, har det till yttermera visso fått en rätt splittrad gruppering. En uppläggning efter någon skarpt markerad huvudlinje, t. ex. en undersökning av Höpkens ställning till den holsteinska politiken och dess målsmän — redan på detta stadium — hade givetvis varit till stor nytta för förståelsen av Höpkens senare uppträdande. Av allt att döma har nämligen Höpkens engagement med de holsteinska statsmännen varit både tidigare och intimare, än vad som framgår av förf:s skildring.[1] Om det över huvud taget kan spåras någon grundtanke, som förmår skänka ett visst sammanhang åt Höpkens brokiga politiska intriger och åtminstone tidvis ge dem något av en genomförd statskonsts skimmer — den tid förf:s undersökning omfattar — torde det just vara hans livliga intresse för Holstein-Gottorp och dess utnyttjande till Sveriges fördel i det diplomatiska spelet. Det hade därför varit av intresse att få följa hans holsteinska förbindelser från deras upprinnelse. Utan en grundlig genomgång av det holstein-gottorpska familjearkivet i Oldenburg torde emellertid en tillfredsställande lösning av problemet knappast kunna ges.

Höpkens tidigare förbindelse med de holsteinska statsmännen var uteslutande av personlig ekonomisk karaktär och hade föga med storpolitiken att skaffa. I och med Görtz' uppträdande på den svenska skådebanan övergick den till en typisk karriärförbindelse. Som sådan är den relativt lätt att psykologiskt förklara. Höpken var ju i själva verket tysk, en främling, som långt ifrån helt acklimatiserats i den svenska miljön.[2] Säker-

---

art, är alldeles påtagligt. Se t. ex. Bark—Hermelin 25 mars och 1 juli 1705 samt Hermelin—Bark 14 juni 1705.

[1] Sålunda framgår det av Horns och Görtz' korrespondens från åren 1707—14 (förvarad i Oldenburg), att Höpken redan 1711 varit rätt intimt lierad med Görtz samt varit en anlitad mellanhand mellan Görtz och Horn. Att den senare vågat förtro sig åt Höpken i åtskilliga delikata situationer, t. ex. försäljningen eller förpantningen av den unge hertigens juveler för Sveriges räkning (se min gradualavh., s. 251) tyder ju ock på att han varit säker om Höpkens anknytning åt det holsteinska hållet — en indiskretion hade vid ifrågavarande tillfälle kunnat bereda Görtz obehag från Danmarks sida.

[2] Det förefaller rent av, som om Höpken denna tid icke fullt behärskat svenska språket. Hans korrespondens med svenskar är genomgående avfattad på tyska eller franska dessa år. Hans politiska broschyrer från 1714 (t. ex. den av förf. s. 47 citerade eller den å s. 108 n. 1 först nämnda, som också haft Höpken till upphovsman men felaktigt daterats 1716) äro skrivna på franska. Sistnämnda omständighet är ju i och för sig föga förvånande, då dessa vända sig till en utländsk publik. Förhållandet får emellertid sin egendomliga belysning, då man erfar, att en senare företagen översättning till svenska icke verkställts av Höpken själv utan av en annan person. Höpkens barn synas ännu så sent som 1724 under sina latinlektioner varit vana att »ifrån tyskan på latin öfwersättia» och därvid haft svårt att »vertera af swenska

ligen var det denna omständighet jämte förefintligheten av tidigare förbindelser mellan Höpken och Görtz, som förmådde den senare att lägga det ena uppdraget efter det andra på den förres skuldror. Tydligen har han betraktat Höpken som sitt redskap på ungefär samma sätt, som han gjorde med de andra tyskarna, v. Dernath, Eckleff, Hagen o. a.

Från 1720-talet blir perspektivet ett helt annat. Höpken glider då in i en trängre krets av agerande svenska statsmän i framskjuten ställning, vilka vilja utnyttja Holstein-Gottorp för vissa storpolitiska konjunkturer. Vad som i denna nya situation kan betecknas som Höpkens insats, har förf. behandlat relativt ingående och med delvis nya synpunkter för ögonen. Med all rätt framhåller förf. här bl. a. behovet av en revision av begreppet »holsteinsk» politik. Termen har onekligen en bismak av fientlig propaganda, använd i nedsättande syfte, i ungefär samma mening som »osaklig och osvensk». Man har heller inte anledning, synes det mig, att i stort bestrida riktigheten av förf:s uppfattning, att även Höpken och hans vänner i mångt och mycket leddes av lika nationella motiv som sina motståndare, samt att »deras egentliga syftemål varit det, som de öppet bekände, återförvärvandet till Sverige av de förlorade provinserna, i främsta rummet de ostbaltiska».

Om förf:s framställning av Höpkens engagement i den samtida storpolitiken från frihetstidens början till hans sorti ur kanslikollegiet 1727 i sin helhet är jämförelsevis väl dokumenterad, förefaller det dock, som om en mellanperiod därunder — från det stora sammanbrottet 1718 till Höpkens definitiva övergång till det holsteinska partiet 1723 — uppvisar åtskilliga dunkla punkter. Det står för mig ganska tydligt, att Höpkens anslutning till det s. k. hessiska partiet av honom själv endast var tänkt som en episod och att han även då i själ och hjärta var god holsteinare, beredd att vid första lägliga tillfälle löpa in på det gamla spåret. Att han 1719 gick över till drottningens parti, berodde helt visst på hans tvivelsutan högst befogade omtanke om egen välfärd — det gällde att dra ett streck över det förflutna och närma sig de nya maktinnehavarna, som just för tillfället sutto inne med trumfen i spelet. Holsteinarna seglade med lik i lasten, och det syntes honom därför bäst att se tiden an. Men att han fortfarande sneglade åt holsteinarna till, är alldeles påtagligt. Hade förf. närmare undersökt hans förbindelser åt detta håll, hade han med lätthet kunnat konstatera, hur angelägen Höpken varit att vårda och bibehålla desamma. I all synnerhet hade här förhållandet mellan Höpken och Vellingk bort kunna locka till observation. Vad förf. meddelat rörande dessa herrars inbördes relationer t. o. m. tiden för riksdagen 1723, är egentligen blott några strödda notiser, som

språket». (Se Höpkens eget uttalande i hans förut anförda brev till Benzelius d. y. $^{14}/_{2}$ 1724.)

för övrigt lida av viss inre motsättning på grund av bristande tidsfixering. Inför deras gemensamma intima operationer efter 1723 ställes man därför synnerligen oförmedlat.

I själva verket ger oss emellertid det bevarade källmaterialet[1] vissa fingervisningar, som äro värdefulla nog. Det ger först och främst vid handen, att förbindelsen mellan de båda intrigörerna varit av gammalt datum,[2] att de tidvis stått i livlig korrespondens med varandra, varunder Höpken kunnat lämna Vellingk värdefulla rapporter om rådsherrarnas »differents sentiments» om Vellingks »opinions»,[3] att de gjort varandra ömsesidiga tjänster[4] samt att de haft särskilt livliga förbindelser med varandra just under de kritiska år, då Höpken ansågs höra till det hessiska partiet. Det var under denna tid, som Höpken stod särdeles väl anskriven hos drottningen, och han har tydligen sökt ge Vellingk en illusion av att han gjort allt för att stämma de maktägande välvilligt mot honom och att han nitiskt arbetade i Vellingks intresse. Samtidigt som han i mars 1719 översände till honom den nya regeringsformen, framhöll han i insmickrande vändningar, att man i Sverige allt mer börjat göra Vellingk den rättvisa han förtjänade. Drottningen vore övertygad om Vellingks stora förmåga, särskilt nödvändig under rådande konjunkturer: »je scay même, que Sa Maj:té seroit très aise, si l'âge et la santé de V:tre Ex:ce luy permettoient de venir en Suède». Hon förstode nämligen, att Vellingks närvaro skulle vara henne till allra största hjälp, så mycket mer som hon inte funne det stöd, varav hon vore i behov, »hos andra»[5] — insinuationen gällde tydligen Horn, som ju stod på spänd fot med drottningen och strax därpå också avskedades.

Under den del av året (1719), då Höpken deltog i fredsförhandlingarna med England, var han synbarligen mera tystlaten. Han visste, att Vellingk var ivrig motståndare till uppgörelsen med denna makt, och därför har han tydligen aktat sig för att informera Vellingk allt för grundligt om vad som förehades. Först sedan fredsverket lyckligen bragts i hamn, gav han Triewald i uppgift att sätta upp »une histoire complette» om freden jämte akter, instruktioner och övriga handlingar i målet att tillställas Vellingk, samtidigt som han genom Triewald lät försäkra denne.

[1] Detta består på denna punkt dels av brev från Höpken till Vellingk, från Vellingk till Triewald — även han som bekant ivrig holsteinare — och vice versa (vol. H. 79. Linköping), dels av brev från Höpken till Vellingk 1714—21 samt ett 30-tal koncept av Vellingks hand avsedda för Höpken 1714—20. (Vellingks saml. R.A.)

[2] Se t. ex. breven från Höpken—Vellingk av 7 febr. 1721, däri han säger sig »attaché à votre Excellence depuis mon jeunesse», samt av 31 maj s. å., vari han berör sin tacksamhet mot V. »dont j'ay été pénétré ..... depuis les premières années de ma vie.»

[3] Se Vellingks koncept 5 juni 1714.

[4] Se t. ex. Vellingks koncept 5 juni 1714, 2 jan. 1720.

[5] Höpken—Vellingk 30 mars 1719 (Vellingks saml. R.A.).

att han själv ingen skuld hade i att Vellingk så länge lämnats utan underrättelser i dessa viktiga frågor.[1] Ett svarsbrev från Vellingk tilll Triewald visar den förres livliga ansträngningar att undanröja alla spår till misstämning mot Höpken för de uteblivna informationerna.[2]

Följande års brevväxling sysslar bl. a. med den planerade Braunschweigkongressen. Det hör till pjäsen, att Höpken i grund och botten var motståndare till hela denna aktion — såsom tydligt framgår av förf:s egen framställning (s. 117—18) — samt att han vidare med all energi men föga framgång sökte utestänga sin personlige fiende, Erik Sparre, från ambassaden (s. 93—94). Däremot känner man inte närmare till — varken Malmström eller förf. ge någon antydan härom — någon speciell aktivitet från Höpkens sida till förmån för Vellingks kandidatur. När emellertid affären beröres i breven, framställes den på följande sätt av Höpken: Starka och illvilliga krafter hade varit i rörelse för att hindra, att Vellingk utsåges till ambassadör.[3] Men tack vare »les honnêtes intrigues», som Höpken med framgång bedrivit, hade det hela dirigerats därhän, att Vellingk blivit utsedd. Smickrande sig med att härmed även ha gjort »un service important à l'État», beder han med en artig gest Vellingk att själv föreslå de instruktioner, som borde uppsättas. För att ytterligare understryka uppdragets begärlighet och därmed ock värdet av den tjänst han gjort adressaten, tilllägger han: »Plusieurs ont eu une très grande envie d'y (: à Brunswyk) aller»[4] — av allt att döma en ganska fri och väl tillrättalagd relation om vad som passerat.

Under det sista året av de båda statsmännens korrespondens från Vellingks utomlandsvistelse (1721) hade Höpken glidit en smula ut ur brännpunkten och börjat misstänkas för holsteinska intriger. Trots sin »envie extrême» att vara Vellingk »utile» kunde han föga göra utan hänvisade menande till sina ringa möjligheter — »ma petite sphère d'activité». I samband härmed berör han sin broders bekanta fredsaktion — varom förf. själv lämnat åtskilliga upplysningar (s. 124 ff.). »La presente bizarrerie des conjunctures» såväl som de misstankar broderns hemkomst framkallat ålade brevskrivaren försiktighet. En lätt fingervisning i slutet av brevet antyder, var de närmare de-

---

[1] Triewald—Vellingk 29 okt. 1719. (H. 79. Linköping.)

[2] Vellingk—Triewald 27 nov. 1719 kopia. (Ibdm.)

[3] Eftersom Vellingk redan befann sig på tysk botten, ansågs han i själva verket från rent praktisk synpunkt synnerligen lämplig för uppdraget att representera Sverige.

[4] Höpken—Vellingk 15 april 1720. (H. 79. Linköping.) Vilken andel Höpken verkligen kan ha haft i Vellingks utnämning har jag ej haft tillfälle närmare utröna. De ursprungligen av S. U. utsedda — E. Sparre, O. R. Strömfelt och v. Stade — hade emellertid avsagt sig uppdragen, varefter Vellingk och Gyllenborg fått träda i stället. (Malmström, I, s. 236, 292.)

taljerna kunde inhämtas: »Mons:r de Triewal connoit encore les causes secrètes de mon silence.»[1]

Man kan av de fragmentariska notiser jag här meddelat sluta sig till att Höpken, under den tid han officiellt räknades till det hessiska partiet, varit angelägen om att ha en väg öppen åt motsidan och att han valt Vellingk och Triewald till sina kanaler åt detta håll. I all sin torftighet ge de bevarade breven en rätt god inblick i hans sätt att gå tillväga och lämna därigenom en icke alldeles oväsentlig belysning åt hans skiftande fysionomi.

Om förf., såsom förut framhållits, varit angelägen att åstadkomma en skälig rehabilitering av Höpkens och hans »holsteinska» vänners politiska strävanden, kan man å andra sidan knappast förebrå honom att ha försökt bereda Höpkens något skamfilade rykte en generell upprättelse. Dock förefaller det kanske, som om förf. på en och annan punkt sträckt sig något längre i välvillig förståelse av Höpkens motiv, än som varit av nöden. Försvaret för Höpkens insats vid fredsunderhandlingarna med England—Hannover 1719 synes mig sålunda något skruvat. I motsats mot Malmström, som skarpt klandrat de svenska underhandlarna för deras lättrogenhet och oskicklighet, gör förf. gällande, att Höpken för sin del ej haft sin tanke riktad på den engelska flottans *omedelbara* ingripande till Sveriges förmån utan blott syftat på »krigets fortsättning med engelsk hjälp till de förlorade provinsernas återtagande» (s. 107). I själva verket torde det varit tämligen likgiltigt, vilken synpunkt Höpken haft för ögonen — en omedelbar flottaktion eller allmän hjälp. Försummelsen ligger naturligtvis däri, att han ej skaffat några säkra *garantier* för den åsyftade hjälpen, varken i det ena eller andra avseendet. När Höpken, som förf. medger, »över huvud ej tycks ha räknat med möjligheten att genom pressning och motbud utverka någonting», visade han sig uppenbart oduglig som underhandlare. Förf:s följande resonemang förstärker endast ytterligare intrycket av Höpkens och hans medagerandes valhänta förfarande. Han framkastar nämligen (s. 109—10) en förmodan, att man verkligen sökt »avpressa Carteret en tillräcklig förbindelse», men att man sedan »kommit underfund med att ministern ej ägde fullmakt att förfoga över Norris eskader». I så fall borde väl underhandlarna än mer känt sig manade att uppskjuta fredens undertecknande. Höpkens hela uppträdande i det följande är för övrigt präglat av samma lättsinniga optimism. Han försvarar i rådet Carterets undanflykter, är beredd att utan vidare uppoffra Sveriges tyska provinser (s. 115—16) och försäkrar helt frankt i kanslikollegiet: »på den engelske sidan hafva vi *realiter* pängar, skepp och folk».[2]

Självfallet kan man inte bilda sig en förutsättningslös upp-

[1] Höpken—Vellingk 7 febr. 1721. (Vellingks saml. R.A.)

[2] Kanslikoll. prot. 7 sept. 1719. Förf. refererar vad som passerar på detta sammanträde (s. 118) men citerar ej ovan anförda passus.

ttning om Höpkens och de svenska underhandlarnas ansvar lenna negociation utan att äga en grundlig kännedom om den gelska politikens verkliga mål och avsikter vid ifrågavarande uation. Åtminstone tarvas ingående kunskap om den engelska geringens instruktioner såväl för dess diplomatiska ombud lord Carteret — som dess militära — amiral Norris. Märkgt nog har förf. icke alls tagit notis om dessa instruktioner, m numera föreligga tillgängliga i tryck — »British diplomatic structions 1689—1789, vol. I. Sweden, 1689—1727», utgivna J. F. Chance, London 1922 — varigenom framställningen väl på denna punkt som beträffande Höpkens ställning till n engelska politiken i senare avsnitt kommit att hänga i lufn.

I det stora hela synes förf. haft blicken öppen både för vidden Höpkens politiska konjunkturspel och för begränsningen av ans reella möjligheter samt den bristande överensstämmelsen m emellan. Här och var har dock kanske perspektivet utsatts för förskjutning, varigenom Höpken stundom tilldelats en roll, m han i realiteten icke spelat. Detta sammanhänger delvis rmed, att förf. vid sin undersökning av Höpkens ställning ll tidens större frågor huvudsakligen bemödat sig om att illurera densamma genom en riklig användning av Höpkens egna ttalanden — eventuellt också andras uttalanden om Höpken — tan att med motsvarande bredd återge den yttre ramen till händelserna, de reella förutsättningarna för Höpkens uppträdande amt övriga agerandes insatser. Härigenom har Höpkens egen oll ofta kommit att framstå i en skarpare relief, än som i sak arit motiverat.

Ett exempel torde bäst belysa anmärkningens innebörd. Sånda gör förf. s. 186 ff. gällande, att den engelske ministern i tockholm, Stephen Poyntz, år 1725 »länge svävat i ovisshet om uruvida han genom Horn eller Höpken bäst skulle kunna ernå et åtrådda inflytandet i svensk politik». Man frestas här dra en tvivelsutan fullständigt oriktiga slutsatsen, att Horn och löpken kunde anses ungefärligen likvärdiga i betydelse för England. Man skulle möjligen ha kunnat komma till förf:s uppattning genom att — som han tydligen gjort — uteslutande läsa ttalandena om Höpken i den engelska korrespondensen men förigå dem, som handla om Horn. Som förf. dessutom saknat kännedom om den engelska regeringens instruktioner till Poyntz, r misstaget än förklarligare. Granskar man emellertid dessa, an man inte gärna känna sig tveksam om vem av de båda herarna ledningen helst önskat vinna. Det är alldeles uppenbart, tt det är Horn, som man satte högst pris på. Man hade ingening mot att också förvärva Höpken och var t. o. m. beredd att ffra 1,000 pund på honom,[1] men man betraktade honom sam-

[1] Instruktionen av 7 sept. 1724 § 22. (Dipl. instr. s. 181.)

tidigt som en högst suspekt figur: »As to Sieur Höpken», heter det sålunda i den särdeles träffande karakteristik, som ägnas honom i den hemliga instruktionen för Poyntz 1724 (7 sept.) ... »he is a man of very good understanding and capable of doing service; but he is addicted to no party so strongly as to his own interest and is therfore likely to be biassed or brought over by arguments of that nature. This is such a character, that you will see, that you ought not to trust him ...» Det utrymme, som i den ovan anförda specialinstruktionen ägnas åt anvisningar i fråga om »behandlingen» av Horn, är så ojämförligt större än det, som i motsvarande fall kommit Höpken till del, att man redan därav kan sluta sig till vidden av den engelska politikens intresse för de båda parterna. Under det blott en av instruktionens 24 paragrafer hänsyftar på Höpken, handla inte mindre än 11 direkt om Horn. Bläddrar man sedan igenom breven från engelska regeringen till Poyntz under år 1725, märker man lätt, att Höpken över huvud taget inte alls nämns, under det Horn städse står i korrespondensens centrum. Det framhålles ständigt, att regeringen betraktade Horn som den mäktigaste, redbaraste och för England mest disponerade mannen i Sverige, den ende, på vilken man helt kunde lita.[1] De medel, som vid visst tillfälle anvisats Poyntz för bearbetning av de ledande kretsarna i Sverige, beordrades han ställa »entirely under Count Horn's direction».[2] Poyntz ålades en annan gång meddela Horn, att han av sin regering befallts »to follow his advice and directions not only in this affair but in all things you (: Poyntz) have to transact at the court of Sweden». Samtidigt fick han i uppdrag att upplysa konung Fredrik om att denne hade att räkna på den engelske konungens avtagande tillgivenhet, om han undandroge Horn sitt förtroende.[3] Höjdpunkten nåddes, då Poyntz anbefalldes att i föreliggande politiska konjunktur — Sveriges anslutning till Hannoverska alliansen — »take Count Horn's opinion in all you do and move in it as he advices» och detta t. o. m. utan att invänta närmare anvisningar från England (»without expecting any further orders from the King»).[4] Samtliga dessa uttalanden härröra från år 1725. Att Poyntz under sådana omständigheter kunnat sväva i ovisshet om vem som för England betydde mest och vem han därför borde inrikta sig på att vinna, måste anses fullständigt uteslutet.

Granskar man arbetet ur metodisk synpunkt, kan man knap-

---

[1] Se förutom huvudinstruktionen Townshends brev till Poyntz 6 apr 1725, däri han trots sitt missnöje med Horns åtgärder uttryckligen betonar att »he has certainly better abilities and more credit in his country than any of those employed by the king». (Dipl. instr. s. 189.)

[2] Townshend—Poyntz 21 sept./2 okt. 1725 o. a. a. s. 197.

[3] Townshend—Poyntz $^{14}/_{25}$ okt. 1725 a. a. s. 198.

[4] O. a. brev (s. 198).

ast undgå att lägga märke till vissa brister av teknisk art. Bibliografien är uppgjord med föga noggrannhet och ger prov å åtskillig inkonsekvens. Återgivandet av källorna röjer på ina punkter en viss osäkerhet, särskilt i fråga om citat på rämmande språk. Icke heller har förf. gjort klart för sig den äxlande användningen av olika tidsbestämningar — gammal, svensk» och ny stil — vadan en högst besvärande blandning av lateringar förekommer, som här och var gett anledning till direkt felaktiga tidsfixeringar. Förtrogenheten med gängse tekniska hjälpmedel kunde ock ha varit grundligare.[1]

Även om här påtalade brister påtagligen begränsa användbarheten av föreliggande arbete, skall det å andra sidan villigt erkännas, att författaren framlagt en både välskriven och med berömvärd knapphet sammanställd studie av ofta god observans och med utpräglad förståelse för de olika sidorna i Höpkens skiftande personlighet.

Sven Grauers.

Sweden and the American Revolution. By Adolph B. Benson, New Haven. The Tuttle, Merehouse & Taylor Company 1926. 216 s.

Under det sista kvartsseklet har bland svensk-amerikanarna i U. S. A. ett allt starkare intresse framvuxit för utrönandet av det historiska sambandet mellan svenskarna i Sverige och i Amerika. Detta nyvaknande intresse, vars för den europeiska världen synligaste uttryck torde utgöras av publikationerna »American-Scandinavian Review» och »Swedish historical Society of America. Year-book», har hittills väl mest inriktat sig på rent person- och lokalhistoriska frågor. Dock har på den svensk-amerikanska forskningens fält redan arbeten med mera centralhistorisk syftning framkommit; här må blott erinras om Amandus Johnsons år 1911 utkomna, brett anlagda historik över de svenska nybyggena vid Delaware. År 1926 utökades denna i dubbel mening svensk-amerikanska historieskrivnings meritlista ytterligare, då professorn i germanska språk vid Yale-universitetet, Adolph Burnett Benson, utgav ett arbete med ovanstående titel.

Redan i första kapitlet söker förf. — i överensstämmelse med en i inledningen antydd disposition — karakterisera och förklara Sveriges ledande politiska personligheters, dess i kriget

[1] Sålunda hade förf. med lätthet kunnat identifiera de å s. 108 n. 1 efter Droysen citerade flygskrifterna genom att slå upp i Warmholtz' eller Bygdéns arbeten. Han hade då kunnat konstatera, att ifrågavarande broschyrer icke alls avspeglat »europeiska tänkesätt» utan emanerat från rent svenskt håll. Då i själva verket en av dem författats av Höpken, hade det från förf:s utgångspunkt varit av intresse att ha fått detta klarlagt.

deltagande officerares och vårt folks allmänna ståndpunkt till de amerikanska kolonisternas frigörelsekamp. Den allmänna sympati, varmed svenskarna enligt förf:s mening följde amerikanarnas strävanden, bottnar sålunda icke blott i de orsaker av rent praktisk-egoistisk natur, bland vilka beroendet och behovet av Frankrike var den främsta; den förklaras enligt Benson även — och kanske främst — av svenska folkets medfödda frihetskärlek. För den unga fristaten särskilt nyttigt blev det förstående intresse, som en av Sveriges ledande diplomater vid denna tid, greve Gustav Philip Creutz, ägnade amerikanarna. Det var i någon mån den svenske parisambassadörens »anciennitet såsom diplomatisk representant, respekten för hans övertygelse och hans egen entusiasm för Franklin och de amerikanska kolonierna, som skapade en så amerikavänlig stämning i diplomatiska kretsar»! Dock hyste Sveriges konung ej samma sympati för amerikanarna som Creutz. Om Gustav III emellertid i sin privata åskådning betraktade kolonisterna såsom rebeller mot deras laglige överherre, förstod han ändå, vilka fördelar, politiska och kommersiella, koloniernas frigörande kunde medföra för hans rike. Följaktligen blev konungen av Sverige ändå i viss mån, nolens volens, den unga republikens bundsförvant. Den svenska regeringens amerikavänliga hållning framkallade i engelsk press åtskilliga hätska uttalanden, medan kolonisternas tidningar förtjust annoterade alla de av svenska myndigheter vidtagna åtgärder, som kunde tänkas riktade mot England. Benson meddelar i utdrag några av dessa engelska och amerikanska tidningsnotiser.

Det synes onekligen, som om Bensons kortfattade framställning av den svenska utrikespolitiken under dessa oroliga krigsår blivit i någon mån ensidig. Redan ett flyktigt studium av Castréns och Odhners välbekanta arbeten — vilka Benson ofta anlitat— ger en helt annan, mera nyanserad bild av svensk utrikesdiplomati under dessa den Schefferska regimens senare år. Och en ur detta ämnes synpunkt företagen, förutsättningslös granskning av de svenska depescher, som under kriget gingo till och från Bourbon-hoven,[1] ge i själva verket starka belägg för en uppfattning, avsevärt skild från Bensons.

Det är bekant, att Gustav III:s huvudsakliga utrikespolitiska intresse gällde den europeiska kontinenten. Det blev därför en stor besvikelse för den svenske konungen, då Frankrike år 1778 i stället för att påtaga sig fredsmäklarens roll i det bayerska arvföljdskriget med berått mod kastade sig in i den engelsk-amerikanska tvekampen, ett kostsamt företag, som för Sveriges del kunde komma att resultera i de franska subsidiernas indragning. Av Creutz' diplomatiska brevväxling från dessa år framgår myc-

[1] Av dessa för studiet av tidens svenska utrikesdiplomati ytterst viktiga källor har den amerikanske författaren genom i riksarkivet verkställd avskrift känt och utnyttjat ambassadören Creutz' korrespondens från krigsåren.

et tydligt med vilken ovilja både Gustav III och hans minister Paris sågo Frankrike gå mot kriget.[1] För övrigt måste man id bedömandet av Sveriges politiska ståndpunkt gentemot den nga nordamerikanska fristaten noga ihågkomma, att kolonisteras frigörelsekamp endast var ett litet led i den hela världen mspännande handelskampen mellan Frankrike och England. Amerikas Förenta Stater räknade omkring 1780 icke flera (»via») invånare än det samtida Sverige. En senare tid, som har en amerikanska millionstaten för ögonen, vill gärna glömma detta betydelsefulla faktum. De nordamerikanska koloniernas trid för friheten var visserligen i de samtida europeiska statsmännens ögon en synnerligen intressant och ingalunda oviktig tilldragelse, men den var ändå blott ett lokalt begränsat krig, om utkämpades i ett av Englands många utomeuropeiska koonialområden. De svenska paris- och madridministrarnas ofta nnehållsrika rapporter över vad sig i kriget tilldragit bestyrka laende riktigheten av denna uppfattning. Greve Creutz uppkattar visserligen rent teoretiskt — man kunde frestas säga literärt! — de amerikanska kolonisternas strävanden.[2] Några uttalanden, som röja ett mera speciellt intresse för den unga fristaten, stå däremot mera sällan att finna i parisambassadörens officiella eller privata brevväxling från krigsåren.

Åt frågan om Sverige och den väpnade neutraliteten ägnar Benson sin boks andra kapitel. Förf. låter framställningen börja med en redogörelse för de olika motiv, som drevo Nordeuropas makter att sluta sig ihop för att skydda sin handel och sjöfart. Som den djärvaste och mest konsekvente initiativtagaren till denna väpnade sammanslutning framstod under åren 1778—1780 otvivelaktigt Sverige, medan Danmark och Ryssland av fruktan för England önskade en mera försiktig, resp. lokalt begränsad samverkan. Att man på amerikanskt håll tillfullo uppskattade den svenska regeringens ansträngningar, belyser förf. genom att i utdrag meddela åtskilliga av de skrivelser, som ett av Förenta staternas diplomatiska ombud i Europa, John Adams, under året 1780 hemsände till kongressen.

Man skulle mot Bensons liksom mot många andra populärhistoriska framställningar av det stora fransk-engelska sjökrigets historia kunna rikta den anmärkningen, att den alltför ensidigt uttytt den väpnade neutraliteten såsom en följd av Englands tyranniska herravälde på haven. I själva verket utlöpte, i synnerhet vid krigets början, kapare jämväl från franska, nordamerikanska och spanska hamnar. Framför allt uppträdde de spanska kaparna med ett godtycke, som i alla neutrala länder uppväckte indignation och de livligaste protester.[3] Det ovanligt hänsynslösa

---

[1] Castrén, Gustav Philip Creutz (Hfrs 1917), s. 270 f.

[2] Jfr t. ex. en apost. från Creutz av $^{8}/_{10}$ 1778.

[3] Medan Frankrike och U. S. A. offentligt erkände sig villiga att i allo följa den väpnade neutralitetens grundsatser, förklarades det uttryckligen från

övergrepp från spansk sida, som blev den direkta anledningen till kejsarinnan Katarina II:s berömda marsdeklaration, får därför ingalunda betraktas såsom ett enstaka, i sig självt betydelselöst fall; det var tvärtom typiskt, ett omdöme, som befästes vid läsningen av de hjärtskärande klagobrev, som de svenska madridministrarna under krigsåren hemsände till Stockholm.[1]

Beträffande de olika ståndpunkter, de nordiska makterna intogo till den väpnade neutraliteten, faller det genast i ögonen, att den danske statsmannen Bernstorffs roll borde erhållit en klarare och historiskt riktigare utredning i Bensons arbete. Danmark var villigt att i samförstånd med den svenska regeringen framföra diplomatiska klagomål i London men åsyftade aldrig en väpnad sammanslutning till handelns skydd.[2] Däremot borde Frankrikes insats i den väpnade neutralitetens historia kraftigare ha poängterats. Att den franska regeringen i högsta grad verkat för det väpnade neutralitetsförbundets realiserande, betygas tillfyllest av de diplomatiska skrivelser, som under åren närmast före 1780 växlades mellan Vergennes och det franska hovets representanter i Stockholm, Köpenhamn och S:t Petersburg.[3]

I nästa avsnitt av här föreliggande arbete skildras de under krigsåren begynnande handelsförbindelserna mellan Sverige och U. S. A. och den svensk-amerikanska handels- och vänskapstraktatens tillkomst.

Handeln mellan Sverige och de amerikanska kolonierna synes före revolutionen huvudsakligen ha varit av indirekt karaktär. I och med kriget förändrades emellertid situationen. Under krigsåren började småningom ett direkt varuutbyte att förmedlas mellan Sverige och U. S. A. Amerikanska fartyg tilläts inlöpa i svenska hamnar, och året innan freden slöts medgav den svenska regeringen två års nederlagsfrihet för varor, som på svenska fartyg hemförts från Nordamerika eller Västindien. Enligt Benson drevs denna svensk-amerikanska handelsrörelse till en början med amerikanska fartyg och på amerikanskt ansvar. Om detta varuutbytes karaktär och de förhoppningar, som särskilt i

---

ledande spanskt håll, att Spanien toge Englands sjörätt till föredöme. (Jfr det memorial av 18/2 1780, som Florida Blanca överlämnade till baron Ramel!).

[1] Tidtals härskade mellan hoven i Stockholm och Madrid ett synnerligen spänt förhållande. Florida Blanca klandrar vid flera tillfällen de nordiska utrikeskabinettens uppträdande och insisterar t. o. m., att såväl Gustaf III som hans kanslipresident ådagalagt en tydlig böjelse för engelsmännen, särskilt vida som man från svenskt håll visat betydligt mera överseende gentemot dessas kaperier än gentemot spanjorernas (dep. från Heland 12/11 1778, 1.. 17/7 1780). Ulrik Scheffer å sin sida gav i sitt meddelande till den svenske madridrepresentanten av 15/3 1781 ett koncentrerat uttryck åt vad man kände inför spanjorernas alltjämt pågående kaperier: »Och det är en sanning, att Spanien tillfogat H. M:s flagga mera osäkerhet, dess handlande undersåtare mera skada än någonsin Engeland . . .»

[2] Jfr H o l m, Om Danmarks Deltagelse i Forhandlingerne om en væbnet Neutralitet fra 1778—1780 (*DHT* 3: 5), s. 29 ff.

[3] Jfr F a u c h i l l e, La diplomatie française et la ligue des neutres de 1780 (Paris 1893), s. 209 ff.

göteborgska köpmannakretsar anknötos därtill, lämna samtida postontidningar intressanta upplysningar.

Som bekant tog sig det svenska intresset för den nyöppnade nordamerikanska handelsmarknaden ett markant uttryck i den halvt hemliga mission, som anförtroddes bergsrådet S. G. Hermelin; fruktan för England gjorde, att man officiellt lät karakterisera bergsrådets redan under kriget företagna resa såsom en naturvetenskaplig forskarexpedition.[1] Hermelins färd, vilken åsyftade ett närmare utforskande av de finansiella möjligheter, som den unga republiken kunde erbjuda svensk handel och industri, utgör ett eklatant bevis på den ekonomiska livaktighet och vakna initiativkraft, som in i det sista präglade Ulrik Scheffers regim. Man skulle väntat sig, att Benson i sin framställning något stannat inför denna viktiga punkt. Det förtjänar i detta sammanhang påpekas — något som egendomligt nog undgått icke blott Benson utan även Odhner — att av Hermelins två »reseberättelser» den ur föreliggande ämnes synpunkt mest givande är den otryckta, i riksarkivets Americana-samling förvarade relationen. Den skänker genom sina talrika och trovärdiga detaljuppgifter en högst intressant belysning åt den begynnande kommersiella samfärdseln mellan Sverige och U. S. A.

Det för samtid och eftervärld mest synliga uttrycket för Sveriges och Förenta staternas ekonomiska samverkan blev emellertid den svensk-amerikanska handels- och vänskapstraktat, som avslöts i mars månad 1783. Underhandlingarna hade då pågått i nästan ett år. Förf. följer ej i detalj förhandlingarnas växlande förlopp utan låter detta endast belysas av några strödda utdrag ur depescherna från de nordamerikanska diplomaterna, Adams och Franklin, vilkas uppgifter förf. understundom något okritiskt återger. I detta sammanhang hade man av den amerikanske författaren onekligen väntat en något fylligare — och riktigare! — framställning. Då emellertid en mera detaljerad kritik knappast kan komma i fråga här, må blott en principiell anmärkning framställas. Under hösten 1782 gingo som bekant förhandlingarna rörande handels- och vänskapstraktaten raskt framåt, och det såg ut, som om ur dessa tämligen snart skulle framgå ett tillfredsställande resultat. Men på nyåret 1783 anlände så plötsligt från Stockholm till Paris ivriga befallningar om att vederbörande skulle skjuta på underhandlingarna, till dess nya order anlänt. Creutz, som jämte Franklin redan undertecknat traktatexemplaren, måste göra, som han själv skriver, »det nästan omöjliga» och lyckades verkligen förmå den amerikanske diplomaten till den eftergiften, att de redan signerade exemplaren brändes. Nya undertecknades 8 februari och postdaterades — förmodligen 5 mars[2] — till 3 april.

[1] Jfr dep. från Creutz av $^{7}/_{11}$ 1782.

[2] Postdateringen tror jag man med all säkerhet kan fastställa till $^{5}/_{3}$. Creutz (dep. av $^{8}/_{3}$) och Franklin (brev till Livingston av $^{7}/_{3}$) lämna på denna punkt fullkomligt överensstämmande uppgifter.

Bensons fullständiga obekantskap med postdateringen och dess orsaker tyder onekligen på ett något ytligt studium av de svensk-amerikanska förhandlingar, som kring årsskiftet 1782—83 bedrevos i Paris.[1] Man kan f. ö. knappast undgå att ställa den bristfälliga framställningen på denna punkt i samband med förf:s här redan förut påtalade schematiserande uppfattning om Sverige såsom Frankrikes-U. S. A:s vän och Englands fiende. Det neutrala svenska utrikeskabinettets svåra dubbelställning kanske ingen gång under krigsåren framträder med en sådan förbluffande klarhet som just under förhandlingarna om handels- och vänskapstraktaten med Nordamerikas Förenta stater. Den svenske konungen har under hösten 1782 och våren 1783 slitits mellan sinsemellan stridiga motiv, vilka drivit honom till de hastiga order och kontraorder, som helt förklara de Creutz-Franklinska förhandlingarnas växlande och ologiska förlopp: farhågan att genom ett alltför djärvt steg utsätta sig för Englands misshag och lusten att få äran bliva den förste neutrale monark, som slöte fördrag med den unga republiken. Det är tydligt, att Gustav III mot årsskiftet 1782—83 i hopp om Englands snara besegrande vågat sig för långt på de merkantilt-politiska förhandlingarnas riskabla väg. Då det med en gång stod klart för honom, att Englands krafter ännu på långt när ej voro uttömda, åtrade han sig, blev försiktig och gav sin underhandlare i Paris de kontraorder, som voro så svåra att efterkomma.

Femte kapitlet[2], där förf. även uppehåller sig vid några av de mera betydande amerikanska svensk-ättlingarnas personliga insatser i frihetskampen, formar sig huvudsakligen till en undersökning av frågan rörande det svenska folkelementets storlek i Förenta staterna före och under revolutionstiden. Överhuvudtaget måste enligt Bensons mening avkomlingarna till de skandinaviska pionjärerna ha varit betydligt talrikare — de voro omkring 1780 sannolikt ungefär 20,000 — än vad av åtskilliga amerikanska författare antagits. De felräkningar, som i dessa fall förekommit, äro så mycket förklarligare, som de i gemen återgå på den synnerligen ofullständiga och otillförlitliga folkräkning, som företogs i U. S. A. år 1790. En kritisk undersökning av detta svensk-amerikanska folkelements storlek försvåras därjämte i oerhörd grad av den anglicering de flesta svenska namn nästan genast efter sina bärares ankomst till amerikansk jord undergått.

Till Bensons intressanta och på amerikanskt material baserade undersökningar skulle från speciellt svensk synpunkt vara

---

[1] Se Benson, a. a., s. 51, not 3.

[2] Bensons skildring av Creutz i fjärde kapitlet är mera en i största korthet i huvudsak efter Castrén, skisserad levnadsteckning än ett försök till redogörelse för den svenske parisministerns politiska ståndpunkt under kriget. Jag har därför ansett mig kunna saklöst utesluta ett referat av förf:s framställning på denna punkt.

åtskilligt att tillägga. Det förefaller onekligen, som om huvudproblemet härvidlag icke så mycket skulle bestå i påvisandet av det exakta antalet svensk-amerikaner anno 1780 utan i stället borde formuleras: kände sig dessa svensk-ättlingar i någon mån som svenskar? Bibehöllo de vid tiden för revolutionens utbrott någon känsla av samhörighet med det gamla moderlandet? Givetvis bör man icke vid en undersökning av förhållandet mellan Sverige och Amerikas Förenta stater under revolutionsåren glömma de traditionens och blodfrändskapens band, som förenade svenskarna på båda hållen. Men å andra sidan får i en opartisk framställning ej heller saknas ett omnämnande av de starka tendenser i rakt motsatt riktning, som faktiskt förefunnos, tendenser, som bl. a. resulterade i att den svenska kyrkan just under dessa år definitivt avsade sig det beskyddarskap över de fyra svenska församlingarna vid Delaware, som den under nära ett sekels tidrymd utövat.[1]

Det synnerligen omfångsrika sjätte kapitlet av »Sweden and the American Revolution» — det upptager en fjärdedel av hela bokens sidoantal — fylles av en av Benson uppgjord förteckning över de till ett sjuttiotal uppgående svenska officerare, som deltagit i striden för Amerikas frihet. Ett exakt fastställande av dessa svenska krigares antal erbjuder emellertid — som förf. redan i inledningen påpekar — betydande svårigheter på grund av att det franska källmaterialet ofullständigt bevarats och att de i franska handlingar uppträdande svenska namnen förete en till oigenkännlighet »gallicerad» stavning. Säkrare uppgifter stå naturligen i dessa fall att hämta från svenskt håll, främst ur Creutz' depescher och svenska flottans meritförteckningar från krigsåren.

Det är givet, att den praktiska utbildning, dessa svenska officerare, av vilka flera sedan gjort sig ett berömt namn i vår sjökrigshistoria, förskaffade sig genom deltagandet i det stora sjökriget, förklarar mycket av den förvånande krigsduglighet, som Sveriges flotta visade 1788—90. I så måtto har det amerikanska frihetskriget indirekt haft en viss betydelse för Sverige. Naturligtvis ha också de i den stora striden deltagande svenska officerarnas krigiska gärning betytt åtskilligt för den unga amerikanska fristaten. Dock knappast så mycket, som man med utgångspunkt från Bensons framställning skulle förmoda! Det är visserligen obestridligt, att flera av dessa svenskar voro besjälade av den republikanska frihetens anda och med entusiasm gingo att kämpa för den unga republikens sak. Man bör dock i detta sammanhang noga beakta, att svenska krigsmän endast i

[1] Jfr Norberg, Svenska kyrkans mission vid Delaware (Sthlm 1893), s. 208. De svensk-amerikanska församlingarnas, nu i Uppsala domkapitels arkiv förvarade, kyrkoarkivaliska handlingar, som av Norberg begagnats, ge tvivelsutan starka belägg för uppfattningen, att de amerikanska svensk-ättlingarnas känsla för det gamla fosterlandet — åtminstone för dess kyrka — vid tiden för frihetskrigets utbrott varit ytterst minimal.

rena undantagsfall synas ha tjänstgjort i de av kolonisterna uppsatta truppförbanden. Även de svenska i fransk tjänst engagerade lantofficerare, som på amerikansk jord stridde mot England, äro lätt räknade. De allra flesta bland de i kriget deltagande svenskarna voro nämligen — såsom Benson riktigt anmärker — anställda i det franska sjövapnets tjänst.

Sin boks två sista kapitel ägnar den amerikanske författaren åt ett par av de mera bemärkta i kriget deltagande svenskarna, Axel von Fersen och Curt von Stedingk. Bensons skildring av dessa båda svenska adelsmäns krigiska öden och äventyr på amerikansk jord skall här ej återgivas. Jag vill endast opponera mot förf:s uppfattning om Fersen. Denne var, menar Benson, ingen »trångbröstad aristokrat» utan tvärtom en man med färre fördomar än de flesta av sin samhällsklass, uppfostrad som han var »i en atmosfär av vad man på den tiden ansåg som liberala idéer». Denna bild av Axel von Fersen d. y. är knappast den rätta. Det är frågan, om icke denna lysande, men ytliga personlighet, som den träder oss till mötes i bevarade brev och anteckningar — man erinrar sig främst den helt nyligen av Alma Söderhjelm utgivna dagboken — ändå rätt väl täckes av uttrycket »trångbröstad aristokrat». Att den elegante hovmannen och drottninggunstlingen ej kände sig odelat angenämt berörd av den närmare konfrontationen med den unga demokratiska fristaten. kan f. ö. utläsas på flera ställen i de brev, som Axel von Fersen d. ä. fick sig tillskickade från sonen under krigsåren. De bära otvetydiga vittnesbörd om den ovilja och oförståelse, varmed den unge svenske ädlingen betraktade den i hans ögon alltför plebejiska och merkantilt intresserade amerikanska befolkningen.[1]

Avslutningsvis skulle en allmän anmärkning kunna framställas mot hela det Bensonska arbetet, vilket dock — som i inledningen angives — blott tillkommit såsom ett verk av en lekman, utan anspråk på fullständighet. Man hade önskat en något jämnare komposition, litet mindre om t. ex. den väpnade neutraliteten, men kanske litet mer om Delaware-svenskarna och deras ställning till såväl sitt gamla som sitt nya fosterland före och under kriget. Det är också klart, att en framtida, *uttömmande* framställning av Sveriges förhållande till det nordamerikanska frihetskriget ej kan få sakna det intressanta men svårskrivna kapitel, som kommer att handla om det andliga inflytande, som den amerikanska revolutionen utövat i Sverige. Bensons relativa tystnad på denna punkt förringar dock ej värdet av hans vackert utstyrda bok, som både på grund av ämnet och den lediga framställningen väl förtjänar alla svenska läsares intresse.

[1] Jfr t. ex. K. P. Wormeley, Diary and Correspondence of Count Axel Fersen (Boston Hardy 1902), s. 38 f.

Kjell Kumlien.

a politique du roi Oscar I pendant la guerre de Crimée. Etudes diplomatiques sur les négociations secrètes entre les cabinets de Stockholm, Paris, St. Pétersbourg et Londres les années 1853—1856. Av Albin Cullberg. I, Sthlm 1912; II, Sthlm 1926.

År 1902 utkom i Stockholm under signaturen Georges n broschyr, kallad »Politiska reflexioner», vilken på den tiden äckte åtskilligt uppseende genom sitt oförbehållsamma plädeande för ryssvänlig svensk politik. Denna tendens var så utpräglad, att många initierade då ville söka författaren inom Rysslands diplomatiska tjänst. Författaren till den bok, vars itel läses härovan, har emellertid avlivat detta rykte genom att presentera sig själv såsom märket Georges' verkliga bärare, ett förhållande som, för övrigt sedan länge känt, nu förtjänar påpekas, enär broschyrens åskådningar tydligen ha varit avgörande för den större skriftens planläggning.

I sitt nya arbete visar sig Albin Cullberg som en intresserad och beläst historisk amatör men med alltför litet sinne för den formella noggrannhet, vilken man fordrar hos ett arbete, vilket framträder med viss vetenskaplig pretention. Att samme auktor under loppet av 6 på varandra följande sidor (II, s. 8—13) får sitt namn återgivet Dodleben, Todleben och Godleben, kan visserligen betecknas som olyckshändelse men är dock mera, än som gärna får tolereras. Allvarligare är, att den bekanta från Gortsjakovs krets utgångna publikationen Etude diplomatique sur la guerre de Crimée fullständigt regellöst anföres än under författarenamnet Jomini, än som »Etude diplomatique» etc. Likaså är det ett bestämt fel, att författaren ofta ganska nära ordagrant hämtar sin text ur redan tryckta källor utan att tydligt ange sitt beroende. Den som icke grundligt studerat tidens historia, får därför lätteligen en ganska skev uppfattning om, i vilken mån Cullbergs arbete är produkten av självständiga forskningar. Säkerligen har det icke varit författarens avsikt att tillägna sig oförtjänt heder, utan dylikt vållas väl av bristande vetenskaplig skolning samt av en viss formell otymplighet.

Sistberörda drag framträda för övrigt oupphörligen i Cullbergs arbete. En studie över Sveriges diplomati under Krimkriget kräver naturligtvis stödet av översikter, vilka ge en föreställning om krigets förhistoria och förlopp, såväl militäriskt som politiskt. Författaren har sökt lämna sådana men han har som regel varit till den grad bunden av den källskrift, vilken för varje särskilt tillfälle kommit honom i handen, att han förlorat sig i utförliga referat eller citat, där läsaren drunknar i detaljer och hart när mister all verklig uppfattning om sammanhanget. Det är exempelvis för att rätt förstå västmakternas ivriga allianspåstötningar hos Sverige sommaren 1854 och deras skenbara likgil-

tighet sommaren 1855 nödvändigt att observera, huru huvudoperationernas fastlåsande på Krim från augusti—september 1854 väsentligen omkastade alla dispositioner. Data finnas naturligtvis hos Cullberg, men läsaren skall ha ytterligt svårt att ur dem leta fram tråden.

Detta är ingalunda likgiltigt, ty här beröres själva kärnpunkten i Cullbergs arbete, hans bedömande av Oskar I:s politik. Enligt Cullberg har konung Oskar under år 1854 visserligen mottagit några påstötningar från franskt och engelskt håll om lämpligheten av samverkan mot Ryssland, men dessa ha icke varit av allvarligare slag och konungen har mot dem intagit en fullt konsekvent neutral hållning. Från början av år 1855 har denna hållning helt ändrats: konung Oskar söker nu ivrigt västmakternas förbund och vill på deras sida inträda i kriget. Förklaringen till denna förändring finner han till någon ehuru rätt ringa del i den svenska liberala opinionens ryssfientlighet men däremot huvudsakligen i kejsar Nikolaus' död d. 2 mars; härigenom bortgick den imponerande personlighet, som med både den personliga vänskapens och den maktfulla auktoritetens band hållit konung Oskar fast vid 1812 års politik, och sålunda frigjord har konungen skyndat sig att med svart otacksamhet löna de ryska kejsarnes oegennyttiga tjänster åt den svenska dynastien. — Denna skildring är nu väsentligen skev. De fransk-engelska allians-framställningarna sommaren 1854 voro både allvarsamt menade och eftertryckligt gjorda: hela detta första skede av kriget hade mest prägeln av en rekognoscering, varunder västmakterna sökte efter Rysslands sårbarare punkter, och så länge tanken på betydande operationer åt Petersburgsidan låg inom räckhåll, var Sveriges allians en högst viktig faktor. Alldeles ohågad att lyssna på anbuden var konung Oskar aldrig, desto mindre som han kunde befara, att om det utan hans deltagande kom till huvudoperationer i Östersjön, skulle Sveriges neutralitet hänsynslöst kränkas. Men han ville trygga sig säker vinst för sitt bistånd, och på den punkten gick förhandlingen då sönder, under ömsesidig tanke, att man finge upptaga saken igen, när tiden bleve lämplig. Då den tidpunkten dröjde, blev konung Oskar ängslig att försitta en sällsynt chans och begynte på hemliga vägar — särskilt genom den Bonde-Barckska underhandlingen — höra sig för, huru västmakternas planer gingo. Dessa förberedelser voro redan i gång, när kejsar Nikolaus bortgick; hans död kan i viss mån låtit konung Oskar känna sig mera obunden, men av någon verklig betydelse har densamma icke varit i detta sammanhang. — Vad åter angår Cullbergs uppfattning om otacksamheten mot Ryssland, är det omöjligt att i en recension verkligt diskutera detta väsentligen politiska spörsmål. Blott det må påpekas, att vänskapen av 1812 och därefter naturligtvis icke å någondera sidan var platonisk; bägge staterna hade därvid under dåvarande omständigheter sin uträkning, varför inga skäl finnas till mo-

raliskt klander mot den, som i nytt läge fann tidsomständigheterna kräva ny politisk orientering.

För att nu icke tappa sammanhanget: därest Cullberg bättre klargjort för sig och därmed även för sina läsare, huru ändrade de allierade västmakternas närmaste önskningar till följd av huvudoperationernas utveckling voro år 1855 från det föregående årets, så kunde han icke gärna helt lättvindigt tagit kejsar Nikolaus' död som någon avgörande vändpunkt för Oskar I. Icke heller torde han då frestats att tillmäta episoden Bonde-Barck alltför stor vikt.

Det materiellt nya i Cullbergs arbete ligger egentligen i de dokument, han meddelat från den hemliga underhandling, som löpte genom Knut Bondes och Nils Barcks händer. Dessa dokument inskränka sig till trenne inlagor från Barck till Napoleon III, daterade d. 18 och 28 april samt 12 maj 1855 (II, s. 44—48). I samband med deras meddelande har förf. beklagat sig över, att en svensk historiker nyligen sökt att något förlöjliga Barcks diplomatiska roll. Som detta tydligen är riktat till min adress, ber jag få uttala, att jag icke kan tänka mig en kraftigare bekräftelse på de i boken »Oscar I, Napoleon och Nikolaus» (s. 87 f.) fällda omdömena, än dessa inlagor giva. Icke blott att Barck tar sig minen att vara fullt initierad i sin konungs avsikter och kunna tala å hans vägnar, vilket minst sagt var en oförsiktighet, men han visar sig i sina upprepade skriverier så ytterligt ivrig att få den planerade alliansen till stånd, att han sätter i utsikt avsevärda prutningar i konungens villkor. Ingen normalt begåvad motpart kunde av dylik nervös enträgenhet draga annan slutsats, än att det var bäst vänta och se, tills anspråken sjönko ytterligare. Att Napoleon och lord Clarendon välvilligt och kanske nyfiket lyssnade till den talföre grevens expektorationer, visar blott, att de under varande omständigheter funno det vara av intresse att höra även vad en dylik hemlig agent kunde ha att förmäla. Lyckligtvis för Sveriges och dess konungs politiska anseende finnes intet som antyder, att någon ansvarig vare sig i London eller i Paris betraktat episoden annorlunda än som ett sällsamt mellanspel.

I detta samband måste Cullbergs uppgift (II, s. 38), att Oskar I i utrikespolitiken »ne consulta jamais ses conseillers legaux» bestämt bestridas. Om västmakternas framställningar under 1854 och konungens sätt att besvara dem var åtminstone Manderström fullt underkunnig, tämligen säkert också Stjerneld. Bägge dessa liksom den nye kabinettssekreteraren Ehrensvärd initierades också utan reservation i det, som förekom beträffande novembertraktaten. Detsamma gäller om Ålandsaffärens behandling under Pariskongressen. Däremot torde det vara sant, att konungen icke för någon av dem helt blottade sina innersta tankar. Åtminstone är det icke bekant, att han för någon annan än general C. G. Löwenhielm — och även för honom mera an-

tydningsvis — omtalade innebörden av sina förtroliga enskilda överläggningar med Canrobert. För agenter av typen Knut Bonde och Nils Barck förrådde han i varje fall icke mera av sina avsikter, än han fann nödigt för deras speciella och begränsade uppdrag, som var att på hemlig väg inhämta upplysningar eller (såsom Bonde sommaren 1855) att göra presspropaganda.

Beträffande novembertraktatens förhistoria har Cullberg tillgodogjort sig den norsk-amerikanska historikern Knaplunds högst intressanta utredning om tidigare engelska framställningar rörande Varangerfjordskusten. Trots detta fasthåller han likväl (II, s. 53) den förmodan, som jag tidigare på grundval av alltför otillräckligt material uttryckt, att initiativet till förhandlingen år 1855 kom från Napoleon. Är det kanske så, att upplysningarna från Knaplund på relativt sent stadium inarbetats i framställningen, varvid förf. icke fullt observerat deras inverkan på fortsättningen?

För övrigt upprepar förf. (II, s. 87) det ofta hörda påståendet, att den ryska regeringen skulle känt sig mera kränkt genom det cirkulär till de svensk-norska beskickningarna, varigenom novembertraktaten dem delgavs och motiverades, än genom själva traktatens slutande. Stödet härför är, att det ryska kabinettet först besvarade notifikationen om traktaten tämligen kylslaget men senare lät ministern i Stockholm, Dasjkov, med skärpa protestera mot cirkulärets innehåll, sedan detta genom en verklig eller avsiktlig indiskretion kommit till pressens kännedom. Det resonemang, som härtill anknutits, är emellertid väl löst grundat. Saken är nämligen den, att när novembertraktaten d. 17 december delgavs den ryska regeringen, och när dennas svar på notifikationen d. 27 (?) december översändes till Dasjkov, var ännu frågan om fortsatt krig eller snar fred svävande. I så ovisst läge var det icke för Ryssland lämpligt att genom skarpare uttalanden driva den granne, som enligt Nesselrodes uttryck redan stod med ena foten i fiendens läger, helt och hållet över på den andra sidan. Men med Rysslands accepterande d. 17 januari 1856 av de fem fredspunkterna i Österrikes ultimatum var i själva verket freden redan en avgjord sak, och då var det ej längre någon risk att tala eftertryckligare till den svenska regeringen, som så i krigets sista timmar blottat mindre välvilliga tänkesätt. Därför fick också Dasjkov d. 26 januari befallning av Nesselrode att ordentligt taga bladet från munnen och låta Stjerneld veta, vad man i Petersburg tänkte om Sveriges nya förbindelse, ett uppdrag som Dasjkov d. 8 februari avbördade sig genom delgivandet av Nesselrodes berörda depesch. Därvid ingick nog också i syftet att något skrämma det svenska kabinettet från starkare ansträngningar beträffande Åland, sedan man i Petersburg med stor motvilja måst finna sig i. att denna angelägenhet toges upp i Paris under fredspreliminärernas femte punkt. Men då den ryska regeringen behövde en for-

ell anknytningspunkt för sina hotfulla utlåtelser samt icke ınde välja Ålandssaken, vilken aldrig berörts mellan Stockholm ch Petersburg, icke heller gärna kunde falla tillbaka på en reın besvarad, och i väsentligen annan ton besvarad, notifikaon, så valdes därför det under tiden bekantvordna svenska cirıläret. Det torde varit inom svenska oppositionskretsar (hos rusenstolpe och hans tillskyndare exempelvis), som detta samıanhang omtolkats och misstolkats, sannolikt för att komma åt issa misshagliga personer. — Minst sagt överraskande och omoıverad förefaller förf:s här (II, s. 88) helt plötsligt framförda ıcksamhetsbetygelse åt dåvarande danska ministern i Petersurg.

Det vore mycket att tillägga för en fullständig granskning av ullbergs arbete, men utrymmet skulle knappast tillåta nödig ıtförlighet. Då jag haft tillfälle att ingående studera samma idsskede, vitsordar jag gärna, att förf. ganska utförligt tagit lel av den tryckta litteraturen samt att han jämväl bedrivit till ımfånget icke föraktliga arkivstudier. Likväl kan det knappast ägas, att hans framställning på någon reell punkt riktat vårt ıistoriska vetande. Saken är nog så, att vad våra svenska offentiga samlingar innehålla om dessa års politik icke kan till dess ulla värde fattas utan verklig kännedom av konung Oskars avikter, där han ensam satt med alla trådar i sin hand. En sådan ännedom kräver antingen studium av konungens egna anteckningar eller också grundliga förskningar i de utländska diplomaiska agenternas berättelser från Stockholm, helst naturligt båda lelarna. Som förf. tydligen icke haft riktig tillgång till någondera delen av dessa källor, har han i allt väsentligt stannat vid örut kända fakta. Dessas innebörd åter har för honom förryckts därigenom, att han utgått från den förutfattade, i hans anförda ungdomsskrift förfäktade meningen om den svenska politikens grova otacksamhet mot Ryssland. Det korrektiv, som en omdömesgill och omsorgsfull genomarbetning av den tryckta litteraturen åtminstone till viss grad kunnat ge, har han icke förmått att tillgodogöra sig. Därför är hans arbete trots all därpå nedlagd möda reellt ganska bristfälligt, liksom det formellt är mindre tillfredsställande.

Carl Hallendorff.

Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt. Akad. avh. av RAGNAR HEMMER. Helsingfors 1928.

Den svenska straffrättens historia har hittills på det hela taget varit styvmoderligt behandlad. Endast ett fåtal specialundersökningar har sålunda sett dagen inom detta från rätts- och kulturhistorisk synpunkt synnerligen intressanta område. En allmän översikt har visserligen länge funnits att tillgå i

professor Winroths rättshistoriska föreläsningar i straffrätt, vilka 1889 utkommo genom trycket, men tyvärr håller detta arbete numera icke måttet inför den moderna forskningens krav, bl. a. på den grund att dess författare icke tagit vederbörlig hänsyn till rättspraxis, utan huvudsakligen nöjt sig med att angiva de olika rättsbudens föreskrifter. Denna i och för sig föga tilltalande metod bibringar nämligen lätt läsaren den ofta oriktiga föreställningen, att de olika lagarnas straffbud bokstavligen tillämpats och verkställts åtminstone inom större delen av respektive lagars giltighetstid. I en straffrättshistorisk studie över tidelagsbrottet har anmälaren redan tidigare (1926) påtalat detta förhållande och därvid också framhållit det oundgängliga behovet av nya, grundliga specialundersökningar, innan ett nytt översiktligt arbete över straffrättens historia kan tänkas komma till stånd.

Såsom en dylik grundlig och vederhäftig specialundersökning kan d:r Hemmers ovan anförda avhandling betraktas. Författaren har tagit till uppgift att utreda straffutmätningen i medeltida svensk rätt. Detta ämne har förut icke såsom helhet varit föremål för någon vetenskaplig behandling av utförligare beskaffenhet. Däremot ha vissa delar, såsom exempelvis dödsstraffet och bötesstraffet, tidigare behandlats av sakkunniga händer. Författaren uppdelar sitt ämne i tre avdelningar: 1:o) om brott och straff i den folkliga straffrätten, 2:o) om effektens omfattning såsom faktor vid straffutmätningen och 3:o) om straffutmätningen vid kränkning av flera intressenter genom samma handling. Det kan diskuteras, huruvida denna disposition kan betraktas såsom ett lyckligt grepp. Man hade närmast väntat sig en uppdelning av ämnet i götarätt, svearätt samt lands- och stadsrätt i analogi med förfaringssättet i tidigare arbeten över medeltidsrätten. Säkert är, att en dylik uppdelning skulle hava gjort författarens arbete mera tillgängligt och samtidigt måhända undanröjt de upprepningar, som under nuvarande förhållanden tydligen ej helt kunnat undvikas. (Jfr t. ex. s. 48 och 168.) — Författarens metod att konsekvent citera olika lagställen i själva texten utan normalisering bidrager också till att onödigtvis tynga framställningen. En dylik metod lämnar f. ö. läsaren ej sällan i ovisshet om hur författaren tolkat lagbudets innehåll, under förutsättning att olika möjligheter i detta hänseende förefinnas. Tvivelsutan hade det varit bättre, om författaren i texten refererat lagrummets innehåll och eventuellt i not meddelat dess ordalydelse. — Slutligen vill det synas, som om författaren ej i tillräcklig grad utnyttjat det material, som träder till mötes i de äldsta danska och norska lagarna. Anmälaren har anledning till förmodan, att en jämförelse med innehållet i dessa lagar på några punkter skulle hava givit lösningen på flera problem, inför vilka författaren under nuvarande förhållanden resignerat eller ställt sig tvekande.

Arbetet vittnar om dess författares stora beläsenhet. Såväl ländsk som utländsk litteratur har samvetsgrant utnyttjats. De gala föreskrifterna belysas i största möjliga utsträckning av ittsfall, hämtade ur utgivna diplomatarier och domböcker samt r såväl tryckta som otryckta tänkeböcker. Möjligen skulle det tryckta materialet kunnat utökas med åtminstone det svenska iksarkivets pergaments- och pappersbrevssamlingar från 1300- ch 1400-talen. Det må dock vara osagt, huruvida dessa källor unnat medverka till att i något hänseende rubba författarens ntagna ståndpunkt, som i stort sett kännetecknas av ett synnergen gott rättshistoriskt omdöme. Härav följer, att författaren å ett tillfredsställande sätt skilt sig från sin uppgift, och hans rbete kommer därför att kunna utgöra en lämplig utgångspunkt ör kommande forskningar inom straffrättens historia.

J. E. Almquist.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Bidrag till Bara härads beskrivning. 6. Bengt Engström, Byalagen i Bara härad. Med 1 pl. o. 17 fig. i texten.

Blad för bergshandteringens vänner. 1928, H. 3. Carl Sahlin, Ett järnbrev.

Det nya Sverige. 1928, H. 5. Gottfrid Billing, Anteckningar från riksdagar och kyrkomöten 1893—1906. Utgiven av Carl Hallendorff, anm. av Otto Steiman.

Finn. Utgiven av Lukasgillet i Lund 1928. Karl Berlin, Malmöhus slotts forntid och framtid. Med 1 illustr. — Th. Wåhlin, Astronomiska ur i Sverige i våra dagar och i gångna. Med 4 illustr. — Torsten Mårtensson, Tornérhjelmska huset och en grupp besläktade byggnader i Hälsingborg. Med 5 illustr. — Carl Werner, Karl XII:s-huset i Lund. Med 2 illustr.

Fornvännen. 1928, H. 4. Bertil Berthelson, Ur Vadstena klosters byggnadshistoria. 1. Med 6 fig. — H. 5. Bertil Berthelson, Ur Vadstena klosters byggnadshistoria. 2. Med 6 fig.

Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1928. Natanael Svanström, Några erinringar och reflexioner i anslutning till Långsele kyrkas hundraårsjubileum. Med 3 illustr. — Gunnar Söderström, Helgums gamla kyrka. Med 4 illustr.

Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1928. Årg. 15. Viktor Södergren, Några spår av helgonens väg i Sveriges kyrka. Med 10 illustr. — Alb. Nordberg, Ett medeltida psalterium från Nederluleå kyrka. Med 2 illustr. o. 1 facs. tr. — Emil Lindgren, Något om Skelleftebygdens kyrkliga ordning och sed i reformatorisk tid.

Från svenska statsförvaltningen. Utgivare: Niklas A. Lindhult. 1928, H. 1—2. Niklas Lindhult, Heraldiska strövtåg med Folkungavapnet till utgångspunkt. Folkungalejonet i riksvapnet. Riksvapnet. En heraldisk kuriositet från år 1555. Göteborgs vapen. Minnespenningar från Gustaf II Adolfs tid. Göta lejon. Med 12 fig. — 3. Niklas Lindhult, Vapensköldarna på Birger Jarls bildstod å Riddarholmen. Med 1 fig.

Hembygden. Utgiven av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund 1928. Gustaf Clemensson, Dalslandsarkivalier. Arkivhandlingar från Dalsland i landsarkivet i Göteborg. 1. Kyrkoarkiven. Med 1 facs. tr. — Tage Heimer, Riksdagsmannen Petter Andersson i Högkil. Något om hans insatser i dalsländsk kulturminnesvård. Med 2 illustr. — Tage Heimer, Några stängsel- och hägnadsmetoder i Vedbo härad. Med 9 fig. — J. O. Sundberg, Åmåls läroverk och dess föregångare. Med 3 illustr.

ernkontorets annaler. 1928, H. 11. Carl Sahlin, Thomas Lewis och hans insats i den svenska gjuteriteknikens utveckling. Med 5 illustr. o. 1 facs. tr.

ulbok för Wästerås stift. Utgiven på föranstaltande av Wästerås stiftsråd. 1928. Berndt Hage, På södra Dalarnas kungsstigar. Med 8 illustr. — Bengt Engström, Från Johan III:s kulturminnesvård till friluftsmuseet vid Vallby. Med 11 illustr.

ulhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1928. Årg. 23. Hj. Danell, Den svenska kyrkans uppgift inom den evangeliskt lutherska kristenheten. — K. Bergström, Råda kyrka. Med 5 illustr. — Otto Hermansson, Ur Skövde kyrkas historia. Med 3 illustr. — Axel Forssén, Varnhems kloster. Med 7 bild. — P. Andreæ, Några meddelanden om Herrljunga och dess historia. Med 4 illustr.

ulhälsningar till församlingarna i Visby stift 1928. R. Björkegren, När Gotland var danskt lydland. Några bilder. 8—11.

ulhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1928. Hulda Westman, Valö kyrka. Med 5 illustr. — Gunnar Sjöfors, Arholma kyrka och dess tillkomst. Med 5 illustr. — P. Holmvall, Skolväsendet i Bälinge församling före 1842. Tal vid skolhusinvigning. Med 2 illustr.

ulhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1928. Årg. 18. J. G. Lindhardt, Vår helgedom. Föredrag vid vespergudstjänst i Näfvestads nyrestaurerade kyrka den 16 sept. 1928. Med 7 illustr. — Ivar Rhedin, Några bidrag till Hisingens kyrkliga geografi och historia. Med 13 illustr.

Karlstads stifts julbok 1928. E. O. Nyström, Västra Ämterviks kyrka. Ett bidrag till kyrkoförnyelsen i Frykdalen. Med 4 illustr. — Th. Ekelund, Om kyrkliga sinnebilder. Med 17 illustr. — C. V. Bromander, Ur Kila sockens-, kyrko- och prästgårdskrönika. Med 11 illustr. — Gustaf Lizell, Prästgårdsliv i Värmland och Dalsland. Föredrag vid hembygdskursen i Väse den 30 juni 1928. Med 9 illustr.

Kungl. krigsvetenskapsakademiens tidskrift. 1928, Februari. Sveriges försvar. D. 1, anm. av G. N[yqvist]. — **Juni—juli.** Den svenska insatsen i Finlands frihetskrig år 1918, anm. av H. J[ungste]dt. — **Augusti — september.** Sveriges försvar. D. 2, anm. av U. A.

Landskommunernas tidskrift 1928. P. Johnsson, Kommunala ingrepp för sparsamhet och enklare levnadssätt för 100 år sedan.

Linköpings stifts julbok 1928. Utgiven av Linköpings stifts ungdomsråd. Årg. 23. A. Dervinger, Andliga rörelser i en småländsk skärgårdsförsamling. Med 6 illustr. — Bengt Cnattingius, Gamla prästgårdar i Linköpings stift. Med 10 illustr. — Rurik Holm, Johannes Messenius. En livsbild från brytningen mellan reformationens och storhetstidens århundraden. Med 1 portr. — Georg Wrede, En stad med gamla kyrkliga traditioner. [Skeninge.] Med 2 pl. och 6 illustr. i texten. — Knut Peters, Ur Västra Tollstads kyrkas historia. Med 4 illustr. — Nils Jacobsson, »Läseriet» i Ödeshög och Stora Åby i slutet av 1700-talet. Med 3 illustr.

Lunds stifts julbok 1928. Årg. 20. Ernst Holmberg, När pietismen kom till »sjömännens stad». Ett blad ur Karlskrona kyrkokrönika. Med 2 illustr. — F. V. Dahlström, Hannas' kyrka. Med 6 illustr.

Namn och bygd. Utgiven av Jöran Sahlgren. **1928, H. 1—2.** Jöran Sahlgren, Sagan om Frö och Gärd. — Johan Palmér, Lödde å och Jordanes' liothida. — Jöran Sahlgren, Trojasagan och nordiskt namnskick.

Ord och bild. Utgiven av Karl Wåhlin. **1928, H. 8.** Sveriges historia till våra dagar, D. 1—2, 4—14, anm. av Adolf Schück. Med 14 portr.

Rig. Under redaktion av Sune Ambrosiani. **1928.** Sune Ambrosiani, Ugnshällar av 1500-talstyp i skandinaviska museer. Med 36 fig. — Bengt Cnattingius, Löfstads slott och dess framtid. Med 2 fig. — Carl Sahlin, Svenskt guld. Fyndhistoriska anteckningar. Föredrag i S:te Örjans gille den 19 jan. 1928. Med 32 fig. — Gösta Selling, Drottninggatan 14 och den Möllenborgska guldsmedsfirman. Med 7 fig. — G. W. Fleetwood, Livrustkammarens trehundraårsjubileum den 18 mars 1928. Med 3 fig. — Arne Laitakari, Om finnarnas järntillverkning som hemslöjd före de egentliga järnbrukens tid. Översatt från författarens finska manuskript. — John Nihlén, Bidrag till frågan om bergsbrukets begynnelse i Sverige.

Samfundets S:t Eriks årsbok 1928. Arthur Sjögren, Vårdtornet på Brunkeberg. Några bidrag till dess byggnadshistoria och vakttjänstgöringen därstädes. Med 13 bilder. — Tord O:son Nordberg, Spökslottet. D. 2. Med 22 fig. o. 18 bilagor. — Carl-Fredrik Corin, Kampen om Stockholm 1521—1523. — Arthur Nordén, Drottens Brunke och Brunkebergsnamnet. — Torsten Kolmodin, »Stockholms stads bibliothèque». Med 1 illustr. — Nils Östman, 1622 års karta över Stockholm — den äldsta Stockholmskartan. Med 1 karta. — Axel Cronquist, Stockholmsekipage på 1890-talet. Med 9 fig.

Scandia. Tidskrift för historisk forskning. Utgiven av Lauritz Weibull. **1928, Oktober.** Curt Weibull, Drottning Christinas övergång till katolicismen. — Erik Arup, Om overleveringen af Valdemar 3:s haandfæstning og om kirketienden i Danmark i 13. og 14. aarhundrede. — Toni Schmid, De medeltida kalendarierna från Skara. — Lauritz Weibull, De gamla nordbornas väderstrecksbegrepp. Med 4 kartor i texten. — Gustaf Vasa om biskopligt stånd och Stockholms blodbad.

Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 11. Fredrik Lagerroth, Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång.

Skrifter utgivna av föreningen Det gamla Lund. 10. John Elof Forssander, Utgrävningarna å domkapitelhusets tomt sommaren 1927. Med 1 karta o. 15 fig.

Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund. 11. Helge Kjellin, Die Kirche zu Karris auf Oesel und ihre Beziehungen zu Gotland. Mit 68 Taf.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund. 11: 1. Olavus Petri, Stockholms stads tänkebok 1524—29. Utgiven genom Ludvig Larsson. H. 1.

Statsvetenskaplig tidskrift. 1928, Oktober. Hjalmar Haralds, Kansliet — anima regni (forts.). — Sigurd Schartau, Riksdagsmannavalen i Malmö under frihetstiden. — Sveriges riddarhus. Ridderskapet och adeln och dess riddarhus. Under redaktion av Carl Hallendorff, anm. av Fr. Lagerroth.

Svensk juristtidning. 1928, H. 2. K. G. Westman, Kungsådran i den svenska rätten under medeltiden, anm. av Hugo von Sydow. — K. G. Westman, Häradsnämnd och häradsrätt under 1600-talet och början av 1700-talet, anm. av Nils Edling. — **4.** Fr. Lagerroth, Indelningsverkets och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning, anm. av Halvar G. F. Sundberg. — **5.** J. O. Söderhjelm, Démilitarisation et neutralisation des îles d'Aland en 1856 et 1921, anm. av T. Gihl.

Svenska stadsförbundets tidskrift. 1928, H. 6. Halvar G. F. Sundberg, Den svenska stapelstadsrätten. En undersökning av institutets utveckling och nuvarande innehåll, anm. av Bengt Hildebrand.

vensk turisttidning. 1928, N:o 7. Sverige i våra dagar. D. 1, anm. av Måns Mannerfelt. — 17. Måns Mannerfelt, Om äldre tiders uppfattning om Sverige. En turist-geografisk studie. Med 4 kartskisser.

örmlandsbygden. Meddelanden från Södermanlands museiförbund 1928. Årg. 1. K. K:son Leijonhufvud, Två gamla Strängnästomters historia. 1. Gamla biskopsgården söder om södra kyrkogårdsmuren. 2. Kopparslagaregården. Med 2 kartskisser. — Knut Hellberg, Eskilstuna-hus — det förintade Wasaslottet. — Erik Lundberg, S. Nicolai kyrka i Nyköping. En byggnadsarkeologisk undersökning. Med 11 fig. — Hugo Eidem, Ett marknadsslagsmål i gamla Tälje anno 1639. Med 1 illustr.

ill hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1928. Årg. 25. Gudmar Hogner, Nyköping och dess storkyrka. Med 4 illustr. — Henrik Axman, Vagnhärads kyrka. Med 11 illustr. — Ragnar Redelius, Ärla kyrka och församling. Några blad ur en sörmlandssockens historia. — Med 8 illustr. — T. Skogner, Skagerhults kyrkor. Med 7 illustr. — K. K:son Leijonhufvud, Strängnäsbiskopen Laurentius Paulini hus och tomt genom tiderna till 1808. Med 3 illustr.

Ur Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundets årsberättelse 1927—1928. Gottfrid Carlsson, Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson. Deutsches Resümee. Die Schwedisch-norwegische Union zur Zeit König Magnus Eriksson.

ärnamo hembygdsförenings årsskrift 1927. J. N. Hagstrand, En epok i Värnamo samhälles historia.

Växjö stifts hembygdskalender 1928. Årg. 19. Nina Pleijel, Från stiftets gamla prästhem. Några minnen från Rydaholm och det Danielssonska prästhemmet. Med 5 illustr. — Alfred Hultqvist, Om gammalläsarne. Med 2 illustr.

Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie med understöd av Föreningen för svensk undervisningshistoria utgiven av B Rud. Hall. 1928: Vol. 1. B. Rud. Hall, Rudbeckii kyrkodisciplin och vissa av dess förebilder.

Historisk Tidsskrift utgitt av den norske historiske Forening. 1928. Femte Rekke. Bd 7: H. 3. Arne Rygh, Slaget ved Stiklestad. — Halvdan Koht, Gonge-Rolvs drikkehorn? — Johan Schreiner, Viken og Norges samling. — En svensk spion-innberetning fra Norge, 1665. Meddelt ved Edv. Bull. — Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer. D. 1 (1251—1523). Utgiven av Nils Herlitz, anm. av Edv. Bull. — Gunnar Suolahti, Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Översättning från finskan av Herman Gummerus, anm. av Edv. Bull. — Lauritz Weibull, Stockholms blodbad, anm. av Edv. Bull.

Norsk militært Tidsskrift. 1928, H. 9. Lars Kiærland, Mannhusinger — kystvern, borger- og almuebevæbning — under ufredsårene 1801—1814 og de lærdommer vi nu kan dra av detta folkeopbud.

Norsk teologisk Tidsskrift. 1928, H. 3—4. Emil Berglund, Kyrka och kristendom i Sverige åren 1925—27.

Samtiden. 1928, H. 8. Karl Johanssen, »Tilbake til unionen». — H 9. Eivind Blehr, »Tilbake til unionen».

Historisk Tidsskrift. Niende Række. Udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af Ellen Jörgensen. **Bd 6: H. 1.** Kr. Erslev, Dronning Tyre og Danevirke. — Poul Nörlund, De ældste Vidnesbyrd om Skyldtaxationen. — Gensvar: Det nye norske Verk om Tordenskiold. Indlæg af Olav Bergersen. 1. Svar til Excellensen, general-löjtnant A. P. Tuxen. 2. Svar til kontre-admiral T. A. Topsöe-Jensen.

Astra. Utg. i Helsingfors. **1928, N:o 6—7.** Ernst v. Wendt, En kunglig abedissa [Sofia Albertina] och en furstlig sekretär. Med 5 illustr. — **19.** Ur en gammal brevväxling. Gamla Lodes korrespondens med sin hustru under fälttåget 1808—1809. Med 7 illustr.

Historisk tidskrift för Finland. Utgiven av Eric Anthoni. 1928, H. 1. Bruno Lesch, Från näringstvång till näringsfrihet. Ett kapitel ur 1850- och 1860-talens nydaningspolitik. 1. — Eric Anthoni, Två bidrag till belysning av Johan Bonsdorffs författarverksamhet. 1. Tvisten angående Johan Bonsdorffs disputation om de egyptiska plågorna. 2. Ett angrepp på Johan Bonsdorff. — Arnold Munthe, Karl XII och den ryska sjömakten. D. 3. Utg. av H. Strömbäck, anm. av Eirik Hornborg.

Svenska litteratursällskapet i Finland. 200. Historiska och litteraturhistoriska studier. 4 Harry Donner, Greve Otto Magnus Stackelbergs diplomatiska verksamhet i Stockholm 1792—maj 1793. Med 1 portr.

Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland. 1928, H. 5. J. O. Söderhjelm, Démilitarisation et neutralisation des iles d'Aland en 1856 et 1921, anm. av R. Erich.

Archiv für Postgeschichte in Bayern 1927. Otto Lankes, Zur Postgeschichte der Reichstadt Augsburg. Die schwedische Post in Augsburg. Med 8 illustr. o. facs. tr.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke und Albert Brackmann. 1928. **Bd 138, H. 3.** C. Bauer, Die Epochen der Papstfinanz. — M. Strich, Die Streit zwischen Kursachsen und Mantua um die erste Primadonna in Deutschlands. — Wilhelm Mommsen, Zur Beurteilung der deutschen Einheitsbewegung.

Pommersche Jahrbücher. 1928. Bd 24. Johannes Paul, Stralsund und Schweden vor dem dreissigjährigen Kriege. — Heinrich Laag, Die Stralsunder Kirchen im Kampf gegen Wallenstein. — Johannes Luther, Pommersche Zeitungen aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. — Hans Ziegler, Geschichtliche und landeskundliche Literatur Pommerns 1924—1926. Mit Nachträgen für frühere Jahre.

Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Westpreussen 1928. H. 65. W. Heym, Ein Beitrag zur Befestigung Marienwerders in der Zeit des Ordens und der Schwedenkriege. Mit 3 Skizze.

The English historical review. 1928, October. Ann Deeley, Papal provision and royal rights of patronage in the early fourteenth century. — E. A. Beller, The military expedition of sir Charles Morgan to Germany, 1627—9. — Richard Lodge, The treaty of Abo and the Swedish succession. — James Tait, John Horace Round. — F. F. Powicke, Henry William Carless Davis.

The Scottish historical review. 1928, July. George A. Sinclair, The Scottish trader in Sweden.

Mercure de France. 1928, 1er juin. Jacques de Coussanges, Encore le journal de Fersen.

Revue historique. 1928, Juillet—Août. J. J. Jusserand, Le maréchal d'Estrades et ses critiques. — Albert Mathiez, Le premier comité de salut public et la guerre. — Aimé Perpillou, La question de droit entre César et le Sénat. — Édouard Driault, Napoléon et les Juifs. — Bulletin historique: Histoire économique et sociale (1927—1928) par Henri Sée. — Histoire de Norvège, par Gunnar Höst.

Bernadotte och Walcherenexpeditionen.

AV

FOLKE LINDBERG.

Förhållandet mellan Napoleon och Bernadotte under år-iondet före deras definitiva skilsmässa 1810 gestaltade sig ärmast som ett tillstånd av misstrogen tolerans, då och då vbrutet av akuta kriser, vilka dock alltid — väl huvud-akligen på grund av den stora roll släkthänsynen spelade — avvecklades utan att få de katastrofala följder, som vid flera tillfällen syntes så gott som oundvikliga. Våren 1809 tydde mycket på att en av dessa häftiga uppgörelser mel-lan kejsaren och hans marskalk ej länge skulle låta vänta på sig. Bernadotte, som i fälttåget mot Österrike fått befälet över den föga stridsdugliga sachsiska kåren, dolde ej sitt missnöje häröver, och hans korrespondens med högkvarteret är ofta hållen i irriterad ton. Napoleon gav flera gånger ut-

I och för undvikande av oklarhet och tyngande utförlighet i källhänvis-ningarna meddelas följande översikt över det anlitade arkivaliska materialet:

Archives nationales, Paris.

I. *Fonds de la secrétairerie d'état. Consulat et empire* (AF IV).
Correspondance du ministre de la guerre (1095 och 1595).
» » » » » marine (1198).
Bulletins de police (1506).
II. *Les archives de la police* (F 7).
Bulletins de police (3764).

Archives du ministère de la guerre, Paris.

Correspondance des armées du Nord (cit. Armées du Nord).
Le dossier de Bernadotte.

Bernadotteska familjearkivet.

B:s kopiebok aug.—sept. 1809.
Kopiebok omfattande B:s affärskorrespondens 1809—1811.

Svenska riksarkivet.

G. Löwenhielms saml.: »Karl XIV Johans historia», 1 vol.

tryck åt sitt misshag, men ett personligt sammanträffande mellan honom och Bernadotte i början av juni synes i någon mån ha utjämnat motsättningen.[1] Men endast en månad senare följde slaget vid Wagram och därmed också den allvarliga brytning, som länge hotat. Det finns icke någon anledning att här uppehålla sig vid Bernadottes roll under drabbningen och de bekanta dramatiska uppträden på slagfältet, varigenom Napoleon manifesterade sitt missnöje med den sachsiska kåren och dess befälhavare. Slutet på det hela blev i varje fall, att Bernadotte, som efter utkämpad batalj inlämnat sin avskedsansökan, erhöll order att lämna lägret och i avvaktan på vidare direktiv begiva sig till någon kurort. Hur stor kejsarens vrede var, framgår bäst därav, att han vägrade mottaga Bernadotte till personlig avskedsuppvaktning. För denne återstod endast att lyda; den 10 juli anträdde han hemresan, och 10 dagar senare kunde generalkommissarien i Strassburg i sin rapport till polisministern meddela denne, att marskalk Bernadotte passerat staden.[2]

För att giva den följande framställningen erforderlig bakgrund blir det nödvändigt att några ögonblick dröja vid den politiska situationen i Frankrike vid tidpunkten för Bernadottes ankomst till Paris. Våren och försommaren 1809 hade varit en för det napoleonska kejsardömet kritisk tid. På Pyreneiska halvön började krigslyckan på nytt gynna de spanska och engelska vapnen, så snart Napoleon själv i förtid avbrutit sitt pacificeringsverk; i Tyrolen hade den nationella väckelsen lett till öppet uppror, och Tyskland, där Schills och Braunschweigs frikårer beredde ockupationstrupperna svårigheter, var oroligt och kunde väntas vid första bästa tillfälle ansluta sig till Österrikes sak. Och vidare, la grande armée, redskapet, varmed det väldiga imperiet byggts upp, och förutsättningen för dess fortsatta existens, var ej densamma som förr. Soldatmaterialet hade försämrats, inom officerskåren hade förnummits yttringar av en oppositionell anda, som ej bådade gott för framtiden, och de ärehöljda marskalkarna fingo allt svårare att bemästra sin

[1] Se Klæber, Marskalk Bernadotte (Sthlm 1913), s. 225 f.
[2] Bulletin de police, 27 juli, F 7, 3764.

oförmögenhet att föra politik på egen hand, så snart de ej stodo under sin kejsares omedelbara ledning och kontroll.

Även det inrikespolitiska läget var långt ifrån bekymmerfritt. I juni blossade chouanrörelsen på nytt upp i Anjou; den mot Napoleon slungade påvliga bannstrålen hade givit ett effektivt vapen i händerna på de hemliga agenter, som inom folkets bredare lager arbetade på den kejserliga regimens fall, och icke heller inom samhällets ledande klasser hade det lyckats att helt förinta oppositionen. Tvärt om synes det, som om just vid denna tid allt flera börjat göra en distinktion mellan kejsarens och Frankrikes intressen. Sådana åsikter hade ju sedan länge haft anhängare bland Napoleons gamla fiender »ideologerna» inom senaten och institutet, men viktigare var, att numera icke heller politiker av mer praktisk läggning och vida större inflytande stodo främmande för dem.

Det är lätt att föreställa sig, vilket intryck under ett sådant sakernas läge nyheten om den franska härens nederlag vid Essling den 22 maj skulle göra på opinionen. »Man är trött och missnöjd; en motgång vore tillräcklig för att totalt förändra den nuvarande situationen.»[1] Detta yttrande, fällt av Barras och uppsnappat av en av Fouchés spioner, var säkerligen betecknande för en i vida kretsar spridd uppfattning. Den nya militära uppgörelse, varpå så mycket berodde, blev emellertid icke ett nederlag utan en seger, Wagram. Det stod dock fortfarande klart för de ledande, att om också härmed mycket var vunnet, hade man icke någon anledning att se alltför ljust på läget. Segern hade varit dyrköpt och hade givit världen bekräftelse på att Napoleons armé förlorat en hel del av sin forna slagkraft. Då därtill kom, att fredsunderhandlingarna i Schönbrunn drogo ut på tiden, är det ej att undra på att hemmaregeringen med stor oro såg ett nytt hotfullt moln dyka upp på den politiska horisonten.

Sedan flera månader tillbaka hade man vetat, att i engelska hamnar utrustades en landstigningsexpedition av betydande proportioner. Alla ansträngningar att lista ut mot vilken del av imperiet stöten skulle riktas hade dock

[1] Jfr Madelin, Fouché (10:e édition), II, s. 95; Bulletin de police, 13 aug. 1809, F 7, 3764.

varit resultatlösa. Man gissade på Portugal, Bordeaux, Cádiz, Holland, ja t. o. m. Kronstadt.[1] Men mot slutet av juli kommo säkrare underrättelser: anfallet gällde Scheldemynningen, Vliessingen och Antwerpen. Denna nyhet gav onekligen anledning till farhågor; i Antwerpens hamn låg en stark fransk eskader, ett säkert byte för den fiende, som lyckades erövra staden, vilken endast skyddades av delvis förfallna fästningsverk och en svag garnison; vidare hade man skäl att frukta, att det engelska angreppet kunde bliva signalen till en allmän resning i det underkuvade, strängt katolska Belgien, vars prefekter gång på gång beklagade sig över den dåliga politiska anda, som rådde där.[2] På landet fortsatte fanatiska präster sitt undermineringsarbete, och i själva det hotade Antwerpen visade industribefolkningen tämligen öppet sitt franskfientliga sinnelag.[3] Icke heller holländarna voro att lita på. I tidningarna förekommo uttalanden, som röjde föga sympati för Napoleons sak.[4] Och polisens rapporter om folkstämningen voro ofta av nedslående art. »L'esprit publique est détestable partout en Hollande» — heter det i en rapport från ett något senare skede, då striden redan stod i full låga — »à Rotterdam il a été question d'aller au devant de l'ennemi; ... Partout on desire l'arrivée des Anglais.»[5]

Den 29 juli anlände till Paris nyheten om att den fientliga transportflottan befann sig i höjd med ön Walcheren i Scheldemynningen, och därefter följde i snabb takt underrättelserna om fiendens framgångar: landstigningen på Walcheren skedde utan nämnvärt motstånd, den befästa staden Middelburg kapitulerade, och belägringen av Vliessingen påbörjades.

Sådan tedde sig situationen, när Bernadotte ånyo gör sin entré på den politiska arenan. När vi sist lämnade honom ur sikte, hade han just passerat Strassburg på väg mot Paris. Dit anlände han den 25 aug., men det förefaller, som

---

[1] Martel, Les historiens fantaisistes, I (Paris 1883), s. 146 f.
[2] Madelin, a. a., II, s. 107.
[3] Martel, a. a., I, s. 269, Decrès till Clarke 28 juni.
[4] Ad. D(u Bois), Pendant l'expédition de Walcheren (Messager des Sciences Historiques, Gand 1894).
[5] Bellemare till Clarke 24 aug., AF IV, 1198. Samma uppfattning har Rocca, Campagne de Walcheren (Paris 1809), s. 23.

m han tillbringat den närmaste tiden efter ankomsten på itt lantgods Lieursaint strax utanför staden.

För vetskapen om de följande dagarnas händelser är man å gott som uteslutande hänvisad till några brev till kejsaren rån krigsministern, Clarke, och marinministern, Decrès.

Någon gång under natten mellan den 31 juli och den aug. synes Decrès ha fått ett meddelande, som kom honom tt till fullo inse farans vidd. Utan att avvakta dagens inrott uppsökte han sin kollega Clarke och delgav honom sina arhågor, varefter han i dennes sällskap begav sig hem till rkekanslern, Cambacérès, och bad denne, som under kejsarens frånvaro presiderade i konseljen, att kalla ministrarna ill rådplägning. I konseljen något senare på dagen kunde rigsministern meddela, att fiendens avsikt tycktes vara att gå mot Boulogne, och vidare, att general S:te Suzanne, som ade kommandot över alla trupper efter kusten från Somme ill den holländska gränsen, förklarat sig av hälsoskäl oförmögen att föra befäl. Det gällde nu att utse en befälhavare hans ställe. En ytterst livlig diskussion följde. De två amn, om vilka striden stod, voro Moncey och Bernadotte. Den senares kandidatur lanserades med iver och vältalighet av Decrès. Enligt dennes åsikt vore det icke tillräckligt, att Bernadotte redan kvällen samma dag skickades mot fienden; han borde även utrustas med större befogenheter än S:te Suzanne innehaft och göras till överbefälhavare över såväl hären som flottan. I starka färger utmålade Decrès situationens faror: den enda räddningen låg enligt hans uppfattning i ett folkuppbåd i stor skala; i ordalag, som ljuda som ett eko från revolutionens klang- och jubeldagar, påyrkade han, att en stor del av Paris' arbetare omedelbart skulle ställas under vapen. »Faisons ce que l'Empereur lui-même ferait, s'il etait ici» — utropade han — »à défaut de troupes il porterait la masse des citoyens sur les bords du fleuve!»

I sin redogörelse för sammanträdet meddelar Decrès själv, att hans kolleger funno hans uppträdande överdrivet och oöverlagt; såtillvida vann han dock en framgång som den av honom så varmt förordade Bernadotte utnämndes till general S:te Suzannes efterträdare.

Just när Clarke efter slutad konselj stod i begrepp att underrätta Bernadotte om utnämningen, anlände emellertid

ett telegrafiskt meddelande från S:te Suzanne med innehåll, att han ändrat åsikt och numera icke ansåg sitt hälsotillstånd så farligt, att han för den sakens skull behövde nedlägga kommandot. Det återstod då ingenting annat än att på nytt sammankalla konseljen, vilket skedde på kvällen samma dag. Denna gång deltogo i förhandlingarna även de tvenne stora dignitärer, vilka förutom ärkekanslern för tillfället funnos tillhands, nämligen le vicegrand-élécteur Talleyrand samt l'archi-trésorier Lebrun. Även nu utvecklade Decrès sin vältalighet, men förgäves: man enades om att annullera det förra beslutet och låta S:te Suzanne fortfarande utöva befälet.[1]

En sak, som förvånar i de ministerbrev, vilka ligga till grund för den givna skildringen av den händelserika 1 aug. 1809, är, att de ha så litet att förtälja om Fouchés insats. Denne, som i sin person förenade inrikesministerns och polisministerns vidsträckta befogenheter, var dock i alla fall vid denna tidpunkt Frankrikes utan tvivel inflytelserikaste man näst kejsaren. Av Decrès' redogörelse att döma tycks Fouché ha intagit en tämligen passiv hållning under förhandlingarna i ministerrådet. Efter det första sammanträdets slut hade polisministern dragit med sig kollegan Decrès in i ett hörn av salen och anförtrott honom, att han helt ställde sig på hans sida. Men på Decrès' fråga, varför han då ej kraftigare understött honom under diskussionen, hade Fouché svarat dunkelt och undvikande. I stället hade han givit Decrès en inblick i vad han själv ämnade göra. I själva verket hade han nu sin stora plan klar; de andra fingo rådslå och diskutera hur mycket de ville, han för sin del ämnade handla och i ett slag göra sig till situationens herre. Redan följande dag

[1] En närmare kännedom om den franska ministerkonseljens befogenheter, sammansättning och verksamhetsformer under Napoleons bortovaro vore givetvis av värde för förståelsen av de relaterade betydelsefulla förhandlingarna vid aug. månads ingång 1809. Tyvärr finnes icke — så vitt jag vet — någon specialundersökning av hithörande problem. Som ett bidrag till belysning av ämnet torde förtjäna anföras ett utdrag ur ett brev från Clarke till Napoleon, odat., men av allt att döma från början av sept. 1809. Efter att ha framhållit Cambacérès' utomordentliga förtjänster som ledare av förhandlingarna skriver han: »Ces conseils, Sire, ne seraient pas même sans une espèce de danger si l'opinion de la majorité devait forcer un ministre à agir contre ce qu'il croirait du bien du service ... Aussi V. M. a-t-elle sagement ordonné que chacun de nous serait responsable envers Elle de ce qui concerne son ministère en particulier et que le conseil n'aurait à déliberer que sur les difficultés qui pourraient arrêter un ministre forcé de prendre une parti dans des circonstances pressantes.» AF IV, 1595.

tsände han, utan att rådföra sig med de andra ministrarna, itt bekanta dekret till prefekterna i de 15 nordligaste deparementen, där han i retoriska ordalag uppmanar dem att geom mobilisering av nationalgardena uppbåda folkets massa. Till mairerna i Paris riktade han en särskild proklamation av liknande innehåll, där man bl. a. skall ha kunnat läsa de yktbara orden: »Prouvons à l'Europe que si le génie de Napoléon peut donner de l'éclat à la France, sa présence n'est pas nécessaire pour repousser les ennemis.»[1]

Att det stora massuppbådet är Fouchés idé, därom kan intet tvivel råda och säkerligen har han på denna punkt inspirerat Decrès till uppträdandet i konseljen, även om han — eftersom han väl endast velat en smula förbereda sin aktion och icke var hågad lämna ifrån sig initiativet — ansett marinministern nästan för vältalig och ett ögonblick befarat, att dennes ord skulle göra större effekt än avsett var och verkligen övervinna ministrarnas räddhåga. Svårare är att avgöra, vilken roll Fouché spelat i den andra huvudfrågan, utnämningen av en högste befälhavare. Av ministerrapporterna framgår ingenting annat än att Decrès lanserat Bernadottes kandidatur. Men å andra sidan var samtiden — att döma av ett flertal memoaruttalanden[2] — övertygad om att Fouché var den, som varit mest angelägen om Bernadottes utnämning. Särskilt är det intressant att fastslå, att Bernadotte själv tycks ha delat denna uppfattning. Saken är nämligen den, att bland de promemorior, vilka förvaras i Gustav Löwenhielms saml. i Riksarkivet och vilka, som Nils Forssell uppvisat,[3] med största sannolikhet kunna betraktas som brottstycken av Karl Johans egna memoarer, även finnes en med titel »Notes historiques sur l'expédition des Anglais etc.», där det uppges, att förslaget om Bernadottes utnämning framlades av Fouché i konseljen. Och går man till Fouchés memoarer av 1824 — mycket omstridda men i någon mån rehabiliterade av Madelin — finner man förloppet framställt så, som om Fouché utan vidare skulle ha utverkat Bernadottes utnämning. Man kunde till sist, så-

[1] Madelin, a. a., II, s. 110.
[2] Savary, IV, s. 204; [Aubignosc], Conjuration du général Malet (Paris 1824), s. 18; Souvenirs de ma vie, par M. de J*** (Jullian) (Paris 1815), s. 282.
[3] Uppsatsen »Bernadotteproblem» i *HT* 1924.

som ett bevis för att ett närmande mellan de båda männen ägt rum, peka på den omständigheten, att tidningen Le Publiciste, som redigerades efter Fouchés anvisningar, just vid denna tid visar Bernadotte en smickrande uppmärksamhet.[1] Men man får icke av dessa vittnesbörd förledas att tro, att marinministern enbart gjorde tjänst som ett språkrör för Fouché, då han med så stor energi tog sig an Bernadottes sak. För det första var Decrès genom sitt giftermål befryndad med denne[2] och vidare var han tydligen fast övertygad om att hänsynen till Antwerpeneskaderns säkerhet krävde en gemensam ledning av lands- och sjöstridskrafterna, en uppgift, som icke gärna kunde läggas i händerna på någon ringare än en marskalk. En annan sak är, att Fouché tydligen efteråt förstått giva spridning åt den uppfattningen, att han själv varit den ivrigaste förkämpen för Bernadottes kandidatur.

Men Bernadotte själv, vad gjorde han under dessa dagar, då hans öde i så hög grad var föremål för de styrandes intresse? Med all säkerhet har han varken varit okunnig om vad som försiggick eller overksam. Enligt en uppgift, som förekommer såväl i den Löwenhielmska promemorian som i Fouchés memoarer, skall han till en början hyst vissa betänkligheter att med den kejserliga onådens yttringar i färskt minne åtaga sig ett så betydelsefullt uppdrag, betänkligheter, som dock snart skingrades tack vare Fouchés övertalningskonst. Tyvärr vet man ingenting om på vilket sätt han sökt göra sitt inflytande gällande förrän den 3 aug., då han — 2 dagar efter nederlaget i konseljen — helt oväntat dyker upp hos den förvånade krigsministern, Clarke. Han förklarade sig ha kommit för att ställa sin militära erfarenhet till förfogande i händelse den behövdes för försvaret mot engelsmännen; om han också icke finge mer än ett kompani veteraner, skulle han dock icke tveka att åtaga sig kommandot. En timme senare uppsökte han Cambacérès och upprepade för denne sitt anbud. Avvisad på båda hållen förklarade han sig vilja framlägga sitt erbjudande för kejsaren själv men tillade, att hotet mot fäderneslandet hindrade ho-

[1] Madelin, a. a., II, s. 114.
[2] Pingaud, Bernadotte, Napoléon et les Bourbons (Paris 1901), s. 78.

iom att i enlighet med dennes vilja slå sig ned i overksamiet på någon kurort. I stället ämnade han i avvaktan på Napoleons svar tills vidare uppehålla sig i Paris.

Det blev emellertid för var dag allt klarare, att befälsrågan med det snaraste måste lösas, om icke det med så stor pparat igångsatta försvaret skulle riskera att falla sönder brist på effektiv, enhetlig ledning.[1] Man hade nog i det ängsta hoppats, att general S:te Suzanne skulle kunna klara v det hela. Sådana förväntningar kommo dock definitivt på skam, när det meddelades, att den nämnde generalen visserligen var i stånd att föra befälet men dock på grund av svaghet omöjligt kunde lämna staden Boulogne.[2] Det blev därför S:te Suzannes närmaste man, senatorn Rampon, som detta kritiska läge fick övertaga den ansvarstyngda och naktpåliggande uppgiften att dirigera Frankrikes försvar — n situation, vars ohållbarhet blott var alltför tydlig. Och alltjämt inflöto i en jämn ström allt annat än uppmuntrande nyheter från fronten. Fienden, vars landstigningsstyrka uppskattades till 40,000 man, hade tagit fortet Batz och fortsatte med stor kraft Vliessingens belägring; tillståndet bland Antwerpenbefolkningen var oroligt; komplotter hade upptäckts, och det hade visat sig nödvändigt att för ordningens upprätthållande låta truppavdelningar ständigt patrullera genom staden.[3]

På detta sätt gingo flera dyrbara dagar förlorade; kravet på ett avgörande i befälsfrågan framställdes från flera håll. Decrès synes sålunda ej ännu ha givit upp hoppet att få se Bernadotte som chef;[4] han fick till sist understöd från ett ganska oväntat håll: den 4 eller 5 aug. mottog Cambacérès ett brev från konung Ludvig av Holland med uppmaning att omedelbart giva befälet till lands och sjöss åt någon av imperiets marskalkar.[5] Denna skrivelse var tydligen allt annat än välkommen för Clarke och Cambacérès. Den förre beklagade sig över att han ställts inför ett problem, som —

---

[1] Clarke till Napoleon, 3 aug., AF IV, 1595 (tr. i Martel, a. a., I, s. 319).

[2] Clarke till konung Ludvig, odat. (5 aug.?), AF IV, 1595.

[3] Fauconnet till Clarke, 7 aug., AF IV, 1595.

[4] Clarke till Cambacérès, 5 aug., AF IV, 1595.

[5] Duboscq, Louis Bonaparte en Hollande (Paris 1911), n:r 240.

»på grund av vissa säregna omständigheter» — visade sig så gott som olösligt.[1] De enda marskalkar som funnos att tillgå voro Moncey och Bernadotte. Den förre synes — förmodligen på grund av sina föga lyckade insatser i det spanska fälttåget — ha ansetts omöjlig; den senares kandidatur togs därför på nytt i övervägande, och man skulle måhända trots allt ha stannat inför honom, om icke just i denna veva ett brev från kejsaren, dat. den 29 juli, ankommit, där denne i temperamentsfulla ordalag tar all heder av den påtänkte överbefälhavaren, som bl. a. karakteriseras som »un homme usé qui veut de l'argent, des plaisirs, des grandeurs, mais ne veut pas les acheter par les dangers et les fatigues de la guerre».[2] I denna svåra situation stannar Clarke till sist inför en lösning, som vittnar högre om hans diplomatiska fyndighet än om hans nitälskan för fosterlandets bästa. I sitt svar till konung Ludvig framhåller han, hur svårt det är att finna en lämplig marskalk, men påpekar vidare, att om konungen själv vore hågad taga befälet, hade han endast att meddela det åt Rampon, som omedelbart skulle göras beredd på denna möjlighet. Clarkes invit förfelade ej sin verkan: i en generalorder av den 7 aug. förkunnade konung Ludvig, att han från och med denna dag övertog befälet över den förenade fransk-holländska armén.[3]

Vad Bernadotte beträffar, fick han alltså fortfarande se sig hänvisad till att spela den passive åskådarens roll, något som måste ha fallit honom dubbelt svårt, sedan de första underrättelserna om arten av konung Ludvigs krigföring hunnit fram till Paris, och han alltså var i tillfälle att jämföra dennes tillvägagångssätt med det, han själv skulle ha valt i samma situation.

Ludvigs första åtgärd var en radikal omorganisation av armén, varvid han icke kunde motstå frestelsen att giva sina älskade holländare så många framskjutna poster som möjligt; bl. a. utsågs holländske krigsministern till generalstabschef. Ludvig behövde emellertid icke lång tid på sig för att göra klart för alla, att han var en fältherrebegåvning av

[1] Clarke till konung Ludvig (5 aug.?), AF IV, 1595.
[2] Corr. de Napoléon, XIX, 15595.
[3] AF IV, 1595.

mycket minimala mått. Full av iver vill han genast, innan tillräckliga förstärkningar anlänt, gripa till offensiven; när generalerna avråda, blir han otålig och missnöjd, några motgångar äro tillräckliga för att han skall gripas av panik. »Il est temps d'agir; le Roi d'Hollande hesite et donne des ordres qu'il revoque le lendemain», skriver en av hans officerare. Redan efter 4 dagar är han färdig att ge upp spelet och skickar till Parisregeringen ett brev, som är ett enda nödrop: »Un excès de zèle m'a porté a venir moi-même ici; mais si vous ne voulez pas que mon nom soit compromis, envoyez toutes les troupes possibles, la garde de l'Empereur qu'on dit être arrivée en poste, celle de Paris. Engagez aussi M. le ministre de la Marine à venir ici . . .; j'ordonne des choses que je n'entends pas bien.» Den 14 tillkännager han sin avsikt att återlämna befälet till Rampon; »le but que j'avois en vue n'est pas rempli», skriver han. »Il y a moins d'unité que jamais.»[1]

Det är lätt att föreställa sig, med vilka känslor Parisregeringen måtte ha tagit del av rapporterna från Holland. Det kunde icke gärna undgå dem, vilket oerhört ansvar de påtagit sig genom att erbjuda kommandot åt den oduglige konung Ludvig. Intet under, att de med stigande spänning avvaktade den kejserliga order, som skulle ge bestämda direktiv och på samma gång befria dem från ansvaret för ett eventuellt nederlag. Det tog emellertid nästan två veckor, innan man kunde få ett meddelande till Schönbrunn besvarat. Den 12 aug. anlände äntligen den efterlängtade depeschen. Dess innehåll var långt ifrån vad man väntat sig. Till sin stora häpnad fingo ministrarna erfara, icke blott att kejsaren rekommenderade mobilisering av 30,000 man nationalgardister — det var ju detta förhatliga folkuppbåd, som Fouché på egen risk satt i gång med — utan även, att han ålade dem, att, om lägets allvar fordrade det, sända Bernadotte eller eventuellt Moncey till Antwerpen som högste chef för försvaret.[2]

Denna gång tycks man icke ha tvekat i valet. Clarke

[1] Flera brev från Louis, Rampon, Decaux i AF IV, 1595.
[2] Corr. de Napoléon, XIX, 15620, (7 aug.).

satte sig redan samma dag i förbindelse med Bernadotte för att meddela honom hans utnämning.[1]

Till Antwerpen anlände Bernadotte på aftonen den 15 aug. Underrättelsen om den nye befälhavarens ankomst mottogs med allmän glädje av försvararna, som nu hunnit bli utledsna på den hittillsvarande regimens oklarhet och villervalla.[2] Det dröjde icke heller länge, innan man fick känning av att ett nytt skede i Antwerpen-fälttågets historia stundade. Bernadotte utvecklade redan från första stund en febril verksamhet. Utan att unna sig den vila, som resans strapatser kunde synas motivera, ägnade han nattens timmar åt att sätta sig in i situationen och hade bl. a. redan före dagningen en konferens med chefen för eskadern, amiral Missiessy, varefter han uppsökte konung Ludvig för att inhämta upplysningar och träffa överenskommelser om samarbete.[3]

Det är här icke möjligt att dag för dag följa Bernadotte och hans åtgöranden under Antwerpen-tiden; framställningen begränsas därför till en överblick av hans verksamhet med framdragande endast av några få och karakteristiska sidor därav.

Det bör då till att börja med framhållas, att en fullt pålitlig värdesättning av Bernadottes rent militära insats vid ifrågavarande tillfälle även för fackmannen bör ställa sig mycket vansklig på grund av den mängd f. ö. ofullständigt bekanta faktorer, man måste räkna med. Vid sina försök att bilda sig en uppfattning i denna fråga är lekmannen givetvis i ännu högre grad än den krigshistoriskt skolade hänvisad till samtidas vittnesbörd och omdömen. Men härvidlag möta svårigheter. De personer inom Bernadottes omgivning, som med lugn objektivitet bedömde hans åtgöranden, äro nämligen mycket lätt räknade. Hans starka personlighet hörde till dem, som icke tillåta någon neutralitet utan tvinga till ett

[1] Clarke till Napoleon, 12 och 14 aug. AF IV, 1595 (tr. i Martel a. a., I); samt Clarke till Bernadotte 12 aug. i Armées du Nord, tr. i S. v. Hoek. Geschiedkundig verhaal van de landing en den inval der Engelschen in Zeeland (Haarlem 1810), 305 f.

[2] Decaux: »Enfin toutes les incertitudes vont cesser» (till Clarke 15 aug.); samma glädje betygar Rampon och andra. AF IV, 1595.

[3] Missiessy till Decrès, 16 aug., AF IV, 1198; Bernadotte till Clarke, 16 aug., AF IV, 1595.

tåndpunktstagande för eller emot. Men icke nog härmed; ittalanden av Bernadottes samtida, vilka återfinnas i meuoarer och historiska arbeten, tillkomna efter den tidpunkt, lå denne sällade sig till Napoleons fiender, äro som regel av öga värde, emedan de färgats av författarens ställning till Bernadottes senare politik. Emellertid fanns det till all yeka bland Bernadottes officerare i Antwerpen en man, vilken, samtidigt som han visade prov på stor duglighet och gjorde sin chef betydande tjänster, även förstod att lidelsefritt bedöma dennes insats. Det var befälhavaren för genitrupperna, Decaux, som i sina rapporter till krigsministern synbarligen bemödar sig att rättvist fördela kritik och erkännande. Men även andra källor finnas, vilka, om de också måste hanteras med större kritik, på åtskilliga punkter äro belysande.

Att situationen vid Bernadottes tillträde av befälet var allt annat än gynnsam, har redan framhållits. Den 15 aug. — dagen för Bernadottes ankomst till Antwerpen — kapitulerade Vliessingen, en fästning, som Napoleon förklarat ointaglig; man var beredd på att vilken dag som helst se de engelska örlogsmännen stiga uppför Schelde för att söka forcera de fort, som skyddade Antwerpens hamn. Inom försvararnas leder härskade en oreda, som konung Ludvigs kortvariga regim endast ytterligare förvärrat; ett av honom upprättat högsta krigsråd blev föremål för ständiga tvister och kunde ingenting uträtta;[1] konung Ludvigs glädje över att få lämna ifrån sig det ansvarsfulla uppdraget var väl motiverad: »Je suis soulagé d'un grand fardeau . . .; je laisse bien des tracasseries au Prince de Ponte Corvo», skrev han vid underrättelsen om dennes utnämning.[2] Han fortsatte f. ö. in i det sista — förmodligen utan avsikt — att bereda efterträdaren svårigheter; i den dagorder, där han avtackade armén, framhävde han starkt dennas förtjänster på flottans bekostnad, vilket gjorde amiral Missiessy ursinnig och skapade en misstämning mellan vapnen just i det ögonblick, då enighet och samverkan var som mest av nöden.[3]

---

[1] Decrès till Napoleon, 17 aug., AF IV, 1198.
[2] Brev till Clarke, 15 aug., AF IV, 1595.
[3] Bl. a. Missiessy till konung Ludvig, 18 aug., AF IV, 1198.

Vid sin första inspektionsrond kunde den nye kommendanten konstatera, att artilleripjäserna till stor del voro odugliga och forten otillräckligt bemannade. En ljuspunkt var det ju alltid, att tack vare den Fouchéska mobiliseringen nya trupper dagligen anlände. Men med kvaliteten av dessa förstärkningar var det dock mycket illa ställt. Bernadotte har själv givit en drastisk skildring av huru dessa nationalgardister togo sig ut, när de marscherade in i Antwerpen; andras utsagor visa, att han knappast överdrivit.[1] Någon utbildning hade de som regel icke fått, och deras utrustning var högst bristfällig; stora avdelningar saknade såväl vapen som uniformer. Härutinnan voro de nog ej så olika revolutionstidens soldater; värre var, att det numera tydligen icke fanns mycket kvar av den entusiasm och offervilja, som gjort de senare segerrika. Redan under marschen mot Antwerpen hade stora skaror deserterat; de, som icke rymde, voro svårhanterliga, och man lyckades icke överallt avhålla dem från att plundra. Deras uppträdande var så föga lojalt, att man t. o. m. inom vissa oppositionella kretsar gjorde sig förhoppningar att kunna använda dem vid en eventuell omvälvning av den rådande regimen. Åsynen av de oordnade hoparna gjorde Bernadotte förtvivlad; han beklagade sig över att man skickat på honom »departementens avskum». Särskilt stora bekymmer beredde honom några kompanier veteraner, vilka voro till den grad »belamrade med kvinnor och barn», att det enligt hans åsikt vore en ren välgärning, icke minst mot dem själva, att genast skicka hem dem igen.[2]

Var alltså den uppgift, som väntade Bernadotte, mycket krävande, saknade han å andra sidan icke förutsättningar att övervinna även betydande svårigheter. En mycket värdefull tillgång var hans starka personliga dragningskraft, hans ovanliga förmåga att ta folk. Av de män, som stodo honom närmast, hans underbefälhavare och adjutanter, var det icke få, som läto sig helt fångas av denna tjuskraft. En av hans

[1] Bernadotte till Napoleon, 18 aug., kopiebok, Bernadotteska familjearkivet; Bulletin de police, 17 aug., AF IV, 1506; Brev från Dejean m. fl., AF IV, 1595.

[2] Bulletin de police, 1 sept., F 7, 3764; Bernadotte till Clarke, 12 sept., Armées du Nord.

ljutanter, Jullian, till vars roll i Antwerpen vi skola få nledning återkomma, försäkrar i sina memoarer, att han ır sin chef hyste en nästan religiös tillgivenhet. Minst lika lysande är vad som berättas om en viss general Reille. enne skickades av Napoleon till Antwerpen för att tjänstöra under Bernadotte men samtidigt noga iakttaga denne h genom dagliga rapporter hålla kejsaren à jour med vad m försiggick. Han skall emellertid ha blivit så intagen v Bernadottes sätt, att han helt glömde sin speciella uppift av spion och måste ersättas med en annan, mindre lätt åverkad person.[1] Även soldaternas stora massa förstod ernadotte att vinna. »Il est un général inspirant qui anime out»; »il stimule tout le monde»; »il a rendu la confiance ux plus timides»; se där några omdömen, som återfinnas brev från Antwerpen;[2] i den av Barton citerade belgiske fficeren Roccas relation påträffar man flera talande vittnesörd i samma riktning.[3]

Som vi sett, gav Bernadotte redan från första stund rov på sin överflödande energi och arbetsförmåga. Sitt ascognarlynne har han väl sällan givit så fritt lopp som uner dessa kritiska veckor i Antwerpen. Impulsiv och oförkräckt gick han in för allting med samma outsläckliga intenitet. Situationens allvar gav honom tillfälle att låta sin öjelse för starkt dramatiska effekter få fritt spelrum: på ans order samlades alla högre officerare jämte stadens mera etydande civila ämbetsmän ombord på amiralskeppet, där an förestavade dem en högtidlig ed att förr låta sig sprängas luften än kapitulera.[4]

Hans temperamentsfulla läggning var honom till stor ytta, när det gällde att övervinna trögheten hos andra och lda till strid, men den kunde också förleda honom till överlning och föga välbetänkta handlingar. Hans gamla förärlek för retoriskt utsmyckade dagorder av sensationell äggning kom honom att den 22 aug. förkunna för truppera. att fiendens länge väntade stora anfall var omedelbart

---

[1] Jullian, a. a., s. 289; jfr Corr. de Napoléon, XIX, 15707.
[2] Malouet till Decrès, 19 aug., AF IV, 1198; Decaux till Clarke 29 aug., AF IV, 1595; Bulletin de police, 17 aug., AF IV, 1506.
[3] Barton, Bernadotte and Napoleon 1763—1810 (London 1921), s. 239.
[4] Jullian, a. a., s. 282; Bernadotte till Napoleon, 4 sept., kopiebok, Bernadotteska familjearkivet.

förestående, ett meddelande, som i onödan åstadkom en hel del panik; icke mycket mer än en vecka senare ansåg han sig emellertid kunna utfärda en annan dagorder, där soldaterna fingo veta, att fienden stode i begrepp att draga bort samt att de själva snart skulle få lämna »dessa träsk, som de genom sin uthållighet gjort ärorika», en förkunnelse, som förklarligt nog ansågs föga lämplig, då ännu inga absolut säkra underrättelser förelågo.[1]

Häftighet och snarstuckenhet anses ju vara ett konstitutivt drag i sydlänningens temperament; det är därför knappast ägnat att förvåna, att krigsministern fick mottaga åtskilliga klagomål över marskalk Bernadottes våldsamma vredesutbrott. »Le prince a donne une grande impulsion, mais il est violent et souffre par la contrediction», heter det i ett av Decaux' brev, och i ett annat: »Il parait d'un caractère inquiet et susceptible; il n'est pas facile de lui faire changer d'avis quand il a pris son parti, et cela est souvent indispensable.»[2]

Någon gång riktas mot Bernadotte den beskyllningen, att han överskridit sina befogenheter och lagt sig i saker, som ej angingo honom. Mest missnöjd var platskommendanten i Antwerpen Collaud. I brev av den 14 sept. beklagar han sig över att hans chef förstört hela hans anseende och auktoritet genom att beröva honom hans handlingsfrihet.[3] Även marskalk Moncey, som under stridens senare skede ställdes under Bernadottes befäl, ansåg sig illa behandlad och klagade inför krigsministern. Man bör dock göra Bernadotte den rättvisan att betona, att Collaud redan från början lär ha hyst föga sympati för honom samt att Moncey var en ytterst ömtålig herre, som tydligen betraktade det som ett betydande offer på fäderneslandets altare att ställa sig under den yngre kollegans kommando.[4]

Den Bernadotteska regimen skilde sig fördelaktigt från sina föregångare bl. a. däri, att det av Decrès med sådan iver

[1] Dejean till Clarke, 23 aug., AF IV, 1595; Le Publiciste, 5 sept.; Du Bois, a. a., s. 385.
[2] Till Clarke, 19 aug., Armées du Nord; samt 29 aug., AF IV, 1595; jfr bl. a. Clarke till Napoleon, 26 aug., AF IV, 1595.
[3] Collaud till d'Hastrel (Bernadottes stabschef), Armées du Nord.
[4] Clarke till Napoleon, 1 sept., AF IV, 1595; jfr Pelet, Mémoires sur la guerre de 1809 (Paris 1824), IV, s. 330; Clarke till Nap., 12 aug., AF IV, 1595.

yrkade samarbetet mellan land- och sjöstridskrafterna rst nu realiserades. Amiral Missiessy, som förut vägrat lyda konung Ludvigs befallningar, synes villigt ha underdnat sig Bernadotte; denne uttryckte även gång på gång n tacksamhet för eskaderns värdefulla insatser i försvaret.[1] en icke heller de andra vapnens möjligheter lämnades outrttjade. Fortens beväpning förbättrades så gott sig göra lät; rsöken att med brännare komma åt de fientliga fartygen tresserade Bernadotte speciellt; icke ens de så hårt kritirade nationalgardisternas utbildning försummades; de, som ke hade några gevär, fingo tillsvidare exercera med käppar.[2] nligt Decaux skall Bernadotte ha ådagalagt en icke ringa ganisatorisk förmåga och verkställt ändamålsenliga omrupperingar av trupperna. Samme omdömesgille sagesman ttalar sig flera gånger erkännsamt om resultaten av Bernaottes verksamhet i dess helhet och betraktar det som i väentlig mån dennes förtjänst, att läget inom kort tedde sig etydligt ljusare för försvararna, en uppfattning, som delaes av många och f. ö. även tycks ha varit allmän i fiendeägret.[3]

Den främsta orsaken, varför det är så svårt att utan tödet av Decaux' och andras omdömen bilda sig en bestämd ppfattning om värdet av Bernadottes insats, är den, att hans erk aldrig kom att genomgå något avgörande eldprov. Fientliga örlogsmän trängde visserligen högre upp på floden och utkämpade eldstrider med strandbatterierna, men det tora kombinerade anfall till lands och sjöss mot Antverpen, som man varje dag under tiden efter Vliesingens fall väntat sig, detta anfall blev aldrig av. Sällan har väl något krigsföretag satts i scen på ett så huvudlöst ätt som den med så stora förväntningar emotsedda engelska expeditionen. I stället för att omedelbart rikta stöten mot det så gott som värnlösa Antwerpen, varvid förutom de stora hamnanläggningarna den franska eskadern varit till-

[1] Decrès till Napoleon, 17 aug., Malouet till Clarke, 23 aug. m. m., AF IV, 1198.

[2] Ett flertal rapporter i AF IV, 1506, 1198, 1595; J u l l i a n, a. a., s. 282.

[3] Decaux till Clarke, 25 aug.: »B. a une tête un peu chaude mais il nous a mis sur un meilleur pied et a mieux disposé les troupes» (AF IV, 1595); Bellemare, 17 aug., AF, 1506; jfr R o c c a och den likaledes av B a r t o n citerade engelske officerens brev; B a r t o n, a. a., s. 237.

spillogiven och åtminstone ett av företagets mål vunnet, hade angriparna offrat två dyrbara veckor på Vliessingens belägring. Och även om efter denna fästnings fall det gynnsammaste ögonblicket var försuttet, var dock fortfarande engelsmännens numeriska överlägsenhet tillräckligt stor för att ett anfall av allt att döma skulle ha varit långt ifrån utsiktslöst. Bernadotte själv var den förste att medgiva detta. Den 29 aug. skrev han till Clarke: »Si le général Anglais avait eu les premières notions de son état, la ville d'Anvers, sa flotte, ses chantiers ne seraient aujourd'hui qu'un monceau de cendres.»[1] Dejean, som i egenskap av ministre de l'administration de la guerre i slutet av aug. uppehöll sig i Antwerpen och som i allmänhet tycks ha ställt sig ganska kritisk mot Bernadotte, trodde sig veta, att engelsmännens svårförklarliga passivitet hade sin grund i deras respekt för dennes fältherrenamn.[2] Mer betydde förmodligen, att vädrets makter i hög grad gynnade de franska trupperna. Ett envist regnande i förening med starka temperaturväxlingar mellan dag och natt verkade utmattande på landstigningstrupperna och bidrog att giva spridning åt fruktansvärda smittosamma sjukdomar, som inom kort skördade massor av offer i de osunda förläggningarna på den sumpiga Walcheren. Medan på detta sätt den engelska styrkan dag för dag reducerades, tillströmmade alltjämt nya krafter till fiendelägret. Man kunde snart icke längre dölja för sig, att det dyrbara företaget var misslyckat och att endast reträtten återstod. Den 4 sept. utrymde engelsmännen Batz, och därmed erhöllo deras motståndare bekräftelse på att hotet mot Antwerpen denna gång var definitivt avlägsnat.

Såsom i det föregående framhållits, finnas omständigheter, vilka tyda på att Fouché arbetat för Bernadottes utnämning till den militära chefsposten. Då det vidare var Fouché, som var initiativtagaren till de stora truppsändningarna till Antwerpen, var det också att vänta, att han skulle ägna ett alldeles särskilt intresse åt händelserna på den belgisk-holländska krigsskådeplatsen. Så blev även fallet, och det intima samarbete, som etablerades mellan Fouché och

[1] Kopiebok, Bernadotteska familjearkivet.
[2] Art. Dejean i Michaud.

ernadotte, hör icke till de minst kuriösa och intresseväckan-e sidorna av den senares verksamhet. Man kan icke undgå t frapperas av den fullständiga harmoni, som hela tiden tycks a präglat Bernadottes förhållande till de personer, som kun-a betecknas som Fouchés redskap i Antwerpen. General-ommissarien Bellemare var en ofta sedd gäst i Bernadottes us och berömde sig av att åtnjuta dennes oinskränkta för-roende,[1] och den redan omnämnde Jullian, som kommit till ntwerpen i särskilt uppdrag av Fouché, tycks ha blivit elaktig av samma förmåner. Bellemare var redan före ernadottes ankomst till Antwerpen utrustad med synnerli-en vidsträckta befogenheter. Förutom de redan i och för ig maktpåliggande uppgifter, som tillkommo honom i hans genskap av chef för »la haute police» i ett av de oroligaste istrikten, hade han genom särskild kejserlig order anför-rotts ledningen av den s. k. hemliga tjänsten, vars verksam-etsområde huvudsakligen omfattade de belgiska hamnstä-erna. En av Bernadottes första åtgärder som befälhavare ar att uttryckligen bekräfta Bellemares befogenheter och örbjuda varje störande inblandning från andra myndigheters ida, »Je vous autorise» — skrev han till denne — »à employer ous les moyens qui dépendent de vous pour tenir ouvertes les ommunications que vous aviez établies. Vous pouvez faire isage de cette lettre et de mes ordres pour lever tous les bstacles que vous pourriez rencontrer. J'entends qu'aucune utorité civile et militaire ne s'immisce dans la connaissance le vos rélations avec l'ennemi et que vous n'en rendiez compte qu'à moi et au Ministre de la Police Générale. Vous laisserez outefois à la Marine et aux Douanes tout l'exercice de leurs ttributions respectives et je vous rend responsable des abus qui pourraient avoir lieu à la fureur de ce Service secret, en matière de fraude, d'espionnage ou de correspondance poli-tique qui n'aurait pas pour seul objet le service du Gouverne-ment.»[2] Även i det följande ådagalägger Bernadotte sitt stora förtroende för Bellemare genom att ytterligare utvidga området för dennes inflytande. Icke nog med att upp-sikten över Antwerpens talrika utlänningar, vilken förut till-kommit platskommendanten, överflyttas på Bellemare; den-

[1] Bulletin de police, 21 aug., AF IV, 1506.
[2] 19 aug.; kopiebok, Bernadotteska familjearkivet.

ne får även övertaga en del av de rent militära polisfunktionerna (la haute police militaire).[1]

Det samarbete som på detta sätt etablerades, visade sig snart synnerligen givande för båda parterna. Om folkstämningen i Belgien och Holland lämnade Bellemares agenter täta rapporter av stort värde för Bernadotte. Dennes kraftiga ingripande till skydd för generalkommissariens »hemliga tjänst» och däri innefattade »förbindelser med fienden» visade sig också i hög grad motiverat. Walcherenkampanjen har att uppvisa en rad förbluffande prov på vad den i Fouchés skola utbildade polisen kunde prestera på det hemliga kunskapandets område. Den 31 aug. mottog Bernadotte från »en pålitlig person, som skickats ombord på den engelska flottan», en utförlig redogörelse för det betydelsefulla krigsråd, som hållits några dagar tidigare och som resulterat i ett beslut att överge alla angreppsplaner. Och den 14 sept. visste man i Antwerpen, att den engelske kommendanten dagen förut mottagit en order från sin regering med innehåll, att utrymmandet av Walcheren skulle göras beroende av utgången av fredsunderhandlingarna i Schönbrunn och fullföljas endast i det fall, att freden med Österrike verkligen komme till stånd.[2]

Bellemare å sin sida underlät icke att draga nytta av sin gynnade ställning. Av den högste befälhavaren erhöll han värdefulla upplysningar, vilka han icke försummade att genast meddela sin chef i Paris, som på detta sätt hölls minst lika väl à jour med krigshändelserna som krigsministern själv. Genom sina rapportörer hade han mottagit oroande underrättelser om de belgiska prästernas propagandaverksamhet. Av allt att döma var det hos dem, man hade att söka upphovet till ryktet, att Napoleon låtit strypa påven; vidare gjorde de det till en samvetsplikt att vägra att vid gudstjänsten läsa den anbefallda bönen för kejsarens välgång: Domine salvum fac imperatorem! Då Bellemare vid sina försök att övervinna detta motstånd ej erhöll önskat stöd av vederbörande prefekt, beklagade han sig inför Bernadotte, som gav

[1] Bernadotte till Bellemare, 23, 27 aug. och 7 sept.; till S:te Suzanne 25 aug., kopiebok, Bernadotteska familjearkivet.

[2] Bernadotte till Moncey (31 aug.) och Napoleon (14 sept.), kopiebok, Bernadotteska familjearkivet. Bulletin de police, 26 aug., AF IV, 1506 m. fl. ställen.

onom rätt och beordrade honom att göra departementets iärer ansvariga för att den ifrågavarande bönen aldrig utelöts.[1] Bellemare synes tidvis ha gjort tjänst som ett slags rivatsekreterare åt Bernadotte. Åtminstone fick han ibland örtroendeuppdraget att sköta den strängt upptagne överbeälhavarens korrespondens med polisministern. Det kunde . o. m. inträffa, att Bernadotte anlitade denna omväg för att ätta sig i förbindelse med krigsministern, d. v. s. han lät Bellemare anmoda Fouché att framföra ett Bernadottes yrande till krigsministern, ett förfaringssätt, som denne knappast kunde undgå att irriteras av.[2] Han betraktade också det ära samförståndet mellan Bernadotte och Bellemare med milda ögon och beklagade sig inför Fouché över det olämpiga inflytande, dennes kommissarie utövade på Bernadotte.[3]

Fouché å sin sida inskränkte sig icke till att spela rollen av intresserad men passiv iakttagare. Han inledde med konung Ludvig en korrespondens, vars innehåll icke är närmare känt men som bl. a. tycks ha haft till resultat, att Ludvigs upphetsning mot brodern för tillfället något dämpades. Härigenom gjorde han även Bernadotte en tjänst, då denne nu med mindre svårighet kunde ernå understöd av de holländska vapnen.[4]

Det hände även, att Fouché med stöd av sin rika erfarenhet stod Bernadotte till tjänst med anvisningar och råd. Särskilt betonade han vikten av att inom fiendens läger utsprida ryktet, att kejsaren var i antågande, ett råd som onekligen är mycket karakteristiskt för Fouché. Hans förklaring — avgiven någon vecka tidigare — att det gällde att visa, att fienden kunde tillbakaslås utan Napoleons medverkan, hindrade honom icke att på detta sätt utnyttja det kejserliga namnets magiska, förlamande kraft. Bernadotte följde anvisningen, och det dröjde icke länge, förrän Bellemares hemliga agenter kunde meddela sin chef, att det genom deras försorg utspridda ryktet haft mycket god effekt.[5]

---

[1] Bulletins de police, 7 och 12 sept., F 7, 3764, och 9 sept., AF IV, 1506; Madelin, a. a., II. s. 124.
[2] Bulletin de police, 17 aug., AF IV, 1506; Madelin, a. a., II, s. 125.
[3] Clarke till Napoleon, 26 aug., AF IV, 1595.
[4] Konung Ludvig till Fouché, 13 aug. o. senare (tr. av Duboscq, n:r 255). Jfr Madelin, a. a., II, s. 177.
[5] Bulletins de police, 2 och 7 sept., AF IV, 1506.

Av särskilt intresse för frågan om utsträckningen och innebörden av förbindelserna mellan Bernadotte och Fouché är en episod, som dyker upp på flera håll i Bernadotte-litteraturen i samband med dennes uppträdande i Antwerpen. En kväll, sedan Bernadotte tagit avsked från den umgängeskrets, som regelbundet brukade samlas hos honom, anmälde en av gästerna, en viss herr J***, officer i det parisiska nationalgardet, att han hade ett speciellt ärende att framföra till sin värd. Han sade sig ha i uppdrag av minister Fouché att fästa furstens uppmärksamhet på vad som vore att göra i denna för riket så kritiska situation. Han meddelade, att enligt de senaste nyheterna från Wien kejsaren var svårt sjuk och hans själsförmögenheter i hög grad försvagade. Det vore nödvändigt att tänka på imperiets bästa; man satte nu allmänt sitt hopp till fursten och väntade av honom, att han skulle bidraga till en organisation, som kunde tillförsäkra alla fransmän ett tillstånd av varaktig säkerhet. Som svar skall Bernadotte ha bett herr J*** omtala för Fouché, att om han, Bernadotte, fått i uppdrag att välja en kejsare skulle han med säkerhet icke ha tagit Napoleon eller någon annan medlem av den bonaparteska familjen, men eftersom nu den franska nationen uttalat sig till förmån för Napoleon, ämnade icke heller han svika honom.

Denna episod förekommer i ungefär likalydande utformning såväl i den Löwenhielmska promemorian som hos Montgaillard.[1] Emellertid finnas — såsom senare närmare skall utvecklas — mycket starka skäl att betvivla den sistnämnda källans självständighet gentemot Bernadotteska inflytanden. Det kunde därför synas naturligt att betrakta hela berättelsen som ett utslag av Karl Johans mytskapande fantasi och frånkänna den allt historiskt intresse. Så enkelt är det likväl icke. Saken är nämligen den, att den ifrågavarande herr J***, som med lätthet identifieras med den redan ett par gånger nämnde Jullian, i sina memoarer, utkomna 1815, lämnat upplysningar om sin verksamhet i Antwerpen, vilka komma den nyss anförda berättelsen om hans egendomliga anbud att framstå som långt ifrån osannolik. Redan tidigare flera gånger anlitad av Fouché hade han av denne utnämnts till befälhavare över en skvadron nationalgardister och skickats

[1] Hist. de France, VI (Paris 1827), s. 448.

l Antwerpen. Vid sin ankomst dit hade han mottagits av ernadotte med den allra största välvilja och hade t. o. m. tt åtnjuta gunsten att tillhöra högste befälhavarens näraste umgänge. Det dröjde emellertid icke länge, omtalar illian, förrän ändamålet med hans beskickning blev föreål för det mest perfida förtal. Man skydde ej ens att brevdes framlägga sina betänkligheter för Bernadotte själv, m dock icke fäste något avseende därvid. När sedan Beradotte lämnade Antwerpen, ansåg sig icke Jullian ha något er där att skaffa utan avreste samtidigt med sin chef.

Så mycket är säkert: Jullian var Fouchés spion i Antwerpen. En del av vad som nu anförts tyder på att han essutom haft andra uppgifter och rent av tjänstgjort som t slags mellanhand mellan Bernadotte och polisministern. å vidare just vid denna tidpunkt ryktet om Napoleons sjukom spreds i Paris,[1] förefaller det icke alls otroligt, att han ramfört en förfrågan av det slag, den Bernadotteska traditionen har att förmäla om. Men har anbudet framställts, är ärmed icke sagt, att det varit allvarligt menat. Bernadotte jälv ville tydligen senare ha det uppfattat som en fälla, illrad av Fouché för att få honom att blotta sig och röja itt verkliga sinnelag.[2] På denna fråga ge dock uppgifterna m Jullian och hans vändning intet svar. Saken måste ses i törre sammanhang, och därmed äro vi inne på det problem, om mer än något annat givit den historiska fantasin anledning att syssla med Walcherenexpeditionen och Bernadottes uppträdande i Antwerpen, nämligen problemet, om det vid denna tid existerat någon mot Napoleon riktad sammansvärjning av stora mått, där Fouché varit den ledande själen, Beradotte den förnämste medarbetaren och den till Antwerpen sammandragna armén ett av de tilltänkta redskapen.

Uppfattningen att det icke stod riktigt rätt till i Antwerpen tycks ha varit rätt allmän i samtiden. Till dem, vilkas misstankar i sådan riktning voro mest utpräglade, hörde Napoleon själv. Visserligen hade han anförtrott Bernadotte överbefälet, men redan de en smula tveksamma ordalag, vari ordern härom var avfattad, röja, att han var osäker om åt-

[1] Corr. de Napoléon, XIX, 15775.
[2] Löwenhielmska promemorian.

gärdens lämplighet. Endast om situationens allvar verkligen fordrade det, borde man skicka Bernadotte mot engelsmännen; man kunde också tänka på Moncey. Redan dagen därpå kommer den första skyddsåtgärden mot eventuella överraskningar från Bernadottes sida. »Om man har sänt iväg marskalk Bernadotte, ger jag mitt bifall till denna utnämning» — heter det i orden till Clarke d. 8 aug. — »men i så fall blir det nödvändigt att placera marskalk Moncey eller marskalk Serurier i bakre linjen.» Men icke nog därmed. Även i Bernadottes omedelbara närhet ville Napoleon hava pålitliga personer, som med sina rapporter kunde giva honom full visshet om vad som egentligen var å färde i Antwerpen och även — om så behövdes — prestera ett aktivt motstånd mot eventuella oegentligheter. Redan har omtalats, hur general Reille sändes till Antwerpen med en instruktion, som icke lämnar något tvivel om att hans förnämsta uppgift var att tjänstgöra som rapportör och hållhake på Bernadotte.[1] Till dennes stabschef utsågs general d'Hastrel, Clarkes svåger, i st. f. Gérard, som Bernadotte själv lär ha begärt att få.[2] Och man mistar sig nog icke alltför mycket, om man sätter utnämningen av senator Collaud till platskommendant i Antwerpen i samband med den omständigheten, att denne och Bernadotte ansågos ha svårt att komma överens.

Napoleon var långt ifrån den ende, som var beredd på obehagliga överraskningar i Antwerpen. Hans farhågor delades till fullo av krigsministern, Clarke. Härom har Las Cases att förtälja. I den 5:e delen av sin »Mémorial de Ste-Helène» omtalar han, att han hörde till dem, som 1809 frivilligt drogo i fält mot engelsmännen. Han hade anmält sig hos Clarke, som var honom personligen bekant, och hade av denne erhållit order att tjänstgöra i Bernadottes stab. På samma gång fick han i uppdrag att framföra ett meddelande till stabschefen d'Hastrel, ett meddelande, som han borde noga inpränta i minnet och framföra muntligt, då det var av sådan art, att man icke gärna kunde anförtro det åt papperet. Las Cases försäkrar själv, att han — okunnig som han var om det politiska intrigspelet — icke hade någon

[1] Corr. de Napoléon, XIX, 15620, 15629, 15710.
[2] Corr. de Napoléon, XIX, 15712; Clarke till Bernadotte, 1 sept. (Le dossier de B.); Pelet, a. a., IV, s. 330.

ning om vad som åsyftades med de ord, han helt mekaniskt ramförde. Deras lydelse var: »Nous avons des raisons de roire à d'étranges menées de la part de Bernadotte, à une mbition tout à fait extravagante. Ainsi point de démarches, oint de signatures qui puissent vous compromettre. Veillez ux pièges!» General Pelet uppger sig i sina »Mémoires sur la guerre de 1809» med säkerhet veta, att Clarke även tillställt Bessières, som då förde befäl över en hjälpkår i Lille, ett meddelande av samma innehåll som det nyss anförda.[1] Någon möjlighet att kontrollera dessa uppgifter finns naturligtvis ej. De vinna dock icke obetydligt i trovärdighet, om de sammanställas med ett i krigsministeriets arkiv förvarat brev från Clarke till d'Hastrel, dat. den 3 sept., med upplysning, att M. de Las Cases var på väg till Antwerpen med order att tjänstgöra som d'Hastrels adjutant.[2] Tidpunkten stämmer förträffligt, ty just under dessa första septemberdagar kan man — som vi senare skola se — iakttaga en viss förändring i Bernadottes sätt att uppträda, en förändring, som åtminstone i krigsministerns ögon måste ha förefallit egendomlig och vittnande om en ärelystnad av oroväckande slag.

Även utom de styrandes krets var nervositeten stor. Till chefen för Napoleons personliga polis, Savary, inströmmade mängder av brev med varningar för de farliga planer, som förbereddes av Fouché och hans anhängare.[3] Memoarlitteraturen ger ytterligare belägg på att övertygelsen om att en sammansvärjning existerat ej saknat anhängare i samtiden. Rojalisten Fauche-Borel tror fast därpå och påstår sig veta, att Fouché och Bernadotte stödde sig på ett parti inom senaten och armén,[4] och d'Aubignosc, som 1809 i egenskap av directeur général de la police nitiskt bevakade Bernadottes intressen vid förvaltningen av dennes hannoveranska förläningar, försäkrar kategoriskt, att Fouché och Bernadotte stodo i förbindelse med det engelska hovet.[5]

Den, som i dessa frågor söker tränga sanningen in på livet, bringas genast att erkänna, att om många anade ugglor i

[1] Del IV, s. 19.
[2] Armées du Nord.
[3] Madelin, a. a., II, s. 130, n. 3.
[4] Madelin, a. a., II, s. 128.
[5] Madelin, a. a., II, s. 127. M. anför d'Aubignoscs uttalande utan att dock känna till dennes relationer till Bernadotte, om vilka den senares affärskorrespondens i Bernadotteska familjearkivet ger upplysningar.

mossen, så saknade de icke heller skäl därtill. Här är icke platsen att i detalj dröja vid Fouchés politik; det kan vara nog att fästa uppmärksamheten på hans märkligaste och mest svårförklarliga åtgärd. Förut har omtalats, hur han vid underrättelsen om det engelska anfallet uppbådade nationalgardena i ett antal departement i norra Frankrike, något som kunde synas motiverat av nödläget och vartill ju även kejsaren gav sitt bifall. Den 6 sept. voro mer än 60,000 nationalgardister i funktion. Med hänsyn till att engelsmännens reträtt redan påbörjats, fann krigsministern detta antal onödigt stort och yrkade energiskt på en betydande nedskrivning.[1] Det är då Fouché tager sitt uppseendeväckande steg. I stället för att påbörja den begärda avmobiliseringen låter han den 7 sept. utgå order om uppbåd av nationalgardena i 12 nya departement, en befallning, vars egendomlighet ytterligare poängteras därav att den även gällde flera av de provinser, som voro mest avlägsna från krigsskådeplatsen, såsom Provence och Piémont i söder. Och som ledare för denna nya armé, vilken redan av sättet för sin tillkomst bands fast vid minnena från revolutionen, placerade Fouché med självtagen rätt till största delen män, som på ett eller annat sätt gjort sig kända som fiender till den napoleonska regimen.[2] Av de kommenderande generalerna blevo icke mindre än 8 avskedade, så snart deras närvaro vid armén blev bekant för Napoleon.[3] Bland dem, som i Antwerpen voro beredda att taga emot och dirigera detta väldiga folkuppbåd, funnos icke få, vilkas namn voro ägnade att giva den bestående ordningens anhängare anledning till oro. Stadens préfet maritime, Malouet, kan tjäna som exempel. Han hade under revolutionen funnit en tillflyktsort i England och beskylldes för att fortfarande uppehålla sina engelska förbindelser; rojalist till sina sympatier råkade han ett par år senare i onåd.[4] Mont-

[1] Clarke till Napoleon, 6 sept., AF IV, 1595.

[2] Madelin, a. a., II, s. 118 f.

[3] Clarke till Napoleon, 29 sept., AF IV, 1595. Det kan förtjäna anmärkas att Bernadotte icke alls delade kejsarens åsikt om dessa generaler utan tvärtom tydligen gillade Fouchés val. Salme och Humbert, de två generaler, vilkas återinträde i aktiv tjänst allramest tycks ha upprört Napoleon, bemöttes med största välvilja av Bernadotte, som t. o. m. rekommenderade dem till erhållande av hederslegionens kors! Lettres inédites de Napoléon, I, utg. av De Bretonne (Paris 1898), n:r 462 och 474; Bernadotte till Napoleon, 7 sept.; kopiebok, Bernadotteska familjearkivet.

[4] Madelin, a. a., II, s. 126.

aillard berättar om honom, att han under ett samtal med ernadotte yttrat: »Om någon vågade säga högt: kejsaren r galen, så skulle Napoleon vara förlorad», ett uttalande, som stämmer väl överens med vad som anförts om mannens len och politiska inriktning.[1]

Den infödda befolkningens vid flera tillfällen öppet ådalagda franskfientliga sinnelag var säkerligen en faktor, m frestade mer än en av kejsardömets fiender att förlägga n verksamhet till den belgisk-holländska krigsskådeplatsen förhoppning om lättvunna framgångar. Då icke heller ngelsmännen voro blinda för vad som på detta håll stod att inna, etablerades mellan den kejserliga arméns öppna och emliga motståndare ett samarbete, som, om det bedrivits ter systematiskt och i större utsträckning, förmodligen kunat få ganska vidsträckta konsekvenser. Vid september måads ingång häktades en person, som inom själva den holändska arméns leder sökt värva soldater för Englands räking, och ungefär samtidigt kom polisen på spåren en samanslutning i själva trakten kring Antwerpen, som hade till yfte att genom värvningar bland befolkningen skaffa engelsännen förstärkningar och som bland sina medlemmar räkade »ett antal ganska bemärkta personer».[2]

Det skulle föra för långt att uppehålla sig vid alla de nissnöjets och den hemliga oppositionens representanter, som lrogos till Antwerpen.[3] Här skall endast fästas uppmärksamhet vid ett dokument, som icke observerats men som örtjänar ett bättre öde, då det kastar en grell belysning över ntrigspelet och visar, vilka former det kunde taga, drivet ill sin spets. Det är en supplik från general Sarrazin, tillställd Napoleon i slutet av aug. 1809 och ännu förvarad bland generalsekretariatets papper.[4] Sarrazin, som förut fört befäl

---

[1] Del VI, s. 448.

[2] Bernadotte till Dumonceau, 2 sept., kopiebok, Bernadotteska familjerkivet.

Hur utpräglade sympatierna för England voro bland befolkningen, framär icke minst därav, att invånarna på Walcheren under den engelska ockupatioen skola ha skickat en deputation till konung Georg för att ställa sig under dennes beskydd och begära hans löfte att låta införliva deras ö i det brittiska riket (Bernadotte till Napoleon, 22 sept.; kopiebok, Bernadotteska familjerkivet).

[3] Sådana som den suspekte intrigören Montrond, vars framgångar hos Pauline Borghese hade väckt kejsarens synnerliga misshag.

[4] AF IV, 1595.

utanför Antwerpen, hade någon tid före det engelska angreppet förflyttats till Boulogne. Hans skrivelse dryper av servilitet. Bl. a. föreslår han inledningsvis, att alla fort och övriga orter i Antwerpens närhet böra döpas om och benämnas efter medlemmar ur den bonaparteska familjen, napoleonska segrar etc.; han framlägger därefter en stor plan för hur försvaret enligt hans mening borde ordnas och anhåller till sist i bevekande ordalag om tillstånd att själv med sina trupper få skynda mot de hatade engelsmännen. Den vetskap, man numera har om Sarrazins hållning under ifrågavarande tid, kommer hans supplik att framstå i en egendomlig dager. Det förhåller sig nämligen så, att Sarrazin alltsedan hösten 1808 stod i engelsk sold; i början av 1809 hade han — i enlighet med vad han själv senare uppgivit — föreslagit engelsmännen en landstigning i Boulogne. Han kunde ostört fortsätta på detta sätt, tills han i början av juni 1810 rymde över till England. Man frågar sig, vad som ligger bakom Sarrazins iver att få befäl i Antwerpen; handlade han helt på eget bevåg eller ingick hans aktion som ett led i ett större företag? I ett öppet brev till Napoleon, som han skrev, då han väl var i säkerhet på andra sidan Kanalen, påstår han bl. a., att han hade Fouché att tacka för att han kunnat hålla sig kvar så länge i Frankrike; hans rymning inträffade också i själva verket omedelbart efter polisministerns fall.

Vad som nu anförts, bör vara tillräckligt för att förjaga varje tvivel på tillvaron av till Antwerpen koncentrerade Napoleonfientliga stämplingar under sommaren 1809. Uppgiften blir nu att söka klargöra, om och i vilken mån Bernadotte hade del i dessa intriger. Vi finna då, att hans namn av eftervärlden knutits till mer än en av dem. Delacour, som i Revue Bleue 1895 givit en skildring av det Sarrazinska förräderiet, påstår, att generalen på sin ålderdom åtnjöt pension av Karl Johan, och framkastar med anledning därav antagandet, att denne icke stått främmande för hans förrädiska förehavanden 1809. Delacour anger emellertid icke någon källa för sin uppgift; enligt Sarrazins biograf i Michauds lexikon skall tvärtom generalens ansökan om understöd ha avvisats av den svenske konungen, och f. ö. behöver givetvis en av Karl Johan till Sarrazin utbetald pension icke innebära någon delaktighet i dennes förehavan-

n 1809 utan kunde helt naturligt få sin förklaring av de da männens tidigare relationer: Sarrazin hade länge nstgjort under Bernadotte och bl. a. beklätt posten som nnes stabschef. Det bör vidare anmärkas, att om Bernatte verkligen hyst några farligare planer, var han dock kerligen alltför klok för att anförtro dem åt den för sin ederhäftighet och opålitlighet kände Sarrazin. Det sama gäller säkerligen också Fouché, och några större proporner bör man av allt att döma icke ge det Sarrazinska rräderiet.[1] Att Bernadotte, såsom han själv velat göra illande, under Antwerpenvistelsen helt och hållet släppt ntakten med de fronderande kretsarna i Paris är däremot nappast troligt. Han förnekade aldrig, att han erhöll ett ntal brev från detta håll, och vi skola i det följande påträffa minstone ett indicium, som tyder på att han ej uteslutande arit mottagande part. Hans intima förbindelser med Fouché, et påfallande stora förtroende, han visade dennes redskap, idana som Jullian och Bellemare, kunna icke gärna tolkas nnorlunda, än att han på något sätt förenat sitt öde med en mäktige polisministerns, träffat något slags överenskommelse med denne, kanske förespeglats en ledarroll vid ans sida, i händelse ett förkrossande nederlag eller helt enkelt en fientlig kula satte en plötslig gräns för den napoleonska eran. Att samarbetet med Fouché varit av en art, om kunnat ge anledning till ofördelaktiga kommentarer, därpå tyder i sin mån den tendens, man senare kan iakttaga hos Bernadotte att inför eftervärlden ursäkta det, framför allt genom att framställa Fouché som förledaren, den som »usurperat Bernadottes vänskap» och förmått honom till obetänkta mätt och steg.[2]

Men att giva dessa förbindelser en vidare innebörd, att tala om en storstilad av Fouché och Bernadotte uppburen sammansvärjning och framför allt en sammansvärjning, som räknat med engelsk hjälp för genomförande av sina omstörtningsplaner, detta är utan tvivel en orimlighet. Bernadotte dolde säkerligen lika litet nu som annars sin personliga mot-

[1] De berörda svagheterna i Sarrazins karaktär framträda mycket starkt i den på primärkällor byggda teckning av hans levnadsöden, som nu senast givits av N. Forssell (föredrag vid Personhist. samfundets årsmöte 1929).

[2] Citatet från Montgaillard, jfr Löwenhielmspromemorian: kommentaren till Jullianepisoden m. fl. ställen.

vilja mot Napoleon; han kände sig smickrad av de förhoppningar, oppositionens ledare fäste vid honom och har förmodligen icke avvisat deras inviter så bryskt som det ur kejsarens synpunkt varit hans plikt att göra. Men man saknar varje anledning att tro, att han fast engagerat sig i någon mera vittsyftande intrig; och lika litet har man något skäl att tvivla på att han i Antwerpen satt in hela sin förmåga för Frankrikes och därmed Napoleons sak.

Vi ha redan sett, med hur stor tvekan Napoleon tilldelade Bernadotte befälet och vilka försiktighetsmått han genast från början ansåg sig behöva vidtaga. Det gör därför ett egendomligt intryck att se, hur han i det följande, allt eftersom situationen — sådan han ser den — förvärras, utrustar Bernadotte med allt större maktbefogenhet. Hans tilltro till dennes militära duglighet var tydligen tillräckligt stark för att för ögonblicket övervinna misstänksamheten. Den 26 aug. utfärdas order till Clarke att ställa Moncey och hans kår under Bernadottes kommando och den 5 sept. inrangeras även den holländska armén bland de styrkor, som stå under dennes befäl.[1] Det är f. ö. just de instruktioner, Bernadotte erhöll rörande sitt beteende gentemot holländarna, som tydligast röja, hur stort förtroende Napoleon hyste för hans förmåga. Förhållandet till konung Ludvig var vid denna tidpunkt synnerligen ömtåligt. Dennes åtgärd att taga befälet vid Antwerpen och låta holländska officerare kommendera över franska soldater hade väckt kejsarens förbittring. Det var förmodligen nu dennes beslut mognade att direkt införliva Holland med det franska väldet. För ögonblicket behövdes emellertid de holländska trupperna, och allt borde göras för att lugna konung Ludvig, av vilken man kunde vänta sig de mest desperata steg, om han finge reda på de anslag, som förehades mot hans krona. Bernadotte erhöll därför det delikata uppdraget att i möjligaste mån utnyttja den holländska armén men på samma gång tillse, att denna icke fick en för stark ställning och framför allt icke ensam toge i besittning strategiskt viktiga punkter.[2]

---

[1] Corr. de Napoléon, XIX, 15714, 15751; Corr. inédite de Napoléon (ed. Picard et Tuetey), III, s. 220.
[2] Clarke till Bernadotte 13 sept. m. fl. brev i AF IV, 1595.

Det hade onekligen varit ägnat att förvåna, om icke den rändring i Bernadottes ställning, som följde med hans öka- ansvar och alltmera utvidgade befogenheter, skulle prägla ns yttre uppträdande. Men när Madelin säger, att Berna- tte genast vid ankomsten till Antwerpen uppträdde som ktator, är detta knappast riktigt. Länge dröjde det emel- rtid icke, förrän man i Bernadottes omgivning fick klart r sig, att den nye kommendanten var fullt medveten om tt uppdrags utomordentliga betydelse. Knappt två veckor ter ankomsten lät han för att giva sitt uppträdande veder- rlig pondus omgiva sig med en livvakt om ett kompani, mmansatt av unga män ur Antwerpens förnämsta familjer.[1] en 30 aug. talar han i brev till Clarke om nödvändigheten v att ett enda huvud finge leda alla operationerna kring ntwerpen.[2] Gentemot direktiven från Schönbrunn och Paris isar han stor självständighet; bl. a. vägrar han bestämt att vstå Rampon och dennes kår till Moncey.[3] Det är också vid enna tidpunkt — början av september — han genom sina efallningar till märerna fastställer det belgiska prästerska- ets skyldigheter, en åtgärd, som låter honom framstå sna- are som en med stor maktfullkomlighet utrustad guvernör n som en armékårschef med rent militära befogenheter.

Som vi sett, var det endast fruktan för en katastrof vid Antwerpen, som förmådde Napoleon att överlämna försva- ets ledning åt Bernadotte. Det var därför endast följdrik- igt, att han, så snart faran var över, skyndade att åter från- aga honom befälet och anförtro det åt en visserligen mindre ramstående men i hans ögon mer pålitlig person. Den 11 ept. meddelar han i brev till Clarke sin avsikt att avskeda Bernadotte; som motiv för beslutet framhålles främst dennes korrespondens med intrigörerna i Paris och vidare en dag- order, där B. förklarat sig ha börjat försvaret med endast 15,000 man, medan han i själva verket — enligt kejsarens be- räkningar — haft 60,000 man till sitt förfogande. Till Ber- nadottes efterträdare var marskalk Bessières utsedd. Offent- liggörandet av detta beslut borde dock uppskjutas, i händelse,

---

[1] Le Publiciste, 30 aug. Order. 23 aug., kopiebok, Bernadotteska familje- arkivet.

[2] AF IV, 1595.

[3] Bl. a. Decaux till Clarke 29 aug.; Bernadotte till Clarke 30 aug., AF IV, 1595.

mot förmodan, striden ännu páginge vid Antwerpen! Den skarpa vidräkningen med Bernadotte fortsättes i ett brev till Fouché en dag senare, vari en rad nya beskyllningar framställas och där Fouché bl. a. får i uppdrag att meddela Bernadotte, att denne icke haft ett samtal eller mottagit ett brev utan att saken inrapporterats till kejsaren.[1]

Man kan tryggt antaga, att det icke var utan en viss tillfredsställelse Clarke mottog ordern om Bernadottes avskedande. Han hade under hela fälttåget visat stor misstro mot denne, i sina rapporter till kejsaren tydligt bemödat sig om att framställa hans åtgärder i ofördelaktig dager och därigenom kanske icke obetydligt bidragit till hans fall. Det hade därför varit att vänta, att han skulle skyndat att underrätta Bernadotte om det kejserliga beslutet. Men i stället valde han ett tillvägagångssätt, som bättre än något annat belyser hans och väl också flera av hans kollegers tänkesätt visavi Bernadotte. Den 18 sept., när han redan hunnit mottaga kejsarens order av den 12 (utfärdad en dag efter avsättningsdekretet), skriver Clarke till Bernadotte utan att nämna ett ord om det beslutade chefsskiftet; samtidigt underrättar han emellertid icke blott efterträdaren Bessières utan även t. o. m. den under Bernadottes befäl stående Moncey därom. På detta sätt uppnådde man, att ännu när Bessières på kvällen den 23 anlände till Antwerpen, hade Bernadotte ingen aning om vad som förestod.[1] Avsikten härmed kan naturligtvis icke ha varit någon annan än att överrumpla Bernadotte och icke giva honom tid till de desperata åtgärder, man tydligen fruktade. Men Bernadotte själv, hur reagerade han inför en så försåtlig och förödmjukande behandling? Härom behöva vi icke sväva i okunnighet, tack vare Jullian, som i sina memoarer givit en målande skildring av hur det tillgick, när nordarmén på kvällen den 23 sept. bytte chef. »Vi hade just återkommit från teatern, dit jag ledsagat fursten och furstinnan», berättar Jullian, »då man anmälde, att hertigen av I[stri] nyss hade anlänt och önskade ett samtal med fursten. B[essières] — utropar fursten förvånad — vad kan han ha här att göra? Han lämnar oss och

[1] Corr. de Napoléon, XIX, 15785, 15787; Lettres inédites de Napoléon utg. av Lecestre, I (Paris 1897), n:r 523.

ırsvinner i trappan till den övre våningen, medan furstinan, en dam ur uppvaktningen, skvadronchefen herr C***[1] ·h jag träda in i ett av rummen i bottenvåningen. Vi framällde tusen gissningar om ändamålet med hertigens av [stri] resa, tills fursten återkommer och med den gladaste in i världen säger: »B[essières] kommer för att taga beılet över armén; han är bara väl sent ute; det finns ingenng mer att göra nu!» Denna upphöjda ande, så fjärran ån all förställning kunde långt ifrån ana hela vidden av en trolöshet, för vilken han var utsatt. — — — — — Det ır icke förrän följande dag, han fick reda på att det första ertigen av I[stri] hade gjort, när han anlände klockan 7 å kvällen, hade varit att kalla de olika truppslagens chefer ll det hotell, där han tagit in, för att i kejsarens namn uppıana dem att icke erkänna någon annan överbefälhavare n honom, att icke taga hänsyn till några andra befallningar n dem, han utdelade, samt att omedelbart giva sina underydande del av denna dagorder. Som vi sett, hade hertigen v I[stri] noga aktat sig att låta fursten få del av de lika öjliga som förolämpande mått och steg han tagit. Måhänla skämdes han själv för dem. Så snart fursten fick veta, ıur det i verkligheten förhöll sig, uttryckte han sig med sin anliga våldsamhet och riktade mot Bonaparte och dennes edskap hela den indignation en man av heder är mäktig. då ıan förödmjukats. Först hade han bestämt sig för att tillıringa ännu några dagar i Antwerpen för att giva efterträlaren alla de upplysningar, han behövde. Kännedomen om ıertigens av I[stri] förolämpande beteende kom honom emelertid att ändra dessa planer; han beslöt att avresa omedelbart. Han ville icke ens bege sig till Paris utan for för någon tid ut på landet.»[2]

Som vi se, stämmer Jullians skildring väl överens med de slutsatser, som kunna dragas ur krigsministerns korrespondens. Överraskningstaktiken tillämpades in i det sista. Att den högste befälhavaren, vars stora förtjänster om försvaret ingen kunde bestrida, på detta sätt offentligen desavouerades, detta var en skymf, som Bernadotte säkerligen

[1] Kanske identisk med den blivande generalen och kungagunstlingen (de) Camps?
[2] S. 289 f.

haft svårt att glömma; man har icke heller någon anledning betvivla, att hans vrede tog sig de kraftiga uttryck, varom Jullian talar. F. ö. kan man även här konstatera dennes sannfärdighet: i ett brev, som den nya befälhavaren Bessières två dagar senare skrev till kejsaren, beklagade han sig just över att han svävade i fullständig okunnighet om de instruktioner, företrädaren mottagit.[1]

Krigsministerns väl genomtänkta plan hade lyckats: vare sig hans försiktighetsmått haft skäl för sig eller ej, kvar stod likväl det faktum, att Bernadotte smärtfritt avlägsnats från sin inflytelserika post. Men man misstar sig, om man tror, att Clarkes stora intresse för Bernadottes göranden och låtanden därmed slappnade. Av hans brevväxling framgår, att dennes person även under den följande tiden i hög grad sysselsatte hans fantasi. Bernadotte hade erhållit kejserlig order att begiva sig till Paris, men så sent som på kvällen den 26 sept. kunde Clarke meddela kejsaren, att han icke ännu låtit höra av sig; Clarke framkastar den gissningen, att Bernadotte möjligen begivit sig till sin svägerska, drottningen av Spanien, på hennes egendom Mortfontaine, ej långt från Paris, och tillägger: »Je saurai ce que fera le Prince de Ponte Corvo à Paris; je me suis adressé pour cela au Colonel Henri de la Gendarmerie d'Elite auquel je n'ai dit que ce qu'il fallait.»[2] Överste Henri hade emellertid redan tidigare fått i uppdrag att söka utröna, vad Bernadotte hade för sig, sedan han vid 4-tiden på eftermiddagen den 24 sept. lämnade Antwerpen.[3] Den rapport han efter några dagar avgav, finnes ännu i behåll. Den är adresserad till Clarke personligen i hans privata hotell, Rue de Lille, och har följande lydelse: »Le Prince de Ponte Corvo est arrivé à Mortfontaine le 26 entre 11 heures et minuit; il en est reparti le 27 à cinq heures du soir; il devait partirre(!) à 4 et les chevaux de poste étaient prets; mais M. Fourcroy, Conseiller d'Etat, étant venu sans doute lui faire visitte(!) ils ont resté environt une heure ensemble.»[4]

Det blir för förståelsen av denna till synes föga intresseväckande polisrapport nödvändigt att något uppehålla sig

[1] Armées du Nord.
[2] AF IV, 1095.
[3] Depêche télégraphique fr. Bessières, 24 sept., AF IV, 1595.
[4] 29 sept., AF IV, 1595.

id den däri omnämnde Fourcroy. Tyvärr finns det icke någon modern levnadsteckning över denne; den vetgirige blir ärför hänvisad till att genom sammanställning av notiser ır akademiska minnestal, uppslagsböcker och allmänna översiktsarbeten söka bilda sig en föreställning om hans politiska oll. Fourcroy är framför allt känd som kemist. Lärjunge ill Lavoisier hade han tillhört revolutionsteoretikernas krets, nvalts i konventet och varit en ofta sedd gäst i Cabanis' along.[1] Napoleon engagerade honom i det stora arbetet på ındervisningsväsendets omorganisation. Han fick sålunda på sin lott den mödosamma uppgiften att efter Napoleons lirektiv utarbeta planen för det nya Université de France.[2] 'åren 1808 var allt färdigt så när som på utkorandet av intitutionens högste chef, le grand maitre de l'université. 'ourcroy ansåg sig tydligen så gott som självskriven till lenna post, och enligt en uppgift i Bignons Histoire de 'rance understöddes hans kandidatur med värme av det filosofiska partiet, som bland sina anhängare räknade alla ıpplysta vänner av revolutionen».[3] Då Napoleons val emelertid ej föll på honom utan på skalden och vältalaren Fonanes, blev detta ett synnerligen svårt slag för Fourcroy. En :ollega till honom, som 1811, två år efter hans död, i en ıkademisk ovation hyllade hans minne, beskriver den veran motgången hade på honom: »il s'oublia, cessa d'être luinême et ne consulta point assez sa raison ... Sa gaité natuelle l'abondonna; chaque jour on remarquait dans ses traits ıne altération sensible. Enfin il succomba.»[4] Uppfattningen ıtt Fourcroys i dec. 1809 inträffade förtidiga bortgång förrsakats av hans sorg över motgången tycks t. o. m. ha varit ıllmänt gänse.[5] Att hans sorg emellertid icke — som man ıv det anförda möjligen skulle kunna tro — försatte honom ett tillstånd av fullständig apati och overksamhet, visar u hans oväntade uppträdande vid Mortfontaine för att konfe-

---

[1] Antoine Guillois, Le salon de mme Helvétius, Cabanis et les déologues (Paris 1894), s. 243.

[2] Se Aulard, Napoléon et le monopole universitaire (1911), s. 198 f. ch de Laborie, La haute administration de l'enseignement sous Napoléon Revue des ét. Nap. 1916).

[3] Del 8 (Paris 1838), s. 102.

[4] Palisot de Beauvois, Eloge historique de M. Fourcroy (1811), . 17.

[5] Aulard, a. a., s. 198.

rera med den hemvändande Bernadotte; hans biograf i Michauds lexikon uppger f. ö., att Fourcroy ännu strax före sin död var vid full vigör och tycktes ha ett långt liv framför sig. Men vari bestod då den radikala och beklagansvärda förändring i hans uppträdande, varom det citerade äreminnet talar? En antydan härom ge de upplysningar, som stå att finna om den miljö, vari Fourcroy rörde sig under de sista åren av sin levnad. I egenskap av professor vid den naturvetenskapliga institutionen Muséum (det nuvarande Jardin des Plantes) hade han icke svårt att finna deltagande lyssnare, då han beklagade sig över kejsarens otacksamhet. Muséum var nämligen känt som ett centrum för oppositionen, ett tillhåll för missnöjda »ideologer». Minst lika mycket sympati kunde han påräkna ute hos en viss greve Rumford i Auteuil, där flera av Muséum-professorerna brukade umgås, och där Fourcroy borde ha varit en välkommen gäst redan av den anledningen, att värden varit gift med hans forne lärares, Lavoisiers, änka. Att han emellertid blev ännu mycket mera eftersökt, sedan han fallit i onåd, därpå behöver man ej tvivla, ty Rumford och dennes krets voro mycket illa anskrivna hos kejsaren och utsattes snart för förföljelser.[1] Det är väl knappast för djärvt att i dessa nu antydda förbindelser se nyckeln till gåtan om Fourcroys besök på Mortfontaine. Sårad i djupet av sin själ över den uteblivna utnämningen, har han blivit ett lättfånget byte för oppositionsmännen inom de intellektuella kretsarna, i synnerhet som Napoleons beslut att förbigå honom förmodligen dikterats just av hans radikalism, antiklerikalism och gamla förbindelser med revolutionsmännen. Hans desperata sinnestillstånd har väl gjort honom likgiltig för riskerna och användbar för uppdrag av sådan natur som att skynda den i onåd fallne Bernadotte till mötes och till honom framföra något meddelande eller förslag från vännerna i Paris. Ännu en omständighet kan i detta sammanhang påpekas. Om verkligen Bernadotte — såsom han velat göra gällande — nöjt sig med att taga emot dessa skrivelser från Paris, som i så hög grad irriterade Napoleon, och aldrig skrivit själv, har man onekligen svårt att förstå, hur Fourcroy kunnat få kännedom om Bernadottes uppehållsort, medan, som vi sett

[1] Guillois, a. a., s. 242.

jälve den f. ö. så välunderrättade krigsministern icke hade ågon säker kunskap därom.

Efter samtalet med Fourcroy begav sig Bernadotte till Paris, dit han anlände några timmar senare (kvällen den 7). Hans första åtgärd synes ha varit att uppsöka krigsministern. Kännedomen om vad som förefallit vid detta ammanträffande är uppenbarligen av vikt, icke minst för örståelsen av hur Bernadotte uppfattade situationen. De källor, man har att bygga på, äro för det första Clarkes apport till kejsaren, skriven omedelbart efter det Bernadotte vlägsnat sig,[1] vidare Montgaillards Histoire de France, som nnehåller en utförlig relation därav och slutligen den Lövenhielmska promemorian. Clarkes brev bygger ju på så färska intryck, man gärna kan begära, men dess värde förminskas av författarens partiskhet mot Bernadotte. Montgaillards historia för sin del förtjänar ett särskilt kapitel. Verket utkom 1827 under abbé de Montgaillards namn. Denne var emellertid då död sedan några år och utgivningen hade ombesörjts av hans broder, en ökänd intrigmakare och skandalskrivare, som emellertid därvid gjort så omfattande tillägg, att arbetet anses i minst lika stor utsträckning härstamma från utgivarens som från den nominelle författarens penna.[2] Det har redan i annat sammanhang antytts, att Montgaillards Histoire de France är influerad av Bernadotteska synpunkter. Denna iakttagelse är icke ny. Sarrans, Bernadottes kritiske levnadstecknare från 1840-talet, kallar Montgaillard en av den svenske konungens betalda apologister; Crusenstolpe trodde sig veta, att Karl Johan betalat Montgaillard minst 10,000 fr. för vissa strykningar och ändringar, som denne företog, strax innan arbetet lämnades till tryckning.[3] I själva verket visar också Montgaillard en påfallande välvilja mot Bernadotte; att denne givit Montgaillard anvisningar och ställt material till hans förfogande framgår icke minst därav, att den senare vid skildringen av Bernadottes verksamhet i Antwerpen bygger på ett brev från denne till Napoleon av d. 18 aug. 1809, vilket brev i kopia finnes

[1] 27 sept., AF IV, 1595.
[2] Michaud.
[3] Skildringar ur det inre av dagens historia, II, s. 224.

infört i den Löwenhielmska promemorian och även lagts till grund för Touchard-Lafosses framställning. Då det nu visar sig, att Montgaillards redogörelse för det ifrågavarande sammanträffandet mellan Bernadotte och Clarke till stora delar ordagrant överensstämmer med promemorian, vore det ju naturligast att tänka sig, att denna tillställts Montgaillard och utnyttjats av honom. Emellertid försäkrar han själv, att hans relation återgår på ett brev från Clarke till Duroc, som den senare varit nog älskvärd att visa honom. Ett stöd får detta påstående onekligen därav, att abbé Montgaillard just vid denna tid uppehöll sig i kejserlig tjänst i Wien och möjligen haft något att göra med Duroc.[1] I själva verket företer hans relation, frånsett dess större rikedom på detaljer, inga väsentligare skiljaktigheter från Clarkes brev till kejsaren, något som däremot på ett par punkter är fallet med promemorian. Man skulle då kunna tänka sig saken så, att Montgaillards på Durocs upplysningar baserade, om också något till Bernadottes förmån omretuscherade, skildring till största delen accepterats av Bernadotte och med vissa förskönande tillägg fått inflyta i promemorian, när denna senare utarbetades för någon annan historikers, förmodligen Touchard-Lafosses, räkning.

Det samtal, som givit anledning till denna textkritiska utvikning, inleddes tydligen med att Clarke i överensstämmelse med Napoleons order gav Bernadotte del av dennes brev och de många däri framställda beskyllningarna. Livligt upprörd skall Bernadotte ha beklagat sig över det otacksamma bemötande, han fått röna, och förklarat sig smärtsamt berörd av att han, trots alla sina ansträngningar, icke kunde ernå något bevis på att kejsaren uppskattade hans insatser; han framhöll — och det med all rätt[2] — det orimliga i dennes påstående, att han från början haft 60,000 man till sitt förfogande i Antwerpen, och uttalade vidare sin förvåning över att Napoleon velat ställa honom till ansvar för de brev, han fått från Paris. Själv försäkrade han sig icke ha skrivit en enda gång, icke ens till sin gemål. Den av Clarke framförda kejserliga befallningen till Bernadotte att

[1] Michaud.
[2] Rocca uppger t. ex., att trupperna i Antwerpen ännu så sent som d. 18 aug. uppgingo till endast 12,000 man; Barton, a. a., s. 237.

imna Paris och slå sig ned på någon kurort blev emellertid roppen, som kom bägaren att rinna över. Clarke skriver i apporten till kejsaren, att om denne inskränkt sig till att örvisa Bernadotte till en kurort och icke lämnat det andra lternativet — inställelsen vid högkvarteret — öppet, skulle ian från Bernadottes sida ha mött ett kraftigt motstånd, om måhända icke kunnat övervinnas utan tillgripande av äldsamma medel. För att kunna ingiva Clarke sådana farägor måste Bernadotte naturligtvis ha varit synnerligen rispråkig. Den Montgaillardska versionen låter honom iedja krigsministern påpeka för Napoleon, att denne icke var ika allsmäktig i Paris som i Wien, i alla fall icke tillräckigt för att tvinga honom, Bernadotte, att göra något mot in vilja; han skall — enligt samma källa — ha hotat med tt avstå från alla sina titlar och uppdrag; som privatman nsåg han sig ha rätt att vistas var han ville. Den enda orm, under vilken han kunde förmås att gå med på kejsarens vilja, var en av krigsministern utfärdad, rent militär order att bege sig till armén.

Det tycks, som om Bernadotte under de följande dagarna berett överste Henri och hans gendarmer mycket litet besvär. Den 29 sept. besökte han ännu en gång krigsministern, och redan samma dag besvarade denne visiten, en uppmärksamhet, som han efteråt i brev till Napoleon påstod ha varit nödvändig för att uppehålla skenet och förhindra, att hemligheten om Bernadottes onåd — i strid mot kejsarens önskan — sipprade ut. Tydligt är, att man ansåg sig ha skäl att frukta en demonstration av något slag.[1]

Till följd av krigsministerns bestämda uppmaning till Bernadotte att göra sin Parisvistelse så kort som möjligt hade denne till en början utfäst sig att fara redan efter två dagar. Av någon anledning uppsköts emellertid avresan dag för dag, och icke förrän den 2 okt. begav sig Bernadotte på väg. Till Schönbrunn anlände han några dagar före fredsslutet.[2]

För vetskapen om vad som tilldrog sig vid hans sammanträffande med Napoleon har man det så till vida dåligt ställt, som icke någon enda gentemot Bernadotteska infly-

[1] Clarke till Napoleon, 29 sept., AF IV, 1595.
[2] Brev till Bernadottes broder i Pau 3 okt. 1809 i B:s affärskorrespondens 1809—1811, i Bernadotteska familjearkivet.

tanden alldeles fristående källa finnes att tillgå. Men å andra sidan anger Montgaillard även denna gång uttryckligen Duroc som sin sagesman, och f. ö. torde icke heller den på Bernadotte återgående traditionen kunna utan vidare avvisas, i synnerhet som den ju ofta visat sig förvånansvärt pålitlig.[1] Det finns emellertid icke något skäl att i detalj uppehålla sig vid detta samtal, som i mångt och mycket blev en upprepning av uppgörelsen med Clarke. Den skildring därav, som återfinnes hos Montgaillard och i den Löwenhielmska promemorian, ger dock anledning till åtminstone två iakttagelser av intresse. För det första är det tydligt, att tonen varit mycket irriterad; Bernadotte har icke dolt, i vilken grad han kände sig sårad av den skymfliga avsättningen, och den försoning, som trots allt till sist ingicks, har nog ännu mer än någon av de föregående burit tillfällighetens prägel. För det andra har Napoleon icke minst uppehållit sig vid den punkt i Bernadottes syndaregister, som innehöll en förebråelse för odiplomatisk eftergivenhet mot svenskarna och som förekom redan i kejsarens brev till Fouché av d. 12 sept. När Bernadotte senare helt oväntat hade att vänja sig vid tanken på att övertaga ledningen av Sveriges öden, har det kanske ej varit alldeles utan sin betydelse, att hans tidigare välvilliga bemötande av just denna nations representanter av Napoleon själv framhållits som en bidragande orsak till den brist på uppskattning och förtroende, han från dennes sida fått röna.

Uppgörelsen i Schönbrunn mellan Napoleon och Bernadotte utgör den dramatiska sluttablån till det skede i den senares liv, jag här försökt teckna. Den bör ha givit honom full bekräftelse på de slutsatser, han kunnat draga ur de just förflutna månadernas händelser: hans ställning blev för varje år alltmer ohållbar, och det blev allt tydligare, att det trots alla ansträngningar aldrig skulle kunna lyckas honom att inom ramen för det franska imperiet nå det inflytande och den betydenhet han eftersträvade och kände sig ha krafter till.

[1] De rena tilldiktningarna i den Bernadotteska framställningen äro i allmänhet lätta att urskilja, så t. ex. följande i den Löwenhielmska promemorian men icke hos Montgaillard förekommande episod ur samtalet i Schönbrunn: Mitt under den upprörda dialogen överväldigas Napoleon plötsligt av beundran för den forne vapenbrodern och utbrister spontant: »Quelle tête!» Och denne svarar: »Quel cœur! Quelle âme!»

ondeståndets sekreterare vid 1809—10 års riksdag.

Av

ERIK FAHLBECK.

Den 4 maj 1809 sammanträdde hedervärda bondeståndet örsta gången under den händelserika revolutionsriksdagen. 'idigare på dagen hade ståndets ledamöter, efter föregången ullmaktsgranskning, fått emottaga de vederbörliga inträdes-eeknen av tillförordnade rikskanslern, riksdrotsen greve C. . Trolle-Wachtmeister. Vid detta tillfälle föreställdes för tåndet dess av riksföreståndaren den 1 maj förordnade sek-eterare, »Herr Landshöfdingen och Commendeuren af Kongl. Iaj:ts Nordstjerne-Orden, Wälborne Anders af Håkansson», ilken samtidigt avlade sin ämbetsed.[1] Sedan det därefter amlade ståndet genom deputation till riksföreståndaren und-ått meddelande om Lars Olssons i Groröd utnämning till alman och denne hälsat medbröderna, tog även sekreteraren ill orda för att på hävdvunnet sätt utbedja sig talmannens ch ståndets vänskap och förtroende. Han erinrade om, att han vore född av en svensk odalbonde, som under nio riks-möten innehaft talmansstolen, att han för 40 år sedan tjänst-gjort i ståndets kansli, och att hans verksamhet sedermera såsom domare och landshövding ytterligare befäst hans ur-sprungliga känslor av tillgivenhet, aktning och vänskap för ståndet. Han borde sålunda icke anses främmande för stån-det, vare sig beträffande härkomst eller medborgerlig vandel. Efter en kort exposé över de senaste årens märkliga händel-ser uttryckte han förhoppningar om ett lyckosamt förlopp av det så betydelsefulla riksmötet.[2]

---

[1] Protokoll, hållet inför rikskanslersämbetet 1809, bland Riksdagsacta 1809—10, R. A., och bondeståndets tryckta prot., 4 maj, s. 3. De tr. prot. citeras här och nedan enligt 1874 års edition.

[2] Bondeståndets prot. ibdm, s. 5 ff.

Den nyutnämnde bondeståndssekreteraren behövde säkerligen ingen särskild presentation. Snart sextioårig hade han under en framgångsrik ämbetsmannakarriär troget tjänat sin konung, och allbekant var Gustaf III:s stora förtroende till honom. Gustaf IV Adolf hade 1801 hugnat hans förtjänster med adelskap. Det var sålunda en mångförfaren, välprövad kraft, som regeringen ställt vid bondetalmannens sida, och af Håkanson fann sig genast till rätta med förhandlingarnes gång de närmaste dagarne. De av regeringen, givetvis på förslag av Håkanson, utsedda biträdande sekreterarna föreställdes för ståndet, kanslitjänstemän anmäldes, den gustavianska statsrättens grundlagar upplästes, sekreteraren åtföljer vid uppvaktningar talmannen i spetsen för ståndet eller dess högtidliga deputationer, och när det nyvalda konstitutionsutskottet den 12 maj börjar sitt viktiga värv, finna vi Håkanson deltagande i överläggningarna bland bondeståndsrepresentanterna.

Emellertid förnummos tidigt vissa missljud under ståndets överläggningar. Redan den 6 maj anmälde sig Pehr Oxelberg från Örebro län till uppläsande av ett anförande rörande »ett ämne av högsta vikt» beträffande rikets grundlagar m. m., men avvisades. Samma dag reste Petter Swartengren från Värmland, understödd av Eric Andersson från Svartsjö län, invändningar mot sättet för hyllningen av revolutionshjältarna och fortfor följande plenidagar att yrka på framställande av anmärkningar mot rikssalsmötet den 10 maj, mot förhandlingsordningen och mot ståndets protokoll men avspisades av talmannen på olika sätt.[1] Slutligen kom Swartengren den 15 maj till orda. I ett uppläst memorial[2] anmärkte han bl. a. mot ståndets protokoll den 10, att där ej funnes beskrivet, huru sekreteraren före mötet å rikssalen tillkännagivit, att därstädes torde förekomma Gustaf IV Adolfs tronavsägelse samt hans ätts avlägsnande från tronen, vartill sekreteraren uppmanat ståndet att svara ja, med tillägg att ingen ärlig man annat kunde göra. Sekreteraren erinrade omedelbart, att Swartengrens uppgifter vore emot sanningen stridande, varförutom enskilda samtal, som bred-

[1] Om Håkansons manövrer för att undvika besvärliga interpellanser berättar Bengt von Hofsten, Bengt von Hofstens brev, utg. av Lydia Wahlström, se brev d. 13 maj. s. 58 f.

[2] Prot. maj, s. 57 f.

d protokollet kunde förefalla, ej vore underkastade vare sig
ımärkning eller justering. Senare under samma dags för-
ındlingar anmälde Anders Joachimsson från Aska i Öster-
itland, att hans väljare i brev uttryckt farhågan för att
ılet av frälsemannen landshövding af Håkanson till bonde-
åndets sekreterare kunde, såsom stridande emot allmogens
ıttigheter[1], hava till följd att ståndets fri- och rättigheter
ven i andra, mera väsentliga stycken, bleve överträdda.
xelberg meddelade, att han tidigare privat givit sekretera-
n tillkänna dylika farhågor, vilka Swartengren och Eric
ndersson från Svartsjö län nu även sade sig dela. Under
n allmänna rörelse, som uppstod i ståndet, förklarade sig
skilliga hysa fullt förtroende till Håkansons redliga avsik-
r och förmåga. Ståndets allt övervägande flertal instämde
ılunda i ett yttrande av Anders Nilsson från Jämtland,
ilken sporde, huruvida denna fråga blivit föranledd av stad-
andet om ståndets fri- och rättigheter eller av andra hemliga
rsaker i avseende på sekreterarens person. Ståndets säkerhet
erodde ej på sekreterarens börd, enär »med heder i hjertat,
et wore likgiltigt, om han hade Stjerna på bröstet», och
an hoppades livligt, att sekreteraren ville kvarstanna. Hå-
anson förklarade sig ämna senare meddela sina tankar i
rågan.

Vid sammanträdets slut framträdde också Håkanson och
eddelade[2], att han redan före riksdagens början vid tvenne
kilda tillfällen genom samtal med då tillstädesvarande le-
amöter av ståndet förvissat sig om att hans antagande till
ekreterare överensstämde med de flestas önskan, en upp-
attning som tillfullo styrkts av hans därefter började ar-
ete i ståndet. Men »af skäl, som rörde honom enskildt, af
mständigheter, som voro utan sammanhang eller beroende af
wad i dag förekommit», hade han nu hos riksföreståndaren
ökt och erhållit entledigande från sekreterarebefattningen.
Håkanson avträdde, men under det enligt protokollet »här-
vid uppkomne allmänna utbrott af saknad och missnöje mot
em, som wållat denna händelse», beslöts på förslag av An-
ders Nilsson från Jämtland, att talmannen skulle hos riks-
öreståndaren anhålla att ståndet genom en deputation finge

[1] Ibdm, s. 62 f. Talaren åsyftade k. försäkran $^{23}/_{2}$ 1789, vari allmogen
1. a. tillförsäkrades ofrälse sekreterare vid riksdagarne, jfr nedan i texten.
[2] Ibdm, s. 72 f.

framföra sin underdåniga önskan att få behålla Håkanson som sekreterare. Häremot yttrade sig dock Swartengren, Oxelberg, Anders Joachimsson, Erik Andersson från Grundby samt Anders Jansson Hyckert, vilken senare anförde, att ståndets rättigheter vore kränkta. Håkanson återinträdde, uttalade sin tillfredsställelse över ståndets allmänna önskan, men förklarade att riksföreståndaren ej borde besväras, enär beslutet om tillbakaträdandet vore noga övertänkt och ej kunde återkallas. Följande plenidag, den 17 maj, meddelade också talmannen, att han vid fullgörandet av ståndets beslut av riksföreståndaren erfarit, att Håkansons avgång vore oåterkallelig och att till dennes efterträdare redan den 15 maj utsetts revisionssekreteraren Carl Agardh, vilken i talmannens närvaro föregående dag inför riksdrotsen avlagt sin ämbetsed. Agardh var tillstädes, välkomnades på sedvanligt sätt och trädde genast i funktion.

»Det är ett olycksöde, att detta ståndet icke kan få en redlig och estimerad man», säger Bengt von Hofsten på tal om Agardhs utnämning till bondeståndssekreterare.[1] Protokollens vittnesbörd från Agardhs korta tjänstgöringstid förmäla dock intet som berättigar till en dylik karakteristik. Kort efter sin utnämning hade han att utstå ett häftigt angrepp från den orolige Swartengren, som beskyllde honom för protokollsförvanskning. Ståndet reagerade emellertid kraftigt mot dessa beskyllningar. Anders Nilsson från Jämtland beklagade Swartengrens utbrott av häftighet och ondska, hans kitslighet och besvärlighet, som gjorde honom till ett oenighetsfrö inom ståndet. Sekreterarens och kansliets heder fordrade att den skamfläck, som Swartengrens ledamotskap av ståndet innebar, avlägsnades.[2] Efter flera liknande opinionsyttringar och sedan sekreteraren förklarat, att hans ämbetes heder krävde upprättelse, blev Swartengren med 102 röster mot 35 utvoterad. — Under de besvärliga förhandlingarna efter R. F:s antagande den 6 juni om § 114 och bondeståndets vägran att låta talmannen underteckna R. F. spelade naturligen sekreteraren, sin plikt likmätigt, en framträdande roll vid talmannens sida såsom regeringens språkrör inom ståndet för att söka bringa detta till eftergift, vilket

[1] Brev d. 16/5, s. 72. Även Jacob Adlerbeth kommenterar med tydlig aversion Agardhs utnämning. Dagboken d. 15 maj, U. U. B.
[2] Den 30 maj, s. 130 f.

m bekant slutligen skedde vid mötet inför konungen den 27
ni.

Agardhs välförhållande härvidlag fick också sin belö-
ng. Vid ståndets plenum den 8 juli kunde han meddela,[1]
t K. Maj:t den 3 i samma månad upphöjt honom i adlig
ärdighet. Som det vore emot ståndets fri- och rättigheter
ridande att han därefter fortfore såsom sekreterare, för-
odade han, att K. Maj:t ofördröjligen utnämnde en annan
ll befattningen. Från flera håll uttalades nu önskan, att
gardh trots nobiliseringen måtte kvarstanna å sin post.
xelberg, som tidigare gentemot Håkanson yppat betänk-
gheter på grund av dennes egenskap av frälseman, prisade
gardhs utmärkta egenskaper, vilka tillfullo förtoge varje
erkan av hans adliga upphöjelse. Konungens grannlagen-
et om lagarnas helgd borgade för att ett kvarstannande
v Agardh ej bleve ett prejudikat, varför ståndet borde hos
onungen anhålla att få behålla denne. Hyckert sökte be-
isa, att Agardhs nobilisering ej lade rättsliga hinder i vä-
en för fortsatt sekreterareskap: Agardh hade ju ännu ej
unnit introduktion å riddarhuset, varför han ej vore delak-
g av frälseståndets privilegier och därför ej heller hade
ågot mot bondeståndet stridande intresse, vilket vore grun-
en till ifrågavarande förbud mot frälse sekreterare. Mot
etta sofistiska resonemang restes förgäves invändningen,
tt 1789 års k. försäkrings alltjämt gällande stadgande vore
ullt tydligt och att någon pluralité inom ståndet ej kunde
erka mot lagens kraft (Johan Ericsson från Uppland).
Anders Sandsten från Jönköpings län framhöll, att den före-
lagna framställningen i belysning av vad sig med Håkanson
illdragit utmärkte mannamån och ostadighet, som kunde
asta en obehaglig skugga över ståndet. Hyckert förklarade
mellertid, att skillnaden vore väsentlig emellan Håkansson,
om för länge sedan vunnit introduktion, samt den ointrodu-
erade Agardh, och de fleste av ståndsbröderna, med Hyc-
erts kolleger i konstitutionsutskottet Matts Pehrsson och
on Jonsson i spetsen, förenade sig härmed, förmenande att
Agardh ännu ej inträtt i egenskapen av frälseman. Tal-
annen fick därför i uppdrag, att hos konungen anmäla stån-
dets underdåniga önskan att Agardh måtte kvarstå. Nästa

[1] S. 431 ff.

plenidag, den 14, meddelade talmannen, att konungen väl förklarat sig vilja lämna sitt bifall till ståndets önskan, men som Agardh förklarat sig ej kunna fortfara med tjänstgöringen i ståndet, hade redan den 11 till hans efterträdare utnämnts ståndets dittillsvarande förste v. sekreterare, häradshövdingen Sven Emanuel Trägårdh. Denne, som den 12 avlagt ämbetseden, tillträdde nu efter vederbörlig välkomsthälsning sitt ämbete.

Så te sig enligt protokollens vittnesbörd dessa bekanta episoder vid riksdagens början, av vilka särskilt det första sekreterareskiftet helt naturligt livligt kommenterades av samtiden.[1] Att dolda krafter och intressen här drivit sitt spel är uppenbart nog.

När den provisoriska regeringen omedelbart efter statsvälvningen utsände kallelsen den 14 mars till riksdag, avgick samtidigt cirkulär till samtliga landshövningar angående valen.[2] Häri befalldes landshövdingarne att på behörigt sätt kungöra riksdagskallelsen, att tillse att valen skedde i enlighet med vad lag och författningar föreskrevo samt att vaka över att borgare- och bondestånden bibehöllos vid sina privilegier, varvid särskilt inskärptes, att valförrättare för allmogen jämlikt k. försäkran den 4 april 1789 § 3 skulle vara ofrälse häradshövding; därest i någon domsaga häradshövdingen vore frälseman, skulle landshövdingen förordna ofrälse valförrättare. En skarpsynt iakttagare[3] har anmärkt, att detta påbud strede emot rättegångsbalken 1: 10, vilket lagrum bestämde, att hovrätt skulle förordna häradshövdings vikarie; anmärkaren kunde hava tillagt, att sammalunda var förhållandet med det åberopade stadgandet i 1789 års k. försäkran.[4] Otvetydigt är emellertid, att regeringen åstundat att hos alla vederbörande fastslå vikten av att laga former följdes. Ofrälse valförrättare förordnades också överallt, där den ordinarie häradshövdingen var frälseman.[5]

---

[1] Bland de rykten, som surrade kring denna sak, må framhållas, att till Håkansons efterträdare nämndes både prof. Rabenius (Jacob Adlerbeths dagbok, d. 13 maj) och kammarrådet Edman (brev fr. Nils Cronstedt d. 15 maj, tr. av G. Lindstén, *HT* 1918, s. 194).

[2] Kammarexpeditionens registratur, april 1809, R. A.

[3] Carl Chr. Halling, Minnen, s. 64, tr. i Samlingar utg. för de skånska landskapens hist.-förening, 1878.

[4] Publique Handlingar, del 14. Dagteckningen å denna k. försäkran är i trycket liksom i cirkuläret 1809 felaktigt angiven till 4 april, då den skall vara 23 febr.; se Emil Hildebrand, Sveriges Regeringsformer, s. 149 n.

[5] Riksdagsfullmakter för bondeståndet 1809, R. A.

Sista punkten i berörda paragraf i 1789 års försäkran
der: »Til Secreterare i Bonde-Ståndet wid Riksdagarne
il Kongl. Maj:t altid förordna en skickelig ofrelse man.» I
lakansonska förslaget till R. F., uppgjort av »monarkiens
amla riddare» enligt H. G. Trolle-Wachtmeisters träffande
ttryck, sägs om tillsättandet av bondeståndets sekreterare,
tt därmed förbliver »på sätt ifrån 1778 öfligt varit» (II: 6),[1]
h i II: 32 garanteras allmogens rättigheter sådana de med-
elades vid 1789 års riksdag. Bland Riksdagsacta 1809—10
R. A. finnes ett, antagligen inom arkivet, till höga veder-
örandes ledning utarbetat Sammandrag av vad som bör
ikttagas vid riksdagens början i överensstämmelse med förra
ksmöten. Här erinras ock om att till bondeståndssekretera-
alltid förordnas en skicklig ofrälseman enligt k. förs. 1789
3. Redan den 15 april antecknar emellertid den välunder-
ittade Trolle-Wachtmeister,[2] att Håkanson blir bondesekre-
rare. Och under den 30 april skildrar han, huru några bön-
er till riksdrotsen och Adlersparre yttrat sitt missnöje med
en privilegiekränkning, som ett förordnande av Håkanson
nnebure, vilket försatte höga vederbörande i stort bryderi.[3]
ärmed må jämställas Håkansons ovan anförda framställ-
ing i bondeståndet, att valet av honom överensstämde med
e flestes önskan, liksom hans markerade framhävan-
e i hälsningsanförandet av sin samhörighet med ståndet.

När den provisoriska regeringen, som ju i övrigt omsorgs-
ullt sökte, åtminstone till skenet, följa lag och författningar,
öretog detta flagranta avsteg från allmänt känd och erkänd
ätt, hade den givetvis därmed sina särskilda avsikter. Dessa
oro utan allt tvivel, att Håkansons eminenta förmåga skulle
möjliggöra snabbast tänkbara genomdrivande i bondeståndet
v regeringsprogrammet: Konung först, konstitution sedan,
arvid frågan naturligtvis gällde det främst av Håkanson
älv författade förslaget till regeringsform. Saken bragtes
på fall genom den liberala oppositionens bestämda uppträ-
ande å riddarhuset. Men därmed var också Håkansons
peciella mission som bondeståndssekreterare satt ur spelet.

---

[1] *HT* 1910, s. 109 ff., ibdm 1916, s. 262 ff.
[2] Anteckningar och Minnen, s. 199.
[3] Ibdm, s. 205.

Konstitutionsutskottet besattes till största delen med den nya tidens män. Håkansons möjligheter att här verka blevo tydligen synnerligen kringskurna. Oppositionen mot honom inom ståndet har i tidens memoarlitteratur samstämmigt förklarats inspirerad från liberalt-konstitutionellt håll, främst från »riddarhusliberalerna». Så är säkerligen också fallet. Signifikativt är, att vi bland opponenterna mot Håkanson finna — men först i sista stund framträdande — Anders Hyckert, herremannen bland bönderna, Hans Järtas vän, från vilken trådarna gingo direkt till den konstitutionella gruppens högborg. Det ligger förvisso sanning i vad Håkanson själv förmälde rörande sin avgång, nämligen att den stode utan samband med vad den dagen, den 15 maj, i ståndet förekommit. Han — och höga vederbörande, varvid torde i särskild grad få avses riksföreståndaren — hade sett sina planer beträffande tronen och regeringsformen korsade, och Håkanson förmådde i den vägen intet mer uträtta. Han lämnade också riksdagen och återgick till landshövdingestolen i Karlskrona.[1] För sina förtjänster under revolutionens första skede belönades han emellertid vid kröningen i juni med upphöjelse till friherrligt stånd.

Om den dirigerande konstitutionella gruppen, »1809 års män», sålunda verkat för Håkansons avgång, till synes i strid med de sympatier, som han ägde inom bondeståndets majoritet, så förefaller det som om den gärna sett Agardh kvarstanna å sin post även efter nobiliseringen. Hyckerts spetsfundiga men ohållbara argumentation[2] till förmån för den nyadlade bondesekreteraren tyder härpå. Att konstitutionella betänkligheter inganlunda varit den drivande kraften i ak-

[1] Rykten ville förmäla, att Håkanson dessförinnan, för att söka hämnd mot R. o. A., underblåst bondeståndets krav på privilegieutjämning, se B. von Hofstens brev, s. 92, och Wåhlins Anteckningar, s. 38 (Hist. Handl. 25:2).

[2] När i K. Maj:ts försäkran d. 23 febr. 1789 talas om frälse-, resp. ofrälsemän avses därmed uppenbarligen person tillhörande frälseståndet såsom motsats till icke-adelsmannen. Det konstitutiva i detta frälsemannabegrepp ligger beträffande en nyadlad person däri, att denne jämlikt R. F. 1772, § 11, eller R. F. 1809, § 37, av konungen upphöjts till adligt stånd. Introduktionen å riddarhuset är en senare akt, ankommande på vederbörandes eget sök och medförande de enligt gällande adelsprivilegier eller riddarhusordningen därmed förknippade förmånerna, men utan betydelse för själva adelskapet. Med otvetydig skärpa framträder detta förhållande i Förenings- och Säkerhetsaktens stadgande i p. 4, där det säges, att en ofrälse ämbetsman, som blir upphöjd till adlig värdighet, ej längre kan behålla det ämbete han såsom ofrälse »för ofrälse ståndens säkerhet» innehaft. Förbudet för frälseman i k. försäkran 23/2 1789, § 3, återgår direkt på denna bestämmelse.

ionen mot Håkanson visa ock Hyckerts ord i hans bekanta, v åtskilliga ståndsbröder undertecknade memorial om priilegieutjämningen den 26 juni,[1] att en adelsmans utnämning ill ståndets sekreterare vid riksdagens början gav bönderna nledning till tanken, att man i den dåvarande situationen j borde fästa särdeles avseende vid privilegier eller formaiteter utan blott vid det stora ändamålet, fäderneslandets äddning. Även regeringen var, enligt talmannens meddelanle till ståndet den 14 juli, villig att låta Agardh kvarstå fter nobiliseringen. Antagligen dikterades dennes avgång v privata skäl — han hade kanske fått nog av det hedervärla ståndet och var ju vorden på bästa sätt honorerad! Alltog. ombytena av sekreterare i bondeståndet lämna en karakeristisk bild av de flytande och obestämda, av skiftande, mer ller mindre dolda krafters spel påverkade förhållandena unler riksdagens första skeden. Åskådligt framträder även ondeståndets eller dess talande ledamöters taktik att krafigt åberopa sina privilegier, när saken gällde dem själva nen gentemot medstånden förfäkta satsen att i och med revolutionen alla äldre grundlagar och privilegier upphört att gälla.[2]

Trägårdhs sekreterareskap räckte den långa revolutionsriksdagen ut. Naturligt nog hade han under denna tid att utstå åtskilliga dramatiska duster med bondeståndets oroliga ledamöter. Det må vara nog att nämna några av de mest upprörda tillfällena. Den 4 oktober uppstod i ståndet en våldsam oro till följd av ett uppläst memorial rörande räfst med Gustaf IV Adolfs ämbetsmän, främst den hatade af Ugglas. Förgäves uppbjödo talmannen och sekreteraren all sin förmåga för att övertyga ledamöterna om olagligheten av dylika överläggningar i betraktande av R. F. § 90 och andra åberopade lagrum. Förhandlingen blev tumultuarisk och måste avbrytas. Påföljande plenum, den 10, inleddes av Oxelberg med ett agitatoriskt anförande, däri han varnade för den tilltagande, lömska egennyttan, vilken likt en hydra hotade landet med förstörelse. Såväl talmannen som sekreteraren hade kränkt ståndets rättigheter, och det gällde att se upp, så att dessa ej bragte hela ståndet i nesligt ledband,

[1] Prot., s. 374.
[2] Jfr härom A. Thomson, Grundskatterna i den politiska diskussionen 1809—1866, s. 279 ff.

uppresande sig till ståndets herrar och förvandlande de övriga till myndlingar, siffror och ja-bröder.[1] Detta utbrott mottogs emellertid av ståndet i övrigt med allmän förtrytelse, och talman och sekreterare tillbakavisade med lugn saklighet Oxelbergs överord. Talmannen uppläste ett till honom ställt brev från konungen, kontrasignerat av Wetterstedt, däri uppträdena karakteriserades såsom tillfälliga utbrott av en illa beräknad iver och konungen faderligen varnade för överträdelse av grundlagen, såsom ledande till anarkisk villa.[2] Med höga utrop gav ståndet sitt bifall tillkänna, och vid protokollsjusteringen några dagar senare, den 16 okt., förklarade det sin fullkomliga aktning för talman och sekreterare. Förloppet skulle emellertid upprepas en månad senare, då Kungl. Maj:ts proposition om vidtagande av särskilda anstalter till rikets försvar den 4 november föredrogs i ståndet. Under våldsam upphetsning beslöt ståndet trots talmannens och sekreterarens ihärdiga protester att utan föregången remiss till utskott eller annan realbehandling avslå propositionen. Uppträdena hade till följd den berömda, bondeståndets »ropande ledamöter» skarpt tadlande kungliga skrivelsen av den 9 nov., vilken författats av Hans Järta och till ståndet högtidligen överbragtes av hovkanslern.[3] På nyåret 1810 måste sekreteraren tillrättavisande stävja vissa ståndsledamöters tilltag att utan ståndets vetskap göra en hänvändelse till konungen.[4] I början av mars under överläggningarna om bevillningen finna vi den outtröttlige Oxelberg åter på krigsstigen. Han framhöll, att det nu skulle visa sig, om ståndet blott vore att anse som »en lydande betjening under Talmannen och Cancelliet». Talmannen och sekreteraren beskylldes för straffbara okväden mot en del av ståndets ledamöter m. m.,[5] och en deputation, anförd av Oxelberg, uppvaktade sedermera konungen med klagomål i dessa avseenden. Även detta anfall hade till följd en kraftig kunglig skrivelse, som uttalade konungens fulla förtroende för talman och sekreterare, vari ståndet efter skrivelsens uppläsande den 14 mars med

[1] Prot. okt., s. 447 ff.
[2] Ibdm, s. 459 ff.
[3] Prot. nov., s. 624 ff. Jfr om denna sak S. J. Boëthius, Frågan om införande av allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10, *HT* 1906.
[4] Jfr härom E. Fahlbeck, Hans Järta och 1810 års riksdagsordning i Statsv. tidskr. 1929, s. 107 n.
[5] Prot. mars, s. 133 f.

tarka ja-rop instämde.[1] Och när i april vargeringsfrågan öranledde våldsamma scener i det hedervärda ståndet, fick ekreteraren på olika sätt bistå talmannen med sakens mödoamma manövrering i hamn.[2] Trägårdh kunde förvisso mot tskilliga av ståndets hetsigare ledamöter anföra, vad han i ars yttrat vid Oxelbergs häftiga angrepp, att han övergivit llt hopp att under återstoden av riksdagen få vara fredad för örolämpande.[3] Dylikt var oskiljaktigt förenat med det pröande och maktpåliggande sekreterareämbetet i bondeståndet.

Å andra sidan gömdes en kärna av sanning också i de ill formen ofta ohemula och obalanserade angreppen mot tåndets ledning. Talmannen och i än högre grad sekreteraen voro regeringens organ, som med skilda medel hade att erka för regeringens mål och avsikter. Sekreteraren hade vurit i sin ed, uppställd efter det alltsedan frihetstiden gällande formuläret, att bispringa ståndet med påminnelser om ällande lagar och förordningar. Detta var hans främsta ppgift. Protokollsföring sköttes av biträdande sekreterare ch löpande sysslor av kansliet i övrigt. Sekreteraren var ondeståndets edsvurne kronjurist, tillsatt av Kungl. Maj:t ör att bevaka ärendenas lagliga gång, varmed naturligen förnippades att söka leda besluten i önskvärd riktning. Däröre ägde han, jämte talmannen, tillträde till samtliga utskott, lär han tog plats före ståndets valda ledamöter.[4] I sekretearens och talmannens kamp mot ståndets många bångstyriga lement skönjes den under hela riksdagen fortlöpande striden nellan den liberalt-konstitutionella falangen, i regeringsställning värnande den unga författningen, och dess förbittrade notståndare, det gustavianska partiet, som med förkärlek ökte begagna sig av bondeståndet för sina syften. »Skrivkunniga vänner» från båda lägren försedde lämpliga ståndsedamöter med memorial och polemiska diktamina, medan de många bullersamma uppträdena planlades i det gustavianska partiets konklaver.[5] Det konstitutionella partiets mot-

[1] Ibdm, s. 249 ff.

[2] Jfr E. Fahlbeck, Huru ålderspresidentskapet i riksdagen tillkom, venska tidskr. 1929.

[3] Mars, s. 137.

[4] Jfr t. ex. protokollen från hemliga utskottet, R. A. Talmannen och ekreteraren voro placerade å »klädda säten», framför ståndets bänk.

[5] Jfr Clason, Sveriges historia, d. 9, s. 114 ff. och Brusewitz, Studier över 1809 års författningskris, s. 87 ff.

åtgärder företogos nu främst genom talmannen och kansliet, och det kan ej förnekas, att man härvidlag i stridens hetta tillgrep åtgärder, som med allt fog kunde stämplas såsom överskridande ett presidiums normala funktioner.

Nämnda äro de kungliga skrivelserna, mer eller mindre skarpa alltefter situationens art. När så krävdes tillgreps, naturligtvis efter samråd med presidiet, den gamla beprövade metoden med ståndets inställelse inför konungen. Så skedde ju den 27 juni för att bringa ståndet till underkastelse beträffande undertecknandet av R. F. Men utom dessa allom uppenbara sätt för påtryckning använde man sig av diverse mera dolda metoder. Genom sekreteraren hölls regeringen i detalj underkunnig om vad som i ståndet förehades och stämningarna därstädes. Och sekreteraren fick mottaga biljetter av förtrolig natur med anmodan om upplysningar eller med direktiv.[1]

Den provisoriska regeringen hade visat sin nitälskan att bibehålla gustavianska traditioner även när det gällde möjligheterna till direkt bearbetning av det hedervärda bondeståndet, och 1809 års liberaler i regeringsställning fortsatte på den inslagna vägen. Den 27/4 1809 hade sålunda statskommissarien Wåhlberg erhållit bemyndigande att utanordna medel för bland annat bondeståndssekreterarens taffel. Håkanson utkvitterade med stöd härav den 26 maj 1.000 riksdaler specie, som åtgått »till bestridande af åtskilliga utgifter såsom Bondeståndets Secreterare till Hushyra, Bordhållning m. m.», och Agardh och Trägårdh presenterade i sin tur liknande räkningar.[2] Vilken roll denna sorts bearbetning vid välförplägade bord spelade låter sig naturligen ej avgöra. Att den tillmättes verklig betydelse framgår tydligt nog av den opposition mot bondeståndssekreterarens med statsmedel bekostade taffel, som tidigt lät avhöra sig i ståndet för att genom ett memorial hos R. o. A. av den till gustavianska partiet hörande A. Nordenstolpe den 18 jan. 1810 bringas inför riksdagen.

[1] Flera dylika konfidentiella brev från hovkanslern Wetterstedt till Trägårdh finnas i Wetterstedtska handskriftsamlingen å K. B., Ep. V. 17. Om Trägårdhs kunskapande berättar bl. a. Jacob Adlerbeth, Dagboken d. 12 jan. 1810.

[2] Kammar Exp:s registratur, 26/5 1809, R. A. Bland R. A:s riksdagsacta 1809 förvaras flera redovisningar av detta slag.

Nordenstolpe talar i sitt memorial om de »terribla kostader», vilka åsamkas staten av de med allmänna medel beostade ståndsklubbarna och tafflarna, samt föreslår dessas ramtida avskaffande.[1] Statsutskottet yttrade i mem. d. 10/3 [2] äröver bland annat, att kostnaderna för lantmarskalkens, lmännens och bondeståndssekreterarens tafflar fortfarande orde bestridas av statsmedel såsom sedan långa tider tillaka »icke utan anledning» skett, men föreslog att en viss ix summa vid riksdagens början fastställdes beträffande essa utgifter. Till SU:s memorial var bifogad en intresant specifikation från statskommissarien Wåhlberg, utviande de dittills utanordnade beloppen till klubbar och tafflar. för bondeståndets sekreterares taffel, inklusive ej närmare pecificerade, med sysslan förenade utgifter, steg kostnaden ill den aktningsvärda summan av över 10.000 Rdr Banco. Nordenstolpe fick också anledning att vid föredragningen hos R. o. A. av SU:s mem.[3] vältaligt, »med både häpnad och n slags grämelse», konstatera dessa betydande kostnader. Han riktade sig särskilt mot t a f f l a r n a, dem den mindre tatskunnige törhända endast ansåge tjäna till korrumpering, amt fortfor att yrka på dessas, och i vart fall bondesekreteraretaffelns, avskaffande. I bondeståndet förfasade sig Oxlberg den 24 mars över de enorma belopp, som slukades av lubbar och tafflar, och yrkade, med tanke på hemmavarande torftiga medbröder, på deras indragning.[4] Ärendet bordades emellertid till den 31 mars. Sedan då ett av Anders Joachimsson från Östergötland ingivet memorial i anseende ill sin »owarsamma skrifart» förklarats ej böra införas i protokollen, erinrade Anders Danielsson om att varken talmannen eller sekreteraren kunde läggas de åberopade stora kostnaderna till last, enär de endast följt vad tidigare varit vanligt, och kontrakt om taffelhållningen före riksdagens början blivit ingångna.[5] Sekreteraren upplyste, att han alltsedan sin utnämning sökt genom skärpt kontroll nedbringa frågavarande utgifter, vilket renderat statsverket en bety-

[1] R. o. A., jan. 1810, s. 873 ff.
[2] Se t. ex. R. o. A., mars, s. 798 ff.
[3] R. o. A., mars, s. 1263 ff.
[4] Mars, s. 607 ff.
[5] Bd X, s. 102.

dande besparing.[1] Anders Hyckert ansåg både obilligt och onödigt att anställa ytterligare reflexioner över det framfarna och dess på långvarig hävd grundade plägseder. Ståndet borde emellertid för framtiden avsäga sig rätten till förplägnad av allmänna medel, dock under förutsättning av lika beslut från medstånden. Härmed förenade sig nu ståndet i övrigt. Både präste- och borgarstånden biföllo SU:s memorial men med tillägg att bondeståndssekreterarens taffel borde för framtiden upphöra.

Statsutskottet inkom med förnyat utlåtande i saken (mem. d. $^{5}/_{4}$ 1810),[2] vari utskottet modifierat sin ståndpunkt därhän, att det ansåge skäligheten tala för att bondeståndets sekreterare erhölle en gratifikation, ett särskilt månatligt arvode, enär med hans befattning förenades både flera skyldigheter och kostnader, än vad som vore fallet med övriga stånds sekreterare. Hos R. o. A. tog Nordenstolpe vid föredragningen härav åter till orda, framhållande att allmänheten torde mindre fästa sig vid hävdvunnet bruk än kostnaderna för klubbar och tafflar. Vad särskilt bondeståndssekreteraren beträffar, vore nitiskt arbete bättre på sin plats än kalasande vid »ett med mat och Buteljer belastat bord», vilket torde göra honom oförmögen att under eftermiddagarna rätteligen fullgöra sin tjänst.[3] SU:s ordförande frih. Claes Fleming upplyste, att det vore bondeståndets ledamöter i SU, vilka yrkat på sekreteraretaffelns bibehållande, medan ju SU i övrigt blott ansett, att sekreteraren borde vid riksdagens slut erhålla en gratifikation.[4] I likhet med tidigare präste- och borgarstånden beslöt därefter R. o. A., att för framtiden inga allmänna medel skulle utgå till bondesekreterarens taffel. Även bondeståndet gillade SU:s betänkande, och ståndernas beslut blev, att för framtiden endast lantmarskalken och talmännen skulle komma i åtnjutande ov offentliga taffel-

[1] Enligt det ovan nämnda, SU:s mem. d. $^{10}/_{3}$ bifogade räkenskapsutdraget var detta också förhållandet beträffande sekreterarens egna utgifter i jämförelse med af Håkansons depenser, 1,000 Rdr under dennes korta tjänstetid av 2 veckor. Men Agardhs gottgörelse för extra kostnader voro, såvitt av utdraget framgår, ej högre än Trägårdhs, d. v. s. 1,000 Rdr per månad.

[2] Se t. ex. R. o. A., prot., april, s. 258 ff.

[3] R. o. A., april, s. 343 f.

[4] SU:s prot., R. A., förmäla dock intet om något dylikt yrkande från varo sig bondeståndsledamöternas eller andras sida.

enningar, enär rätten till taffels underhåll ej borde vara idsträcktare för bondeståndet än för övriga riksstånd.[1]

Utgången av denna fråga visar oförtydbart, att man ämligen allmänt kommit till insikt om betänkligheten av den ned allmänna medel bekostade sekreteraretaffeln hos bondetåndet. Inom bondeståndet torde visserligen sympatier funnits för bibehållande av gällande skick och bruk — men man ågade tydligen ej, med tanke på hemmavarande uppdragsgivare, deklarera dessa utan anslöt sig av välförstådda antändighetshänsyn till SU:s av de tre övriga stånden dikterade beslut. Motståndet hade utgått från gustavianskt håll, där man synbarligen haft ont öga till sekreterarens av motpartiet dirigerade åtgöranden inom ståndet.

Dessa begränsades emellertid ej till de möjligheter till påverkan, som innefattades i bespisning på bekostnad av allmänna medel. Vittnesbörd finnas om kraftigare och betänkligare påtryckningsmetoder. En relation av Hans Järta från 1843 skildrar, huru på förslag av Trägårdh, »en förslagen man (men nog mycket vinglare)», mutor användes för att i bondeståndet få prop. om nationalbeväpning i dec. 1809 lagenligt behandlad.[2] Järta säger, att det var enda gången denna riksdag, som korruption från regeringens sida förekom. Så torde dock ej varit fallet. Bland dåvarande hovkanslern Wetterstedts papper å k. biblioteket[3] finnes ett talande brev till Trägårdh av den 1 april 1810, avseende Kungl. Maj:ts förnyade framställning i försvarsfrågan d. 31 mars och dess lämpliga behandling i bondeståndet. Wetterstedt skriver bland annat: »Behöfves penningar, så skulle jag kunna præstera i morgon bittida 3 à 4,000 Rdr. De borde naturligtvis endast i förväg lofvas och ej utbetalas förrän saken lyckats.» 1809 års män nekade sig tydligtvis ej att begagna metoder, som man officiellt med förkärlek stämplade såsom despotismens. Från de konstitutionellas chef, L. A. Mannerheim, är bevarat ett förtroligt yttrande till L. v. Enge-

[1] Borgst. prot., april CXX.

[2] Tr. av Brusewitz i *HT* 1915, s. 35 f. Med Järtas omdöme om Trägårdh må sammanställas ett av dennes efterträdare vid senare riksdagar, Olof Werlin, som om T. yttrar: »en obetänksam lycksökare med förstörda finanser, oduglig i vigtiga värf, hvilka fordrade stadga och ihärdighet». Biogr. Lex. 1852, Bd 20, s. 181. Omdömet får ses mot bakgrunden av det spända förhållande mellan de två kollegerna, vilket rådde särskilt vid riksdagen 1817—18.

[3] O. a. serienr.

ström,[1] synbarligen från denna riksdag. Mannerheim skriver, att tidpunkten nu vore inne att bringa bönderna till besinning. »Dertil äro Bacchus och Plutus verksamma Doctorer». Yttrandet kastar en sammanfattande blixtbelysning över arten av de medel man ansåg tillåtna för den goda sakens skull.

Liknande motiv, som tydligen verkat avgörande vid ståndens beslut om avskaffande av sekreteraretaffeln i bondeståndet, gjorde sig gällande, när frågan om arvode till sekreteraren kom före. Lantmarskalk och talmän hade i ett memorial d. 20 dec. föreslagit avlöningsstat för ståndens kanslier.[2] Beträffande arvode till bondeståndets sekreterare säges här, att man ej funnit lämpligt föreslå något visst belopp, enär vid förra riksdagar det förhållandet lär hava ägt rum, att sekreteraren blivit belönad efter Kungl. Maj:ts höga gottfinnande. Vid föredragning härav i borgareståndet beslöts att remittera memorialet till SU med den anmärkningen, att bondeståndets sekreterare, lika väl som övriga stånds, borde »njuta sin tillständiga aflöning af Staten».[3]

SU anslöt sig i sitt mem. d. 2 jan. 1810[4] till borgareståndets förslag beträffande bondeståndssekreterarens avlöning. Utskottet förklarade sig ingalunda misskänna det viktiga, grannlaga och ansvarsfulla värv, som åvilade denne ämbetsman; men i betraktande av att han på statens bekostnad åtnjöte fritt bord för sig och andra, hade det befunnits skäligt att fixera hans arvode till samma belopp som för övriga ståndssekreterare, d. v. s. 1,000 Rdr Banco att utanordnas av riksgäldskontoret. Meningarna hade emellertid befunnits stridiga inom SU och dess beslut var framgånget ur votering.[5] Efter föredragningen härav i bondeståndet den 11 jan. uppläste Eric Ericsson från Närke ett memorial, vari utskottets förslag särskilt beträffande sekreterarens avlöning skarpt nagelfors. Varför finge ej, frågade motionären, Kungl. Maj:t behålla den honom sedan gammalt tillkommande »ob-

[1] Odaterad biljett, v. Engeströmska brevsamlingen, 9, K. B.
[2] Se t. ex. Bdsts prot, dec., s. 359 ff.
[3] Borgst., dec., s. 692.
[4] Bdsts prot., jan., s. 25 ff.
[5] Enligt SU:s pleniprotokoll den 2 jan., R. A., röstade majoriteten av R. o. A:s och samtliga borgst:s ledamöter för statsavlöning, medan prästest. var delat och samtliga ledamöterna av bondeståndet opinerade för den gamla ordningens bibehallande.

rdliga rättigheten» att bestämma sekreterarens arvode, helst om denne — i motsats till vad för övriga stånd gällde — ju llsattes och kunde entledigas av koungen? SU:s förslag ll arvode betecknades dessutom såsom för njuggt och ej ärdligt ståndet; vore statens tillgångar så knappa, som U låtit påskina, så torde »denna obegripliga fattigdom», ven oberoende av ett skäligare arvode till sekreteraren, snart eda till allmän undergång.[1] Ericssons välskrivna memorial, ars stringenta framställning osökt leder tanken till någon krivkunnig »vän», kanske ej alldeles främmande för sekreteraren, mottogs med allmänt bifall. Sekreteraren förklarade ig vara jävig biträda vid detta ärendes behandling och avrädde pliktskyldigast, varpå ståndet beslöt till SU återremittera frågan med de anmärkningar, som därvid gjorts i Ericssons memorial, varom medstånden genom deputation och rotokollsutdrag underrättades. Även R. o. A. samt prästeståndet beslöto återremittera förslaget.

I förnyat utlåtande den 25 jan.[2] bestred SU, att det låtit örleda sig av överdrivet besparingsnit vid bestämmandet av rvodet för bondeståndets sekreterare. Beträffande sättet ör avlöningen framhöll SU, att den av bondeståndet åberoade praxis ej vore äldre än efter 1772 års regementsförändring; därförinnan bestämde ständerna belöningen för talmän ch bondeståndets sekreterare. Det vore SU fjärran att vilja öreslå någon som helst rubbning i Kungl. Maj:ts höga rätigheter; men den av ständerna gillade R. O. stadgade i § 24, tt ersättning till kanslierna skulle bestämmas av ständerna fter förslag av SU och hörande av talmännen, varför SU:s örslag vore lagligen grundat. Inom bondeståndet, som ju nemorialet närmast rörde, tog sekreteraren omedelbart efter less föredragning till orda och förklarade, att hans enda avikt vid övertagandet av ämbetet varit att, utan någon som ielst hänsyn till egen fördel, motsvara konungens nådiga förroende. Han hemställde därför att ståndet, när nu SU ej unnit skäl fästa avseende vid dess mening, måtte låta därvid vero.[3] På förslag av — mirabile dictu — Oxelberg beslöt

[1] Prot., jan., s. 32 ff.

[2] Bdsts prot., jan., s. 481 ff.

[3] 29 jan., s. 984 f. Sekreterarens kraftiga uppmaning till reträtt bör etraktas mot bakgrunden av den tämligen vissa roll han bakom kulisserna orde spelat vid denna frågas behandling inom ståndet. Säkerligen var nämligen

dock ståndet att låta genom talmannen till konungen fram-föra sin underdåniga anhållan, att konungen täcktes av »andra medel» höja sekreterarens arvode till det belopp, som mot-svarade hans förtjänster om ståndet. De övriga stånden god-togo utan diskussion SU:s förslag till avlöningsstat.

Sekreterarens förhållande till bondeståndet och vad sig därinom tilldragit tecknar sig lätt skönjbart i diskussionen om sekreterareinstitutionens rättsliga fixering i de nya grundlagarna.

I det med utarbetandet av R. F. sysselsatta KU hade ledamöterna av bondeståndet vid § 52, där det sägs att »sekreterare för bondeståndet utnämne konungen», yrkat, att sekreteraren borde vara en ofrälse man.[1] Vid behandlingen av förslaget till R. F. enades ståndet om detta tillägg till § 52.[2] Anmärkningen föranledde ej till någon ändring, men KU erinrade i sitt mem. nr 25 ang. de vid R. F. före dess antagande gjorda anmärkningar,[3] att bondeståndets önskan blivit uppfylld genom R. F. § 114, där ju samtliga ståndsprivilegier skyddats, sålunda, menade tydligen KU, även bondeståndets enligt k. försäkran $^{23}/_{2}$ 1789.

I KU:s förslag till R. O. den 5 aug. berörde §§ 24 och 40 direkt och indirekt, bondeståndets sekreterare. Det förra lagrummet stadgar uttryckligen, att konungen till sekreterare i ståndet skall förordna en skicklig, lagfaren och i lanthushållningen kunnig man »a f o f r ä l s e s t å n d». I anslutning till äldre (gällande) rätt bestämdes, att sekreteraren skall biträda talmannen vid målens behandling och göra påminnelser om något mot grundlagarna skulle försökas dock utan att i ståndet äga röst,[4] varjämte, som nämnts, fastslås att avlöningen skall, såsom beträffande övriga stånds sekreterare.

Trägårdh underkunnig om att i SU omedelbart efter överläggningen i saken den 25 jan. ordföranden frih. Fleming anmält, att han i anseende till den »ovördeliga och klanderfulla skrifart» emot U., som innefattades i Ericssons skrift, förbehölle sig att vidtaga de steg han kunde finna lämpliga. SU:s pleniprot. d. $^{25}/_{1}$ 1810, R. A.

[1] Const.-Uts:s memorialer o. öfriga Exp. — 1809—1810, s. 87.

[2] Prot. 5 juni, s. 164.

[3] KU:s mem. o. exp., s. 406.

[4] I konceptet till R. O., KU:s arkiv, hette det ursprungligen. i anslutning till 1723 års R. O., § 11: — »dock utan att i ståndet tillvälla sig någon röst och stämma», vilket emellertid ändrats till lydelsen i texten härovan.

slutas av ständerna. Ståndens sekreterare och övriga tjänemän tillförsäkras slutligen samma säkerhet som riksdagsän. I § 40 säges, att lantmarskalken och talmännen skola uta oförvägrat tillträde till utskotten, dock utan röst- eller liberationsrätt. Bondeståndssekreterarens hävdvunna rätt t närvara var härmed, när intet därom utsades, upphävd. nder överläggningarna i KU hade dock Jon Jonsson från lekinge reserverat sig emot denna uteslutning.[1]

När förslaget till R. O. kom före i ståndet första gången, kades av Anders Andersson Åberg, varmed åtskilliga andra renade sig, såsom ståndets »naturliga rätt» att det finge älv utse sekreterare.[2] KU kunde i sitt svar å de inom ånden gjorda anmärkningarna (mem. nr 11)[3] peka på att tta yrkande innebure en tydlig ändring av R. F. § 52 och rför borde såsom ett grundlagsändringsförslag i vanlig ordng väckas. När detta KU:s svar den 21 okt. föredrogs i åndet,[4] yttrades från flera håll olika meningar med »sådan wer på en gång, att något deraf icke kunde i sammanhang ttas». Anders Nilsson från Jämtland framhöll emellertid, tt ståndet saknade den kunskap och erfarenhet, som forddes för ett lyckligt val av sekreterare; fältet bleve öppet ör intriger, och möjligheten att valet fölle på en person, som j vore tjänsten vuxen eller missbrukade ståndets förtroende, ige nära. Vad hindrade för övrigt, att en regent, om han å önskade, kunde med de mångfaldiga medel, som stå styande makten till buds, leda även en av stånden vald sekrerare? Sedan talmannen erinrat om, att frågan ej nu kunde rundlagsenligt behandlas, antogs paragrafen i av KU förelagen lydelse, dock med uttryckligt förbehållen rätt för den et önskade att hos KU motionera om den ändringen i R. F. § 52, att ståndet, såsom medstånden, självt finge utse in sekreterare.[5] I detta KU:s nya memorial om R. O. hade ill § 24 av KU även fogats formulär till bondeståndssekreterarens ed. Denna underströk starkt sekreterarens plikt att aka över grundlagarnas helgd inom ståndet och utgjorde

[1] KU:s mem. o. exp., s. 161.
[2] 1 sept., s. 506. Så ock d. 5 sept. Matts Pehrsson, s. 554.
[3] KU:s mem. o. exp., s. 256.
[4] Prot., okt., s. 208 ff.
[5] Se prot.-utdr., tr. i R. o. A:s prot., nov., s. 400. I borgst. hade f. ö. rådman Landberg yrkat, att talmannen enl. § 24 ej borde tillförbindas att rådfråga ekreteraren annat än när han så funne nödigt, sept. s. 594.

för övrigt en moderniserad upplaga av tidigare edsformulär. Den godkändes utan debatt inom stånden.

Åtskillig diskussion åstadkom däremot stadgandet i § 40, som berövade sekreteraren tillträde till utskotten. Den unge Anders Danielsson från Älvsborgs län, som vid denna riksdag beträdde sin märkliga politiska bana, framhöll i ett uppmärksammat memorial den 1 sept.[1], att sekreteraren omöjligen utan tillträde till utskottssammanträdena kunde nöjaktigt fullgöra sin plikt att gå ståndets ledamöter till handa med mogna råd. Även om sekreteraren tilläventyrs »någon gång i forntiden» ej kunnat anses såsom fullgod, hade dock hans närvaro i utskotten aldrig inneburit våda för överläggningarna — då borde även talmännen förbjudas tillträde — utan vore den tvärtom en förutsättning för sekreterarens allsidiga biträde vid målens behandling. Denna hans plikt skilde bondeståndssekreterarens funktion från kollegernas i de övriga stånden. Åtskilliga instämmanden kommo Anders Danielssons synpunkter till del. KU-ledamoten Jon Jonsson, som ju tidigare reserverat sig till förmån för den gamla ordningen, frågade, huru många bland medbröderna, som ägde medständernas talmäns vitterhet och snille. Trots allt redligt nit kunde dock bondeståndstalmannen brista i snar fattningsgåva, och härvidlag vore sekreteraren ett värdefullt stöd. Påföljande plenidag, den 5 sept., mötte emellertid dessa meningar opposition, främst ledd av Anders Hycker. Denne framhöll, att hans åsikt i saken ingalunda härledde sig från någon erfarenhet under denna riksdag, utan vore av principiell natur.[2] Det kunde lätteligen hända, att i ett utskott ärenden förekomme, som överstege de flesta bondeståndsledamöternas fattningsförmåga, och då kunde en mindre välsinnad sekreterare leda besluten i en riktning, som ej överensstämde med ståndets bästa. Denna synpunkt underströks kraftigare av Anders Joachimsson, vilken med instämmande av flera ledamöter, yttrade, att sekreteraren ej alltid varit en allmogens karl, utan endast åsyftat ståndets förtryck och inledande i grova bevillningar. Matts Pehrsson från Dalarna slutligen menade, att sekreterarens tid ej tilläte bevistandet av utskottssammanträden, varför rätten

[1] Prot., s. 500 f.
[2] Prot., s. 552 f.

:t närvara vore av mindre betydelse. Majoriteten av stån-
et höll emellertid på hittillsvarande ordning.

I borgarståndet var likaledes opinionen för gällande
rdning. Borgmästare Krook framhöll sålunda,[1] att denna
ore en nödvändighet, så länge till ståndets talman endast
unde utses en »werkelig bonde», av vilken man ju ej borde
örvänta djupare kunskaper; talmannens hedrande plats vore
äst fylld av »en klok och förståndig Bonde, som med den
nkla redligheten förenar i sitt wäsende ett fogligt bemö-
ande». Men till stöd vid sin sida behövde han en skicklig
ekreterare, berättigad att närvara i utskotten. Även präste-
åndet fann bäst att ej göra ändring i detta avseende, enär
ekreteraren borde åtfölja talmannen.[2] R. o. A. däremot yr-
ade på förslag av A. Nordenstolpe, dock utan motivering, på
ttryckligt förbud för bondeståndssekreteraren att närvara i
tskotten.[3]

KU framhöll i sitt mem. nr 11 beträffande till en början
. o. A.:s yrkande vid § 40, att saken vore tydlig även utan
ekreterarens uteslutning »med klara ord». Gentemot de
frälse ståndens förslag anmärkte utskottet, att det svårligen
unde inse fördelen för bondeståndet av den omtalade rättig-
eten, helst sekreteraren ej torde hava större möjlighet att
egagna sig av tillståndet. »Dessutom skulle, i wigtigare
rågor, såsom om krig och fred, kanhända genom hans när-
varo en wådlig imposition finna rum».[4] Utskottet pekar
är på den omständighet, som tydligen dikterat motståndet
mot bondesekreterarens tillträde till utskotten — hans av
rfarenheten betygade möjligheter att ohämmat och utan an-
var kunna påverka ledamöternas beslut.

KU:s ståndpunkt godtogs utan diskussion av de tre
högre stånden, men framkallade en livlig debatt i bondestån-
det. Anders Hyckert anförde även nu försvaret för KU:s
örslag med samma skäl som förut, understrykande, att sa-
ken ej gällde innevarande riksdag utan framtiden. Matts
Pehrsson tog fasta på KU:s motivering och menade, att sek-
reterarens inflytande kunde vara vådligt i hemliga utskottet,

[1] Prot., sept., s. 587 ff. Borgm. Landgren, ibdm, s. 602, instämde häri.
[2] 1 sept., s. 364.
[3] Aug., s. 1337.
[4] S. 267.

där frågor om rikets väl och ve behandlades utan att underställas ständerna.[1] De flesta, med Anders Danielsson i spetsen, ansågo likväl fördelarna av sekreterarens närvaro i utskotten vara övervägande; ståndet valde ju med omsorg sina ledamöter i utskotten, och något obehörigt inflytande å dessa från sekreterarens sida borde ej vara att befara, allraminst om, såsom yrkats, ståndet självt fingo välja sin sekreterare. Ståndets väl berodde, framhöll Johan Ericsson från Uppland, på sekreterarens goda uppsåt och icke på hans rätt till inträde i utskotten, ty han kunde säkerligen ändå bereda sig tillfälle att skada. Hyckert hade föreslagit votering i frågan, enär »grannlaga omständigheter i denna stund torde lägga band på många bland Ståndets Ledamöter att hindra ett på öfwertygelse grundadt fritt yttrande», men detta yrkande avslogs och ståndet antog för sin del det tillägget till § 40, att sekreteraren ägde närvara i utskotten.

Det till jämkning av ståndens stridiga beslut rörande åtskilliga §§ i R. O. nedsatta utskottet ställde sig i sitt memorial d. 17 nov.[2] på KU:s ståndpunkt i denna sak. Den ifrågasatta rätten, »hwilken i beskrifwen Lag icke är medgifwen», torde blott i ringa mån kunna tagas i anspråk av sekreteraren; den vore dessutom numera av mindre värde, då bondeståndet ej saknade upplyste och nitiske män, som även i svårare frågor, »helst utan ledning», förstode att fatta välgrundade beslut. Om råd behövdes, så kunde dessa ju inhämtas av sekreteraren i alla fall. Enligt jämkningsutskottets protokoll[3] anfördes vid överläggningen om denna § 40 såsom skäl mot sekreterarens tillträde till utskotten även, att han icke vore riksdagsman utan såsom av annat stånd möjligen kunde drivas av enskilda intressen samt att »föremålet för hans befattning icke är att werka på aldraminst dictera Ståndets beslut». Även nu reserverade sig Jon Jonsson från Blekinge, som ej insåge någon vådlig följd av att sekreteraren fortfarande ägde ifrågavarande rätt.

Sekreterarens i bondeståndet sålunda grundlagsfästa ställning, som kom att oförändrad bestå under största delen

[1] 21 okt., s. 233.
[2] Bdsts prot., den 24 nov., s. 294.
[3] Jämkn. U:s prot., R. A., d. $^{10}/_{11}$ (s. 75).

r ståndsriksdagens tid, innefattar i väsentliga delar sam-
a befogenheter som enligt tidigare statsrätt. Genom det
tryckliga åläggandet i R. O. § 24 att biträda talmannen vid
ålens behandling samt att vaka över ärendenas grundlags-
ässiga handläggning, ytterligare understruket i sekretera-
ns ämbetsed, intog han fortfarande en betydelsefull sär-
ällning bland våndens sekreterare. Skiljaktigheterna i för-
ıllande till tidigare rätt och praxis voro föranledda av er-
renheter, vunna under den gustavianska ærans riksdagar
kaväl som under den grundlagsstiftande. Sekreterarens
rksamhet under denna betingades helt av gällande, mer el-
r mindre sedvanerättsligt utbildad praxis, och vi hava fun-
t, att sekreteraren i olika avseenden fullföljde ämbetets
ıstavianska traditioner. Upphörandet av rätten till delta-
ınde i utskottens förhandlingar är tydligen främst att till-
rriva den konstitutionella falangen: det av partiet behär-
kade KU hade genom redigeringen av R. O. § 40 kommit
enna förändring åstad. Det är tydligen Håkansons uppträ-
ande i det nykonstituerade KU och överhuvud farhågor för
kontrollerbart sekreterarevälde, som i detta avseende verkat
tslagsgivande. Besluten om avskaffande av sekreterare-
ffeln samt om sättet för sekreterarens avlöning avsågo
kaledes att stävja de uppenbara möjligheter till påtryck-
ng å bondeståndet, vilka gällande ordning erbjödo kunga-
akten. Ödets ironi ville, att motståndet, särskilt mot den
r statsmedel bekostade taffeln, främst utgick från gusta-
anskt håll. Konungens rätt att efter gottfinnande »belöna»
kreteraren och låta utanordna medel till hans ståndsbord
oro ju typiska gustavianska reminiscenser, vilka det liberala
ırtiet, som visats, ingalunda försmådde att begagna sig av.
dessa avseenden kom författningens motståndare att fram-
äda i främsta planet för åstadkommande av en riktigare
rdning, därtill visserligen ej föranledda av nitälskan att
itta de från deras egen regim nedärvda oséderna, utan
rivna av marsrevolutionens maktförskjutning, som under
ksdagen placerade dem i oppositionsställning utanför rege-
ngen.

På detta sätt speglar sig den långa revolutionsriksda-
ens växelrika och oroliga förlopp åskådligt i det begränsade
apitel därav, som innefattar sekreterarens i det hedervärda

bondeståndet förhållande till sitt stånd. De markanta sekreterareombytena och de häftiga sammanstötningarna mellan presidiet och åtskilliga ståndsmedlemmar vittna klarligen om de krafter och intressen, som kämpade om herraväldet över ståndet. De av gustavianernas agenter gång efter annan iscensatta bullersamma uppträdena möttes av det konstitutionella regeringspartiet främst genom talmannen och sekreteraren. Att denne senare härvidlag i första hand fick uppdraget att bringa de mer eller mindre skickligt planerade motdragen till utförande ligger i sakens natur. Den gustavianska regimens olika medel kommo i detta stycke väl till pass, och de nyttjades tydligen con amore av herrar sekreterare. Under överläggningarna om R. O. § 40, taffel och avlöning torde sekreteraren för övrigt även hava verkat på egen hand i ämbetets välförstådda, rent privata intresse. Så var i varje fall uppenbarligen förhållandet beträffande frågan om arvodet och dettas utanordnande.

Förtjänsten av reformerna beträffande bondståndssekreterarens ställning i det nya statsskicket tillkommer de tre högre stånden. Majoriteten inom bondeståndet hade varit för såväl bibehållandet av rätten till närvaro vid utskottens sammanträden som det gamla avlöningssättet för sekreteraren. Och vad beträffade frågan om dennes av allmänna medel bekostade taffel, så funnos säkerligen övervägande sympatier för gällande ordning även härvidlag, ehuru de av lättförklarliga skäl ej vågade taga sig offentliga uttryck. Ståndets egen egentliga önskan, nämligen att i likhet med medstånden självt få utse sin sekreterare, rönte däremot intet medhåll, vare sig från övriga stånd eller från något av de kämpande partierna. I denna punkt var man tydligen ense: bondeståndet betraktades fortfarande såsom ej fullmyndigt utan i behov av stöd och tillsyn utifrån. Det skulle dröja en hel mansålder, innan detta bondeståndets gamla krav, sedan slutligen även Kungl. Maj:ts motstånd hävts, fann sitt förverkligande. Först vid 1862—63 års riksdag erhöll R. O. § 24 den med anledning av detta kravs genomförande därav föranledda ändringen. Men då stod hela ståndsrepresentationen inför sin definitiva avblåsning.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Östersjöprovinsernas svenska tid i den tyskbaltiska historieskrivningen.

Den mångskiftande, stundom förvirrande terminologi, som
nnes på detta område, torde inledningsvis påkalla en utredning.
stersjöprovinserna är den svenska benämningen på Sveriges be-
ttningar under 1600-talet söder om Finska viken. Däri inne-
attas alltså Ingermanland, Estland och Livland. Ingerman-
and har intet omedelbart intresse för den tyskbaltiska historie-
krivningen, varför dess historia ej kommer att här beröras. Med
stland betecknas den administrativa enhet, som 1584 uppstod
enom sammanslutningen av den forna ordensstatens fyra nord-
ga kretsar, Harrien, Jerwen, Wiek och Wierland. Livland var
tt namn på ordensstaten. Efter dess upplösning 1562 tillföll
enämningen företrädesvis de delar, som kommo direkt under
olsk överhöghet, medan områdena söder om Düna bildade en
olsk vasallstat under namn av hertigdömet Kurland. 1629, då
et 1562 bildade Livland delades och större delen kom i svensk
go, följde benämningen den svenska delen, och som provins-
eteckning bibehöll Livland denna innebörd intill våra dagar.
Till skillnad från denna provins kallas vanligen i historielitte-
aturen ordensstaten för »Altlivland». Trots splittringen i pro-
inser under skilda välden var Livland som helhetsbeteckning
för ordensstatens forna område ingalunda ur bruk. Gadebusch
kallar sitt historiearbete omfattande alla tre provinserna för »Liv-
ländische Jahrbücher». Känslan av Livland som provinsbeteck-
ning var emellertid den starkare. När därför från 1795 alla
tre provinserna voro under ryskt välde och behovet av ett sam-
manfattande namn starkare än förut gjorde sig gällande, tillgrep
man benämningen »Liv-, Est- und Kurland» för att beteckna
dessa länders enhet. Oformligheten häri är emellertid i ögonen
fallande. Man sökte en ersättning, och från början av 1800-
talet brukas »Ostseeprovinzen», nu vanligen med tillägg av »Russ-
lands», som synonym till »Liv-, Est- und Kurland». »Baltisch»[1]

[1] Om detta ords historia se G. Berkholtz, Geschichte des Wortes Baltisch. Baltische Monatsschrift 1882, s. 524, och W. v. Gutzeit, Ueber das Wort »baltisch». Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1882—83 (Sitzungsberichte), s. 48.

som en beteckning, vilken speciellt hänför sig till Östersjöprovinserna, begagnades för första gången i några reseskildringar från 1840-talet och upptogs snabbt av de bland dessa provinsers tyskar, som i nationalitetskänslans namn krävde en mera prägnant benämning för vad som var dem och deras hembygd gemensamt. På 1860-talet bildas i anslutning till baltisch »balt» som folknamn. I Tyskland uppkom omkring 1880 Balticum och Baltenland som beteckning för ifrågavarande provinser. Åtminstone Balticum torde hava ingått i svenskt språkbruk. På ort och ställe accepterades aldrig fullständigt denna namngivning, utan man nöjde sig med uttrycket »die baltischen Provinzen». På grund av den starka skillnad, som i dessa provinser gjordes mellan »deutsch» och »undeutsch», och den senare kategoriens av nationalitetsmedvetandets uppvaknande föranledda sprängning i tvenne, starkt skilda grupper, en estnisk och en lettisk, kom »baltisch» och bildningar i anslutning därtill att framför allt betona ländernas tyska karaktär. Balt blev benämning på tyskarna i dessa länder. På konservativt håll var man emellertid ej helt nöjd med den nya namngivningen utan höll fast vid den gamla. Seraphims arbete heter också i sin första upplaga 1895 »Geschichte Liv-, Est- und Kurlands». En recensent i Preussische Jahrbücher[1] ironiserade över den löjliga provinsialism, varat denna titel gav uttryck, och föreslog att återvända till den gamla benämningen »Livland», såsom innefattande samtliga tre provinser. Andra upplagan 1897—1904 av Seraphims arbete heter också »Livländische Geschichte». Livland och livländare som beteckning för respektive Balticum och balt, ehuru rätt vanliga några år i början av 1900-talet, blevo dock aldrig allmänt godtagna. Den tredje, starkt förkortade, upplagan 1908 av Seraphims verk bär således namnet »Baltische Geschichte».

Efter världskriget har »baltisch» undergått en avsevärd förskjutning i språkbruket och torde nu åtminstone på ort och ställe hänföra sig till de nybildade staterna Estland och Lettland samt även Litauen. Den officiella benämningen på i dessa länder inhemska tyskar är därför tyskbalter.

I titeln på denna uppsats är alltså beteckningen tyskbaltisk använd för att betona, att den ej kommer att beröra den estniska eller lettiska historielitteraturen.[2] I den man jag känner denna, bjuder den föga nytt för här ifrågavarande period. Av praktiska skäl må det alltså vara berättigat att i det följande använda baltisk i betydelsen tyskbaltisk. — Här avses ingalunda en fullständig redogörelse för den baltiska historieskrivningens bidrag till den svenska tidens utforskande. Några b...

---

[1] Bd 84, 1896, s. 345 f.

[2] För historisk litteratur rörande Baltikum t. o. m. 1878 är Winkelmann, Bibliotheca Livoniæ historica det förnämsta bibliografiska arbetet. 1883—1912 finns en årlig förteckning över såväl tyskbaltisk som estnisk-lettisk historielitteratur i »Livländische Geschichtsliteratur».

-ka kronister, vilka såsom samtida till denna tid äro av sär-
ilt intresse, och några grunddrag hos den baltiska historie-
tteraturen i dess förhållande till den svenska tiden skola på-
kas.

En baltisk historiker, Richter[1], förmodar, att bristen på
onister under den svenska tiden beror på det jämförelsevis
edliga tillstånd, som rådde under stora delar av denna tid,
rför den blev alltför fattig på händelser för att påkalla kro-
stens på de yttre tilldragelserna starkt inriktade intresse. Syn-
inkten har säkerligen sitt värde för tiden efter 1621, som Rich-
r i anslutning till gammal tradition inom den baltiska historie-
rivningen kallar den svenska. Men denna tid inleddes under
t halvt sekel genom våldsamma omvälvningar, vilka ingalunda
kna samtida skildrare. Upplevelserna under en upprörd tid
ofta varit eggelsen för nedtecknandet av en längre eller kor-
re epoks händelser.

Framför allt gäller detta den kronist, som skildrat det sven-
a väldets grundläggande i Östersjöprovinserna, Balthasar
ussow.[2] Denne föddes i Reval och blev där 1563 utnämnd
ll kyrkoherde vid Heiligengeistkirche. Han avled 1602. 1578
ycktes i Rostock första upplagan av hans »Chronica der Pro-
intz Lyffland», vilket arbete avslutas med skildringen av Re-
ils belägring 1577. I krönikans tredje upplaga,[3] som utkom
584, är framställningen förd till 1583. — Russow är i eminent
rad samtidshistoriker. Han skriver under det friska intrycket
händelserna och använder därjämte i stor utsträckning sam-
dsskildringar i form av flygblad. Bland lågtyska författare
rån denna tid intar Russow en framträdande plats tack vare
n framställningskonst samt sitt rena och kraftiga språk.[4]

Russow inleder sin krönika med en beskrivning av land och
lk, en nyhet, som upptages av så gott som alla följande bal-
ska kronister. Den historiska skildringen börjar visserligen med
skarnas ankomst till landet, men först inemot 1500-talets mitt
r den bredd och utförlighet, och tiden därefter upptar den
jämförligt största delen av framställningen. — Russow ger en
örk bild av sin samtid.[5] Sedeupplösningen är allmän. Riddare,

---

[1] Geschichte der deutschen Ostseeprovinzen Russlands (Riga 1857—58),
, 2. s. 2.

[2] Arbeten rörande Russow: K. F. Gadebusch, Abhandlungen von
ländischen Geschichtsschreibern (1777), s. 37—41; Russwurm, Nach-
chten über Balthasar Russow, Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kur-
nds (=Beiträge) 1880, bd 2, s. 431—460; Th. Schiemann, Neues über
althasar Russow i Nordische Rundschau 1886, bd 5, s. 30—40; O. Frey-
uth, Zur Biographie Balthasar Russows i Sitzungsberichte der Gelehrten
tnischen Gesellschaft 1921, s. 89—128.

[3] Tryckt ånyo i Scriptores rerum Livonicarum, bd II (Riga u. Leipzig
855).

[4] Schiemann, a. a.

[5] Scriptores II, s. 39 ff., 54 f.

präster och borgare tävla i frosseri och utsvävningar. Bönderna förtryckas, deras jord tages ifrån dem, mot herrarnas godtycke stå de rättslösa. Slutligen kommer Guds straffdom över landet genom ryssarnas fruktansvärda härjningar under infallet 1558, vilka ingen skildrat mer målande än Russow. Krigshändelserna i norra Altlivland följas noga, och härvid stå de svenska krigsföretagen i intressets medelpunkt. Russow är en övertygad anhängare av anslutningen till Sverige och tröttnar ej att prisa vad detta rike uträttat för hans land.[1] För tiden 1558—1583 är sålunda Russows krönika den ojämförligt främsta samtida skildringen. Den ligger i största utsträckning till grund ej blott för efterföljande kronisters utan även för samtliga historieskrivares behandling av denna epok.

Russows bestämda partitagande, hans orädda påpekande av rådande missförhållanden väckte jämte mycket bifall även en våldsam opposition, framför allt hos ridderskapet och i mot Sverige fientliga kretsar. Tönnis Maydell pa Lode, en av de Harrisk-Wierska ridderskapets främste män, avgav en lidelsefull protest[2] mot skildringen av hans ståndsbröder. Heindrich von Tiesenhausen, en polsk partigängare, utgav någon gång under åren 1577—82 »Kurze Verzeichniss der Irthümer eines Revalischen Chronik-Schreibers, Balthasar Russowen genannt», i vilken han bl. a. angriper Russows bondevänlighet, vilken till skrives hans bondebörd. — Det är självfallet, att Russow ej skulle finna några försonande drag hos de båda kända överlöparna till ryssarna, Elert Kruse och Johan Taube, vilka under denna tid spelade en ödesdiger roll. Elert Kruse försökte ett försvar mot Russows oreserverade fördömande och utgav »Wahrhaftiger Gegenbericht auf die anno 1578 ausgegangene Chronica Balthasar Russows»,[4] vilken skrift därjämte angriper Russows bondevänlighet.

Den mestadels starkt nationellt inspirerade baltiska historieskrivningen har i allmänhet ej velat giva full auktoritet åt Russow. Theodor Schiemann bestrider ej[5] Russows sanningskärlek men anser, att hans framställning dock i hög grad är i behov av rättelse. Russow är enligt Schiemann alltför böjd att i allt blott se symtom på det kommande fördärvet, han är en avgjord svensk partigängare, och slutligen kommer hos honom borgerskapets traditionella fiendskap mot ridderskapet till sådana uttryck, att han stundom ger en vrångbild av läget.

---

[1] A. a., s. 152 f. »Des hefft sick de gantze löfflike Schwedische nation gegen de Stadt Revel unde Lyfflandt so frömlick unde wol geholden alse mit dar mit der Wahrheit nicht genochsam van schryuen kan».

[2] Ett större fragment av denna skrift finnes i Revals stadsarkiv. Schiemann, a. a.

[3] Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands (= Archiv), Bd VIII (1861), s. 288.

[4] Tryckt ånyo 1861.

[5] A. a.

Russows krönika kompletteras emellertid av några samtida -onisters verk, nämligen Salomon Hennings och Jo-an Renners. Båda kronisterna tillhörde de i livndska ordensstaten så vanliga tyska lyckoriddarna. Henning[1] -ade kommit i beröring med Kettler, när denne 1553 värvade -upper i Tyskland för ordens stundande kamp mot ärkebisko-en av Riga, och knöts snart intimt till Kettler som dennes rivatsekreterare. Då Kettler 1558 blivit ordensmästare, använ-es Henning som ordens kanske främste underhandlare med -ämmande makter. För att skaffa hjälp mot ryssarna deltog an i tvenne beskickningar till Sverige. Han ledde även de nderhandlingar med Polen, som förde till Kettlers erkännande e polsk överhöghet, och biträdde vid organiserandet av Kett-rs kurländska hertigdöme som kyrkovisitator. — »Lief- und urländische Chronica», tryckt i Rostock 1590, torde Henning ava författat under åren närmast före sin död 1589. Den egent-ga skildringen börjar med lantdagen i Wenden 1554, och för ren 1558—62, då Henning stod i händelsernas medelpunkt, har en sitt största intresse, liksom även för åren 1577—78, emedan Henning torde hava byggt sin framställning av det ryska fält-åget dessa år på uppgifter från hertig Magnus av Holstein — Livlands konung» — och hans omgivning, vilka funnit en till-ykt i stiftet Pilten i Kurland.[2] För mellanliggande och efter-följande år är framställningen knapphändig, och Schiemann[3] har -avisat, att den för det förra skedet går helt tillbaka på Rus-ow och i det senare är starkt beroende av Laurentius Müller, en polsk ämbetsman av tysk extraktion i Livland, om 1584 utgav en skildring av de sista årens krig under titeln Septentrionalische Historien».[4] Schiemann anser även, att Hen-nings starka polskvänliga tendens gör hans uppgifter mindre till-förlitliga. Henning har av Claes Annerstedt tillskrivits en viss svenskfientlighet.[5] Detta är sannolikt att gå för långt. Hennings -atos är kampen mot moskoviterna.[6] Han ser därför med myc-ken ovilja, att Erik XIV, mot vilken han tydligen hyste per-sonligt groll efter ett häftigt uppträde dem emellan under Hen-nings andra beskickning till Sverige 1560,[7] ingår allians med Ivan IV. Men man får därjämte ej förbise, att krönikan är skriven under intrycket av Polens och Sveriges förening genom Sigismund. Den avslutas med en hyllningsdikt till denne unge svenske hjälte.

[1] Om denne se Gadebusch, a. a., s. 25—35; Th. Schiemann, Salomon Hennings Livländisch-Kurländische Chronik (Mitau 1874).
[2] Schiemann, a. a., s. 32.
[3] A. a., s. 22 ff., 27 ff. När Henning ändrar Russows uppgifter, sker det av partiskhet för Kettler.
[4] Tryckt i Frankfurt.
[5] Grundläggningen av det svenska väldet i Livland (Upsala 1868), s. VI.
[6] Henning, a. a., s. 1, 26 f.
[7] A. a., s. 25.

Den förlust, som Hennings genom Schiemanns undersökning minskade auktoritet innebar, kompenserades till någon del av den 1870 i Bremens stadsarkiv upptäckta på plattyska skrivna krönikan av Johan Renner, »Liefländischer Historien Negern Boker».[1] Johan Renner[2] var i den livländska ordens tjänst 1556—60 men lämnade landet hösten sistnämnda år för att tillbringa sin återstående levnad som stadssekreterare i Bremen, där krönikan i början av 1580-talet torde hava blivit nedskriven. Större värde ha likväl endast de partier, som behandla händelser, i vilka Renner personligen deltagit, sålunda tiden 1558—60. I övrigt följer Renner i största utsträckning Russow, av vilken han framför allt upptar krigshistorien, dock med uteslutande av de moraliserande partierna och partitagandet för Sverige. Den auktoritet, som Renner åtnjutit i vida kretsar inom den baltiska historieskrivningen, torde delvis bero på hans bestämda partitagande för orden och hans ovilja mot Kettler och dennes handlingssätt.[3] Framställningen är likväl på viktiga punkter ytlig och full av luckor. För år 1580 har Renner låtit lura sig av ett samtida flygblad och skildrar utförligt ett stort slag mellan Stephan Batory och moskoviterna.[4]

Frans Nyenstädt,[5] en till Dorpat invandrad tysk borgare och sedermera från 1585 borgmästare i Riga, har i »Livländische Chronik»[6] skildrat händelserna i södra Livland 1558—1609, med huvudvikten självfallet lagd vid det personligen upplevda, såsom Dorpats belägring och erövring 1558 och kalenderoroligheterna i Riga, under vilka han som borgmästare hade att leda stadens öden. I övrigt skildrar krönikan i noggrann anslutning till Russow krigshändelserna i Livland. När Nyenstädts framställning blir av direkt intresse för svensk historia, d. v. s. för 1600—09, är den tämligen kortfattad. Endast en knapp teckning av händelseförloppet gives, sådant det tedde sig från den mot Polen lojale Rigaborgarens synpunkt.

Som en komplettering till de senare partierna hos Nyenstädt och som fortsättning tjänar Johan Bodeckers »Chronik

[1] Utg. av R. Hausmann och K. Höhlbaum 1876.

[2] J. Kohl, Johan Renner und seine livländische Chronik i Mitteilungen aus dem Gebiete der livländischen Geschichte (= Mitteilungen), bd 12 (18.., s. 138—215.

[3] Seraphim, Livländische Geschichte, I, s. 381, not 2.

[4] S. 394 ff.

[5] Gadebusch, a. a., s. 81—91.

[6] Utgiven i Monumenta Livoniæ Antiquæ (= Monumenta), II (18..

[7] En av de viktigaste och flitigast använda källorna till 1500-talets baltiska historia, Chronicon Saxoniæ et vicinarum aliquot gentium (för tiden 1500—95) av David Chytræus, påpekas här endast i förbigående. Chytræus var nämligen professor i Rostock och dog där 1600. Dorpatprofessorn Friedrich Menius' arbete Historicher Prodomus des livländischen Rechtens und Regiments (Dorpat 1633), vilket i korthet även här det av Johan Skytte påbörjade reformarbetet i Livland, må omnämnas.

ivländischer und Rigascher Ereignisse».[1] Den omspänner tiden 593—1638. Perioderna 1593—99 och 1632—38 äro mycket torfigt behandlade, medan för den mellanliggande tiden ett ganska khaltigt material lämnas, särskilt för Rigas belägring 1601 och ess erövring 1621. Krönikan har nästan dagboks karaktär. agsnyheter, förbrytelser, avrättningar, brandskador, dödsfall och aturfenomen intaga en bred plats. Författaren är strängt uthersk och döljer ej sitt hat mot jesuiterna. Men å andra dan förmår ej Karl IX att entusiasmera honom. Hans symatier äro på Polens sida. I senare delen av krönikan, där Gustav I Adolfs krigsföretag behandlas, är hållningen en annan. Förattaren låter sig till och med av sin hänförelse för den svenske ungen föras utom ramen för sin skildring och följer Gustav dolf på hans företag i Westpreussen.[2]

Enligt en samtida uppgift[3] var det för att avhjälpa den svåra risten på krönikor, vilka bevarade minnet av framfarna händeler. som Tomas Hjärne,[4] en bror till Urban Hjärne, gick till tarbetandet av den omfångsrika »Ehst-, Lyf- und Kurländische eschichte».[5] Hjärne föddes 1638 i Ingermanland. Han studerade ågot år i Dorpat och innehade sedan skiftande befattningar i vensk tjänst. De sista åren före sin död 1678 var han förvaltare å godset Werder i Estland. Arkivstudier i Östersjöprovinserna såäl som i Sverige och en omfattande beläsenhet ligga till grund ör Hjärnes historieverk. Detta bildar också epok i den baliska historieskrivningen. Krönikeformen är för första gången övergiven och Hjärnes ingående kännedom om historielitteraturen ätter honom i stånd att företaga en värdering av olika uppgifter. Efter gällande sed inleder Hjärne sitt verk med en beskrivning av land och folk. Utförligt redogöres för esternas och letternas språk, härstamning, religion och seder.[7] Tyngdpunkten i den historiska framställningen är lagd till den svenska tiden, varför perioden 1561—1639 upptar något mer än hälften.[8] I mycket ansluter sig Hjärne till förut berörda kronister, såsom Russow

[1] Utg. av Gesellschaft f. Geschichte u. Alterthumskunde (Riga 1890).

[2] För att förklara växlingen i krönikans tendens har den hypotes framkastats att krönikan har tvenne författare. Under förutsättning att Johan Bodecker, rådsherre i Riga, verkligen är författaren, måste på någon punkt en ny författare tillkommit, ty Bodecker avled redan 1627. Se a. a., inl. s. VII ff. och Baltische Monatsschrift, bd 31, s. 76.

[3] Archiv, III, s. 319.

[4] Om denne se Gadebusch, a. a., s. 123—140; G. von Breven, Zur Erinnerung von Thomas Hjärne und dessen Chronik. Archiv III o. IV (1844—45); Sixten Humble, Thomas Hjärne (*PHT* 1925).

[5] Tryckt i Monumenta, I, II.

[6] Archiv, IV, s. 327; Humble, a. a., s. 45.

[7] Uppgifterna på detta område torde i mycket vara beroende av Einhorn, Historia Lettica (Dorpat 1649; tryckt ånyo i Scriptores, II).

[8] Utarbetandet av en sista avdelning av historieverket, som skulle hava fört framställningen till Hjärnes samtid, avbröts genom hans bortgång. Archiv, III, s. 327.

och Bodecker, men har även meddelanden att göra utöver den. För den tid Hjärne behandlar lämnar han en av de utförligaste framställningarna och säkerligen även en av de tillförlitligaste, tack vare dess saklighet och lidelsefrihet. Hjärnes intresse absorberas emellertid av krigshändelserna, och han sysselsätter sig mycket litet med vad dessutom inträffade.

Långt mera känt än Hjärnes historieverk, som tryckte först på 1830-talet, är Christian Kelchs »Liefländische Historia», vilken utkom i Reval 1695. Kelch[1] var en från svenska Pommern invandrad tysk, vilken fått sitt uppehälle som präst i S:t Johannis i Estland. Hans historia, som är nedskriven under åren 1688—91,[2] bygger i stor utsträckning på Hjärne men ger knappast de resultat man till följd härav kunde vänta. Av störst intresse är därför Liefländische Historia i de tyvärr alltför kortfattade partier, som bilda en fortsättning på Hjärnes arbete fram till 1690. Redan Hjärne hade uttalat den åsikten, att de dåliga egenskaper, vilka esterna och letterna beskylldes för och i viss grad även besutto, mera vore ett resultat av det förtryck och elände, i vilket de levde, än ett utslag av deras natur.[3] Kelch är en övertygad anhängare av samma åsikt.[4] Han är en av de första estniska prästerna, som inrättade en folkskola.[5] I den svenska regeringens strävanden att ekonomiskt och kulturellt höja böndernas ställning ser han den enda utvägen att avskaffa de sedliga och religiösa missförhållanden, som voro rådande. Kelch ägnar därför särskild uppmärksamhet åt åtgärderna för undervisningens höjande, såsom akademiernas inrättande och framför allt strävandena att meddela bönderna religionen på deras modersmål.[6] För oppositionen mot reduktionen har Kelch ingen förståelse. Han påpekar, att genom en moderatare hållning det livländska ridderskapet kunde undgått den hårda straffdom, som nu övergick det.[7]

I den fortsättning på sin historia,[8] som Kelch nedskrev under intrycket av de stora händelser han upplevde under det nordiska kriget och som nu finnes bevarad till 1707,[9] utvecklar han vidare sin kritiska syn på den livländska oppositionen.[10] Är reduktionen nödvändig för riket, så är den också nyttig. Karl XI:s skrivelse till den livländska lantdagen 1687, att hans reservation »doch uns unserer Reiche Hoheit und Recht in allem vorbehalt-

[1] Gadebusch, a. a., s. 155—179; R. Winkler, Beiträge zur Kenntniss des Chronisten Kelch und seiner Zeit Beiträge, bd 5 (1898), s. 111—130.
[2] Winkler, a. a., s. 116.
[3] Hjärne, a. a., s. 48 f.
[4] Kelch, a. a., s. 19 f.
[5] Winkler, a. r., s. 114.
[6] Kelch, a. a., s. 550 ff., 559 f., 627 ff.
[7] Kelch, a. a., s. 616 ff.
[8] Continuation, utg. av Lossius 1875.
[9] Ursprungligen torde den hava varit förd till Kelchs dödsår 1710.
[10] För det följande se Continuation, s. 12 ff.

h und sonder Nachtheil und Præjudice» i 1678 års privilegiekräftelse verkligen betydde något, vinner Kelchs fulla gillande. En livländska oppositionen är således intet annat än myteri, h i Patkuls uppträdande ser han endast överdriven äregirigt och personlig hämndlystnad. Kelchs åsikter väckte självllet en våldsam harm hos många av det livländska ridderskat. Han omtalar också, att han ådragit sig både hemligt och ppet hat men meddelar därjämte, att förnäma och högt lärda nnare uppmanat honom att fortsätta med sitt historiska författarskap.[1] I flera avseenden är Kelchs »Continuation» långt ktigare än hans »Liefländische Historia». Den ger en framställng av den stora hungersnöden 1695—97 och torde vara den lförlitligaste samtida skildringen av kriget i Estland och Livnd under det nordiska krigets första decennier. I stor utsträckng har Kelch, som han själv meddelar, begagnat sig av muntza förstahandsskildringar.[2] Karl XII är Kelchs hjälte, och av undran för honom behandlar han till en del även hans krigsretag i Polen.

På hösten 1710 dog Kelch plötsligt i pesten i Reval, och ans »Continuation» blev ej tryckt. Under 1700-talet var den rtglömd, den användes i varje fall ej av historieskrivningen. är den i början av 1800-talet återupptäcktes, ansåg man, att en till följd av sitt omständliga framställningssätt och sina näva synpunkter ej förtjänade att tryckas.[3] Först 1875 blev Continuation» utgiven i tryck, men karakteristiskt nog skedde et med en utförlig bruksanvisning, som skulle oskadliggöra elchs irrlärighet. Utgivaren, Lossius, framhåller,[4] att Kelch gen förståelse har för sitt fosterlands finaste livsnerver. Svensk jalitet förblindar honom, så att han ej ser, hur Sverige förtar hans land. Han accepterar utan urskillning de beskyllingar, som från svenskt håll riktas mot oppositionen. Slutatsen blir, att Kelchs verk har intresse huvudsakligen såsom isande en med reduktionen samtida genomsnittsmänniskas föromar och blindhet inför vad som skedde.[5] Kelch är den siste istorieskrivaren under svenska tiden. Men ännu tvenne historiska skildringar från denna tid förtjäna att i korthet omnämnas. r 1701 utkom i London »Account of Livonia». Författaren var riherre von Blomberg, hertigligt kurländskt sändebud vid

[1] Continuation, s. 5.
[2] A. a., s. 5 f.
[3] C. E. Napiersky. Ueber die Quellen und Hülfsmittel der Livndischen Geschichte. Mitteilungen, 1, s. 71.
[4] Förordet till Continuation, s. XXIX.
[5] Det är ett genomgående drag hos den baltiska historieskrivningen att öka frigöra sig från Kelch. Vanligen framställes han på grundval av Liefändische Historia's deduktion till Karl XI som officiell svensk historieskriare. Friebe, Handbuch der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands, bd 5, 'orbericht; Lossius, a. a., s. XIV o. XXVII.

flera hov.[1] Under formen av brev till en engelsk vän ger han en kort översikt av Livlands och Kurlands tillstånd, deras historia och den svenska reduktionen. Sina historiska uppgifter hämtar författaren huvudsakligen från Kelch, men synpunkterna äro speciellt kurländska och starkt svenskfientliga. Den vendiska lantdagens skrivelse 1692 meddelas in extenso. Huruvida detta verk, som väl kan misstänkas, är tillkommet i samma syfte som Patkuls samtida skrifter,[2] nämligen att bilda en europeisk opinion mot reduktionen i Livland, må här lämnas därhän.

Märkvärdigt nog framkallade det nordiska krigets stora omvälvningar ingen annan upptecknare än Kelch. »Chronik von Estland»[3] av Otto Fabian Wrangel framträder ingalunda med anspråk på att vara tidshistoria och är det ej heller, om den än meddelar intressanta upplysningar från Östersjöprovinserna under krigets senare del. Wrangel var lantråd och en av de främste bland det estländska ridderskapet. Från 1695 till 1726 ger han dagboksmässiga uppteckningar av händelserna i Estland, vilka uppteckningar från 1709, då de bliva utförligare, ge belysande bidrag till tsar Peters sätt att betrakta och behandla sina nyvunna provinser. Till den fruktansvärda ödeläggelsen under kriget kom nu, efter kapitulationen, en systematisk utsugning och utplundring av landet.

En senare historieskrivning har instämt i att de första decennierna av ryskt välde betydde ekonomisk ödeläggelse för Östersjöprovinserna.[4] Självfallet låg under denna period varje art av historieskrivning fullständigt nere. Först efter ett halvt sekel började här nytt liv vakna. I slutet av 1740-talet skrev Johann Arndt, den nya historieskrivningens fader, sin livländska krönika,[5] men då den ej följer händelseutvecklingen längre än till 1561, må den här lämnas åt sidan.

Däremot torde det vara motiverat att utförligt dröja vid

---

[1] Gadebusch, a. a., s. 212.

[2] Då dessa under lång tid voro normgivande för den baltiska historieskrivningens uppfattning av reduktionen, må de här nämnas: Gründliche jedoch Bescheidene Deduktion der Unschuld H:r J. R. von Patkul jämte Collectana Livonica (1701); Echo oder rechtmässige Beantwortung (1702).

[3] Nebst angehängten Ehstländischen CapitulationsPunkten und Nystädter Friedensschluss. In Druck gegeben von C. I. A. Paucker (Dorpat 1845). Till Wrangels krönika är anknuten som en inledning, vilken ger en översikt av landets historia från äldsta tider, ridderskapssekreteraren Adam von Fischbachs extrakt av Mannrichter Gustaf von Lodhes krönika 1674.

[4] J. Eckardt, Livland im XVIII. Jahrhundert, förlägger förödelsen väsentligen till den svenska tiden. Hans uppgifter om Livlands förhärjning under svensk-ryska kriget 1685 (!) torde dock kunna lämnas utan avseende. Av specialarbeten över denna tid må anföras: A. Seraphim, Zar Peter der Grosse und seine nächsten Nachfolger in ihren Beziehungen zur Stadt Riga. E. Seraphim, Die Schicksale der von Peter dem Grossen der Stadt Riga geschenkten Handelsflotte. Båda dessa arbeten ingå i E. u. A. Seraphim, Aus vier Jahrhunderten (Reval 1913).

[5] Liefländische Chronik (1747).

arl Friedrich Schoultz von Ascheradens arbete
'ersuch über die Geschichte von Liefland und dessen Stats-
·ht». Detta därför att å ena sidan Schoultz von Ascheraden
n betecknas som nedtecknare av den tradition, vilken utbildat
; om Karl XI:s reduktion i Livland, å andra sidan hans fram-
illning över denna utövat ett mycket stort inflytande på den
ltiska historielitteraturen in på 1900-talet. Schoultz von
cheraden är en av 1700-talets mest betydande baltiska person-
heter.[1] Känd har han framför allt blivit genom sina ener-
ska försök i början av 1760-talet att få böndernas ställning
ttsligt reglerad. Sedan han förgäves sökt förmå sina stånds-
öder att återgiva åt bönderna något av det rättsskydd, som
intagits dem vid övergången till ryskt välde, drog han sig
lbaka till privatlivet och sysselsatte sig med historiska studier.
t resultat av dessa är »Versuch über die Geschichte von Lief-
nd», vilket förelåg färdigt 1773. Det har aldrig blivit tryckt.
en ett utdrag, som behandlar reduktionen, d. v. s. tiden 1680—
00, publicerades 1843 av E. Herrmann i hans bok »Bei-
äge zur Geschichte Russlands».[2] Detta utdrag är vad som va-
t mig tillgängligt. Det torde även innehålla det väsentligaste.
·riga delar bestå nämligen av en kompilation av Russow, Kelch
h Arndt.[3]

Schoultz von Ascheraden är fysiokrat och ansluter sig till
siokratismens starka betonande av den obegränsade äganderätten.
en svenska reduktionen är något enastående i världshistorien.
en kullkastar grundvalarna för det bestående samhället, ty om
ågon statslag är självklar, så måste det vara den, som konsta-
rar egendomens okränkbarhet, emedan denna okränkbarhet är
nda grundvalen för upprättandet av en högsta makt. Männi-
korna skulle aldrig övergiva sitt naturliga oberoende, såvida de
därmed ville köpa säkerhet för sin egendom. Sålunda kan
enna på grundvalen av egendomens okränkbarhet uppbyggda
ögsta makt minst utav allt förenas med en åtgärd sådan som
en svenska reduktionen.[4] Detta är utgångspunkten för för-
attarens betraktelsesätt. Framställningen av 1680 års reduktions-
slut säger sig Schoultz von Ascheraden hava övertagit från
raditionen.[5] I så fall måste denna tradition på något sätt återgå
å »Anecdotes de Suède», ty den skildrar förloppet i anslutning
ill denna bok.[6]

---

[1] K. E. Napiersky, Fortgesetzte Abhandlung von livländischen
eschichtsschreibern (Mitau 1824), s. 14; J. Eckardt, Anno 1765, ingår i
ie baltischen Provinzen Russlands (Leipzig 1868).

[2] Under titeln Geschichte der Reduktion in Livland unter der Regierung
Karls XI., Königs von Schweden.

[3] Friebe, a. a., Erstes Bändchen: Vorbericht.

[4] E. Herrmann, a. a., s. 83 f.

[5] A. a., s. 88.

[6] Jfr E. Herrmann, s. 85 f., 88 ff., och Anecdotes de Suède (1716),
. 129 f. Karl XI är svag o. despotisk och drives av samvetslösa äventyrare

I och med den svenska riksdagens reduktionsbeslut var emellertid enligt Schoultz von Ascheraden ingalunda reduktionsfrågan avgjord för Livlands del. De svenska ständerna hade, som han drastiskt uttrycker sig, lika litet att bestämma över Livland som Divanen i Konstantinopel. Över Livlands angelägenheter bestämde endast Livlands ständer, vilka jämte privilegiekonfirmationen 1678 fått en försäkran om befrielse från reduktionen. Schoultz von Ascheraden konstaterar följaktligen, att sedan den livländska lantdagen 1681 avslagit Karl XI:s reduktionsproposition, reduktionens genomförande även formellt var liktydig med en fruktansvärd rättskränkning.[1]

De kommissioner, som hade verkställigheten av reduktionen i uppdrag, voro sammansatta av personer utan ära och samvete, vilkas mål var att till det yttersta utplundra sina offer. Karl XI:s jaktstadga och revisionen av haketalet voro endast medel för det svenska rövarsällskapet att göra denna utplundring så fullständig som möjligt.[2] Den gamle generalguvernören, Krister Horn, var för svag och ersattes med en man efter kungens sinne, Hastfehr. Dennes livländska börd förnekas. Han var en fattig svensk adelsman, som kungen från den lägsta ställning höjt till de främsta befattningar. Hastfehr arbetade direkt på Livlands fördärv, och 1688 kom dråpslaget genom reduktionens utsträckande till ordenstiden. Det var ingenting mindre än den privata äganderätten till jord, som därmed upphävdes. I denna nöd är det Patkul, som av försynen sändes till Livlands räddning. Han fullgjorde sitt värv, fastän han därmed beredde sin egen undergång.[3]

Jämte Schoultz von Ascheraden torde **Friedrich Konrad Gadebusch** vara den mest kände baltiske 1700-talshistorikern.[4] Som nästan alla litteratörer under 1700-talet i Balticum hade Gadebusch invandrat från Tyskland till en befattning

---

och hämndlystna personer såsom Johan Gyllenstierna och Clas Fleming att efter sina misslyckade krig berika sig på undersåtarnas bekostnad. Adelns motstycke till reduktionen framtvingas med militärmakt. — Denna framställning av reduktionsbeslutets tillkomst lever kvar i den baltiska historieskrivningen även, sedan man hos F. F. Carlson fått en tillförlitlig på tyska tillgänglig skildring av förloppet. Se t. ex. Transehe Roseneck, Gutsherr und Bauer in Livland im 17 u. 18 Jahrh (Strassburg 1890), s. 54 f.

[1] Herrmann, a. a., s. 92 f. Schoultz von Ascheraden ansluter sig här till de åsikter, som Patkul framlade under förhandlingarna över Livlands privilegier i Stockholm hösten 1691 och som han sedan utformade i sin relation till lantdagen i Venden 1692. Denna relation är tryckt i Die Recesse der livländischen Lanttage 1681—1711, utg. av C. Schirren (1865).

[2] Herrmann, a. a., s. 95 ff. Reduktionen i sin helhet blev av mycket litet värde för Sverige. Vid det stora nordiska krigets utbrott kunde trots de yttersta ansträngningar ej mer än 30,000 man ställas i fält. Den kungliga skattkammaren var tom, den statliga krediten försvunnen och utomordentliga pålagor måste tillgripas för att underhålla armén. A. a., s. 114.

[3] A. a., s. 99 ff.

[4] K. E. Napiersky, a. a., s. 21 f.

n »Hauslehrer» på något adligt gods. Han blev bofast i lant och slutligen borgmästare i Dorpat. Gadebusch var en i lticums historia synnerligen beläst man. 1772 utgav han »Abndlung von liefländischen Geschichtsschreibern», vilken avser behandla alla historiker, som på något sätt i sina arbeten bert Livlands historia. 1777 utkom »Liefländische Bibliothek», ett gs biografiskt lexikon, och slutligen utgav han under åren 80—83 sitt huvudverk »Liefländische Jahrbücher» i fyra delar h nio band, varav två delar och fem band behandla tiden 1561—10. I visst avseende torde detta vara det utförligaste arbete, m finnes över denna tid, men det är å andra sidan, som idebusch själv påpekar,[1] mindre en bearbetning än en materialmling. Liefländische Jahrbücher, del II och III, innehålla aktiskt taget allt som baltiska historiker dittills skrivit om den enska tiden, men detta är sönderplockat i notiser och förenat ed liknande utdrag ur historieverk över Sverige som Chemnitz', ıfendorffs, Dalins och Celsius' samt med excerpt av svenska rordningar och de som fyndgruvor tydligen outtömliga rådsotokollen i Dorpat. Över hälften av de omnämnda delarna uppgas av notiser över dorpatensiska angelägenheter. Detta välga. mångskiftande kunskapsmaterial ges ett nödtorftigt samanhang genom att insättas i en strängt kronologisk ordning. — adebuschs inställning till den svenska tiden är ingalunda välllig. Borgmästaren i Dorpat förstår fullt ut sina föregångares amp mot svenska generalguvernörers ingripande på Dorpats priilegiers område. Han följer med sympati dessas strid mot såål svenska regeringsmyndigheter som akademien för att bevara inista del av stadens företrädesrättigheter.

För att råda bot på bristen på en användbar handbok i balisk historia, då Kelch var föråldrad, Arndt ej gick längre än ill 1561 och Gadebusch näppeligen var läsbar, och för att giva n sammanhängande, pragmatisk framställning utgåvo ungefär amtidigt på 1790-talet Friebe »Handbuch der Geschichte Lief-, Ehst- und Kurlands» och Jannau »Geschichte von Lief- und Ehstland».[2] I mångt och mycket äro de båda författarna varandra lika och ha gemensamma utgångspunkter. Båda illhörde landets litteratörer. Jannau var präst.[3] Hans far hade nvandrat till Balticum. Friebe kom dit som »Hauslehrer» och blev slutligen sekreterare i Livlands ekonomiska sällskap.[4] Båda författarna omfattade bondevänliga idéer, dels som ett arv från Schoultz von Ascheraden, dels och i långt högre grad som

---

[1] Inledningen till första delen.

[2] Friebes historiearbete utkom 1791—94; Jannaus ingår i H u p e l, Neue Nordische Miscellanen, XV, XVI (1793—97).

[3] R e c k e u. N a p i e r s k y, Allgemeines Schriftsteller u. Gelehrten Lexicon der Provinzen Livland, Ehstland u. Kurland (Mitau 1827), I, s. 607.

[4] A. a., II, s. 308.

ett utslag av tidens tankar om de mänskliga rättigheterna.[1] Jannau deltog personligen och kraftigt i kampen mot livegenskapen. 1786 utgav han »Geschichte der Sklaverey und Charakter der Bauern in Lief- und Ehstland», en bok, som väckte mycken uppmärksamhet.[2] Friebe såväl som Jannau behärskades av upplysningstidens syn på historien. Följaktligen var deras egen samtid utvecklingens höjdpunkt och den ryska tiden den tid, da framåtskridandets och upplysningens välsignelser i rikaste mått kommit Balticum till del. »Die glückliche Zeit» begynner hos båda författarna 1710. A priori kan således varje baltisk krönika, som särskilt framhåller ryssarnas grymheter och härjningar, misstänkas för partiskhet. Polackernas och svenskarnas krigföring måste självfallet varit avsevärt mycket mera förhärjande. Författarna lämna dock ett erkännande åt den svenska tiden för den förbättring, som böndernas ställning erhöll.

Härmed upphör likheten dem emellan. Friebe stod tydligen ridderskapet ganska nära. Han accepterar därför Schoultz von Ascheradens åsikter och ger dem en ytterligare tillspetsning. Redan från början av den svenska tiden bortskänktes jorden i Östersjöprovinserna i stor utsträckning till den svenska högadeln. Men då denna ej fullgjorde sina ekonomiska skyldigheter mot kronan, återföllo dessa med fördubblad styrka på de inhemska ridderskapen. Perioden ter sig därför som en sammanhängande följd av rättsbrott och ekonomisk utsugning och kulminerar slutligen i reduktionens stora förbrytelse.[3]

Jannau saknade förståelse för vad som senare brukade kallas de baltiska provinsernas historiska egenart. Han prisar sig lycklig att få leva under ståthållartidens upplysta despoti, en tid, då provinsernas historiskt grundade självförvaltning var upphävd.[4] Gentemot Schoultz von Ascheraden bedömer Jannau oppositionen mot reduktionen ur opportunitetssynpunkter. Det estländska ridderskapets moderatare hållning lät det gå mera oskatt ur striden mot Karl XI än det livländska, varför dess hållning är den förnuftigare. I denna strid ser Jannau en kamp mellan å ena sidan statsintresse och bondevänlighet, å andra sidan provinsialism och bondeförtryck. Fördömandet av Hastfehr är endast ett utslag av att denne tänkte olika mot ridderskapet. I själva verket var han en dådkraftig, skarpsynt och dugande man, som troget utförde sin konungs uppdrag.[5] — Jannau atnjuter på grund av dessa sin åsikter stadgat anseende för svenskvänlighet.[6] Ingenting är mera felaktigt. När svenska och ryska in-

[1] Gabriel Merkel als Bekämpfer der Leibeigenschaft und seine Vorgänger i Baltische Monatsschrift 1870, bd 19, s. 38.
[2] Arbetet finnes tyvärr ej i svenska bibliotek.
[3] Friebe, a. a., IV, s. 178 f., 186 f., 189 f., 248 f.
[4] Jannau, a. a., II, s. 467 f.
[5] A. a., II, s. 331, 371 f.
[6] Richter, a. a., I, s. 16.

-sen korsas, är hans framställning otvivelaktigt tendentiös till man för de senare.

Den baltiska historieskrivning, som framträder på 1830-talet och till vilken den moderna brukar datera sitt ursprung, är av t annan karaktär än den som hittills behandlats. Det orga-kt framvuxna, kontinuiteten i utvecklingen, fångar framför : uppmärksamheten och hade alla förutsättningar att göra det östersjöprovinserna med deras egenartade förhållanden, som un-: ryska tiden, om man bortser från ståthållarskapets episod -3—1797, ostörda kunnat utveckla och befästa sig. Med den :aniska synen på utvecklingen följde och förenade sig intimt nationell. Innebörden av tyskarnas i Balticum historia blev :entligen en kamp för tyskhetens bevarande. Och ju mera det v klart, att detta även var samtidens brännande problem, desto igare sökte man i det förflutna argument, som skulle försvara ı egna ställningen.

Grundvalen för denna var besittningen av jorden. Vid ıdargodsen voro fästade en rad statsrättsliga och privaträtts-:a privilegier, som politiskt och ekonomiskt gjorde deras inne-vare allenahärskande. Schoultz von Ascheradens åsikt om den eskurna äganderätten som samhällets grundval blev entydig ·d bevarandet av den tyska samhällsorganisationen i Balticum. Den baltiska historieskrivningen har ej fri prövningsrätt mot åtgärd som Karl XI:s reduktion utan finner sig nödsakad t över detta »rättsbrott» uttala sin oreserverade förkastelse-m. Å andra sidan var den bestående organisationen till stor l grundad under svenskt välde. Den svenska tiden delas där-r upp i tvenne skarpt skilda delar, en uppbyggandets och en ·drivandets period, vilka ofta ställas i kontrastverkan till var-ıdra.

Karl Eduard Napiersky och Friedrich Georg on Bunge stå som skapare av den nya historieskrivningen, lken även sammanfaller med en begynnande användning av mo-rna vetenskapliga forskningsmetoder. Napiersky[1] stiftade 1834 esellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-ovinsen Russlands, vars tidskrift »Mitteilungen aus dem Gebiete ·r livländischen Geschichte» blev ett centralorgan för baltisk hi-orieforskning. Napiersky är även initiativtagare till en systema-sk arkivforskning, som under de följande åren ledde till avsevär-ı resultat, men i mycket liten utsträckning kom den här behand-de tiden till godo, kanske mest därför att okunnighet i svenska skräckte från forskningar på hithörande områden. Även rätts-storikern Bunges arbeten beröra föga den svenska tiden[2], och

[1] G. Berkholtz, Gedächtnissrede auf Carl Eduard Napiersky. Mitteil-ıgen, bd 11 (1868) s. 357. Napierskys främsta arbete är Beiträge zur Ge-hichte der Kirchen und Prediger in Livland (1843—1852).

[2] Det arbete, som torde vara av störst intresse för denna tid, äro Ge-hichte des Gerichtswesens und Gerichtsverfahrens in Liv-, Est- und Kur-nd (Reval 1874). Arbetet förelåg färdigt redan 1848.

när så sker, är det huvudsakligen en rekonstruktion av gällande rätt, så långt sig detta låt göra på grundvalen av Bunge tillgängliga källor.[1] Bunges i den baltiska historielitteraturen ofta framhävda betydelse är, att han historiskt motiverat privilegiesystemet i Östersjöprovinserna och klarlagt dess utveckling och oupplösliga samband med tyskheten i dessa länder.[2] —

Tyvärr är det ej möjligt att giva en tillfredsställande bild av den baltiska historieuppfattningen under förra hälften av 1800-talet, icke minst därför att denna tids litteratur är så sparsamt representerad i svenska bibliotek.[3] Från tiden kring århundradets mitt må dock några arbeten dragas fram för att i någon mån belysa, hur den svenska tiden tedde sig för den nya historieskrivningen.

I »Beiträge zur Geschichte Russlands» har E. Herrmann även publicerat en egen undersökning över Balticums historia i dess samband med Rysslands. Han ser balternas uppgift i detta lands europeisering. Förutsättningen härför är, att balternas egenart bevaras. När de misslyckats i sin uppgift under medeltiden till följd av bristande understöd från moderlandet och det polska och svenska främlingsväldet vidtog, bedömes detta efter dess förmåga att respektera denna egenart. Gustav II Adolfs reorganiseringsarbete prisas, men det var ej fritt från svenska beståndsdelar. Redan under denna tid begynner ett nationalitetsförtryck.[4] Det ökas i den mån Sverige och dess regenter, bländade av glansen kring den store konungens namn, dragas in en storpolitik, som de egna resurserna ej förmådde uppbära. Sverige utsuger sina nyvunna provinser i stället för att tillföra dem nytt liv. När slutligen under Karl XI utsugningen och nationalitetsförtrycket nådde sin höjdpunkt, fanns ingen annan utväg än att sätta yxan till roten och störta det svenska väldet. »Weder Sitte und Recht noch Wissenschaft können bestehen und gedeihen, wenn sie nicht auf dem ungemischten Boden einer unverletzbaren Nationalitet angebauet werden.» Folkrätten fällde också sin dom över Karl XI:s system. Föreningen med Ryssland blev »Basis einer vernunftigen Zukunft». Den ryska absolutismen, vars grundval är tendensen till europeisering, säkrade genom Östersjöprovinsernas erövring sitt bestånd. Då tsar Peter återgav dessa provinser deras av svenskarna kränkta privilegier, beredde han framtid

[1] De i tryck tillgängliga är tvenne publikationer av ett urval av »Landesordnungen» från den svenska tiden (Riga 1671 och 1707) samt G. J. von Buddenbrock, Sammlung der Gesetze, welche das heutige livländische Landrecht enthalten, kritisch bearbeitet (Mitau 1802, Riga 1821).

[2] Gedächtnissrede i Baltische Monatsschrift, bd 44 (1897), s. 357.

[3] Framför allt är kännbart, att tidskriften »Das Inland» saknas. Denna, som 1836—46 redigerades av Bunge, är under denna tid ett centralorgan för historia och politik. Jfr J. Paucker, Die Literatur der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands 1836—47 (Reval 1847).

[4] Författaren syftar på Gustav II Adolfs godsförläningar, som infört ett främmande element i den livländska samhällsorganisationen. A. a., s.

jlighet till ett växande tillflöde av andliga krafter. Livland i dag är blott en stor utvidgning av den tyska gården i Nov-rod.

Dessa Herrmanns åsikter, som helt visst grunda sig på det ktum, att tyskarna under större delen av 1700-talet och förra ften av 1800-talet hade det dominerande inflytandet i Ryss-d, torde hava varit allmänt omfattade framemot 1870-talet, den slavofila rörelsen vuxit sig tillräckligt stark för att nna omintetgöra allt tal om Rysslands germanisering. Men nu i slutet av 1860-talet skildrar Julius Eckardt Bal-um som en reservoar, vilken upptar andliga krafter från Tysk-nd och ombildar och utbildar dem för det stora kulturarbetet Ryssland.[1]

Detta utpräglat nationella betraktelsesätt måste få betänkliga nsekvenser, då det överflyttades till tider, för vilka nationali-sfrågor i 1800-talets mening voro fullständigt främmande. 00-talshistorikerna ha i allmänhet lämnat oavgjort, huruvida tkul bidragit till det nordiska kriget av hämndbegär eller triotism.[2] Ännu när Benjamin Bergmann i sitt arbete atkul vor dem Richterstuhle der Nachwelt»[3] frikänner honom de livländska frågorna, betraktar han tydligen Patkuls med-rkan till krigets utbrott som en skuld.[4] Men de nationella ström-ngarna ställde Patkul i det nationella hjältegalleriet vid sidan biskop Albert, Rigas och ordensstatens grundare, och Valter n Plettenberg, den störste ordensmästaren.[5] Patkul, förkämpen r balternas rätt att leva sitt eget av egna lagar beroende liv, ljes under hela sin bana, i alla sina politiska äventyr med stör-a förståelse och sympati. Patkul blir den ideala hjältegestalten ed hart när alla fullkomligheter, som kunna tillskrivas en dylik.[6]

Konsekvent tillämpade äro de nationella synpunkterna i ett ngdomsarbete av den sedermera så berömde Carl Schirren. »Mitteilungen» för 1853 publicerade denne en undersökning ver den svenska akademien i Dorpat. Liksom Herrmann an-r Schirren, att Gustav Adolfs skapelser redan vid sin tillkomst uro undergångens frö i sig, emedan de ej voro uppbyggda på rovinsernas stränga särskiljande från Sverige. Så var det även ed Dorpats akademi. Efter svenska mönster var den tänkt, då öndernas barn bereddes tillträde, efter svenska mönster blev den

[1] Baltische Aus- und Einwanderer, s. 83 ff., ingår i Baltische und Rus-sche Culturstudien (Leipzig 1869).

[2] Gadebusch, Th. III, bd 3, s. 429 ff.; Friebe, Th. V, s. 129 f.

[3] Utkom 1808. Det bygger på Patkuls förut omnämnda skrifter och reussaren Bernouilli's utgåva av Patkuls Berichte an das Zaarische Ca-inett (1795).

[4] A. a., s. 103 ff.

[5] Richter, a. a., I, s. V; C. Schirren, Charaktere und Mensch-eitsprobleme (Kiel 1912), s. 193.

[6] Wernichs biografi Der Livländer Johann Reinhold Patkul und eine Zeitgenossen (Berlin 1849) torde kunna exemplifiera det nu sagda.

skapad, då statuterna lånades från Uppsala, för svensk penninggirighet föll den offer, då de två ingermanländska gods, som voro dess materiella basis, bortförpantades av drottning Kristina.[1] Den andra akademien, upprättad 1690, var en anstalt med Livlands försvenskning som mål. Adeln skydde den och borgarstudenten besökte den ogärna. Svenska och finska studenter voro där i majoritet och den lärda världen i Sverige besatte med sina sämsta element alla poster utom en.[2] Slutsatsen blir, att akademierna under den svenska tiden saknat all nationell baltisk karaktär och följaktligen varit utan betydelse för landet.

Denna Schirrens framställning blev auktoritativ för lång tid. Den författare, som närmast berörde detta ämne, lantrådet Arthur von Richter, skyndade att meddela, att Schirrens undersökning kullkastat den gamla uppfattningen om det stora gagn, som de svenska akademierna bringat landet. Det torde vara överflödigt att ingående redogöra för Richters voluminösa arbete.[3] Författaren är konsekvent ståndsbetonad i anslutning till Schoultz von Ascheraden och lika konsekvent nationell i anslutning till Herrmann. Under skyddet av privilegierna, framför allt de av Sigismund August 1561 meddelade, måste balterna föra en hård kamp mot först polska och sedan svenska avnationaliseringsförsök. Den svenska tiden var dock ej rent destruktiv. Ett omfattande nyorganiseringsarbete bedrevs på kyrkans, skolans, rättsväsendets och förvaltningens områden, men Sveriges uniformerande planer aktade allt för litet på de provinsiella egendomligheterna. Vid slutet av perioden framträder därför Patkuls glänsande hjältegestalt till försvar för fosterlandet, och sedan han lidit martyrdöden, uppväxte ur hans blod en bättre framtid för Livland under de ryska härskarnas fasta och milda spira. Richters intresse är starkt inriktat på de rättsliga förhållandena. Han ger däröver vidlyftiga framställningar, vilka dock knappast höja sig över materialsamlingens nivå. Kapitlen över handel, stadsväsen och jordbruk bestå huvudsakligen i långa privilegiebeskrivningar. En undersökning över Livlands statsrättsliga ställning till Sverige resulterar i anslutning till Patkul i att länderna voro förenade i personalunion.[4]

Richter är den siste av den kategori historiker, som från och med Johann Arndt behärskat den baltiska historieskrivningen, nämligen de starkt Rysslandsvänliga, antingen nu denna tendens

[1] A. a., s. 5 ff., s. 13.

[2] A. a., s. 31 ff. Över 1690 års svenska akademi vilade Karl XI:s polisregemente tungt. Som exempel på förtrycket anför Schirren, att den »auf der Idée von einer Veredlung oder besser Menschlichmachen der Seele durch die Wissenschaft» vilande depositionsritus avskaffades (s. 28 f.).

[3] Den fullständiga titeln på detta flera gånger citerade verk är Geschichte der dem russischen Kaiserthum einverleibten deutschen Ostseeprovinzen (Riga 1857—58).

[4] Richter, a. a., II: 2, s. 9. För referatet i övrigt se även I: 1, Vorrede, s. V.

slutning till Jannau bottnar i åsikten, att det ryska väldet umför allt främjat upplysningens och framstegets sak[1], eller n som Richter anser[2], att det skyddat mot det nydaningsraseri, n härjade ute i Europa.

1860-talet öppnade en klyfta mellan ryskt och baltiskt.[3] Alexder II:s trontillträde hade medfört en utsträckt pressfrihet, n framförallt kom slavofilerna till godo. Det polska upproret 63 tycktes bekräfta dessas åsikt, att en uniformering av det ska väldet var nödvändig för dess bestånd. 1864 öppnade vofilernas ledare, Katkow och Aksakow, i Moskvapressen en ldsam kampanj mot Balticums särställning, under vars skydd igiös intolerans, ekonomiskt förtryck och politisk separatism oddes florera. De yrkade på ryskt förvaltningssystem, ryssars h tyskars likställande i Balticum och i anslutning till sin idé den ryska miren som världsfrälsaren på en omfattande agrarform. Det litterära försvaret upptogs i främsta rummet av ovinsernas historiker. Schirren grundade 1863 Dorpater Tagesatt, Friedrich Bienemann den äldre var huvudredaktör för Relsche Zeitung och Julius Eckardt stod i spetsen för Rigasche itung samt var den ledande i kretsen kring Baltische Monatshrift. Man försvarade det bestående privilegiesystemet med la till buds stående medel men saknade därjämte icke förståelför att det måste stärkas genom att göras mer tidsenligt framr allt på det agrara området.[4]

Ett studium av denna periods historiska litteratur ger det stämda intrycket, att den mer eller mindre står i dagspolitikens änst. Detta lika mycket beträffande ämnesval som framställng.

Det skall också medgivas, att det låg frestande nära att draa i detalj gående paralleller mellan samtiden och Karl XI:s tid. visten mellan slavofiler och balter gällde bland annat tolkningen tsar Peters privilegiekonfirmation 1710, huruvida denna var ygglig och given för eviga tider, som balterna ansågo,[5] eller om

[1] Jannau, a. a., II, s. 448 ff.

[2] Richter, a. a., I: 1, Vorrede, s. I.

[3] 1860-talets rysk-baltiska nationalitetsstrid. Se E. Seraphim, Jurij marin i Aus vier Jahrhunderten (Reval 1913).

[4] Eckardt, 1856 und 1866 ingår i Die baltischen Provinzen Russnds (Leipzig 1868). Man yrkade i synnerhet på att den immatrikulerade deln skulle uppgiva sin rätt att allena besitta riddargods. Genom att utdga denna besittningsrätt utvidgade man också rätten att deltaga i lantagen. 1866 genomdrevs en reform och lantdagen fick nu den sammansättng den ägt under den svenska tiden. Tobien, Die Agrargesetzgebung ivlands im 19. Jahrhundert, bd II (Riga 1911), s. 267 ff., 286 ff.

[5] Till balternas historiskt politiska dogmer hörde åsikten, att deras land ldrig erövrats utan blott underkastat sig någon grannes skydd, varvid villoren stipulerats i en fördragsurkund: så Polen genom Sigismund Augusts rivilegier 1561, Sverige genom Karl IX:s privilegier för Dorpats ridderskap 602 och slutligen Ryssland genom tsarens privilegiebekräftelse 1710. Schiren, Livländische Antwort, s. 121.

förbehållet »doch Uns und Unserer Reiche, Hoheit und Recht in allen vorbehältlich und sonder Nachtheil und Præjudice» betydde något reellt och man sålunda på denna väg kunde genomföra de önskade reformerna. Förbehållet är det samma som det Karl XI:s privilegiebekräftelse innehåller och som konungen sedan åberopade. Intressant nog visar sig tsarens konfirmationsbrev även i övrigt ej vara något annat än en kopia av Karl XI:s omstridda bekräftelse av privilegierna.[1] Det är alltså fullständigt konsekvent, när Katkows lärjunge Jurij Samarin i sin anklagelseskrift mot balterna 1868 uppmanar den ryska regeringen att vid reformeringen av baltiska förhållanden gå fram på samma väg som Karl XI.[2] Det nu anförda torde förklara denna tids starka politiska syn på landets svenska period. Denna blev för samtidens balter sällsynt levande både i fråga om gott och ont. Hermann Bruiningk ger ett årtionde senare i »Livländische Rückschau»[3] uttryck åt den ena sidan av saken. Han finner att vid en historisk analys av provinsernas organisation över allt rester från den svenska tiden påträffas ej som fallfärdiga ruiner utan som »unerschütterten und festen Bau». Han fortsätter: Es ist tatsächlich schwer, irgend ein grösseres Gebiet unserer Administrativ- und Justizverwaltung unseres Processes, unseres Verkehrs- und Praestandenwesens, unserer Agrarverhältnisse und unserer Organisation in Kirche und Schule ausfindig zu machen wo solches nicht zuträfe; ja sogar die rechtliche Grundbasis der Regierungsorgane datiert ihrem Ursprunge nach aus jener wunderbaren Zeit.» »Livländische Rückschau» är en politisk stridsskrift. Det må vara berättigat att för denna undersöknings ändamål använda ytterligare ett arbete tillhörande samma kategori i all synnerhet som författaren är Carl Schirren. Jag åsyftar hans svar, »Livländische Antwort», på Samarins anklagelseskrift.[4]

Det ligger tydligen Schirren om hjärtat att kunna draga parallellen mellan samtiden och Karl XI:s tid så fullständig som möjligt. Han kommer därvid till resultat, som vad beträffar den sistnämnda tiden ej blott äro överdrivna utan även sakna varje verklighetsgrund. I Landtagsrecesserna 1681—1711, som Schirren utgav 1865, hade han karakteriserat denna tid som »ein Kampf deutscher Autonomi gegen schwedischen Absolutismus und Nationalhass».[5] I »Livländische Antwort» utvecklar Schir-

[1] En jämförelse mellan de båda bekräftelserna är gjord av Schirren i Livländische Antwort (Leipzig 1869), s. 146 ff. Den enda skillnaden är att ridderskapet 1710 varnat av erfarenheten från 1678 föranstaltat om att privilegieurkunderna noggrant uppräknas.

[2] Jurij Samarin, Das russich-baltische Küstenland, översatt från ryska och kommenterad av J. Eckardt (Leipzig 1869), s. 43 ff.

[3] 1879: för det följande se s. 120.

[4] Livländische Antwort an Herrn Jurij Samarin (Leipzig 1869).

[5] Die Recesse der livländischen Landtage aus den Jahren 1681 bis 1711 (Dorpat 1865). Vorwort.

ı vidare denna åsikt.[1] Tvenne gånger har Livland till det yt-
rsta fått kämpa mot nationalitetsförtryck. Som bärare av
rldshistoriska idéer, den ena gången den katolska motreforma-
nen, den andra den absoluta konungamakten, ha förtryckarna
tt till anfall mot Livlands existens och båda gånger har denna
ldats på branten av undergång. Den svenska nationalismens
enart var dess måttlöshet. I anslutning till minnen från vi-
ngatiden gjorde svenskarna stundom anspråk på att besitta
ıropa, halva Afrika och Asien. Sverige avvaktade aldrig en
gn assimileringsprocess med de provinser det vunnit utan skyn-
de sig att undertrycka deras egenart och planera nya ut-
dgningar. Därför var det under sin maktperiod ett ständigt hot
ot sina grannar. Då de skånska provinserna övergått i svensk
o, ej genom erövring utan genom en traktat, som tillförsäkrade
ras ständer dansk provinsförfattning, danskt domstolsspråk och
nsk rätt, kastade sig den svenska nationalismen över dem, bröt
n ingångna traktaten och sände Johan Gyllenstierna dit som
dare för ett hänsynslöst försvenskningsarbete, vid vilket man
tsade bönderna mot den danska adeln för att bryta dess makt.
är Skåne var kuvat, kom turen till Livland. Den genom reduk-
onen ruinerade svenska adeln krävde detta land som försonings-
fer. Det ultrasvenska partiet av rojalister och demokrater in-
ämde, och sa började den rasande förföljelsen av allt livländskt.
et anförda torde vara tillräckligt. Så vida man ej utgår från
t Schirren vid sin framställning långt mer åsyftat sin samtid
h dess politiska förhållanden, blir denna skildring obegriplig.

Men ej blott i den litteratur, som otvetydigt tillkommit i poli-
skt syfte, utan även i verk med vetenskapliga eller åtminstone
opulärvetenskapliga anspråk möta besläktade uppfattningar.[2] Så
ex. i Julius Eckardts produktion under denna tid.[3]
los Eckardt är uppdelningen av den svenska tiden i tvenne kon-
rasterande perioder, skilda åt genom Karl XI:s trontillträde,
ullt konsekvent genomförd. Gustav Adolf ryckte Livland undan
ran ett tillstånd av barbari och räddade det åt kulturen.
arl XI:s skändliga statskupp uppvägde nära nog de välsignelser,
ör vilka Livland hade att tacka den brutale konungens anfader.[4]
De olyckliga agrarförhållandena under 1700-talet voro en följd
v reduktionen. I den livländska adelns ögon var nämligen bon-

[1] För det följande se a. a., s. 160 ff.

[2] I första rummet hänvisas till Schirrens föredrag om Patkul hållet i
Dorpats universitets aula 18 februari 1869 men tryckt först i Charaktere und
lenschheitsprobleme (Kiel 1912).

[3] Av hans arbeten må nämnas: Die baltischen Provinzen Russlands,
Leipzig 1868); Baltische u. Russische Kulturstudien (Leipzig 1869); Livland
m XVIII. Jahrhundert (Leipzig 1876). En stor del av de historiska skisser,
om äro samlade i dessa arbeten, hade under loppet av 1860-talet publicerats
Baltische Monatsschrift. I samma tidskrift är 1861 publicerad en under-
ökning, Der Livländische Landtag in seiner historischen Entwicklung.

[4] Livl. im XVIII Jahrh., s. 53 ff.; Balt. u. russ. Kulturstud., s. 8 f.

dejordens konservering och dess utskylders normering genom wackenböckerna och hakerevisionen blott ett bihang till godsindragningen, varför vid godsens återställande av tsar Peter samtliga svenska agrarreformer upphävdes. Sambandet mellan reduktion och revision är den verkliga orsaken till att förhållandet mellan godsägare och bönder, mellan Livlands tyska och estnisk-lettiska befolkning för århundraden förgiftades, att hos båda parterna den fördärvliga åskådningen inympades, att den enes bröd vore den andres död och att bondeståndets oberoende och äganderätt måste gå över adelns ruin och sålunda betyda armod och skamlig utplundring av de besittande klasserna.[1]

Russificeringen kunde ej hejdas. Efter hand nedbröts allt motstånd och på 1890-talet torde segern vara fullständig. De historiker, som stått i spetsen för försvaret, gingo den ene efter den andre, frivilligt eller tvungna, i landsflykt.[2] I Balticum ryckte andra problem fram till större politisk aktualitet, framför allt den inre nationalitetsfrågan och allt vad därmed sammanhängde.[3]

Såsom redan påpekats, kom mycket litet av den systematiska arkivforskningen den svenska tiden till godo. Guvernementsarkiven, som torde vara den bästa källan till tidens historia, voro stängda för forskningen. Vad som fanns kvar av Ridderskapsarkiven gav däremot ett ganska flitigt använt men självfallet ensidigt material. Åtminstone Riga och Reval hade omfattande stadsarkiv, men dessa betraktades eller i varje fall användes åtminstone så länge blott som en källa, ur vilken alla möjliga kuriosa kunde hämtas. Den faktiska kunskap man ägde om den svenska tiden överskred föga vad som en gång meddelats av Gadebusch. I full utsträckning gäller vad en baltisk historiker ett kvartsekel senare yttrade, att vad man verkligen visste ej mycket sträckte sig över några torra, torftiga notiser.[4]

---

[1] Livl. im XVIII Jahrh., s. 100 ff. Eckart betonar mycket starkt, att den svenska agrarpolitiken direkt åsyftade att i bönderna få en motvikt mot den baltiska adeln. Det ligger nära till hands att antaga, att Eckardt härmed velat draga en parallell till de ryska nationalisternas politik i Balticum.

[2] Eckardt överflyttade redan 1867 till Leipzig, Schirren maste efter offentliggörandet av Livländische Antwort 1869 lämna Balticum, och Friedrich Bienemann senior slutligen sökte sig 1888 en fristad i Freiburg.

[3] Jag förbigår här och i forsättningen den populärvetenskapliga historiska litteratur, som med mer eller mindre tydlig anslutning till dagspolitiken uppblomstrade under nationalitetsstridernas tryck. Några verk ma nämnas: von Block, Livländische Beiträge (Berlin 1867—68), Friedrich Bienemann senior, Aus Baltischer Vorzeit (Leipzig 1870), Otto Müller, Die livländischen Landesprivilegien und deren Confirmationen (Leipzig 1870), Lossius, Drei bilder aus den livländischen Adelsleben des 16. Jahrhunderts, Th. Schiemann, Charaktersköpfe und Sittenbilder (Mitau 1877), Historische Darstellungen und Archivalstudien (Hamburg 1886).

[4] Friedrich Bienemann jun., Gustav Adolf und Livland (Riga 1894), s. 2. Detta uttalande gäller närmast Gustav Adolfstiden i Livlands historia.

Från svensk historieskrivning fanns föga att hämta. De ·are svenska historiker, som företrädesvis citerades i den bal-›ka historieskrivningen, nämligen Fryxell och F. F. Carl-›n, vidgade knappast i sin behandling av Östersjöprovinsernas rhållanden kunskapen om dessa. Fryxell bygger sin framställ-ng väsentligen på baltiska historiearbeten och karakteristiskt ›g på dem, vilka hava den starkast svenskfientliga tendensen, ämligen Friebes och Wernichs verk. Åtminstone vad reduktio-›n beträffar följer F. F. Carlson Fryxell i sak, om han än mo-›rerar dennes omdömen.

Ett påfallande drag i den baltiska historieskrivningen är den ›minerande plats, som i framställningarna gives Livland. Pro-insen är för att citera Eckardt »der Herzen und Schmerzen Trä-er der dreieinigen deutschen Colonie».[1] Dess historia undanskym-ıer fullständigt Estlands. Den svenska tiden kommer salunda nappast i betraktande före 1621. Under 1500-talets senare hälft bsorberas intresset av de polska reformförsöken i Livland och pla-erna på dess katolisering. Att åtskilliga olikheter funnos i Est-ınds och Livlands ställning till Sverige under den svenska tiden bserveras knappast. Reduktionen bedömes efter förloppet i Liv-ınd, medan utvecklingen i Estland, vida lugnare och i mycket nnorlunda, ej förmått intressera till en närmare undersökning.

Grunden till en säker kunskap om den svenska tiden lades ör-t genom Carl Schirrens forskningar. Schirren[2] behärskade venska språket och kunde utnyttja det rika material, som var av-attat på svenska eller fanns i svenska arkiv. Hans forskningar örjade redan på 1860-talet, då de bl. a. åsyftade en allmän över-ikt av vad i Sverige fanns att hämta för Balticums historia.[3] 'nder 1870- och 80-talen inriktades de på det stora nordiska kri-gets historia och utsträcktes till att omfatta en stor del av Cen-raleuropas arkiv. Som bekant resulterade aldrig dessa forsknin-gar i någon slutlig bearbetning. Men sitt ofantliga vetande meddelade Schirren till någon del i några recensioner, vilka efter hans död samlats och utgivits under titeln »Zur Geschichte des Nordischen Krieges».

Schirrens forskningar och de resultat dessa givit honom bil-da epok i fråga om uppfattningen av det nordiska kriget och dess problem. Livland och livländska förhållanden komma ej mycket till behandling i Schirrens recensioner, men här och var skymta uttrycken för en förändrad uppfattning även på dessa områden. Så protesterar han mot F. F. Carlsons framställning av stämnin-

---

[1] Livland im XVIII. Jahrhundert, s. 51.

[2] Rachfahls biografi i Schirren, Zur Geschichte des nordischen Krieges (Kiel 1913).

[3] Dessa resulterade i Verzeichniss livländischer Geschichtsquellen in schwedischen Arkiven und Bibliotheken (Dorpat 1861—68) samt i bidrag till den stora källpublikationen Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbstständigkeit (1861—1881).

gen i Livland under 1690-talet såsom jäsande missnöje och glödande hat. Det är enligt Schirren att förenkla problemen. Hos de jordägande klasserna fanns obestridligt förbittring och missmod, men det bör ej förtigas, att på tillrådan av Patkul den livländska adelns hästar borttogos vid sachsarnas infall 1700, då man fruktade, att ridderskapet skulle sitta upp för sin konung. Schirren varnar för alltför stor tillit till Patkuls skrifter, vilka genom minnesfel, motsägelser och avsiktligt vanställande av fakta visa sig betänkliga som historisk källa.[1] Mer än dessa recensioner[2] åstadkom Schirrens personliga inflytande, att en kritisk prövning av hittills godtaget betraktelsesätt kom till stånd. Patkulsföredraget från 1869 lät han trots starka uppmaningar aldrig förmå sig att trycka.[3] Det publicerades först efter hans död. Man möter även i den baltiska historielitteraturen från dessa decennier en osäker och vacklande hållning till de problem, som förut tycks så klara. Man hoppas på att mästaren i Kiel snart skall lägga fram bevisen för den omvärdering av alla gällande värderingar, som han enligt utsago funnit sig nödsakad att företaga. Det anses redan vid mitten av 1870-talet omöjligt att behandla med det nordiska kriget sammanhängande problem, förrän, som man uttrycker sig, det talats från Kiel.[4] I litteraturen från denna tid finnes intet dylikt arbete med undantag av Bergengrüns detaljrika, refererande skildring av den stora moskovitiska ambassadens mottagande i Riga 1697,[5] vilken skildring så till vida är av intresse, som detta mottagande sedan blev den officiella krigsorsaken på ryskt håll.

Från tiden kring sekelskiftet möta bestämda uttalanden från Schirren, att han nu definitivt övergivit alla författarplaner och att den så länge med spänd väntan emotsedda Patkulsbiografien och behandlingen av det nordiska kriget aldrig skulle komma. I brev till förtrogna har Schirren uttalat sig om orsaken.[6] Innerst inne hade han alltid förblivit politikern från 1860-talet, som stod i spetsen för sitt lands kamp mot förryskningen. Under rådande omständigheter, när detta land led under det svåraste nationalitetsförtryck, kunde han ej förmå sig att tilldela sina landsmän ett sådant svårt slag som att smula sönder den historiska fiktion, på vilken de byggt upp sitt försvar, och visa dem deras verkliga

[1] Zur Gesch. d. nord. Krieges, s. 70 f., 80 f.

[2] Ursprungligen publicerades de i Göttingische Gelehrte Anzeigen.

[3] Charaktere und Menschheitsprobleme: Vorwort. Rachfahl, a. a. s. 33.

[4] Fr. Bienemann sen., Baltische Monatsschrift, bd 24 (1875), s. 67. »Wer wollte es wagen über den Nordischen Krieg und was daran hängt zu schreiben ehe von Kiel aus gesprochen ist». Schirren var sedan 1874 professor vid Kiels universitet.

[5] A. Bergengrün, Die grosse moskovitische Ambassade von 1697 in Livland (Riga 1892).

[6] E. Seraphim, Warum Carl Schirren keine Geschichte des Nordischen Krieges und Patkuls geschrieben hat. Baltische Monatsschrift, bd 75, 1913.

storia långt mera skuldbelastad än ärehöljd. Den bild de histoska källorna givit honom av Patkul har intet gemensamt med n Patkulsgestalt, man skapat sig i Livland. Denna var en paiotisk fantasi, vars bekämpande Schirrens historiska samvete öd honom. Slutligen uttalade Schirren en reservationslös förıstelsedom över den historiskt patriotiska litteratur, bland vars ämste skapare han varit.

Under 1870-, 80- och 90-talen upptogo de baltiska historikera en rad specialproblem från den svenska tiden till behandling, ırvid de med mera fördomsfrihet och större grundlighet sökte ımma till klarhet med de problem, som mötte. På grundvalen källmaterial i Revals stadsarkiv och estländska ridderskapskivet gjorde W. Greiffenhagen en undersökning av det ora reformarbetet i Estland under 1620-talets sista år.[1] Stuet av de estländska ständernas hållning mot Gustav Adolfs reırmprojekt lämnar emellertid författaren en stor besvikelse. Det sade sig, att Gustav Adolfs nydaningsarbete förbittrat och hårdackat motarbetades som privilegieintrång. Konungens krav på t även Estland skulle bidraga till rikets bästa fann ingen föråelse. Kontrasten mot de svenska och finska ständernas uppffringar finner författaren slående. Han söker förklaringen i tt de estländska ständerna ej voro indragna i ett medarbetarskap ör hela riket och sålunda pålagor ej som i Sverige kommo till tånd på lagstiftningens väg utan blott blevo infordrade och därör avvisades av ständerna som rättsbrott. De ofta på mycket småktiga grunder frambesvurna konflikterna, vilka blott visade den ristande förståelsen för vad riket krävde, hade sannolikt med en nnan ställning för ständerna inom det svenska väldet ej föreommit. Greiffenhagen har även behandlat liknande konflikter nder åren 1658—60[2] och vid Revals belägring 1710. Åtmintone i sistnämnda fall finner han de estländska ständernas hållıng mera berättigad, ty enligt hans uppfattning vilade det stora ordiska krigets bördor till största delen på Östersjöprovinserna.[3] Den baltiske historikern Christiani, som bl. a. även gjort n undersökning av biskop Rudbecks visitationsresa i Estland 627,[4] trädde på 1880-talet i personlig beröring med de svenska istoriker, Otto Sjögren och Agathon Hammarskjöld, som särkilt intresserade sig för Östersjöprovinsernas historia, och överatte under de följande åren en del av deras arbeten till tyska. Stor uppmärksamhet väckte därvid de svenska historikernas håll-

[1] Heimische Conflikte mit Gustav Adolf. Vorgetragen 1876. Beiträge, d 3, 1882. Karl IX:s förhållande till Estland behandlar G. i tvenne uppatser i Baltische Monatsschrift: Karl IX in Reval, bd 35 (1888), och Konırmationsverhandlungen 1607 i bd 22 (1875).

[2] Revals Garnisonsfreiheit i Baltische Monatsschrift, bd 34, 1887.

[3] Till samma resultat kommer Anton Buchholtz i Zur Geschichte ler Belagerung und Kapitulation Rigas 1709. Mitteilungen, bd 15 (1892).

[4] Bischof Dr. Johannes Rudbeckius und die erste estländische Provinzialsynode i Baltische Monatschrift, bd 34, 1887.

ning till den fråga, som framför allt intresserade i Balticum, nämligen provinsernas statsrättsliga ställning till Sverige. Christiani fann sig föranlåten att protestera mot Hammarskjölds åsikt och förklara, att Livland stod i personalunion med Sverige. 1891 översatte Christiani nya bidrag till tidens historia av Hammarskjöld. Han ger därvid uttryck åt sin förvåning över den stora skillnaden mellan svensk och baltisk historieuppfattning, men begagnar tillfället att återtaga sitt uttalande om Livlands ställning till Sverige. Uppfattningen att denna var en personalunion säger han sig hava stött på Patkuls och Eckardts auktoritet. Vid ett fördjupat studium av saken kan han ej komma till annan åsikt än att Livland var en till det svenska väldet hörande provins. Karl XI:s reduktion kan sålunda ej bedömas från någon rättsståndpunkt; man kan endast diskutera den som en lämplighetsfraga.[2]

År 1893 publicerade Anton Buchholtz sina bidrag till en Patkulsbiografi intill 1700.[3] Den politiska historien är med undantag av sachsarnas infall i Livland 1700 omsorgsfullt utelämnad. Desto mer sysselsätter sig författaren med Patkuls förut okända ungdomstid samt lämnar rika bidrag till hans karakteristik. Patkul hade för tiden grundliga studier och framstår som en begåvad men rå och brutal adelsjunker, vilken likgiltig om medlen med hänsynslös egoism hävdar sina och sitt stånds intressen lika mycket mot Riga som mot Sverige och enväldet. Mer än de flesta av ståndsbröderna var Patkul processlysten, men Buchholtz kan ej vid hans rättegångar finna något som tyder på förföljelse vare sig av Hastfehr eller andra personer.[4]

Friedrich Bienemann junior,[5] Schirrens främste efterföljare bland de baltiska historikerna, tillhör emellertid läsedern att på grundvalen av dessa och egna undersökningar hava dragit den ofrånkomliga slutsatsen, att striden mellan Karl XI och Livlands ridderskap varken var någon statsrättslig konflikt eller nationell kamp, utan gällde ett hävdande av ett statsintresse mot korporationsprivilegier.[6] Bienemanns produktion, som i sin utsträckning faller inom den svenska tiden, finnes tyvärr i viktiga delar ej i svenska bibliotek och har därför i flera fall ej varit tillgänglig annat än i korta referat.

Att begripa den svenska tiden, lika mycket dess nydanarbete som det mahända stränga regemente som rådde, och detta ...

[1] Erich Dahlberg in Livland i Baltische Monatschrift, bd 35, 1888. En översättning av Hammarskjölds uppsats i Polstjernan 1887.

[2] Beiträge zur Geschichte Livlands zur Zeit Karls XI. i Baltische Monatschrift, bd 38 (1891), utgör en översättning av Hammarskjölds uppsats i *HT* 1888.

[3] Johann Reinhold von Patkul. Beiträge (Riga 1893).

[4] Buchholtz, a. a., s. 60, 84 ff., 116.

[5] Var en son till den förut omnämnde Friedrich Bienemann senior.

[6] Seraphim, Livländische Geschichte. Vorwort.

bende av all indignation över »Einschränkung Herrschaftlicher Rechtstitel», är Bienemanns fordran på ett forskningsarbete å detta område. Själv säger han sig hava kommit till en uppfattning om denna tid, som ingenting annat hade gemensamt med en sammal uppfattning än kärleken till hembygden.[1] Bienemann upptog till förnyad behandling frågan om den andra svenska akademiens tillkomst[2] och undersökte det närliggande problemet om Hastfehrs administrativa praxis.[3] Han framlägger sina resultat i opposition till Schirrens förut berörda ungdomsarbete på detta område. Att den andra akademien skulle varit tänkt som en försvenskningsanstalt saknar allt stöd i källmaterialet. Det var först sedan försöken att få tyska professorer misslyckats, som man besatte lärarplatserna med svenskar. Hastfehrs kraftiga initiativ och energiska verksamhet för den nya akademien betonas. Bienemann anser sig kunna fritaga honom från beskyllningen för utpressningar och godtycke i hans administrativa verksamhet. Däremot besatt Hastfehr en ingående kännedom om Livlands förhållanden och hans outtröttliga arbete för provinsens uppryckning medförde ekonomiska såväl som kulturella framsteg. Förutom dessa båda arbeten, som bäst torde belysa Bienemanns uppfattning, har denne upptagit till behandling frågan om tillkomsthistoria och tendens hos den bekanta samtida skriften »Von Eroberung der Hauptstadt Riga 1621»[4], samt i ett av sina huvudarbeten utrett Dorpats historia under åren 1704—08.[5] Efter erövringen genom ryssarna blev staden misstänkt för svenskvänlighet samt slutligen 1708 fullständigt ödelagd, varvid dess invånare bortsläpades i mångårig fångenskap till Ryssland. Bienemann har därjämte belyst åtskilliga problem och episoder under den svenska tiden, dock mera i löst nedkastade skisser och kommentarer till aktpublikationer[6] än i utarbetade undersökningar.

---

[1] Bienemann, Gustav Adolf und Livland (Riga 1894), s. 6.

[2] Gründungsgeschichte der zweiten schwedisch-livländischen Akademie in Dorpat i Mitteilungen, bd 15 (1893).

[3] Aus Jakob Johann Hastfehrs administrativer Praxis i In memoriam. Rückblicke auf das livländische Landesgymnasium Kaiser Alexander II. zu Birkenruh (Riga 1892).

[4] Zur Geschichte und Kritik der historisch-politischen Schrift »Von Eroberung der Hauptstadt Riga 1621» i Mitteilungen, bd 16.

[5] Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des Nordischen Krieges (Reval 1902).

[6] Zur Geschichte der Schlossgerichte in Livland och Zur Geschichte Engelbrecht v. Mengdens und seines Landrechtenentwurfs, båda i Sitzungsberichte 1900, ansluta närmast till Læstadius' uppsats Beiträge zur Kunde der Organisation des livländischen Gerichtswesens durch Johan Skytte i Baltische Monatschrift 1897, Die Begründung des Livländischen Landesrathscollegiums (Riga 1893), Ueber Rigas erste Deputation nach Stockholm unter Schwedischer Herrschaft : Rigasches Stadtblatt 1894, Zur Geschichte der livländischen Ritter und Landschaft 1600—02. Briefe und Actenstücke i Mitteilungen, bd 17 (1900), Briefe und Actenstücke zu der Verteidigung und Kapitulation Dorpats 1656 i Mitteilungen, bd 16 (1896), Probst Glücks Berichte aus Marienburg an den Generalgouverneuren Grafen Dahlberg vom Jahre 1701 (Berlin 1894), das Tagebuch

Den gamla uppfattningen av den svenska tiden var emellertid ingalunda övergiven. Hammarskjölds och Christianis åsikter framkallade en av flammande indignation buren protest, som anonymt framlades i Baltische Monatsschrift (bd 44, 1894).[1] Vem denne författare än är, som kallar sig »en baltisk historiker», så anser han det orubbligt fastslaget, att Livland var en med Sverige lika berättigad stat, som förenades med Sverige blott och bart genom den gemensamme konungen.[2]

1890 utkom en agrarhistorisk avhandling av Astaf von Transehe Roseneck,[3] vilken ger en modern version åt den förut berörda åsikten om svensk utsugning av Östersjöprovinserna. Författaren använder i ringa utsträckning det rika arkivmaterial, som utan tvivel just på detta område står till förfogande. Hans verk är, åtminstone vad den svenska tiden beträffar, huvudsakligen en kompilation av tillgängliga bearbetningar och urkundspublikationer,[4] men författaren anser sig likväl kunna draga vittgående slutsatser i fråga om motiven för de svenska agrarreformerna. Dessa voro nämligen helt och hållet företagna i finansiellt syfte för att så mycket som möjligt öka skatteutbytet av provinserna. Oviljan mot livegenskapen berodde på att den hindrade böndernas fulla utnyttjande som skatteobjekt.[5] När svenska kronan efter reduktionen fritt förfogade över de flesta bönderna, upphävdes ej livegenskapen, emedan den nu från ett hinder blivit ett medel i skatteutbytets tjänst. Reduktionen var emellertid ett hårt slag för böndernas intressen, i det att adeln, materiellt förintad, hädanefter kom att betrakta sina underlydande uteslutande som förvärvskälla.[6]

Transehe Roseneck har i förordet till sin avhandling betonat det nära sambandet mellan historia och politik. Men även utan

des Generals von Hallart über die Belagerung und Schlacht von Narva 1700 i Beiträge, bd 4. Bienemann var medlem av den 1897 av ryska myndigheter tillsatta gransknings- och ordningskommissionen för det svenska arkivet i Riga. Ett resultat av dess arbete är Bienemanns Katalog des schwedischen Generalgouverneurs-Archivs zu Riga (Riga 1908).

[1] Der Charakter der Balten in Vergangenheit und Gegenwart. Protesten riktar sig i första hand mot Hammarskjölds karakteristik av balterna.

[2] A. a., s. 153.

[3] Gutsherr und Bauer in Livland im 17. und 18. Jahrhundert (Strassburg 1890).

[4] Agrarhistorien har i Balticum flitigt odlats, fastän länge som ett bihang till ätt- och familjekrönikan. Några arbeten under 1800-talet må nämnas: Hagemeister, Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Liflands (Riga 1837), C. J. Paucker, Ehstlands Landgüter u. deren Bezitzer zur Zeit der Schwedenherrschaft (Reval 1847—49), E. Papst u. R. von Toll, Ehst- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Ehst- und Livlands, Th. II. Polnische und schwedische Zeit (Reval 1861), Th. Schiemann, Der älteste schwedische Kataster Liv- und Estlands (Dresden 1885), L. von Stryk, Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands (Dresden 1885).

[5] Transehe Roseneck, a. a., s. 42.

[6] Transehe Roseneck, a. a., s. 101 f.

tta påpekande kunde man misstänka den tendens, som sanno-
t ligger bakom detta arbete. Det är vid denna tid, som de
niska och lettiska nationalitetsrörelserna växt sig tillräckligt
rka för att med eftertryck hävda kraven på en radikal agrar-
form. Så långt striden fördes med historiska argument, är
t den svenska tiden, dess agrarlagar och framför allt reduk-
nen, som för reformivrarna ter sig som den goda tiden. Det
även påpekas, att en annan agrarhistoriker, Tobien, som i
n mån han i sitt verk berör den svenska tiden fullständigt ac-
pterar Transehe Rosenecks åsikter, under en följd av år upp-
g det litterära försvaret mot angreppen på balternas stora gods-
nehav.[1]

En historiker, hos vilken den politiska tendensen står utom
lt tvivel, är Ernst Seraphim. Dennes huvudarbete är
t i inledningen omnämnda historieverket, som växlade titel
ed varje upplaga.[2] Referatet här anknyter till andra upplagan,
ltsa »Livländische Geschichte». Den framträder ingalunda med
tenskapliga anspråk men väl i avsikten att vara en tillförlit-
g kompilation av de resultat, som den baltiska historieforsk-
ingen uppnått. Men även från denna utgångspunkt torde det
vara överdrivet att uttala en oreserverad förkastelsedom över
t sätt, på vilket Seraphim framställer den svenska tiden. För-
ttaren erkänner i sitt förord, att en principiell ändring i upp-
ttningen av denna tid tyckes vara på väg. Han nämner
riedrich Bienemann junior som främste representant för dessa
ya åsikter, men själv finner han endast anledning att »nyan-
ra» sina omdömen. Den fördjupade kunskapen om den svenska
iden har ej ökat strålglansen kring Patkuls namn, men Sera-
him räddar sig genom att skilja på Patkul som person och som
olitiker och kan sålunda bibehålla hela den gamla uppfatt-
ingen om dennes politiska gärning.[3] Att Hastfehr var en syn-
erligen dugande administrator bevisar enligt Seraphim endast
ilken föraktlig lycksökare Hastfehr var, då han detta till trots
it läna sig till att utföra Karl XI:s reduktion.[4] Det torde vara

[1] Tobien, a. a., I, s. 56 f., II, Vorwort.

[2] Av andra dennes arbeten, som beröra den svenska tiden, kunna nämnas:
er Kurländer Wolmar Farensbach, ein Parteigänger u. Verräther des 17.
ahrh. i E. u. A. Seraphim, Aus der kurländischen Vergangenheit (Stutt-
art 1893). Klas Kursell u. seine Zeit (Reval 1897), vilken innehåller ett försök
ill Ehrenrettung för Kursells kupp 1570, då denne för sig och sina landsknektars
äkning bemäktigade sig Reval. Naturligtvis spela de nationella motiv, som
nses ha drivit Kursell, en viktig roll härvid. Som en motsats i mycket till
etta arbete må nämnas A. Bergensgrüns verk Herzog Christof von
lecklenburg letzter Koadjutor des Erzbistums Riga (Reval 1898), vilket i
ad det berör koadjutorsfejden 1563 och Erik XIV:s försök att under denna
emäktiga sig Riga ärkebiskopsstift är av direkt intresse för svensk historia.
. Seraphim är författaren till Des Obersten Both Anschlag auf Livland 1639 und
ein Zusammenhang mit der allgemeinen Politik der Zeit (Königsberg 1895).

[3] Seraphim, a. a., s. 373.

[4] A. a., s. 368.

överflödigt att fortsätta referatet. Seraphim rör sig helt i traditionella föreställningar. Hans utpräglade tendens ställer honom som historieskrivare på samma nivå som Richter. Dennes verk har dock det företrädet, att det genom en utförlig om än opraktisk notapparat visar, var sakuppgifterna äro hämtade.

Den baltiska historieforskningen, så vitt den har vetenskapliga syftemål, måste emellertid fortsätta i Schirrens anda. 1913 föreslog en lärjunge till denne, W. Wulffius, att göra Livland till en centralhärd för utforskandet av det nordiska krigets problem i vad de angå Östersjöprovinserna. Sedan dess ha stora omvälvningar inträffat och den tyskbaltiska historieforskningen av i dag arbetar under så blygsamma villkor, att dess existens knappast kan anses tryggad. Det enda resultatet av Wulffius' förslag är en uppsats i Mitteilungen 1924, där Wulffius på grundvalen av Patkuliana i Moskvaarkiven ger en kort skildring av Patkuls verksamhet i sachsisk och rysk tjänst. Tyvärr har Seraphim blivit ansedd för den främste eller i varje fall mest kände av de tyskbaltiska historieskrivarna, varför estnisk och lettisk historielitteratur, när den i polemik mot dessa vänder sig till ett utländskt forum, framför allt exemplifierar sina uttalanden från Seraphims verk, trots att deras vederläggning av detta, åtminstone vad den svenska tiden angår, ej torde röra sig med annan bevisning än den som framförts av Bienemann. Men självfallet ha i de inhemska folkens historieskrivning nya synpunkter trängt sig fram. Man opponerar mot att den tyskbaltiska historielitteraturen ignorerar landets egna folk. Dessa behandlas blott i den mån de varit objekt för det tyskbaltiska ridderskapets och borgerskapets handlande. Man är sålunda starkt inriktad på att utforska dessa folks egen historia. Beträffande den svenska tiden framhållas särskilt de välgörande verkningarna av att landet kom under en stark statsmakt, som för första och enda gången under dess historia till våra dagar förstod att kuva den starka korporationsegoismen och vidtaga åtgärder till allmänt väl.[1]

[1] För kännedomen om den lettiska historieuppfattningen hänvisas till Walters, Lettland (Rom 1923), särskilt kap. III, »Zur Geschichte der Kämpfe um die Baltlande und ihre Verfassung», samt till K. Duzmans, Lettland (Stockholm 1926), s. 189—242.

Ragnar Liljedahl.

ıköpings Gymnasiums historia och Gustaf II Adolfs fundationsbrev.

I den 1927 utkomna »Linköpings Gymnasiums historia ?7—1927» är det icke minst intressanta partiet de sidor, som ıdla om gymnasiets tillkomst genom — märkligt nog — e n n e fundationsbrev av Gustaf II Adolf, det ena av den april 1627, det andra av den 20 januari 1628.

Båda breven äro där avtryckta, det förra, vars original ej ıgre finns kvar, efter avskriften i Kammarkollegiets registra- r,[1] det senare i facsimile efter det i Linköpings domkapitels kiv bevarade originalet. Den redogörelse för innehållet i ssa brev och därmed sammanhängande förhallanden, som lektor e c k m a n — författaren av arbetets större del — lämnat, kan rför utan vidare besvär av läsaren själv kontrolleras.

Vid en dylik kontroll iakttar en uppmärksam läsare strax, t lektor Beckman vid sin framställning ej blott icke sökt för- ara, varför två fundationsbrev avlåtits, utan ej heller tillräck- gt grundligt tillgodogjort sig brevens innehåll och därvid begått hel del misstag samt dragit en del felaktiga slutsatser. I och r sig har väl detta ingen större praktisk betydelse, men å andra dan synes det dock icke vara ur vägen, att oriktigheter av blott oretiskt intresse, men dock av så pass fundamental art som i aga om själva dessa fundationsbrev beriktigas — oriktigheter, m i varje fall äro ägnade att förvilla eller förbrylla läsaren h som också tilläventyrs utan närmare granskning kunde kom- a att reproduceras i senare historiska framställningar, t. ex. i ter Linköpings gymnasium tillkomna gymnasiers historia eller en sammanfattande redogörelse för vara svenska gymnasiers ppkomst.

Men dessutom torde den lösning, jag i sammanhang härmed ımnar på det gåtfulla i t v a på varandra följande fundations- rev, ha sitt alldeles särskilda intresse.

* *
*

S. 14 anför Beckman, att det senare fundationsbrevet »är ästan ord för ord lika med det föregaende med undantag av, att et gör några förminskningar i lektorernas löner» samt »att tices, politices och œconomiæ lector tillika skulle vara rektor». Det är riktigt, att i sin allmänna formella avfattning äro breven rdagrant lika. De ha för övrigt tydligen utskrivits i fullständig

[1] Några uppenbara felläsningar vid avskriften härur av rent språklig art akna betydelse.

och ordagrann anslutning till fundationsbrevet angående Sträng-näs gymnasium, som ju ej långt förut (den 3 juni 1626) hade utfärdats, naturligtvis med undantag för de särskilda bestämmelserna i breven (se Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense, facsimilet mellan s. 12 och 13).

Men vore skiljaktigheterna mellan de båda Linköpingsbreven så ringa, som Beckman påstår, kan man knappast inse, att ett nytt fundationsbrev behövt utfärdas. Det hade ju varit nog med ett vanligt kungligt brev beträffande dessa detaljer. Och det är ägnat att förvåna, att Beckman med denna uppfattning om de båda brevens innehåll icke alls synes ha reflekterat över eller åtminstone ej sökt förklara, hur det kan komma sig, att i fråga om Linköpings gymnasium två nästan lika lydande fundationsbrev kort efter varandra utfärdats. Och varför skulle vidare den första av så viktiga, nära samtidiga handlingar vara försvunnen, medan den senare är bevarad, om därtill icke funnes en plausibel förklaring?

I själva verket ha emellertid de båda breven, utom de av Beckman omnämnda olikheterna, ytterligare ett par högst väsentliga (samt ett par mindre väsentliga) olikheter, vilka kunna förklara så väl det senare brevets tillkomst som det förras försvinnande, såsom jag vill söka närmare påvisa.

Den förnämsta ändringen i det senare brevet är, att dels lektorernas antal och löner ökats från 6 till 7, dels — och väl lika viktigt — att ämnena för alla lektoraten bestämts, medan i första brevet detta skett endast beträffande 3 av dem.

I första brevet stod, att »i gymnasiet alltid sex professores och lectores vara skola», och denna sats är visserligen oförändrad reproducerad i det senare brevet, men sedermera uppräknas där lektorerna med deras olika lärouppgifter och löner och befinnas vara sju. Gemensamma för båda breven äro de båda *lectores theologiæ et lingvarum* samt *Rector Gymn. och lector Ethices politices oeconomiæ et Historiarum*, såsom den fullständiga ämneskombinationen angives (i förra brevet kallades lektoratet *lectio politicæ philosophiæ)*. Men därefter nämnas i förra brevet blott »de andre try» utan angivande av de till deras lektorat hörande ämnen. I det senare brevet åter äro »de andra» fyra, och de omnämnas på följande sätt och i följande ordning: *Lector physices et Justitionum Medicinæ* (tydligen felskrivning för Institutionum M.), *logices lector, Rectorices* (tydligen felskrivning för Rhetorices)*et Eloquentiæ lector* samt slutligen *Mathematicus*.

Förändringen är väsentlig, och den inledande uppgiften »sex professores och lectores» måste anses för felskrivning (två andra felskrivningar äro ovan anmärkta), tydligen beroende på, att skrivaren hade det första brevet eller avskrift därav eller och det formulär, som använts redan i Strängnäsbrevet, framför sig och — då första och sista tredjedelen av breven hade alldeles lika lydelse — kom att rent mekaniskt avskriva även ordet »sex

m stod ungefär mitt i brevets första tredjedel, fastän det här ulle ha ändrats till »sju».[1] Det befinnes också, att saken så upp- ttats i Linköping, ty från och med läsåret 1628—29 äro de fun- rande lektorerna sju i enlighet med de i det senare brevet upp- knade sju lektorstitlarna.

Huru nu emellertid förklara tillkomsten av detta senare ev? Det är i själva verket ganska begripligt, att vederbörande Linköping blevo en smula rådvilla över det första brevets av- ttning och då alldeles särskilt katedralskolans rektor Prytz. enne, som, efter att ha varit professor eloquentiæ i Uppsala, ut- imnts till rektor vid katedralskolan i Linköping år 1623, hade ämligen på grund av konungens tidigare (1620) uttalade avsikt t i Linköping upprätta ett gymnasium författat ett detaljerat örslag till läroplan för skola och gymnasium i Linköping, vilket örslag i och för granskning, bedömande och bestämmande över- mnats till rikskanslern Axel Oxenstierna. I detta förslag, som nnes bevarat i Riksarkivet, Skol- och undervisningsväsen, vol. och avtryckts i »Linköpings gymnasiums historia» såsom Bil. 1, ade Prytz upptagit ett lektorskollegium på s j u personer ch även noga angivit de ämnen, vari de var för sig borde un- ervisa. Nu måste ett av de icke-teologiska lektoraten utgå, men ilket? Och själv ansåg han naturligtvis alla sju behövliga. Vil- en ställning skulle för övrigt rektor intaga och vilket lek- orat skulle han eventuellt bekläda? Helst som dessa delvis fått lika stora löner. Rektor för gymnasiet var ju för övrigt ej ns omnämnd i brevet.

Under sådana förhållanden kunde det för Prytz legat nära tt själv eller genom biskopen av konungen begära närmare in- truktioner, varvid han ock kunde hänvisa till sitt eget förslag om lektorer och om ämnesfördelningen dem emellan och anhålla m hänsyn härtill. Samtidigt kunde han ha påpekat, att medel ill den sjunde lektorns avlöning stode att erhålla genom minsk- ning av vissa redan bestämda löner.

Att en sådan hänvändelse ägt rum, därpå finnes förmodligen ntet skriftligt vittnesbörd bevarat; hänvändelsen kunde f. ö. ha kett muntligt, eventuellt genom biskopen. I varje fall synes et mycket litet troligt, att konungen, utan någon som helst yttre nledning eller föregående petition, skulle efter några månader åtit utskriva ett nytt fundationsbrev, däri han f u l l s t ä n d i g t öljer just Prytz' förslag så väl beträffande antalet lektorer som ven de ämnen en var av dem borde företräda. Och detta så nycket mindre, som det ursprungliga brevet så väl i fråga om ntalet lektorer (sex) som beträffande underlåtandet att bestäm- ma ämnen för tre icke-teologiska lektorat och jämställandet

[1] Denna speciella detalj, varom Beckman har en annan, utan all fråga riktig mening, skall jag göra till föremål för en närmare skärskådan längre ned min uppsats.

av dessa senares innehavare i löneväg sinsemellan (därom mera längre fram) blott var en upprepning av de av konungen givna bestämmelserna i Strängnäs gymnasiums kort förut undertecknade fundationsbrev (förutom att där blott de två teologie lektorerna fått sina uppgifter bestämda och icke jämväl tredje lektorn).

Nu kunde det möjligen ligga nära till hands att tänka, att det förutnämnda Prytzska förslaget till skol- och gymnasieordning som bilaga tillhört just en dylik anhållan om ändring av fundationsbrevet av april 1627. Något dylikt måtte i varje fall ha föresvävat Beckman, då han vid avtryckandet av detta förslag angivit det som »insänt till Axel Oxenstierna år 1627» och något försiktigare i själva framställningen (s. 23) kallar den Prytzska läroplanen för den »troligen på sommaren 1627 under konungens frånvaro av Biskop Kylander till Axel Oxenstiernas stadfästande insända».

Detta nakna antagande är emellertid så väl av yttre som ännu mer inre grunder alldeles ohållbart. Konungen var visserligen frånvarande från riket sommaren 1627 (närmare bestämt från början av maj till slutet av oktober); men också Oxenstierna var, efter att dessförinnan ha fullgjort åtskilliga uppdrag i Finland, frånvarande från riket alltsedan eftersommaren 1626 under flera år framåt i egenskap av generalguvernör i Preussen, vartill han utnämndes före konungens hemfärd därifrån i oktober 1626. Det till Oxenstierna överlämnade förslaget måste alltså vara av tidigare datum. Enligt vad professor Ahnlund på min förfrågan benäget meddelat mig, saknar skrivelsen varje tidsanteckning, men bär stämpeln »Från Tidöarkivet», varav framgår, att den tillhört Oxenstiernas stora, nu i riksarkivet förvarade samling. Att sådana inlagor kunnat ställas till Oxenstierna, även då konungen var hemma, saknar, påpekar han, ej exempel, enär prästerskapet och det lärda ståndet betraktade honom som en välvillig förespråkare och mellanhand. Vad Prytz beträffar, stod han, enligt professor Ahnlunds brev till mig, under en följd av år rikskanslern nära; han var en tid informator för dennes söner och tycks av honom ha rönt mycken godhet. Hans korrespondens med Axel Oxenstierna, som är bevarad, ger vid handen, att kanslern 1624 diskuterat med Prytz vissa frågor rörande Linköpings skola. Det är antagligt, vill jag för min del tillägga, att Prytz därvid också skisserat en läroplan för skolan och det i utsikt ställda gymnasiet och att han av kanslern erhållit uppmaning eller tillåtelse att inkomma med denna skriftligt avfattad. Det förefaller därför högst troligt, att planen härrör redan från 1624 eller 1625, och den kan mycket väl ha avlämnats vid ett personligt sammanträffande och således icke ha behövt biskop Kylanders förmedling.

Att skrivelsen i varje fall ligger före fundationsbrevet av april 1627, framgår alldeles tydligt av dess avfattning. Inledningsvis

ingsvis påminnes om, att konungen »fattat planen» (animum induxerit) att inrätta och med privilegier utrusta ett »pædagogium» i Linköping. Detta kunde naturligtvis ej ha skrivits, sedan gymnasiet redan fått sitt fundationsbrev, och lika litet kunde Prytz använda benämningen »pædagogium», sedan konungen givit den nya läroanstalten namnet »gymnasium». Visserligen förekommer också i läroplanen på ett par ställen benämningen gymnasium som synonym till pædagogium, men detta senare sättes som det egentliga så att säga officiella namnet både i inledningen och i överskriften: *In Pædagogio Docendi modus.* Slutligen är det naturligtvis komplett omöjligt, att Prytz kunnat utan vidare till rikskanslerns bedömande och eventuella godkännande framlägga en läroplan med sju lektorer, sedan konungen en eller annan månad tidigare redan bestämt antalet till sex, och detta är ensamt avgörande för läroplanens tillkomst före april 1627.

Däremot är det alltför tänkbart, att Prytz, när han fann fundationsbrevet, som synbarligen avfattats utan kännedom om eller anlitande av den av honom förut uppgjorda planen, vilken ju ock stannat i den frånvarande kanslerns enskilda dokumentsamling, vidtagit anstalter, själv eller genom biskopen, för att efter konungens hemkomst i november 1927 få vissa bestämmelser i brevet ändrade och andra närmare fixerade, allt i överensstämmelse med sitt tidigare förslag till kanslern. Man har nu all anledning att tro, att detta förslag — som av Prytz kunnat lämnas i avskrift, så vida det ej framtagits ur Oxenstiernas arkiv — vunnit konungens beaktande och bifall; därpå är ju det andra fundationsbrevet från jan. 1628 med dess fullständiga anslutning till Prytz' förslag beträffande lektorernas antal och ämnen ett ojävaktigt bevis.

Under sådana förhållanden har man att antaga, att det första fundationsbrevet återfordrats — enär två samtidiga, men osamstämmande fundationsbrev för samma anstalt vore en orimlighet — samt vid det nya fundationsbrevets utfärdande behållits och makulerats. På så sätt förklaras osökt, att blott det senare fundationsbrevet finnes i behåll. Avskriften i Kammarkollegiums registratur kvarstår emellertid som vittnesbörd om det första brevets tillkomst och lydelse.

En passus i Beckmans framställning kunde visserligen synas ge vid handen, att båda breven voro kända och funnos kvar flera årtionden senare. Han skriver nämligen (s. 14), att tillvaron av två särskilda fundationsbrev »bestyrkes av k. resolutionen på prästerskapets besvär vid 1664 års riksdag, där det säges, att lektorerna vid Linköpings gymnasium skola okvalda njuta de prebendegäll och hemman, som genom fundationsbreven givits dem». »Härmed kunna», fortsätter Beckman, »ej avses andra än ovannämnda brev av den 25 april 1627 och den 20 jan. 1628.»

Jag fann genast denna uppgift misstänkt, då jag tog för gi-

vet, att k. m:t på besvär av prästerskapet icke gärna kunnat lämna en resolution angående blott Linköpings gymnasium, utan låtit den omfatta alla gymnasierna, och att pluralisformen av ordet »brev» således i detta sammanhang ingenting bevisade. Professor Ahnlund har därför på min begäran tagit del av den kungliga resolutionen (R. A. Registraturet d. 1 sept. 1664) och meddelat mig ordalydelsen av åberopade passus, varav mycket riktigt framgår, att min förmodan var fullt befogad. Det heter nämligen: »Dessförutan will H. K. M:tt, att Docentes uthi Gymnasier och Scholar öfwer hela Rijket niuta denn frijhet uppå deras præbende giäldh och hemman, som Kongl. Brefwen, dem deruppå gifne, förmähla. Men der inge serdeles Breff äre, skole dhe niuta samme wilkor och conditioner deruppå, som höglofl. i åminnelse Konungh Gustaff Adolph lectoribus i Westeråhs a:o 1623 den 23 Martij, uppå deras præbender, förundt och effterlåtit haffwer.» Hur Beckman ur dessa ord kunnat sluta till vare sig tillvaron eller fortvaron av två (lika gällande?) fundationsbrev för Linköping, är obegripligt.

Jag vill nu, mera i förbigående, beröra ännu en hittills ej omnämnd olikhet i de två brevens innehåll. Den gäller uppräkningen av de socknar inom stiftet (Kalmardelen hörde då ännu ej dit), från vilka kyrkotiondena skulle levereras till lektorernas försörjande. Dessa äro i båda breven i övrigt (nämligen beträffande 12 socknar) desamma och ställda i samma ordningsföljd, men i det senare brevet ha efter Västerlösa inskjutits tre nya sockennamn, »Horn, Hycklinge och Egbyborna», och i stället för Weta, som utgått, har insatts Sjögestad i samma kontrakt.

Att dessa förändringar måste ha föranletts av hemställan från stiftet, förmodligen från biskop och domkapitel, synes antagligt och torde i sin mån bekräfta, att det nya fundationsbrevet ej kan ha tillkommit utan anhållan från och förbindelse med myndigheter i Linköping, som funnit bestämmelserna i första brevet i vissa avseenden mindre lämpliga.

Jag övergår nu till bestämmelserna om lektorernas avlöning. I det upphävda första brevet bestämdes, att de båda lectores theologiæ et linguarum samt lector politicæ philosophiæ var för sig skulle årligen bekomma 160 tunnor spannmål och var sitt prästegäll, nämligen Skeda, Rystad och Slaka, varförutom den sistnämnde ytterligare skulle åtnjuta kronohemmanet lilla Ullevi i S:t Lars socken. Detta bibehölls alltsammans[1] i andra brevet, utom att för tredje lektoratet spannmålen nedsattes till 150 tunnor. Det var detta lektorat, som nu tillerkändes rektor Prytz, och dess dotering med både prästgäll

[1] Beckman uppger felaktigt (s. 22), att detta hemman skulle tillfalla en av de fyra återstående lektorerna, vilket visserligen kunde synas rimligt, då de på detta sätt skulle fått var sitt hemman. Så har även längre fram ordnats i sammanhang med utfärdandet av 1649 års skolordning (s. 42).

och hemman tyder uppenbarligen på, att lektoratet från början var tilltänkt Prytz, fastän han ej nämndes i första brevet. Denna tystnad måste för Prytz ha varit en stark personlig anledning att söka få uttrycklig fullmakt på detta lektorat, då det ju ej kunde anses genom första brevet avgjort, att det skulle tillfalla just honom, även om detta kunde synas sannolikt och avsett. I varje fall krävde kolkheten, att han sökte skydda sig mot varje misstanke från sina kollegers sida att själv ha usurperat det bästa icke-teologiska lektoratet. De tre återstående lektorerna skulle enligt första brevet bekomma 130 tunnor spannmål var samt de tre kronohemmanen Säby, Widingsö och Bresstorp (Bredstorp). Enligt det senare brevet åter skulle de fyra återstående lektorerna få i ordningsföljd 130, 90, 80 och 70 tunnor spannmål samt »desse föreskrifne (4!) alletillhopa» de tre nyssnämnda kronohemmanen. Huruvida den sjunde lektorn i verkligheten fick vara med och dela inkomsten av dessa hemman, synes ej fullt klart; 1649 fick han emellertid, som nyss i noten nämnts, sitt eget hemman.

Summerar man de i de båda breven för samtliga lektorerna bestämda lönerna i spannmål, befinnes tunnornas antal för de 6 lektorerna enligt första brevet vara 870 och för de 7 lektorerna enligt senare brevet endast 840. Det förefaller ej orimligt, att beträffande det senare brevet så väl minskningen i beräkningen av inflytande tunnor som utökningen av socknar, varifrån tionden skulle utgå, från 13 till 16, är att tillskriva upplysningar från vederbörande i Linköping, som funnit beräkningen av kyrkotiondet enligt första brevet allt för hög. Beckman, som fått för sig, att också i första brevet sju löner anvisats, anger (s. 20) staten enligt första brevet till 1,000 tunnor och minskningen till 160 tunnor utan att vidare reflektera över denna — felaktigt angivna — stora åtskillnad.

Den starka proportionella minskningen av anslaget till de sista tre lektorerna under huvudsakligt bibehållande av tunnornas antal till de fyra första (endast den tredje, som dessutom åtnjöt inkomst från både prebende och hemman, fick en minskning på 10 tunnor) är anmärkningsvärd, helst som i Strängnäs, där teologerna skulle få 124 tunnor och de fyra övriga 100 tunnor, och likaså enligt första Linköpingsbrevet (se ovan) en dylik starkt avtagande lön ej blivit bestämd. Det hade ju ock varit möjligt att med bibehållande av beräkningen 840 tunnor ändock göra avlöningen mindre olikmässig. Troligen hade dock även denna fallande skala sitt ursprung i förslag från förre professorn Prytz, som därvid särskilt tog i betraktande de olika ämnenas akademiska »rang». Beckman skriver (s. 118): »Genom att bestämma olika löner för de olika lektoraten hade konungen skapat en rangordning dem emellan», utan att dock på något sätt gå in på frågan, efter vilken grundsats denna rangordning bestämts. Något godtycke eller tilläventyrs rang efter utnäm-

ningsdag kan här ej vara tal om — rangen gäller ju ämnena —, första gången skulle ju ock alla lektoraten samtidigt tillsättas. Men lösningen finner man lätt i rangordningen mellan fakulteterna vid akademien i Uppsala, en rangordning, som ännu alltjämt bibehålles vid fakulteternas placering och lättast framträder i studentkatalogen.

Först kommer den teologiska, så den juridiska (tredje lektorns ämnen med statslära och nationalekonomi räknades hit), så den medicinska (fjärde lektorn hade ju fysik och medicin till ämnen) och slutligen den filosofiska, till vilken fakultet de tre återstående hörde med »mathematicus» sist, såsom den matematisk-naturvetenskapliga sektionen ju ännu har sista platsen vid universitetet. Helt visst har Prytz härvid särskilt följt det betänkande, som prästerskapet avgav den 20 mars 1620 på konungens några dagar förut (den 11 mars) till prästerskapets besvarande framlagda olika »punkter» (se Thyselius, Handlingar rör. sv. kyrkans o. läroverkens historia, 1:a häftet, s. 1—27), samt konungens resolution härpå, »hvarefter H. K. M:tt achtar Skolarne och Academien att förordna», given i Uppsala den följande 13 april (därs. s. 28—37). I förbigående må anmärkas, att det helt visst varit omöjligt för prästerskapet att inom föga mer än en vecka avge sitt vidlyftiga och starkt reformatoriska betänkande, om det ej »varit i säck, innan det kom i påse», d. v. s. om ej saken redan i förväg varit preparerad genom förhandlingar mellan konungen och ledande personer inom prästeståndet, liksom även konungens resolution från Uppsala tre veckor senare förmodligen varit på liknande sätt förberedd.

Det var i denna resolution, som konungen förklarade sig vilja »anrätta een Academie i Upsala; Eett Gymnasium i Åboo och eett i Linköping; sedan eett halfft Gymnasium eller Trivial Skole i Westeråhs, Växiö, Skara, Wyborg, Calmare och Hernösandh eller Ulåborgh». I gymnasiet skulle i överensstämmelse med prästerskapets förslag finnas 5 præceptores: rektor, teologie lektor, konrektor och två kollegor. Denna bestämmelse slår emellertid närmast in på en »katedralskola», sådan som tidigare reglerats genom en kungl. förordning av 1604, att en teologie lektor och en konrektor skulle finnas vid varje domkapitel och biträda vid undervisningen i katedralskolan,[1] och som redan fanns ordnad i Linköping, där en teologie lektor tillkom 1606 och konrektorer funnos ända från år 1600.[2] När sedermera gymnasier inrättades i Västerås, Strängnäs och Linköping, tycks man också närmast ha sökt giva dem karaktären av en förminskad akademi, något som — rimligt nog, då Prytz var f. d. professor i Uppsala — allra mest framträder i lektorernas ämnesordning och därmed följande olika rang i Linköping enligt det senare fundationsbre-

[1] Jfr Regium Gustavianum Gymnasium Strengnense, s. 9.
[2] Se Linköpings stifts (nya) herdaminne, I, s. 273 f.

vet[1] och lätt kan verifieras genom jämförelse med prästerskapets förslag 1620 och konungens därifrån icke synnerligen avvikande anordning beträffande akademiens professorer. De titlar, som Linköpingslektorerna fått i andra brevet, överensstämma ock i det hela med dem, som tillämnades motsvarande professorer vid akademien.

Som en egendomlighet må emellertid påpekas, att i Linköpingsbrevet »mathematicus» fick sista platsen liksom i prästerskapets betänkande, medan i konungens resolution och även i Prytz' läroplan denne satts före både logices och eloquentiæ professorn och lektorn. Den nye biskopen Johannes Bothvidi lät emellertid 1633 ändra ordningen så, att matematiklektorn på nyssnämt sätt uppflyttades. I själva verket var det ock mindre tillgång på kompetenta personer i detta ämne än i de båda andra. Att biskopen likaledes året därefter ombestyrde en ekonomisk överenskommelse, enligt vilken på tredje och fjärde lektorns bekostnad (Beckman säger »på de äldres») de tre sämst doterade lektorerna fingo en tillökning i lönen, är omnämnt av Beckman (s. 20). Någon minskning för teologerna ifrågakom ej i andra fundationsbrevet och lika litet nu; teologien var »tabu». Men alla lektorerna kunde visserligen också i tur och ordning befordras till dessa mer indräktiga lektorat.

Jag vill i detta sammanhang återkomma till frågan om skälet till att även i det andra fundationsbrevet lektorernas antal inledningsvis angives med siffran sex. Jag har redan (se ovan) sökt förklara siffran som en felskrivning i stället för sju, det antal, som också föreslogs i Prytz' inlaga. Beckman skriver emellertid (s. 15): »Den inadvertens, som visar sig däri, att breven omnämna endast 6 lektorer, men upptaga löner för 7, förklaras därav, att redan förut vid katedralskolan fanns en teologie lektor, *Jonas Petri Gothus*, som nu överflyttades till gymnasiet.» Förra delen av denna mening är, såsom framgår av det föregående, alldelas oriktig — första brevet upptar sex lektorat och sex löner, det andra åter sju lektorat och sju löner — och den i senare delen av meningen givna förklaringen är alldeles ohållbar, efter vad den minsta eftertanke torde visa. Skulle förklaringen vara riktig, hade naturligtvis först och främst det förra brevet bort angiva antalet lektorer till fem, eftersom naturligtvis redan då förutsattes, att Jonas Petri Gothus skulle bli lektor i gymnasiet. Men han var icke den ende, vars överflyttande borde ske. Framför allt skulle Daniel Laurentii, som konungen redan genom kungl. brev av den

---

[1] I Strängnäs sattes lektorerna, helt visst efter biskopens förslag, i följande ordning: 2 theologi, eloquentiæ lector, mathematicus, physices et medicinæ lector, astronomiæ (!) et geographiæ lector. Till jämförelse bifogas här ämnena och ordningsföljden för de 7 gymnasielektorerna enligt Kristinas förträffliga skolordning av 1649: 2 Theologi, Logicus et Physicus, Rhetor, Historicus et poeta, Græcus, Mathematicus.

1 maj 1625 överflyttat från Söderköpings indragna trivialskola till Linköpings katedralskola såsom förste teologie lektor, vara given till förste teologie lektor vid gymnasiet. I katedralskolorna fanns nämligen blott en teologie lektor, och att nu mot regeln genom konungen en extra »förste» teologie lektor (»lector primarius») befordrades till Linköping, gjorde honom självskriven till denna plats vid gymnasiet. Och även rektor Prytz och konrektor Kylander överflyttades från skolan till gymnasiet såsom lektorer. Men hela denna fråga om överflyttning är alldeles obehörig beträffande fundationsbrevet, som ingalunda anger eller kan ange, vilket antal nya lektorer som första gången behövde så att säga nyanskaffas, utan det antal, som överhuvud skulle finnas, vilket också mycket tydligt markeras genom orden: »Och på dhet dhe (studerande) märkeligen måge der blifwa exercerede och förbättrade, wele wij at der altidh säx professores och lectores vara skole.» Ordet »altidh» utesluter varje fundering av det slag, som Beckman haft, och jag kan icke se en möjlighet till någon annan rimlig förklaring än den förut av mig givna. Att tilläventyrs tänka sig, att rektor, som samtidigt, intill genomförandet av 1649 års skolordning, förblev trivialskolans rektor, ej skulle ha medräknats bland lektorerna, är nämligen ej heller möjligt, ty i brevet nämnes han uttryckligen som tredje lektor. F. ö. var rektoratet ett uppdrag, som alltid skulle tillhöra en av gymnasielektorerna. Även i Strängnäs[1] hade rektor överinseendet över både skola och gymnasium men erhöll där första rummet bland lärarna och först efter honom kommo teologerna, liksom också hans lön skulle utgå före de övrigas. Men rektor skulle utses bland lektorerna och tillhörde alltså deras antal.

Jag har anledning att till sist något ingå på gymnasiets första verksamhet och på förhållandet med den första lektorsuppsättningen. I ett till rektorsarkivet hörande *Album antiquum*, vari allehanda arkivalia från äldre tider sammanbundits[2] och vari löpande anteckningar ända från slutet av 1500-talet till 1809 förekomma, finnes å pag. 119 en anteckning av följande lydelse: *Anno Chri 1627 Reformata est Schola Lincopensis et factum est Gymnasium,*[3] och å pag. 129 har Prytz egenhändigt antecknat,[4] att gymnasiets högtidliga öppnande ägde rum den 8 september 1627, alltså på grund av det första fundationsbrevet vid tiden för ett nytt läsårs början. Första lärjungen — märkligt nog en hälsinge — inskrevs följande dag, men blott fem lärjungar

[1] Se Reg. Gustav. Gymn. Strengnense, s. 24 f.

[2] Å bandets insida står antecknat »Ombunden 1654», tydligen med Joh. Enanders hand, som det året var trivialskolans rektor.

[3] Detta är tydligen skrivet 1638 av Samuel Enander, som det året var rektor. Han har upplagt en lärarelängd (från pag. 117), där han troligen avskrivit äldre anteckningar.

[4] Se facsimilet i Linköpings Gymnasiums Historia efter s. 12.

inskrevos i september, och först i november började den egentliga tillströmningen, så att t. o. m. den 14 november 20 voro inskrivna, men den 16 november en skara av 40 blevo »introducti». Ytterligare 34 tillkommo under 1628 intill den 1 mars, varmed enligt Prytz' anteckning om sig själv de »ab hoc rectore introducti» uppgingo till 94 (Beckman uppger i noten s. 12 oriktigt 92). Den 17 maj avgick Prytz från rektoratet — han hade utnämnts till kongl. hovpredikant och blev följande år[1] superintendent och kyrkoherde i Göteborg — och överlämnade då rektoratet till förste teologie lektorn, »som tidigare under 19 år uppehållit rektoratet i Söderköping», såsom dennes egen anteckning i översättning lyder.[2]

Om gymnasiets tidigaste verksamhet finnes en del uppgifter i ett på Stifts- (och lands-) biblioteket förvarat manuskript av biskop Rhyzelius, innehållande beskrivning av Östergötlands fem städer. Avdelningen »Om Linköping» är avtryckt i Linköpings Biblioteks handlingar, ny serie, 2 (1921), s. 23—58 och åtföljes av noter, författade av lektor Beckman. Det heter där i Femte kapitlet § III: »År 1627 funderade och rundeligen donerade k. Gustav Adolph i Linköping ett Gymnasium, hwilket följande år d. 8 Septembr. blef sollenniter inaugureradt af Biskopen M. Jonas Nic. Kylandro, genom hwilkens bedrift och försorg thetta werk begyntes och fulbordades». Härom anmärker Beckman i »Linköpings gymnasiums historia» (s. 12): »Enligt hans åsikt har gymnasiets verksamhet ej tagit sin början förrän 1628.» Ett stöd härför hade Rh. däri, att endast det senare fundationsbrevet av jan. 1628 var känt, tillägger Beckman, som besynnerligt nog kunnat förbise, att Rhyzelius ju mycket väl visar sig känna det tidigare brevet genom att just i samma mening förlägga »fundamentet» till 1627. Beckman har tydligen blivit konfunderad av uttrycket »följande år», vilket emellertid hos Rhyzelius skulle innebära, att öppnandet fördröjts i omkring $1^1/_2$ år! Men biskop Rhyzelius har alldeles säkert, liksom vi nu levande, haft tillgång till Gymnasiets Album antiquum i rektorsarkivet — att, som Beckman gör, påstå, att detta »ej varit honom bekant» (s. 12), är alldeles orimligt. Det måste för övrigt naturligtvis vara just därifrån, som biskopen hämtat uppgiften om dagen för öppnandet, den 8 sept. Men hur har han då kunnat skriva »följande år»? Saken förklaras helt enkelt därav, att Rhyzelius följer ett annat språkbruk än Prytz och med år här avser läsår. Detta är alltjämt i skolkretsar vanligt språkbruk, så att man under årets förra del i fråga om saker, som röra skolan, brukar säga »nästa år», då man menar det läsår, som börjar efter sommaren.

---

[1] Enligt (nya) Herdaminnet I, s. 60; Rhyzelius i sin skildring av Linköping (se nedan) anger året till 1630, förmodligen tillträdesåret.

[2] Under hans rektorsår inskrevos ytterligare 133 lärjungar.

Rhyzelius fortsätter omedelbart efter den ovan citerade meningen: »Tå i följe af sielfwa Fundations brefwet thesse 6 lärde män blefwo Professores eller Lectores», varpå han omnämner dem i följande ordning: Andreas Prytz, Daniel Laurentii, M. Jonas Petri, Petrus Jonæ Bjugg, Birgerus Joh. Kylander och Andreas Gylle. Detta var uppenbarligen de 6, som först utnämndes på grund av 1627 års fundationsbrev, och de 3 första samt den 5:te utgöras av dem, som överfördes från katedralskolan till gymnasiet, varvid Kylander blev lector logices. Bjugg, som var kyrkoherde i Vårdsberg sedan 1618 samt kontraktsprost, fick lektoratet i fysik och medicin, och den blott 25-årige magister Gylle (sedan adlad Gyldenklou), som efterträdde Prytz i hans statsrättsliga och historiska lektorat vid dennes avgång i maj 1628, hade tydligen enligt Rhyzelius redan förut — möjligen dock först 1628 — nämnts till lektor, förmodligen då i retorik och vältalighet; 1631 blev han ock eloquentiæ professor i Uppsala. Huruvida man från första början hade behov av alla 6 lektorerna, kan nämligen vara ovisst; i Strängnäs nöjde man sig i två år framåt med 5 i st. f. de i fundationsbrevet bestämda 6 lektorerna. Bjuggs utnämning kan därför även ha skett först under vårterminen 1628, men medan Prytz ännu kvarstod.

Beckman framställer emellertid i not 16 till Rhyzelius' skrift dennes uppgifter om de första lektorerna såsom ej riktiga. Dessa voro, säger han, sju, och anför två nya namn, Birgerus Beccander, eloquentiæ lector, och Sveno Laur. Cirrhæus, matheseos lector, medan han avför Prytz från lektorsraden.[1] Det är tydligen lektorskollegiet, sådant det efter Prytz' avgång slutgiltigt blev gestaltat, som Beckman här presenterar. I »Linköpings Gymnasiums historia» framställer Beckman likaledes dessa sju som gymnasiets första lektorsuppsättning. Men uppenbarligen måste Rhyzelius' uppgift i detta avseende anses för den riktiga.

Rhyzelius skrev, som vi sågo, att »i följe av» fundationsbrevet dessa sex blevo professores eller lectores. Detta refererar Beckman (s. 15) så, som om biskopen berättade, att »i(!) själva fundationsbrevet» de sex »av konungen utnämnts till professores eller lectores», och fortsätter: »Härom förmäler, som vi sett, brevet intet.» Visserligen, men ej heller biskopen säger något sådant; han säger ju blott, att de blevo lektorer i f ö l j e a v brevet, naturligtvis genom utnämning av biskop och domkapitel, något som åtminstone av vanliga läsare lätt underförstods och underförstås. Utnämningsrätten tillhörde biskopen och domkapitlet enlig gammal hävd, och när t. ex. konungen förflyttade

[1] Såsom den där icke beklätt något lektorat, fastän detta ju uttryckligen står i andra fundationsbrevet. I Link. Gymn. Hist. (sid. 16) heter det och blott, att han som »lärare» i gymnasiet föreläste (i praktisk filosofi). Sid. 14 hade Beckman dock ur brevet från 1628 anfört, »att etices, politices och œconomiæ *lector* tillika skulle vara rector». Korrektare hade visserligen varit att säga att enligt brevet rektor (Prytz) skulle vara e., p. och œ. lector.

Daniel Laurentii från rektoratet i Söderköping till ett teologie lektorat i Linköping, anbefallde han samtidigt domkapitlet att »antaga» honom (se Link. Gymn. Hist., s. 15).

Härmed tror jag mig ha någorlunda uppklarat de dunkla eller i »Linköpings Gymnasiums historia» onöjaktigt belysta punkterna beträffande gymnasiets fundationsbrev och därmed i sammanhang stående förhållanden.

Bernhard Risberg.

Underrättelser.

Carl Hallendorff †. Svenska historiska föreningen miste sin ordförande och svensk historisk forskning en av sina förgrundsfigur, när Carl Hallendorff, före fyllda sextio år. avled i Stockholm efter en blindtarmsoperation den 28 april.

Född i Rappestad i Östergötland den 5 nov. 1869, kom han 1888 till Uppsala och ägnade sig genast från början åt historiska studier, varom några mindre bidrag till denna tidskrift redan under studentåren vittnade. Det blev nästan strax den stora omvälvningen på Karl XII:s tid han därvid tog under behandling, och hans 1897 ventilerade gradualavhandling, som skaffade honom docentur, ägnades åt koalitionen mot Sverige 1698 *(Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria).* Icke minst genom tiden för sin publicering fick detta arbete betydelse. Att det var påverkat av Hjärne säger sig självt — även Schirrens oavslutade forskningar böra dock nämnas i detta sammanhang — men Hjärnes föreläsningar om det stora nordiska kriget började först samma termin som Hallendorff disputerade, och hans programmatiska uppsats om Karl XII i Vintergatan utkom först i slutet av samma år; Stilles i viktiga hänseenden parallella verksamhet tillhör åter i allt väsentligt den följande tiden. Så till vida utgjorde alltså Hallendorffs gradualavhandling det första publicerade bidraget till den nya behandlingen av det stora nordiska krigets historia. Dess viktigaste nya resultat synes ha varit. att August av Sachsen fick sig en helt annorlunda viktig roll tilldelad i sammanslutningen av Sveriges fiender än tidigare varit erkänt och att Patkuls verksamhet därmed också trädde mer i förgrunden; båda delarna blevo ingredienser i Hjärnes omvärdering av de bestämmande krafterna, och det förra tycks också ha påverkat den tyska forskningen. Hallendorff kompletterade denna sida av sin framställning genom några kortare arbeten: *De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August maj—september 1699* (i den första av festskrifterna till

C. G. Malmström, 1897) och *Konung Augusts politik 1700—01* (Humanistiska vetenskapssamfundets skrifter, 1898).

Hallendorff övergick därefter till andra uppgifter inom Karl XII:s-forskningen. Också här i anslutning till riktlinjer, som Hjärne dragit upp, sökte han nämligen komma till en verkligt källkritisk prövning av materialet till tidens historia, vilket dessförinnan knappast hade försökts. Den viktigaste frukten av dessa undersökningar utgjorde skriften *Karl XII och Lewenhaupt år 1708* (*UUÅ* 1902), där källvärdet av särskilt Lewenhaupts och Gyllenkroks relationer prövades och en ny, för den förre mindre och för Karl XII mer förmånlig tolkning av händelseförloppet blev resultatet, varvid också ett försök gjordes att karakterisera Lewenhaupt som general. Hur ovanlig en dylik efter vetenskapens vanliga regler verkställd undersökning då ännu var på området, framgår av det sätt, varpå den bemöttes av Ernst Carlson, vårdaren av den äldre Karl XII:s-forskningens traditioner; han kallade t. ex. en passus i Hallendorffs allt annat än våldsamma kritik av Lewenhaupt för »en oförtjänt skymf mot den redbare karolinens minne». Redan före detta hade Hallendorff publicerat mindre bidrag till prövning av Karl XII:s-historiografien, särskilt i fråga om Adlerfelts och Nordbergs arbeten. På grundval av ungefärligen den produktion jag nu angivit uppfördes han 1903 i tredje rummet, efter Edén och Clason, till e. o. professuren i historia i Uppsala.

Samtidigt hade Hallendorff tillhört skolans tjänst i olika ställningar, sist (från 1904) som lektor vid Östermalms läroverk i Stockholm, och olika anledningar samverkade till att föra honom bort från Karl XII:s-forskningen, där han likväl gjort den ena av sitt livs väsentliga insatser i rent vetenskaplig måtto. Alldeles saknades dock icke nya bidrag från hans sida till detta forskningsområde under den följande tiden heller; så kunna t. ex. nämnas en uppsats om August av Sachsen och Karl XII under nordiska krigets första skede (*HT* 1905) och en edition av handlingar till Augusts utrikespolitik under samma period (*HH* 1908). Ett uttryck för uppskattning av hans betydelse på området blev längre fram hans val till Karolinska förbundets ordförande (1925), kanske också hans förordnande som inspektor för Livrustkammaren (1923).

I den mån Hallendorff fortfarande kom att ägna sig åt den svenska storhetstidens diplomatiska historia, fördes han in på trettioåriga krigets tid genom uppdraget (1901) att övertaga utgivningen av *Sveriges traktater*. Han blev i tillfälle att ge ut de då återstående tre fjärdedelarna av femte bandet och förra hälften av sjätte bandet (1902—15), tillsammans omfattande hela tiden för Sveriges deltagande i trettioåriga kriget, 1630—48; därtill kom (1917) en edition av gränskartor 1752—66 och 1810. Förmodligen närmast i samband med detta arbete för utrikesdepartementets räkning förlänades honom professorstitel 1908.

Alldeles samtidigt med det sistnämnda fördes Hallendorff nellertid in på en uppgift av helt nytt slag, i det att han fick uppdrag att organisera Handelshögskolan, när den efter ganska nga förberedelser skulle träda ut i livet. Då dess arbete följnde år började, blev han dess rektor och kvarstod i denna ställng till sin död, d. v. s. i det allra närmaste till slutet av högskons första tjuguårsperiod, sedan 1911 också som professor i statsınskap och ekonomisk historia. Vad han har uträttat för Hanelshögskolan är här ej platsen att utreda; det må vara nog att ga. att det respektingivande i hans framträdande lyckligt förälde sig med en ganska ovanlig förmåga att samordna medrbetares insatser till ett harmoniskt helt och att genom koncians och äkta vänlighet skapa en gynnsam atmosfär.

Det är givet, att Hallendorffs tid under Handelshögskolans örsta år var tagen i anspråk av organisationsarbetet och att detta od i vägen för hans vetenskapliga arbete. Sedermera tog emelrtid varken rektoratet eller undervisningen huvuddelen av hans ora arbetsförmåga i anspråk, och så till vida hade det ej förelgat något hinder för en fortsättning av de tidigare årens forskning inom Karl XII:s historia. Men olika omständigheter samerkade till att leda honom in på andra områden. Som proessor och rektor vid en ekonomisk högskola kände han sig sanolikt i någon mån skyldig att ägna sin förmåga som historiker t ekonomiska ämnen, och så tillkom en rad delvis mycket omångsrika volymer: delarna II och III: 2 av *Sveriges riksbank 668—1918* (1919—20), *Svenska handelsbanken 1871—1921* 1921), *Svenska brandtarifföreningen 1873—1923* (1923) och *venska arbetsgivareföreningen 1902—1927* (1927). Avgjort vikigast bland dessa är riksbankshistorien, inom vilken Hallendorffs idrag täckte perioden från frihetstidens början till den andra ayntrealisationen 1803. Det är givet, att en så kunnig och eraren forskare som han ej skulle misslyckas med en dylik uppgift; men icke desto mindre kan det knappast råda tvivel om tt ekonomisk historia ej var hans rätta element, vilket han själv ar den förste att erkänna. Hans intressen som historiker — iksom också såsom medborgare — voro främst politiska, i ringa rad ekonomiska, och detta kunde icke undgå att prägla hans roduktion, som aldrig kom att söka efter de ekonomiska problenen inom historien. Så till vida blev hans placering vid Handelshögskolan hindersam för hans verksamhet som vetenskapsman.

Emellertid fann Hallendorff under denna senare period av sitt liv tillfälle att taga upp ännu ett nytt område, som vid sidan av hans Karl XII:s-forskningar kom att bereda utrymme för hans bestående insats som historisk forskare, nämligen det senaste århundradets politiska och särskilt dess utrikespolitiska historia i Sverige. Hans första egentliga bidrag till denna tids historia kom för övrigt redan tidigt; det utgjorde nämligen en

uppsats i festskriften till Hjärne 1908 och handlade om de skandinaviska rikenas neutralitetsförklaring under Krimkriget. En rad av Hjärnes mer intresserade lärjungar har genom hans inflytande kommit in på politiska uppgifter av det ena eller andra slaget, och då Hallendorff som redan antytts var predisponerad därför, var det endast naturligt, att han skulle känna anledning att orientera också sin forskning åt uppgifter, som stodo i direkt förbindelse med samtida politik; också ur Handelshögskolans synpunkt var samtidshistorien tydligen indicerad på helt annat sätt än det stora nordiska kriget. Hallendorff tillhörde den krets av ivriga försvarsvänner och ganska litet partitrogna högermän, som — utan att någonsin själv godtaga beteckningen — brukade uppfattas som ett slags »unghöger», och han medverkade i denna egenskap flitigt dels till en tid i Svenska Dagbladet, dels ända till sin död i Svensk Tidskrift; som språkrör för samma krets insattes han också i andra kammaren vid valen efter bondetåget samt stannade där till 1917, då han frivilligt drog sig tillbaka. Hade han blivit kvar i riksdagen, är det ej omöjligt, att politiken hade tagit loven av forskningen, men nu blev det tvärtom. Den icke föraktliga politiska erfarenhet han hunnit förvärva, dels under själva riksdagsarbetet, dels i en hel del politiska organisationer, kom honom till godo, när det gällde att förstå politiker av en äldre generation; och frestelsen att studera samtidshistoria för att få fram en *fabula docet* trädde alltmer tillbaka för det rankeska syftet att helt enkelt lära känna de verkliga drivkrafterna för utvecklingen.

Hallendorffs första större arbete på 1800-talshistoriens område var *Illusioner och verklighet, studier över den skandinaviska krisen 1864;* denna bok utkom alldeles i början av världskriget men byggde till större delen på tidningsartiklar, som skrivits året förut. Den sympati för den preussiska realpolitiken och den motsatta känsla för nordisk ideologi, som präglade boken, var naturligtvis ej utan samband med synen på världsläget i skrivande stund, men ur mindre efemär synpunkt hade framställningen intresse särskilt som ett av de första arbeten, som byggde på tidens brevsamlingar. Detta blev emellertid i mycket högre grad fallet genom den nästa boken om samma tid, *Från Karl XV:s dagar* (1924), en essaysamling, vars mest vägande delar utgöra den kritiska karakteristiken av Karl XV själv samt de då alldeles nya bidragen till lantmannapartiets äldsta historia, till vilka Thermænius i sin stora avhandling sedermera i allt väsentligt givit sin anslutning. Den mognaste frukten av Hallendorffs studier i Karl XV:s-tidens politiska historia synes mig emellertid vara den året före essaysamlingen utgivna tolfte delen av *Sveriges historia till våra dagar;* hans politisk-historiska omdömesgillhet och förmåga att förstå synes aldrig ha nått högre. Med anknytning till den redan omtalade uppsatsen i festskriften till Hjärne studerade Hallendorff också den politik, som ledde

ram till novembertraktaten, i den särskilt som publikation värde-ulla boken *Oscar I, Napoleon och Nikolaus; ur diplomaternas rivatbrev under Krimkriget* (1918), byggd främst på den Man-erströms brevsamling, som dennes måg Alfred Lagerheim med vanlig omsorg tillvaratagit och ordnat och som här första gången om till användning.

Vad som nu har sagts om Hallendorffs arbeten är ej på ångt när fullständigt ens i fråga om de områden han ägnat ıppmärksamhet. Särskilt fattas här huvuddelen av hans mycket litiga, mer populärvetenskapliga produktion, vars sista och san-olikt mest vägande resultat var den framställning av frihets-iden, som han gav i den först 1928 avslutade fjärde delen av let hos Gleerup utgivna verket *Svenska folkets historia.* Han var en outtröttlig arbetare, som alltid hade någon skrift under händer, och en fullständig bibliografi skulle förmodlingen gå upp till ett par hundra nummer, också frånsett tidningsartiklar.

Dessutom var han i ganska enastående grad tagen i anspråk och intresserad av olika sammanslutningar, där han i en mängd fall fungerade som ordförande. På de historiska studiernas om-råde har jag redan omtalat de viktigaste föreningar, varom detta gäller — ordförande i Historiska föreningen blev Hallendorff efter Sam Clason 1926 — och skall endast tillägga Samfundet S:t Erik. Under de senaste åren hade Hallendorff emellertid också fatt ökat intresse för det internationella samarbetet mel-lan historikerna. Han blev sålunda 1926 ordförande i den sven-ska delegationen för detta samarbete och deltog i alla de föl-jande mötena på dess område; när döden överraskade honom, stod han färdig att resa till ett möte i Venedig, där han redan ut-setts till kommissionsordförande.

Carl Hallendorff står alltså som en ovanligt verksam och mångsidigt intresserad historisk forskare, av vilkens många ar-beten några, som tillhöra dels Karl XII:s och dels Karl XV:s historia, sannolikt komma att visa sig ha haft varaktig bety-delse för vår vetenskap. Det blir alltid en olöslig fråga, om han skulle ha kunnat prestera mer genom att i någon mån vända världen ryggen och samla sig kring stora uppgifter, »œuvres de longue haleine». I alla händelser har man att sätta värde på vad han givit.

Eli F. Heckscher.

— Av *Sveriges kyrkor* har ännu en del utkommit, behand-lande östra och västra delarna av Danderyds skeppslag och för-fattad av Sven Brandel (Svenska Bokhandelscentralen A.-B., Stockholm 1928). Till denna del är fogad en särskild redogörelse för Östra Ryds kyrkas tavelsamling av Tord O:son Nordberg.

— Av sin synnerligen värdefulla handbok *Runorna i Sve-rige* har professor Otto von Friesen nyligen utgivit en

tredje omarbetad och utvidgad upplaga (Uppsala 1928). Förf. har i denna upplaga haft tillfälle att taga ställning till de två betydelsefullaste nya uppslagen på runforskningens område, nämligen Marstranders teori om runornas uppkomst ur ett keltiskt-latinskt alfabet i södra Germanien och Agrells djärva, men fängslande hypoteser om uråldrig runmagi.

— Professor Nils Herlitz' förra året utkomna arbete *Grunddragen av det svenska statsskickets historia* (Sthlm 1928, P. A. Norstedt & Söners förlag, 320 s.; kr. 9: —) utgör en för högskolestuderande närmast avsedd, välkommen handbok i författningshistoria. Förf:s syfte är ju främst pedagogiskt och sålunda ett annat än Emil Hildebrands i hans brett lagda, grundläggande verk »Svenska Statsförfattningens historiska utveckling». Herlitz skildrar därför ingående nutidens svenska statsliv, ett tacknämligt företag särskilt för det yngre släktet, som har svårt att i litteraturen komma till rätta med senaste tidens utveckling. En fyllig litteraturförteckning ger den intresserade anvisningar till fördjupade studier. Herlitz följer på det hela taget gängse uppställning för sin framställning. Ett försök till ny periodindelning genom sammanförande av den gustavianska tiden och 1800-talets förra hälft, av förf. kallad »Maktdelningens tid» (1772—1866), synes dock mindre lyckat på grund av det heterogena stoffet. I författningshistoriskt hänseende framstår år 1809 såsom en av de verkliga milstolparna, såväl om man ser till författningens bokstav som till dess faktiska tillämpning. Försök att utsudda denna gränslinje leder alltför lätt till missförstånd och brist på klarhet. Bland detaljanmärkningar må framhållas, att förf. vid skildringen av nutidens utveckling förbisett införandet av referenduminstitutet. Ett utförligt sakregister vägleder ypperligt genom förf:s klara och raska framställning.

E. F.

— I en liten vacker volym har Collijn utgivit *Ett nekrologium från Johanniterklostret i Eskilstuna. Bidrag till Johanniterordens äldsta historia i Sverige* (Uppsala 1929, Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B.). Nekrologiet, vilket visserligen förut varit känt men icke av trycket utgivet eller utnyttjat av forskningen, gäller Johanniternas i slutet av 1100-talet grundlagda första kloster i Sverige. Det omfattar över ett hundra biografiska notiser, somliga av stort värde. Den sakkunnige utgivaren har i bifogade anmärkningar givit välkomna kompletterande upplysningar rörande de omnämnda personerna.

— Den kulturgeografiska forskningen synes nu för tiden i stigande utsträckning taga historien i sin tjänst. Ett synnerligen pregnant uttryck för denna tendens utgör en nyligen vid

let nordiska institutet i Greifswald utgiven avhandling om *Bergsagen. Versuch einer kulturgeographischen Beschreibung und Umgrenzung* av d:r Fiedrich Seebass (Nordische Studien IX, Braunschweig-Berlin-Hamburg 1928). Verket utgöres av textavdelning (Teil I, 339 s.) samt tabell- och kartbilagor Teil II). Den förra består till omkring tredjedelen av översikter av den mellansvenska bergslagsbygdens demografiska, ekonomiska och allmänna historiska utveckling. Man har all anledning att skänka sitt erkännande åt denna strävan till förståelse för de historiska faktorernas dominerande roll i danandet av den aktuella näringsgeografiska bilden. Beträffande det sätt, varpå det historiska materialet kan utnyttjas för en dynamik uppgift, torde den historiska forskningen ha anledning att säga sitt ord ur två olika huvudsynpunkter, nämligen dels i fråga om bedömningen av vilka historiska faktorer som i ett dylikt sammanhang äro ägnade att skjutas i förgrunden, dels i fråga om metodiken vid tillgodogörandet av det historiska materialet. Utan ingående på principiella synpunkter må det sägas ifrån, att det föreliggande arbetet i båda dessa avseenden lämnar åtskilligt övrigt att önska. Man har svårt att förstå, vad frågan om Järnbäralands läge och detta namns betydelse spelar för roll för den geografiska bedömningen av den mellansvenska bergshanteringen, som i sitt nuvarande läge, sedan sjö- och myrmalmshanteringen upphört, med sina längsta historiska rötter icke går tillbaka till tiden för Järnbäralandsnamnets aktualitet. Frågan om tidpunkten för bergsregalets genombrott i Sverige synes även ur geografisk synpunkt skäligen irrelevant. Över huvud framstår författaren såsom målsman för den förkättrade »tyska grundligheten»; han tager med allt men uppnår aldrig, åtminstone icke så långt historikerns omdöme sträcker sig, någon verklig fördjupning. Såsom främling är han för mycket behärskad av sitt material och av de för den geografiska synpunkten föga tillrättalagda problemställningar, som framkommit i den historiska diskussionen. Hans sammanställningar av historiska fakta äro likväl icke utan intresse, och med vederbörlig försiktighet kan verket ur denna synpunkt liksom ur den rent geografiska användas som handbok. Ur metodisk synpunkt gör sig författarens främlingsskap och historiska amatörskap än mer kännbart gällande; särskilt störande verkar den meningslösa anhopningen av i olika frågor inom litteraturen framkomna meningar, som åberopas utan åtskillnad mellan föregångare och eftersägare. — Det är under sådana förhållanden naturligt, att de värdefullaste partierna i framställningen äro de, för vilka de större historiska perspektiven äro av underordnad betydelse. Författarens egentliga insats i forskningen torde vara hans försök till »Umgrenzung» av det flytande begreppet Bergslagen, sålunda till typbeskrivning av den kombination av näringsliv på jord-, bergs- och skogsbrukets samt därmed sammanhängande förädlingsindustriers områ-

de, vilken associerats med denna benämning, och till bestämning från dessa utgångspunkter av Bergslagens ungefärliga gränser. Emellertid skulle man i detta sammanhang väntat sig, att författaren ägnat större uppmärksamhet åt det förhållandet, att detta bergslagsliv ur ekonomisk synpunkt i vår tid befinner sig i en vittutseende kris på grund av svårigheterna att anpassa de i hög grad historiskt betingade och på numera delvis sinande naturtillgångar grundade företagen efter det moderna ekonomiska livets krav. Hela detta problemkomplex, som är av största sakliga betydelse och ur historisk synpunkt utomordentligt intressant, avfärdar författaren med några optimistiska fraser.

T. S—g.

— I Skrifter, utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund, har lektor Ludvig Larsson påbegynt utgivande av *Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av M:r Olaus Petri Phase* (Lund 1928). Med stor tillfredsställelse tar man del av en från historisk-filologisk synpunkt förstklassig edition av den viktiga källskrift, varom här är fråga. Det var på högsta tid, att den mindervärdiga upplaga, som hittills ensam förelegat, blev ersatt av en bättre. Likvisst kan man ej undertrycka en känsla av ledsnad över att den betydelsefulla aktserien Stockholms stads tänkeböcker nu synes definitivt uppdelas på tvenne skilda publikationer. Man skulle eljest ansett naturligast, att den edition av Stockholms stads tänkeböcker för medeltiden, vilken för närvarande ombesörjes av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd av Samfundet S:t Erik, hade utsträckts även till den nyare tidens första decennier.

— Ett bidrag till den norrländska 1600-talshistorien har Nils Ahnlund givit genom en inledning till en edition av Olof Tresks *Kartor över Kemi & Torne lappmarker 1642 och 1643* (Sthlm 1928). Publikationen är tillägnad professor K. B. Wiklund på dennes 60-årsdag och utgör närmast en hyllning för hans förtjänster om att skänka den förste norrländske lantmätaren och hans verk rättvis uppskattning. Ahnlund har nu med utgångspunkt från Wiklunds och andras forskningar givit en kompletterande sammanhängande framställning av Tresks insatser vid de nordligaste lappmarkernas första systematiska kartläggning, en verksamhet, som tog sin början kort efter lantmäteriets organisation under Andreas Bureus' ledning och ungefär samtidigt med upptäckten av Nasa silvergruva i mitten av 1630-talet. Ahnlund lämnar dessutom en med sedvanlig bred lärdomsapparat skriven översikt över det äldsta tillgängliga kartmaterialet och de äldsta geografiska uppteckningarna från nordligaste Sverige och Finland och ger nya uppslag beträffande Bureus' Lapplandskarta av år 1611, i vars tillkomst han tillmäter Weckselts tragiske hjälte Daniel Hjort en betydande andel.

— Det romersk-rättsliga inflytandet på vår äldre kameralrätt har docenten Jan Eric Almquist upptagit till granskning i sin avhandling *Om ärftlig besittningsrätt till jord före det sjuttonde seklets slut, en studie i romersk och svensk rätt* (Uppsala och Stockholm 1929). Utgångspunkten för den komparativa undersökningen är å romersk-rättslig sida begreppet »emphyteusis» i dess olikartade variationer och å svensk kameral sida instituten »stubberätt», »bördsrätt» och »skatteköpsrätt». En viss konnektion mellan de båda jämförelselederna finner förf. trolig; närmast har väl denna konnektion förmedlats av tysk rätt.

— Den fängslande skildring av Gustav III:s och grevinnan d'Egmonts romantiska vänskapshistoria, som Beth Hennings för några år sedan utgav, har fått en värdig pendant i samma författarinnas nyligen publicerade arbete *Gustav III och grevinnan de Boufflers. En brevväxling från vänskapskultens tidevarv* (Stockholm, Lars Hökerbergs förlag, 1928). Brevväxlingen, som tidigare utgivits i en fransk upplaga och varit känd och begagnad även av svenska forskare, föreligger icke fullständig i den svenska editionen: Gustav III:s brev till grevinnan äro återgivna i sin helhet utan uteslutningar, men av grevinnans brev till konungen äro endast några få fullständigt återgivna, de flesta däremot i valda partier eller i referat eller helt uteslutna. Tack vare förf:s utförliga inledningar till de särskilda kapitlen, sammanbindande partier och analys av breven får emellertid den föreliggande volymen en prägel av fullständighet och helgjutenhet. Kompositionen är skickligt genomförd, och förf. har ånyo dokumenterat sin förmåga av fin litterär och historisk analys och högt kultiverad framställningsform. Den kvinnliga adressaten var som bekant medelpunkt i en litterär salong i Paris och bl. a. känd som en av Rousseaus ivrigaste beundrare och trognaste beskyddare; mellan henne och Gustav III knöts bekantskapen under den senares besök i Paris 1771, och denna bekantskap gav uppslag till en korrespondens, som varade tjugu år, sålunda nästan ända till konungens död. Redan den långa tidrymd, varunder brevväxlingen pågick, ger den en särskild betydelse; dess värde framgår av det faktum, att Gustav III:s brev till grevinnan de Boufflers, näst breven till Lovisa Ulrika, Armfelt och Creutz, utgöra den största brevsamling vi ha av hans hand. Men icke blott brevens mängd utan även deras innehåll gör dem märkliga. Grevinnans uppgift var i viss mån att vara konungens vittra korrespondent, och breven avhandla till en betydande del de litterära frågorna för dagen, men hon var också Gustav III:s förtrogna vän, till vilken han vände sig med sina personliga sorger och glädjeämnen, visserligen ofta i tidens abstrakta stil men dock på ett sätt, som vittnar om en varm, uppriktig vänskap och som

— såsom förf. påpekar — »inte så litet jävar den gängse uppfattningen av Gustav III som känsloljum, opålitlig och ombytlig». Breven äro grupperade kring vissa epoker: statsvälvningen 1771—72, politik och familjesorger 1774—80, åren för »vänskapens middagshöjd» 1780—83, konungens utländska resa 1783—87 samt de stormiga revolutionsåren 1787—91. I många punkter lämna de meddelade breven, kompletterade med förf:s framställning, en psykologisk förklaring till Gustav III:s skiftesrika bana, på samma gång som de ge konkreta bilder från det Frankrike, som allt snabbare gled ut i revolutionens kaos.

G. J—n.

— En skolhistoria på ett högt kulturhistoriskt plan är den av Henning Wijkmark till Nya Elementarskolans hundraårsjubileum i höstas författade festskriften *Från Nya Elementarskolans ungdom* (Norstedt, 1928). Arbetet är, som titeln antyder, ingen fullständig historik men berör den enligt förf:s mening intressantaste och betydelsefullaste epoken, den som slutar med Love Almquists avgång från rektoratet 1841. Som bakgrund har förf. givit en pregnant teckning av kampen mellan klassiska och moderna uppfostringsideal under 1700-talet och början av 1800-talet, en kamp, som intensifierades i 1825 års stora uppfostringskommission, vars första frukt blev inrättandet av Nya Elementarskolan såsom pedagogisk försöksskola 1828. Det personliga är alltid för d:r Wijkmark det högsta i historien, och mest i sitt esse är han i denna bok, när han skildrar de ledande männen i kommissionen, Tegnér, Agardh, Wallin, Lefrén och andra, eller Hartmansdorff, den nya läroanstaltens klockarfar, som skulle allting bestyra, eller Almquist, dess geniale men nyckfulle och till slut tämligen omöjlige rektor. Till kännedomen om särskilt de båda sistnämnda männens livsgärning har förf. lämnat några mycket värdefulla bidrag.

G. J—n.

— Greve Hugo Hamiltons postumt utgivna *Hågkomster* (Bonnier 1928) kunna utan tvivel sägas höra till det bästa, som svensk memoarlitteratur haft att uppvisa på senare tid, och det icke blott på grund av den fängslande framställningsformen utan även för det intressanta och på flera punkter ganska märkliga innehållets skull. Hågkomsterna, i det skick vari de föreligga, äro en frukt av förf:s arbete på senare tid med att kronologiskt ordna de skildringar han ursprungligen mera osystematiskt nedskrivit. Flera partier grunda sig på utförliga dagboksanteckningar, vilka emellanåt citeras. Detta är särskilt fallet med det kapitel, som behandlar greve Hamiltons riksdagsminnen från den tid, då han tillhörde andra kammaren, d. v. s. det tidigare 1890-talet samt åren omkring sekelskiftet. Med stort intresse läser man här t. ex. förf:s livfulla skildring

av 1891 års riksdag; förf. säger sig under sin långa riksdagsmannatid aldrig ha varit med om »en så upphetsad och förbittrad stämning» som den, vilken gjorde sig gällande i riksdagen under de två första veckorna av maj 1891, väsentligen i följd av statsminister Åkerhielms berömda ord om att »tala svenska med norrmännen» men även på grund av andra irritationsmoment, såsom regeringens av många klandrade hållning i försvarsfrågan och landshövding Axel Bergströms oförmodade och på konservativt håll starkt förkättrade »avfall» i rösträttsfrågan. Icke mindre uppmärksamhet tilldraga sig de interiörer förf. meddelar från förhandlingarna i försvarsfrågan mellan partierna på riksdagen 1901, förhandlingar, i vilka han själv tog en verksam del; så t. ex. torde det ha varit ett för de flesta obekant faktum, att dåvarande kronprinsen tjänstgjorde som mellanhand för att förmå ledande män i första kammaren till utfästelse av en rösträttsreform enligt liberala samlingspartiets program såsom vederlag för detta partis stöd i försvarssaken. Förf:s under ett långt och verksamt liv vunna stora personalkännedom har satt honom i stånd att teckna en rad ypperliga, vanligen av sympati, ofta av humor präglade porträtt av samtida personer från skilda verksamhetsområden, och hans — tidigare i Svensk tidskrift publicerade — essay över »talare och talekonst» är i sitt slag ett litet mästerstycke. Tyvärr avbrytes framställningen vid den spännande tidpunkt (1907), då förf. blev statsråd. Från sin statsrådstid (1907—1911) säger sig förf. icke äga några uppteckningar, men från och med 1911 har han fört noggranna anteckningar om alla de händelser, vari han varit på något sätt medspelande. Dessa anteckningar — som sålunda också beröra det skede (1916—1927), varunder greve Hamilton var första kammarens talman — har han emellertid reserverat för framtida publicering.

G. J—n.

— Den kände danske egyptologen N. O. Lange har i en ganska omfångsrik volym under titel *Fra det gamle Aegyptens Kultur og Historie* (udg. af Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse, Köbenhavn 1928) samlat ett större antal texter ur Egyptens äldre historia meddelade i dansk översättning. Samlingen ger en förträfflig inblick i den egenartade egyptiska kulturen i dess tidigare utvecklingsskeden. Det skall påpekas, att det sålunda sammanförda materialet lämpar sig förträffligt för vetenskapliga övningsuppgifter på det eljest för historiker i allmänhet så svårtillgängliga området.

— Ett ståtligt epos på samma gång som ett genom lärdom och gedigenhet grundläggande arbete är Ernst Kantorowicz' stora verk *Kaiser Friedrich der Zweite* (Berlin 1927). Författaren tillhör den litterära krets, som samlat sig kring den

berömde lyrikern Stefan George och vilkens organ är den exklusiva publikationen »Blätter für die Kunst». Han hyllar också den allmänna uppfattning av historiens väsen och innebörd, som här utvecklats, d. v. s. han anser den verkliga historien vara historien om de ledande personligheternas öden. »Wahre Geschichte ist Heroengeschichte.» Varje folk och varje tidsperiod kulminerar i sina stora män, vilkas liv och verksamhet uppenbarar det historiska förloppets innersta väsen. Blott betraktad på detta sätt får historien mening och betydelse. Bedriven utan en dylik ledande synpunkt nedsjunker den till allenast tomt och torrt krönikeskriveri. — Det är med en dylik ställning till de metodiska problemen, som Kantorowicz gått att skriva den siste store Hohenstauferns historia. Knappast är det ägnat att förvåna, att han under sina studier i Fredrik II:s historia känt sin åskådning än mera styrkt och befästad, ty säkerligen är det få historiska personligheter, som bättre lämpa sig för behandling i episkt-heroisk anda än den underbara härskargestalt, som Jacob Burckhardt kallade den första moderna människan. Att Kantorowicz också åstadkommit ett mästerverk har redan praktiskt taget förbehållslöst erkänts av den tyska fackkritiken — ett förhållande, som är desto mera anmärkningsvärt som ju denna, efter vad erfarenheten många gånger visat, ej gärna godtar författare, som i metodiskt hänseende avvika från de allmänt erkända vägarna. Men Kantorowicz' framställning kan övervinna även den mest motsträviga kritik. Hans stil är sällsynt kraftfull och ren och hans sakkunskap höjd över varje diskussion. Med tidens idékultur är han grundligt förtrogen, de teologiska och filosofiska stridsfrågorna behärskar han med utomordentlig säkerhet, och för hela det omfattande politiska problemkomplex, i vilket Fredrik II utgör medelpunkten, har han en sällsynt klar och säker blick. Ingen kan läsa hans arbete utan att få sitt vetande riktat med nya synpunkter och nya tankar.

I den föreliggande delen saknas helt och hållet lärd apparat, men enligt meddelande från författaren skall inom kort utkomma ett supplementband med titel »Untersuchungen und Forschungen zur Geschichte Kaiser Friedrichs II», i vilket källhänvisningar, rättelser, tillägg, kritiska exkurser, o. s. v. skola sammanföras. Att i framställningen förekomma enskilda uppgifter, som äro i behov av korrigering eller i varje fall kunna dragas under diskussion är ju en given sak. Sålunda förekommer exempelvis s. 315 omtalad en lärd i Fredrik II:s omgivning vid namn Petrus Hispanus, om vilken författaren säger sig ej äga några närmare uppgifter; här föreligger emellertid ett frappant förbiseende, då nämligen den omtalade i själva verket är identisk med den senare påven Johannes XXI, bekant som författare dels till ett antal medicinska skrifter, dels till en av medeltidens mest använda läroböcker i logik (Summula

ogicales). Men dylika detaljer ha ingen betydelse för arbetets värde i dess helhet. Kantorowicz' arbete är utan tvivel något av det allra viktigaste, som på länge publicerats inom medeltidshistorien.

O. W—n.

— Med det omfångsrika arbetet *Bismarcks Friedenspolitik und das Problem des deutschen Machtverfalls* (Quelle und Meyer, Leipzig 1928) har docenten vid universitetet i Frankfurt am Main Ulrich Noack gjort ett synnerligen märkligt inlägg i diskussionen rörande Bismarcks utrikespolitik. Boken utgör ett försök att leda denna diskussion in på helt ny banor. Problemet är ej, säger Noack, vad Bismarck ville, ty det vet man numera i huvudsak, utan det lyder: motsvarade denna Bismarcks vilja det, som Tysklands intressen krävde? Noacks svar är nekande: den fredspolitik, som Bismarck efter 1871 med orubblig konsekvens fullföljde, har i själva verket störtat Tyskland i fördärvet. De motsättningar och faror, som kanslern trodde sig kunna besvärja med fredliga medel, voro av sådan art, att endast våldet kunde avlägsna dem. Bismarck hade ej bort sky den krigiska uppgörelsen, han hade bort rikta preventivkrigets förkrossande stöt mot det av panslavismens expansionsidéer behärskade ryska riket och bygga upp ett starkt Mellan-Europa på alltysk grundval, flankerat å ena sidan av de under tyskt inflytande stående skandinaviska makterna, å den andra av Balkanfolken, ställda under Österrikes styre. Sin utgångspunkt tar Noack i Balkanfrågan, som han i sitt stort anlagda, elegant utformade inledningskapitel sätter in i dess världshistoriska sammanhang. En av hans huvudteser, den som hela hans framställning baserar sig på, lyder: Balkanhalvöns behärskande var för Österrike-Ungern en livsfråga. Ryssland finge ej fatta fast fot på Balkan, det finge ej med sig införliva slaviska landområden där, om det habsburgska väldet över huvud skulle kunna fortbestå. En delning av Balkan vore för Österrike vida farligare än ett fortbestående av den turkiska regimen. De slaviska folk, som vid en dylik delning fördes till Österrike, skulle med nödvändighet attraheras till den väldiga slaviska grannen i öster, och med dem skulle även Habsburgmonarkiens äldre slaviska befolkning vända blickarna mot Ryssland. Österrike skulle löpa fara att sprängas sönder, och för att undgå denna fara måste det uppta kampen mot det ryska väldet. England skulle i en dylik strid bli Österrikes naturlige bundsförvant, och Noack betonar starkt de engelska statsmännens beredvillighet att sluta upp vid dess sida. Men de ställde ett villkor: Tyskland måste likaledes gå till attack, och på detta villkor strandade planen. Ty Bismarck, som ingalunda ville överge trekejsarförbundsidén, vägrade konsekvent att bryta med Ryssland. Med detta sitt avslag begick kanslern enligt

Noack sitt livs stora misstag. Ty, säger han, om kanslern gripit till offensiven, skulle en gång för alla tvåfrontskrigets hotande spöke ha fördrivits. Ryssland skulle ha krossats. Tyskland hade allt att vinna, och riskerna att förlora något voro minimala. »Glänsande möjligheter», säger Noack med syftning på hösten 1879, då Bismarck ett ögonblick övervägde att utbyta Ryssland mot England som bundsförvant, »öppnade sig för Tyskland. Östersjöprovinserna voro vid denna tid ännu tillgängliga för germanisering. Genom ett självständigt eller svenskt Finland kunde Ryssland även där trängas tillbaka från Östersjön. Östersjön skulle bli ett övervägande tyskt hav. Det tyska inflytandet i Skandinavien skulle ha ökats. Blomstringstiden från Hansans och Tyska ordens dagar skulle ha återvänt. Även gentemot England hade denna ökning av det nordiska inflytandet betytt ett stärkande av Tysklands ställning. Föll den ryska motvikten bort, steg Tysklands tryck mot väster. Frankrikes fruktan för ett tyskt preventivkrig, Englands farhågor för att behöva kämpa för Holland hade tvingat dem att gå Tyskland till mötes.» Men Bismarck lät enligt förf. detta lysande tillfälle gå sig ur händerna — på grund av ett kortsynt fasthållande vid en idé, som var dömd att misslyckas. Citatet har anförts, därför att det ger en god föreställning om arten av de slutsatser, som Noack anser sig kunna draga. Hans arbete är utan all fråga en glänsande prestation, frukten av ett ytterligt omsorgsfullt genomarbetande av ett mycket stort material, skickligt bemästrat och sammanfört under stora ledande, med aldrig svikande konsekvens genomförda synpunkter. Men övertygande verkar hans resonemang knappast, och orsaken därtill är ej svår att finna. Noack tvingas på grund av den frågeställning, varifrån han utgår, att laborera med faktorer, vilkas verkningar i själva verket undandra sig den historiska forskningens bedömande. Approximativa beräkningar, sannolikhetskalkyler, förmodanden eller påståenden, grundade på ett visst känt utgångsläge i utvecklingen, äro alltid vanskliga, då det gäller en historisk framställning. Den storslagna tavla, som Noack målar i sitt ovan anförda citat, måste även betecknas som minst sagt betänklig. Den är trots hans obestridligen mycket noggranna och skarpsinniga analys av den förhandenvarande situationen närmast en ren fantasibild, baserad på högtflygande alltyska idéer. Det är en ren omöjlighet att påvisa, att en dylik oerhörd tysk expansion hade kunnat äga rum. Och vilka krafter skulle ej ha satts i rörelse, om den lyckats! Kan det över huvud tänkas, att de övriga makterna någonsin skulle ha funnit sig i en dylik situation? Därigenom skulle Tysklands herravälde ha fått den tryckande karaktär, som Bismarck ständigt sökte undvika. Det är vida sannolikare, att Frankrike och England under sådana omständigheter skulle ha gjort gemensam front mot Tyskland än att de, såsom Noack förmodar, skulle ha fallit till föga. Det är full-

tändigt otänkbart, att Bismarck, den borne realpolitikern, ens tt ögonblick skulle ha övervägt planer av den art, som Noack kisserar. Hela tankegången är så »unbismarckisch» som möjigt. Samma svagheter vidlåda enligt anmälarens uppfattning rincipiellt även den synnerligen ingående och intressanta framtällningen av preventivkrigsfrågan åren 1887—1890. Noack aner. att de planer på ett gemensamt anfall mot Ryssland, som id denna tid välvdes inom de i trippelalliansen sammanslutna nakternas generalstaber, fullständigt motsvarade stundens krav, ch han riktar skarpt formulerade förebråelser mot Bismarck för att denne ej följde en Waldersees och andras råd. Noack utgår nämligen från att Ryssland ännu vid denna tid ej endast skulle ha kunnat besegras, vilket är ytterst antagligt, utan även fullständigt krossas, vilket däremot är högst tvivelaktigt. I mäktiga och gripande ordalag har Bismarck försvarat sin hållning och framlagt skälen för att han ej ville bryta med sin tidigare politik och slå in på en krigisk stråt. Han avhölls därifrån av personliga hänsyn till den gamle kejsaren, av sin känsla av moraliskt ansvar gentemot nationen, för vilken varje krig, även ett segerrikt, måste medföra de svåraste lidanden, och framför allt, emedan det var hans fasta övertygelse, att ett tillintetgörande och krossande av Ryssland även efter de mest glänsande segrar fullständigt låg utanför det sannolikas gräns. Genom ett anfallskrig mot Ryssland skulle Tyskland i stället även i öster få en revanschlysten granne, som omedelbart skulle söka kontakt med Frankrike. Anfallskriget skulle ej förebygga tvåfrontskriget utan fastmer frambesvärja det. Man har med dessa Bismarcks uttalanden för ögonen svårt att instämma med Noack i hans kritik av dennes politik under de sista åren. — Noack har utan tvivel i sin reaktion mot den Bismarckska politiken gått alltför långt. Men icke förty har även den, som ej kan ansluta sig till hans uppfattning, all anledning att hälsa hans bok med glädje. Dess självständighet och rikedom på nya synpunkter bör kunna sätta frukt i kommande diskussioner.

R. S—m.

— Raymond Poincaré har vid sidan av sin verksamhet som Frankrikes konseljpresident funnit tid att fortsätta utgivningen av sitt omfångsrika verk *Au service de la France,* vars tre första volymer omnämndes i *HT* 1927, s. 71 ff. 1927 utgavs den 4:e delen med undertiteln *L'union sacrée* och 1928 den 5:e, betitlad *L'invasion.* Av dessa volymer, som båda behandla 1914 års händelser, väcker den förra de största förväntningarna, då den är ägnad åt världskrigets närmaste förhistoria och utbrott och skildrar stormakternas inbördes förhållande under julikrisen och de första augustidagarna. Den är av stort intresse såsom ett uttryck för hur Poincaré uppfattar händelseförloppet eller kanske rättare för hur Poincaré vill, att händel-

serna skola uppfattas. Den är ett skickligt franskt inlägg i krigsskuldsdiskussionen och ger med anlitande av väl valda stycken ur skilda länders dokumentsamlingar en ur propagandasynpunkt verkningsfull bakgrund till det slutpåstående i ansvarsfrågan, som förf. (s. 533) formulerar på följande sätt: »Ingen av de franska politikerna har något att förebrå sig... Icke ett ögonblick ha de förrått fredens sak... De skyldiga äro den österrikiska regeringen, som förklarade Serbien krig, och den tyska regeringen, som förklarade krig successivt mot Ryssland och Frankrike och som nu kränker Belgiens neutralitet.» Med detta hävdande av Versaillesfredens domslut söker Poincaré för att ytterligare framhäva den franska skuldlösheten förena vissa kritiska reflexioner över bundsförvanternas hållning. Den engelska ovilligheten att i tid deklarera sin ståndpunkt för Frankrike och mot Tyskland anser han ytterst ödesdiger. Och vad Ryssland beträffar, riktar han ett anmärkningsvärt starkt klander mot dess åtgärder under krisens senare skede såsom ägnade att alltför bryskt draga in Frankrike i kriget. Han framhåller. hurusom franska regeringen i sista stund sökte påverka ryssarna i fredlig riktning. En förmaning att undvika allt som kunde bringa krisen till utbrott avsändes sent på kvällen den 31 juli, när meddelanden om den ryska mobiliseringen börjat inflyta via Berlin och innan Paléologues rapport om det ryska mobiliseringsbeslutet ytterst försenad ingått. Poincaré vill härmed göra gällande att Frankrike var »främmande för Rysslands allmänna mobilisering» och betonar, att »det fortfor att beklaga denna åtgärd och att finna den förhastad» (s. 454). När Poincaré på detta sätt skjuter Ryssland i förgrunden, framställer han samtidigt Frankrike såsom en återhållande kraft, som kom med i kriget egentligen därför att det icke ville »bryta en allians, på vilken den franska politiken sedan ett kvarts sekel byggt och vars brytande skulle lämna oss i isolering, åt våra rivalers godtycke (s. 412).

Vid skildringen av julikrisens faktiska förlopp har Poincaré dragit stor nytta av Renouvins bekanta arbete och kommer icke minst tack vare denna kritiska analys av källmaterialet att revidera sin egen tidigare framställning på vissa punkter. Detta utesluter ej, att även det nu föreliggande arbetet här och där kan ge anledning till sakliga invändningar. Ur historisk synpunkt är det emellertid främst att beklaga, att hans bok är fattig på nya upplysningar angående den franska regeringens insatser under det diplomatiska spelet mellan fred och krig. Med stor bredd ges i stället en dramatisk skildring av besöken i Petersburg och Stockholm, den dystra och spännande hemfärden i sällskap med den melankoliske Viviani och de uppjagade patriotiska demonstrationerna vid återkomsten till Frankrike. Med förkärlek sysselsätter sig Poincaré med vad man i andra länder gjorde för att frammana krisen eller hejda dess

skärpning. De meddelade nya dokumenten äro mestadels rapporter från franska sändebud, som skildra händelsernas utveckling på andra håll. Gärna anför han också (delvis okända) depescher till eller ifrån de tyska och österrikiska ambassaderna i Paris, som fransmännen uppsnappat och dechiffrerat. Om förf. gör detta för att visa hur väl det franska informationsväsendet fungerat må lämnas därhän. Det kan i alla händelser anmärkas, att han använder denna källa även i vissa fall, när den uppsnappade texten är ofullständig och måst för sammanhangets skull förses med mer eller mindre sannolika konjekturer, oaktat den fullständiga ordalydelsen redan föreligger publicerad.

L—ts.

Översikter och granskningar.

Gustav II Adolf och Sigismund 1621—1623. Akademisk avhandling av GEORG ERICSSON. XX + 268 s. + 2 bilagor. Uppsala 1928.

Ett försök att genom rannsakning och jämförelse av polska och svenska källor tränga djupare in i det första skedet av Gustav II Adolfs krig med Sigismund av Polen måste i och för sig hälsas med glädje. Det blir i viss mån ett fullföljande av numera riksarkivarien Helge Almquists liknande arbeten rörande Sveriges ingripande i den stora ryska oredan under sjuttonde seklets första år, ty också i Ryssland bröto sig ju då den svenska politiken och den svenska krigföringen mot den polska, och det är också från detta håll, som uppslaget är givet. Närmast är visserligen denna avhandling ett bidrag till utredning av det svenska Östersjöväldets utveckling under inflytande av tävlingskampen mellan Vasahusets bägge grenar.

Framställningen bjuder vissa ting av värde. De sakuppgifter, som särskilt ur överste Setons diarium meddelas om gången av Rigas belägring må vara torra nog och framläggas utan någon krigshistorisk genomarbetning, men de äga likväl ett visst intresse, så länge Generalstabens väntade verk över detta tidsskiftes svenska krig (1611—48) ännu icke har nått över förarbetenas stadium. På andra ställen skyr författaren icke att inlåta sig på en dryftning av konungens strävanden och mer eller mindre lyckligt uppnådda syften. Georg Ericsson är ingen beundrare av Gustav Adolf; hans allmänna ståndpunkt är snarast legitimistisk; om hans samkänsla mindre ägnas Sigismund själv än hans sak, så hyllar han däremot livligt Kristoffer Radziwill, som utan tvivel med små medel gjorde vad göras kunde, och han har ett skarpt öga för allt, som ter sig som misstag eller misslyckande i den svenske härskarens planer och företag. Han har sålunda påvisat, att avtåget från Mitau 1622 icke kan, som det sagts senast i »Sveriges historia till våra dagar», vara framkallat av militära skäl, och han har desslikes klargjort, att konungen med sitt sjötåg till Danzig sommaren 1623 icke har lyckats avtvinga staden den fullständiga och bindande neutralitetsförsäkran, som han från början önskade. Jämväl skildringen av 1622 års freds- och stilleståndsunderhandlingar väcker uppmärksamhet, då för-

attaren här har nyttjat icke blott Axel Oxenstiernas brevväxling, tan också Radziwills i Paris 1859 tryckta »Sprawy wojenne i poityczne» (»Wydanie Biblioteki Polskiéj»), om också böjelsen att ver hövan förhärliga den litauiske underfältherrens diplomaiska skicklighet ej torde undgå att falla även en mera flyktig äsare i ögonen.

Tyvärr motvägas bokens förtjänster av ganska allvarsamma el. Adjunkten Ericsson har ej haft tillfälle att vid dess utarbetanle ägna sig odelat åt denna sin uppgift, och däri ligger en viss uräkt, men oavsett detta röjer avhandlingen alltför många spår av rådska och bristande noggrannhet. Förteckningen över nyttjade urkundspublikationer är uppställd utan någon slags genomförd ordning i fråga om uppslagsord, tryckfelen äro väl talrika och de livländska ortnamnen vanvårdade — man har ju full rätt att föredraga 1600-talets former framför de nutida, när en allmänt gängse namnform fanns, men man kan icke utan vidare taga vilken form som helst, som möter i källorna. Av större vikt är givetvis den fråga, man ovillkorligen gör sig, huruvida man kan lita på de översättningar från polskan, som framställningen i vissa kapitel till god del vilar på. Det kan knappast sägas, att en genomgående prövning av längre sammanhang giver ett tillfredsställande utslag: mycket är riktigt, men falska tolkningar möta också ofta nog. När författaren låter Radziwill säga (s. 155), »att svenskarne ej borde vänta sig någon framgång av detta krig, ej ens om polska staten alltjämt hade krig med Turkiet», riktar Sigismunds ombud fastmera den förevitelsen emot dem, att de börjat det på »hedningarnes maning» (»właśnie jak na zawołanie pogańskie podniesionéj»: Sprawy s. 241). När det (s. 173) talas om en delning av polska hären för att möta ett svenskt infall i Litauen, känner källan endast dess klyvning på skilda kårer i Livland och Kurland (»Iż w Inflanciech i w Kurlandyi wojna się prowadzi, przeto wojsko króla Imci rozdwoić się musiało»: Sprawy s. 256). När man läser (s. 175), att om svenskarne »förlorade augusti, så vore det dem så gott som förlusten av ett helt år», heter det i »Sprawy» (s. 262) helt enkelt, att förlusten av augusti är en stor förlust: därför måste vapenvilan slutas antingen på kort tid (högst fjorton dagar) eller på ett helt år (»bo kniedybyśmy mensem augustum utracili, siła byśmy utracili; trzeba albo na ścisły czas, albo na cały rok»). När de polska kommissariernas talesman vid samma sammankomst får yttra, att »polska nationen kunde icke giva bort andras kronor», har källan en annan tanke: de äro ej svenska kronans undersåtar, således kunna de ej heller av svenskarne tvingas att giva Gustav Adolf svenska konungatiteln (»my nie poddani szwedzkiéj korony»: Sprawy s. 261).

Exemplen kunde flerfaldigas. Det må vara nog med ännu ett, som har en något allmännare metodisk och historisk innebörd. I sitt femte kapitel (s. 159 ff.) redogör författaren för en

sammankomst mellan polska och svenska kommissarier med Radziwill och Jakob de la Gardie i spetsen, som hölls den $^{10}/_{20}$ juli 1622. Han har här två texter av samma, tydligen av den litauiske hetmanens fältskrivare förda protokoll, den ena tryckt i Radziwills »Sprawy» (s. 243 ff.), den andra av honom själv funnen i Danzigs stadsarkiv. De skilja sig därutinnan, att den förra återgiver de la Gardies yttranden på polska, den senare på tyska språket, medan Radziwill i båda talar latin. Då de la Gardie — eller »Pontus», som han liksom fadern nämndes av polackerna — i de muntliga förhandlingarna i själva verket höll sig till tyskan, sluter författaren härav, att den i »Sprawy» tryckta texten till vissa delar är en överarbetad översättning, gjord för Sigismunds och hans hovs räkning. Utan att äga tillgång till författarens Danzigversion i sin helhet kan man emellertid med stöd av hans egna citat med full säkerhet fastslå, att motsatsen är det rätta: det avgörande beviset är, att den tyska Danzigtexten innehåller uppenbara oriktigheter, som kunna förklaras som missförstånd av ett polskt förlägg, medan den motsatta tydningen är omöjlig. Svenskarne framställa två alternativ: fred (eller stillestånd) med Polen och Litauen tillsammans eller med storfurstendömet Litauen ensamt. Då författaren uppställer en tredje möjlighet: *med litauiske underfältherren, furst Kristoffer Radziwill ensam*, är detta en orimlighet, som leder sitt upphov från den översättning från polskan, som gjorts till danzigska rådets bruk; frasen »mit E. F. Gn. alleine» beror påtagligen på en sammanblandning av de båda om varandra förekommande förkortningarna »W. Ks. Litewskiem» (Wiełkiem Księstwiem Litewskiem, litauiska storfurstendömet) och »W. Ks. Mość» (Wasza Książęca Mość, Eders furstliga nåde). Från den danzigske skrivaren stamma jämväl ögonskenligen de synnerligen mörka satser, som läsas mitt på sidan 164: »Han (de la Gardie) bad även om ursäkt, för att han ej kunde yppa några villkor. Man kände väl furstens höga anseende i sitt hemland och skulle väl ej taga illa upp, att han ej hade någon fullmakt, ehuru man gärna sett en sådan, utan fastmer godtaga, vad han kunde avsluta. *Men detta kanske ej stode i hans makt*,[1] medan däremot konungen befunne sig i svenska lägret.» Saken är mycket enklare än så: greve Jakob är övertygad, att *polske konungen och republiken* skola godkänna vad Radziwill gör, även om denne ej uppvisar fullmakt vid underhandlingen, men själv har de la Gardie ej samma myndighet, ty han har sin suverän i sin omedelbara närhet. (»Wiem ja, quâ authoritate jesteś W. Ks. Mość w swéj ojczyznie, względem urzędu hetmańskiego, wiem jakiéj zacności jesteś względem urodzenia swojego, i wiem, że choć żadnéj nie ukazujesz plenipotencyi, przecieby tego król Imć i rzeczpospolita nie ganiła, owszem wdzięcznie przyjęłaby, cobyś tu zemną zawarł. Ale pono nie jest W. Ks. Mość

[1] Kursiverat i avhandlingen.

ie wiadomo, że ja mam restrictiorem potestatem, ile gdy tu jest ama głowa i król w obozie.» Sprawy s. 250.)

Det har varit nödvändigt att giva några klara prov på dessa vårdslösheter; det vore tröttande att gå längre, och endast i förbigående må det påpekas, att det ingalunda saknas liknande feltolkningar också av latinska och svenska texter: man jämföre t. ex. första stycket s. 197 med sidan 332 i Radziwills tryckta akter eller början av andra stycket s. 209 med Gustav Adolfs resolution i Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, II: 1 s. 199 f. — mycket annat att förtiga.

En svaghet, som ej kan förbigås, är däremot författarens böjelse att stundom på ett missledande sätt sammanföra under ett skilda vittnesbörd och överhuvud grunda vissa sammanställningar och vissa partier av mer allmänt innehåll på ett alltför fritt bruk av källställena. Ingen, som icke synnerligen misstänksamt granskar noternas korta sifferhänvisningar, skall gärna kunna ana, att sista stycket på sidan 151 icke i sin helhet återgiver det brev till Leo Sapieha, som nämnes i dess första rader; på sidan 158 (sista stycket) saknas till och med varje varning, och likväl har författaren i bägge fallen fortsatt ett brevreferat med ett utdrag ur utgivarnes inledning till akterna från andra halvåret 1622 (Sprawy, s. 227, 228)! I dryftningen av oron i Sverige för polska rustningar våren och försommaren 1623 (s. 251 ff.) vållas en avsevärd oklarhet därav, att vederbörlig hänsyn icke tages till tidsföljden: senare brev kunna icke vara grunden till tidigare vidtagna åtgärder (t. ex. de la Gardies brev från Riga av 24 juni, fjorton dagar efter Gustav Adolfs avsegling från Stockholmsskären), och utfärdade påbud äro icke i sig själva intyg om, att föreskrivna befästningsarbeten och truppsammandragningar verkligen hava skett; de böra — liksom de förra — förvisso tagas med och bidraga ostridigt att sprida ljus över sammanhanget i det hela, men under den förutsättning, att icke det ena sammanblandas med det andra. Ej under vid dessa förhållanden, att författarens motivering av »resan till Danzig» (s. 255 ff., s. 266) brister en smula i genomtänkt och tydlig sammanfattning! Det skall dock samtidigt medges, att förhistorien från äldre tider med ledning av äldre och nyare tyska arbeten (Lengnich, Kaufmann, Simson, Leidig) har fått en ingående och upplysande utredning, som man eljest i teckningen av inre polska förhållanden, med undantag för krigsväsendet, alltför mycket saknar — delvis tvivelsutan en följd av ämnets omfattning och bristande tillgång på god och överskådlig litteratur.

Metodiskt felaktigt och skadligt för framställningens klarhet måste det också sägas vara, när sjätte kapitlets avslutning — utan tidsuppgifter vare sig i text eller not! — kastar en blick på Gustav Adolfs ställning till tyska frågan (s. 222) och därvid stödjer sig på förslag till de nederländska Generalstaterna och på brev till Adolf Fredrik av Mecklenburg, som tillhöra senare

hälften av året 1623, *efter* sjötåget till Danzig, som tecknas i boken följande, sjunde och sista avdelning. Och när författaren (s. 224 f.) gör bruk av ett utlåtande av rikskanslern från vintern 1623—24 som en slags *inledande* teckning av läget för *det då redan gångna* året, kunna vissa allmänna uttalanden visserligen gälla för en tidigare tidpunkt som för en senare, men Oxenstiernas närmare överväganden om krig, fred eller stillestånd under 1624 komma dock synnerligen olägligt på *detta* ställe och omedelbart *före* redogörelsen för de överläggningar i ämnet, som fördes på ett rådsmöte i Västerås i mars 1623. Kanslerns yttrande hade hört hemma i *sista* kapitlets slutsammanfattning — där hade det länt till gagn och hade från avhandlingens slutpunkt öppnat en önskvärd utsikt fram över efterföljande händelser och rådslag.

Dessa strödda stickprov ur ett rikt material torde göra tillfyllest för att styrka, att adjunkten Ericssons avhandling trots ganska omfattande forskningar och en rätt lättlöpande stil är en kunskapskälla, varur man får ösa med mycket stor varsamhet. Att i hela dess oblida inställning till Gustav II Adolfs verk understundom kan ligga en viss styrka, en möjlighet till grundade rättelser av en och annan, kanske ända från Hallenberg nedärvd vanföreställning, är ovan redan framhävt. Men kritiken är till sitt kynne övervägande negativ — det ligger författaren vida mera fjärran att söka konungens egen syn på tingens läge än att själv se deras förutsättningar i stort. Då han synes böjd att finna orsaken till stormningsbeslutet utanför Riga blott och bart i dennes vrede över ett långvarigt motstånd, glömmer han, att stormningen ständigt i slika fall var ultima ratio och att dessutom uppträdandet vid dylika tillfällen kunde vara ett medel att snabbare driva till underkastelse — det finnes talande exempel från fälttågen i Preussen och Tyskland — vilket ingalunda uteslöt en ridderlig uppskattning av ett tappert försvar — »eine gaillarde defesa» voro ju Gustav Adolfs egna ord om Rigabornas kamp. Då han fattar det livländska tåget 1622 rätt och slätt som ett misslyckande, förbiser han den stora sannolikheten för att konungen därmed i huvudsak aldrig har velat vinna mer än ett tryggande av väldet över Riga. Protestantismens fara söder om Östersjön och den starka spänningen mellan de båda skandinaviska rikena sysselsatte hans sinne under åren 1622 till 1624 ej mindre än striden om Sigismunds svenska tronkrav; med tanke på stundande större vapenskiften har han sökt uppgörelse med Kristian IV, förbund i Nordtyskland, sedan också i Västeuropa, har han omdanat och utbyggt Sveriges här och flotta. Livlands varaktiga intagande är *icke* huvudsaken för dessa års politik; Riga kan ännu under vissa omständigheter återlämnas till det polsk-litauiska dubbelriket. Må vara att Gustav II Adolfs åtgöranden i Kurland 1622 icke fylla måttet för våra dagars krigföring — med sin strävan i det hela nådde han i alla han-

delser vad han ville, och det torde vara klokt att döma honom som andra svunna skedens statsmän och krigare mindre efter nutida regler än efter vad de åtrått och vunnit med *sin* tids medel och under sin tids villkor.

Georg Wittrock.

Ur det gamla gardets öden. En teckning sammanfattad av CARL BENNEDICH. Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1926, (4), 281 s., 1 pl., 1 karta.

Bland den under de senaste åren utkomna krigshistoriska litteraturen har detta arbete av nuvarande överstelöjtnant Carl Bennedich tilldragit sig stor uppmärksamhet — och detta långt utanför fackmännens krets. Författarens med framstående stilistisk förmåga utförda och på nya synpunkter så rika arbete har också tillförene uppmärksammats i ett flertal anmälningar såväl i den dagliga pressen som i facklitteraturen, varvid främst förf:s inställning till betydelsefullare krigshistoriska problem diskuterats.

Bland den mångfald dylika frågor arbetet behandlar, bör framhållas hävdandet av den stora betydelsen av Erik XIV:s härorganisatoriska gärning, samt av dennes mål »att skapa ett under alla förhållanden anfallsdugligt infanteri». Framför allt torde emellertid förf:s uppfattning och bedömning av Gustav II Adolfs s. a. s. politiskt-strategiska krigföring hava uppmärksammats och — kritiserats. Har emellertid denna epok intresserat förf. övervägande ur negativ synpunkt, har motsatt förhållande ägt rum beträffande hans inställning till Karl XII:s förintelsestrategi och taktik. En dryg tredjedel har också ägnats denna period. Genom hela arbetet löper även som en röd tråd förf:s förkärlek för den krigskonst, som just i Karl XII hade en så överlägsen representant.

Inom parentes skall här blott göras en anmärkning mot det väl bestämda påstående förf. använt (s. 227) om den tragiska händelse, som inträffade den 30 nov. 1718. Det uppgives nämligen, att »en kula ur ett precisionsvapen, avlossat på nära håll», ändade Karl XII:s liv. Undersökningsresultatet 1917 innehöll dock bl. a., »att inga stöd funnits för antagande av närskott i egentlig mening», och den teoretiskt-ballistiska undersökningen (N. Dyrssens) torde tillfullo ha uppvisat omöjligheten i att avgöra, om skottet avlossats på närmare eller fjärmare håll. Härom förefinnes alltså ingen visshet.

Arbetets huvudsakliga uppgift är emellertid skildringen av »det gamla gardets öden» i egentlig mening och i samband därmed uppvisandet av regementets höga ålder. — I sammanfattad form synes traditionskedjan hava följande utseende.

Under Gustav Vasas tid företräddes gardesorganisationen ursprungligen *dels* av den s. k. livvakten, ur vilken utvecklade

sig konungen drabantkår, *dels ock* av den s. k. »fotgongere»-fänikan, vilken gav upphov till Stockholms- eller gårdsfänikan. Under Erik XIV:s, Johan III:s och Sigismunds tid fram till år 1598 synes organisationen i huvudsak hava varit densamma. Detta senare år skedde en tillfällig sammanslagning mellan drabantkår och gårdsfänika till ett gemensamt förband, som emellertid snart åter delades i en drabantkår och en gårdsfänika, vilken förstnämnda sedermera utgjorde upphovet till Gustav Adolfs drabantkompani.

Kring detta bildades sedan ett helt regemente, Hovregementet eller det s. k. Gula regementet, som efter konungens död förlorade sin gardeskaraktär. Ur detsamma hade emellertid utbrutits ett gardeskompani, vars från kriget hemvändande, överlevande personal bl. a. kom att ingå i ett reorganiserat kungligt gardeskompani. Detta utökades senare till flera, bland dem även det av endast frälsemän bestående s. k. adelsbussekompaniet, vilket snart förlänades det redan traditionsrika namnet »Konungens drabanter» och omsider gjordes beridet under benämningen »Kungl. Maj:ts Guardie de Corpus». Traditionskedjan ledes vidare genom Karl X Gustavs och Karl XI:s mångskiftande organisationer. Först från den sistnämnde kan emellertid en under längre tid bestående fast regementsorganisation uppvisas, »Kungl. Maj:ts Lifgarde till häst och fot». — Efter arméns förintelse vid Poltava uppsattes i hemlandet snart ett nytt gardesregemente, detta liksom dess närmaste företrädare endast ett fotregemente. Efter det stora nordiska krigets slut bibehölls regementet, ehuru väsentligt förminskat. Under Gustav III:s sista år användes för första gången på detsamma benämningen »Konungens Svea Lif Garde».

Åtminstone för bevisandet av traditionerna från befrielsekriget fram till 1526, från vilket år den första bevarade namnförteckningen över drabantkåren finnes, och vilket är därför tidigare (Ridderstad) anförts såsom »födelseår», söker förf. främst med hjälp av Peder Svarts krönika påvisa en s. a. s. organisatoriskt obruten utveckling. Det ena ursprunget till regementet angives sålunda vara den livvakt av de »16 smocke vnge karlar, the honom tiena och på honom achta skulle», som den nykorade rikshövitsmannen erhöll i Mora i januari 1521. »På sankt Örjans dag inträdde», enligt förf., »ä v e n[1] fyra myndige män såsom Gustaf Erikssons lijff-achtare». Så mot slutet av sommaren »ö k a d e s[1] livvakten med 18 nya män från de södra landskapen». Vid konungavalet 1523 »upphöjdes de automatiskt till *Konungens drabanter*». Förf. nämner slutligen, att »av den äldsta livvaktens män torde knappast någon funnits kvar, när drabanterna i bevarade handlingar för första gången möta oss vid julen 1526».

[1] Här spärrat.

Denna bevisföring kan näppeligen godkännas. Källan är först av sådan natur, att dess uppgifter ej få sammanställas som här skett och detta allra minst genom införpassande av sina spärrade ord, varigenom en obefintlig organisations utveckling skenbart bevisas. — Utgår man åter från att drabanternas främsta uppgift var att tjäna som konungens livvakt, formades givetvis även under befrielsekriget vissa uttryck för denna idé. Men denna kan, som här nedan nämnes, långt tidigare påvisas.

Det andra »ursprunget» till regementet angives vara en fänika »vnge knechter, som tå kallades fotegongere» (Svart), mellan vilken och den senare Stockholmsfänikan förf. söker uppvisa ett organisatoriskt eller personligt samband. Det skulle föra för långt att här i detalj granska denna bevisföring; övertygande förefaller den emellertid icke vid jämförelse med Peder Svarts krönika.[1]

Under förutsättning att förf. följt gardes- eller drabantidén genom tiderna, låta vasatraditionerna emellertid sävärligen försvara sig. Det förefaller dock i sådant fall önskvärt, att undersökningen rörande s. a. s. den olika gestaltningen av denna idé fullföljes längre tillbaka än 1521. Riksföreståndarna hade givetvis ock sin livvakt (eller garde, om man vill använda detta modernare ord), och den medeltida hirden tjänade åtminstone delvis samma uppgift. Men därmed är givetvis icke sagt, att det nuvarande Svea Livgarde rättvisligen kan tillerkännas gardesidéns med nödvändighet mycket höga ålder. Härför fordras uppvisandet av ett verkligt organisatoriskt och ej blott »ideellt» samband.

Då emellertid på grund av arbetets karaktär av minnesteckning inga källhänvisningar förekomma, är det utan ingående forskningar omöjligt att avgöra, i vad mån de uppvisade länkarna i traditionskedjan faktiskt äro hållbara. Tills det större verket över regementets historia utkommer, nödgas man därför ställa sig avvaktande.

Någon sådan bevisning är ju emellertid ej av nöden, om man, såsom förf., anser sig kunna sätta likhetstecken mellan regementets och gardesinstitutionens historia. Men som denna likhet kan ifrågasättas, har nog strängt taget den kungliga gardesidéns historia skildrats och icke blott historien om det uttryck för densamma, som nu bär namnet Svea Livgarde.

Gerhard Hafström.

[1] Med förvåning erfar man, att gardets fana genom generalorder av 1926 kompletterats med namnet »Befrielsekriget 1521». Ett ytterligare argument, synes det, för kapten F. Wernstedts förslag, att segernamnen på fanorna böra försvinna — innan deras antal alltför mycket ökas.

Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909. Akad. avh. av ERIK TIMELIN. 574 s. Karlskrona 1928. 8 kr.

En egendomlig tillfällighet har gjort, att just vid samma tid, som den andra Lindmanska ministären bildades, utkom en akademisk avhandling om Lindmans första ministär och det viktigaste av dess verk, den politiska och kommunala rösträttsreformen 1907—1909. Förhållandet är ett slående exempel på hur gränsen mellan historia och nutidspolitik flyttats oss allt närmare, sedan världskriget och vad det fört i släptåg lagt en bred klyfta mellan det som var och det som är. Det har blivit möjligt att i viss mån få historiskt perspektiv även på mycket som vi själva upplevat, vi se som något oåterkalleligen avslutat det som ännu för rätt kort tid sedan var levande liv. Det är gammal tradition vid de svenska universiteten, att statsvetenskapen tager vid, där den historiska vetenskapen slutar. Rudolf Kjellén var angelägen att i det ämne han representerade inlägga den gamla betydelsen av »politik», och samma strävan synes besjäla även senare och nuvarande innehavare av de statsvetenskapliga lärostolarna. Så har under deras inflytande uppvuxit en rik statsvetenskaplig litteratur med ämnen ur modern politisk historia: Ömans bok om den första Staaffska ministären, Thermænius' om lantmannapartiet, Hessléns om det svenska kommittéväsendet samt Lindgrens om det socialdemokratiska arbetarepartiets uppkomst i Sverige äro några av de senaste exemplen på denna höga blomstring inom den statsvetenskapliga disciplinen. Värdigt i raden av dessa arbeten ställer sig d:r Timelins avhandling om ministären Lindman.

Till övervägande del grundar givetvis förf. sin framställning på tryckta källor: riksdagstryck, tidningar och tidskrifter, politiska broschyrer och handböcker o. s. v. Men han har ingalunda nöjt sig med detta i och för sig synnerligen omfattande och givande stoff. Han har med energi och framgång utnyttjat ett betydande otryckt källmaterial i form av enskilda brev, anteckningar, memorialprotokoll och promemorior från kommittéer sakkunnigberedningar och utskott samt 1907 års rösträttsutskotts i riksdagsbiblioteket förvarade protokoll, och han har i rätt stor utsträckning inhämtat muntliga eller skriftliga upplysningar av i händelserna aktivt medverkande personer eller dem närstående. På åtskilliga punkter har ett förberedande arbete för förf. undangjorts genom utförligare eller sammanfattande framställningar, t. ex. av Kjellén, Sondén, Wallengren, Hildebrand och många andra. Det är ingen lätt sak att kritiskt värdesätta ett så vidlyftigt, till en del starkt subjektivt färgat material och att bemästra det, så att detaljerna icke taga överhand. I det hela har förf. emellertid lyckats: han kan säges fylla måttet så i avseende på objektivitet som stilistisk grupp-

ingsförmåga, och han har givit en både innehållsrik och fängsande framställning av ett för vår politiska utveckling betydelsefullt händelseförlopp.

I och för sig är det naturligtvis högst värdefullt, att ett sådant händelseförlopp blir klargjort och att de spridda dragen sammanflätas till en totalbild, som först efteråt kan vinnas. Men särskilt när det gäller så pass närliggande händelser, frågar man sig ovillkorligen, vad förf. kan ha meddelat av nytt, som icke av den politiskt initierade, åtminstone i huvudsak, var känt förut. Här skola endast några punkter vidröras. Ett synnerligen intressant kapitel är ägnat åt det Lindmanska rösträttsförslagets utarbetande, och här har förf., delvis på grundval av initierade personers anteckningar och meddelanden, grundligt redogjort för de diskussioner och meningsbrytningar, som förekommo särskilt rörande olika proportionella valmetoder och den kommunala rösträttsskalans reducering. I nära samband härmed står det som torde kunna betecknas som ett av de värdefullaste resultat d:r Timelins bok givit: konstaterandet av de meningsskiljaktigheter angående rösträttsreformen, som faktiskt funnos inom själva regeringen. Att utrikesministern Trolle och krigsministern Tingsten icke togo någon egentlig del i utarbetandet av rösträttspropositionen och redan från början förbehållit sig reservationsrätt i frågan, är ju en intressant upplysning, men knappast överraskande i betraktande av dessa mäns tidigare ståndpunkt. Viktigare är den roll, som jordbruksministern, Alfred Pettersson i Påboda, kom att spela. Som bekant talades det vid ministärens tillkomst rätt mycket i pressen om att Påboda var den av situationen anvisade ledaren för ministären. Förf. kan emellertid fastställa, att varje plan i den riktningen strandade på vederbörande själv; han hade endast med möda av Lundeberg förmåtts att taga emot jordbruksportföljen i 1905 års koalitionsministär och ville icke heller 1906 reflektera på någon annan. Däremot fullföljde han inom regeringen sin egen linje och fick småningom i Trolle och Tingsten ett tämligen permanent stöd, då han, både i rösträttsfrågan och andra frågor, drev på kursen i vänsterriktning. Under den förberedande sakkunnigbehandlingen ivrade han energiskt för en så långt som möjligt gående reduktion av den kommunala skalan — hur långt har icke med säkerhet kunnat utrönas — men måste böja sig för ministärens ledning och flertal. Att en motsättning mellan regeringschefen och jordbruksministern redan på ett tidigt stadium existerade, är av förf:s framställning tydligt. Det är också av förf. till fullo klarlagt, att den senare även i fortsättningen sökte radikalisera rösträttsreformen och i detta syfte trädde i förbindelse med Daniel Persson i Tällberg. Ur ingående överläggningar mellan Påboda och Tällberg framgick sålunda den senares motion, vilken som bekant banade väg för frågans lösning. Då de båda upphovsmännen äro avlidna och med all säkerhet icke lämnat

något skriftligt efter sig i denna sak, är det tur, att förf. haft att tillgå en så vittnesgill sagesman som Alfred Peterssons son.

Även i övrigt rik på intressanta upplysningar är förf:s redogörelse för hur majoriteten i rösträttsfrågan kom till stånd; jämväl här ha uppgifter, som härstamma från de inre kretsarna, varit givande. Sålunda har utförligt behandlats de erforderliga »övergångsmännens» förvärvande, diskussionen inom utskottet och dess inre cirklar, de försök till lösning på majoritetsgrund, som ända in i det sista försöktes, Lundebergs och Staaffs roll vid dessa förhandlingar o. s. v. Åtskilligt av detta sipprade ju ut till allmänheten, och mycket förvanskades av ryktet, men först genom förf:s skildring kan man helt överblicka sammanhanget. Betydelsen av spelet bakom kulisserna blir på ett mycket påtagligt sätt dokumenterad.

Då förf. förklarar sig icke åsyfta att ge en systematiserad framställning av de teorier och meningar, varur representationsreformen 1907—1909 gick fram, så uttalar han i själva verket något som nästan ligger i sakens natur. Reformen, sådan den genomfördes, grundade sig icke väsentligen på teoretiska och principiella överväganden, utan den var en i mycket hög grad »praktisk», i kompromissens tecken gående lösning av en politisk stridsfråga. Den regering, som genomförde reformen, var, såsom förf. säger, mindre en högerregering än en »proportionalisternas samlingsregering», men proportionalismen kunde ju icke enbart ge en principiell grundval för en regering eller en åskådning. De 1907 slagna partierna hade nog i det fallet en fastare grund att stå på, och d:r Öman har för sin bok om Staaffska ministären haft att tillgå ett vida rikare idépolitiskt stoff än d:r Timelin. Dock saknas förvisso icke möjligheter att följa och klarlägga även en »konservativ» (eller »nationell» eller hur man vill kalla det) strömning i svenskt politiskt tänkande under senare tid, även om Lindmanska rösträttsreformen icke är något lämpligt illustrationsmaterial. Namn sådana som Oscar Alin, Hans Forssell, Harald Hjärne, Pontus Fahlbeck, Rudolf Kjellén, Vitalis Norström skulle — hur olika de än sinsemellan äro — säkerligen kunna ge tacksamt ämne för undersökningar av detta slag. Här borde våra dagars svenska statsvetenskap ha ett ganska rikt arbetsfält.

Gustaf Jacobson.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arte et marte 1928. Ebba Segerstråle, En grande dame från gustavianska tiden. Ur Eva Sophia Pipers f. von Fersen levnadssaga. Med 10 illustr. — Gunhild von Strussenfelt, Minnen och erinringar från Säbylunds fideikommiss. Svenska slott och gårdar. 7. Med 7 illustr.

Blad för bergshanteringens vänner. 1928, H. 4. Herman Sundholm, Om kolning i gamla tider. Med 1 fig. — Lorentz Creutz, Memorial och instruction för konstnärer vid Stora Kopparberget år 1660. — Herman Sundholm, Gustaf Wasa i dikt och dramatik.

Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6. J. N. Björk, Några anteckningar om Gammalstorps kyrka. Med 3 fig. — C. P. Wulff, En kulturbild från ett sekel tillbaka. Meddelad av Jòhan Feuk. — Gotthard Gustafsson, En gammal blekingegård. Med 23 fig. — Einar Weiss, Varvstimmermännens upplopp i Karlshamn 1853. Ett sjuttiofemårsminne. — Ernst Holmberg, Huvudbanéren (vapensköldarna) i kungl. amiralitetskyrkan Ulrica Pia. Med 13 illustr. — Gabriel Wickenberg, Blekingska gästgivargårdar 1793. Meddelade av Gottlieb Wirde. Med 5 kartor och 10 kartor i texten. — Viktor E. Rylander, Ryssberget och snapphanarne. Med 5 fig. — J. Wessman, Resa genom Blekinge år 1749. Meddelad av Pehr Johnsson.

Bohuslandia. Hembygdsskrifter. 3. Fredrik Nycander, Bohusläns huvudstad. En krönika om Uddevalla.

Dalarnes hembygds-förbunds skrifter. 6. Mats Åmark, Kyrkklockor, klockare och klocksägner i Dalarne. En studie över Dalarnes kyrkklockor i historien, kulten och folktron. D. 1—3.

Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift. 1928, H. 1. Älvsborgs lösen. [Freden 1570.] — Hj. Hedman, Fäbodväsen (i Mockfjärd). Med 4 fig. — Ingeborg Nordin, Något om våra ortsnamn och om Tunanamnet i synnerhet.

En julbok till församlingarna i Göteborgs stift 1928. Årg. 2. Carl G. Setterwall, En sockenstämma i Örgryte år 1812. Med 2 portr. — Adolf Bergendal, Den schartauanska väckelsen. Med 25 portr.

Fornvännen. 1928, H. 6. Arthur Nordén, Räknebesvärjelsen som galgbacksmagi. Ett bidrag till frågan om galgbacksbegravningar i forntida gravminnesmärken. Med 4 fig.

Från By sockengille 1927. [Petrus Ugla], Byensis paroecia fata notabil. — Gamla handlingar rörande bergverken och järntillverkningen i By. — En gårds värde under Gustaf III.

Från Ådalsbygden. Sollefteåortens och västra Ångermanlands hembygdsförenings årsbok 1928. Årg. 1. Adolf Råda, Skriftväxling i Ådalen vid Karl XI:s död. — Erik Modin, Några bilder från det gamla Sollefteå. Med 5 bilder. — Erik Modin, Krigsmär från Ådalen.

Färgelanda. Tidskrift för Dalslands folkhögskoleförening 1928. Årg. 9: H. 1. A. G. Bördh och Gerhard Pettersson, Dalslands socknar. 16. Gestad. Med 5 illustr. — **H. 2.** Konrad Thedin och Anders Gustavsson, Dalslands socknar. 17. Holms socken och Melleruds köping. Med 5 illustr.

Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5. Axel Westman, Besök av kungliga personer och högtidligheter med anledning av vissa bemärkelsedagar [i Halmstad]. Med 2 pl. — Axel Westman, Rådhus och tullhus [i Halmstad]. Med 3 pl. o. 1 illustr. i texten. — J. H. Pettersson, Tullförvaltare [i Halmstad]. Med 10 bilder. — Axel Westman, Post, telegraf och telefon [i Halmstad]. Med 2 pl. o. 14 fig. — Joh. Kalén, Kunglig gåva till en Halmstadspräst. — Axel Westman, Tryckerier och tidningar [i Halmstad]. Med 1 pl. o. 16 fig. — J. A. Hjelmström, Halmstads hamnbyggnadsdirection. 1. Med 2 bilder.

Göinge hembygdsförening. Årsbok 1928. Carl-Gustaf Liljenberg, Torkel i Malshult. En märklig Göingebonde. — N. Jönsson, En gammal by och dess lag. Önnestads by och byordning. Med 4 kartor o. 2 illustr.

Göteborgs försvar 1928. Carl A. Tiselius, Bidrag till Bohusläns befästningars historia. Med 4 kartskisser.

Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1927, (tr. 1928). G. F. L. Sarauw, Studier rörande Bohus som norsk fästning. Med 9 fig.

Hertha. Tidskrift för den svenska kvinnorörelsen. 1928, december. Gustav III och grevinnan de Boufflers. En brevväxling från vänskapskultens tidevarv, utgiven av Beth Hennings, anm. av Sigrid Leijonhufvud.

Historiska handlingar. D. 28: 1. E. H. Weismantell, Dagbok 1709—1714. Utgifven af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom Samuel E. Bring.

Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1928. Utgiven av Kronobergs läns hembygdsförbund. — P. G. Vejde, Kronobergs läns herrgårdar. Historisk översikt jämte ägarelängder. D. 1. Med många illustr. i texten.

Judisk tidskrift 1928. Årg. 1: H. 8. Stig Bendixon, Frimureriet och judendomen.

Jämten 1928. Årg. 22. Vårdkasevakten i Bergs tingslag 1710. Ur Bergs kyrkoarkiv. Medd. av Matts Ling. — Eric Festin, Gammel-Rems. En märklig härjedalsgård restaurerad. Med 14 illustr.

Kungl. humanistiska vetenskapssamfundets årsberättelse 1928—1929. 1. Helge Kjellin, Die Hallenkirchen Estlands und Gotlands. Mit 16 Tafel.

Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1928 (men ej utk. förr än 1929). Percy Elfstrand, Kronobränneriet i Strömsbro. Ett bidrag till dess historia. 2. 1787—1798. Med 12 illustr. J. H. Sehlberg, Några anteckningar om de ryska krigsfångarna i Gefle 1704—1713. — D. Elfstrand, Gefle elementarskola och Athenæum. En historik, anm. av Karl Hedlund.

eddelanden från postmuseum. 9. Yngve Nylander, 1698 års pricke-bok. En postal historisk-statistisk studie.

eddelanden från svenska riksarkivet för år 1927 (tr. 1928). Årsberättelse för 1927. — Handlingar rörande arkivväsendet. — Tor Berg, De särskilda fögderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustav II Adolfs regeringar.

ordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Utg. av Isak Collijn. **1928, N:o 3.** Holger Nohrström, Borgå gymnasiebibliotek och dess föregångare bland Finlands läroverksbibliotek, anm. av G. A[dd]e.

orrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1928. Nils Hackzell, Staden Luleå och dess grannsocknar. Från latinet översatt av Henrik Sundin. — A. Nordberg, »Bostället» vid Luleå gamla stad. Ur en gammal gårds tidigare öden. Med 7 illustr. — Hugo Lindgren, Luleå skärgård. Med 16 illustr. — Conrad Sjöstedt, Landskapet Västerbotten under 16- och 1700-talet. I sammandrag. Med 9 illustr. — Alb. Nordberg, En gammal Norrbottensbygd. Anteckningar till Luleå sockens historia. D. 1—2, anm. av Bertil Waldén. — Georg Bergfors och Albin Neander, Norrbotten. Läsebok för skola och hem. D. 1—2, anm. av —r—n.

ersonhistorisk tidskrift. Utgiven av Personhistoriska samfundet genom Bengt Hildebrand. **1928, H. 3—4.** Gerhard Hafström, Nils Dacke före Dackefejden. Med 2 portr. — Einar Hedin, Pietisten Petter Schaefer. En fånge på Gävle slott. Med 1 facs. tr. — Sten Lewenhaupt, Gustav IV Adolfs olika gravplatser.

amlaren 1928. Ny följd. Årg. 9. Harald Elovson, Kolonialintresset i Sverige under slutet av 1700-talet.

:t Ragnhilds gilles årsbok 1928. Ivar Sjögren, Gammal kyrkokonst. Några ord om Skönberga kyrkas konstskatter. Med 10 illustr. — Axel F. Klefbeck, Blad ur en Östgötasockens krönika. [Skärkind.] Med 4 illustr. — A. O. Bergquist, »En förtegen piga». Ett intermezzo från 1760-talets Söderköping.

Scandia. Tidskrift för historisk forskning. Utgiven av Lauritz Weibull. **1929, Mars.** Ingvar Andersson, Folkresningen i Sverige 1371. En studie till Kalmarunionens svensk-norska förutsättningar. — Albert Vejde, Erik XIV och ödeläggelsen av Ronneby 1564. — Ingvar Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436, anm. av Ernst Nygren. — Gottfrid Carlsson, Sten Sture den yngre. En karaktärsstudie. — Helge Almquist, Karl Johan, utrikespolitiken och pressen år 1813.

Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 12. Gunnar Bomgren, Sekreta utskottet 1723—1756. En rättshistorisk undersökning.

Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté. 7. Albert Lilienberg, Stadsbildningar och stadsplaner i Göta älvs mynningsområde från äldsta tider till omkring 1800. Med 200 fig.

Skåne. Årsbok 1928. Emil Hansén, Kyrkor i Skanör och Falsterbo förr och nu. Med 2 illustr. — Olof Christoffersson, Hur en prästgård i Skytts härad såg ut på slutet av 1700-talet till mediet av 1800-talet. Anteckningar om Västra Ahlstads prästgård från år 1766 till år 1869. Med 2 illustr. — Sven Gratz, Något om det gamla i Skåne. [Lomma tegelbruk.] Med 1 illustr. — Bernt David Assarsson, Katolska kyrkor i Hälsingborg. Med 5 illustr. — R. Hommerberg, Skånska brandförsäkringsinrättningen. Till 100-årsminnet av dess grundande. Med 5 illustr. — Meddelanden från det skånska industri- och affärslivet. [Eslöv.] Med 29 illustr.

Statsvetenskaplig tidskrift. 1928, H. 5. Fr. Lagerroth, Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning, anm. av Gösta Boëthius.

Stranda. Stranda härads hembygdsförening 1928. Årg. 2. Ivar Modéen, Ett minne från kalmarkriget: huru Ålems kyrkoskrud och kyrksilver räddades undan danskarna.

Svensk geografisk årsbok 1928. G. Nordholm, Studier över landsbyggelsen i södra Skåne. Med 10 fig. — Anders Edestam, En Dalslandsbygd för femtio år sedan och nu. Studier över torpbebyggelsen och dess försvinnande. Med 3 fig. — Herman Richter, Svensk geografisk bibliografi för år 1927.

Svensk tidskrift. 1929, H. 1. Erik Fahlbeck, Lorenzo Hammarskiöld på den politiska vädjobanan. — Henning Wijkmark, Från Nya elementarskolans ungdomstid, anm. av Gustaf Jacobson. — 2. Gustaf Jacobson, Svensk opinion om Frankrike och Tyskland efter 1870. — Carl Hallendorff, Adelsjunkrar, brukspatroner och präster. — Curt Weibull, Drottning Christinas övergång till katolicismen, anm. av Knut Wichman. — J. A. Eklund, Drottning Kristina. En spegelbild av sin samtid, anm. av Knut Wichman. — N. Herlitz, Grunddragen av det svenska statsskickets historia, anm. av Erik Fahlbeck.

Svensk-Tjeckoslovakiska sällskapet. [H.] 3. 1927—1928. Per M. Hebbe, Svenskminnen i böhmisk och mährisk folktradition. Med 2 illustr.

Svenska vapenhistoriska sällskapet. Årsskrift 1927—1928. Gösta Malmborg, Svensk vapenexport under 1700-talet. Med en bilaga. — E. Westman, Om fanor och beklädnad vid det inhemska fotfolket under 1500- och 1600-talen. Föredrag i Svenska vapenhistoriska sällskapet den 5 mars 1927. Med 5 pl. s. — T. von Schreeb, 1717 års ryttarvärja och lifskvadronens värjor M/1717. Några bidrag till den karolinska värjans typologi.

Svenska vägföreningens tidskrift. 1928, H. 3. Nils Bolinder, Gävleborgs läns vägars historia. — H. 4. Gustaf Fr. Ek. Några anteckningar om Stockholms broar genom seklerna. Från gamla »Norrbro» till den lilla nya provisoriska pontonbron. Med 2 fig. — Måns Mannerfelt, Rekonstruktionsmetoder å äldre vägdelar. Med 1 kartskiss.

Tidskrift för hembygdsvård. 1928, H. 3. Torsten Mårtensson, Kulturhistoriska sevärdheter i Hälsingborg. Med 9 illustr. — Mårten Sjöbeck, Den äldre allmogebebyggelsen i Luggude härad i Skåne. En kortfattad framställning. Med 7 illustr.

Tidskrift i sjöväsendet utgiven av Kungl. örlogsmannasällskapet i Karlskrona. G. Halldin, Några uppgifter och bilder rörande Karlskrona örlogsvarv i gångna tider. Med 36 pl. och 6 tabeller.

Torps socken. Årsbok utgiven av Torps hembygdsförening 1928. N:o 1. Oskar Rydholm, Om skolväsendet i Torp. Med 1 illustr. — A. Nordgren, Torps socken. Litet bebyggelse- och näringsgeografi. Med 6 illustr. — David Palm, Frieri och bröllop i gamla dagar.

Uppsala universitets årsskrift. 1928. **Program 3.** Ludvig Stavenow, Ur konung Gustav III:s och statssekreteraren friherre Elis Ruuths brevväxling. Bidrag till historien om det svensk-ryska krigets 1788—1790 finansiering. 3. Under fälttåget 1790: 2.

Veckojournalen 1929, N:o 8 (24/2). Bertil Waldén, En Vasaborgs renässans. Den märkliga inre restaureringen av Örebro slott inför sin fullbordan. Med 5 illustr.

'estrogothica. Skriftserie utgiven av Västgöta nation i Uppsala. H. 1 (1928). Börje Knös, Inspektorsvalet i Västgöta nation 1747. — Hj. Wallgren, Några halvsekelminnen från Västgöta nation. — **Bilaga.** B. V:son Lundqvist, Västgöta nation i Uppsala från år 1595. Biografiska anteckningar. 1. Vestrogothi 1595—1640.

'ärnamo hembygdsförenings årsskrift 1928. Ewert Wrangel, Järntillverkning och smide i Småland under den äldre medeltiden. Med 3 fig. — Axel Eile, Gårdar och gubbar i några Östbosocknar år 1542. — C. Fredricsson, Ett vargeringskontrakt från finska krigets dagar.

'ästerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928. Byordning från Storkåge av år 1741 jämte Contract rörande samfälte ängesbeten i Storkåge by av år 1780. Med 1 illustr. — Jonas Ask, Om Umeå stad och närliggande pastorat. En gradualavhandling av år 1731. Översättning från latinet med ett förord av J. V. Lindgren. Med 3 kartor o. 7 illustr. — Karl Myrin, Ur arkiven. Några blad ur gamla Lapplands kulturhistoria. 1. Några anteckningar kring en reseräkning. 2. Om prästlön i Lycksele på 1740-talet, och litet annat. 3. Tvister angående kyrkorätt i Lycksele. Med 2 portr. — Anna Werner, Från prost- och komministergårdar. Personhistoriska anteckningar. Med 1 illustr. — Handlingar rörande K. G. Erikssons gård i Uttersjön, Lövångers socken [med bilaga]. — Ragnar Jirlow, Gamla västerbottniska bärredskap. Med 11 fig. — Ernst Westerlund, Sveaväldets nordgräns vid 1300-talets början. Några randanteckningar till ett historiskt problem.

Vastmanlands fornminnesförenings årsskrift 1928. H. 17. Bengt Engström, »Ransakning om antiqviteterna» i Västmanlands län åren 1667 och 1682 — Ragnar Blomqvist, Övergivna kyrkor i Västmanlands län. Med 14 fig. — K. K:son Leijonhufvud, Abraham Kristiernsson på Elleholm. — Sven Elvius, Västmanländsk myrjärnsbränning. — Bengt Engström, Är Bröt Anund höglagd i Västmanland eller Dalarna? — Bengt Engström, Västmanlands hembygdslitteratur. Föredrag vid bibliotekskursen i Västerås 1928.

Älsta. **Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskrift 1928.** David Palm, Ljungan och några andra kända namn i vårt landskap.

Norsk **Artilleri-Tidsskrift. 1928, H. 1.** G. P. Harbitz, 18 januari 1928. A. Hærordningen under Christian IV. 1. Krigsordinansen av 1628. 2. Ordinansen av 1641. B. Tiden för. 3. Hærordningen i middelalderen. 4. Nordmændene i gamle dage. C. Tiden efter. 5. Hannibalsfeiden. 6. 1657—1718. 7. 18. og 19. aarhundrede.

Acta **philologica scandinavica 1928. Aarg. 3, H. 1.** Elias Wessén, Om Snorres Prologus till Heimskringla och till den särskilda Olovssagan.

Danske **Magazin 1928. Sjette Række. Bd 4: H. 3—4.** Breve fra Ditlev Ahlefeldt, Hertug Christian Albrecht af Gottorps Ledsager, til Hertug Frederik III fra den svenske Lejr for Köbenhavn under Belejringen 1658. Ved Louis Bobé.

Fra **Frederiksborgs Amt. Aarbog for 1927.** A. P. Tuxen, Lorentz Tuxen 1618—1682. (Berör mycket Karl X Gustafs krig mot Danmark 1657—60.)

Fra **Holbæk Amt 1928. Bd 6: Aarg. 3.** O. Bauditz, En Episode fra de sidste Dage af Svenskekrigen 1658—60. Kaptajn Robert Colnet tager Prins Emanuel af Anhalt til Fange paa Rödegaard i Vindekilde By.

Hardsyssels Aarbog 1928. Bd 22. J. Aldal, Hardsyssel under 17. Aarhundredes krig.

Svendborgs Amt. Aarsskrift for 1926 (tr. 1928). Albert Thomsen, Fra Svenskekrigenes Tid.

Ajalooline ajakiri. 1928, N:o 1. Leo Leesment, Itineraria in Sueciam et Livoniam anno 1700. — Arn. Munthe, Karl XII och den ryska sjömakten, anm. av A. R. C[ederberg]. — **N:o 2.** J. Vasar, Mõisatereduktsiooni kiisimus 1681. a. Liivi maapäeval. 1. — **N:o 3.** J. Vasar, Mõisatereduktsiooni küsimus 1681. a. Liivi maapäeval. 2. — Leo Leesment, Saksu ordu saatkond Peeter I — se juurde aestal 1721 1—3. — **N:o 4.** Helge Kjellin, Die Kirche zu Karris auf Oesel, anm. av O. Freymuth.

Beiträge zur kunde Estlands. 1928, Februar. O. Greiffenhagen, Revals Wappen und Flagge.

Historisk tidskrift för Finland. Utgiven av Eric Anthoni. **1928, H. 3.** Carl von Bonsdorff, Från Alexander Armfelts ungdom. — P. O. v. Törne, Är det riktigt att tala om perioder i historien. — Underrättelser. C. von B[onsdorff], Minnesord över Theodor Westrin.

Historiallinen Arkisto 1928. Bd 36. Aarno Malin, Lisiä keskiaikamme historiaan. [Bidrag till vår medeltida historia.] — K. R. Melander, Soopelin aikaisemmasta leviämisestä Euroopassa ja entisaikain soopelinnahkein kaupasta. [Sobelns tidigare utbredning i Europa och om sobelhandeln fordomdags.] — J. J. Mikkola, Karjalaisista Novgorodin sotilaina. [Karelarna såsom krigare på Novgorods sida.] — J. J. Mikkola, Pohjoismaalaisista ja eritoten suomalaisista opiskelijoista Braunsbergin paavillisessa seminaarissa ja Olmützin kollegiossa. [Nordiska särdeles finländska studerande vid Braunsbergs påvliga seminarium och kollegiet i Olmütz.]

Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner 1928. Årg. 43. Eirik Hornborg, Det svenska väldets grundläggning i Finland.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1926 (tr. 1928). Fr. Westling, Einige Mitteilungen über die Bischöfe und Superintendenten in Estland 1561—1710. (Berichtigungen und Ergänzungen zu Paucker, Ehstlands Geistlichkeit.) — A. R. Cederberg, Gustav Oskar Fredrik Westling †.

Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. 204. Erik Lindh, Kongliga Björneborgs regemente. Anteckningar om Satakunda knektars del i Sverige-Finlands krigshistoria.

Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland. 1928. H. 6. Ragnar Hemmer, Om straffbarheten av förberedelse och försök till brott enligt Sveriges medeltidslagar.

Archiv des historischen Vereins von Unterfranken und Aschaffenburg 1928. Bd 67. Arthur Bechtold, Eine Reise durch Franken im dreissigjährigen Krieg. Med 1 pl.

Baltische Studien. Herausgegeben von der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. Neue Folge. Bd 30: Halbband 1. Festschrift zur 300-Jahrfeier der Abwehr Wallensteins von Stralsund.

Die Neumark, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Neumark, 1928, N:o 12. Karl Boese, Die Neumark als Durchmarschgebiet im Nordischen kriege. [Nach den in Heft 1 der Baltischen Studien 1837 v. K. v. Schöning veröffentlichten Akten.]

Niedersächsiches Jahrbuch 1928. N. F. Bd 5. Cläre Pertz, Die Prinzessin von Ahlden und Graf Königsmarck. Eine graphologische Beurteilung ihres angeblichen Briefwechsels.

Antiquity. A quarterly review of **archæology. 1928, September.** F. Wildte, Scandinavian thing-steads. Med 3 pl. s.

Trävaruexportens genombrott efter det stora nordiska kriget.[1]

Av

B. BOËTHIUS.

Fångsten, boskapsskötseln och svedjandet togo tidigt våra skogsvidder i förvärvsarbetets tjänst. Men hela denna exploatering var ytterligt extensiv. Att bryta det monopol, det primitiva bondebruket tillagt sig över en av landets främsta naturtillgångar, blev därför en viktig kulturuppgift. Denna uppgift har ej kunnat lösas utan djupgående sociala förskjutningar och stundom bittra strider, vilka starkt och långvarigt återverkat jämväl på vårt politiska liv. I sekler har den sysselsatt vår lagstiftning, rättskipning och förvaltning. Arbetet med dess problem har påverkats av och själv utbildat rättsliga, ekonomiska och sociala åskådningar av det största intresse. Det är därför ej underligt, att forskningen från olika utgångspunkter börjat allt ivrigare sysselsätta sig med hithörande frågor. En viktig uppgift är därvid att förbi samtidens föreställningar och syften tränga fram till den

[1] Provföreläsning hållen i Uppsala d. 16 april 1929. Föreläsningen publiceras i väsentligen oförändrad form men med tillägg av vissa vid framförandet uteslutna partier samt av noter. Framställningen grundar sig på ett omfattande arkivaliskt material, samlat för en utförligare skildring av trävaruhandelns utveckling och därmed sammanhängande företeelser under början av frihetstiden. Någon uttömmande redovisning för detta material kan här ej ifrågakomma; i regel har jag endast citerat huvudakter, som erbjuda en lämplig utgångspunkt för orientering i källorna. På liknande sätt ha litteraturcitaten inskränkts. Många av de aktstycken, som ligga till grund för framställningen, finnas åberopade i Skogs-styrelsens berättelse angående skogs- och jagtväsendet i Sverige intill år 1870 (Sveriges officiella statistik, Q, bd 1, 1879). Men det har likväl ansetts onödigt att på varje punkt, där så är förhållandet, hänvisa till denna klara och sakrika översikt, vilken alltjämt bibehåller sitt stora värde som introduktion till vår skogshistoria men redan genom sin officiella, refererande form ofta avstängts från att diskutera sitt ämne exempelvis ur ekonomiska synpunkter.

ekonomiska verkligheten. Denna uppsats behandlar en episod, som under mycken strid på ytan och många fruktlösa försök att ge utvecklingen ett helt annat förlopp ledde till ett för framtiden grundläggande resultat — trävarurörelsens genombrott efter det stora nordiska kriget.

Först några ord om källorna.

Bergsbruket och trävaruexporten ha framför andra haft del i skogsbrukets industrialisering. Först på platsen och länge effektivast var bergsbruket. Det kunde också glädja sig åt statsmakternas oförbehållsamma understöd. Metallindustrierna underlade sig hastigt ett brett bälte, som från Upplands, Södermanlands och Östergötlands skogstrakter sträckte sig västerut till Klarälven och i norr inneslöt Dalarna. Från sitt mellansvenska centrum spred sig bruksrörelsen framför allt från 1600-talets mitt västerut över Klarälven samt, med begagnande av sjökommunikationerna, utmed Norrlands, Finlands och Smålands kuster. Mindre, på egna malmtillgångar grundade bergverksdistrikt växte därjämte upp i Smålands inre och i Norrbotten. I de egentliga bruksbygderna fanns efter tidens sätt att se ingen skog till övers för utförsel. Men i de skogsbygder, som lågo längre bort från gruvorna, blev metallindustriernas övermakt aldrig tillräckligt stor för att undertrycka eller utestänga trävaruexporten. Det fanns utrymme nog för båda näringarna. Icke desto mindre stämplades trävaruexporten, då den först på allvar började träda upp vid bruksrörelsens sida, som en ovälkommen och mindervärdig medtävlare till en riksgagneligare näring.[1]

Nödvändig var en dylik skärpt konkurrens på länge ej. det var den ekonomiska politiken, som först ledde därhän. Avgörande var därvid som så ofta under det merkantilistiska skedet högförädlingstanken. Det ansågs utan vidare axiomatiskt, att produkter av kapital- och arbetsintensiva indu-

[1] Gävle, Öregrund, Norrköping och Söderköping deltogo under Gustav Vasas regering med relativt ganska stora partier i Ostkustens visserligen mycket obetydliga trävaruexport (H. Forssell, Sveriges inre historia från Gustaf den förste, 2, 1875, Tab. II b, c). I början av 1600-talet sökte Öregrund, Tälje, Norrköping och Nyköping hålla sin trävaruutförsel vid liv genom att utfylla sitt virkesförråd i Hudiksvall och Härnösand (W. Carlgren, De norrländska skogsindustrierna intill 1800-talets mitt, 1926, s. 21—22). 1640 är Nyköpings trävaruutförsel praktiskt taget slut (503 tolfter bräder), medan Norr- och Söderköpings ännu är ansenlig. Senare blir även de båda sistnämnda städernas trävaruexport ekonomiskt sett betydelselös. (Jfr tab. s. 6.)

ier genom sitt högre värde måste tillföra riket större vinst et internationella varuutbytet. Såsom de ädlare metallernas toria visar, ansågs det riktigt och patriotiskt att taga konkvenserna härav, även om dessa för den enskilde betydde nskad inkomst eller förluster, som endast kunde ersättas nom statssubvention. Under sådana förhållanden var det an vidare klart, att det lågvärdiga träet måste stå tillka för metallerna, som utgjorde den ansenligaste posten rikets export och skapat hela det med industrialiseringen ljande välståndet.

Kraft att omskapa bebyggelsen i stort fick bergsbruket, Gustav Adolf och hans efterföljare principiellt började a till den enskilda företagsamheten och det enskilda kapilet. Konsekvent förfor man dock ej därvid. Då det gällde tt omföra produktionsmedlen till den nya användningen, våade man ej ge prisbildningen fritt spel. I stället sökte man strubba den värdestegring, som följde med de ökade anspråen. I detta syfte föll man tillbaka på den uråldriga försörjingspolitiken.[1] Resultatet blev, att trävaruexporten, som jöd ett naturligt pris för virket, fick en förstärkt lockelse för kogsägarna. Så blev striden från början oundviklig. Bruksgarnas och den officiella, utpräglat bruksvänliga politikens tarkaste vapen mot trävaruexporten blevo farhågorna för kogsbristens hotande spöke. Objektivt grundade voro dessa arhågor forstligt sett i det hela icke, även om lokala svåigheter visst ej saknades. Men uppenbarligen var det mindre irket självt än skogsprodukternas pris, det gällde. Och ofta ar det därvid mindre knappheten på virke än knappheten å arbetskraft, som låg bakom.[2]

Även en annan motsättning har djupt ingripit i trävaruxportens historia, nämligen det merkantilistiska tidevarvets tändiga handelspolitiska strider. Lidelserna ha upprörts av rågor sådana som gränsspärrningarna mot grannstaterna, tapelstädernas, särskilt Stockholms och Göteborgs, företrälesrättigheter, 1700-talets långt verkande sjöfartspolitik.

---

[1] H. Nelson, En bergslagsbygd (Ymer, 1913); Eli F. Heckscher, etydelsen av vår historiska brukspolitik (Ekonomi och historia, 1922). Om roduktionsmedelsransoneringen särskilt B. Boëthius, Hammarkommiionerna på 1680- och 1720-talet (En bergsbok, 1921).

[2] Ett konkret, mycket belysande exempel i J. A. Almquist, Graningeverken (1909), s. 54.

Det säger sig självt, att de skarpa motsättningar, som h antytts, starkt färgat de intresserade parternas inlagor o besvär och även tryckt sin prägel på myndigheternas utlåta den, riksdagens förhandlingar och regeringens avgörande Men nu ha i regel de historiska framställningarna från skrivits efter dessa, de lättast tillgängliga källorna. Följd har också blivit, att man även inom litteraturen kan urskil två huvudströmningar, svarande mot de varandra bekäm pande tendenserna. I allmännare framställningar överväg ej sällan brukspolitikens så att säga mera officiella synpun ter. Framför allt är det kanske den segt fortlevande fruk tan för skogsbrist, som här varit den förmedlande länken Ganska naturligt är, att många brukspolitiska framställni gar befinna sig på samma linje. Men eljest ha lokalhistori kerna gärna skänkt gehör åt de icke privilegierades missnöje, och detta har därjämte funnit en mäktig bundsförvant i e kanske alltför schematisk ekonomisk liberalism. Den norr ländska litteraturen röjer ofta en avgjord förkärlek för dylik vägar. Samma huvudintryck har jag från den finländska, i den mån den varit mig tillgänglig. Och även den för vårt ämne viktiga norska historieskrivningen har ibland redobogat accepterat de lokala synpunkterna, därvid påverkad av na tionella och sociala motiv, befryndade med vissa finländska paralleller.[1]

Ett självständigt omdöme gent emot de mera lättillgäng liga källornas stridiga tendenser kunna vi vinna endast ge nom fördjupade forskningar. Särskilt kunna vi sätta vårt hopp till utnyttjandet av de enskilda företagens arkiv och framför allt deras räkenskaper. Ett hälsosamt korrektiv er bjuder även exportstatistiken. Fortlöpande äga vi en dylik från 1738, tack vare kommerskollegiets på uppgifter ur tullkamrarnas räkenskaper grundade s. k. årsberättelser.[2] Tidigare finnas blott strödda sammanställningar avsedda för

[1] De allmänna omdömen, som här uttalas, grunda sig på en ganska om fattande excerpering av stadshistoriska arbeten, företagsmonografier och lik nande arbeten. Någon exemplifiering kan i denna uppsats ej ifrågakomma ut över de enstaka citat, som möta i det följande.

[2] I kommerskollegiets arkiv, R. A. — Ser. I, primäruppgifterna för rikets tullkammare eller de s. k. »persedelextrakten»; Ser. II, sammandrag över varukvantiteter för varje hamn och för riket efter de importerande län derna fr. o. m. 1738; Ser. III, sammandrag över varuvärden i motsvarande gruppering fr. o. m. 1739. I det följande användes en bearbetning av sifferuppgif terna rörande trävaruexporten i ser. II och III.

rvaltningens informationsbehov. Av sådana åberopas i det
ljande rikssammandrag för åren 1640, 1685 och 1724.[1] Ty-
irr ha de reviderade tullräkenskaperna, som bäst skulle
unna fylla luckorna mellan de tillfälliga sammanställnin-
arna, gått förlorade utom för den äldre tiden — de ha som
era andra av kammararkivets skrymmande serier använts
ll förladdningar. En ersättning ge emellertid stapelstädernas
lagsräkenskaper, i den mån de blivit bevarade. Om deras
ärde vittnar bl. a. den handelsstatistik, som tack vare dem
unnat upprättas för Göteborg ända från 1637.[2] Ur vissa
ynpunkter kompletteras slutligen det svenska statistiska
naterialet på ett betydelsefullt sätt av den på grundvalen av
)resundstullräkenskaperna upprättade handels- och sjöfarts-
tatistiken.[3]

Med alla sina brister ger oss vårt statistiska material
ganska tidigt en ungefärlig föreställning om den svenska
rävaruutförselns kvantitet och sammansättning. Den ledan-
de varan blev snart nog de sågade bräderna, vid den tid-
punkt, som här sysselsätter oss, de s. k. enkla bräderna à $1^1/_2$
till 1 tum. Det är därför berättigat att använda statistiken
över brädexporten som mått för utvecklingen.

Den nuvarande utförseln av sågad vara brukar uppgå
till omkring en million standards. Enligt vanliga reduce-
ringstabeller svarar detta mot $6^2/_3$ millioner tolfter $1^1/_2$ tums
och 10 millioner tolfter entums bräder.[4]

Sveriges och Finlands export av bräder (alla slag) ut-
gjorde:

1640 .... 31,451 tolfter,

---

[1] Tabeller öfver Sveriges import och export sjöledes åren 1637—1640 och 1645 (Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, 2: 11 (1905), s. 685 ff.); »Extract på stora sjötulls inkomsterne öfwer hela rijket samt persele extracter pro anno 1685» (Tull och accis, Stora sjötullen, riksräkenskaper, K. A.); Kommerskollegiets underdåniga berättelse om 1724 års handelsbalans den 14 mars 1726 (avskrifter sign. N. 1524, W. 354, U. U. B.) samt tillhörande »General pertzedle extract» för 1724 (Handel och sjöfart, vol. 24, R. A.) — I samlingarna Tull och accis, K. A., och Handel och sjöfart, R. A., förekomma talrika på extrakt ur tullkammarräkenskaperna byggda sammanställningar, som ej kunnat bearbetas för denna uppsats.

[2] I. Lind, Göteborgs handel och sjöfart 1637—1920 (1923).

[3] Tabeller over skibsfart og varetransport gennem Øresund 1497—1660, udg. ved Nina Ellinger Bang, 1, 2 A (1906, 1922). Här har framför allt anlitats den i bd 2 A förekommande tabellen »Varer fort vestpaa, fordelt efter skibenes afgangshavn».

[4] J. F. Georgii, Jordens alla mått och vigter (1842), s. 245.

1685 .... 50,386 1/3 tolfter,
1724 .... 65,897 1/6 tolfter.

Åren 1738 och 1739 har brädexporten vuxit till inemot 150,000 tolfter, en siffra, som ganska nära råkar motsvara ett stort nutida sågverks årsproduktion. Det genombrott, som här sysselsätter oss, är nu fullbordat. En ny stegring börjar först under 1700-talets senare hälft, i påtagligt samband med den finbladiga sågens landvinningar.

För att fullständiga bilden av den svenska trävaruutförselns utveckling och genombrott efter nordiska krigets slut erfordras även en översikt över dess lokala fördelning. Denna framgår av nedanstående tabell, i vilken de viktigaste exportdistrikten redovisas vart för sig.

Exportdistrikt	Tolfter bräder, alla slag			
	1640	1685	1738	1739
Stockholms stad och bottniska kusterna	1,143 [1]	5,296 3/12	26,043 8/12	20,72[illegible]
Gävle	—	456 11/12	2,139 5/12	1,818 [illegible]
Finlands stapelstäder	87—	3,275—	41,197 7/12	43,0[illegible]
Södermanland och Östergötland	10,042 1/2	5,985—	1,590—	1,003—
Kalmar län	8,168 1/2	19,737—	22,211 9/12	23,371 [illegible]
Visby	—	?	8,045 6/12	10,598—
Blekinge, Skåne och Halland	—	6,694 2/12	5,028 3/12	6,184 [illegible]
Göteborg	12,010—	8,516—	27,792—	25,021 [illegible]
Bohuslän	—	426—	15,458 3/12	13,871—
Summa tolfter	31,451—	50,386 4/12	149,506 5/12	145,688 [illegible]

Förklaringen till den svenska trävaruexportens obetydliga kvantitet under 1600-talet ligger i det allmänna läget på trävarumarknaden. Vår första uppgift blir därför att ge några antydningar om detta läge. Jag följer därvid närmast norska framställningar, främst Alexander Bugges stora arbete om den norska trävaruhandeln, och Carlgrens bekanta skildring av de norrländska skogsindustrierna samt Heckschers recension av dessa båda arbeten.[2]

[1] Gävle ingår 1640 men ej senare.

[2] A. Bugge, Den norske Trælasthandels historie, 1, 2: 1 (1925); E. F. Heckschers recension av Bugges och Carlgrens anf. arbeten (*HT* 1927).

Den stora trävaruexporten har sedan äldsta tid gått till Västeuropa. Den främsta leverantören var från början Norge. En fullt utvecklad regelbunden import till England från detta land är t. ex. urkundsmässigt bestyrkt från 1200-talets förra hälft och kan under början av 1300-talet följas i bevarade tullräkenskaper.[1] Senare blev den norska trävaruexporten alltmer passiv, den ombesörjdes i växande utsträckning av främmande fartyg, som hämtade sin last i Norge. Från 1200- och 1300-talen började därjämte Östersjövirket framgångsrikt konkurrera med det norska[2]. Hanseaterna hade nu upparbetat förbindelsen mellan Nordsjöländerna och staplarna vid de varurika preussisk-baltiska flodmynningarna. Trafiken uppbars i första hand av den stora östeuropeiska exporten av säd och andra för västra Europa oumbärliga produkter, särskilt av boskapsskötseln och fångsten. Som fyllnad till dessa dyrbarare varor medfördes även trä i stora kvantiteter. De »ätandes och nötandes» varorna hämtades från ett städse vidgat område. En yttersta utpost i norr blevo Sydfinlands städer, framför andra Åbo, stapeln för de bottniska varorna på östra sidan.[3] Träet däremot tålde ej mera betungande transporter, det flottades endast ned efter floderna till kusten i söder. Med tiden övergick den lönande baltisk-västliga handeln mer och mer i holländarnas händer.

Utan att den baltiska trävaruexporten därför hämmades fick Norge åter ökad betydelse, i det holländarna från 1400-talet allt trägnare hämtade virke där. Sedan vattensågarna under 1500-talets förra hälft erövrat de norska kustlandskapen, steg exporten hastigt. Hundra år senare utfördes enbart av bräder en halv million tolfter,[4] alltså mer än tre gånger Sveriges export ännu ett århundrade därefter. Till en början togo landsbygd och städer lika ivrigt del i handeln med utlänningarna. Men med rörelsens tillväxt antog den med nödvändighet en mera kapitalistisk karaktär. Exportsågarna växte ut till

[1] Bugge, a. a., 1, s. 131—132, 137 ff. I tullräkenskaperna påträffas norrmännen blott på Englands ostkust.

[2] Ibdm, s. 186 f.

[3] Om Åbo stads tidiga export se J. W. Ruuth, Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet, H. 3 (1916), s. 32 ff., om utförseln av pelsverk och skinn särskilt s. 37 (uppgifter om *en* exportör, som 1391 över Reval utskeppade mer än 400,000 skinn). Jfr även H. K. von Borries, Die Handels- und Schiffartsbeziehungen zwischen Lübeck und Finland (1923).

[4] Carlgren, a. a., s. 25.

stora verk, alltför dyrbara för bönderna att anlägga. Flottlederna trängde allt djupare in i landet, och timmeranskaffningen krävde till följd därav allt större förlag. Frukten härav tillföll slutligen borgarna. Genom koncentrationen och tillväxten i storlek skapades en ny, tekniskt och merkantilt vida överlägsen företagsform. Utvecklingens resultat inregistrerades jämväl av lagstiftningen. År 1662 fingo städerna ensamrätt till trähandeln med utlänningarna, år 1688 erhöllo de stora sågverken ett faktiskt monopol på salusågningen för export.

Det faller genast i ögonen, hur små möjligheterna för vårt land voro. Sverige låg för avsides. En del Östersjö-trä ingick givetvis i vår direkta västvartexport, men ännu 1640 utgjorde enligt en beräkning av Heckscher det virke, som tog denna väg, blott 4.6 % av den sammanlagda svenska trävaruutförseln.[1] Något mer följde måhända med den av de baltiska och nordtyska städerna förmedlade exporten till västra Europa, men ej heller här kan det ha rört sig om större kvantiteter. En fast avsättning skänkte ursprungligen blott hemmaförbrukningen i de södra Östersjöländerna och Baltikum, närmast Reval. Och för denna hemmaförbrukning var det ännu alldeles tillräckligt att skumma de närmast belägna skogrika kustbygderna i Bohuslän, Halland, Blekinge, Kalmartrakten och landskapen norr därom på ena sidan, Finlands sydkust på den andra. Ännu på Gustav Vasas tid voro Sveriges ostkust intill Öregrund och Gävle samt Finlands sydkust våra enda betydelsefulla exportdistrikt för barrskogsprodukter. Götaälvsmynningen hade del i västvart- och Östersjö-handeln med dylika men var verkligt viktig blott genom sin ek-export.[2] De bottniska staplarna, Stockholm och Åbo, intresserade sig mest för smör, fett, tjära, hudar och pälsverk. Stockholm därjämte för metaller. Dröjande och med

[1] Forssell, a. a. 2, s. 50 ff.; Eli F. Heckscher, Den ekonomiska innebörden av 1500- och 1600-talens svenska stadsgrundningar (*HT*, 1923), s. 339, 340.

[2] Sixten Strömbom, Forskningar på platsen för det forna Nya Lödöse (1923), Tab. 1, exporttabeller, redovisar spridda år 1546—1613 en brädutförsel, som aldrig når upp till 1,000 tolfter och slutligen stadgar sig vid omkring ett halft tusental tolfter. Forssell, a. a., Tab. II b, upptager, genom tydlig felräkning (tolfter för styck?), Nya Lödöse brädexport 1546 till 12,600 tolfter, en siffra, vars orimlighet i belysning av den förut meddelade riksexporten under 1600-talet genast faller i ögonen men som i äldre framställningar stundom förryckt totalbilden av hela rikets trävaruutförsel.

ḁ kvantiteter började de nygrundade norrlandsstäderna
ga del i trävaruexporten till Östersjöns sydkust. På fin-
ndska sidan var läget liknande.[1] Produktionens organisa-
n svarade mot handelns ringa utveckling. Brädsågningen
r huvudsakligen allmogenäring, bönderna hade i bäckar
h åar små sågkvarnar, som merendels kunde gå blott vid
gvatten. Bladen förblevo grova, virkesödande, oaktat redan
ligt i Holland finare blad kommit i användning. Även de
ipmanssågar, som började byggas i vissa trakter, nöjde sig
r övrigt ända till 1700-talet med samma primitiva teknik.

En ändring i läget kunde väntas blott, om Sverige i all-
änhet lyckades upparbeta sin export västerut. Som ledande
ara lämpade sig därvid ej — minst av allt från Östersjön —
et lågvärdiga träet. Det blev i stället järnet, som på 1600-
alet gav exporten västerut de stora måtten. Träet följde
dess spår. Efter det stora nordiska kriget skapade den förut
llbakahållna efterfrågan en verklig högkonjunktur både för
årt järn och vårt trä. För trävarornas del var stegringen i
fterfrågan så stark och plötslig, att man redan 1719 tillgrep
tt exportförbud under åberopande av krigsmaktens behov och
len stegrade inhemska virkesförbrukningen efter ryssarnas
ärjningar. Ehuru mildrat i tillämpningen, kvarstod in-
kränkningen i utförseln till 1723. Men sedan bortföllo hind-
ren.[2] Även Norrlands- och Finlandsträet kommer nu på all-
var med. Ett nytt språng framåt tog trävaruexporten, då

[1] Carlgren, a. a., s. 20—23, 26—27. — Åbo brädutförsel förblev
under 1500- och 1600-talen obetydlig. Den utgjorde 1551: 378 tolfter (Forssell),
1640: 64 tolfter, 1685: 549 tolfter. Se i övrigt C. von Bonsdorff, Åbo
stads historia under sjuttonde seklet, 1 (1889—94), s. 423 ff. Att märka
är att de senare siffrorna ej innefatta ev. export till Reval och andra dåvarande
svenska städer i Östersjöprovinserna. För Finlands sydkust redovisas 1556,
2,057 3/4 tolfter (Forssell), det mesta troligtvis till Reval. På 1600-talet, då ex-
porten till svenska Baltikum ej ingår, utgöra motsvarande siffror 23 tolfter 1640
och 2,726 tolfter 1685. Fortlöpande siffror över brädutförseln till utlandet un-
der den äldre tiden i T. S. Dillner, Tabeller rönande Finlands handel åren
1570—1622 (Hist. arkisto, 13, 1893), s. CXXXVII (Åbo), CXLVIII (Raumo),
CL (Björneborg; uppgifter för Helsingfors ingå ej; för Viborg saknas rubriken
»Bräder»). — Vid bedömandet av siffrorna måste, jämte tjärans stora bety-
delse, ihågkommas, att Finland i Stockholm och Reval hade god avsättning
för sina trävaror, ej minst genom bondseglationen.

[2] Se K. brev d. 19 oktober 1719 med föreskrifter om sparsamhet i bräd-
utförseln och d. 2 november s. å. (krigsexp.) med exportförbud samt, ang.
exportinskränkningarnas mildrande och slutliga upphävande, K. brev d.
19 januari 1721 och riksens ständers underdåniga skrivelse d. 27 juli 1723
(SRA, 2: 1, s. 242 f.). Jfr även E. Ekegård, Studier i svensk handelspolitik
under den tidigare frihetstiden (1924), s. 327—328.

frihetstidens sjöfartspolitik, främst genom produktplakatet (1724), öppnade den sydeuropeiska marknaden. Skogsbrukets tillväxt på 1720- och 1730-talen åtföljdes av prisfluktuationer, andra rubbningsföreteelser och strider, som bäst vittna om företeelsens ingripande karaktär.

Trävarurörelsens viktigaste landvinning under 1600-talet var öppnandet av västra Värmlands och Dals skogsbygder. Pionjärarbetet utfördes av Göteborg och Fredrikshald. Göteborg avbrukade med redobogen hjälp av sina uppstäder Vänersborg, Åmål och Karlstad de sparade skogarnas rika förråd av mastträd och gjorde därjämte en mera bestående insats genom att skapa ett stort sågverksdistrikt vid Trollhättan och Lilla Edet. Utvecklingen ackompanjerades som alltid under privilegiernas tidevarv av en aldrig tystnande kör av klagomål och strider. Tack vare städernas, böndernas, brukens och laxfiskeägarnas tvister kunna vi följa, hur flottningen organiserades allt längre uppåt Glavsfjordens, Värmelns och Frykensjöarnas vattensystem för att slutligen under 1600-talets senare hälft nå även Älvdalsskogarna.[1] Längst i väster trädde Fredrikshald in. Vid Tistedalsälvens mynning hade tack vare trävaruutförselns uppblomstring på 1500-talet uppvuxit ett litet »ladested», Halden, som 1629 fick eget kapell och 1665 hedrades med stadsprivilegier och rätt att förgylla upp sitt namn med konungens. Den livaktiga lilla orten ägde alla förutsättningar för att bli en stor trävaruhamn — utom en: dess uppland inom Norge var för litet. Därför hade dess invånare redan under lastageplatstiden börjat köpa skog i Sverige. Timret uppsamlades i Store Le och kördes därifrån över till flottleden på norska sidan. I skogsaffärernas spår följde annan »svenskehandel». Fredrikshald mottog begärligt även böndernas övriga avel och sörjde för en rikligare tillförsel. En ny tid bröt in i den förut isolerade bygden.[2]

De härskande ekonomiska åskådningarna tilläto ej de

---

[1] Särskilt belysande för utvecklingen i Värmland är Karlstads besvär 1731 med en allmän översikt över de hinder, som lades i flottningens väg. — En del av materialet beträffande Klarälven är tryckt i K. G. Westman, Aktsamling till kungsådreinstitutets historia (1920). Ett intressant uttalande om flottledsförhållandena från år 1706 i Utlåtanden av lantmäteristyrelsen och kammarkollegium i vissa skogsfrågor (1928), s. 8.

[2] C. O. Munthe, Fredrikshalds og Frederikstens historie indtill 1720 (1906); O. Forström, Fredrikshald i 250 aar, 1 (1915).

svenska regeringen att med jämnmod åse, huru på detta sätt en råvara oförädlad gick till grannens förädlingsverk. Redan på 1640-talet framträdde bekymmer över exporten av gränstrakternas skogsprodukter till Norge.[1] Men intet effektivt kunde göras däråt, så länge ingen annan avsättning stod till buds. I detta avseende ändrades läget genom Bohusläns erövring 1658. De nya möjligheterna realiserades dock ej genast. Bohuslän var sedan gammalt delaktigt både i Norges västerut riktade trävaruutförsel och de sydligare kustlandskapens Östersjöexport. Freden i Roskilde kom några år före den tidpunkt, då en striktare handelsreglering genomfördes i Norge (1662). Vid landskapets införlivande med Sverige bedrevo därför både städer och landsbygd på gammalt norskt sätt med samma iver trävaruhandeln, vilken till och med betecknades som den främsta näringskällan. Tillförseln var dock i det hela inskränkt till det egna landskapet, då dettas egendomliga hydrografiska isolering förstärkte riksgränsens avspärrande inverkan.

För den svenska regeringen framstod det från början som en huvuduppgift att inordna den nya provinsens vildvuxna handel i Sveriges fast byggda handelssystem. Den enda stilenliga lösning, som då erbjöd sig, var att lägga kusten under en stapelstad, vars uppgift det skulle bli att uppsamla dess varor. I den efterbildning av det bottniska handelstvånget, som så försöktes, övertog Göteborg med självskrivenhetens rätt Stockholms roll. Till dess biträde utsågs Marstrand, övriga städer förvandlades till uppstäder, bondeseglationen förbjöds (1658). Hela experimentet slog emellertid fel, varom man kan läsa i Arcadius' skildring av Bohusläns införlivande med Sverige.[2] Handelsregleringen mötte ett enhälligt motstånd i den bohuslänska opinionen. Bland dem, som ivrigast kämpade mot, var Uddevalla. Det lyckades också för denna stad att till sist återfå sin utrikes seglation. Segern vanns tack vare en lycklig idé, som på ett annat sätt än regeringen först tänkt sig löste problemet att ekonomiskt binda den nya provinsen vid huvudlandet.

Vad Uddevalla föreslog var, att man skulle bryta med

[1] Se t. ex. ett uttalande om anledningen till Åmåls anläggning d. 29 mars 1649 (*SRP* 13 (1912), s. 40) samt Vänersborgs besvär på 1640-talet.

[2] C. O. Arcadius, Om Bohusläns införlivande med Sverige (1883), s. 88 f., s. 93 f.

den historiskt betingade kustorienteringen och i stället hopkedja kust och uppland. Ett medel härtill erbjöd den i och för sig obetydliga Örekilsälven, som utfaller i stadens grannskap. Denna å framrinner nämligen på blott en dryg halvmils avstånd från Stora Les sydspets. Här kunde alltså, menade Uddevallaborna, gränsbygdernas timmer lika lätt forslas över till ett svenskt vattendrag som till det norska. Efter åtskillig tvekan vanns Karl XI för förslaget. Sedan han väl fattat sitt beslut, realiserades det med målmedveten energi. Uddevalla fick 1685 rätt att segla utrikes med bl. a. trävaror, flottleden rensades på kronans bekostnad, borgarna byggde ett tjugutal sågar vid älvens nedre lopp. Då allt var färdigt, förbjöds allmogen att sälja timmer till Norge. Tillverkningen synes sedan hastigt ha uppdrivits så högt, som flottledens begränsade kapacitet och tillgången på vattenkraft tilläto.[1]

För att även inom landet förebygga prisstegrande konkurrens uppdelades timmerdistrikten mellan Uddevalla och Göteborg med uppstäder. Men å andra sidan sökte man även tillgodose allmogens och skogens intressen. Priset på timret och den tillåtna avverkningen per hemman fastställdes noga, och städerna ålades att mottaga, vad allmogen kunde salubjuda. Det var en reglering i detalj, som kunde tillfredsställa den mest ordningsälskande byråkratis högst uppdrivna anspråk.[2]

Innan århundradet gått till ända, anmälde sig ännu en spekulant på Värmlands skogsrikedomar, Osloborgarna, vil-

---

[1] Ett tidigare försök omintetgjordes genom kriget med Danmark och ett därpå följande återfall till det strängare stapelstadssystemet (Arcadius, a. a., s. 98 ff.; K. brev för Uddevalla att segla utrikes med trävirke m. m. d. 28 mars 1667 och stapelstadsprivilegier för samma stad d. 10 juli 1674, förbud mot bondseglationen och inskränkningar i Uddevallas sjöfart d. 17 januari 1681). — Om utvecklingen på 1680-talet Arcadius, a. a., s. 101—103, A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal (1851), s. 284 f., A. E. Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning, 2:a uppl., 2, (1867), s. 240 f.; K. brev för Uddevalla d. 16 juni 1685 på utrikes handel med bl. a. trävaror.

[2] Kontrakt mellan städerna Uddevalla, Vänersborg, Åmål och Karlstad å ena sidan samt allmogen i Värmland och på Dal å den andra ingingos 1674 under bemedling av en K. kommission (Lignell, a. a., s. 284 f.) med senare jämkningar, slutligen genom ett K. brev d. 18 juli 1694. Den tillåtna avverkningen var tolv tolfter per helt hemman. — Den 20 mars 1674 utfärdades även ett starkt restriktivt mandat om masthandeln i Värmland och på Dal (A. A. von Stiernman, Samling utaf Kongl. bref, stadgar och förordningar etc. angående Sweriges rikes commerce, politie och œconomie uti gemen, 4 (1766), s. 43 f.).

kas huvudflottled Glommen med sina tillflöden når Älvdalen.[1]

När det stora nordiska kriget slutade, lågo sålunda från Oslo i norr till Göteborg i söder stora sågverkscentra beredda att mottaga virket från Värmland och Dal. Organisationsformerna voro de högsta, tiden kände. Sågverken ägdes av kapitalkraftiga borgare, flottleder av för Sverige eljest okänd längd voro ordnade, allmogen var vand vid avverkningen och transporterna.

Tyvärr tillstadde icke den ekonomiska visdomen att i lugn och ro skörda frukterna av ett så vackert organisationsarbete. Att gränsen skulle spärras för norrmännen var ett axiom för den svenska regeringen — och för norrmännens svenska konkurrenter. Så börjar ett formligt smuggelkrig, med beslag och våldsamt återtagande av det konfiskerade, mordbrand, skarpa skott och utkommenderade soldater, diplomatiska aktioner och klagomål utan all ända. Effektiv blev gränsspärren nog aldrig, men säkert är, att de västra skogsbygderna till ej ringa del förlorade sin bästa marknad.[2]

Ej heller den svenska trävaruhandeln avlopp fredligt.

Redan från början hade det visat sig, att den med monopolet följande skyldigheten att mottaga allt allmogens timmer översteg städernas kapacitet. Gång på gång yrkade dessa därför i sina besvär, att avverkningens begränsning till visst timmertal per hemman skulle strängt upprätthållas. Det stora nordiska kriget skänkte, så länge Karl XII levde, Göteborg goda trävarukonjunkturer,[3] och Uddevalla blev säkerligen också delaktigt av blomstringen. Icke desto mindre sågo städerna efter freden alltjämt klenmodigt på läget. Åter-

[1] Tingsbevis sept. 1690 för Dalby sockenmän, att timret kring Medskogsälven blott kan föras till Norge, varför skogen måste »stå utan inbyggarenars nytta och förfallna eller eljest fördärvas», om det ej tillåtes att flotta ut timret genom Glommen (bland Älvdals härads besvär).

[2] Forström, a. a., s. 205 f. Flera viktiga svenska aktstycken äro anförda i Skogs-styrelsens berättelse (1879), s. 119 f. Jfr även Lignell, a. a., s. 280 f., ekonomi- och kommersdeputationens betänkande d. 3 juli 1727 angående Uddevalla stads och sågbruksintressenters klagomål över olaga timmerhandel på Norge (riksdagsakta 1726—27, vol. 2), samt K. förordningen den 16 juni 1729 huru med timmerhandeln i Dal och Värmland hädanefter förhållas skall jämte förarbeten.

[3] Lind, a. a., s. 56. Utförseln uppgick åren närmast före kriget till över 6,000 tolfter och växlar under krigsåren mellan denna siffra (1700, 1701, 1703, 1709) och drygt 12,000 tolfter (1713). Det normala är 7 à 8,000 (10 år), 4 år uppvisa 9 à 10,000 tolfter.

knytande till traditionerna från 1600-talet, förnyade de sina krav på upprätthållandet av avverkningens maximering.[1] Men snart ändrades deras uppfattning. Göteborgs och Uddevallas brädexport gick huvudsakligen till England. Därtill kom tack vare produktplakatet en ej alldeles obetydlig avsättning på södra Europa. Tidigare har Göteborg endast sällan utfört över 20,000 tolfter, men mot 1730-talets slut nådde det regelbundet upp till 25,000 à 30,000. Uddevallas export utgjorde drygt hälften av Göteborgs. Därtill kom hemmaförbrukningen, som särskilt i Göteborg och den kringliggande, delvis skogfattiga bygden var mycket stor. Virkesbehovet var sålunda i tydligt tillväxande. Samtidigt stegrades även konkurrensen med bruken. Och till råga på allt fick Värmland en ny landshövding, Erik Wrangel, som gjorde till sin uppgift att förverkliga den officiella skogsbesparingspolitikens intentioner. Särskilt ryggade han ej tillbaka för drastiska åtgärder, då det gällde att upprätthålla inskränkningarna i böndernas avverkningsrätt. Smuggelkriget vid gränsen kom på så sätt att kompletteras med en knappast mindre hårdhänt fiskalisk aktion inne i landet. Ett annat oroselement utgjorde kronans gamla strid med bönderna om gränsskogarna, som nu åter aktualiserades till följd av kampen mot allmogens »excessiva» timmerhandel. För att få bättre kontroll över utskogarna gjordes nya försök att utbryta allmänningar. Men det hela stannade vid ansatser på grund av böndernas genom skogsbruket särskilt intensiva hävd.[2] Mot slutet av den period, vi här behandla, var tillståndet krisartat. Följden blev, att borgare och bönder svetsades tillsammans i en fastare intressegemenskap än förut. En taktik som landshövdingens, hävdade Karlstad, måste leda till fattigdom och smuggling. Den behövdes ej heller. Skogarna voro outödeliga.[3]

---

[1] Karlstads och Kristinehamns riksdagsfullmäktige L. J. Ringers besvär 1723 (se riksens ständers und. skrivelse d. 29 augusti 1723, *SRA*, Ser. 2, 1, s. 291 f. samt nedan s. 24).

[2] Akterna refererade flerstädes ehuru ur juridiska synpunkter och därför med mindre beaktande av ekonomiska frågor, särskilt timmerhandelns betydelse. Se anf. Utlåtanden ... i vissa skogsfrågor (1928), 25 f. Närmaste anledning till frågans upptagande var Ringers i föregående not omtalade memorial vid 1723 års riksdag.

[3] Efter talrika besvär av städerna och allmogen samt myndigheternas utlåtanden och K. M:ts resolutioner i anledning av dessa. För tillståndet mot 1730-talets slut se särskilt besvär vid riksdagen 1738—39 av Karlstad samt av allmogen i Nordmarks, Fryksdals, Jösse och Älvdals härader.

En plats för sig i de svensk-norska handelsförbindelser-
s historia intager Strömstad. Då Bohuslän införlivades
ıl Sverige, tillhörde dess nordliga, skogrika del Haldens,
t blivande Fredrikshalds, timmerfångstdistrikt, och intet
vel förefinnes om att även angränsande trakter av Dal re-
lbundet sökte avsättning för sitt virke i Norge. För att
rhindra denna och annan ej önskad utförsel privilegierades
23 maj 1667 efter föregående undersökningar en köping
d fiskeläget Strömmen. I syfte att betrygga en avsätt-
ng. som skulle kunna konkurrera ut norrmännens efterfrå-
n. öppnades Strömstad, som den nya orten kallades, för
de Göteborg, Marstrand och Uddevalla. Några år senare
phöjdes köpingen till stad och fick efter en viss vacklan
d medlet av 1680-talet definitivt stapelstadsrätt. Ström-
ad utförde framför allt skogsprodukter. Men det fanns
ånga borgare, som voro för fattiga för att driva dylik
andel. »För en ringa provision» läto dessa då förmå sig att
nder namn av »kommissionärer» bemantla holländarnas för-
judna handel med allmogen, vilket naturligtvis väckte de
venska exportörernas förbittring. Vid sidan av holländarna
ortforo norrmännen att göra sig gällande. Med tiden råkade
trömstad i själva verket alltmer i beroende av Fredrikshald,
ars svenskhandel staden ju var grundad för att motverka.
trömstadsborna omtalas sålunda ofta som sina norska gran-
ars kommissionärer vid timmeruppköp eller rent av som
ulvaner för dem vid såganläggningar på svenska sidan
ränsen. Smuggling i ej obetydlig omfattning synes också
a förekommit.

Någon större sågverksindustri blomstrade aldrig upp i
Strömstadstrakten, framför allt givetvis på grund av de
gynnsamma flottleds- och vattenkraftförhållandena. Expor-
en bestod därför också till övervägande del av oförädlat vir-
ke.[1] Värdet av hela trävaruutförseln anges 1739—40 till drygt
13,000 à 21,000 dlr smt. Den enda avsevärdare kunden var

[1] År 1685 utfördes sålunda blott 315 tolfter bräder mot 17,639 stycken
allmogna träd och nära 73,600 stycken klenare virke av olika slag. Då
kommerskollegiets regelbundna statistik börjar, stiga bräderna ett år (1739)
till 1,231 tolfter men stanna eljest (1738, 1740) vid drygt 300 tolfter. Det
grövre osågade virket uppgår två av åren till c:a 6,000 stycken men utgör
ett år (1739) blott drygt 3,400 stycken. Därtill kommer smärre virke i
ganska betydande men växlande poster (över 12,400, 20,300, 9,500 stycken).

Holland. Hur stor den otillåtna utförseln till Norge från norra Bohuslän varit, kan självfallet ej ens gissningsvis anges.[1]

Den stora betydelsen av den utveckling, vi hittills följt, ligger däruti, att trävaruexportens gamla begränsning till kustdistrikten effektivt genombröts. Det västligaste Sverige indrogs i den samtidigt i Norge pågående utvecklingen. Flera gynnsamma omständigheter medverkade härtill, främst riksgränsens bortfallande genom Bohusläns erövring och de utomordentliga flottningsmöjligheter, som Göta älv och Värmlandsfloderna erbjödo. Söderut inträdde ingen motsvarande expansion på Västkusten.

Säveån och Mölndalsån hade till väsentlig del matat Götaälvsmynningens trävaruexport, innan den stora transporten av skogsprodukter från Dal och Värmland organiserades. De fortsatte även framdeles att spela en roll för stadens virkestillförsel, som endast begränsades av upplandets relativa obetydlighet. Även det sydligare Västergötland hade tidigt indragits i trävarurörelsen. Virket sökte sig därifrån ned till Hallandskusten i Fjäre och Viske härader. Dessa trakter voro av gammalt säte för en betydande bondeseglation. En särskild klass av skeppare uppkom till och med, som socialt började skilja sig från bönderna.[2] Under den danska tiden hade allmogeskepparna i Fjäre och Viske liksom deras medbröder i Bohuslän ivrigt ägnat sig åt trävaruutförseln. Den svenska regeringen hade också i regel böjt sig för deras gamla rättigheter. De hade till och med fått en egen tullplats i Malesund. Den där redovisade utförseln kunde uppgå till halvtannat tusental tolfter bräder och c:a tre tusen timmerstockar (1685) och var alltså väl jämförlig med de mindre trävarustädernas export. Ej heller här tillät emellertid upplandets begränsning någon kraftigare utveckling av utförseln. Sedan de tongivande kretsarna inom näringslivet genom statsvälvningen vunnit ökat inflytande, offrades för övrigt de

[1] Arcadius, a. a., s. 96—97, 98, 103—104; Holmberg, a. a. 2:a uppl., 2 (1867), s. 42 f. Om trävaruutförseln utförligt A. Söderberg, Ur Strömstads historia (1902), s. 94 f.; om beroendet av Fredrikshald Arcadius, a. a., s. 104; Forström, a. a., s. 205.

[2] Se resolution d. 7 februari 1735 å Fjäre och Viske häraders besvär med avslag å skepparnas ansökan om rätt till särskild klädedräkt, enär de ej kunde konsidereras som bönder utan lika med borgarna i Kungsbacka.

1723 de nordhalländska böndernas direkta utrikesseglation till förmån för stadsintresset.[1]

Södra Halland hade ej mindre än övriga kustlandskap deltagit i den urgamla trävaruexporten till de södra Östersjöländerna. Största betydelsen torde utförseln av ekvirke ha ägt, så länge hinder ej lades i dess väg av lagstiftningen. Barrskogstillgångarna blevo med tiden obetydliga, och någon starkare tillförsel från det bakomliggande småländska höglandets västsluttningar upparbetades aldrig. Anledningen härtill var ej så mycket gränsskillnaden, vilken ju bortföll redan 1645, som vattendragens strida, all timmerflottning hindrande lopp. Redan på Karl XI:s tid voro planer uppe att reglera Nissan, och efter statsvälvningen 1719 upptogs tanken med stor iver av Halmstad. Men båda gångerna strandade förslaget på svårigheterna och kostnaderna utan att något allvarligt försök att realisera det hade gjorts.[2] Halmstads trävaruexport var emellertid icke alldeles betydelselös (av bräder 2- à 3,000 tolfter mot 1730-talets slut).

De skånska städerna deltogo av lättförklarliga skäl ej i utförseln av det sydsvenska höglandets skogsprodukter. Naturliga trävaruhamnar erbjödo sig åter först i Blekinge. Även under den danska tiden hade detta landskap exporterat skogsprodukter, särskilt till Danmark. Men både rörelsens obetydlighet och den särskilt hänsynslösa svenska gränsspärren[3] låta oss förmoda, att landskapets egna skogstillgångar varit tillräckliga för behovet. Efter landskapets erövring vidtogos genast energiska åtgärder för återknytandet av de naturliga förbindelserna mellan kust- och uppland. Tillförseln från Småland, även av virke, fick därigenom en växande betydelse. Både Karlshamn och Karlskrona uppvisa också en visser-

---

[1] De viktigaste av de talrika handlingarna rörande Fjäre och Viske häraders utrikes seglation äro bekräftelser och reglerande föreskrifter av d. 10 mars 1647, d. 4 december 1679 (Stiernman, a. a., 4, s. 215 f.), d. 30 maj 1689 och d. 22 juli 1720 samt förbud mot seglationen av d. 17 januari 1681 (Stiernman, a. a., s. 307 f.; samtidigt med stapelstadssystemets strängare genomförande i Bohuslän, ovan s. 12), Malesunds tullkammares indragning 1718 och slutligt förbud d. 24 december 1723. Jfr riksens ständers underd. skrivelse d. 16 oktober 1723 (*SRA*, 2: 1, s. 585 f.).

[2] Se härom Halmstads besvär 1719 och 1720 samt landshövdingens und. utlåtande om projektet d. 26 februari 1720 (vid besväret).

[3] A. Vejde, Erik XIV och ödeläggelsen av Ronneby 1564 (Skandia 1929, s. 54 f.).

ligen ej stor men ganska jämn export av trävaror av olika slag.[1]

Av helt annan betydelse är alltjämt det gamla exportdistriktet kring Kalmar. Jämte denna stad framstå här Västervik och Visby som viktiga trävaruhamnar. Tillsammantagna tävla de tre städerna framgångsrikt med Göteborg och överglänsa Stockholm. Utförseln går som förut i huvudsak till Danmark och Nordtyskland. Näringens organisation behåller emellertid här en gammalmodig prägel. Sågningen är alltjämt allmogenäring. Böndernas små sågkvarnar ligga spridda över landsbygden. På Gotland finnas över 150, i Kalmar län över 200.[2] Exporten hade ju i detta distrikt tidigt nått en större utveckling än på andra håll. På detta förhållande men kanske också på de primitiva arbetsformerna har det väl berott, att den här procentuellt ej växer så starkt som eljest. Men den ökade efterfrågan efter kriget gör sig dock tydligt märkbar. — Medan Västervik 1685 utfört i runt tal 13,600 tolfter bräder, når det under åren 1738—40 ej upp till mer än lägst 9,600, högst 14,700 tolfter. För Kalmar äro motsvarande tal 6,000, resp. 12,500 à 10,200 tolfter. Visby åter, vars utförsel 1685 ej är känd, uppvisar under det senare skedet 6,000—10,600 tolfter. Att anspråken på skogsprodukter stegrats framträder tydligt i en växande antagonism mellan städerna å ena och bruk och andra vedödande fabriker å andra sidan[3] samt framför allt i myndigheternas

---

[1] H. Rosengren, Karlshamns historia 1664—1914, 1, 2 (1918, 1928); om tillförseln från Småland särskilt del 2, s. 271 f. Brädexporten uppgick under åren 1738—40 i vardera staden till 700 à 1.000 tolfter årligen.

[2] Efter verifikationerna till allmänna bevillningen i landsböckerna i Kammararkivet. Enligt § 4 i bevillningsförordningarna 1720, 1723 och 1727 betalades av salu- och legosågar för vart sågblad 1 dlr smt, om de gingo året om, och 1/2 dlr smt, om de gingo blott höst och vår (A. A. von Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut, 3, 1733, s. 2304, 2471 och 2596; 1719, s. 1323 var avgiften dubbelt så hög). Verifikationsbanden äro så fuktskadade, att en sågstatistik för närvarande ej kan upprättas på grundval av dem. Detta är i hög grad att beklaga, då sågarna ej lika fullständigt redovisas på annat sätt. Jordeböckerna upptaga nämligen i regel ej allmogesågarna, emedan dessa beaktats redan vid bestämmandet av hemmanens årliga ränta och därför ej drogo särskild ständig ränta. Dylik utgick däremot av större sågverk, som ej voro inbegripna i hemmanens skatt (Instruktioner för landshövdingarna d. 28 januari 1687 och för häradsskrivarna d. 16 oktober 1688, Samling af instruktioner för högre och lägre tjänstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finland, utg. af C. G. Styffe (1852), s. 72, 362).

[3] Se särskilt Västerviks besvär 1720, Kalmar besvär 1728. Det synes mycket troligt, att den påtagliga stagnationen i Västerviks brädutförsel är en följd av bruksrörelsens uppsving särskilt i Tjust.

ıgripande. På samma sätt som i Värmland och på Dal hade Småland virkesfångsten på 1600-talet inskränkts till visst olftetal per hemman. Bönderna visade emellertid ingen lust tt åtnöjas med den tillåtna avverkningen, som här var snävare tmätt än i det västra exportdistriktet.[1] För att stävja den äxande överavverkningen och skydda den ädlare skogen inättades därför mellan riksdagarna 1734 och 1738 en ny jägeritat för Småland och Blekinge, som från första stund blev lldeles särskilt förhatlig. Böndernas och borgarnas opposiion mot den officiella skogspolitiken fick sålunda här ett lätt gripbart mål, den nya jägeristatens avskaffande.[2]

Återstår så Stockholm med Norrland och Finland.

Vi lämnade de bottniska kuststäderna i det ögonblick, lå de trevande börjat söka bli delaktiga i de bättre belägna Östersjölandskapens förbindelser med södra Östersjökusten. Denna gryende utveckling avklipptes tvärt genom det beryktade bottniska handelstvånget, som fick sin slutgiltiga utformning 1636. Innebörden av lagstiftningen var ju, frånsett vissa undantag av ringa betydelse, att Stockholm och Åbo gjordes till staplar, det förra för alla bottniska städer, det senare för de bottniska städerna på finländska sidan. De utländska förebilderna för denna typiska stapelstadspolitik ligga i öppen dag. Men trots det teoretiserande skaplynne, som sålunda ej kan frånkännas åtgärden, saknar den ej djupa historiska förutsättningar. Bottniska viken hade en gång varit ett vilt och ogästvänligt hav. Det var då endast naturligt, att de fångstens och den extensiva boskapsskötselns produkter, varav dess kuster överflödade, till de främmande köpmännens tjänst samlades i staplar vid själva infartsportarna. Men lika naturligt var det, att icke ens tvånget skulle kunna

---

[1] K. brevet den 10 mars 1685 godkänner utan närmare redogörelse för innehållet ett av landshövdingen Hans Klerck insänt förslag »till skogarnas konservation och bergverkens upprätthållande i Kalmare län.» Enligt den reglering, som landshövdingen på grundval av detta godkännande verkställde, inskränktes avverkningen till fyra tolfter stockar per hemman jämte viss tjärbränning. Allmogen sökte hävda, att föreskriften avsåg hela träd — varav ofta två sågstockar kunde erhållas — men denna liberalare tolkning förkastades genom resolutionen å allmogens allmänna besvär d. 28 juni 1731 § 44. Resolutionen gällde utom Kalmar län »Småland» och Älvsborgs län. Av topparna fick allmogen såga ej laggilla bräder till inrikes förbrukning.

[2] Beträffande denna nya jägeristat, som kräver sitt eget kapitel, skall här endast hänvisas till riksens ständers brev d. 11 oktober 1738. Ett liknande försök gjordes även i Södermanland, och andra landskap, särskilt Värmland, beredde sig att följa exemplet, då bakslaget kom.

upprätthålla en sådan ordning, om den ej längre uppbars av ekonomiska realiteter.

Understödd av den ekonomiska liberalismens teorier har den nyare historieskrivningen från oppositionen mot det bottniska handelstvånget övertagit en besk kritik av hela detta system.[1] Principiellt är intet att säga därom. Men måhända är en förnyad prövning av klagomålens räckvidd ej opåkallad.

Två bevis pläga anföras för systemets olyckliga verkningar: att Åbos handel förtvinade och att de bottniska städerna nedtrycktes.[2] Argumenten äro varandra motsägande. För de städer, som helt eller väsentligen avstängdes från utrikeshandeln, innebar detta självfallet ett hämmande band, även om betydelsen härav är mera begränsad än man velat göra gällande. Men vad den privilegierade Åbostapeln beträffar, är det svårt att se, huru dess dödskamp kan läggas stapeltvånget till last. Stadens mellanhandsställning hade, synes det, i sällsynt hög grad förlorat allt inre berättigande. Dess naturliga uppland var obetydligt, dess egen konsumtion vägde föga. Intet stod att vinna genom att där omlasta varorna. Åbos mellanhandel förtvinade därför, ej på grund av men trots privilegiesystemet. Mot denna slutsats kan det ej anföras, att Spaniefarterna under nästa århundrade skänkte stadens handel en efterblomstring. Ty denna vanns endast tack vare ännu ett konstlat statsingripande, produktplakatet och helfriheten i dess sjuttonhundratalsform.

Helt annorlunda var Stockholms ställning. Redan genom sin egen förbrukning var huvudstaden en viktig avnämare för de bottniska kusternas trävirke. Dess betydelse som exporthamn grundade sig under 1600- och 1700-talen på dess naturliga läge, som gjorde det till den självskrivna sta-

[1] Grundläggande för kritiken äro från svenskt håll O. Fyhrvalls betydande, principiellt betonade avhandlingar Tjärhandelskompanierna (Hist. bibliotek 1880) och Om det bottniska handelstvånget (*HT* 1882). Bland framställningar, som följa samma linje, bör här särskilt nämnas Carlgrens ofta citerade arbete. Den rika och mycket värdefulla finländska stadshistoriska litteraturen återspeglar, för så vitt den varit mig tillgänglig, fortfarande enhetligt den frihandelsvänliga traditionen. — Det bör särskilt framhållas, att frågan om tjärkompanierna och deras betydelse för de finländska städerna här ej upptagits till behandling.

[2] Om Åbo se C. von Bonsdorff, Åbo stads historia under sjuttonde seklet, 1 (1894), särskilt s. 423 f., 515 f.

eln för Mälarbäckenets järn och koppar.[1] Vanligen fäster ıan sig endast vid rivaliteten mellan bruks- och trävarurö-elsen. Men saken har också en annan sida. Metallexporten rog nödvändigtvis trävaruexport med sig redan av det tek-iska skälet, att skeppen måste stuvas med trä, om de skulle ära den tunga lasten. Och därtill kom, att först den regel-undna metallexporten skänkte de kommersiella förbindelser, om behövdes för att arbeta in Östersjö-träet på den västra ıarknaden. Att uppgiften till en början ej saknade sina vårigheter, är tydligt. Det berättas, att Louis De Geer bru-ade skänka bort stuvningsträet, emedan ingen avsättning anns därför.[2] Utförseln steg dock säkert om än ej hastigt, rån drygt 1,100 tolfter 1640 till nära 5,300 tolfter 1685 – en siffra, som ej väger så litet jämförd med en riksexport å endast 50,000 tolfter.

Med det sagda har jag blott velat betona, att den utveck-ing, som det bottniska handelstvånget värnade om, dock yt-erst var en naturlig växt, ej en drivhusplanta. Därmed är ju ej förnekat, att det var ofördelaktigt för de bottniska stä-derna att nödgas sälja och köpa *blott* i de båda privilegierade stapelstäderna. Ej heller är det meningen att bestrida, att en del av den bottniska trävaruexporten skulle ha kunnat växlas in på det spår, som betecknas av den baltisk-västliga traden. Vi ha redan sett, hur en utveckling, som syftade ditåt, häm-mades. Men det finnes dock omständigheter, som varna för alltför vittgående slutsatser i denna riktning. I första hand kommer därvid i betraktande de bottniska städernas långsam-ma utveckling ända fram till och delvis även efter 1800-talets stora trävaruexport. Och vidare! Hade Stockholms förmåns-ställning dämt upp en verkligt lönande utförsel, borde Åbos privilegier ha verkat som ett korrektiv. Men därav finnes som nämnt intet spår. Ej heller Gävle blev en betydande trä-varustad, då det lyckades emancipera sig från tvånget. Och viktigast av allt, Finlands sydkust hade, som det snart skulle visa sig, de yppersta förutsättningar för en stor trävaruex-port. Men det finnes ingen antydan om att dessa under 1600-talet aktualiserats. Norrlands och Finlands skogar lågo allt-

[1] H. Rosman, Stockholm som exporthamn för järnet (En bergsbok, 1921).

[2] Carlgren, a. a., s. 33, efter E. W. Dahlgren, Louis De Geer (1923).

jämt för avsides. Det behövdes den kommersiella aktivitet, som den stora metallexporten över Stockholm skänkte, för att bryta isoleringen.

Mera komplicerade äro förhållandena efter stora nordiska krigets slut. Den efterfrågan, som då nådde Östersjön, visade sig nämligen stark nog att ställa stora anspråk även på de nordliga skogstrakterna. Med hjälp av holländskt kapital blomstrade det efter Viborgs förlust omhuldade Fredrikshamn på några år upp till en av rikets främsta trävarustäder. Man började med en våldsam bjälkexport från de sparade skogarna. Då denna väckte betänkligheter, övergick man till brädsågning. Med holländska penningar och holländsk teknik skapades här på några år ett av svenska rikets första även tekniskt moderna sågverksdistrikt, med ett tiotal flerramiga, finbladiga verk av eljest okänd produktionskraft. I fråga om brädexport, om än ej i fråga om de utförda trävarornas totala värde, nådde Fredrikshamn med c:a 30.000 tolfter första platsen i riket. Det mesta gick till Holland, en del till Sydeuropa. I Helsingforstrakten inträdde en liknande utveckling. Även där skapades ett modernt sågverksdistrikt av hög produktionskraft. Dess export blev dock obetydlig jämfört med grannstadens, då en mycket stor del av produktionen sändes till Stockholm. Resten köptes i huvudsak av Holland. Ett särdrag i Sydfinland var, att man där undslapp de bittra strider, som ökningen av försågningen eljest utlöste. Man låg mer i lä för myndigheternas ingripande. Men bekymren för skogen hade dock redan vaknat, då Fredrikshamn genom freden i Åbo skildes från riket.[1]

Mäter man resultatet endast i exportsiffrorna, ha de bottniska kusterna, representerade av Stockholm och Åbo, ej kunnat hålla jämna steg med Sydfinland. Stockholms brädutförsel nådde mot 1730-talets slut upp till 20- à 26,000 tolfter, därav drygt $^{1}/_{3}$ till England och ännu något mera till Sydeuropa. Åbo behövde 3- till 5,000 tolfter för sina Spaniefarare. Men en jämförelse blir missvisande, om man ej till

[1] U. Rudenschiöld, Berättelse om ekonomiska och andra förhållanden i Finland 1738—1741 (1899), s. 37 f.; S. Nordenstreng, Fredrikshamns stads historia, 1 (1908), s. 170—175, XIV. Det stora uppsvinget tillhör 1730-talet; före 1732 nåddes aldrig 10.000 tolfter. Bidrag till Helsingfors stads historia, utg. av P. Nordmann, 4 (1908). Jfr även kommerskollegiets berättelse om handelsbalansen d. 14 mars 1726 (sign. W. 354, U. U. B.)

Stockholms export lägger den till sitt belopp okända inrikes förbrukning, som tillgodosågs norrifrån. Vi få därför nöja oss med att konstatera, att åtminstone Norrlandskusterna hade de starkaste känningar av högkonjunkturen efter freden.[1] Naturligtvis medförde uppsvinget som alltid bittra strider mellan myndigheterna och de privilegierade å ena sidan, de oprivilegierade å den andra. Bruk, bönder och städer drabbade våldeliga samman. Ej alls överraskande men betecknande är, att angreppen mot handelstvånget nu tilltogo i skärpa och målmedvetenhet. I detta sammanhang faller det emellertid i ögonen, att den norrländska sågverksindustrien ännu ej moderniserades. De finbladiga sågverkens första anläggningsskede kom här minst ett decennium senare än i Sydfinland.[2] Kanske bör man i denna försening se ett vittnesbörd av en hämmande inverkan av handelstvånget, kanske endast en naturlig följd av framstegens dröjande vandring mot norr. Fruktbarare än dylika spekulationer är emellertid den synpunkt, Ahnlund anlagt i Sundsvalls historia.[3] Hos honom kan man följa, hur systemet upplöstes inifrån, så snart en tillräcklig efterfrågan nådde Norrland — en erinran, att det dock ytterst är de ekonomiska realiteterna och ej lagparagraferna, som fälla utslaget.

Betydelsen av det trävaruexportens genombrott, vi följt, framgår bäst av trävarornas andel i riksexportens värde. 1739 steg detta värde, frakterna inberäknat, till drygt 7.000.000 dlr smt. Därav belöpte sig drygt 5,000,000 på järnet, medan fraktvinsterna utföras med c:a 380,000, träet med nära 360,000 dlr smt. Träets främsta avnämare voro England, Danmark och Holland. Den gamla huvudexporten till Danmark och Tyskland representerar ett värde av c:a 110,000 dlr smt, västvartexporten till England och Holland når upp över 150,000 dlr smt. Den i stort sett nyskapade exporten till Sydeuropa (Frankrike, Pyreneiska halvön och Medelhavet) kan skattas till inemot 90,000 dlr smt.

Återstår så att nämna några ord om trävarurörelsens inverkan på de bygder, som intensivast berördes därav. Vad

---

[1] Carlgren, a. a., s. 43 f.; J. A. Almquist, Graningeverken (1909), s. 54 f.; N. Ahnlund, Sundsvalls historia, 2 (1921), särskilt kapitlen Trävaruhandel och sågverk, Staden mot bruken (s. 234 f.).
[2] N. Ahnlund, Mo och Domsjö verken (1917), Inledning och kap. 1.
[3] Särskilt kapitlet Sjöfart och skeppsbyggeri (s. 278 f.).

först fruktan för skogarnas utödande beträffar, saknas alldeles undersökningar om de äldre avverkningarnas forstliga följder. För närvarande kan man därför endast erinra om att farhågorna icke besannades, det visar de gamla exportdistriktens insatser i 1800-talets trävaruexport. För de bygder, som blevo delaktiga av skogsbrukets uppsving, betydde detta givetvis en sporre till ny och stark utveckling. På ett område, befolkningsrörelsens, kan man tack vare Wohlins undersökningar tydligt urskilja detta.[1] Den normala hemmansklyvningsgränsen var ju i Sverige satt till $^1/_4$ hemman. Nu råder emellertid det till synes paradoxala förhållandet, att de bäst lottade jordbruksbygderna längst funnit sig till rätta härmed, medan en mycket större hemmansklyvning tidigt måste tillåtas i många i jordbruksavseende ganska vanlottade bygder, såsom bergslagerna, Övre Dalarna, skärgårdarna o. s. v. Anledningen är tydligen, att $^1/_4$-hemmanet med äldre jordbruksteknik ganska nära motsvarat existensminimum, om man skulle leva blott på jorden.[2] Men om man — såsom fallet var i de nyss uppräknade bygderna — ägde tillgång till avsevärda biförtjänster, blev även ett mindre jordbruk ett ovärderligt stöd för hushållet. Nu höra emellertid de distrikt, som först berördes av trävaruexporten, också till dem, där behovet av ökad hemmansklyvning tidigt gjorde sig gällande. Det var så både i skogstrakterna mot norska sidan och i Småland.[3] Klarast ligga för närvarande förhållandena i västra Värmland. Här tillstaddes redan 1688 ända till 10 och 1723 ända till 12 åbor på hemmanen. Men utvecklingen lät ej hejda sig därmed; på 1720-talet talas det om 40, 80, ja ända till 100 åbor — varvid man dock ej får glömma, att hemmanen i skogsbygderna stundom hade en fantastisk areal. Frågan drogs år 1723 inför riksdagen av Karlstads och Kristinehamns ombud, L. J. Ringer. Dennes inlaga har av Wohlin karakteriserats som en av de mest representativa sammanfattningarna av den restriktiva jordstyckningspolitikens syn-

[1] N. Wohlin, Den svenska jordstyckningspolitiken i de 18:e och 19:e århundradena (1912).

[2] Ibdm, s. 536—540.

[3] Ibdm, s. 67 f., samt angående Kalmar län, där ingen specialundersökning för skogs- och och brukstrakterna i norr finnes, s. 83. I Kronobergs län, varest olika näringar samverkade till resultatet, var behovet av ökad hemmansklyvning starkt; se s. 86 f.

punkter. Speciellt för västra Värmland förutspår han ett snart utödande av skogarna, »deras endaste visthus», och som följd härav en allmän pauperisering. Att en inlaga som denna kom till, berodde på att städerna som nämnts ännu vid denna tid hade svårt att mottaga allt allmogens timmer och därför alltjämt strävade efter att begränsa avverkningarna. Här gick man beslutsamt till botten med problemet. Om skogsbruket drivit fram folkökningen, drev denna sedan lika obönhörligt fram ökade avverkningar.[1] Från denna synpunkt faller en mycket allvarlig belysning över gränsspärren mot Norge. Den lilla Örekilsälven kunde aldrig förmedla en avsättning, som uppvägde det förlorade. Det dröjde ej heller länge, innan den pauperisering, man fruktade, i avskräckande former hemsökte just gränstrakterna. Och på 1800-talet blevo de ett av våra mest utpräglade emigrationsdistrikt.[2]

Ett kapitel för sig utgör den politiska återspeglingen av den oro, trävarurörelsens genombrott väckte till liv i orterna. Först kom en reaktion i skogsbesparingens tecken, kulminerande i 1734 års skogsordning, så en tydlig strävan till utjämning vid riksdagen 1738—39. Småland slapp då sin förhatliga nya jägeristat.[3] 1739 års förklaring till skogsordningen avlägsnade flera av dennas i allmogens dagliga hushållning mest irriterande överdrifter.[4] Och framför allt, 1739 års föreskrifter om finbladiga sågar betrakta, vägledda av handelsbalansens tydliga vittnesbörd, trävaruexporten ej enbart ur försörjnings- utan även ur handelspolitikens synpunkt.

---

[1] Ibdm, s. 68 f., 545 f.

[2] Ibdm, s. 546 f.; Emigrationsutredningens bygdeundersökningar (Bil. 8. särskilt Vedbo och Nordmarks härader af Ernst Lundholm, 1908). Beträffande bygdeundersökningarna bör märkas, dels att dessa av naturliga skäl ej beaktat trävaruexportens tidiga utveckling väster än Klarälven, dels ock framförallt, att deras statistik kommit att låta den excessiva jordstyckningen framstå som en alltför sen och onormalt hastigt förlöpande process. Anledningen härtill är, att sifferuppgifterna hämtats från jordeböckernas redovisning av den legala hemmansklyvningen och ej från mantalslängdernas redovisning av den faktiska bebyggelsen. För Nordmarks härad upptagas sålunda 1750 275, för Vedbo 446 hemmansdelar (Lundholm, s. 12). Hushållen (rökarna) i Nordmarks härad voro samtidigt enligt landsboksverifikationerna (fol. 5.561) 1.424, medan antalet mantalsskrivna husbönder i Vedbo härad 1750 utgör 1.481 (kammararkivet). Den senare forcerade legala hemmansklyvningen framstår alltså som en anpassning efter en tidigare fullt utpräglad befolkningstillväxt.

[3] K. brev 5 dec. 1738, även avseende Södermanland. Jfr Skogsstyrelsens berättelse (Sveriges officiella statistik, Q 1), s. 29.

[4] B. Boëthius, Ur de stora skogarnas historia (1917), s. 78—79.

En erkänd jämbördighet med andra näringsgrenar framskymtar här för skogsbruket som en möjlighet tack vare de föregående årens genombrott.[1]

[1] Riksens ständers brev d. 11 oktober 1738 med föreskrifter angående brädhandeln och sågverken, som slutligt expedierades genom K. brev d. 23 februari 1739 ang. brädhandeln, har visserligen, som jag på annat ställe hoppas kunna visa, med orätt betraktats som grundvalen för de norrländska stockfångstprivilegierna. Men som en den tillbakasatta sågverksrörelsens »Magna charta» åberopas 1739 års föreskrifter med allt skäl i den följande tidens handlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett hittills okänt Birgitta-officium.

Nedanstående Birgitta-officium med Vita påträffade jag aren 1927 i Biblioteca Laurenziana, Florens, i en papperscodex signerad Gadd. XCVII, italiensk handskrift från 1400-talet i format fol. min. Förste arkivarie Bååth, som jag visat otostatkopian, uppskattar skriften till senast Sixtus IV:s tid 1471—84) med begynnelsebokstäverna i arkaiserande stil.

Vad själva texten beträffar har jag försökt återge den så noggrant som möjligt och icke ansett det vara min uppgift att rätta den språkligt eller ens ortografiskt. Endast några grövre felskrivningar har jag korrigerat med angivande i not av handskriftens form.

Kommemorationen efter biografien har antagligen från början ej tillhört officiet men är här nedskriven samtidigt och med samma handstil. Den är identisk med de suffragier till S. Birgitta jämte vesperbön, vilka återfinnas i *Officia propria sanctorum et aliarum festivitatum ordinis salvatoris,* Lissabon 1690, s. IX. Antifonen till magnificat (i vespern) utgöres av slutstrofen i Birgerus Gregorii's sekvens »Insistentes cantilenae» ur hans officium »Birgittae matris inclitae»,[1] bönen »Deus qui ecclesiam tuam» trycktes i Rom redan så tidigt som 1485 *(Onus mundi)* och går igenom så gott som all senare uppbygglig Birgitta-litteratur.

Hymnerna och Vita tyckas vara okända för Birgitta-forskningen. Så är även fallet med den versus »Christe cum sponsa Brigida» och tillhörande responsum, vilka här sägas skola inskjutas i st. f. den vanliga inledningen, ävensom versus »Cuncta mea crimina» med responsum. Bönen »Domine Jesu Christe, verus deus et homo» såväl som den tacksägelsebön »Has oras, spes unica», som är ämnad till avslutning för de kanoniska timmarna. har jag ej heller kunnat återfinna annorstädes.

Att en skildring av Birgittas liv följer omedelbart efter hymnerna för de kanoniska timmarna, kan ej vara en tillfällighet. I själva verket är den ett moment i officiet, vilket ju redan

[1] Att kommemorationen i *Officia propria* är hämtad från Birger Gregorii, är påpekat av R. Geete i Samlaren 1903, s. 27.

framgår därav, att den har sin plats mellan hymnerna och kommemorationen. »Gratiarum actiones» slutar nederst å fol. 44 v och Vita börjar å fol. 45 r i omedelbar följd och med samma stil. Skulle vi möjligen här ha att göra med vad H. Schück i »Meddelanden från litt.-historiska seminariet i Lund»[1] kallar en helgonhistoria, omfattande alla officiets hymner, versus, antifoner, böner etc. jämte den lectio spiritualis, som utgöres av helgonets biografi? Schück har i ovannämnda uppsats förenat Nicolaus Hermannis Birgittabiografi med hans translationsofficium, Rosa rorans, dit den rätteligen hör. Det märkliga med Laurenzianas Birgitta-officium är dock, att där också Vita är avfattad på rytmisk, rimmad meter. Det har sitt intresse att iakttaga, att strofernas antal, om man undantar den lilla invokationen i början, äro nio eller lika många som helgonlektierna på helgonens högtidsdagar vid denna tid. Dock innebär en metrisk, rimmad lektie en oöverkomlig svårighet; jag känner ingen motsvarighet från annat håll.

Riktigheten av Schücks tolkning av den liturgiska termen historia har bestridits av R. Geete i hans *Jungfru Marie örtagård.*[2] Geete vill göra gällande, att historian endast betecknar den »metriska, huvudsakligen sjungna delen» av officiet. Redan på Gregorius VII:s tid skall historia ha haft den »inskränktare betydelsen». De två exempel Geete drar fram synas mig dock långt ifrån övertygande och bevisa ej avgjort den konträra motsats mellan historia och legenda, som Geete vill läsa ut.[3] Geete har också lämnat Schücks exempel obeaktade, blott med den anmärkningen, att ordet »någon gång, undantagsvis» begagnats såsom liktydigt med det vidsträckta begreppet officium, alltså även omfattande läsningarna.

Schück har även två exempel från svensk forskning, vilka visa, hur där det ifrågavarande begreppet länge orsakat tveksamhet. Det ena är hämtat från Benzelius, som säger om Brynolphus' Historia S. Helene: »Suspicor autem vitam b. Helene sive historiam nihil diversam esse ab hymno laudibus Helene dicato — — — — — Abusiva haec acceptio vocis multis nostra memoria errandi ansam dedit.» Det andra är ett citat från Annerstedt, vilken om Birgerus Gregorii's Historia S. Birgitte säger: »hanc autem historiam nihil nisi hymnum metricum esse iam reverend. Benzelius demonstravit.»

---

[1] Lunds universitets årsskrift 1892.

[2] Svenska fornskriftssällskapets samlingar, 30, Sthlm 1895, s. LXXV, noten.

[3] »In octava paschae *historiam* 'Dignus es domine' et *Apocalypsin* [ɔ: dagens legenda] iuxta ordinem incipimus» (ur ett av Gregorius VII:s påbud). »Dominica prima nouembris cantabitur *hystoria* 'Vidi dominum' et legitur *Ezechiel* usque ad adventum domini» (Brev. Linc.). Man kunde ur dessa Geetes exempel likaväl draga slutsatsen, att begreppet historia här har Schücks vidsträckta mening men med den inskränkning eller det tillägg som särskilt angives. Dessutom — ej alla helgonofficier hade de nio lektier, som var det vanliga vid denna tid. Ofta inträffade ju även s k. concursus, två festdagars sammanfallande.

Katolsk liturgisk forskning bör här kunna ge en säker ledning. Ett modernt liturg. lexikon av Joseph Braun[1] kastar ett oanat ljus över saken. Enligt denna auktoritet har termen ej mindre än fyra betydelser. Jag anför Braun in extenso: »*Historia,* im mittelalterlichen Sprachgebrauch 1) die der H. Schrift, den Passionarien, und Legendarien entnommenen Lesungen des Off[iziums] 2) die auf diese Lesungen folgenden, inhaltlich die in ihnen enthaltenen Gedanken aufnehmenden und fortspinnenden Responsorien 3) alle im Antiphonar enthaltenen, nicht lediglich rezietierten Teile des Off[iziums] 4) die Reimoffizien des späteren M[ittel]alt[ers] (historiae rhytmiacae, rhytmiatae, rimatae).» I sista fallet har alltså historia den betydelse Schück ger det, då ju till ett fullständigt officium även hörde lektierna. I denna mening är vårt officium i sin helhet en historia, ehuru ej fullständigt utförd. I tredje fallet tyckes begreppet någorlunda motsvara det innehåll Geete ger det. I första fallet har historia tydligtvis sin ursprungliga betydelse och är detsamma som lektien, vare sig den sedan är hämtad ur Bibeln, ur martyr- eller helgonlegenden. Den är vid de två sista eventualiteterna = en martyrs eller ett helgons biografi eller Vita.

Återstår betydelsen under 2), vilken jag tills vidare lämnar, för att återgå till Laurenzianas Vita. Den kan, sade vi, på grund av sin bundna form knappast ha varit en lektie. Söka vi efter jämförelsematerial från medeltiden, ha vi ett mycket stort sådant från svenska kyrkor och kloster i Klemmings samling av latinska sånger.[2] Vi ha där under överrubriker sådana som In festo Sancte Birgitte, De Sancta Birgitta, Historia sancti Nicolai, In festo Sancti Joseph ett visst slags »hymner» med »strofer», som bestå av antifoner, responsorier, versus etc. Vi ha här oförtydbart att göra med stycken ur officiet. I Klemmings redaktion är uppställningen denna. Under rubriken *Hymnus* kommer först ett skiftande antal vanliga strofer. Därefter följer under samma överskrift men med en liten marginalrubrik en *magnificat-antifon*, som bekant ett moment i vespern, här naturligtvis i vigilievespern kvällen före helgonets festdag, ty nästa lilla marginalrubrik är *Ad matut. Invitator.* Därefter följer understundom en ny fetstilsöverskrift *Hymnus* med några strofer och därefter — eller också omedelbart efter invitatoriet i den första »hymnen» — marginalrubrikerna *In j noct., In ij noct., In iij noct.*, var och en med tre antifoner och tre responsorier, de senare ev. med var sin versus. »Hymnen» brukar avslutas med en eller flera antifoner till laudes, matutinens sista segment. Dessa Klemmings »hymner» äro naturligtvis delar av resp. officier, tillhörande vespern och matutinen t. o. m. laudes. Hymnerna äro där endast två underordnade moment. De tre noktur-

[1] J. Braun, Liturgisches Handlexikon, Regensburg 1924.

[2] Latinska sånger, fordom använda i svenska kyrkor, kloster och skolor. 1. Sveriges helgon, Sthlm 1885. 2. Fremmande länders helgon, Sthlm 1887.

nerna och laudes äro matutinens huvudavdelningar. Varje nokturn har tre psalmläsningar med antifoner och tre helgonlektioner med responsorier och versus.

Det är innehållet i dessa responsorier, som fört mig på den tanken att jämnställa dem med vår Vita. De äro i likhet med legenden dels berättande, dels glorifierande. Understundom överväger den ena karaktären, så att somliga responsorier äro övervägande lyriska, andra mera biografiska. Det måste väl också vara på grund av deras sistnämnda karaktär, som de i liturgien kommit att kallas historia, den andra betydelsen av detta ord i Brauns definitioner och väl = Vita. Förutsatt att vår Vita är en historia i denna mening, är möjligen den lilla invokationen i början matutinens invitatorium. De följande nio stroferna äro då de nio responsorierna till de nio helgonlektierna. Möjligen ha de sista verserna i varje strof tjänstgjort som versus. Antifonerna ha i så fall varit att söka i ett särskilt antifonarium.

Till frågan om vem som kan vara författare till ifrågavarande officium, ger oss handskriften ingen ledning. Beskrivningen på Birgittas fädernesland visar tydligt, att förf. är att söka långt i söder. Men om vi här ha ett Birgitta-officium, som söker sin författare, så kan det ha sitt intresse att veta, att vi också ha en Birgittabiograf som söker sitt opus. Jag syftar på Johannes Buaeus' antagande, att också biskop Alfonsus av Jaën skulle skrivit en Birgittavita. Johannes Buaeus citerar[1] en Vita B. Clarae Pisanae, där det omtalas, hur Alfonsus »episcopus, olim S. Birgittae confessarius», vid ett besök i Pisa av en viss Petrus, biktfader till den unga Clara, sammanfördes med flickan, som då redan var känd för sin fromhet. Hon tillhörde en mycket förnäm familj (familia praenobilis), vid namn Gambacorta, och var dotter till en stadens capitaneus. Alfonsus erfor Claras brinnande önskan att tjäna Gud genom att iakttaga S. Dominici klosterobservans, och Vita B. Clarae fortsätter om Alfonsus: »Non modo abducere eam a sancto proposito conatus non est, sed etiam ad ejus prosecutionem hortatus, proposito S. Birgittae exemplo: *quod ut ipsa cognosceret melius et imitaretur ardentius, vitae ejus descriptam historiam eidem reliquit.* Acceptauit gratanter donum et concilium Clara, exindeque erga Sanctam pientissime affecta eam cepit habere et colere specialem suam advocatam, multisque ab ea gratiis cumulata, *prima instituit, ut de Sanctae Birgittae vita atque virtutibus sermo Pisis publice haberetur; et in ejus monasterio usque hodie celebratur quotannis ipsius festum.*» Så långt Via B. Clarae Pisanae.[2] Johannes Buaeus däremot fortsätter: »Quorsum Alphonsina haec S. Birgittae Vita evaserit, aut quibus latebris delitescat, si quando exstiterit, divinando non sum: at illius jacturam utcumque fortasse resarciunt.

[1] Acta Sanctorum, Octobris Tomus IV, s. 370.
[2] Acta Sanctorum, Aprilis Tomus II, s. 506.

uae de S. Birgitta alibi idem Alphonsus scripta reliquit — — —
- —; ac fortassis S. Birgittae Vitam quidem, sed ab alio scrip-
m, S. Clarae dederit evolvendam.»

Alfonsus har alltså lämnat Clara »Birgittas livs historia» vitae ejus descriptam historiam), men som Buaeus framhåller ramgår ej av ordalagen, om härmed menas en av Alfonsus själv ller av någon annan författad historia. Märkliga äro ju också e följande notiserna om, huru Clara hade Birgitta som sin speiella förespråkerska hos Gud och, sedan hon överhopats med nnestbevisningar av helgonet, genomförde, att i Pisa offentligt redikades om Birgittas liv och förtjänster. Då det säges, att Birgittas fest varje år firades i hennes kloster, bör ju detta ha kett just med ett officium.

För antagandet att Alfonsus skulle haft något med vår Vita tt skaffa, talar möjligen det stora intresset för Birgittas uppenbarelser, vilka han ju varit med om att till vissa delar redigera. Av uppenbarelserna nämnas endast 7 böcker, varför Vita måste ha avfattats relativt tidigt. Mot antagandet att Alfonsus skulle vara författaren, talar avgjort omnämnandet av Birgittas kanonisation, som ju inträffade 1391, medan Alfonsus dött redan 1388.[1] Det återstår, om Vita skall kunna förknippas med Alfonsus' namn, endast den möjligheten, att den består av senare skrivna responsorier till en av Alfonsus författad prosaisk Vita. Efterforskningar i pisanska arkiv kunde möjligen vara inbringande.

Incipit **Breue offitium ad Reuerentiam Beate Brigide** cotidie cum denotione dicendum.

Primo igitur in qualibet hora canonica cum mente suspensa in loco de [·]deus in aiutorium meum intende[·] premitendum est cum Signio [!] crucis + hunc versum sequentem videlicet

Versus Christe[2] cum sponsa Brigida
adjuare me festina,
Responsum Et cum Maria florida
salutem michi propina.

Pro matutino Innus.

Ave venerabilis
Brigida beata,
mater compassibilis,
sponsa illustrata.
Sis nunc exaudibilis
erga uota facta
dando michi munera
diu ex[s]pectata.

Gloria patri et filio et spiritui sancto. Sicut erat in principio nunc et semper et in secula seculorum. Amen.

---

[1] Häremot talar också, att Birgittas dödsår felaktigt uppgives till 1372. — [2] Handskriften har $\overline{\chi pe}$.

V*ersus* Ora pro nobis, beata mater Brigida,
sponsa Chr*isti* pr*e*electa,
Respo*n*sum Vt ad celestem patriam
sit ip*s*e nobis uia recta.

[Oratio] Domine Jesu Christe[1], verus deus et homo, qui mirantibus animis b*ea*tam Brigidam, nouellam sponsam tua*m*, i*n* tui deifice, dilectionem amore tam santissime copulastj, vt p*er* eam secreta celestia mundo mirabiliter resorans, Ipsius quesumus glori[o]sis meritis et pijs p*r*ecibus co*n*cede, vt, quid quid te inspirante humiliter hac deuote petimus, eficanter consequamur. Qui viuis et regnias[!] cu*m* deo patre i*n* vnitate spir*itus* s*ancti*, deus p*er* o*mnia* secula seculor*um*. Ame*n*.

V Domine, exaudi oratio*nem* mea*m*,
R et clamor meus ad te veniat.

V Benedicamus d*omi*no.
R Deo gratias.

V Cunta mea crimina
per te deleantur.
R Magnia[!] dei munera
i*n* me i*n*serantur[2]. Ame*n*.

Et sic isto modo co*n*cludantur relique ore.

Ad prima*m*

primo versus Chr*iste* cu*m* sponsa Brigida
et cetera ut sup*er*a ad matutinum.

H i n *n* u s.

Nunc sucurre seruulo
i*n* hac ora prime,
infunde michi gratia*m*
celestis medicine.
Tolle cuecordia[3]
anime meschine[4],
c[o]nfouere languidum
pastibus doctrine.

Gloria patri et filio et c*etera* ut sup*ra*.

[Versus] Ora pro nobis, beata mater et c*etera* ut sup*ra*.

Or*ati*o Domine Jesu Christe[1], verus deus et homo et c*etera*.

[V] Domine, exaudi oratio*nem* meam,
[R] et clamor [meus] ad te veniat.

V Benedicamus domino et c*etera*.
R Deo gratias.

V Cuncta mea crimina
p*er* te declara*n*tur
et c*etera* ut sup*ra* ad matutinu*m* p*er* ordinem.

---

[1] yuxe. — [2] inserantur. — [3] Antingen en grecism bildad av [illegible] = ståndaktig, modig, eller möjligen läsarten: et uecordia. — [4] italianism.

Ad tertiam

rsus Chr*iste* cu*m* sponsa et c*etera*.

[Hinnus].

In hac ora tertie
siste[1] claro vultu,
vt raptum i*n* lumine
cu*m* honesto cultu
liberu*m* me sentiam,
ab o*m*ni tumultu
mentis mee aciem:
no*n* sit sine fructu.

reliqua p*er* ordine*m* ut sup*ra* et c*etera*.

Ad sexta*m*

Versus Chr*iste* cu*m* sponsa et c*etera*.

[Hinnus].

Hora sexta Domina
pulcra et p*re*clara
cor meum inlumina,
septiformis ara,
remoue ab anima
cu*n*cta nu*n*c amara,
refoue precordia
ceu! mater cara.

Gloria patrj et filio et c*etera* ut sup*ra*.

Ad nonam

Versus — — — —

[Hinnus].

Corporis et anime
i*n* hac ora none
santitatem tribue
cu*m* illustratio*ne*.
Quidquid p*er* te flagito
i*n* oratio*ne*
exaudiri merear
cu*m* deuotio*ne*.

Gloria patrj et *filio* et c*etera*.

Ad vesp*er*as

Versus — — — —

[Hinnus.].

In hac ora vesp*er*a
p*er* te renouatus

[1] sisbe.

crescant *in* uirtutibus
cunta mei actus.
Jam *in* viru*m* aliu*m*
totus co*m*mutatus
in Chr*isto* tantu*m*modo
sum tra*n*sfiguratus.

Gloria pat*r*j et f*ilio*.

Ad completoriu*m*

V*er*sus — — — —

[Hinnus.].

In hac ora ultima
memorare mei.
Veni, ne tardaueris
venj, sponsa, venj.
Fac michi p*er* gr*at*iam
pro honore dej,
quod peto ex animo:
mis*er*ere mej.

Gloria p[atri] et f[ilio]

Gratiar*um* Actio*n*es p*ro* co*n*clusionem horar*um* o*m*-*n*ium.

Has oras, spes unica,
suscipe gratanter.
Quas horo nu*n*c annue
michi festina*n*ter.
Sanitate*m* pectitam
tribue jocu*n*danter,
vut se*r*uire Chr*isto*
valeam gloria*n*ter.

Gloria pat*ri* et *cetera*.

[Versus] Cu*n*cta mea crimina et *cetera*.

Incipit **Vita Beate Brigide sub modo laudis rithmice** *com*posita sub breuitate[1] de multis pauca inserta et *cetera*.

Sponsa benigna, suscipe
nu*n*c odas te beantes.
Audi vota magnifice
te pro memorantes.
Tu es sponsa chr*ist*ifera
magne opinionis,
annue nu*n*c p*re*camina
nostre deuotio*n*is.

Dei de deo caritas
nostrj saluatoris,

[1] breuitatis; i så fall skulle dock ett ord vara utelämnat efter genitivformen.

exuberans in gratias
stillauit gutta roris.
Ex ultimis[1] climatibus
micuit[2] grandis stella,
ubi magnis algoribus
crematur tota terra.
Hec nominatur Brigida
Suetie de regnio [!], —
ubi lingua est arrida,
ut sicco nostra ligno, —
supra, quam dator claruit
omnium gratiarum,
karismatumque tribuit
omnium profetarum.

Hec exorta nobiliter
ex stirpe[3] magniatorum [!]
procreauit[4] similiter
filios gaudiorum.
Hec omnem staturam habuit.
Sapiens perfectum
sicque docere studuit
uirum suum dilectum.
Quamquam martir non ex[s]titit
nec similiter virgo,
tamen ut sponsa meruit
nominarj a Christo.
Hec mundo erat mortua
et suspensa in celis,
virtutibus perspicua,
ut clareret in terris[5].

Pergit ad Apostolum
feruida caritate,
instruit suum sotium
perfecta castitate.
Sed post reditum pariter
vir moriens ex[s]pirauit,
ex qua morte se leniter
doluisse probauit.
Tandem sum[p]tis viribus
gratias deo egit.
Ex tunc cum sum[m]is plausibus
accuriens[!] Christo pergit
que, dum esset iuuencula,
uiderat crucifisum,
et post virj funera
adhesit[6] in inmensum.

Post hec beata Brigida
uirtute iam subcinta[7]
pro Christo spargit omnia
et Romam pergit ita.
Qurrit per santuaria
nil iam curans de mundo,
magnia[!] jnuenit premia
ex corde[8] tunc profundo.

---

[1] exultimis. — [2] eller mituit. — [3] extirpe. — [4] pro creauit. — [5] in-
is. — [6] ad hesit. — [7] sub cinta. — [8] excorde.

Sotiata nobiliter
penite*n*tiam egit.
Denuo mirabiliter
Chr*istus* eam elegit.
Et secretis celestiu*m*
sic fuit i*l*lustrata,
ut iam corda fideliu*m*
fueri*nt* stupefacta.

Mira*ns* et ip*s*a nimium
de tanta visione,
ad celos gira*ns* animum
tu*n*c i*n* oratio*n*e
ad Chr*istum* ait: d*omi*ne,
hec e*st* gr*ati*a tua,
unde michi mis*er*ime
refundis dona tua:
ego vile[1] tuguriu*m*
tu domus p*er*munita,
tu p*r*emiator virginu*m*
et ego sum polluta.
Chr*istus* ait de virgine:
su*m*psi humanitate*m*,
nu*n*c sum*mo*[2] te de puluere
i*n* mea*m* voluntatem.

Septem post hec volumina
*com*pilauit libror*um*,
in qua[3] magnia [!] misteria
secreta su*nt* celor*um*,
obscura ab jnitio,
que nemo declarauit,
Chr*istus* ex ore[4] p*ro*p*r*io
sibi elucidauit.
Ibi su*nt* euangelij
obscura queq*ue* clara,
et asp*er*a judicij
*pro*funda et amara.
Plura jndicibilia
et amiranda multu*m*,
hec et scripsit[5] et alia
i*n* omne*m* terre cultum.

Hec e*st* p*r*ecept[i]o d*omi*nj.
P*r*etendit ad Sepulcru*m*
cum labore multiplicj
acresciens[!] sibi lucru*m*,
miranda a nostris siculis[6]
post i*l*lustrationem.
Rome redit amabilis.
Capit dormitione*m*,
Chr*istus* sibi aparuit
tu*n*c i*n* humanitate,
dona gratanter annujt
ex sua bonitate.
In santor*um* colegio
post acta mira valde

[1] vilis. — [2] eller utan avseende vid förkortningstecknet: sumo. — [3] inqua. — [4] exorc. — [5] eller *con*scripsit. — [6] för seculis.

ascribitur; deuotio
augetur usquequaque.

Tricen[t]j erant numerj
mille septuaginta
duo an*n*orum d*omi*nj,
quando hec benedicta
migrauit die tertio —
Chr*ist*o sic *pre*dicente —
julij i*n* vigesimo.
Turba inspitie*n*te[1]
in sequenti adio[2]
vigesima bis quarta[3]
de Roma tu*n*c cu*m* gaudio
Vanstena[!][4] fuit tra*n*slata.
Septimo i*n* catalago[5]
octobris iusta iura
santor*um* fuit splendido
scripta hec mane pura.

Gloria i*n*efabilj
sit redentorj Chr*ist*o,
qui mundo criminabilj
subuenit modo isto.
Nam misit his te*m*poribus
ex ore[6] suo verba,
principibus minoribus
iniunt terrena.
Per tubam sua*m* Brigidam,
mirabilem verace*m*,
pecantibus iustitia*m*
promitit, bonis pace*m*.
Gratiam nobis tribuat
iam Brigida orante,
et vnitatem conferat
et nu*n*c et cras et ante. Ame*n*.

In comemoratio*n*e[7] beate Brigide

Antiphona ad mag*n*ificat
O Brigida, mater pia,
contristatis i*n* hac uia,
pia da remedia.
P*er* hoc tenebrosum mare
duc nos que posimus clare
videre celestia.

V*ersus*
Ora pro nobis, beata mater Brigida,
sponsa Chr*ist*i p*re*electa,

Respo*n*su*m*
vt ad celeste*m* patria*m*
sit ip*s*e nobis uia recta.

Oremus.

Oratio
Deus qui eclesiam[8] tuam p*er* beata*m* Brigida*m* sacris jn-
uminare dignatus es consiliis [et] exemplis, co*n*cede propitius eius i*n*tercesio*ne*,

[1] för inspiciente. — [2] Fil. lic. Alf Lombard har lämnat mig följande tolkningsförslag: 1. insequente adio = (med förutsättning att här föreligger en italianism, varvid dock förvisso accenten vållar svårighet för rimmet) a) a Dio = (i det hopen) följde (henne på hennes väg) till Gud; b) addio = (i det hopens) farväl följde; 2. jfr ev. adius = testis, aidus = adjutor (Du Cange)? — [3] randanmärkning: XXVIII majj. — [4] bör väl vara Vanstena*m*, men förkortningstecken saknas. — [5] randanmärkning: VII octobris. — [6] exore. — [7] Incomemoratione. — [8] texten har celeste.

ut que pro nostris purgandis excesibus clementer [ei] reuelasti[1], deuotis me-tibus exequamur. Per dominum nostrum Yhesum Christum. Qui tecum u- et regniat in unitate spiritus sancti, deus per omnia secula seculorum. Am

Antiphona ad benedictus	O sponsa Christi, redolens ut mirra suauissima, errorj nostro condolens, patrona sis tutissima.

Sara Ekwall.

Landsförvisningen av de svenska oppositionsledarna 1362—63.

Visbykrönikan berättar, att konungarna Magnus och Håkan efter sin försoning 1362 landsförvisat alla de ädlingar, som föregående höst förmått den senare att taga sin fader till fånga, nämligen biskop Nils av Linköping, drotsen Nils Turesson, Karl Ulvsson av Tofta, Karl Ulvsson av Ulvåsa, Erik Karlsson, Bengt Filipsson, Bo Jonsson »och åtskilliga andra». Efter att ha övervintrat på Gotland begåvo sig dessa herrar omedelbart efter påsk (1363) till hertig Albrekt av Mecklenburg i Wismar.[2] Även i *Rimkrönikans förbindelsedikt* omtalas en landsförvisning av ett antal stormän men i annat sammanhang, i det att episoden här ingår i den bisarrt förvridna och utstofferade redogörelsen för 1361 års beskickning till Nordtyskland: sedan de svenska sändebuden på hemväg i sällskap med »jungfrun» (Elisabet av Holstein) tillfångatagits av Valdemar Atterdag o- tack vare den mecklenburgske hertigens väpnade ingripande åter kommit på fri fot, infunno de sig tillsammans med de tolv andra rådsherrar, som bekräftat deras underhandlingsfullmakt, h- konung Magnus för att framställa förmaningar och förebråelser. Konungen lät då fördriva dessa »de tjugofyra bäste i riket» och lägga dem biltoga. De begåvo sig alla till Rostock, och de tolv sändebuden uppsökte hertig Albrekt för att underkasta s- de repressalier, han kunde finna för gott att utkräva, men bl- av honom nådigt bemötta och togos jämte sina tolv olyckskamrater i hans beskydd.[3]

Går man däremot till de tyska källor, som redogöra f- omständigheterna vid konung Albrekts inkallelse, nämligen *Libellus Magnipolensis* och K o r n e r s krönika — av vilka de senare här i huvudsak bygger på den förra — så finner man ingenting om en landsförvisning. Där heter det, att efter bröllopet mellan konung Håkan och Margareta Valdemarsdotter seglade de svenska herrar, som »hade rätten och äran kärare

---

[1] reuelastis.
[2] *SRS* I: 1, s. 44.
[3] *SFS* XVII: 1, s. 181 ff.

onungens nåd», över till Tyskland och ställde sig med slott ch län till den förorättade greve Henriks av Holstein förfoande. De namn, som uppräknas, äro desamma som i Visbyrönikan med undantag av Karl till Ulvåsa och Bengt Filipsson nen med tillägg av biskop Tomas av Växjö.[1]

I den senare historieskrivningen har uppgiften om landsförisningen merendels oreserverat återgivits, vare sig episoden atts i direkt samband med underhandlingarna om den mecklenurgska tronkandidaturen eller icke. Först Styffe har ramhållit, att rimkrönikans berättelse är »utstyrd med diktade illsatser» och att även Visbykrönikans framställning synes tviełaktig i fråga om vissa av de namngivna landsflyktige, då samida urkunder visa, att Bengt Filipsson den 1 febr. 1363 befann sig i Strängnäs och Nils Turesson den 29 juli s. å. i Viborg samt att Karl Ulvsson av Tofta ännu den 28 sept. s. å. kallade sig lagman i Uppland. I huvudsak finner Styffe likväl berättelsen grundad, och han bestrider således icke, att en landsförvisning verkligen drabbat åtskilliga herrar.[2] En starkare skepsis kommer till synes hos P. A. Munch: utan att absolut frånkänna uppgifterna om förvisningen varje grund håller han dock för mest sannolikt, att Magnus icke utfärdat någon »formlig fredlöshetsförklaring» utan herrarna av fri vilja rest till hertig Albrekt för att förhandla om hans sons upphöjelse. Slutsatsen grundas på en detaljkritik av framställningarna i rimkrönikan och Visbykrönikan, som emellertid beträffande den senare utgår från en påtaglig vantolkning, då Munch ur dess ord utläser, att landsförvisningen skulle skett *omedelbart* efter konungarnas försoning. Utöver hänvisningen till ett par av de av Styffe anförda urkunderna framför Munch dock häremot inga argument av betydelse.[3] Schäfer framhåller, att ingen hänsyftning på några biltoga stormän finnes i de från dec. 1362 härrörande båda skrivelserna från konung Magnus, resp. Visby, till hansestäderna.[4] Strecker slutligen invänder mot Visbykrönikans framställning, att medan konung Magnus före sin förlikning med Valdemar Atterdag icke kunnat vara i stånd att förjaga rikets mäktigaste herrar, skulle de senare *efter* denna förlikning näppeligen begivit sig till Gotland, som då icke skulle utgjort någon lämplig tillflyktsort för dem, vare sig det legat under svenskt eller under danskt välde. Berättelsens faktiska underlag ser han i den av

---

[1] *SRS* III: 1, s. 195, 207. Beträffande dessa båda källors inbördes förhållande se Anderssons nedannämnda avhandling, s. 215 ff.

[2] *BSH* I, s. XXXIV, anm. Om de åberopade urkunderna se vidare nedan.

[3] Munch, Det norske Folks Historie, II: 1, s. 741 anm. Samma tolkning av Visbykrönikans ordalag framträder hos Annerstedt, *SRS* III: 1, s. 195 anm. v, och Erslev, Dronning Margrethe, s. 37.

[4] Schäfer, Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark, s. 403, anm. 3.

de tyska källorna omtalade resan, som sedermera i traditionen omtolkats till en landsförvisning.[1]

I flertalet av de nyare arbetena, som beröra problemet, har Visbykrönikans berättelse, trots den sålunda framkomna kritiken, accepterats som åtminstone i huvudsak tillförlitlig.[2] Den negativa uppfattningen har emellertid ånyo fått en tolk i den författare, som senast yttrat sig i ämnet, Ingvar Andersson. Med utförlig motivering hävdar han, att uppgiften om en landsförvisning motsäges av urkunderna och saknar stöd i de berättande källor, som ligga händelserna närmast i tiden, varför den »synes böra förvisas från historiens område».[3] En mera ingående prövning av materialet skall visa, att denna förkastelsedom icke får godkännas som sista ordet i tvistefrågan.[4]

Det parti av Visbykrönikan, där den omstridda berättelsen återfinnes, består, som Erslev i en betydelsefull undersökning först framhållit, ej av annalistiska uppteckningar utan av en pragmatisk framställning, där de stora dragen av de nordiska rikenas historia under 1300-talets senare hälft skisseras och de särskilda tilldragelserna infogas i sitt allmänna sammanhang.[5] En verklig värdesättning av krönikan måste då givetvis i första hand gå ut på att skilja författarens subjektiva förklaringar och kombinationer från de positiva meddelanden, han hämtat ur tradition eller skriftliga källor, och därnäst på att närmare fastställa dessa notisers proveniens.[6] I sin helhet kan uppgiften icke lösas annat än i och genom den mera omfattande utredning av relationerna mellan de svenska medeltidsannalerna inbördes såväl som mellan dem och Ericus Olais krönika, som ännu är ett ouppfyllt önskemål. På enskilda punkter torde man likväl kunna nå till tämligen säkra slutsatser. Erslev anser att den gotländske gråbroder, som omkring 1410 nedskrivit Visbykrönikan i sitt klosters kalendarium, för tiden efter 1350 icke i större omfattning haft äldre uppteckningar att tillgå utan huvudsakligen meddelat sina egna och sina samtidas hågkomster.[7] Mot denna åsikt kunna emellertid åtminstone på ett ställe resas

---

[1] Strecker, Die äussere Politik Albrechts II. von Mecklenburg, s. 299 f.

[2] Se särskilt Brilioth, Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414, s. 24, anm. 5, där Styffes argument i korthet bemötas, och Tunberg, Äldre medeltiden, s. 267.

[3] I. Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436, s. 232 ff., jfr s. 197 f.

[4] Sedan denna uppsats nedskrivits, har E. Nygren i sin recension av Anderssons avhandling, Scandia 1929, s. 89 ff., med kortfattad motivering opponerat mot A:s uppfattning på denna punkt (s. 105 f.).

[5] Kr. Erslev, Studier till Dronning Margrethes Historie, i *DHT* V: 3, s. 333 ff., särsk. s. 345.

[6] Jfr Erslev, a. a., s. 352: »Alligevel er det klart, att der ikke kan tillægges hans Angivelse af Aarsagssammenhængen *den samme Grad* af Sikkerhed som hans egne eller andres Aarsnotitser» etc.

[7] A. a., s. 343, 349.

iplomatiska indicier åberopas. Överst på sidan 48 i handskriften ses:[1]

»Albert*us* igit*ur* rex swecie scania*m* et halla*n*dia*m* sibi ugare] ac r*e*gno swecie s*u*biuga*r*e desidera*n*s» etc.

De inklamrade bokstäverna äro behandlade med något blekingsmedel, men ej alldeles utplånade. Här föreligger alltså ett ittat skrivfel av ett slag, som är karakteristiskt för mekanisk vskrivning: en haplografi, uppkommen genom att avskrivarens ga i förlagan irrat från *bi* i »sibi» till *bi* i »subiugare». Enart härav är det tydligt, att Visbymunken använt en skriftg källa för Albrekts regeringstid. Har han ur denna hämat även landsflyktsberättelsen, helt eller delvis? Svaret ges vid n jämförelse med Ericus Olais krönika.

Det faller omedelbart i ögonen, att Ericus, som ju mestaels följer rimkrönikan, även övertagit dess skildring av brudämtningen i Tyskland och stormännens landsförvisning men essutom inarbetat vissa med Visbykrönikan överensstämmande etaljer. Dessa äro: 1) tillfångatagandet av konung Magnus 361, 2) namnlistan över de förvisade, 3) uppgiften, att de överintrat på Gotland och efter påsken begivit sig till Wismar.[2] Men dessa notiser visa i sin formulering sådana skiljaktigheter från de motsvarande i Visbykrönikan, att Ericus Olais direkta egagnande av denna är helt uteslutet.[3] Först och främst nämner Ericus som anledning till Magnus' fängslande blott rådsherrarnas bekymmer över rikets vådliga läge i allmänhet, men illägger: »Tunc tractaverunt cum eodem Haquino, quod acciperet sibi uxorem de Holsatia filiam Comitis. Super quo etiam um tunc regentibus Comitibus relationes et promissiones hinc nde sunt factæ.» Denna upplysning kan ju icke härstamma från rimkrönikan, som ingenting nämner om att Håkans brud tillhörde det holsteinska huset, men icke heller från Visbykrönikan. I denna heter det, att Magnus tillfångatogs, därför att han samtyckt till att Håkan gifte sig med Margareta »contra promissum Consiliariorum regni Comitibus Holsacie factum». Det är uteslutet, att Ericus Olai skulle av denna allmänna hänsyftning på ett löfte till holsteinarna, kombinerad med rimkrönikans tal om giftermålsunderhandlingar med »Mecklenburgs fränka», fått fram sin positiva uppgift. Han och Visbymunken ha här en gemensam källa, som mest exakt återgives av den förre, medan den senare sammandragit förlagans uttryck och på samma gång fyllt

[1] Cod. *B 99*, K. B.

[2] *SRS* I: 1, s. 107 f.

[3] Att Ericus Olai icke använt Visbykrönikan, hävdas som bekant redan av v. d. Ropp (Zur deutsch-skandinavischen Geschichte des XV. Jahrhunderts s. 171 f.), om också med en delvis olycklig bevisföring, som gendrivits av Erslev (a. a., s. 358, anm. 2); samma åsikt uttalas också av den främste kännaren av Ericus Olai och de svenska medeltidsannalerna, arkivarien Nygren, i hans ovan citerade anmälan. Här är det ingen anledning att anföra flera bevis därför än som direkt angå det nu ifrågavarande stället.

ut notisen med en förklaring till konflikten i Kalmar, som uppenbart är gjord på fri hand: den händelse, han anger som orsak, inträffade ju cirka 1½ år *efteråt*.

Vidare nämner Ericus Olai bland de landsflyktige en viss herr »Carolus Antra», där Visbykrönikan har »Karolus de Tuphta». Att den förra formen omöjligen kan ha uppkommit genom felläsning av den senare, säger sig självt och bekräftas till överflöd vid en blick på Visbykrönikans handskrift, som utmärker sig för en stor och ytterst tydlig och lättläst stil. Även här är användningen av en gemensam källa den enda förklaringen: medan Ericus Olai avskrivit dess besynnerliga tillnamn på herr Karl Ulvsson av Tofta, har Visbymunken, som skrev blott några år efter den ryktbare marskens död och visste, vem som åsyftades, insatt den för alla kända och begripliga benämningen.[1]

Det torde alltså vara klart, att de moment i Visbykrönikans landsflyktsberättelse, som även återfinnas hos Ericus Olai, icke låta sig kännetecknas som någon »förvanskad gotländsk lokaltradition» utan gå tillbaka på en äldre, nu förlorad uppteckning; vad som återstår, är de uppgifter om kausalsammanhanget, som man har anledning att skriva på den pragmatiserande krönikörens eget konto. En närmare bestämning av sagda källa är av redan antydda skäl icke här möjlig, men det är åtminstone fullt antagligt, att den bestått av verkliga annalanteckningar, successivt nedskrivna kort efter själva händelserna. Den företagna analysens resultat är i alla händelser ägnat att öka tilltron till vår huvudkällas sakuppgifter, då möjligheten av deras förvanskning genom direkta minnesfel minskats; återstår att se, huruvida det övriga materialet likväl gör det nödvändigt att förklara dem för osannfärdiga eller vilande på missuppfattning av händelsernas innebörd.

A n d e r s s o n har, som nämnt, sökt ett stöd för sin åsikt även däri, att vissa berättande källor från 1300-talets senare hälft *icke* omtala någon landsförvisning; utom den redan nämnda *Libellus Magnipolensis* anför han den med händelserna nära samtida *Libellus de Magno Erici rege* och de isländska *Gotskalksannalerna*. Principiellt sett är ju ett argumentum e silentio föga värt, om icke den källa, som är i fråga, av en eller annan orsak just skulle väntas omnämna det faktum, den i stället förtiger. I detta fall kan det på sin höjd sägas om *Libellus de Magno Erici rege*, att det skulle överensstämma med dess tendens att anklaga konung Magnus för hård framfart mot rådsherrarna. Men då den i övrigt blott ger en högst fragmentarisk skildring av den politiska krisens utveckling och icke heller kan åsyfta att fullständigt specificera konungens förbrytelser mot Gud och riket — den nämner t. ex. intet om att Magnus lät sin son förmäla sig med dottern till rikets glupande fiende Val-

[1] Ett försök att förklara tillnamnet Antra har gjorts av L ä f f l e r i Bidrag till vår medeltida personhistoria 1, *PHT* 1904, s. 63 ff.

demar — så har detta förhållande föga att betyda.[1] Angående *Libellus Magnipolensis* framhåller Andersson själv, att dess tystnad ej kan tillmätas avgörande vikt, då hela dess framställning är tillrättalagd efter syftet att bevisa legitimiteten i det mecklenburgska väldet i Sverige: det är, säger den, de svenska herrarna själva, som till åtlydnad av ett ingånget fördrag erbjudit kronan åt Henrik av Holstein, vilken i sin ordning överflyttat sina anspråk på hertigens av Mecklenburg söner.[2] Men denna tendens — det måste tilläggas — kräver direkt, att författaren förtiger, vad han kan ha vetat om att dessa herrar varit landsflyktiga. För honom gällde det att framställa dem som de mest betydande av Sveriges stormän, vilka i kraft av sina ämbeten och sitt inflytande i allmänhet verkligen kunde tala å *rikets* vägnar, då de förfogade över dess krona; hemlösa äventyrare hade han icke kunnat tillskriva en sådan auktoritet.[3] — *Gotskalksannalerna* omnämna Tysklandsfärden i följande notis: »Foru herrar af Suia riki j Ravdstock j þyuerska land og sottu Albrict son hertuga Mækinborg og flvttv hann til Stock holma. Enn XV þyversker armenn j fyrnefndvm stad forriedv stadin og leiddu hann jnn med m°d°c° manna. Sidan gafv hofdingar leiker og lærder honum kongs nafn.»[4] Formuleringen ger ovillkorligen det intrycket, att de hörsägner om tronskiftet i Sverige, som den isländske antecknaren byggt på, i främsta rummet avhandlat Stockholms övergång till Albrekt; härom berättas ju sensationella detaljer, som icke äro kända från annat håll. Notisen är jämförlig med dem om slaget vid Bannockburn eller slaget vid Sluys:[5] anteckningar om märkliga tilldragelser ute i stora världen, som stå helt isolerade bland meddelandena från den sfär, där annalisten är hemma. Sverige ligger överhuvud icke inom islänningarnas synkrets på samma sätt som Norge eller även Danmark: om tilldragelser och personer i Sverige berättas i dessa annaler blott sällan något, som icke på ett eller annat sätt berör sistnämnda länder. Magnus Erikssons och hans anhörigas öden omnämnas i rätt stor utsträckning, eftersom det där är fråga om den *norske* konungen, Islands egen herre, och hans hus, och härigenom kastas väl ocksä strödda glimtar av ljus över den politiska utvecklingen i Sve-

[1] *SRS* III: 1, s. 15.
[2] A. a., s. 235, 237 ff.
[3] *SRS* III: 1, s. 195: »Manck dessen weren de vromesten, also bisschop Nikolaus von Nykopingen de ertzekentzeler» etc. och längre ned: »Des koren se myt wol bedachtem mode, *also des rykes raed koren* (kurs. här), hertoge Alberde» etc. Andersson har icke lämnat denna stridsskriftens amplifikation av kungamakarna obeaktad, jfr a. a., s. 241 överst, s. 242 överst och den träffande förklaringen s. 240 anm. 3 till framhävandet av deras ämbetstitlar (delvis rent apokryfiska). Att samtidigt hävda, att tendensen går ut på att framställa dem som hjälpsökande (s. 244), är lika inkonsekvent som obefogat.
[4] Islandske Annaler, udg. ved G. Storm, s. 360.
[5] Storm, a. a., s. 343, 351.

rige, men i och för sig är denna icke föremål för något synnerligt intresse.[1] Att annalisten i detta fall skulle funnit det värt att redogöra för Tysklandsresans förhistoria i svensk politik, har man ingen anledning att förutsätta.

Å andra sidan synes ju landsflyktsberättelsen vinna stöd först och främst i rimkrönikan. För **A n d e r s s o n** kommer likväl denna icke i betraktande vid problemets behandling, då han gör gällande, att den blott upprepar Visbykrönikans notis.[2] Bevisningen är följande: för tiden alltifrån slaget vid Gata till och med Margaretas uppträdande visa de båda krönikorna så många och stora överensstämmelser, att det på detta område måste finnas ett samband dem emellan, sannolikt så beskaffat, att de använt gemensamma källor; ett sådant samband måste då föreligga även i fråga om den nu diskuterade uppgiften, fast den är den enda före 1365, där en bestämd överensstämmelse är att anteckna.[3] Häremot måste invändas, att det icke är uppvisat, vari den markanta överensstämmelsen skulle bestå, vilket dock vore särskilt behövligt, när det gäller en uppgift utanför det mera sammanhängande parti, som vittnar om krönikornas släktskap. Blotta meddelandet, *att* en landsförvisning försiggått, är icke mera bevisande för samhörigheten än exempelvis meddelandet, att Valdemar Atterdag erövrat Gotland.[4] Icke nog med att krönikorna sätta tilldragelsen i helt olika sammanhang, de ha icke en enda verkligt karakteristisk detalj gemensam men förete däremot betecknande olikheter. Sålunda säger ju den ena, att herrarna reste till Rostock, medan den andra låter dem fara över Gotland till Wismar; samma källa kan, som **E r s l e v** anmärkt, ändå icke ha uppgivit bägge destinationsorterna.[5] Här finge man fastmera förutsätta, att vardera krönikören skulle supplerat resans mål på fri hand — men vi ha redan sett, att uppgiften om Wismar måste stått i Visbykrönikans närmaste källa, den även av Ericus Olai begagnade uppteckningen. Att här inskjuta ytterligare ett led i släktskapen i form av ännu en förlorad källa vore blott en lös hypotes. Vidare talar Visbykrönikan om sju namngivna herrar »och åtskilliga andra» som förvisade, rimkrönikan däremot om tjugofyra herrar, av vilka

---

[1] På ett högst betecknande sätt framträder detta i Gotskalksannalernas notis under 1356: Leidangrs ferd Magnus kongs til elfar (**S t o r m**, a. a., s. 356). Detta omnämnande av ett försök av Magnus att från norska sidan bispringa Bengt Algotsson mot konung Erik (jfr **M u n c h**, a. a., s. 642 f.) är allt, som häntyder på det i Sverige utbrutna inbördeskriget!

[2] A. a., s. 233.

[3] A. a., s. 191 ff.

[4] **A n d e r s s o n s** slutsats: »det är efter den föregående undersökningen säkert, att då Förbindelsedikten och Visbykrönikan på någon punkt överensstämma, detta ej *kan* (kurs. här) innebära, att två av varandra oberoende källor lämna samma uppgift» (s. 202), utgör ett ur metodisk synpunkt allvarligt förhastande. Så länge räckvidden av den gemensamma källan icke kan säkert konstateras, är satsen giltig, endast om man i stället för »kan» säger »behöver».

[5] A. a., s. 356.

tolv tidigare rest som sändebud till Mecklenburg; bland de senare har den i annat sammanhang närmare utpekat fyra, av vilka tre — biskop Nils, Karl av Tofta och Bo Jonsson — återfinnas på Visbykrönikans lista, den fjärde — ärkebiskopen — däremot icke. Det karakteristiska är här skiljaktigheten, icke likheten. Om förbindelsediktens författare haft framför sig namnlängden i Visbykrönikans källa, hade han ju icke haft anledning att tillfoga en person, som icke stått omnämnd där; däremot finns det intet hinder för att han oberoende av denna källa kunnat meddela de tre andra namnen, då den enda nödvändiga förutsättningen är, att han haft *någon* kunskap om dessa välbekanta stormäns delaktighet i Albrekts upphöjelse. I hans berättelse härom kunna urskiljas två högst olikartade versioner, den ena återspeglande den tyska uppfattningen, att stormännen frivilligt lämnat Sverige för att fullgöra sina vid giftermålsunderhandlingen åtagna förpliktelser, den andra av innehåll, att konung Magnus jagat dem ur landet.[1] Då dessa båda versioner hopflätats alldeles på fri hand, har det ingen betydelse, i vilket sammanhang namnen insatts. Nu finns det med hänsyn till förbindelsediktens ursprung en speciell anledning att förmoda, att den just i fråga om dessa namn bygger på en inhemsk, muntlig tradition, vari man alltså har att se källan till endera versionen. Dikten är ju ett alster av den historieskrivning, som inspirerats av konung Karl Knutsson: enligt Klemmings antagande härrör den från samme författare, som i genomskinligt syfte utarbetat den nya inledning till Erikskrönikan, där konungens morfader, Karl Ulvsson av Tofta, insmugglas på stamtavlan över Erik den heliges ättlingar och prisas som »den bäste boklärde man i sju bokliga konster och alla lagar».[2] Liksom familjetraditionen säkerligen påverkat diktens allmänna tendens t. ex. i teckningen av Magnus Eriksson, så kan den rimligtvis antagas ha förmedlat åtminstone något av det historiska stoffet i fråga om ett händelsekomplex, där Karl Ulvsson av Tofta varit en av centralfigurerna.

Till stöd för Visbykrönikans berättelse kunna vidare anföras notiser i andra källor, som visserligen blott beröra *en* av de omtalade landsflyktige, biskop Nils (Markusson) av Linköping. Om honom säger den från 1410-talet härrörande biografien över hans ryktbare efterföljare Nils Hermansson, att han undan konungarna Magnus' och Håkans förföljelser måste fly till främmande land.[3] På sätt och vis av större betydelse är en långt yngre uppgift, som i detta sammanhang redan uppmärksammats av Hans Hildebrand: ärkebiskop Jakob Ulvssons berättelse i en bekant skrivelse av december 1501 om huru konung

---

[1] I annat sammanhang hoppas jag få framställa en närmare analys av detta parti av krönikan, som jag tidigare av särskild anledning utarbetat.
[2] *SFS* XVII: 1, s. 165, 3, s. 289.
[3] Antiqvarisk tidskr. V, s. 318 f.

Magnus, »kallad Smek», slagit under sig Linköpings biskopsstols inkomster och huru biskopen (hans namn omtalas ej) begivit sig först till Kalmar och sedan till Visby och från dessa orter lyst konungen i bann.[1] Kanske stöder sig Jakob Ulfsson här på själva exkommunikationsbreven, liksom han enligt egen uppgift anlitat urkunder för sin i samma brev lämnade redogörelse för striden mellan Erik pomraren och Uppsala domkapitel;[2] hans notis är i alla händelser tydligen självständig i förhållande till förut anförda berättande källor. Här är upplysningen om biskopens färd till Visby av speciellt intresse såsom sammanfallande med den omstridda detaljen i Visbykrönikan, att de landsflyktige begåvo sig till Gotland.

Vad sedan beträffar de vittnesbörd mot trovärdigheten av Visbykrönikans uppgifter, som man velat finna i urkundsmaterialet, så får deras räckvidd icke överdrivas, då det är uppenbart oriktigt att behandla berättelsen som en isolerad notis, som måste *i sin helhet* antingen godtagas eller förkastas. Om t. ex. en urkund ådagalägger, att någon av de uppräknade herrarna befunnit sig på Sveriges fastland under den tid, då han enligt Visbykrönikan skulle varit på Gotland eller i Tyskland, bevisar den ju icke därmed, att han icke heller vid en annan tidpunkt givit sig i väg, och för de övrigas vidkommande bevisar den ingenting alls.[3] Å andra sidan är urkundsmaterialet för knappt för att möjliggöra en tillförlitlig rekonstruktion av samtliga vederbörandes (eller ens flertalets) förehavanden under den kritiska tiden; det ger endast spridda bidrag till kännedomen därom, på vissa punkter likväl mera än som hittills beaktats.

I fråga om *biskop Nils av Linköping* har man länge varit uteslutande hänvisad till det bekanta påvebrevet av 1 sept. 1363, som till svar på en hemställan av konung Magnus om biskopens avsättning uppmanar konungen att andraga klagomålen mot honom på kanoniskt-rättslig väg.[4] Nyligen har emellertid Brilioth fäst uppmärksamheten på ett par aktstycken, som ge ytterligare upplysningar, ägnade att verifiera och komplettera traditionskällornas nyss refererade uppgifter.[5] Det är två i en

---

[1] *HH* VIII: 1, s. 62; Hildebrand, Medeltiden, s. 247.

[2] »Scripture super hiis sunt ad manum.»

[3] Anderssons framställning, som innebär ett försök att i första hand bygga på dokumenten i st. f. de berättande källorna, lider som sådant icke minst av otillåtliga generalisationer. S. 234 konstateras t. ex., att Visbykrönikans tidsättning »är fullkomligt otänkbar efter brevens vittnesbörd». S. 244: »Även om man ej kan förklara Nils Turessons uppträdande i frågan vara absolut typiskt för hans likar, vilkas ställning vi ej känna genom bevarade dokument, kastar dock detta meddelande (= Nils Turessons förklaring av 9 sept. 1363) — — — — ett skarpt ljus över de svenska aristokraternas ställning i den tyska frågan.» Förf:s slutsats slår här ihjäl den högst välmotiverade reservationen i försatsen! Brevet kastar över huvud intet ljus över andra svenska aristokraters ställning än Nils Turessons och Bo Jonssons.

[4] Lagerbring, 3, s. 492 anm. 1; jfr Andersson, s. 232 anm. 1.

[5] Brilioth, a. a., s. 49 f.

-skrifts- och formulärsamling från 1400-talets början intagna evutdrag, saknande såväl datering som direkt uppgift om lressat och avsändare.[1] Det första är ställt till en biskop, som amgår av tilltalet »Reuerende pater et domine». Brevskrivan beklagar, att han endast har dåliga nyheter att komma med. stlidne 21 juli hade Nils Bengtsson, som dagen förut kommit ll Linköping med 60 man, i domkyrkans sakristia uppläst ett onung Håkans brev (»litteras domini h. regis») rörande sekveer av biskopsbordets ägodelar. Brevskrivaren, som genast därter uppläst en protest å kyrkans vägnar, hade redan i förväg ıft ett samtal med Nils och därvid kommit överens med hoom om att exekutionen t. v. skulle inskränkas till en invenring av biskopens *egna* gårdar (»familias proprias predicti omini nostri episcopi»). — Det anförda klarlägger till fullo tuationen. Brevskrivaren uppträder på Linköpings domkapiels vägnar och måste alltså vara en prelat i kapitlet, otvivelktigt, som B r i l i o t h antager, ärkedjäknen Nils Hermanson, vilken enligt den förut citerade helgonbiografien under iskop Nils' frånvaro var dennes »vicarius in spiritualibus».[2] dressaten kan icke vara Nils Markusson själv, då denne omlas i tredje person (citatet ovan!); biografien uppger just, att ils Hermansson i sin omnämnda egenskap skriftligen vände sig ill ärkebiskopen och Nils Markussons kolleger med klagomål ver konungarnas övergrepp.[3] Då Håkan uppträder som regeande konung, kan brevet endast tillhöra år 1362 eller 1363, örmodligen det senare året, då de kungliga besvären vid kurian äkert icke andragits först ett helt år efter ingripandet mot iskopen. Jakob Ulvssons uppgift om beslaget på biskopsbordet ar således här sin bekräftelse och kronologiska fixering. Viare är det tydligt av brevet, att slaget varit väntat, innan det öll, och följaktligen troligt, att biskopens avvikande, det må nu ha skett långt eller kort förut, dikterats just av farhågor för kungliga förföljelser.

Omedelbart efter denna skrivelse kommer i handskriften det ndra brevutdraget, som måste återges i sin helhet:[4]

»P*ater* *et* d*omi*ne reuerende, qual*ite*r sup*er* bo*n*is ec*c*l*es*ie et v*est*ris actu*m* sit *et* in q*uan*to p*er*iculo *con*stituti sim*us* ta*m* nos q*uam* ceteri sac*er*dotes exhibitor p*resentis* lati*us* vob*is* poerit (!) explicar*e*. P*ost*q*uam* *enim* celeb*racion*em diuinor*um* int*er*diximu*s* vbi*cumque* p*res*entes esse*n*t violatore*s* ec*c*l*es*iar*um* comminac*iones* *et* peric*u*la sat*is* incidim*us* adeo q*uod* no*n* possumu*s* vn*um* verbu*m* p*ro* ec*c*l*es*ie *et* nostri (!) defensione sic p*ro*-

[1] *C 204* f. 125, U. U. B.

[2] B r i l i o t h, a. a., s. 48 f.; Antiqv. tidskr. V, s. 318.

[3] A. a., s. 319.

[4] Att detta är ett nytt brev och icke omedelbar fortsättning av det föregående framgår icke otvetydigt av avskriftens yttre skick utan endast av att adressaten här måste vara Nils Markusson själv.

ferre, *quin* statim nobis obiciant *quod* vos violastis immunitatem ecclesiasticam dando licenciam ecclesias spoliandi, *et* finaliter vltra omnia excessistis, vt dicunt, dominum regem M. ab ecclesia contrahendo *et* extrahendi autoritatem dando. Improperant igitur nobis vite sub periculo cur in presencia vestra *et* eorum qui in illis factionibus vobiscum essent celebrauimus. Ut enim audiuimus rumore *etc.*» (här upphör avskriften).[1]

Som Brilioth påvisat, härrör detta brev uppenbarligen från samma konflikt som det förra, ehuru från en något senare tidpunkt, då läget tillspetsats.[2] Avsändaren är även här säkerligen Nils Hermansson, adressaten åter otvetydigt Nils Markusson. Övergreppen mot den kyrkliga egendomen ha besvarats med »interdictum ambulatorium» mot de kungliga pabudens verkställare, tilläventyrs utfärdat av biskopen själv efter erhållen underrättelse om sekvestern. (Huruvida denna åtgärd inbegripit den av Jakob Ulvsson omtalade bannlysningen av konung Magnus själv — andra källor uppge som bekant, att båda konungarna eller Håkan ensam bannlysts[3] — är ovisst.) Till följd därav, säger brevskrivaren, »ha vi utsatts för hotelser och faror till den grad, att vi icke kunna yttra ett ord till kyrkans och vårt försvar utan att man genast förehåller oss, att Ni (själv) kränkt kyrkofriden genom att giva tillstånd till plundring av kyrkor, och att Ni till slut gått över alla gränser, som de säga, *genom att släpa ut konung Magnus ur en kyrka och giva tillstånd därtill.* De förebrå oss alltså under hotelser till livet, att (eg.: varför) vi firat gudstjänst i närvaro av Eder och av *dem som jämte Eder deltogo i de där stämplingarna* (el.: tillhörde det där partiet).» På förebråelserna för kyrkorov ha alltså konungarnas män givit det hånfulla svaret, att biskop Nils själv på det grövsta kränkt kyrklig helgd den gången, då han tolererat ett övervåld mot konung Magnus inom en kyrkas murar. Och Linköpingsklerkerna ha fått höra bittra utlåtelser över att de *då* inte dragit sig för att låta biskopen och hans medhållare bevista gudstjänst, trots detta brott mot kyrkofriden, medan de nu lägga bann över konungens folk. Endast en tilldragelse är känd, som här kan vara åsyftad: Magnus' fängslande på hösten 1361, som ju enligt Visbykrönikan försiggått i Kal-

[1] Interpunktionen och användningen av stora bokstäver äro normaliserade och handskriftens förkortningar upplösta. — Brevet är till större delen avtryckt av Brilioth, a. a., s. 50, men med ett par för sammanhanget viktiga ord missförstådda eller otydda.

[2] Brilioth, a. a., s. 50. Det kunde visserligen även synas möjligt att hänföra det till de följande årens tvistigheter mellan Linköpingskapitlet och Albrekt rörande kyrkans beskattning (Brilioth, a. a., s. 51 ff.), men detta förbjudes av de refererade förebråelserna mot biskopen för hans uppträdande mot konung Magnus, vilka naturligtvis icke kunna läggas i det *mecklenburgska* partiets mun.

[3] Brilioth, a. a., s. 28 anm. 4, 48 f. Särskilt helgonbiografiens framställning går väl i stycke med Jakob Ulvssons.

ar kyrka, alltså på ett område, som låg under Linköpings-
skopens andliga jurisdiktion. Just den sammanstötning, som
Visbykrönikan göres till den direkta orsaken till biskopens
h hans medbröders landsförvisning, framstår således i brevet
m en kapital anklagelsepunkt mot honom från det kungliga
artiets sida!

Vad vidare angår *Nils Turesson,* så befinner han sig, som
edan nämnts, den 29 juli 1363 på sitt pantslott Viborg. Det
amgår av en handling, i vilken han erkänner sig vara skyldig
n följesman Håkan Thyrnersson en hingst (caballus) av 60
arks värde, att överlämnas inom ett halvt år efter Håkans åter-
omst till Sverige.[1] Att han tidigare varit över i Tyskland och
unnat återvända till Viborg, synes knappt möjligt. Däremot
ittnar brevet kanske om hans förestående avresa; reversmot-
agaren står tydligen i begrepp att resa utomlands, antingen i
ils Turessons ärende eller — lika möjligt — i hans följe. Är
et senare fallet, så innebär den vidfogade tidsklausulen visser-
gen, att man räknar med att återkomma till Sverige, men icke
ödvändigt, att det är ett absolut säkert framtidshopp, utan fast-
iera, att det är förutsättningen för att Nils Turesson (resp.
ans arvingar) skall kunna verkställa prestationen. Den 9 sep-
ember s. å. befinner sig herr Nils i Kalmar, under det hol-
teinska nässelbladet skyddad för eventuella förföljelser från
ungamaktens sida. Denna dag utfärdar han till väpnarna Vol-
ad Lützow, Bo Jonsson och Herman Storm sin bekanta förkla-
ing, att sedan hertigarna Albrekt d. ä. och Albrekt d. y. av
Mecklenburg kommit till önskad ställning i Sverige och *dels* be-
räftat de brev, Nils Turesson fått av Magnus och Håkan på
Viborg och andra panter, *dels* gjort honom skadeslös för utgifter
ch förluster i sammanhang med hans nu åtagna uppdrag (el.
mbete, »officium»), skola de tre brevmottagarna vara lösta från
len garanti för dessa prestationer, som de givit honom och i
ans namn riddaren Johan Lützow.[2] Härav framgår *icke,* att
ierr Nils ännu var i faktisk besittning av sina pantlän;[3] vare
ig han var det eller ej, voro hans *rättsliga* anspråk på dem
inder en ny regim beroende av att denna erkände den äldre re-
imens skuldförbindelser till honom. Om hans dåvarande för-
ıallande till Magnus och Håkan ger brevet för övrigt ingen upp-
ysning; man observerar, att han varken i detta eller i det nyss
införda begagnar drotstiteln, som han fört ännu vid ett par till-
fällen under 1362,[4] men det bevisar ingenting positivt. Där-

[1] *RPB* 1825, tryckt *FMU* I: 705.

[2] *BSH* I: 26 (även tryckt *MU* XV: 9196 och *FMU* I: 708).

[3] Andersson refererar felaktigt: — — — — — — »bekräfta alla de
brev och privilegier, som Magnus och Håkan utfärdat till Nils Turesson angå-
ende slottet Viborg samt alla andra panter, som han kan bevisa sig inneha»
— — — (a. a., s. 235).

[4] Åbo domkyrkas svartbok, utg. gm R. Hausen. 178 (23/5), *RPB*
553 (19/7), däremot icke *RPB* 550 (24/6, tryckt *FMU* I: 698).

emot är det tydligt, att hans föregående underhandlingar med mecklenburgarna, i varje fall hans definitiva anslutning till dem, skett genom mellanhänder: en mecklenburgsk riddare har som god man för honom mottagit den otvivelaktigt på tysk botten utställda garantiförbindelsen, vilken i sin ordning är given ej av furstarna själva utan av deras ombud, de tre brevmottagarna. Om han alltså dittills kanske ej trätt i någon personlig beröring med furstarna, så synes det icke heller troligt, att han efter brevets datum seglat över till Tyskland, då han ju i Kalmar kunde invänta den längesedan planlagda mecklenburgska expeditionen och den »tjänst», han enligt brevet åtagit sig, väl närmast är att fatta som ett uppdrag att där i sin hemtrakt påbörja eller förbereda operationerna.

Att *Bengt Filipsson* den 1 febr. 1363 befinner sig i Strängnäs, intygas av ett brev, genom vilket han testamenterar ett gods till dominikanklostret i nämnda stad.[1] Tidigast mitt i vintern kan han alltså ha kommit över till Gotland, varför krönikeuppgiften ju icke kan vara efter bokstaven riktig med avseende på honom. Men att brevet just är ett testamente, tyder onekligen på att han varit i en situation, som gett honom orsak att beställa om sitt hus. Detsamma kan slutas även av en registernotis om ett nu förlorat brev av 1363, genom vilket han till herr Erengisle Sunesson upplåtit sitt gods Kvistrum på den egendomliga betingelsen, att det skulle återgå till honom eller hans arvingar, ifall Erengisle doge barnlös.[2] Denna eventualitet torde ha varit väntad, eftersom Erengisle jarl vid sagda tid redan begravt två hustrur och icke ägde avkomlingar.[3] Villkoret inger därför misstanken, att hela överlåtelsen blott var en skentransaktion, varigenom Bengt Filipsson sökte rädda egendomen undan en hotande konfiskation; som hans forne partivän har väl Erengisle jarl ej varit alldeles ovillig att göra honom en tjänst på så förmånliga villkor.

Karl Ulvsson av Tofta har under datum 28 september 1363 utfärdat en försäkran, att hans fastigheter i Rissne, som han erhållit av domprosten i Uppsala och kaniken i Linköping herr Johan Karlsson, skola återgå till denne utan lösen, om han själv dör barnlös från sin hustru Helena eller hon från honom.[4] Brevet anger ej utställningsorten, men det ger onekligen intryck av att herr Karl befinner sig i orubbat bo i hemlandet, då han icke blott för sin lagmanstitel utan också, som Andersson

---

[1] *RPB* 571.

[2] »Item her Ernegisle sonessons Breff, i huilcket her Bengt Philpusson wpläter honom quisterum och quisterums fäste, med sådana wilkor, ath om för:ne her ärnegisle barnlös döör, tå skalla (!) ssamma quisterum till her Bengt och hans arffua ohindrat komma 1363», U 269 a, s. 39, U. U. B. — Den åsyftade gården är förmodligen Kvistrum i Gärdserums socken i Tjust.

[3] Jfr G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, under art. Båat.

[4] *RPB* 587. Brevets »Risenö» är Rissne i Spånga socken i Uppland.

amhaller, tydligen fritt förfogar över sina jordagods.[1] Skulle
in alltsa först efter nämnda datum ha rest över till Tyskland
r att blott sex veckor senare återvända med den mecklenburg-
a expeditionen? Måhända är brevets datering icke alldeles
t lita på. Man frapperas av att den transaktion, det gäller,
en fullständig parallell till den nyss berörda mellan Bengt
ilipsson och Erengisle Sunesson: ett överlåtet jordagods skall
an ersättning återgå till överlåtaren, om mottagaren dör utan
ö-tarvingar.[2] Skillnaden är formellt sett blott, att detta do-
iment aterger mottagarens förpliktelse i st. f. överlåtarens,
eellt åter, att här är mottagaren det mecklenburgska partiets
ian. överlåtaren motsidans. Herr Johan Karlsson, som tidigare
arit konung Magnus' kansler, säges i Linköpings biskopskrönika
a måst fly till Norge på grund av bevarad trohet mot Folkun-
arna, vilket synes bekräftas av andra uppgifter.[3] Vore brevet
tfärdat efter Albrekts tronbestigning, skulle man knappt kunna
vivla på att dess syfte vore att för personlig vänskaps skull göra
et ifragavarande godset juridiskt oåtkomligt för konfiskation
– men till vinnande av detta syfte vore i så fall en antedatering
ill tiden före tronskiftet särdeles lämplig, kanske nödvändig!
Vid detta förhållande lär brevet icke kunna reservationslöst an-
ändas för slutsatser om Karl Ulvssons ställning under 1363.

Beträffande *Bo Jonsson* framgår det ju av vad som ovan
agts om garantiförbindelsen till Nils Turesson, att han senast
början av september stått i mecklenburgarnas tjänst. Om de
aterstående stormännen äro inga dokumentariska vittnesbörd
kända.

Granskningens resultat synas kunna sammanfattas så, att
så långt det gäller problemets kärnpunkt — huruvida landsför-
visningar överhuvud förekommit under något av åren 1362 eller
1363 — tala dessa urkunder snarast för krönikans trovärdighet

---

[1] A. a., s. 234.

[2] I detta fall är ju villkoret begränsat till mottagarens barnlöshet i hans
dåvarande äktenskap. Karl Ulvsson var gift åtminstone tre gånger: 1) 1352
med Ingrid Eriksdotter (*DS* VI: 4812), 2) med Helena Israelsdotter, död före
1379 2/1 (*RPB* 1392), sannolikt redan före 1375 14/10, då Johan Karlsson detta
datum åter är i besittning av jord i Rissne (*RPB* 1181), 3) med — — — — — ?,
omtalad utan namn i Vadstena klosters tänkebok under 1410 17/2, där hon
säges ha avlidit kort efter maken (*SRS* I: 1, s. 127, där felaktigt identifierad
med Helena Israelsdotter). Två hans barn äro kända, sonen Knut och dottern
Margareta. Knut är riddare redan 1375 (*RPB* 1131) och väl alltså troligast
född i första giftet. Margareta blev gift 1) senast 1408 med Knut Tordsson
(Bonde), 2) 1414 med Sten Turesson (Bielke), med vilken hon hade minst fem
barn (G. Carlsson i *SBL* IV, s. 150 f., V, s. 317); hon bör väl härstamma
ur tredje giftet.

[3] *SRS* III: 2, s. 107: »Met konung Monss tha blef han (sc. biskop Nils
Markusson) hart /som til Norgis utdrefuen wart./ Domprosten war konungens
canceler /och hafde sin herre ganske kär,/ han flydde med honum som bispen
giorde» etc. Jfr Brilioth, a. a., s. 179 anm. 3. Tidpunkten för Johan Karls-
sons flykt, som den citerade krönikan synes vilja hänföra till biskop Nils parti-
växling 1371, kan ej med visshet fastställas.

med hänsyn till biskop Nils och Bengt Filipsson och säga strängt taget ingenting alls om Nils Turesson; endast i fråga om Karl Ulvsson till Tofta måste man förkasta uppgiften — om dateringen av den nyss diskuterade urkunden vore höjd över varje tvivel. Att, som krönikans uttryckssätt ger vid handen, förvisningen framställts eller åtminstone uppfattats som straffet för stormännens onda råd till Håkan hösten 1361, synes ju rent av indirekt bekräftas av en urkund. Uppgiften om tiden för Tysklandsfärden är otrolig endast för Nils Turessons vidkommande. Uppgiften om den föregående övervintringen på Gotland måste sägas vara missvisande i ett fall — Bengt Filipsson — men icke ens i detta till en sådan grad, att den behöver vara alldeles gripen ur luften.

Detta material är tydligen icke av beskaffenhet att rubba tilltron till Visbykrönikans berättelse i den punkt, som är av väsentlig betydelse för det historiska sammanhanget: att Magnus och Håkan vid sin utrikespolitiska kursförändring sökte befria sig från de rådsherrar och andra magnater, som ivrigast förfäktat den danskfientliga politiken och i dess syfte t. o. m. kunnat för en tid hetsa Håkan mot fadern. Så tolkad, ter sig uppgiften fullt trovärdig också ur den synpunkten, att nästan alla de uppräknade landsflyktige tidigare framträtt som sagda riktnings förklarade anhängare; den ende, om vilken intet sådant kan sägas, är Nils Turessons systerson Erik Karlsson, som överhuvud icke är känd för någon föregående politisk verksamhet.[1]

Icke heller detaljuppgifterna om förloppet kunna över en bank förkastas, därför att de visats vara oriktiga beträffande en eller annan av dessa stormän. Gentemot S t r e c k e r s argument om det osannolika i att några landsflyktingar skulle kunnat finna en fristad på Gotland, har A n d e r s s o n hänvisat till det kända förhållandet, att staden Visby även efter den danska erövringen stått i så intim förbindelse med övriga hansestäder, att den realiter måste varit rätt oberoende av sin landsherre.[2] Just som hansestad bör den också ha varit benägen att gästfritt mottaga förkämparna för den svensk-hanseatiska alliansen. Vad åter angår tidpunkten för överresan till Tyskland, får naturligtvis krönikans datering upptagas med reservation men kan mycket väl vara riktig *för flertalet* av herrarna i fråga. En hållpunkt för denna sida av problemet ger fördraget mellan mecklenburgarna och Henrik av Holstein 25 juli 1363. Där

[1] Till en undersökning av landsförvisningens politiska bakgrund torde jag få återkomma på annat ställe. Här må blott anmärkas, att vissa diplomatiska fakta till fullo bevisa, att två av dessa herrar, Bengt Filipsson och Karl Ulvsson av Ulvåsa, tillsammans med tyskarna Herman v. Vitzen och Didrik Vieregge fört de betydelsefulla underhandlingarna i Tyskland 1361 icke blott med holsteinarne, som Libellus Magnipolensis uppger, utan även med hansestäderna.

[2] Se härom S c h ä f e r, s. 271 f. med hänvisning till bl. a. *HR* I: 290 och 325 § 1; A n d e r s s o n, a. a., s. 236 anm. 4.

illförsäkra hertig Albrekt och hans son junker Albrekt greve Henrik ersättning för hälften av den skada, han kan komma att lida med hänsyn till sina tjänare eller till Kalmar slott från den dag, då han upplåtit detta för mecklenburgarnas folk och sänt konung Magnus sitt fejdebrev.[1] Att Albrekt d. y. jämte fadern är utställare av denna urkund, framhålles av Andersson som ett indicium på att han redan då »varit utsedd att spela en roll i det påtänkta företaget».[2] Riktigheten av denna iakttagelse lider intet tvivel. Då hertig Albrekts båda andra söner icke deltaga i utfärdandet, kan junker Albrekts delaktighet helt enkelt icke betyda annat än att han påtager sig förpliktelserna för sin personliga del, d. v. s. såsom Sveriges blivande konung. Men det är också klart, att han icke kan ha iklätts egenskapen av pretendent enbart genom en familjeuppgörelse, även om den hägrande kronan skulle erövras med mecklenburgska vapen; det måste ha förelegat sådana försäkringar fran svenskt håll, att hans val till konung under laga yttre former kunde anses garanterat, om segern följde företaget. Endast i sådant fall kan f. ö. hans besegling ha haft någon synnerlig betydelse för urkundsmottagaren. Om brevet således förutsätter en uppgörelse mellan hertighuset och en någorlunda representativ krets av svenska stormän, förefaller det så gott som säkert, att de sistnämnda vid ifrågavarande tid befunno sig på tysk mark. Ingenting hindrar ju, att såväl i Visbykrönikan som i *Libellus Magnipolensis* till kungamakarna även räknas en eller annan, som först vid en något senare tidpunkt rest över Östersjön eller på annat sätt betygat sin anslutning till revolutionsplanen. Detta synes åtminstone vara fallet med Nils Turesson, att döma av den meromtalade urkunden av 9 sept. 1363, som just vittnar om hans definitiva uppgörelse med mecklenburgarna, vid vilken däremot Bo Jonsson verkat som de senares ombud. Därav blir det också så mycket tydligare, att Nils Turessons närvaro i Finland den 29 juli icke kan åberopas till bevis för att den avgörande överenskommelsen mellan hertig Albrekt och svenskarna icke kunnat träffas före detta datum.[3]

Det finns emellertid ingen anledning att vänta annat än att de förvisades avresa försiggått under högst skiftande omständigheter. Att förutsätta, att de nödvändigt skulle på en gång lämnat landet som en flock deporterade, innebure säkerligen en överskattning av kungamaktens förmåga att prompt sätta sin vilja i verket. Även i fråga om deras följande mått och steg får man räkna med olika möjligheter. Naturligtvis ha de i rå-

---

[1] *MU* XV: 9182.

[2] A. a., s. 228.

[3] I samma mening som Nils Turesson *kan* tydligtvis också biskop Tomas av Växjö, som ännu den 14 aug. 1363 är i Sverige (*RPB* 583), med viss rätt i Libellus Magnipolensis ha upptagits bland kungamakarna; jfr Brilioth, a. a., s. 25 f.

dande läge sett sig hänvisade till att söka hjälp hos någon av de främmande furstar, som kunde tänkas hågade att aktivt uppträda mot Magnus, alltså holsteinarna, som hade krav på upprättelse och skadestånd för den brutna äktenskapskonventionen, och Albrekt av Mecklenburg, sedan länge djupt engagerad i den nordiska politiken, dit redan hans dynastiska förbindelse med Sverige riktat hans intresse. I viss mån har det gällt för dem att träffa ett val, och det är icke säkert, att aktionslinjen från början varit klart utstakad. Att de definitivt samlades kring den senare, utesluter icke, att flera eller färre av dem försökt anknytning till Holstein, om också icke just på det sätt, som *Libellus Magnipolensis* berättar.

Sten Engström.

Nytt parti av Schönbergs »Historiska bref om det svenska regeringssättet» återfunnet.

Av Anders Schönbergs arbete »Historiska bref om det svenska regeringssättet» kom som bekant endast ett mindre parti (2:a och 3:e flockarna omfattande det trettonde t. o. m. det tjuguandra brevet) att befordras till trycket under författarens livstid. Sedermera ha breven 23—32 tryckts, men manuskriptet till första flocken — utgörande de tolv första breven — har hittills icke kunnat återfinnas. I samband med påbörjade Schönbergsforskningar har undertecknad i Gäfle gymnasiebibliotek påträffat ett manuskript, som otvivelaktigt utgör större delen av den försvunna flocken och omfattar nio brev.

Handskriften omfattar 228 sidor in quarto, bundna i en pärm av grått karduspapper. Förutom Schönbergs egen karakteristiska handstil finnes i den ännu en stil, som förmodligen är att tillskriva författarens systerson Lake. Schönberg har nämligen i ett brev till Gjörwell[1] angivet denne sin släkting som renskrivare vid arbetet på första flocken. — Det läge naturligtvis nära till hands att antaga, att arbetet medföljt den Schönbergska donationen till Gäfle gymnasiebibliotek (1811). Men det är dock anmärkningsvärt, att den av bibliotekarien A. E. Auriwillius 1849 upprättade förteckningen över bibliotekets handskrifter (*HSH* XXIII) icke upptager denna skrift men väl andra Schönbergspapper. Ej heller finnes den upptagen i en förteckning över den del av bibliotekets bestånd, som räddades undan den stora branden 1869. I senare accessionskataloger finnes ingen

[1] Troligen från febr. l. mars månad 1809. Gjörwells brevsamling K. B. Brevet finnes delvis avtryckt i Arwidssons inledning till dennes utgåva av Historiska Bref (s. XIX-XXV).

upplysning om saken. Dock kan det konstateras, att rektor E. Selggren, som var bibliotekarie vid läroverket till 1889, känt handskriften. Han har nämligen på pärmen klistrat fast en lapp och där jämte signatur skrivit en notis om vem som troligen var författaren.

Man kan naturligtvis icke med säkerhet avgöra, om manuskriptet är att uppfatta som den definitiva avfattningen av de nio första breven i flocken. Utstyrseln giver dock snarast detta vid handen. Såväl anordningen av marginalerna som papperets format och art är överensstämmande med vad som förekommer i de senare delar av arbetet, vilka förvaras på K. B. Framställningen har till en början formen av en brevväxling mellan en person i Stockholm och dennes vän på landet. Ovanför varje brev finnes angivet, huruvida det är skrivet »ifrån Stockholm» eller »ifrån Landet», samt datum, som för första brevet är den 20 aug. 1772 och för det nionde den 12 sept. s. å. — Det kan anmärkas att, det trettonde brevet »ifrån Landet», som inleder den tryckta flocken, är daterat till den 28 sept. 1772. — Från och med det sjunde brevet tar vännen ifrån landet ensam hand om brevskrivningen.

Framställningen, som undertecknad snart hoppas kunna återkomma till, börjar med en skildring av revolutionsförloppet och den nya författningens antagande. Därefter framhålles, hurusom frihetstidens partivälde med sin despotism och sitt förtryck av oliktänkande fört landet i fullständig anarki. Från denna fara hade den milde och frihetsälskande konungen räddat landet och genom den nya författningen återupprättat friheten. Författaren påstår sig kunna bevisa, »att et fullkomligare Frihetssysteme i förening med Sveriges urgamla Statsinrättningar icke kan gifwas än Regeringsformen af den 21 augusti 1772 sistleden innehåller». Därmed antydes huvudsyftet med skriften, vilket ännu klarare framträder i det sjätte brevet. Det skildras där, huru vännerna i Stockholm, sedan den första glädjeyran lagt sig, sins emellan börjat diskutera, huruvida frihetstidsförfattningen i sig själv var så dålig, att den ej kunnat skapa en god regering, eller om den blivit förvanskad genom omtolkningar. De önskade, att brevskrivaren på landet, som tydligen anses som en stor politisk auktoritet, närmare skulle utreda en del viktiga frågor, som röra partiväsendets nytta och skada m. m. Men breven borde få en större läsekrets. »Allmänheten torde behöfwa en systematisk theorie om Partier och Factioner. Igenom bref skrifwna med en lätt styl kunna likwäl alla få denna underrättelse.» Kunde dessutom vännen *»med historiska bewis blandade med reflexioner utreda det Swenska Regeringssättets inrättning ifrån Odins tid till det närwarande»*, så finge skrivaren utförligt belysa och besvara de frågor om aktuella politiska problem, man riktat till honom. Framställningen formar sig till en redogörelse för bristerna i frihetstidsförfattningen.

Ofta göras jämförelser med politiska förhållanden i England, och det betonas, att detta lands författning, som medfört korruption och fanatism, ingalunda kan betraktas som idealisk ur frihetssynpunkt. Det intressantaste partiet av handskriften är otvivelaktigt det, i vilket författaren, själv en partiman — låt vara en ej alltför doktrinär sådan — principiellt tar ställning till partiväsendet. Han hävdar att under en verkligt god styrelse partier ej behöva existera. Men då partier stundom bleve ett nödvändigt ont, gällde det för »de oväldiga» att ej låta sig förtryckas av fanatiker. Man måste då ta ställning i tidens politiska strider och även som partiman göra det bästa möjliga av situationen. I det nionde brevet lovar författaren att i påföljande skrivelse fortsätta den begärda behandlingen av de aktuella politiska problemen. Det är uppenbart, att *hela* första flocken utgjort en allmän rent aktuellt hållen inledning till den redogörelse för det svenska statsskickets utveckling »från Odens tid», vilken ställdes i utsikt och sedermera påbörjades med det tidigast tryckta trettonde brevet.

Per Sundelin.

Bröderna Nordin och den gustavianska oppositionens grundlagsförslag vid 1809—10 års riksdag.

Genom de senare årens forskningar har det blivit klarlagt, att gustavianerna, vilka under de första månaderna av riksdagen 1809 mest bemödat sig om att söka kvarhålla successionen inom den gamla kungafamiljen, senare under riksdagen småningom enades om en slags kupp-plan, gående ut på en fullständig revision av den i juni antagna regeringsformen, och i samband därmed, ett återinsättande av prins Gustav i dennes rättigheter. Konungen vanns för planen, och från mitten av oktober 1809 påbörjades ett hemligt författningsarbete, som Karl XIII personligen ledde. Meningen var, att riksdagen skulle hemförlovas i november och den nya R. F. därpå oktrojeras.[1]

Med stöd av uppgifter i drottningens dagbok för 1809 har man antagit, att konungen bland sina främsta medhjälpare räknat bröderna Nordin. Man ansåg dem sitta inne med kunskap om Gustav III:s sista, särskilt vad representationens omläggande beträffar, vittgående planer, och detta var, enligt drott-

[1] »Vid slutet af November tror jag oss få slut på Riksdagen, ehuru den borde slutas den 11. November,» skriver gustavianen biskop K. G. af Nordin den 19 oktober i ett av sina förtroliga brev till brodern-landshövdingen. (Skoholms arkiv.)

ingen, anledningen till att de av Karl XIII kallades att biräda vid utarbetandet av stadgarna om representationen i det ya förslaget.[1]

Till följd av vissa omständigheter kom det hemliga arbetet å en ny R. F., att försiggå i tvenne repriser. I slutet av noember 1809 fick konungen ett slaganfall, som t. v. skrinlade lla tankar på ett utförande av planen. Den återupptogs mellertid efter konungens tillfrisknande i slutet av februari 810 och fick slutgiltig gestalt i »Sveriges Rikes Regeringsorm», renskriven i slutet av februari eller början av mars 1810 ch publicerad av professor Brusewitz i *HT* 1911, s. 269 f.

Det framgår emellertid av drottningens dagbok, att ett förattningsutkast »delvis» varit färdigt redan vid slutet av oktoer 1809. Kort före konungens sjukdom hade greve Ruuth erällit kännedom om denna nya R. F., uttalat sin belåtenhet därned och två dagar före slagattacken återställt manuskriptet till onungen.

Bland landshövding Nordins papper i Aske arkiv finnes n bunt, märkt »N:o L. Handlingar rörande Revolutionen 809 och den därpå följande Riksdagen», som innehåller tvenne xemplar av »Sveriges Rikes Regeringsform».[2] Av § 2 häri tyckes framgå, att dessa renskrivna utkast stamma från 1809. landstilen är varken landshövdingens, biskopens eller konungens, utan troligen en kopists. Sinsemellan äro de två exemplaren nästan likalydande, men däremot uppvisa de avvikelser, ingalunda av blott formell art, från det slutgiltiga förslaget av 1810. För enkelhetens skull kallar jag de två varianterna från 1809 för A. och B. — B. är omsorgsfullare skriven än A. — och 1810 års förslag för C.

Vad som främst faller i ögonen vid en jämförelse mellan A.. B. och C. är, att de två förra endast »delvis» äro fullbordade.

---

[1] Konungens iver att få landshövding Nordin, som vistades i Falun, till Stockholm i oktober 1809 framgår av ett brev skrivet den 16. oktober till andshövdingen från dennes son Karl — den senare under Karl Johan bekante riksdagsministern». Då denne såsom löjtnant vid Livgardet till häst samma dag hade vakten på Stockholms slott, frågade konungen honom, huruvida landshövdingen snart ämnade återvända till riksdagen. Nordin sade ig tvivla härpå, emedan »vägarne voro elaka för en gammal man». — »Skrif till Eder Far», föllo då konungens ord, »och säg honom, att jag önskar med aldra första se honom här, och att han är yngre än jag!» — Med detta brev följde innelagt ett brev av samma datum från greve Ruuth, som också uppmanade andshövding Nordin att komma till Stockholm. — Vad biskopen beträffar, omtalar han sig i ett brev till brodern från Stockholm den 5. oktober »i Tisdags up kallad att spisa hos Drottningen. Herrskapet mycket nådigt».

[2] Eget nog innehåller samma bunt bl. a. också ett ex. av den Håkanssonska R.F. och ett ex., det fjärde, av L. A. Mannerheims av Brusewitz i »Studier över 1809 års författningskris», s. 52 refererade utlåtande (även avtryckt i *HH* del 25, s. 175). Förefintligheten av det senare i Nordins papper visar, att de äldre liberalas tankar ej voro gustavianerna helt främmande.

De ha bägge endast 56 §§ — den 57:de § finnes blott som rubrik — vilka motsvara de 58 första av de 101 §§ i C. Liksom dessa behandla de uteslutande konungens maktställning och utövandet av riksstyrelsen. Av ett visst intresse är, att A. och B. upphöra, just där stadgarna om representationen vidtaga i C. — Möjligt är, att den R. F., med vilken Ruuth uttryckte sin belåtenhet, var just A.—B. Man frestas då tro, att A. och B. utgöra blott första delen av regeringsformen, vars tillämnade stadgar om en representation, bestående av två kamrar, skulle skisseras av bl. a. bröderna Nordin. Har konungen som en »provbit» på den blivande regeringsformen till sina inkonstitutionella rådgivare kringskickat det av A. och B. representerade utkastet? Ruuth såg det ju; och förekomsten av två exemplar i landshövding Nordins papper kan tyda på att, utom landshövdingen, även biskopen tagit del därav.

Inskränker sig vad som författades under hösten 1809 till det i A.—B. bevarade utkastet, eller uppsattes då även, såsom Brusewitz synes böjd att tro, ett förslag till ombildande av representationen? Därhän tolkar han drottningens uttalande från januari 1810, att »le Roi Charles XIII. avoit, avant sa maladie, travallié à une nouvelle forme de Gouvernement où la nouvelle représentation avoit un article separée». Det *kan* emellertid tänkas, att drottningen med denna »article separée» menar § 8 i det »Project till en Regerings form, skrifven uti Mai månad 1809», vilket hon avskrivit och vidfogat sin dagbok för oktober, och som Brusewitz tror vara författat av hertigen för att såsom en ledtråd tillställas Håkansson vid dennes utarbetande av den s. k. »Håkanssonska R. F.».[1] Denna § 8 lämnar utförliga föreskrifter om den tilltänkta tvåkammarrepresentationen.[2]

Antar man, att denna »article separée» är identisk med § 8 i hertigens projekt, så förfaller hypotesen, att gustavianerna under oktober—november 1809 skulle ha sysselsatt sig med vittgående planer på representationens ombildande. Så förklaras, varför de på våren 1810 hade så lätt för att uppge tankarna på det vittutseende företaget och i stället bibehöllo fyrståndsindelningen. Förberedelserna till en kupp hade varit för ringa.[3] —

[1] I detta sammanhang förtjänar även påpekas, att i randanmärkningen till hertigens »Project» — »Denna Regerings form skref jag för roskull, innan den nya var gjort» — orden »den nya» likaväl som på R.F. av 6 juni kunna tänkas syfta på gustavianernas grundlagsförslag (A.-B. eller C.)

[2] Man har svårt att värja sig för den tanken, att, om bröderna Nordin — mot förmodan — biskopen var, anmärker Brusewitz, ingen vän av en representationsförändring — under hösten 1809 författat något radikalare utkast till stadgar om representationen, skulle de troligen — lidelsefulla samlare som de bägge voro — ha bevarat det. Men då borde det också ha kommit fram under ett följande skedes ivriga diskussion av representationsfrågan!

[3] Hade man under hösten blott hunnit till A.-B. § 57, då konungens slaganfall med ens avbröt arbetet?

ärdet av A.—B. skulle således bestå däri, att de äro de enda ittills synliga spåren av höstens hemliga författningsarbete.

A.—B:s plats i det historiska sammanhanget är klar: med ina 56 §§ inträder författningsutkastet från oktober 1809 som n länk mellan hertigens »Project» från maj s. å.[1] — dettas 18 §§ å i sin tur tillbaka på vad hertig Karl kände till av Gustav II:s sista planer — och det i 101 §§ slutredigerade förslaget rån februari—mars 1810.

Några citat ur B. och C. skola exemplifiera detta, och uttaas till jämförelse de §§ i B. och C., vilka mest avvika från arandra. Interpunkteringen är normaliserad.

B. § 1.

»Sveriges Rikes inbyggare äro ett fritt och sjelfständigt, men agbundit Folck. Det är deras Urgamla och oförändrade rätt tt genom Sine fritt valde fullmägtige med deras Konungs biall och samtycke föreskrifva Sig Grund Lagar och at Sjelfilligt och utan tvång Understödja fäderneslandets behof.»

C. § 1.

»Sveriges rikes inbyggare äro ett fritt och sjelfständigt, men agbundit folk. Det är deras urgamla och oförändrade rätt att enom sine fritt valde fullmägtige med deras konung gemensamt ch med dess bifall och samtycke föreskrifva sig grundlagar samt rivilligt understödja fäderneslandets behof.»

B. § 2.

»Sveriges Rike skall styras af en Konung och vara et Arf Rike med den Sucessions Ordning för den afledne Konungens nanliga bröst Arfvingar, som Westerås Arfförening af år 1544, Norrkjöpings beslut af år 1604 och den år 1809 stadgade och astställdte Thron följd föreskrifver och förmår.»

C. § 2.

»Sveriges rike skall styras af en magtägande konung och skall ara ett arf rike med den successions ordning för den afledne onungens manliga bröst arfvingar, som Vesterås arfförening af r 1544, Norrköpings beslut af år 1604 och den år 1810 fastställde ch stadgade thronfölgd föreskrifver och förmår.»

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

B. § 6.

»Konungen allena tage och utvälje Sig ett Stats Råd af sådanne redelige, Ärfarne, kunnige och Allmänt acktade infödde Svenske Frälse eller Ofrälse Männ af den rena Evangeliska

[1] Jfr antalet »Kongliga Råd» i A.-B.

Lutherska Thron och Läran, som Kongl: Mayt. och Riket med huldhet, trohet och obrottslig tilgifvenhet förbundne äro.»

— —

C. § 6.

»Konungen allena tage och utvälje sig till riksens angelägna värfs skjötande sådane redelige — — — män, som äro af den rena evangeliska lutherska tro och lära, stats ministrar, åtta til antalet, hvaribland inbegripes den Konglig Majestät utsedt till högsta befälhafvare för dess håf, hvilka Konglig Majestät och riket med huldhet, trohet och obrottslig tillgifvenhet förbundne äro.» — — —

— —

B. § 7.

»Stats Rådet skall bestå af de Sju Stats Ministrarne, som bära namn af Kongl. Råd och innehafva Rikets Högsta Värdigheter, och af åtta Stats Råder, af hvilka trenne böra hafva tjent vid krigs magten, jämte Hof Cantzelern. De förra utgöra genom deras Ämbeten konungens enskilta Råd, honom dock ej obetaget at til det samma kalla de af Stats Råden, hvars utlåtande han vid ärendenas afgjörande åstundar inhämta.»

C. § 7.

»Dessa stats ministrar och högste ämbetsmän utgjöra konungens enskildta råd, hvartill han kallar den af dem, som med gjöromålen, som förehafvas, gemenskap äga. Konglig Majestät icke obetaget att, om han nödigt pröfvar, äfvenledes till sig kalla den eller de ämbetsmän, hvars utlåtande han vid ärendernes afgjörande åstundar inhämta.»

B. § 8.

»De Sju Stats Ministrarne skola vara följande:

Til den Första.

Stats Ministern för Justitiae ärenderne, som tillika skall vara ordförande för Konungens Högsta Domstol.

Til den Andra.

Stats Ministern för Utrikes Ärenderne.

Til den Tredje.

Stats Ministern för Krigs Ärenderne til Lands.

Til den Fjerde.

Stats Ministern för Sjö ärenderne.

Til den Femte.

Stats Ministern för inrikes Landthushollningens, Berghanteringens samt öfrige Civile och Economie mål.

'il den Sjette.
Stats Ministern för Rikets drätsels, In och Utrikes handels, slögders och Manufacturers Ärender, och
'il den Sjunde.
Konungens Högste Ombudsman och Befälhafvare vid Dess Håf.»

C. § 9.

»Desse åtta stats ministrar och rikets högsta ämbetsmän äro öljande:
itats ministern för justitie ärenderne, som tillika skall vara ordförande i konungens högsta domstol;
itats ministern för utrikes ärender;
itats ministern för krigs ärenderne till lands;
itats ministern för krigs ärenderne till sjöss;
itats ministern för inrikes ärender;
Konungens högsta ombudsman vid dess håf, slott, lustgårdar och parker;
itats ministern för rikets drätsel, inrikes och utrikes handel, slögder och manufacturer;
itats ministern för rikets eclesiastique värk, allmänna uppfostran och barmhertighetsinrättningar.
)ch skola dessa åtta högste ämbetsmän bekläda rikets högsta värdighet.»

(I C. äro de B. §§ 8, 9 motsvarande §§ omkastade.

B. saknar motsvarighet till C. § 10, som utsätter statssekreerarnas antal till fyra. Av B. § 46 framgår likväl, att statsekreterarna även där äro fyra.)

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

B. § 10.

»Öfver alla Regerings mål, som Konungen låter sig föredraga, så väl af Stats Ministrarne som Stats Secreterarne eller andre, som om föredragning ombetrodde äro, skall Protocol föras. Den eller de tilstädes varande Stats Ministrarne, Stats Råd, Håf Cantzlerer och Stats Secreterare vare owilkorligen förpligtade at sine meningar yttra och til Protocollet förklara, konungen dock förbehållit at allena besluta och låta det til värkställighet befordra.»

C. § 11.

»Öfver alla regerings mål, som konungen låter sig föredraga, så väl af stats ministrarne som af stats secreterarne eller andre, som föredragning ombetrodde äre, skall protocoll föras. Den eller de tilstädes varande stats ministrar, tillkallade ämbetsman, håf cantseler samt stats secreterare, vare ovilkorligen förplicktad at sin mening yttra och till protocollet förklara; konungen

dock förbehållit att allena besluta och det till värkställighet befordra låta.»

B. § 11.

»Till föredragning hos konungen uti dess enskilta Råd skola ärenderne, sedan nödige uplysningar däröfver ifrån vederbörande värk och Ämbetsmän blifvit infordrade och inkommit, til det föredragande Stats Secreteraren eller den hans tjenst förrättar därefter beredas af Rikes allmänna Ärenders beredning, hvilken utgjöres af de Åtta af Kongl: Mayt. utnämnde och förordnade Stats Råder. Till det Protocoll, som uti denna Rikets Allmänna beredning föres, skall uti alla där förekommande mål först den föredragande och sedan de öfrige Ledamöterne, hvar i sin Ordning, gifva sine yttranden, hvilka sedermera hos Konungen i dess enskildte Råd anmäles.»

C. § 12.

»Till föredragning hoss konungen skola ärendene, sedan nödiga uplysningar där öfver ifrån vederbörande värk och ämbetsmän blifvit infordrade och inkommit, af den föredragande stats secreteraren eller den dess tjenst förrättar beredas af åtta skicklige och oväldige män, fyra af frälse och fyra af ofrälse ståndet. Dem förordne konungen att utgjöra rikets allmänna beredning.» — — —

— —

B. § 14.

»Vill Konungen börja krig, kalle då till ett utom ordenteligt Stats Råd alle på stället varande Stats Ministrar, Stats Råd och Håf Cansleren, framställe för dem de skäl och omständigheter, som härvid til öfvervägande förekomma, samt äske däröfver deras yttranden, hvilka de skola hvar för sig med den ansvarighet, som denna Regerings forms Sjette paragraphe bestämmer, til Protocollet afgifva. Konungen äger därefter magt til at fatta och utföra det beslut, som han för Riket nyttigast finner.»

C. § 15.

»Vill konungen börja krig, sammankalle då samtelige dess stats ministrar och håf cantselern till ett utomordenteligt råd uti sitt cabinett och framställe för dem de skäl och omständigheter, som härvid till öfverläggning förekomma, samt äske däröfver deras underdåniga yttranden.» — — —.

B. § 17.

»Konungens Doms rätt vill han up draga Tolf af honom utnämnde Lagkunnige Männ, Sex af Frälse och Sex af Ofrälse Ståndet, hvilka fullgjort hvad författningarne föreskrifva dem.

ɔm uti Domare Ämbeten må nyttjas, samt i sådane wärf ådaga-
ıgt insigt, ärfarenhet och Redlighet. De kallas Justitiae Råd och
tgjöra Konungens Högsta Domstol, hvarest Stats Ministern för
ustitiae ärenderne uti Konungens Stad och Ställe förer ordet.»

C. § 18.

»Konungens högsta domstol skall bestå af tolf af honom ut-
ämnde lagkunnige män, — — —. De kallas justitie råd. Stats
ıinistern för justitie ärenderne förer där ordet uti konungens
tad och ställe, som alltid anses där vara närvarande.»

— —

B. § 20.

»Uti Freds tider skola mål, som ifrån Krigs Domstolarne
ragas under Konungens pröfning, uti Högsta Domstolen före-
agas och afgjöras. Tvenne Militaire Ledamöter af Stats Råden,
vilka konungen utser och förordnar, böra sådanne mål i Högsta
)omstolen öfvervara och däröfver rösta: Dock böra Dommarenas
ntal icke öfverstiga Åtta. Under krigs tid förholles härmed
fter Krigs Artiklarne.»

C. § 21.

»Uti freds tider skola de mål, som ifrån krigs domstolarne
lragas under konungens pröfning, uti högsta domstolen före-
lragas och afgjöras. Tvenne generalspersoner, hvilka konungen
itser och förordnar, böra sådane mål i högsta domstolen öfver-
ara och däröfver rösta. Dock bör dommarenas antal, inbegripne
lessa tvenne generals personer, icke öfverstiga åtta ledamöter,
oberäknat justitie stats ministern.»

— —

B. § 26.

»Då Justitiae ärender i Konungens enskilta Råd föredrages,
kola Stats Ministern för Justitiae ärenderne, då han ej opasslig
ir, minst tvenne af Stats Rådets Ledamöter, Tvenne af Högsta
)omstolens Ledamöter, En frälse och en ofrälse samt Justitiae
Cantselern, dem öfvervara, med den skyldighet at til Protocollet
:ttra sig.»

C. § 27.

»Då justitie ärender konungen föredragas, skall stats mi-
nistern för justitie ärenderne, då han närvarande är, samt alltid
tvenne högsta domstolens ledamöter, en frälse och en ofrälse,
med justitie cantselern dem öfvervara, med den skyldighet att
till protocollet sig yttra.»

— —

B. § 28.

»Konungen eger at utnämna och befordra infödde Svenske Männ til alla de Ämbeten och Tjenster inom Riket, högre och lägre, hvilka äro af den Egenskap, at Konungens fullmagter därå utfärdas, dock böra vederbörande förut med förslag hafva inkommit, där sådant hittintils ägt rum. Vare likväl Konungen obetagit at nämna utom förslagen den han för skickeligast finner och at uti Militaire Ämbeten nyttja Utländske Män af pröfvad skickelighet, men icke til Commendanter i Fästningarne.

Til Stats Ministrar, Stats Råder, Justitiae Råder, Justitiae och Håf Cantslerer, Stats Secreterare samt alle andre Civile Ämbets män innom riket och Dommare, må sådane män endast nämnas, som äro af den rena Evangeliska Lutherska Tron och läran.»

C. § 29.

»Konungen äger att utnämna och befordra inföde svenske männ till alla de ämbeten och tjenster innom riket, högre och lägre, hvilka äro af den egenskap, att konungens fullmagter därå utfärda. Vare likväl konungen obetagit att till militaire ämbeten antaga utländske män af pröfvad skicklighet, men dock icke till commendanter i fästningarne.»

— —

B. § 33.

»De uti denne Regeringsform bestämde nya Ämbeten, Stats Ministrarnes, Stats Rådens, och Justitiae Rådens, skola upföras i Rikets Stat, och må icke någon Justiae Råd bekläda tillika på en annan gång annat civilt Ämbete. Stats Ministrarne såsom Kongeliga Råder innehafva Rikets Högsta värdigheter och intaga de altid den företrädes rätt efter den ordning deras innehafvande Ämbeten nämnde äro. Stats Råden äga lika anseende med Generaler, och Justitiae Råden samt Justitiae och Hof Canslern med General Lieutenanter.[1]

C. § 34.

»De uti denne regerings form bestämda nya ämbeten, stats ministrar och justitie råd, skola upföras i rikets stat, och må icke någon justitie råd bekläda tillika på en gång något annat civilt ämbete.»

— —

B. § 37.

»Konungens Håf står under Dess enskilta Styrelse, kunnandes han häruti förordna som honom godt synes. Alla beställning-

[1] Jfr C. § 9.

r vid Sit Håf må Konungen efter behag til och afsätta. Riks ller Öfverste Marskalken är den, som Konungen förordnar til ården af Dess Håf; Han Skall vara Kongl. Råd och den Sjunde tats Ministern.»

C. § 38.

»Konungens håf står under dess enskildta styrelse, kunnanles han häruti förordna såsom honom godt synes; alla beställingar vid sitt håf må konungen efter behag till och afsätta. Riks eller öfverste marskalken är den, som konungen updrager ärden af sitt håf.»

B. § 39.

»Då Konung främling är, Rese ej utom Rikets underlydande Gräntsor utan Riksens ständers vetskap och samtycke, men är an Svensk och infödd, meddele allenast då sin föresatts til Stats Rådet in Pleno, och inhämte deras tankar däröfver, och vare ar och en af dem förpliktade at sina tankar däröfver afgifva. Skulle hela Stats Rådet enhälligt instämma i den mening at afråda Kongl: Mayt. at icke någon Utrikes resa företaga, vill Kongl: Mayt. villfara deras underdåniga Råd, men skulle i detta mne meningarne vara skilgacktige, då tager Kongl: Mayt. det beslut honom godt synes.»

C. § 40.

»Då konung Främling är, rese ej utom rikets underlydande provinser utan riksens ständers bifall och samtycke; men är han infödd. sammankalle då samtelige dess stats ministrar till ett utomordentligt öfverläggningsråd uti sitt cabinett och meddele dem då sin föresats och äske däröfver deras underdåniga yttranden, hvilka de skola hvar för sig, med den ansvarighet som denne regerings forms sjette paragraphe bestämmer, till protocollet afgifva: konungen äger därefter magt att taga och utföra de beslut, som han nyttigast finner.»

B. § 40.

»Går Konungen i Fält eller företager en resa til aflägsnare inrikes Orter, förordnar han så många af Stats Rådets Ledamöter, som han nödigt pröfvar, dock ej mindre än fyra, att under sin franvaro och til Dess han återkommer, bestyra om de Regerings Ärenders gång, hvilka Kongl: Mayt. genom särskilt föreskrift och Instruction dem under denne tid anförtror at handhafva.»

C. § 41.

»Går konungen i fält eller företager en resa till rikets aflägsnare orter, förordne han då en provisorisk styrelse af tre, högst fyra stats ministrar, som under dess frånvaro och till dess

han återkommer, bestyra om ärendernes gång efter den föreskrift Konglig Majestät genom särskilt instruction dem under denna tid förordnar att handhafva, och för hvilkens efterlefnad de Konglig Majestät ansvariga blifva.»

(§ 41 är i B. hopskriven med den med C. § 43 likalydande.)

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

B. § 42.

»Konungen vare myndig och tillträde Regeringen, då han fyllt Tjugu Års Ålder. Vid Sexton år må han besöka och bivista Håfrättens och Collegiernes sammanträden och öfverläggningar, och vid Aderton Års Ålder må han inträda uti Stats Rådet för at på det nogaste blifva underrättad om Rikets ärenders gång och förvaltningssätt.»

C. § 44.

»Konungen vare myndig och tillträde rikets styrelse, då han fyllt aderton års ålder. Vid femton år må han besöka och bivista håfrättens och collegiernes sammanträden och öfverläggningar, och vid sjutton års ålder må han öfvervara högsta domstolens och stats ministrarnas öfverläggningar för att på det nogaste blifva underrättad om rikets ärenders gång och förvaltnings sätt.»

B. § 43.

»Skulle den olyckan tima, at hela Konungahuset, inom hvilket Arfs Rätten til Riket räknas, på manliga sidan utginge, då förvalte på sätt som ofvan sagt är Stats Ministrarne Regeringen, intil Dess Riksens Ständer hinna sammankomma, som skola utan drögsmål, åtta dygn efter den siste Konungens död, af Stats Rådet i hufvudstadens kyrkor kallas och femtionde dagen derefter uti Hufvudstaden wara församlade.»

C. § 45.

»Skulle den olyckan hända, att hela konunga huset, innom hvilket arfsrätten till riket räknas, på manliga sidan utginge, då förvalte, som uti denne regerings forms fyrationde tredje paragraphe sagdt är, regerings ärenderne af stats ministern för justitie ärenderne, af den för utrikes ärender och af den för krigsärenderne till lands, in till riksens ständer hinna sammankomma, som skola utan drögsmål sammankallas at sammanträda åtta dygn efter den afledne konungens död af desse stats ministrar i hufvud stadens kyrkor och femtionde dagen därefter därstädes vara församlade.»

B. § 44.

»Landet skall förblifva indelat i Höfdinge dömmen under den vanliga Landt Regeringen. Ingen General Gouverneur må

nom Riket förordnas, om icke Konungen, föranledd af särskilte
ıständigheter, pröfvar angeläget at på en viss bestämd tid en
dan tilsätta och Constituera.»

C. § 46.

»Landet skall blifva indeladt i höfdinge dömmen under den
nliga landt regeringen.»

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

B. § 52.

»Rikes Ordinarie inkomster förvaltas och Disponeras af
onungen til Rikets behof. Desse oförändrade äro: Sjö och
ındt Tulls afgifterne, Post Medlen, Charta Sigillata inkomsten,
usbehofs Bränneri medlen. Hvad som til Statens underhåll
öfver desse nämnde Ordinarie inkomster fordras, upfylles af
n frivillige Bevillning, som riksens ständer vid hvarje Riksdag
slar til Statens behof och som räcker från Riksdag til Riksdag.»

C. § 54.

»Rikets inkomster förvaltas och disponeras af konungen till
kets behof. De ordinaira inkomster äro jus regalia och bestå i
ö och landt tuls afgifterne, post medlen, charta sigillita in-
omsten, båk afgiften, lotteri medlen och den inkomst, som upp-
år och inflyter till kronan af kammarskatten och dess underly-
ınde lägenheter.»

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

B. § 53.

»Stockholms och Upsala Slott samt alla Hus och byggnader,
om uti hufvudstaden Riket tilhöra — Den Kongl. Trägarden
mt Humble Gården i Stockholm och den vid samma stad be-
gne Djur gård — Lust Slotten Drottningholm, Svartsjö, Carl-
erg, Ulricsdahl, Haga, Rosersberg, Strömsholm, Kongsöhr,
ripsholm, Tullgarn, Fliinge och Dahlby med deras underhöran-
e Trädgårdar, Parker, Djurgårdar, Ladugårdar, lägenheter och
emman, Disponeras och förvaltas på sätt Kongl: Mayt. lämp-
gast finner til Dess enskilta behof, dock kunna Desse Rikets
astigheter icke genom kjöp eller gåfva, eller under hvad namn
et vara må, ifrån Konungens tilhörigheter afskiljas eller af-
ttras. Alla öfrige Kongs gårdar, som icke här nämnde äro,
ller som icke under ofvannämde lägenheter höra, såväl som alle
ndre Krono Ladugårdar, Skogar, Parker, Djurgårdar och Ängar
amt alle Kronans Lax och andre fisken, må Konungen icke
tan Riksens Ständers Vettskap och samtycke, genom försälg-
ing, förpantning, eller gåfva, eller på annat sätt, kronan af-
ända. De skola förvaltas efter de grunder Riksens ständer med
Konungens samtycke därom föreskrifva, dock at de Personer och
Menigheter, som efter hittils gällande förfatningar sådane kro-

nans tillhörigheter nu innehafva eller nyttja, må njuta Lag rätt därå til godo, samt at odlingar eller odlingsbar mark å kr Skogarne i wanlig Ordning, efter nuvarande eller framde blifvande författningar, kunna til Skatte försäljas.»

C. § 55.

»Kongs gårdar och kongs ladugårdar med därtill hörand och underlydande hemman och lägenheter, krono skogar, park och djurgårdar, krono och stall ängar samt lax fisken och an kronans fisken samt kronans öfriga lägenheter skola som för 1680 af konungen förvaltas och disponeras, men må ej af hon utan riksens ständers vetskap och samtycke från kronan aba neras. Dock kunna odlingar eller odlingsbar mark å krono sko garne i vanlig ordning, efter nuvarande eller framdeles blifvan författningar, till skatte försäljas.»

(De B. §§ 55 och 56 motsvarande §§ ha i C. omkastats.)

C. F. Palmstierna.

Underrättelser.

— *Karolinska Förbundets årsbok 1928* står i utpräglad gr i minnets och saknadens tecken. Årsboken har utkommit ome bart efter det dödsfall, som berövade förbundet dess högt skat ordförande, och den inledes med Nils Herlitz' av sakk skap och personlig värme präglade teckning av Carl Hallendor och den karolinska forskningen. På ett förträffligt sätt redog här för Hallendorffs egna, i hans yngre år tillkomna bidrag ti denna forskning, varvid särskilt betonas, att han var den förs som tillämpade den från Harald Hjärne ärvda stränga källkri ken och universaliteten på centrala punkter av Karl XII historia. Även sedan Hallendorffs forskning inriktats på and uppgifter, bibehöll han, såsom Herlitz framhåller, genom s vida överblick, sin från all dogmatism fria syn på Karl XII forskningen och dess problem platsen såsom »den borne ledare i ett förbund för vetenskapligt arbete». — Med vemod är det också, som man i den föreliggande årsboken ser dödsmärket ristat över en, som lämnat eget bidrag till densamma: den ny gen avlidne framstående forskaren på det stora nordiska kr gets historia, A. P. Tuxen. I en postum uppsats skildrar Tuxen på grundval på kyrkoböcker, borgerskapets och rådh rätternas protokoll och annat lokalt källmaterial de Magnus Stenbocks soldater upplevde som danska unders tar. Det framgår av skildringen, att man från dansk sid

ade de svenska fångarna stor välvilja och intresserade sig för
ras varaktiga bosättning i landet; en del av dem stuckos in i
nska värvade regementen, andra användes om sommaren i jord-
ıksarbete på de nya ryttargodsen eller vid de kungliga slotten
s. v. — Årsbokens övriga bidrag ingå som led i större framställ-
ıgar, som spänna över eller äro avsedda att spänna över flera år-
ngar. J. A. Lagermark fortsätter sina föregående skildrin-
r av försvarsanstalterna i östra Sverige med en redogörelse för
rsvaret av det egentliga Sveriges Östersjökust, västra Sverige
h Finland 1711. Framställningen gäller tidpunkten för det
ntade danska angreppet pa Skåne, den norska invasionen i Bo-
slän och Härjedalen och planerna på de baltiska provinsernas
ertagande under ryssarnas passivitet på den norra fronten.
an får intryck av att mycket planerades och en del gjordes men
ksa av att pesten samt pennning- och rekryteringssvårigheterna
ls vidare hämmade planernas verkställande i mera omfattande
ad. Per Sörensson fortsätter likaledes sin grundliga ut-
dning av förhållandet mellan kejsaren, Sverige och de nordiska
lierade under det stora nordiska krigets senare år och följer
t inveeklade händelseförloppet till den tidpunkt 1718, då
ıderhandlingarna om allians mellan kejsaren, konung Georg och
nung August inträda i sitt avgörande skede. Årsbokens utgiva-
. Sten Bonnesen, inför första delen av en längre uppsats,
handlande »De nordiska allierade och Hamburg 1712—1713».
en inledande undersökning av förhållandet mellan Danmark
h Hamburg i äldre tider påvisar förf. den spänning, som av
ımmalt ägde rum dem emellan. Orsaken till denna spänning var
ıvudsakligen, att de danska kungarna i egenskap av hertigar av
olstein gjorde anspråk på överhöghet över staden, även sedan
ensamma 1510 fatt kejsarens och rikets högtidliga bekräftelse
å värdigheten av fri riksstad; därtill kommo handelspolitiska
otsättningar, tvister om tullen på Elbe, danskarnas försök att
raga till sig Elbehandeln och gynna Altona på Hamburgs be-
ostnad o. s. v. På det hela taget drogo de danska kungarna det
ortaste strået i dessa konflikter. Ett danskt herravälde över
lbemynningen stod nämligen, framhåller förf., »i strid icke blott
ed speciellt tyska utan även med allmäneuropeiska intressen, ja
ed själva 'jämviktens' idé». Efter det misslyckade pommerska
lttåget 1711 tog större delen av den danska fälthären vinter-
varter i Slesvig och Holstein, och dess närvaro begagnades till
tt avpressa Hamburg en dryg penningsumma. Härmed började
ör den fria hansestaden en lidandets och hemsökelsens tid med
est och neutralitetskränkningar från båda de stridande parter-
as, men i synnerhet från de mot Sverige allierades sida —
ränkningar, mot vilka staden förgäves anropade kejsaren och
iket om hjälp. Det är åt dessa företeelser förf. ägnar huvud-
arten av sin intressanta och på ett omfattande källmaterial
tödda framställning. *G. J—n.*

— Senaste häftet av dansk *Historisk Tidsskrift* (Niende Række, Sjätte Binds andet Hefte, 1929) har formats till en ingående uppgörelse med de ledande artiklarna i den nyskapade historiska tidskriften Scandias första häfte. Professor Aage Friis har i en undersökning över *C. N. David, Christian II og Sir Augustus Paget i November 1863* så gott som på varje punkt tillbakavisat de åskådningar, vilka i Scandia framförts av professor Erik Arup rörande samma ämne. Utan att närmare ingå på den ytterst detaljerade diskussionen kan här endast ges uttryck åt den uppfattningen, att professor Arup i den vetenskapliga bataljen förvärvat en ingalunda avundsvärd position. På tämligen liknande sätt utfaller riksarkivarien Kr. Erslevs antikritik *Det stockholmske Blodbad*, riktad mot professor Lauritz Weibulls livligt uppmärksammade studie över den stockholmska tragedien år 1520. Med sedvanlig skärpa och omsikt har Erslev kunnat med framgång hävda sin långt tidigare i de omtvistade spörsmålen intagna ståndpunkt. Då han emellertid i ett viktigt avseende, nämligen i fråga om vem som varit den egentlige upphovsmannen till blodbadet, anser sig, dock endast »som Formodning», kunna acceptera Weibulls uppfattning om Gustav Trolles avgörande roll, har han säkerligen råkat in på villospår. De tre första danska Oldenburgarnas historia lämnar alltför tydliga vittnesbörd i förevarande hänseende för att man skulle kunna tveka om, var blodskulden även i detta fall bör förläggas. Varje förutsättningslös undersökning av problemet visar också bestämt hän på omöjligheten av att någon enskild svensk man, framför allt icke en av andligt stånd, kunnat vilja draga över sitt huvud ett sådant fruktansvärt ansvar. På denna punkt har otvivelaktigt sanningen bäst träffats av professor Carlsson i hans utmärkta uppsats i en tidigare årgång av denna tidskrift (1920, s. 123 ff.).

— En i våra dagar säkerligen ytterst sällsynt företeelse är en studie i försäkringsmatematik, författad och publicerad på latinska språket. En sådan föreligger emellertid, tryckt i Stockholm under titeln *De τῆς τέχνης problemate collegiorum salutarium* och författad av K. G. Hagström. Avhandlingen innehåller först en kort men intressant erinran om de *collegia salutaria*, som existerade under romerska kejsartiden, föregångare till vår tids livförsäkringsbolag eller åtminstone till dess begravningshjälpkassor. Särskilt omnämnas »Dianas och Antinous' dyrkares begravningsförening», vars stadgar finnas bevarade i en inskrift funnen i Lanuvium (CIL XIV 2112). Denna inskrift, på sin tid publicerad av Mommsen m. fl., har författaren för ett par år sedan ånyo utgivit, översatt på svenska och ur sina synpunkter kommenterat i »Nordisk försäkringstidskrift» (1926).

Det visar sig vid en jämförande undersökning av varupriser, varom det finns talrika uppgifter från romerska kejsartiden —

mest kända äro ju de, som angivas i Diocletianus' bekanta edikt om maximipriser från början av 300-talet e. Kr. — att avgifter och försäkring i dessa antika föreningar voro ganska analogt avvägda med de motsvarande nu för tiden. *Quod utinam admirationem institutionum Romanorum nonnihil augeat!* utbrister här författaren (»Måtte detta i ej ringa mån öka vår beundran för romarnas inrättningar!»).

Dessa uppgifter äro emellertid endast inledningsvis meddelade. förmodligen som en honnör för den gamla kulturen i det land. där författaren gästade, då han höll det föredrag, som utgör innehållet i den föreliggande skriften. Denna innehåller nämligen ett föredrag, som hölls av författaren vid matematikerkongressen i Bologna 1928. Det är väl också samma tankegång. som förmått honom att hålla sitt matematiska föredrag vid detta tillfälle på Italiens gamla klassiska tungomål.

Huvudinnehallet utgöres av ett subtilt matematiskt resonemang i sex kapitel med tabeller, ekvationer och formler efter alla konstens regler, angående de rationellaste principerna för försäkringsekonomien. Författaren påvisar först, hurusom i de tidigare försäkringssällskapen i nyare tid försäkringsrörelsens vinst tillföll korporationen, som drev rörelsen, medan man numera i allt större utsträckning övergår till systemet att antingen driva rörelsen i möjligaste mån utan vinst eller ock så, att vinsten tillfaller de försäkrade, allt i syfte att fullt ut tillgodose rättvisans intresse, i det avsikten med verksamheten ju är att trygga de försäkrades intresse och icke att exploatera dem. Härvid uppkomma emellertid varjehanda tekniska problem, som kunna vara ganska svårlösta, i det olika former kunna tänkas för det rättvisa resultatets förverkligande. Författaren behandlar nu vad han kallar τῆς τέχνης *problema,* men yttrar blygsamt i slutet av sin framställning, att han icke anser sig ha löst det ifrågavarande problemet och icke ens berört alla dess integrerande delar, *quia et vires desunt et otium* (»emedan både förmåga och tid därtill fattas»). Dessa ord förefalla, att döma av den grundliga och sakliga inställningen av problemet, vara nästan alltför blygsamma, men de kunna med större skäl upprepas av anmälaren, som icke är matematiker och följaktligen icke kan fälla något självständigt omdöme om behandlingen av själva problemet. Det enda, varom jag med någon rätt kan våga ett omdöme, är dels hans latin, dels hans ovannämnda inledning om romerska kejsartidens hjälpkorporationer på ifrågavarande område. Bägge förtjäna beröm. Latinet är genomskinligt klart, men rör sig givetvis med en del nylatinska matematiska termer, som torde vara oundvikliga vid behandling av sådana materier. Det är sällan man stötes av någon verklig inadvertens, som t. ex. på s. 5 *a hominibus* i st. f. *ab hominibus* eller någon lapsus calami, som på s. 9 *illae* i st. f. *illi* i dat. sing. fem. Mindre klassiskt får man väl anse *destinare* vara i betydelsen av *definire* eller

statuere (s. 11), och adjektivet *possibilis* är väl åtminstone icke högklassiskt. Men när, som jag vet, en och annan chockerats av den ovanliga infinitivformen *utier,* som möter på avhandlingens tredje rad, så vill jag i viss mån taga författaren i försvar, ty dylika passiva infinitivformer på *-ier* förekomma verkligen ej så sällan i antik latinsk litteratur: de tillhöra visserligen mest dels det arkaiska språket, dels det senlatinska folkspråket, och formen *utier* i detta sammanhang verkar kanske något överraskande — den skulle passat bättre i vers — men den är i och för sig icke felaktig utan vittnar snarare om förf:s latinska belästhet. Latinet är i stort sett så pass gott, att man väl får antaga, att författaren, som sig bort, låtit någon facklatinare till det gamla romarspråket överflytta sin på moderna språk avfattade text. Har han verkligen själv komponerat även den latinska omklädnaden för sina matematiska tankar, så måste man konstatera, att vårt land ännu i den klassiska bildningens nedgångsperiod äger ytterligare en utmärkt latinsk amatör jämte de få man visste av förut. En sak i avseende på latinet har jag emellertid icke lyckats bli klok på: är det en lapsus eller är det med avsikt som förf. vid angivande av tryckorten skriver *Holmiis* i abl. plur. i st. f. det vanliga *Holmiae* i gen. sing.? Även i detta fall visar dock den som skrivit det, att han känner de latinska lokalbeteckningsreglerna, ty skall man återge Stockholm med ett plurale tantum i analogi med *Athenae* eller *Syracusae,* så måste ju stadens namn i nominativ lyda *Holmiae* och »i Stockholm» följaktligen heta *Holmiis.* Men hittills har man allmänt brukat singularisformen *Holmia,* då »i Stockholm» följaktligen måste uttryckas med den lokativa genitiven *Holmiae.* Avvikelsen tyder närmast på, om jag får tillåta mig en gissning, att den som bestämt latinets form, åtminstone på titelbladet, icke varit svensk.

J. Bergman.

— På det paleografiska området har under de senaste åren rått en livlig verksamhet, vilken satt frukt i flera märkliga och betydelsefulla arbeten. Främst bland dessa är att nämna det av Ernst Crous och Joachim Kirchner i förening utgivna verket *Die gotischen Schriftarten* (Leipzig 1928). De båda författarna ha satt som sin uppgift att i den man det med hänsyn till materialets överväldigande omfattning över huvud taget låter sig göra skänka oss en överblick över de gotiska stilformernas utveckling såväl i handskrift som i tryck. För envar som sysselsatt sig med senmedeltida handskriftsforskning är det ju välbekant, vilka utomordentliga svårigheter man har att brottas med, så snart det i fråga om handskrifter från denna tid gäller att uppnå en närmare och mera exakt tids- eller lokalbestämning. Man har därför all anledning att med uppriktig tacksamhet taga del av det Crous-Kirchnerska arbetet, vilket just på dessa punkter lämnar en ovärderlig hjälp

'ramför allt är det värdefullt att äntligen få se åtminstone de iktigaste huvudlinjerna i det femtonde århundradets lokala ›kriftutveckling uppdragna. Kirchner, som författat denna del v arbetet, har med beundransvärt skarpsinne grupperat materia- ›t efter geografiska synpunkter och lyckats särskilja bl. a. fran- iska, kölniska, bayerska och österrikiska skrifttyper på ett sätt, ›m i allt väsentligt verkar fullkomligt övertygande. Värdefull ägledning ger han också för såväl italienska som franska och ederländska skriftformer. Utan överdrift kan arbetet beteck- ıas som oumbärligt för envar, som har att bearbeta handskrifts- ıaterial från medeltidens senare århundraden. Illustrations- ıaterialet (64 planscher med sammanlagt 135 avbildningar) står å höjden av teknisk fulländning, liksom arbetet över huvud aget är ett förträffligt prov på gedigen och smakfull bokut- tyrsel.

Mera avsett att tjäna den praktiska undervisningens ome- lelbara syftemål är Hermann Delitschs verk *Ge- chichte der abendländischen Schriftformen* (Leipzig 1928). Som ig bör vid en handbok, är utstyrseln här relativt enkel; det ehövliga bildmaterialet framträder huvudsakligen i form av llustrationer i texten, och de sexton ljustrycksplanscherna i slu- et av boken tjäna tydligtvis mest till att visa förlagets goda ilja. Emellertid är arbetet i sin art verkligt värdefullt. Det er läsaren en särdeles god inblick i den paleografiska forsk- ıingens vunna resultat, betonar klart och säkert de stora huvud- nomenten i utvecklingen och dröjer icke i onödan vid sådana letaljer, som endast ha intresse för specialisterna. Vad beträffar let alltjämt flitigt debatterade problemet om den karolingiska ninuskelns uppkomst, synes författaren hålla för sannolikt, att len skapats och utvecklats helt och hållet på germansk mark. En notsatt uppfattning har emellertid för ett par år sedan hävdats ıv den framstående österrikiske historikern Harold Stei- ıacker, vilken i en skarpsinnig undersökning (*Zum Liber iurnus und zur Frage nach dem Ursprung der Frühminuskel*, i Miscellanea Francesco Ehrle, Rom 1924, vol. 4, s. 105 ff.) under anslutning till en tidigare av Sickel framställd åsikt gjort gäl- ande, att Rom och framför allt det påvliga kansliet varit av genomgripande betydelse för 7- och 800-talens stora skriftreform. Löst är ju frågan ännu icke — därtill kräves framför allt ett noggrannare genomforskande av materialet — men nekas kan ej, att Steinackers bevisföring i många hänseenden synes bin- lande. Antagligen kommer detta problem ännu länge att syssel- ätta den paleografiska forskningen.

Ett praktverk med betydelse huvudsakligen som åskådnings- material är Hermann Degerings *Die Schrift* (Berlin 1929). Texten, som icke omfattar mer än ett dussin sidor, ger en- last en flyktig och allmänt hållen översikt av skriftens historia. De följande 240 planschbladen erbjuda emellertid ett utomordent-

ligt vackert och väl valt paleografiskt material, som utan tvivel kan göra nytta genom att vänja ögat vid de varandra avlösande skriftformernas inbördes olikheter. De bilderna åtföljande beskrivningarna äro emellertid för knapphändiga för att giva någon föreställning om paleografiens metod och principer. Med hänsyn till praktisk användbarhet står därför Degerings verk betydligt tillbaka för Delitschs.

O. W—n.

— I sitt nyutkomna arbete *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Sthlm 1929) har docenten Birger Nerman studerat de skandinaviskt-baltiska förbindelserna under tidrymden 400—1060 e. Kr. under beaktande av såväl direkt historiska som arkeologiska källor. Med all rätt har förf. hävdat sambandet mellan Sveriges ostbaltiska och ryska expansion under 800- och 900-talen och sett dem såsom led i en och samma den svenska statens erövringspolitik. Omsorgsfullt dokumenterat, framför allt naturligtvis på det arkeologiska området, ger förf:s verk en grundläggande sammanställning och diskussion av vad vi för närvarande kunna göra anspråk på att veta i fråga om Sveriges äldsta östersjöorientering.

— Den framstående hansahistorikern Fritz Rörig har i en större volym samlat ett flertal av sina under senaste år publicerade historiska uppsatser under den gemensamma titeln *Hansische Beiträge zur deutschen Wirtschaftsgeschichte* (Schriften der baltischen Kommission zu Kiel, Band IX, Ferdinand Hirt in Breslau, 1928). Ur det rika innehållet må såsom särskilt givande påpekas uppsatserna »Der Markt von Lübeck», »Ausserpolitische und innerpolitische Wandlungen in der Hanse nach dem Stralsunder Frieden», »Die Hanse und die nordischen Länder», »Die Gründungsunternehmerstädte des 12. Jahrhunderts» m. fl. På mångfaldiga punkter tangerar förf. naturligtvis nordisk och även svensk historia. Till vår för närvarande starkt blomstrande stadsforskning torde arbetet också lämna åtskilliga bidrag liksom uppslag till nya undersökningar.

— Ett lokalhistoriskt arbete, som förtjänar uppmärksamhet även utanför närmast intresserade kretsar, är en av redaktör A. E. Falck författad historik över *Hantverksskrån och fabriksväsen i Nyköping* (Nyköping, Gust. Österbergs tryckeriaktiebolag, 1928). Boken är i viss man en pendang till samme förf:s för några år sedan utgivna historik över handeln i Nyköping; den är liksom denna skriven på offentligt uppdrag och grundad på i stadens arkiv befintligt källmaterial. Den mest omfattande delen av arbetet berör de tio hantverksskråna, och framställningen har här formen av särskilda monografier för varje skrå: skrå-

dare, skomakare, bagare, sämskmakare, sadelmakare, gördelmakare, tunnbindare, bryggare, hattmakare och karduansmakare. Senare avdelningen behandlar fabriksväsendet, och här möta en del på sin tid rätt betydande företag, såsom det 1646 för Welam Momma privilegierade mässingsbruket, S:t Annæ kvarn, verken vid Storhusfallet, Lemmingska klädesfabriken, pappersfabrikerna i och omkring staden och icke minst det under 1800-talets förra del blomstrande Nyköpings bruk med tillhörande faktori och skeppsvarv. I slutkapitlet skildras stadens nu existerande fabriks- och hantverksförening, på vars uppdrag det föreliggande verket tillkommit. Förf. har i sin framställning instrött varjehanda kulturhistoriska smådrag, vilka göra densamma till en icke blott instruktiv utan även underhållande läsning.

G. J—n.

— Bland de ur såväl vetenskaplig som populär synpunkt värdefulla arbeten, som publicerades i samband med Göteborgs trehundraårsjubileum, erbjuder *Göteborgs befästningar och garnison* av Valdemar Ljungberg (Göteborg, 1924, 728 s.. 12 bilagor) särskilt intresse för krigshistorikern. Det imponerande arbetet behandlar, som titeln anger, dels stadens befästningars, dels dess garnisons historia. Efter en allmän orientering över olika befästningsformer och över stadens militärpolitiska betydelse i svunnen tid skildras befästningarnas utbyggnad, indelad i fyra tidsskeden från 1622 till 1869, då samtliga fästningsverk nedlades. Det största intresset torde knyta sig till det tredje skedet, omfattande karolinska envåldets tid, då främst under ledning av Erik Dahlberg stora ombyggnader och utvidgningar företogos. Även denna s. a. s. mera tekniskt betonade del av arbetet erbjuder emellertid intresse ur många synpunkter. Kulturhistoriskt sett beaktansvärd är t. ex. förvisso den återgivna relationen (s. 139) av Karl XI:s besök 1689 vid den då fullbordade tornbyggnaden Västgöta Lejonet. Då konungen tillsammans med sitt höga följe befann sig »oppe wed tornet uthan opå hufwan», presenterade Dahlberg honom »ett glas Renst vijn och draks af alla hans Kongl. Maij:s, deras Maijesteters drottningarnes, Erf Printzens och Princessernes skåhlar, och begynte hans K: Maij: sielf alla brafwa soldaters och alla wackra damers skåhl(!) Kunnandes man icke troo att någonsin någon Konung på det Rummet dricker mehr några skålar.»

Arbetets senare hälft skildrar, som nämnts, Göteborgs garnison genom tiderna och omfattar, förutom borgerskapets militärkårs och stadsvaktens öden, de olika truppförbandens historia. Artilleriregementet har därvid givetvis ägnats det största intresset. Dess historia har uttömmande skildrats från det betydelsefulla kungliga brevet 1794, varigenom »Wårt artilleri-

regemente må uti fyra särskilta regementen fördelas». av vilket det andra erhöll namnet Göta artilleriregemente, som det ännu i dag bär.

Det grundliga och innehållsrika arbetet, som avslutas med ett flertal bilagor över bl. a. bevarade ritningar och kartor i olika arkiv, är på ett förnämligt sätt illustrerat med inemot tvåhundra bilder.

G. Hfm.

— Den studie i organisation och taktik, benämnd *Axtorna*, som utgivits av Generalstabens Krigshistoriska avdelning,[1] torde förtjäna förnyad uppmärksamhet, sammanställd dels med lektor Elanders undersökning över Erik XIV i »Sturemordens gåta», dels ock med lic. Vejdes över »Erik XIV och ödeläggelsen av Ronneby 1564» (Scandia 1929, 1). Studien behandlar ingalunda endast rent taktiska problem, knutna till själva slaget, utan sträcker sig vida därutöver. Inledningsvis skildras ingående Erik XIV:s bedömande av Sveriges dåvarande läge och dettas militära krav, ävensom organisationsarbetet inom armén före sjuårskriget. I mångt och mycket framstår konungen här såsom en kraftfull nydanare, om ock byggande på den av fadern jämväl på detta område lagda grunden, en av svenskt krigsfolk bestående nationalhär. På dennas såväl organisation och beväpning som taktiska uppträdande uppvisas konungen, ofta genom direkt personligt ingripande, hava utövat ett avgörande inflytande. För honom framstod infanteriet såsom härens huvudvapen; skapandet av ett anfallsdugligt sådant, t. o. m. överlägset motståndarens landsknektar, var ett av hans militära mål, vars förutsättningar emellertid icke hunno uppfyllas före krigsutbrottet 1563.

Skildringen av sjuårskrigets militära förlopp t. o. m. Axtornaslaget är synnerligen grundlig och belysande. Den är liksom arbetet i övrigt till stor del stödd på hittills obegagnade militie- och arkliräkenskaper i Krigs- och Kammararkiven. — Behandlingen av själva slaget upptager arbetets senare hälft. Ehuru konungen under detsamma med en stark eskort dragit sig undan till Jönköping, angives såsom sannolikt, att han själv uppdragit grundlinjerna till stridsplanerna för slaget. I detsamma skulle alltså ej blott hans organisation utan delvis även hans egen taktiska uppfattning ha ställts på prov. Organisationen befanns vara väl avvägd; frånvaron av det personliga modet hos konungen åter ifrågasättes ha varit huvudanledningen till slagets utgång. Vid bedömandet av Erik XIV:s krigshistoriska insats får man givetvis ej heller underlåta att taga hänsyn till hans vid flera tillfällen visade brist på personligt mod och ansvarskänsla, en brist, som synes ha varit betydande och ej alltför väl överens-

[1] Meddelanden från Kungl. Krigsarkivet, IV.

stämma med den offensiva framåtanda, som generalstabsverket angiver såsom karakteristisk för konungens militära insats.

G. Hfm.

— Den av v. Below, Meinecke och Brackmann redigerade serien handböcker i medeltidens och nya tidens historia har för någon tid sedan tillökats med en ny volym, i det att d:r Walter Platzhoff, professor vid universitetet i Frankfurt a. M., utgivit en *Geschichte des europäischen Staatensystems 1559—1660* (München & Berlin, Verlag R. Oldenbourg, 1928). Med avseende på planläggning och uppställning ansluter sig boken närmast till Immichs i samma serie ingående framställning av europeiska statssystemets historia 1660—1789. Liksom denna är den starkt koncentrerad, klar och överskådlig; karakteristiken av tidsföreteelser och personligheter är ofta träffsäker, och många av de historiska problem, som knyta sig till det behandlade tidevarvets historia, diskuteras eller bli åtminstone i korthet antydda. Förf. visar sig mycket kringsynt inom den historiska litteraturen. Med tillfredsställelse konstaterar man, att han äger god kännedom om de bidrag, som svenska historiker gjort till utforskandet av motreformationens, enkannerligen trettioåriga krigets, tidevarv; i hans litteraturförteckningar och hänvisningar skymta icke blott äldre svenska författare, såsom Carlson, Cronholm och Odhner, utan även en rad av yngre svenska historiker, såsom Ahnlund, Almquist, Boëthius, Falk, Tunberg och Wittrock.

G. J—n.

— I en politiskt-militär studie, *Gustav II Adolfs politik och krigföring i Tyskland 1630—32*, har general Lars Tingsten lämnat ett värdefullt bidrag till belysningen av en av vår historias skickelsedigraste epoker. Arbetet, som utgör en sammanfattning och självständig bedömning av tidigare forskares resultat, fängslar genom sin logiska disposition och sitt objektiva ställningstagande. I detsamma möter det ensidiga hävdandet av en viss krigföringsmetod såsom den enda riktiga normen för bedömandet av Gustav Adolfs militära gärning en bestämd, objektivt grundad motsägelse. Som titeln angiver, har förf. också bedömt konungens uppträdande i Tyskland ur såväl politisk som militär synpunkt. Förf:s uppfattning av konungen som politiker och militär torde bäst framgå genom citerandet av hans egna ord: »I allmänhet sett hade den svenske konungen den sällsynta förmågan att till ett konstverk sammanlänka de diplomatiska underhandlingarna och krigsoperationerna.»

G. Hfm.

— Den förra året utnämnde professorn i nordisk historia vid universitetet i Greifswald d:r Johannes Paul har åter

dokumenterat sitt stora intresse för svensk historia med ett arbete om *Gustaf Adolf*, av vilket första delen nu föreligger färdig. I denna del av sitt arbete ger professor Paul en bred skildring av perioden 1560—1617, vilken vittnar om stor kännedom om svenska arkiv, men kanske icke i lika hög grad om modern svensk historisk litteratur. Till någon egentlig framställning av Gustav Adolfs politik kommer icke Paul i denna första del. Framställningen av det äldre Vasakonungadömet är helt schematisk och har på denna grund naturligtvis vissa brister. Bland annat torde Paul allt för starkt betonat striden om tre kronor som avgörande orsak till nordiska sjuårskriget. Paul försöker vidare göra gällande, att Sturarnas riksföreståndarskap fått en direkt följd i Gustav Vasas arvkonungadöme, en sak, som torde vara i hög grad diskutabel.

B. E—r.

— Vid förste arkivarien d:r E. Naumanns bortgång förelåg i det närmaste utarbetat ett *Personregister till Sveriges riddarskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719, delarna 1—15, 1719—1752*. På uppdrag av riddarhusdirektionen har registret fullföljts och utgivits i tryck av d:r Naumanns maka, fru Ingrid Naumann (Stockholm 1929). I alla avseenden förträffligt utfört skall registret otvivelaktigt bliva av stort gagn för den historiska forskningen.

Översikter och granskningar.

erige och det protestantiska Europa från Knäredfreden till Rigas erövring. Akad. avh. av Bertil Thyresson. XXIII + 301 s. Uppsala 1928.

Tidigare har i utförliga monografier skildrats Gustav Adolf ıedelbart inför tyska kriget och hans första framträdande på igsskådeplatsen. Förf. till föreliggande avhandling har valt t undersöka den svenska diplomatien med särskild hänsyn till rhållandet till de protestantiska makterna under det första cenniet av konungens regering. Ursprungligen hade det varit eningen att föra fram undersökningen till det första preusska fälttåget eller den tid, då Ahnlunds avhandling börjar. edgivas måste dock,att även nu en mycket naturlig slutpunkt ivit vald och att arbetet framträder som ett avslutat helt. Samındet mellan den svensk-polska konflikten och det tyska kriget ir nämligen, såsom Ahnlund och efter honom förf. framhållit, ter den böhmiska katastrofen för en kort tid framåt mindre nedelbart framträdande i och med att krigsrörelserna i det ora kriget förläggas till västra Tyskland. Även ur en annan npunkt bildar tiden från kriget med Danmark till år 1621 ett utet skede. Den isolering, som hotar Sverige i förhållande till et protestantiska Europa, brytes genom Kalmarkriget. Detta ger sig särskilt uttryck i den av Danmark högst ogärna sedda rbindelsen mellan Sverige och Nederländerna. Men från och ed årsskiftet 1620—21 får denna mindre betydelse på grund av et närmande, som då åter kommer till stånd mellan Danmark h Nederländerna. Ytterligare en god motivering för avhandngens slutgräns erbjuder förhållandet vid 1620-talets början ellan Sverige, Danmark och Hansan med Lübeck i spetsen som n låt vara icke längre obestridd ledare. Under det dessa makter nnu på 1610-talet bilda en relativt sluten diplomatisk konstellaion, medföra de stora omvälvningarna i Tyskland vid ingången ll följande decennium, att andra huvudsynpunkter bli domineande både för Danmarks och Sveriges politik i västra delen av stersjön och Nordtyskland, varigenom denna sekelgamla diplomati upplöses i intet.

I sitt arbete saknar förf. icke föregångare. Med ett utomrdentligt samvetsgrant utnyttjande av svenskt arkivmaterial och å tillgänglig litteratur har Hammarstrand redan 1855 rätt ingående skildrat 1610-talets diplomati, och i förra delen av en

uppsats i denna tidskrift 1917 har Ahnlund på ett förtjänstfullt sätt skisserat läget omkr. 1620. Ämnet hör under sådana förhållanden icke till de allra tacksammaste. Men förf. har med framgång utbyggt, fullständigat och beriktigat epokens diplomatiska historia. Rec. vill i detta sammanhang särskilt fästa uppmärksamheten på Filip Schedings beskickning till Lübeck 1618, vilken först av förf. blivit insatt i sitt rätta sammanhang. De upplysningar, som arkiv och bibliotek kunnat lämna, tyckas ha blivit synnerligen väl tillvaratagna; särskilt ha akterna i det mecklenburgska arkivet i Schwerin visat sig rikt givande för vissa partier av avhandlingen.

Framställningen följer i övervägande grad den kronologiska ordningsprincipen utom i de två sista kapitlen, där den mera går fram efter vissa huvudlinjer. Uppenbarligen har förf. valt detta tillvägagångssätt för att verkligen exakt kunna sätta in varje förhandling precis i dess sammanhang. Det kan dock icke förnekas, att den obenägenhet för återblickar, sammanfattande analyser och omdömen, som kan spåras hos förf., stundom fördunklar huvudlinjerna i den i sig själv svåröverskådliga mångfalden av förhandlingar.

I den inledande översikten över Sveriges utrikespolitik under Karl IX:s regering efter Sigismunds avsättning har förf. särskilt uppehållit sig vid motsättningen mellan Sverige och Polen, enär den varit den huvudsakligast bestämmande faktorn under denna tid. Motsättningen till Danmark var en annan viktig faktor i den svenske regentens politik. För Karl blev det under dessa förhållanden mycket svårt att få stöd i det övriga protestantiska Europa. De i Kalmar förda underhandlingarna med Lübeck om ett svenskt-hanseatiskt förbund misslyckades också. Dessa överläggningar ha dock sitt särskilda intresse. De visa nämligen, såsom förf. framhåller, att man i Sverige insåg den stora betydelsen av att ha tillgång till fria hamnar på den tyska östersjökusten. Planen upptogs sedermera av Gustav Adolf och ingick som en viktig del i hans nordtyska politik under en tid, då Danmarks alltmer aggressiva uppträdande mot de nordtyska makterna syntes skola kunna sammanföra Sverige och Hansan till gemensamt försvar för gemensamma intressen.

Såväl i denna exposé av Sveriges utrikespolitiska läge som i fortsättningen synes Ryssland väl mycket ha skjutits i bakgrunden. Detta hänger måhända samman med förf:s uppfattning, att Sveriges krig med Ryssland *endast* var en ny fas av dess strid med Polen. Det polska hotet har givetvis på ett alldeles särskilt sätt accentuerat nödvändigheten för Sverige av säkerhet och avgränsning gentemot Ryssland. Gamla och direkta konfliktämnen funnos dock mellan de båda länderna, och strävan efter att skapa ett skydd mot grannen i öster — i nödfall genom erövringar — var ur svensk synpunkt i sig själv så berättigad, att man helt visst icke kan göra det ryska kriget enbart till ett l...

det polska. Man bör därvidlag icke låta sig förvilla av klart opportunitetsbetonade uttalanden från Gustav Adolfs sida till efensivt allierade, vilkas hjälp han sökte (s. 73, 84, 88).

Med kapitlet om Kalmarkrigets återverkningar kommer förf. n på det egentliga ämnet för sin avhandling. Huvudintresset nyter sig därvid i första hand till förhandlingarna om den vensk-nederländska förbundstraktaten från april 1614. För ustav Adolf gällde det att först och främst få till stånd en aktat mellan de båda länderna liknande den, som året förut ingatts mellan generalstaterna och Lübeck, för att på så sätt förnga udden gentemot Sverige av det lübeck-nederländska förbunet. Men han önskade också förskaffa sig ytterligare fördelar enom att utvidga förbindelsen till att bliva både defensiv och ffensiv och låta även andra krig än de, som rörde handelns friet. bli orsak till att bestämmelserna trädde i kraft. Dessutom ille han försäkra sig om hjälp just i den aktuella konflikten med Polen. Oaktat Dijk misslyckades både när det gällde att få ffensiv syftning åt fördraget och omedelbar hjälp för det polska riget — den svenska regeringen torde enligt förf. knappast llvarligt ha räknat med att få alla sina önskningar rörande förundet beviljade — var den nya alliansen likväl av utomordentig betydelse för Sverige. Utom det begränsade syftet att ge de förbundna ömsesidigt stöd mot Kristian gav den Sverige styrka ven i dess östeuropeiska politik. Den bröt också vårt lands poliiska isolering och förband det med en europeisk protestantisk nakt, som stod i intima förbindelser med de övriga evangeliska nakterna.

Under de närmast följande åren fram till det svensk-polska rigets utbrott i juni 1617 bestämdes den svenska diplomatien huvudsakligen av strävan att motarbeta konung Sigismunds reanschplaner. Dennes ansträngningar i samband med de förbittade tvister, som hösten 1615 uppstått mellan de båda hertigarna Vilhelm och Fredrik och deras länsadel, att skaffa sig omedelbar nakt över det polska vasallhertigdömet Kurland hade kommit tatsmännen i de protestantiska staterna att mer än tillförene fästa sin uppmärksamhet på Gustav Adolf, som åtagit sig den från sitt land fördrivna hertig Vilhelms sak. Sambandet mellan hans strid mot Polen och det allmänna motståndet mot katolicismen framstod i allt klarare dager. Det gäller icke blott om generalstaterna utan även om ledarna för det evangeliska aktionspartiet. Den ökade insikten hos Europas protestantiska stater om den svensk-polska stridens samband med kampen mot katolikernas och habsburgarnas planer på världsvälde tycktes samtiligt öppna möjligheter för Sverige att vinna hjälp och bistånd. I detta syfte avfärdade Gustav Adolf också på hösten 1617 flera beskickningar till de evangeliska makterna, bland vilka må framhållas Skyttes och Dijks till Nederländerna och Skyttes till Jakob I i England. Det positiva resultatet av dessa resor blev

dock ganska magert. Betydelsen av beskickningen till England får dock icke helt underskattas, ty genom den sattes Gustav Adolf i tillfälle att på ett mera verkningsfullt sätt giva Jakob en inblick i de svårigheter, med vilka han hade att kämpa med avseende på förhållandet såväl till Polen som Danmark.

Ovannämnda stora diplomatiska aktion är nämligen ej blott framkallad av Sveriges motsättning till Polen. Den har sin grund även i motsättningen till Danmark, som fran denna tid blir allt starkare kännbar. Danmarks ställning till det svensk-nederländska förbundet spelar därvid en dominerande roll. Med träffande och goda iakttagelser har förf. på en mångfald ställen belyst och grundligt utrett de olika momenten i den sprangningspolitik, som Kristian med längre eller kortare avbrott väl kan sägas ha bedrivit gentemot förbundet från början av 1617 till 1621, då detta genom det dansk-nederländska närmandet förlorar i betydelse. Det danska riksrådet, vilket åtminstone till en del satte de polska krigsförberedelserna mot Sverige i sambaud med katolicismens allmänna anlopp mot protestantismen, ogillar dock sin konungs politik. Dess märkliga betänkande i okt. 1617 med anledning av Sigismunds försök att få Danmarks hjälp för sitt företag mot Sverige innebär också så till vida en vändpunkt att det inleder en mera evangelisk politik. Denna kommer i det följande att rikta sig stötvis än mot Nederländerna än mot Sverige. Som en viktig del i riksrådsbetänkandet ingick en uppmaning till Kristian att söka åstadkomma ett närmande till generalstaterna, varigenom han skulle vinna en väsentligt starkare ställning vid kommande förhandlingar med Gustav Adolf. Konungen visar sig nu också beredd att följa uppmaningen, ehuru den innebär en bestämd brytning med hans dittills gentemot Nederländerna förda politik, och i jan. 1618 sänder han den skicklige diplomaten Jonas Charisius till Holland med uppdrag att söka inleda ett närmande mellan generalstaterna och Danmark. När sedan detta mot Sverige riktade schackdrag i mitten av 1618 misslyckats och Gustav Adolf strax därefter (30 nov.) föreslagit Kristian ett nytt gränsmöte, där slutlig förlikning i tvisterna kunde komma till stånd, visar konungen åter ett med hänsyn till den föregående tidens uppträdande rätt anmärkningsvärt tillmötesgående mot Sverige, fastän han nu inte längre vill låta engagera sig i den av Gustav Adolf ånyo framlagda planen på ett förbund med Sverige mot Polen. Såväl beskickningen till Nederländerna som gränsmötet i Sjöred (febr. 1619), vilket blev en följd av det svensk-danska närmandet, äro, som förf. framhåller, ett utslag av den nya danska politik, som inaugurerats efter det viktiga riksrådsmötet på hösten 1617.

Sjöredsförhandlingarna lika litet som mötet mellan de båda konungarna i Halmstad (25 febr.—2 mars) bidrogo ej att föra rikena närmare varandra: den ömsesidiga misstron hade varit för stark. Detta allmänt kända drag i de båda nordiska rikenas

ördes ställning får en intressant belysning genom förf:s hävdande av att närhelst den under dessa år ofta uppdykande planen på ett allmänt protestantiskt förbund mot katolikerna föres fram från svenskt håll, åsyftar Gustav Adolf egentligen endast att förhindra en separatförbindelse mellan Danmark och någon eller några av de övriga evangeliska makterna, i synnerhet Nederländerna, eller också att på något annat sätt motarbeta Danmark (s. 130, 150, 161, 170 f., 172).

En helt annan karaktär ha de förhandlingar mellan Kurpfalz och Sverige om en svensk diversion mot Polen, som efter kejsarvalet i Frankfurt och konungavalet i Prag (hösten 1619) intaga en betydande plats i pfalzarnas vitt förgrenade politik. Från att denna ursprungligen åsyftat ingenting mindre än de nordiska ländernas anslutning till unionen, medför utvecklingen i Tyskland, att unionen kommer att stå utanför den beskickning, som konung Fredrik i jan. 1620 beslutar att avsända till Sverige under ledning av Johan Kasimir, Gustav Adolfs svåger. Men därmed är också själva utgången på förhand given. Förhandlingarna i Stockholm mars—april 1620 lägga ytterligare i dagen, att vad konung Fredrik har att erbjuda som motprestation i sin obestämdhet på intet sätt kan anses svara mot det, som Gustav Adolf tänkt sig. Med det största intresse har den svenske konungen följt gången av de tyska händelserna, ehuru han icke synes ha givit pfalzgreven något direkt uppdrag att arbeta för en allians. Striden för det protestantiska Sveriges trygghet innebär i sig själv ett krav på att sambandet mellan den polska fejden och den europeiska krisen upprätthålles. (Jfr Gustav Adolfs hänvändelse i aug. 1619 till tsaren med förslag om förbund mot Polen s. 211). Men han vill ej störta sig i äventyret utan tillräckliga garantier. Vad han åsyftar är att få till stånd ett bestämt förbundsfördrag med Böhmen och den tyska unionen, som tilläte honom att med större utsikter till framgång företaga en diversion mot Polen, vilken skulle lända såväl Sverige som trosförvanterna till fördel. Den politiska situationen i de Danmark angränsande delarna av Nordtyskland liksom också Englands och Nederländernas hållning öka ytterligare betänksamheten hos Gustav Adolf för att i förbund med Böhmen börja ett krig med Polen.

Den förhoppning, man i Sverige hyst att kunna direkt sammanknyta den ofrånkomliga uppgörelsen med Polen med den stora europeiska striden, hade alltså slagit fel. Förf. framhåller också liksom tidigare Ahnlund det föga sannolika i att Gustav Adolf, när han 1621 upptog kriget med Sigismund, hade för avsikt att genom detta direkt komma sina trosfränder till hjälp: »läget var numera ej sådant, att företaget kunde få karaktär av diversion». De kämpande protestanterna betraktade också icke utan stor bitterhet den svensk-polska fejden som en isolerad företeelse. I stället för att kunna räkna på dessas förståelse och

välvilliga hållning måste han därför hos ett flertal stater formligen förklara och försvara sin politik gentemot Polen.

Av stort intresse är det att följa förf:s framställning av den roll, Johan Kasimir spelar såväl vid tillkomsten av denna beskickning som i allmänhet för spridandet i Tyskland av den svenska uppfattningen om förhållandet mellan Sverige och Polen. Nära händelsernas brännpunkt och i besittning av de yppersta informationskällor blir han en förgrundsfigur och såsom släkting till både Fredrik och Gustav Adolf en den lämpligaste förbindelseled mellan pfalzarne och Sverige. Med rätta understryker dock förf., att hans insatser i detta sammanhang främst härröra från hans egenskap av pfalzare; hans brev till konungen och rikskanslern återspegla den pfalziska uppfattningen. En annan ivrig talesman för den pfalziska politiken är Camerarius, ledaren för unionens informationsväsende.

Samtidigt med dessa händelser inleder Gustav Adolf omfattande underhandlingar med furstar och städer i nordvästra Tyskland om bildandet av en allians, avsedd även den att bliva en sammanslutning mot den framträngande katolicismen och ett stöd för den svenske konungen i hans kamp mot Polen. Dess udd var dock i främsta rummet riktad mot Danmark. Som en inledning till dessa alliansförhandlingar kunna betraktas Filip Schedings och Spandkos betydelsefulla beskickningar till Lübeck 1618 och 1619. Då planen upptages 1620, har Danmarks aggressiva politik i Nordtyskland börjat att alltmer hota Hansan. Även Mecklenburg och ärkebiskopen av Bremen reagera mot den danska expansionspolitiken. Förbundsplanerna vidga sig också, som förf. med stöd av mycket hittills okänt material på ett förträffligt sätt uppvisat. Trots de till synes för en överenskommelse gynnsamma förhållanden, som sålunda voro för handen, avvisa emellertid städerna med undantag av Stralsund det svenska förbundsförslaget. Förf. hävdar därvid, att den 1621 åter utbrutna svensk-polska fejden blev det avgörande hindret för dessa strävanden från svensk sida att bilda en svensk-nordvästtysk allians (s. 252 f.). Sedermera modereras visserligen uttrycket något (s. 284), men frågan är, om icke förf. trots detta tillmätt det polska kriget en alltför stor betydelse, detta särskilt med tanke på hur verkligt svag sammanhållningen var i Tyskland och att vid årsskiftet 1620—21 ett närmande kommit till stånd mellan Nederländerna och Danmark, som väl uteslöt all samverkan av Hansan gentemot detta sistnämnda land. Redan vid tidigare erbjudanden om en svensk allians hade städerna icke visat några starkare tecken på att de ämnade acceptera den svenska tanken. I grund och botten blir motsättningen mellan städerna och Sverige under polska kriget blott en ny sida av den grundläggande divergensen i handelsintressen, som nu i ett århundrade hade omöjliggjort ett närmande. Huruvida dessa förhandlingar åter företedde möjligheten av att giva ett positivt resultat (jfr s. 192)

och i huru hög grad Gustav Adolf själv verkligen trott därpå, torde vara svårt att med bestämdhet avgöra.

Slutligen må särskilt påpekas förf:s förträffliga utredning av hur den mecklenburgska politiken gestaltade sig under dessa förhandlingar. Därvid lägger man icke minst märke till förf:s iakttagelse, att en markerad motsättning tydligen rått mellan det mecklenburgska sändebudet Witte och den svenske kanslern, vilken envist och med avsikt velat hindra enskilda sammanträffanden mellan Witte och konungen.

Doktor Thyressons välskrivna, om moget omdöme och ovanligt vederhäftig forskning vittnande avhandling utgör en mycket betydande insats i utforskandet av vår stormaktstids tillblivelse. Det är därför med så mycket större glädje man erfar, att förarbetena för en skildring av tiden fram till det första preussiska fälttåget redan äro undangjorda. Att hoppas är nu blott, att förf. även skall få tillfälle att inom en snar framtid framlägga resultatet av dessa sina undersökningar.

Erik Norberg.

Johan Liljencrantz som handelspolitiker. Studier i Sveriges yttre handelspolitik 1773—1786. Akad. avh. av Åke W. Essén. XIX + 258 s. Stockholm (Lund) 1928.

En undersökning av Johan Liljencrantz' insats i vårt lands ekonomiska liv torde få anses synnerligen väl motiverad. Däremot kan det nog ifrågasättas, om förf. till ovanstående avhandling fått det lyckligaste greppet om uppgiften, då han begränsat densamma att endast gälla Liljencrantz' ställning till vår *yttre* handelspolitik under de år denne som statssekreterare ledde utvecklingen. Det intima sambandet mellan ett lands yttre och inre handelspolitik tillåter knappast ostraffat en renodling av den art, som här presterats. Förf. tvingas att esomoftast lösbryta faktorer och händelsekomplex ur sina organiska sammanhang. Man har en känsla av att han själv funnit denna tudelning besvärlig. Givetvis har han ock sett sig nödsakad att beröra områden, där boskillnaden varit skäligen svår att göra.

Försiktigtvis har förf. försett sin avhandling med underrubriken »studier i Sveriges handelspolitik 1773—86». Denna är tvivelsutan högst befogad, ty man kan knappast säga, att framställningen i övervägande grad verkligen handlar om Liljencrantz som handelspolitiker. Efter ett långt inledningskapitel, ägnat åt gängse ekonomiska doktriner och utvecklingen av Sveriges handelspolitik fram mot 1770-talet, presenteras Liljencrantz — ytterst knapphändigt förresten — varefter vi få följa hans arbete på olika fronter — frihamnsprojektets genomförande, myntrealisationen och tidens tullagstiftning. Sedan försvinner Liljencrantz ganska spårlöst i närmast följande kapitel —

den väpnade neutraliteten och dess följder. Avsnittet om handelstraktaten med Förenta Staterna 1783 (kap. VI) för honom väl ånyo en smula fram i förgrunden, men i redogörelsen för Fredrikshamnsmötet och konungens utrikespolitik — liksom hela kapitlet om den väpnade neutraliteten av rätt sekundärt intresse för framställningen — spelar han en ytterst blygsam roll. Intrycket av Liljencrantz' flyktiga rentré i slutkapitlet — kolonialpolitiken — hinner knappast mottagas, förrän han burdust försvinner från arenan tack vare sin avgång 1786.

Genom sitt inledningskapitel har förf. åsyftat att ge en historisk-ekonomisk bakgrund åt den följande framställningen. Detta innehåller en allmän orientering rörande tidens ekonomiska tänkande och praktiska handlande, och är från denna synpunkt värt sitt erkännande. Huruvida det varit nödvändigt att offra ungefär en femtedel av avhandlingens utrymme för att följa den teoretiska diskussionen ända från renässansen fram mot 1700-talets mitt — låt vara att vi sakna en samlad framställning av merkantilismen, speciellt i fråga om dess rent svenska utformning, på vilken förf. kunnat falla tillbaka — vill jag låta vara osagt. Självfallet kan denna inledande översikt, som till yttermera visso är byggd på bearbetningar av rätt ålderdomlig typ, så att den knappast kan betecknas som up to date, på åtskilliga punkter inbjuda till kritik, även om den i stort ej ger så mycket utöver vad gängse handböcker kunna meddela.

Säkerligen hade mera kunnat vinnas, om utrymme beretts åt en ingående undersökning av Liljencrantz' egen relation till sin samtid, hans förbindelser med de ledande männen såväl inom den aktiva politiken som den nationalekonomiska spekulationen i landet. Som det nu är, föres Liljencrantz trots den långa inledningen tämligen oförmedlat in i framställningen, och vad förf. har att meddela, t. ex. om hans utbildning, resor, tidigare karriär, politiska försänkningar o. d., är snarare mindre än vad som kan inhämtas hos Odhner och senare bearbetningar. Även om en biografisk teckning på intet sätt avsetts, hade man dock kunnat vänta sig, att förf. sökt sprida en smula nytt ljus över sådana perioder av Liljencrantz' liv som exempelvis hans studier och utomlandsvistelse, varom vi hittills saknat närmare kunskap och som kunnat vara av stor vikt för bedömandet av hans följande insats. Om hans Uppsalavistelse noterar förf. blott (s. 63), att han varit »Anders Berchs lärjunge», en uppgift som i själva verket endast är en lös förmodan.[1] Sejouren i Uppsala var egentligen, som med lätthet hade kunnat konstateras genom de tryckta universitetsmatriklarna (1680—1750) samt diarier och åhörareförteckningar (Academica, R. A.), synnerligen

[1] Förf. har kommit till sin slutsats om lärjungeskapet uteslutande på grund av ett uttalande i Liljencrantz' självbiografi, där denne uppger sig ha hyst intresse för »de ämnen, som hörde till allmänna hushållningen», men ej själv undersökt det bevarade källmaterialet.

:ort — endast tre terminer, ht. 1748 t. o. m. ht. 1749 — och ıan *kan* därunder möjligen ha bevistat Berchs föreläsningar under tvenne terminer — under den tredje terminen (vt. 1749) ·ar Berch tydligen befriad från undervisning på grund av tjänstgöring som rektor — men det kan ej bevisas, då åhörarelistor från Berchs föreläsningar dessa terminer saknas. Däremot är let lätt att påvisa, att han studerat historia under Olof Celsius' ledning, åhört föreläsningar i latinsk vältalighet, såväl som i »methaphysiquen», genomgått en kurs i algebra samt genomplöjt de »fem förste böckerne i Euclidis Elementis» för professor Vargentin, som t. o. m. funnit honom böra placeras bland le 8 av hans lärjungar, som voro »mäst hugade och fallne till the mathematiske wetenskaper».[1]

Även redogörelsen för Liljencrantz' utländska resor är ovän:at knapphändig med hänsyn till det förefintliga materialet — Liljencrantz' noggranna anteckningar och rapporter. Visserligen har förf. i annat sammanhang behandlat en och annan av le insända relationerna, men materialet är i sin helhet föga utnyttjat. Det var ju dock från Holland — såsom förf. säkerligen med all rätt gjort gällande — Liljencrantz mottagit de stora impulserna till åtskilligt av det, som senare ingick i hans eget praktiska hushållningssystem. Planerna på en svensk transitohandel i större skala — hur föga reella förutsättningar de än ägde — ha säkerligen om icke direkt uppstått under vistelsen i Holland så dock fått kraftig näring genom studiet på nära håll av den holländska handeln. Det är från denna tid vi finna följande uttalande, som avspeglar hans uppfattning om den holländska transitohandelns starka ställning. »Det synes», skriver han, »ej wara uti någon publique författning, som man bör upsöka grunderne til Hollands widsträckte transitohandel, utan lärer man säkrast igenfinna de samma uti inbyggarnes idoghet och den ifrån äldre tider hos dem antagne och til äfwentyrs af sielfwa nödwändigheten stadgade principen at nöga sig med liten winst och offta omsätta deras capital.»[2]

Över huvud förefaller det, som om förf. varit böjd för att något överskatta Liljencrantz' ekonomiskt spekulativa inriktning. Hans finansteoretiska insikter voro — såsom Montgomery i sin undersökning om »Riksbanken och de valutapolitiska problemen» påvisat — ytterst obetydliga. Hans långrandiga memorial i skilda materier avspegla knappast någon överväldigande förtrogenhet med den fullt samtida nationalekonomiska diskussionen. Hans styrka var hans praktisk-administrativa begåvning. Han var en habil och driftig ämbetsman med sällspord arbetsförmåga och tillräcklig kraft och uthållighet att hävda sin vilja. Goda konjunkturer underlättade hans arbete och tilläto honom inhösta

[1] Professorerna plägade i åhörarelistorna göra kortare anteckningar om dem av sina lärjungar, som de funnit speciellt intresserade eller försigkomna. Det citerade omdömet är Vargentins. (Academica. R.A.)

[2] Liljencrantzska saml. vol. V. R.A.

vinster, i vilka han långt ifrån alltid ägde direkt andel. Förf. söker rubricera honom som reformmerkantilist. Det är möjligt, om också icke alldeles övertygande bevisat. Hans ställning till handelsbalansteorien och krav på ökad rörelsefrihet för handeln kunna givetvis motivera förf:s uppfattning, men å andra sidan kvarstod han i mångt och mycket på gammal merkantilistisk grund. Hans insatser i stort -- på de områden som i avhandlingen beröras — äro knappast nämnvärt färgade av nyare strömningar i tidens ekonomiska tänkande. Ett avgörande svar på frågan torde emellertid näppeligen kunna ges, förrän Liljencrantz' hela verksamhet och samlade ekonomiska program blivit undersökta.

Någon anknytning mellan Liljencrantz och de ledande männen i Sverige på hans tid har förf. egentligen ej sökt att finna. Dock avvisar han rätt kort påståendet om Liljencrantz' förmenta beroende av bröderna Scheffer (s. 62) och anser, att Liljencrantz' insats i stort blivit med orätt undanskymd »till bröderna Scheffers berömmelse». Det är inte uteslutet, att så verkligen är förhållandet, men förf. har näppeligen presterat några starkare bevis härför. Det hade annars varit av stort intresse att få denna fråga ordentligt utredd och allsidigt belyst. Memoarlitteraturen såväl som den samtida efemära pressen, vilka källor förf. endast ägnat en helt flyktig uppmärksamhet, ge åtminstone rikliga belägg för samtidens uppfattning. Även Liljencrantz' ställning till konungen kunde ha förtjänt en mer ingående behandling. än vad nu skett.

Det erbjuder, det skall villigt erkännas, betydande svårigheter att behandla en statsmannainsats av Johan Liljencrantz' mått, även om uppgiften begränsas på det sätt titelrubriken anger. Man har en känsla av att förf. varit rädd för att drunkna i det vidlyftiga materialet och därför nöjt sig med en konturteckning mera i stort. Följden har ock blivit, att avhandlingen även på centrala punkter snarare fått karaktären av lämplig sammanfattning av den föregående forskningens resultat än bringat något verkligt nytt i dagen. En av de tyngst vägande anmärkningarna mot avhandlingen måste därför, synes det mig, riktas mot själva arbetsresultatet, som nog kan betecknas som skäligen magert. Det rika material, som stått förf. till buds, har icke på långt när utnyttjats. Uppfattningen av Liljencrantz' positiva insats har härigenom kommit att sakna den fördjupning, som en vetenskaplig undersökning avser att skänka. Vår kännedom om Liljencrantz' arbete på den yttre handelspolitikens område har icke nämnvärt ökats genom förf:s framställning. Bilden av Liljencrantz som handelspolitiker är tvivelsutan mer samlad än förut tack vare avhandlingen, den har därjämte förlänats en viss bakgrund, men frånsett en och annan nyansering framträder den knappast i sak tydligare än hos Odhner i hans monumentala verk.

Att jag här icke rör mig med obestyrkta generella omdömen, ;an man lätteligen övertyga sig om genom att studera något av le mera betydelsefulla avsnitten, t. ex. kap. IV, som uppgives kola behandla myntrealisationen. Vad man här väntar sig, är ;ivetvis en grundlig utredning av Liljencrantz' personliga andel realisationens praktiska genomförande. Man vill ha reda på ıtvecklingen av hans egen uppfattning, vilka medel han från *tatsverkets* synpunkt ansåg sig böra anlita, och hur han verkigen lyckades skaffa nödiga tillgångar för den stödaktion, som ;om på kronans lott. Förf. har ägnat dessa viktiga frågor — vi ha ju här att göra med Liljencrantz' kanske följdrikaste nsats i vårt näringsliv — förvånansvärt ringa uppmärksamıet. Vad som här presteras, är ett ytterligt kort sammandrag ıv vad Odhner och Montgomery redan framlagt. Liljencrantz' tiligare tankar i den brännande realisationsfrågan har förf. icke ılls berört, och dock hade Liljencrantz redan 1758 under sin första utländska resa utförligt diskuterat valutaproblemet med K. F. Scheffer[1] samt 1761 gett sig in på en vidlyftig utredning om »Sveriges närwarande wäxel- och myntwäsende samt sättet at hielpa detsamma».[2] Planen att genom brännvinsregalet skaffa kronan medel i handom omnämnes väl av förf., men han lämnar därvid åsido de handlingar, som »kommitterade ang. brännvinsbränningens ställande på regal fot» lämnat åt eftervärlden. Då Liljencrantz var medlem av kommittén, och dennas handlingar — i motsats till vad denna tid vanligen var fallet — delvis innehålla protokoll med diskussionsinlägg av kommissionens medlemmar, hade en undersökning av materialet kunnat lämna en klarare fixering av Liljencrantz' ställning, än vad nu skett.

Märkligast förefaller det dock, att förf. fullständigt negligerat det viktiga källmaterial till realisationens belysning, vilket i våra dagar står forskningen till buds i det s. k. finanskontorets arkiv, på sin tid påträffat av Sam. Clason, och numera förvarat i riksarkivet. Detta har icke stått till Odhners förfogande, och Montgomery har tydligen ej ansett sig böra ta hänsyn därtill, då han uttryckligen ej berört realisationens statsfinansiella sida utan blott dess nationalekonomiska och valutatekniska. Genom inrättandet av handels- och finansexpeditionen 1773 kom Liljencrantz som chef för densamma att bestrida en högst vidsträckt direkt penningförvaltning. Denna omfattade bl. a. handhavandet av de franska subsidiemedlen och de utländska lånenegotiationerna. Han kom härigenom att i detalj få följa kronans medverkan vid myntrealisationens genomförande.

[1] Brev från Amsterdam 31 okt. 1758 (i registret upptaget under den 4 nov.). Sedan förság han det med ett tillägg av 17 nov. s. å. (Avskr. i vol. J. Westermans »Anmärkningar uti handels- oeconomie- och financesaker etc». Manuskriptsaml. R.A.)

[2] Se ovan anförda vol. och saml.

Det är visserligen sant, att denna rent tekniskt sett är att betrakta som en valutastabilisering, som gynnades av allmänt uppgående konjunkturer — den svenska handelsflottan drog tvivelsutan in betydande vinster på sin fraktfart under de stora sjökrigen — men det får inte förbises, att den svenska staten själv var engagerad för högst ansenliga belopp vid saneringsarbetet. Kronan övertog som bekant bankens utländska skuld — 1,800,000 rdr. holl. kur. — betalade banken kontant 1,200,000 rdr. holl. kur. i silver och lämnade dessutom 300,000 rdr. Hur kunde kronan fullgöra dessa efter dåtida förhållanden särdeles betungande åtaganden? Därom lämnar finanskontorets arkiv åtskilliga upplysningar. Det visar sig, att det var Liljencrantz personligen, som skötte dessa finansoperationer, samt att han härför i viss utsträckning använt sig av de inflytande franska subsidiemedlen. Även andra praktiska detaljer från ovannämnda förrättningar — t. ex. försäljningen av det förråd kopparplåtar kronan övertog av banken — kunna här följas. Det hade givetvis inneburit en väsentlig förtjänst, om detta av forskningen hittills icke utnyttjade material blivit systematiskt genomgånget och Liljencrantz' roll kunnat klarare framhävas, än vad nu blivit fallet. Den dominerande betydelse, som Liljencrantz själv tillskrev en stabil valuta just i fråga om handeln med utlandet — »uti ingen del av rikets allmänna hushållning äro följderna av myntets ostadiga värde», skrev han i sitt bekanta memorial av 25 jan. 1774, »mera kännbara än uti handeln på utrikes orter» — hade mycket väl kunnat motivera en ingående undersökning av Liljencrantz' andel i dessa operationer.

Över huvud taget torde man annars av förf:s framställning få ett allmänt intryck av att Liljencrantz' roll som ledare av Sveriges yttre handelspolitik varit relativt blygsam. Förf. drar visserligen inte själv denna slutsats, så mycket mindre som han i allmänhet förefaller föga benägen att ställa Liljencrantz' handelspolitiska insatser under vetenskaplig diskussion eller söka några positiva resultat av hans arbete, men den synes mig rätt väl kunna dragas. Frågan är, om det inte i stort kan betecknas som avhandlingens huvudförtjänst att indirekt ha konstaterat begränsningen av Liljencrantz' insats på detta område. Till arbetets mera positiva förtjänster skulle jag slutligen vilja räkna den noggrannhet i fråga om uppgifter, återgivandet av källorna o. d., som präglar framställningen. Direkta felaktigheter äro ytterst sällsynta. Avhandlingen är genomgående byggd på en visserligen inte djupplöjande men dock i sin begränsning alltid vederhäftig och omsorgsfull forskning. En välgörande klarhet i formgivningen förhöjer det goda intrycket av ett redbart om också till sin läggning och sitt resultat föga betydande arbete.

Sven Grauers.

Översikt av tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

---

rkiv for nordisk filologi 1928. Utgivet av Axel Kock. Ny följd. Bd 40: H. 4. Hjalmar Falk, Ordstudier. 1. — Johan Götlind, Dialekten i äldre Västgötalagen ännu en gång. — S. G. Broberg, Bibliografi för 1926. — Axel Kock, Meddelande. — 1929. Utgivet av Emil Olson. 3:e följden. Bd 1: H. 1. Hermann Schneider, Verlorene Sigurddichtung. — Björn K. Þórólfsson, Kvantitetsomvæltningen i islandsk. — D. A. Seip, Nekrolog över Marius Hægstad. Rolf Pipping, Nekrolog över Bruno Sjöros. — Marius Kristensen, Anmälan av »Henrik Bertelsen: Jens Pedersen Höysgaard og hans Forfatterskab». — Hjalmar Lindroth, Anmälan av »Magnus Olsen: Aettegård og helligdom.» — Finnur Jónsson, Anmälan av »Snebjörn Jónsson: A primer of modern Icelandic.» — E. A. Kock, Anmälan av »Edda herausgeg. von Gustav Neckel.»

Credo. Katolsk tidskrift 1928, Årg. 9, N:o 5. J. W. Gallén, Hans Brask. — 6. J. W. Gallén, Hans Brask. — Lennart Wiberg, Axel Oxenstierna och »katolska faran» eller rikskanslern kontra religionsfrihet i Portugal anno 1641. — F. J. Linders, De svenska katolikernas rättsliga ställning förr och nu. — 7. J.. W. Gallén, Hans Brask. — F. J. Linders, De svenska katolikernas rättsliga ställning förr och nu.

Fataburen. 1928, H. 3. Nils Dencker, Sockenboöknamnen i Södermanlands län. — H. 4. Jöran Sahlgren, Porla brunn, en gammal offerkälla. Med 1 fig. — Åke Campbell, Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet. Etnografisk studie över den skånska allmogens äldre odlingar, hägnader och byggnader, anm. av Sigurd Erixon.

Folkminnen och folktankar. 1929, H. 1. Levi Johansson, Människan i norrländsk folktro. Folkloristiska studier. 1. Folktron om människans preexistens och barnet. — Sven T. Kjellberg, Ur det bohuslänska storsjöfiskets kulturhistoria. Några anteckningar ur ett föredrag hållet vid Västsvenska folkminnesföreningens årsmöte 1929.

Fornvännen. 1929, H. 1. Årland Noreen, Restaureringen av Läckö slottskyrka. Med 11 fig. — Erik Granlund, Ortnamnen i Smålands bebyggelsehistoria. Med 2 fig. — Nils Ahnlund, Svensk sägen och hävd, anm. av Adolf Schück. — H. 2. E. M. Hermelin, Om Södermanlands fornborgar. Med 7 fig. — August Hahr, Två nyfunna planer av Vasaslottet i Uppsala. Med 6 fig. — H. 3. Årland Noreen, Fläskgraven på Läckö. Med 6 fig.

Från svenska statsförvaltningen. 1929, H. 1—2. Niklas A. Lindhult, Vasavapnet — rättvisans vapenbild. Lekmannaanteckningar om heraldik och schack. Med 11 fig.

Gefle-posten 1929, Påsknummer. Percy Elfstrand, Geflesilbnetter från flydda tider. Med 7 portr.

Halländsk årsbok 1928 (tr. 1929). Årg. 2. Erik Salvén, Lagaholms slott. Meddelande från pågående undersökning och konservering av en minnesrik halländsk slottsanläggning. Med 7 fig.

Hyltén-Cavalliusföreningens årsbok 1929. Utgiven av Kronobergs läns hembygdsförbund. P. G. Vejde. Kronobergs läns herrgårdar. Historisk översikt jämte ägarlängder. D. 2. Med 1 karta o. många illustr. i texten.

Karolinska förbundets årsbok 1928 (tr. 1929). Utg. av Sten Bonnesen. N. Herlitz, Carl Hallendorff och den karolinska forskningen. Med 1 portr. — J. A. Lagermark, Försvaret av det egentliga Sveriges Östersjökust, västra Sverige och Finland 1711. — Sten Bonnesen, De nordiska allierade och Hamburg 1712—1713. Med en inledande undersökning av förhållandet mellan Danmark och Hamburg i äldre tider. 1. — A. P. Tuxen, Magnus Stenbocks Soldater som danske Undersaater. — Per Sörensson, Kejsaren, Sverige och de nordiska allierade från Karl XII:s hemkomst från Turkiet till alliansen i Wien 1719. 3.

Kyrkohistorisk årsskrift 1928 (tr. 1929). Årg. 28. Ivar Simonsson, Stockholms plats i den kyrkliga indelningen. Historisk överblick. — Emil Färnström, Om källorna till 1571 års kyrkoordning. En jämförelse mellan svenska KO. 1571 och Württembergs KO. 1559. — Holger Nilsson, J. A. Tingstadius och kyrkohandboken av 1811. — Carl J. E. Hasselberg, Kronologisk förteckning över handlingarna i religionsmålet i Lillhärdal 1771—1776.

Nordisk tidskrift. Redigerad av Nils Herlitz. **Ny serie.** 1929, H. 1—2. Otto Andrup, Kronborg. Med 9 illustr. — H. 3. Georg Schauman, Anders Chydenius såsom nationalekonomisk skriftställare och tänkare.

Ord och bild. 1929, H. 6. Oswald Kuylenstierna, Gustav III och grevinnan de Boufflers. Med 5 illustr. — Georg Nordensvan, Några memoarverk ur bokfloden (Bernh. v. Beskow, Levnadsminnen, J. Juhlin, Minnen o. Hugo Hamilton, Hågkomster.)

Pedagogisk tidskrift 1929, H. 1. Nils Herlitz, Grunddragen av det svenska statsskickets historia, anm. av V. Vessberg. — 2. Svenska folkets historia. Bd 4. Carl Hallendorff, Frihetstiden, anm. av V. Vessberg.

Personhistorisk tidskrift 1929. Årg. 30: H. 1—3. Brev under pommerska ·kriget 1757—1762 från F. A. von Fersen till Carl Sparre Meddelade av H. L. von Dardel. — Erik Fahlbeck, Hans Järta och Fredrik Bogislaus von Schwerin. Några anteckningar kring en politisk paskill av Järta. — Mårten Pedersson Blixencrons almanacksanteckningar i Uppsala universitetsbibliotek. Utgivna av Harald J. Heyman. — Leonard Bygdén, Hernösands stifts herdaminne. D 1—4, anm. av Nils Ahnlund. — Severin Bergh, Svenska riksarkivet 1837—1846. Utg. av Walfrid Enblom, anm. av Bertil Boëthius.

Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 2. Latinska skrifter. Bd 1. Acta et processus canonizacionis beate Birgitte. Utg. av Isak Collijn. H. 6—7.

Svenska fornminnesplatser. Vägledningar utgivna genom kungl. vitt. hist. och antikvitetsakademien. N:o 10. A. Zetterling, Bulverket. En förhistorisk sjöfästning i Tingstäde träsk på Gotland. Med 14 fig. — 12. Ärland Noreen, Läckö slott. Med 21 fig. — 13. Sune Lindqvist, Gamla Uppsala fornminnen. Med 24 fig.

Svenska stadsförbundets tidskrift. 1929, Maj. Nils Ahnlund, Stadshistorisk revy 1927—1928.

Svenska turistföreningens årsskrift 1929. Harald Carlborg, Lapplands malmberg. Med 17 illustr. o. 2 kartor i texten. — K. B. Wikland, Lapparna och stora världen. Med 18 illustr. i texten. — Mårten Stenberger, Övergivna bygder på Öland. Med 7 illustr. — Albert Anderson Sandklef, Varbergs fästning. Med 9 illustr. — Alb. Nordberg, Två gamla norrbottniska kyrkstäder. [Piteå och Luleå.] Med 4 illustr.

Svensk tidskrift. 1929, H. 4. Olof von Törne, Vad ha Sverige och Finland betytt för varandra. — **H. 5.** Parlamentarism på avvägar. — Erik Fahlbeck, Hur ålderspresidentskapet i riksdagen tillkom. Ett led i ståndssamhällets nivellering. — Georg Bergfors och Albin Neander, Norrbotten. D. 1—2, anm. av Bertil Boëthius.

Tiden. Redaktion: Rickard Lindström, Alfr. Vanner. **1928, December.** J. A. Henricsson, Landsorganisationens första kamp. Föreningsstriden i Sundsvalls sågverksdistrikt 1899. — Alfred Kämpe, Föreningsstriden i Norrland. Ett trettioårsminne. — **1929, Februari.** August Palms första agitationsresa. En brevväxling från december 1881—januari 1882.

Tidskrift i sjöväsendet. 1929, H. 3. E. Spens, Älvsnabben. Med 6 illustr. o. 2 kartor. — **5.** Ernst Holmberg, Konvojexpeditioner under Karl XI:s regeringstid.

Uppsala universitets årsskrift 1929. Progr. 1. Uppsala universitets matrikel. 14. 1776—1784. På uppdrag av universitetets rektor utgiven av A. B. Carlsson. — **Progr. 2.** Förteckning över Uppsala universitets fasta egendom, upprättad av Samuel E. Bring och Oscar Kollberg. — **Filosofi, språkvetenskap o. historiska vetenskaper. 2.** Georg Landberg, Riksdagens initiativ- och beslutsrätt under 1772 års statsskick.

Vår bygd. Utgiven av östra Södermanlands kulturhistoriska förening i Södertälje 1928. Det Dahlbergska arkivet på Ströpsta. Av J. A. S—g.

Vår hembygd. Hälsingland. Joh. David Hällbom, Några minnen från Voxna bruks Ovanåkerstid. Med 7 illustr. — Otto Mattson, Några anteckningar om en gammal herrgård i Hälsingland. [Voxna.] Med 3 illustr. — Olof Johansson, En mörk kulturbild från 1600-talets Ovanåker.

Historisk Tidsskrift utgitt av den norske historiske forening 1929. Femte Rekke: Bd 7, H. 4. Didrik Arup Seip, Fredsavtale mellom kongene Albrekt og Håkon 1369? — Ingvar Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436, anm. av Amund B. Larsen yngre.

Norsk teologisk Tidsskrift. 1928, H. 3—4. Emil Berglund, Kyrka och kristendom i Sverige åren 1925—27.

Historisk Tidsskrift. Niende Række udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af Ellen Jörgensen 1929. **Bd 6: H. 2.** Aage Friis, C. N. David, Christian IX og sir Augustus Paget i November 1863. — Kr. Erslev, Det stockholmske Blodbad. — Aage Friis, Nordiske Undersögelser af de russiske Statsarkiver. — Axel Linvald, A. P. Tuxen. — Karl XII i Norge, Peter I i Danmark 1716. Udarbejdet af A. P. Tuxen, anm. av Otto Smith.

Teologisk Tidsskrift. Redigeret af J. O. Andersen og F. E. Torm. **1929. 4:e Række. Bd 10: H. 2.** Edv. Rodhe, Svenska kyrkan 1927 och 1928.

Arkiv för svenska Österbotten 1929. Bd 2: H. 1. Wold. Backman, Tvenne Nykarleby-studier. 1. Folkmängdsförhållanden 1730—18.. 2. Nykarleby forna stadsplan jämte några personhistoriska anteckningar om gårdsägarna från tiden kring 1775 till branden (1858). Med 4 bilder.

Finsk tidskrift. Utgiven av R. F. v. Willebrand. **1929, Februari.** Eli F. Heckscher, Anders Chydenius Till tvåhundraårsdagen av hans födelse den 26 februari 1929. — **Mars.** Herman Gummerus, Aktivismens förhistoria. En relation av Konni Zilliacus. — **April.** E. v. Wendt, Åbo akademi, en vetenskaplig forskningshärd för Svensk-Finland. — H. Schück o. K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria. 3:e uppl. D. 4, anm. av Gunnar Castrén. — **Maj—Juni.** E. v. Wendt, Sjuhundraårsjubileet i Åbo. Vyer över seklerna som svunnit, en blick på nuet och på framtiden. Med 4 illustr. — R. A. Wrede, Åbo akademi, dess uppgifter nu och framdeles.

Historiallinen aikakauskirja. 1928, N:o 3. J. J. Mikkola, Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan historian lähteinä. [De ryska krönikorna såsom källor för de nordiska ländernas historia under medeltiden.] — **N:o 4.** Jalmari Jaakkola, Kuningas Maunu Eirikinpojan unionipolitiikasta ynnä sen vaikutuksesta varsinkin pohjoismaiseen idänpolitiikkaan ja Itämaan syntyyn. [Konung Magnus Erikssons unionspolitik och dess inverkan särskilt på den nordiska politiken gentemot Östern och på Österlands uppkomst.] 1.

Historisk tidskrift för Finland. Utgiven av Eric Anthoni. 1928, **H. 4.** C. v. Bonsdorff, Från Alexander Armfelts ungdom. 2. — P. O. v. Törne, Jean Louis Desprez som tecknare på Sveaborg. Med 5 illustr. — Anders Allardt, Borgå sockens historia. D. 1—2, anm. av Bruno Lesch. — Ingvar Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436. — **1929, H. 1.** K. J. Hartman, Om förhållandet mellan Karl XII och Görtz på utrikespolitikens område efter konungens hemkomst från Turkiet till hans död (1716—1718). 1—2. — Eric Anthoni, Jacob Tengström som stiftsherde. — Några brev från G. M. Armfelt sommaren 1790. Medd. av P. G. Berggrén. Med 1 kartskiss. — P. O. v. Törne, J. L. Desprez i Finland 1785. — **H. 2.** K. J. Hartman, Om förhållandet mellan Karl XII och Görtz på utrikespolitikens område efter konungens hemkomst från Turkiet till hans död (1716—1718). 3—5. — C. v. Bonsdorff, Ministerstatssekreteraren greve Alexander Armfelts memoarer.

Samfundet Ehrensvärd. 1. Bidrag till Sveaborgs historia. 1.

Societas scientiarum Fennica commentationes humanarum litterarum. 2: 5. Gustav Adolf Donner, Kardinal Wilhelm von Sabina. Bischof von Modena 1222—1234. Päpstlicher Legat in den nordischen Ländern († 1251). Med 1 karta.

Teologisk tidskrift. Utg. av Jaakko Gummerus. **1929, H. 3.** J. W. Wallinheimo, Lutherin Vähä katekismus Suomessa.

Deutsch-nordische Zeitschrift. Festnummer zum nordisch-deutschen Universitätstag in Kiel 1929. Friedrich Worters, Ernst Moritz Arndt und der Norden.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1928 (tr. 1929). Bd 33. J. Roosval, Westfälischgotländische Beziehungen in der Architektur des 13. Jahrhunderts. Med 31 illustr. — Besprechungen. Johannes Paul, Gustaf Adolf. Bd 1. Schwedens Aufstieg zur Grossmachtstellung, anm. av Nils Ahnlund.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben von Erich Brandenburg. **1929. Jahrg. 24, H. 4.** Carl Koehne, Die Gründe von Casus

schnellem Rückzug aus Deutschland im Jahre 53 v. Chr. — Ernst Bock, Monarchie, Einung und Territorium im späteren Mittelalter. Ein Beitrag zur deutschen Verfassungsgeschichte. — Burkhard Seuffert, Über die Veröffentlichung von Landtagsakten. — Heinrich Prösch, Ein englischer Bündnisfühler im Jahre 1876. — Kritiken (bl. a. Johannes Paul, Gustaf Adolf. Bd 1. Schwedens Aufstieg zur Grossmachtstellung, anm. av Hans Schulz.) — Helmut Hör, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke und Albert Brackmann. **1928. Bd 139, H. 1.** R. Hennig, Die Anfänge des Kulturellen und Handelsverkehrs in der Mittelmeervelt. — A. Brackmann, Die politische Wirkung der Kluniazensischen Bewegung. — P. Geyl, Einheit und Entzweiung in den Niederlanden. — J. Körner, August Wilhelm Schlegel und der Katholizismus. — **H. 2.** E. Caspar, Historische Probleme der älteren Papstgeschichte. — F. Rörig, Die geistigen Grundlagen der Hansischen Vormachtstellung. — E. Keyser, Deutsche Landesgeschichte. — W. Stolze, Die Stühlinger Erhebung des Jahres 1524 und ihre Gründe. — **1929. Bd 139, H. 3.** O. Hintze, Die moderne Kapitalismus als Historisches Individuum. — K. V. Raumer, Die Pfalzzerstörung von 1689. — C. Neumann, Die Vorgeschichte der Berufung Heinrich v. Treitschkes nach Heidelberg (1867). — **1929. Bd 140, H. 1.** M. Lintzel, Karl der Grosse und Karlmann. — I. Pusino, Die Kultur der Renaissance in Italien und in Russland. (Versuch einer vergleichenden Analyse.) — A. Berney, Reichstradition und Nationalstaatsgedanke (1789—1815).

Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde. 1929, Maj/Juni. C. Fredrich, Aus Stettin und Umgebung im 17. Jahrhundert.

Preussische Jahrbücher. 1929, Januar. Otto Haintz, Karl XII. und Peter der Grosse vor Pultawa. — **Februar.** Otto Haintz, Karl XII. und Peter der Grosse vor Pultawa.

The English historical review. 1929, January. Geoffrey Baskerville, Elections to convocation in the diocese of Gloucester under bishop Hooper. — D. B. Horn, Saxony in the war of the Austrian succession. — J. Holland Rose, The political reactions of Bonaparte's eastern expedition. — William L. Langer, Russia, the straits question and the European powers, 1904—8. — Reviews of books (bl. I. Hudita, Histoire des relations diplomatique entre la France et la Transylvanie au 17:e siècle (1635—1683). — Répertoire des documents concernant les négociations diplomatique entre la France et la Transylvanie au 17:e siècle (1635—1683), anm. av C. S. B. Buckland.)

The American Scandinavian Review. 1929, July. Agnes Geijer, Textile art in Swedish churches. Med 9 illustr.

Swedish-American historical bulletin. 1929, February. Documents relating to Peter Cassel and the settlement at New Sweden, Iowa. Translated and edited by George M. Stephenson.

Bibliothèque universelle et revue de Genève. 1929, Mai. Alma Söderhjelm, Les débuts de Fersen après son journal intime.

Revue historique. 1928, Septembre—Octobre. M. Cary, La Grande-Bretagne romaine. Nouvelles fouilles et recherches; avec deux cartes. — Lis Jacobsen, Les Vikings, suivant les inscriptions runiques du Danemark; avec trois planches. — Gaston Dodu, Le roi de Bourges, ou dix-neuf ans de la vie de Charles VII. — Léon Vignols, L'importation en France, au 18:e siècle, du boeuf salé d'Irlande. — Pierre-Paul Viard, La disette de 1816—1817, particulièrement en Côte-d'Or. — Bulletin historique. Historie de France: Histoire mo-

derne (1498—1660), par Henri Hauser. — Histoire de Russie, années 1915 et 1916, par G. Gautier. — **Novembre—Decembre.** Antoine Degert, Une ambassade périlleuse de François de Noailles en Turquie — A. Rebillon, Les états de Bretagne et les progrès de l'autonomie provinciale au 18:e siècle. — Paul Gronski, Le traité lituano-suédois de Keidany (18 août 1655). — O. A. Johnsen, Organisation des recherches pour l'histoire du commerce et de la navigation des Norvégiens pendant les temps modernes jusqu'au 18:e siècle. — Marguerite Brunot, Le congrès d'histoire du christianisme. — Bulletin historique. Antiquités romaines, 1919—1928, par J. Toutain. — Histoire de France de 1660 à 1789, par G. Pagès.

Revue des deux mondes. 1929, 15 avril. Simon Askenazy, Napoléon inédit. 2. Un petit roman. [Drottning Desideria.]

Revue d'histoire économique sociale. 1928, N:o 4. P. Boissonade et P. Charliat, Colbert et la compagnie de commerce du Nord. 1—2. — **1929, N:o 1.** P. Boissonade et P. Charliat, Colbert et la compagnie de commerce du Nord. 3—4.

Revue d'histoire diplomatique. 1929, Juillet—Septembre. P. Desfeuilles, Les voyage en France de Christine reine de Suède en 165?

Bernadotte, Bonaparte och brumaire.

Av

NILS FORSSELL.

Enligt den uppfattning, som man vanligtvis möter inom ransk vetenskaplig litteratur, innebär frågan om Bernadot-es ställning under brumaire-kuppen intet problem alls. Ber-adotte kan på sin höjd komma i betraktande i detta sam-nanhang, om man hemfaller åt en romantiserande historie-olkning. Man betonar i detta sammanhang företrädesvis lamernas roll vid brumaire-kuppen.[1] Liksom Josephine, Na-poleons lättsinniga gemål, återköper sin mans ynnest genom att arrangera kulisserna till brumaire-kuppen, så gynnar Désirée, Bernadottes maka, sin förste fästman Napoleon på mannens bekostnad och lamslår den senares handlings-kraft. Fullt på allvar vill man alltnog ej syssla med frågan

[1] Författaren har tidigare i sin uppsats »Bernadotteproblem. Några kritiska anmärkningar» (*HT* 1924, s. 279 ff) dryftat väsentliga delar av de källor, på vilka ovanstående framställning är grundad, och hänvisar därför till denna studie i de delar, som här ej närmare beröras. Den skildring av brumaire-kuppen, som ovan i texten närmast åsyftas, är J. Bainville, Le 18 brumaire. Récits d'autrefois (Paris 1923). Senast har denna händelse i ett större sammanhang behandlats av Albert Meynier i verket Les coups d'état du directoire. III. Le dix-huit brumaire an VIII (9 novembre 1799) et la fin de la république (Les presses universitaires de France 1928). Grundläggande förblir fortfarande Albert Vandal, L'avènement de Bonaparte. 1. La genèse du consulat. Brumaire. La constitution de l'an VIII. (Onzième édition. Paris 1903). Uppmärksammas bör också framställningen hos A. Sorel, L'Europe et la révolution française. Cinquième partie. Bonaparte et le directoire 1795—1799. (Dix-huitième éd. Paris 1922), ävensom A. Aulard, Histoire politique de la révolution française. Origines et développement de la révolution et de la république (1789—1804) (Sixième édition Paris 1926). Meynier angiver (a. a., s. 107) med fog det utmärkande för Vandal och Bainville med orden: »Le récit des 18 et 19 Brumaire est plus détaillé dans Albert Vandal, aussi complet et plus nerveux dans Jacques Bainville.» Av intresse är även Erik Achorn, Bernadotte and Bonaparte. The journal of modern history. (The university of Chikago press 1929), ss. 378—399. Citaten beröra för övrigt blott de källor, som varit av omedelbar betydelse för framställningen.

om Bernadotte och brumaire. Det anses osäkert, om Bernadotte över huvud ville något vid detta tillfälle, och än mer tvivelaktigt menas det vara, att han skulle ha förmått något gentemot Napoleon, om han nu verkligen gjort en ansats att gäcka dennes planer.

Innan frågan om Bernadottes roll under brumarie-dagarna upptages till närmare granskning, är det emellertid lämpligt att fastställa bakgrunden till hans uppträdande, d. v. s. själva förloppet av statskuppen, sådant det framstår i den moderna franska vetenskapens belysning. Som bekant har Napoleon Bonapartes insats underkastats allt skarpare kritik av den moderna forskningen och detta väsentligen ur tre synpunkter.

1) Man har hävdat, att Frankrikes yttre läge i själva verket avsevärt förbättrats redan *före* brumaire-dagarna, Bonapartes tillskyndan förutan. Det är i detta sammanhang tillräckligt att anföra några fakta. I Holland vann general Brune sina avgörande segrar över ryssar och engelsmän den 19 september och den 6 oktober, i Schweiz segrade Masséna över ryssarna den 25 och den 26 september. Man kan sålunda fastslå, att själva det franska huvudlandet med sina besittningar i norr var fredat, om också Italien tillsvidare var prisgivet åt österrikarna. Detta förtjänar att framhävas, enär man ensidigt framhävt det prekära läget på italienska fronten. Budskapet om att Bonaparte anlänt till Frankrike kom först den 13 oktober, sedan de ovannämnda framgångarna redan blivit kända, han själv den följande 16 oktober till Paris.[1] Man kan därför näppeligen påstå, att det därstädes rådde någon panikstämning, som oundvikligen förberedde brumaire-kuppen. Napoleon hyllades visserligen, men icke som räddaren ur ett nödläge utan som den, som skulle fullborda segern. Härtill kan läggas, att kejsar Paul den 22 oktober bröt sig ut ur koalitionen mot Frankrike, något som visserligen näppeligen kan inverka på de psykologiska förutsättningarna för brumaire-kuppen, men dock i sin mån karakteriserar det yttre läget.

2) Under dylika omständigheter låg det nära till hands, att Bonapartes skäligen snöpliga sortie från det egyptiska fältlägret tilldrog sig uppmärksamheten och tjänade som ag-

[1] Data hos Sorel, a. a., s. 450.

ationsmedel åt fienderna till en statskupp. Denna synpunkt pelade dock faktiskt en underordnad roll, då det förkunnales, att Bonaparte lämnat armén efter sig i ett förträffligt illstånd.

3) Vad angår det inre läget, kan det framhävas, att såom förhållandena snabbt utvecklades efter Bonapartes hemkomst, han, Sieyès och deras anhängare måste övergå till handling just under brumaire-dagarna. Man hade engagerat sig för djupt i saken för att kunna uppskjuta den. Lucien Bonapartes, Napoleons broders, ordförandeskap i de 500:es råd skulle vidare upphöra med brumaire-månadens utgång, och detta stöd kunde man ej umbära vid en kupp. Även frånsett Luciens ordförandeskap i de 500:es råd var vidare den parlamentariska konjunkturen för en kupp lämplig. Representationens båda avdelningar voro splittrade. Den 2 vendémiaire hade de 500:es råd på deputeraden Garreaus förslag enats om följande utmanande uttalande:[1] man förklarade såsom fosterlandsförrädare och hemfallna åt dödsstraff alla underhandlare, generaler, ministrar, direktorer, folkrepresentanter och alla andra franska medborgare, som kunde godtaga, föreslå och förorda fredsvillkor, ägnade att helt eller delvis omdana republikens författning eller förändra dess existens, vare sig i de delar, som vore angivna i författningen, eller i dem, som därtill vore fogade genom lagar. Denna mot Sieyès och kuppmakarna riktade deklaration avvisades emellertid av de äldres råd jämnt en månad senare (den 2 brumaire). Men även de 500:es råd, hur avogt det än var mot en diktatur, var splittrat i en jakobinsk minoritet och en moderat majoritet (171 mot 245), såsom det visat sig, då rådet den 28 fructidor förkastat förslaget att förklara fäderneslandet i fara och föranstalta massuppbåd. Sieyès och Napoleon Bonaparte måste alltnog snabbt begagna sig av det rådande läget för att genomföra sin statskupp.

Vissa svårigheter yppades emellertid därvid. Som bekant innebar planen, att de äldres råd att börja med skulle dels åt Napoleon anförtro befälet över trupperna på platsen, dels till följande dag utsätta ett sammanträde för båda råden i S:t Cloud. Där skulle representationen å ena sidan vara

[1] Meynier, a. a., ss. 72, 77.

undandragen påverkan från folket i Paris, å andra sidan skulle den stå under kontroll av trupperna. Samtidigt skulle de motsträviga direktorerna, Barras, Gohier och Moulin oskadliggöras. Följande dag skulle kuppen sedan genomföras i representationen tack vare Bonapartes personliga auktoritet, dock under truppernas skydd.

Många bristfälligheter och luckor förefunnos dock i denna planläggning.

Revolutionen skulle för det första uttänjas över två dagar. Mycket oförutsett kunde då inträffa. Napoleon skulle vidare i S:t Cloud hos de 500:es råd söka bekräftelse på statskuppen genom fredlig övertalning. Rådet kunde emellertid förutses vara avogt mot en förändring. Napoleon behärskades också av en farlig övertro på sin egen personliga betydenhet. Han underlät t. ex. att på förhand arrestera sina farligaste antagonister, vilket Sieyès lär ha tillrått. Det var dock ej att vänta, att yrkespolitikerna utan vidare skulle uppoffra sin lukrativa maktställning till de sammansvurnas förmån. De lagliga former, varmed revolutionen skulle bemantlas, voro nämligen tydligtvis en chimär, som lätt skulle genomskådas. Uppenbart författningsstridigt var de äldres råds planerade beslut att med inbrott på den exekutiva maktens område utnämna Bonaparte till befälhavare över trupperna i Paris. Själva den spekulation i den parlamentariska konjunkturen, från vilken kuppmakarna utgingo, var slutligen tämligen osäker. Man spelade nämligen på motsatsen mellan de äldres och de 500:es råd. Denna motsats var dock av parlamentarisk art; den kunde lätt upphävas under trycket av en brutal yttre situation. Man utgick därvid från att jakobinerna vore i minoritet i de 500:es råd; då de likvisst voro den viljestarkaste gruppen, kunde de i ett trångmål lätt draga de övriga med sig.

Händelsernas utveckling synes blott alltför väl ådagalägga, hur verkliga många av dessa blottor och luckor i statskupplanen voro. Att det hela slutade väl för Bonaparte, berodde tvivelsutan i viss grad på ett tillfällighetemas samspel.

•

Då framställningen härefter återgår till Bernadotte, är det att märka, att ehuru den franska forskningen varit täm-

gen enig om dennes betydelselöshet vid kuppen, har den likl i huvudsak uppfattat hans ställning till denna på två ilda eller åtminstone olika nyanserade sätt.[1] Å ena sidan enar man, att Bernadotte varit i faktiskt samförstånd med naparte och med mer eller mindre glatt hjärta funnit sig hans upphöjelse — en uppfattning, som bland hans samla företräddes t. ex. av Boulay de la Meurthe och i modern litteratur av G. Pariset i Histoire de France. Dels understryker man Bernadottes obeslutsamhet; så Vandal i dennes magistrala verk. Ofrånkomligt synes emellertid vara, t Bernadotte befunnit sig i en bestämd motsats mot Bonaarte vid detta tillfälle.

T. o. m. Boulay de la Meurthe, detta ögonvittne till händelserna, vilken, som nämnt, är böjd att tro att Bernadotte höll god min under statskuppen, vågar ej helt gå i god för honom. »Jag medger, om man så vill», yttrar han, »att han inte gärna såg den 18 brumaire.» Och när Boulay de la Meurthe likväl avvisar tanken på att Bernadotte skulle haft något i sinnet mot Bonaparte under kuppen, sker det under en vag hänvisning till att sådana »illasinnade åtgärder» varken »stämde med hans karaktär eller med hans hyfsade uppträdande». Det måste likaledes förefalla skäligen otroligt, att Bernadotte skulle ha befunnit sig i någon slags underförstådd maskopi med Napoleon och Sieyès, eftersom den senare ju nyss skilt honom från krigsministerposten, där Bernadotte utvecklat så mycken energi och kraft. Man må nämligen hysa vilken åsikt man vill om det faktiska resultatet av

[1] Vandal, a. a., s. 185. »Au fond, c'était l'irrésolution même. Torturé par le désir de s'emparer du premier rôle, il était atteint en même temps d'une sorte d'impuissance à s'en saisir, à sauter le pas, à franchir le Rubicon; ambitieux agité, ambitieux timide, il semblait prêt d'abord à tout tenter, à tout pourfendre et puis son énergie tempêtueuse se délayait en phrases.» Kanske har Vandal väl ensidigt betonat det sensitiva draget i Bernadottes väsen; det kompletterades och beledsagades av en kylig observation, som emellanåt kunde draga fördel av det *alibi*, vilket den demonstrerade impulsiviteten kunde bereda. Obeslutsamheten framhäves även hos Sorel, a. a., s. 465. Annorlunda G. Pariset, Histoire de France contemporaine. Tome seconde (1920), La Révolution (1792—1799), s. 426: »Bernadotte était plus difficile à gagner. Il se proclamait républicain, il était jaloux de Bonaparte, et il ne pardonnait pas aux politiques' d'avoir été évincé de la guerre. Mais il était beau-frère de Joseph, et Désirée Clary, sa femme autrefois fiancée à Bonaparte, passe pour avoir été toujours très bonapartiste. — Les pourparlers terminés, Bonaparte réunit à diner Bernadotte, Moreau et Jourdan (7 novembre), et c'est alors seulement, semble-t-il, qu'il paraît avoir décidé agir.» Hos Aulard (a. a., s. 696) heter det rent ut om Napoleon: »il obtint la neutralité de Bernadotte.» Om Boulay de la Meurthe och »Bourrienne et ses erreurs» *HT* 1924, s. 284.

Bernadottes korta verksamhet som krigsminister, man må t. ex. hävda, att Brunes och Massénas segrar uteslutande berott på deras egen duglighet — något, som säkerligen vore överdrivet — visst är i varje fall, att Bernadotte själv skattat sin egen insats ytterst högt i detta sammanhang, och att han med grämelse såg andra skörda, vad han uppfattade som frukterna av sina egna ansträngningar. Och det är Bernadottes personliga uppfattning, icke det faktiska sakläget, som här är av intresse; vilken anledningen än må ha varit, rimligt är, att Bernadotte var en mycket otålig åskådare till de anslag, som han inför sina ögon såg förberedas mot direktorialregimen.

När man hävdat, att Bernadotte varit betydelselös under brumaire-kuppen, har det emellertid ej skett endast därför att man trott, att han med underförstått eller under hand meddelat bifall följt Bonapartes förehavanden, utan också emedan man ansett honom vid denna tidpunkt ha varit en politiskt sett förbrukad kraft. Under sin krigsministerperiod (juli—september 1799) hade han enligt denna uppfattning anslutit sig till det jakobinska partiet inom de 500:es råd. Detta parti hade emellertid, såsom ovan nämnts, försatts i minoritet vid den avgörande voteringen den 28 fructidor. Bernadotte, som just i samband därmed entledigades från krigsministerposten, var enligt denna åsikt i och med detsamma komprometterad och hans roll tillsvidare utspelad.

Denna uppfattning håller dock knappast streck efter den utförliga framställning, som av Meynier senast lämnats av dessa händelser.[1] Tillfogas må, att Meyniers intresse företrädesvis är av partitaktisk-parlamentarisk art. Åt Bernadottes person, som han föga uppskattar, har han ej ägnat mycken uppmärksamhet. Det framgår nu av Meyniers ar-

[1] Meynier, a. a., passim. Achorn har (a. a.) med rik dokumentering ur den samtida franska pressen och Parisarkiven visat, att Bernadotte knappast var personligen inblandad i manège-klubbens intriger. Förtjänstfullt har Achorn framhävt, att därest omröstningen av den 28 fructidor visat en jakobinsk majoritet, Bernadotte troligen skulle kommit att intaga en förgrundsplats på grund av sin auktoritet. Achorns frågeställning: Bernadotte eller Napoleon, synes dock vara anakronistisk med avseende på sommaren 1799, liksom denne författare måhända alltför energiskt betonar motsatsen mellan Sieyès och de s. k. jakobinerna redan vid och omedelbart efter prairial-kuppen. Rörande Bernadottes personliga avsikter och åsikter i politiska ting meddelar Achorn i detta arbete ingenting nytt. Meyniers skildring av dessa händelser synes därför alltjämt äga vitsord.

ete, att då Bernadotte den 2 juli 1799 blev krigsminister, efann sig direktoriet, inklusive Sieyès, ännu i det bästa samörstånd med de s. k. jakobinerna, som då behärskade maoriteten av de 500:es råd. Under dylik rätt intim inbördes samverkan mellan regering och representation fattades under sommaren 1799 de beslut, som bestämde den potiska kursen, sålunda om ett tvångslån på 100,000,000 av e förmögna, om vidsträckt utskrivning av värnpliktiga, om raftiga åtgärder mot rojalisterna i landet (la loi des otages). ntet var därför naturligare, än att Bernadotte som nybliven rigsminister icke ställde sig avvisande mot dessa jakobiner, ch detta desto hellre, som bland dem befunno sig gamla vapenröder till honom (Jourdan och Augereau). Från den 8 juli ill den 16 augusti verkade emellertid en särskild sammanlutning, manège-klubben, där ytterlighetselementen bland lessa jakobiner gjorde sig kraftigt hörda. Att börja med i hög grad gynnad av regeringen och de äldres råd stämplades denna klubb snart som en samhällsfara och upplöstes slutligen med polismakt. Det betonas dock, att manègeklubben inrymde många olika element, forna jakobiner, socialreformatorer av Babeufs typ och moderata. Lucien Bonaparte, sedermera en av klubbens värsta vedersakare, tillhörde att börja med denna. Bland dess ivrigaste propagandister märktes Salicetti, Bonaparternas vän. Och vad hade Bernadotte egentligen för förbindelser med dessa kretsar? Han uppmanade på tillskyndan av jakobinerna sina tjänstemän i krigsministeriet att mottaga uppvaktande invalider med hövlighet. Han uppvaktades enskilt av en deputation från manège-kretsen, varvid han dock enligt samstämmiga vittnesbörd av dess ordförande Jourdan och honom själv avböjde varje medverkan som krigsminister i en statskupp. Han utvecklade under allt detta en febril militär verksamhet, under vältaliga proklamationer av revolutionsidéerna. Vid trupprevyerna hänförde han massorna med sitt eldiga framträdande. Allt detta var dock endast en serie ofta skäligen banala illustrationer till det gängse vokabuläret inom revolutionspropagandan och gav knappast verklig anledning till någon sådan misstanke om illojalitet, som också Meynier i strid med sina egna premisser synes hysa. Bernadotte band sig veterligen icke vid någon partipolitisk fraktion, och

när han i september entledigades, skedde det på blotta misstanken om att han konspirerade. Förmodligen röjde Sieyès honom ur vägen delvis av den grund, att Bernadotte såsom krigsminister kunde bliva riskabel för hans egna statskuppplaner. Det vill därför synas, som om Bernadotte efter sitt avsked ingalunda skulle ha saknat förutsättningar för ett ingripande i det offentliga livet. Fastmer hade han nu ur denna synpunkt friare händer än förr. Redan mot denna bakgrund frågar man sig, om ej Bernadotte under sin krigsministertid hade befäst sin ställning särskilt inom armén på ett sätt, som kunde ha blivit vådligt för statskuppmakarna, om han nu velat driva saken till dess spets. Att utgå ifrån, att Napoleon Bonaparte med ens tryckt sin stämpel på tänkesätten bland trupperna, vore säkerligen att antedatera det inflytande, som först senare växte sig starkt men som ej ens då blev osvikligt.

Den forskare, som på ett metodiskt sätt redovisat för källorna rörande Bernadottes uppträdande vid brumaire-kuppen, är givetvis Vandal. Denne jämställer därvid i värde Barras' memoarer och Touchard-Lafosses bekanta publikationer; i båda fallen tyckes Vandal antaga, att författarna inspirerats av Roussillin de St. Albin, som år 1799 varit Bernadottes närmaste man i krigsministeriet och för övrigt hans vän. Som en i förhållande till dessa skildringar självständig tradition betecknar Vandal Sarrazins memoarer; denne förklaras ha tagit del av Bernadottes första intryck under kuppdagarna. Emellertid synes Vandal ej på denna punkt ha fullt kommit till rätta med källmaterialet. Det är visserligen möjligt, att både Barras och Touchard-Lafosse under sina sinsemellan oberoende skriverier stått i kontakt med och kanske under viss kontroll av Roussillin de St. Albin. och eftersom denne stått Bernadotte nära år 1799, skulle detta då i viss mån förklara samstämmigheten i deras vittnesmål.[1]

[1] Bernadotte-problem passim. Om Roussilin de St. Albin och hans papper se dessutom Comte de Lort de Sérignan, Un conspirateur militaire sous le premier empire le général Malet (Paris 1925). Avant-propos. Till de notiser om Roussilin de St. Albins papper, som därstädes meddelas, må fogas, att jag under mitt besök såsom Karl XIV Johans Förbundets stipendiat i Paris sommaren 1928 anställde förfrågningar rörande nämnda papper hos arvingarna till M. Georges Duray, som genom giftermål kommit i besittning av Roussilin de St. Albins arkivaliska kvarlåtenskap samt beredvilligt erhållit upplysning att ur denna intet av vikt vore att hämta för Bernadotteforskningen. D. Plunket Barton har i sitt verk Bernadotte.

En närmare granskning visar emellertid, att överensstämmelsen emellan Barras och Touchard-Lafosse i stället väsentligen beror på att bådadera, och — kan man tillägga — dessutom Bourrienne, vars minnen om brumaire utkommo 1829, utnyttjat *Note historique sur le dix-huitième brumaire*, vilken publicerats år 1827 i sista delen av Walter Scotts Napoleonbiografi. Note historique är sålunda huvudtraditionen rörande Bernadottes förhållande under brumaire-dagarna och representerar Bernadottes egen version av förloppet. Vad Sarrazins memoarer angår, så är att märka, att de författades efter år 1830 och därför icke utan vidare kunna betraktas som en med Note historique likvärdig källa. Likväl är Sarrazins produktion av stort intresse ur ifrågavarande synpunkt, ehuru i annat samband än Vandal angivit. Till Sarrazin återkommer jag i det följande.

Om Note historique är en huvudkälla för den senare traditionen, gäller det naturligtvis att i väsentliga stycken pröva dess pålitlighet och att om möjligt på dess grundval söka giva en antaglig konkret bild av Bernadottes roll under brumaire-dagarna. Att anteckna huvudpunkterna i denna källa är desto mer påkallat, som den i sin fullständiga version aldrig blivit publicerad. Innehållet i Note historique är, vad angår brumaire-dagarna, i huvudsak följande.

Då Bonaparte anlände till Fréjus efter att ha lämnat sin armé i sticket och brutit alla militära föreskrifter, lät Bernadotte direktoriet förstå, att det enda, som vore att göra, vore att ställa den förstnämnde inför krigsrätt. Men Barras genmälte, att direktoriet ej vore i stånd därtill; man borde i stället förhålla sig avvaktande. I början av sin krigsministertid hade Bernadotte avböjt varje förslag att låta hämta Bonaparte från Egypten utan att tillika hemföra hans trupper; Bonaparte syftade ju till att tillskansa sig diktaturen i Frankrike.

Tolv dagar efter Napoleons återkomst till Paris gjorde Bernadotte, som förut avböjt att deltaga i en middag, vil-

The first phase 1763—1799 (London 1914) haft förtjänsten att meddela åtskilligt material om Sarrazin, rörande vilken dock ännu mycket är att tillägga både biografiskt och källkritiskt, samt om diskussionen omkring Note historique; se särskilt Notes (18) och (23). Bartons positiva skildring kan emellertid till stor del kännetecknas som en mosaikartad sammanställning av källuppgifterna utan genomförd kritisk prövning. Jfr f. ö. rörande Note historique Bernadotteproblem.

ken anordnats för Bonaparte, och ännu ej träffat denne, på uppmaning av sin svåger Josef och dennes syster m:me Leclerc visit hos Napoleon. Under samvaron skildrade Bonaparte i överdrivna ordalag Frankrikes nödläge och nödvändigheten att förändra styrelsesystemet, medan Bernadotte utförligt hävdade, att den militära situationen överhuvud vore god. Visserligen vore den egyptiska armén sannolikt tillspillogiven, vilkens veteraner nu skulle varit till stort gagn, men det funnes ingen anledning att misströsta om den franska republiken. Bernadotte tillade med eftertryck: »Jag är övertygad om att den skall emotstå sina fiender inåt och utåt.» Då samtalet tagit en dylik animerad vändning, hade Napoleons gemål försiktigtvis avbrutit detsamma, och Bernadotte avlägsnade sig hastigt.

Några dagar efteråt hade Roussillin de St. Albin, som ville bli presenterad för Napoleon, bett att få ledsaga Bernadotte till denne. Så hade också skett, Bonaparte hade därvid klagat över republikanernas upphetsning, särskilt över deras överdrifter inom manège-klubben. Bernadotte hade därpå replikerat, att den patriotiska hänförelse, som inspirerats av Bonaparte under det italienska fälttåget, naturligtvis fortlevde. Till manège-klubbens stiftare hörde bröderna Bonaparte; Bernadotte hade däremot ej varit dess medlem, upptagen av sitt krigsministerämbete, som han var. Genom sina bekanta hade han sökt inverka modererande. En intim vän till bröderna Bonaparte, Salicetti, hade däremot tillhört manège-klubbens ledare. Just Salicettis ingivelser hade vållat upphetsningen inom klubben. Bonaparte hade härpå svarat i temperamentsfulla ordalag. Han kunde ej leva i ett samhälle, där det ej funnes trygghet. Då samtalet kommit till denna punkt, hade hans gemål ånyo trätt emellan i medlande syfte.

Få dagar efteråt hade Bernadotte just kommit från föreställningen på Théâtre français, då han mötte Bonaparte. Denne inbjöd sig själv till Bernadotte på frukost till följande dag. I sitt sällskap hade Bonaparte vid detta tillfälle sin gemål och sin bror Louis. Bonaparte uppträdde därvid på ett förekommande sätt, vilket dock ej berodde på något vänskapligt sinnelag utan därpå, att han genom sin visit hos Bernadotte ville misstänkliggöra denne i direktoriets ögon.

På aftonen samma dag hölls stor bjudning hos Josef Bonaparte på dennes egendom Morfontaine. Däri deltogo bl. a. Napoleon, Bernadotte, Lucien Bonaparte och Regnault de St. Angély; de två sistnämnda jämte värden konverserade sinsmellan. Napoleon samtalade med Bernadotte; dock märktes, att den förre var åtskilligt förströdd. Bernadotte insåg, att Napoleon ämnade omstörta författningen för att rädda sig från följderna av sin desertering från egyptiska armén. Bernadotte var besluten att motsätta sig detta. Vid sin återkomst till Paris träffade Bernadotte av en händelse Moreau vid ett besök hos en gemensam vän. Moreau frågade, om Bernadotte deltagit i bjudningen på Morfontaine. De delgåvo varandra sina överensstämmande intryck och överenskommo att tillsammans motstå desertören från Egypten. Detta skedde i närvaro av flera personer, bl. a. förre ministern Petiet. Bernadotte ställde sig sålunda till deras disposition, som ville motverka statskuppen.

Den 16 brumaire intog Bernadotte på invitation kl. 5 e. m. middag hos Napoleon Bonaparte. General Jourdan kom tillstädes, sedan sällskapet satt sig till bords. Diskussionen kom att röra sig omkring problemet: anfall—försvar. Bernadotte förfäktade därvid, att det vore mer påkostande att bibehålla än att erövra och hänsyftade därvid på den franska expeditionen till Egypten. Sedermera anlände flera politiker. Volney och Talleyrand voro också med. Under samtalets gång utpekade Bonaparte med hög röst Bernadotte som chouan. Bernadotte genmälte, att han häromdagen fastmer förebråtts för att han gynnade vännerna av republiken. Note historique tillägger, att somliga ansett, att denna replikväxling i själva verket åstadkommit, att statskuppen uppskjutits 24 timmar, men att andra menat, att rätta skälet till att denna ej timat följande dag, den 17 brumaire, varit, att denna inföll på en fredag, och att Bonaparte, som var vidskeplig, hellre valde en lördag för detta sitt förehavande.

Detta är innehållet i första delen av Note historique, i vad denna avser brumaire-kuppen. Innan den senare och viktigare delen av framställningen återgives, skola ett par anmärkningar göras. Man kan överhuvud fråga sig om denna skildring av besök och motbesök, fingerade replikskiften och allmänna resonemang överhuvud har något större intresse.

Den är ju tillkommen ett tjugutal år efter brumaire. Med kännedom om Karl Johans naturell kan man antaga, att han gång efter annan upprepat berättelsen om sina mellanhavanden med Napoleon, särskilt vid dessa tillfällen, och att glömskan reducerat och fantasien tillagt åtskilligt av förloppet. även frånsett den inverkan, som tendensen alltid måste hava vid en dylik traditionsbildning. Emellertid kan man åtminstone fastställa den uppfattning, som Karl Johan senare haft om den roll, han själv spelat. Han befann sig enligt sin egen framställning under dagarna före statskuppen i tämligen livlig kontakt med kretsen av konspiratörer, kanske livligare än han själv önskat. Han besvärades av försöken att indraga honom eller i varje fall giva honom sken av att vara inblandad i förberedelserna. Han blev alltmer övertygad om att en kupp planlades, och han hade helst velat förekomma. att en politisk förändring skedde. Man måste medgiva, att det under de givna förutsättningarna är sannolikt, att Bernadottes stämning ungefär varit denna, om han också efteråt alltför mycket varit benägen att understryka sin fronderande hållning.

Tilläggas kan, att en av Bernadottes skildring oberoende källa, Jourdans berättelse om år 1799, som näppeligen torde ha varit bekant för Karl Johan, när han gav inspirationen till Note historique, bestyrker dennas uppgift om middagen hos Napoleon den 16 brumaire. Anmärkas må, att Note historique i det hela synes lämna utrymme för den uppfattning, som framförts av Vandal, att Jourdans hållning under brumaire-dagarna antyder, att han befann sig i viss maskopi med Napoleon.[1] Referatet övergår nu till den senare delen av Karl Johans version.

Mellan klockan 11 och 12 på aftonen den 17 brumaire infann sig Josef Bonaparte i förbigående hos Bernadotte. Denne hade gått till vila, och Josef erhöll ej företräde utan uppmanades att återkomma. Klockan 7 nästa morgon infann sig Josef åter hos Bernadotte och uppmanade honom att begiva sig till Napoleon. Josef meddelade, att man kvällen förut diskuterat vissa mått och steg, som skulle tagas.

[1] Se t. ex. Vandal, a. a., s. 294. Jourdans egen version i: Le carnet historique et littéraire. Tome VII. (Janvier—Février—Mars 1901.) (Paris 1901), s. 161 ff. Le dix-huit brumaire. Extrait des mémoires du maréchal Jourdan.

och att man ville underrätta Bernadotte om dessa. Då Bernadotte anlände till Napoleon Bonapartes bostad, påträffade han överallt officerare i upphetsat tillstånd. Medan Josef dröjde utanför, visades Bernadotte in i en liten salong, där Napoleon intog frukost med sin adjutant i sällskap. Lefèbvre, kommendanten för den 17:e militärdivisionen i Paris, befann sig stående inne i rummet. Den scen, som därpå följde (Napoleons förebråelser för att Bernadotte ej bure uniform, hans meddelanden att Moreau m. fl. generaler och en mängd politiker vore vunna) är ofta återberättad och skall ej här i detalj skildras. Resultatet av den tämligen stormiga överläggningen skulle alltnog ha blivit, att Bernadotte förklarade, att han »såsom medborgare» ingenting skulle företaga mot Napoleon, men däremot skulle ställa sig till förfogande, om han erhölle särskilt uppdrag av direktoriet eller lagstiftande kåren att inskrida mot denne. På Napoleons förfrågan, vad han därmed åsyftade, svarade Bernadotte, att han ej personligen ämnade agitera mot honom bland soldater och folk i kasernerna eller på torgen. Napoleon förklarade då, att han under sådana förhållanden vore nöjd. Enligt Napoleons mening fruktade man mera Bernadottes ambition än hans egen. Napoleon ämnade, enligt sin egen förklaring, efter statskuppen draga sig tillbaka till det privata livet.

Därefter skall Bernadotte i enlighet med Napoleons önskan ha begivit sig till Josef i dennes hem nr 6 rue du Rocher, varest flera medlemmar av lagstiftande kåren, däribland Salicetti, voro församlade, och där man vid frukosten diskuterade den förestående statskuppen under lugnande försäkringar från Josef.

Därifrån gick Bernadotte — alltjämt enligt Note historique — till Tuileries-trädgården; han passerade utefter fronten av den därstädes uppställda 79:e halvbrigaden. Officerarna kände igen honom, ehuru han ej bar uniform, och bådo honom om upplysningar. Bernadotte svarade i allmänna ordalag och uttalade sin förhoppning, att det offentliga lugnet ej skulle störas av det, som skedde. Soldaterna, som igenkände honom såsom den general, som kommenderat dem under belägringen av Maestricht, yttrade sin förvåning över att han ej var bland de generaler, som nu i palatset bestämde över Frankrikes öde. Bernadotte konstaterade vad han, om

så krävdes, kunde vänta sig från dessa trupper och även från de avdelningar, för vilka han visade sig på bulevarden och Pont de la Révolution.[1]

I avvaktan på att bli eftersänd av direktoriet för att vaka över dess trygghet begav sig Bernadotte sedan till Jourdan, där många medlemmar av de femhundrades råd voro församlade, bl. a. general Augereau. De fingo snart av många andra tillstädeskommande ledamöter veta, att de äldres råd på grund av författningens § 102 bestämt, att representationen skulle förflyttas till St. Cloud.

Bernadotte gick nu hem. Hans gemål underrättade honom, att Moreaus adjutant Rapatel varit på besök och låtit uppmana honom att ansluta sig till Moreau och Napoleon, av vilka i synnerhet den senare givit Rapatel såsom Bernadottes före detta underordnade i uppdrag att påverka honom i denna riktning. Av direktorerna hade Sieyès och Roger-Ducos redan anslutit sig till Napoleon, medan majoriteten, d. v .s. Gohier, direktoriets president, Moulin och Barras, voro kvar i Luxembourg tillsammans med direktoriets generalsekreterare Lagarde, som ännu ej avfallit från dem. Som Bernadotte förut trott, hade direktoriets majoritet honom nu i åtanke för krigsministerposten och befälet över den 17:e divisionen. Barras demission och Lagardes avfall vållade dock, att en sådan utnämning ej följde. Napoleon beordrade Moreau att med hundra man kavalleri besätta Luxembourg, där Gohier och Moulin kvarhöllos. I denna situation blev Moreau missnöjd med Napoleons hållning mot honom, fattade misstankar om hans avsikter och skickade återigen Rapatel hem till Bernadotte, nu med en maning, att denne skulle begiva sig till Moreau för att rådpläga om åtgärder mot Napoleon. Bernadotte lät svara, att han givit sitt ord

[1] Texten lyder här ordagrant: »Bernadotte se rendit au jardin des Tuileries, passa devant le front de la 79ème demi-brigade. Les officiers, l'ayant reconnu quoiqu'il ne fut point en uniforme, s'approchèrent de lui et lui demandèrent des eclaircissements sur ce qui allait de passer. Bernadotte répondit en termes généraux et en exprimant son vœu que la garantie sociale ne fut pas compromise par suite du mouvement qui allait s'opérer. Les soldats ayant reconnu à leur tour, le général qui les avait commandés au siège et à la prise de Maëstricht, firent éclater leur étonnement de ce qu'il ne se trouvait pas avec les généraux qui, disaient-ils, décidaient au chateau du sort de la France. Bernadotte ayant observé ce qu'il pouvait attendre au besoin de ce corps et de quelques détachements devant lesquels il s'était présenté sur le Boulevard et sur le Pont de la révolution, alla chez le général Jourdan — —.»

på att ej som enskild medborgare uppträda mot Napoleon, men att han skulle så göra, om han därtill uppmanades av en offentlig person. Om Moreau sålunda uppträdde i spetsen för sin avdelning utanför Bernadottes dörr och i den offentliga välfärdens namn uppfordrade denne att göra gemensam sak i försvaret av frihet och författning, då skulle Bernadotte stiga till häst, ställa sig under Moreaus befäl och harangera trupperna i denna anda samt stämpla Bonaparte som en desertör och en person, som tagit order från en fraktion av representationen. Men Moreau, bunden av disciplinära hänsyn till Napoleon, gick ej med härpå, och Bernadotte ville ej på egen hand begiva sig till Luxembourg.

På aftonen mellan klockan 7 och 10 deltog Bernadotte i konferenser mellan ett dussin av de mest inflytelserika medlemmarna av de 500:es råd, såsom Salicetti, Augereau, Jourdan, Garreau. Man beslöt, att Napoleon nästa morgon skulle ställas utom lagen och Bernadotte göras till befälhavare för lagstiftande kårens samtliga garden och huvudstadens trupper. Man skildes därefter. Salicetti inberättade genast detta för Napoleon. Denne, som fruktade Bernadotte, gav då Salicetti i uppdrag att på det förberedande möte, som man skulle hålla följande morgon klockan 5 före avfärden till St. Cloud, utsprida, att Napoleon gjort stora ansträngningar för att tillbakavisa ett förslag av Sieyès, att man skulle deportera de personer, som förordat att giva Bernadotte befälet över den väpnade styrkan.

Klockan 7 på morgonen den 19 brumaire kommo generalerna Jourdan och Augereau tillika med åtta à tio ledamöter av de 500:es råd, däribland Garreau och Talot, på besök i Bernadottes hem och meddelade honom Salicettis budskap. Bernadotte såg häri blott ett försök att göra de deputerade gynnsamt stämda för Napoleon, och de föreföllo också att vara erkännsamma mot denne därför. Emellertid ansåg nu även Bernadotte, att man borde intaga en försonlig hållning. En av folkrepresentanterna borde sålunda gripa till ordet och skildra Frankrikes inre situation och dess framgångar utanför gränserna. Det lättsinniga angreppet på Egypten hade visserligen, borde man framhålla, satt i fråga republikens existens, berövat den en armé på 30.000 veteraner och ett stort antal erfarna generaler; men icke desto

mindre triumferade nu republiken utåt, landets militära styrka ökades och den inre oron dämpades. Man behövde endast fullfölja, vad sålunda skett under ömsesidig enhet och förtroende. Oaktat de äldres råd hade kränkt författningen genom att utnämna Napoleon till chef för den 17:e divisionen samt nationalgardet och direktoriets garde, ville de 500:es råd nu ej rådpläga om denna grundlagsöverträdelse men väl om sättet att bereda trygghet åt folket, representationen och regeringen. I sådant syfte borde de 500:es råd utnämna general Bernadotte till Napoleons kollega och de två generalerna överenskomma om användandet av den väpnade styrkan, om så krävdes. Dock ådagalade det lugn, som rådde i Paris och dess omgivningar, att detta ej behövde ske. Bernadotte lovade, att, om han finge en sådan hemställan, skulle han tjugu minuter därefter vara på platsen med sina adjutanter och taga befälet över de trupper, han på vägen anträffade. Vore det nödigt att ställa Napoleon utom lagen, kunde man i honom alltid påräkna en general och dessutom åtminstone en betydande del av trupperna (au moins une grande fraction des troupes). I St. Cloud vållade emellertid frasrikedomen och edsavläggandet på konstitutionen, att man förlorade dyrbar tid utan att fatta beslut. Så lyckades Bonapartes framträdande. Denne lär ha yttrat, att han visserligen ej fruktade, att Bernadotte skulle mörda honom, men att denne skulle hålla tal till hans soldater. Samma afton fick Bonaparte reda på vad Bernadotte tillrått på morgonen, och därav följde en långvarig fiendskap dem emellan.

Så långt Note historique, om vilken ju även härutinnan gäller, att den såsom en sen tradition måste upptagas med den allra största försiktighet. I synnerhet förtjänar det att ännu en gång betonas, att de samtal och inlägg, som återberättas, förmodligen till stor del äro konstruktioner, som väl snarast illustrera tendensen i framställningen. Denna kan här sägas vara att inför eftervärlden skilja Karl Johans sak från Napoleons också i samband med minnet av brumaire. Vill man i korthet sammanfatta denna version om Bernadottes hållning under brumaire-dagarna, kan det ske så, att han visserligen låtit Napoleon veta, att han ej utan vidare brutalt och öppet skulle motsätta sig dennes planer, men att

ıan samtidigt under hand gjorde sig påmind hos oppositionen åsom den där stode till reds, om Napoleon skulle stranda ›å eller avvika från sin »parlamentariska» revolutionsstråt. Emellertid var oppositionen ej mindre ängslig än Napoleon ör krisens utgång. Fåfängt vädjade Bernadotte inför sina)olitiska vänner till det inflytande, han kunde ha på trup-)erna i Paris, och sökte åtminstone komma så mycket åstad, som att han placerades som Napoleons delägare i makten)ch hans motvikt inom styrelsen.

Först en allmän anmärkning. Den ståndpunkt, som Bernadotte uppgiver sig ha intagit både gentemot Napoleon och Moreau och på sistone även i förhandlingarna med medlemmar av de 500:es råd, kan ju förefalla rent sofistisk och ganska osannolik. Såsom enskild medborgare ämnade han ej frondera, på offentligt uppdrag ställde han sig ögonblickligen till förfogande mot Napoleon! Emellertid stämmer denna ståndpunkt med den subtila distinktion, som den innebär, ganska väl med Bernadottes kända beteende vid tidigare kritiska tillfällen. Han agerade ogärna som en våldets man, som en värja rätt och slätt. Detta ådagalade han både vid fructidor-kuppen på hösten 1797 och vid prairial-kuppen i maj 1799. Enahanda var hans uppträdande både enligt hans eget och Jourdans vittnesmål, då den senare i augusti 1799 uppmanade honom att medverka vid en statsvälvning, men då med den skillnaden, att han förklarade att hans offentliga uppdrag som krigsminister fordrade lojalitet från hans sida, men att han, om han vore fri politiker, kunde tänkas handla annorlunda. Bernadotte önskar i varje fall ej agera annat än i lagliga former.[1]

En fråga, som vid studiet av Note historique återigen uppställer sig, är den: var Bernadotte ej vid detta tillfälle i hemlig maskopi med Napoleon? Hans vacklande och obestämda hållning är stundom ägnad att framkalla denna misstanke. En avgörande punkt i detta samband är naturligtvis den om hans påstådda improviserade möte med Napoleon på morgonen den 18 brumaire och hans överraskning och vredesutbrott vid nyheten om de åtgärder, som träffades vid rue de la Victoire. Är denna framställning riktig, så är man också böjd att godtaga Bernadottes uppgift om att han

[1] **Barton**, a. a., passim.

hållits utanför spelet och nu spanade efter en möjlighet att utan alltför mycket bruk av våld komma Napoleons avsikter på skam, håller den ej streck, finnes det fog att ifrågasätta giltigheten av själva huvuddragen i Bernadottes version.

Uppgiften om Bernadottes och Napoleons sammanträffande har verkligen bestritts, och detta av själve Josef Bonaparte, vilken ju tillägges en ganska viktig roll i detta samband i Note historique. Det skedde i den ovannämnda publikationen, Bourrienne et ses erreurs, som år 1830 utkom i anledning av offentliggörandet av Bourriennes memoarer. Josef förnekar kort och gott att Bernadotte på morgonen den 18 brumaire överhuvud råkat Napoleon Bonaparte och att han då besökt dennes bostad. Och dementien träffar också Note historique, vilken uppenbarligen i detta fall varit Bourriennes källa.

Men härvidlag spela Sarrazins publikationer en roll. Icke memoarerna, som Vandal citerat, ty de härstamma som sagt från tiden efter 1830, men de skrifter, som Sarrazin utgav redan under åren 1810—1912 i London.[1] De utgöra en självständig tradition, i vars litterära utformning Bernadotte näppeligen haft någon del, även om han under åren närmast efter statskuppen dryftat dess innebörd med Sarrazin. Denne vistades i Paris eller dess närhet under brumaire-kuppen och ägde inga personliga förbindelser och ett stort intresse för de politiska intrigerna. Och han förklarar samstämmigt, att ett verkligt uppträde ägt rum mellan Bernadotte och Napoleon, när den senare på morgonen den 18 brumarie delgav den förre sina revolutionära avsikter. Denna Sarrazins version bör

[1] Rörande Sarrazins växlingsrika biografi och mångtydiga publicistik hoppas jag få tillfälle att publicera en under utarbetande befintlig ingående undersökning, som också kommer att dryfta hans vittnesbörd om brumaire och deras olikartade källvärde. Här skall blott citeras ett i och för sig i förevarande sammanhang tillräckligt vittnesbörd om den version av förloppet vid brumaire-kuppen, som Sarrazin redan 1810—1812 företräder. Citatet rör det nämnda uppträdet mellan Bernadotte och Bonaparte på morgonen den 18 brumaire: »He (Napoleon) had relied upon Bernadotte. He had not yet revealed to him the ultimate object which he aimed at. When Bernadotte was informed of it, he drew his sword in a rage and called out to Bonaparte to defend himself. The latter, in his fright, opened instantly the door of his saloon, where the generals and officers were assembled.» Sarrazins skildringar äro egentligen intressanta i denna punkt; för övrigt stå de sig näppeligen inför en kritisk betraktelse. Citatet från Confession of general Buonaparte to the abbé Maury etc., etc. dedicated to general Kleber by general Sarrazin, formerly chef of General Bernadotte's staff in the Armies of Germany and Italy (London 1811), s. 260.

lltså beaktas, även om man fasthåller, att han personligen r åtskilligt tvetydig och som skriftställare både tendentiös ch fantastisk.

Vandal har i flera punkter godtagit uppgifter, som gå llbaka på Note historique; så i fråga om Bonapartes och ernadottes möte på morgonen av den första revolutionsda-en och i synnerhet om jakobinernas inbördes rådplägning amma dags afton. Då dessa uppgifter sålunda visat sig hål-provet i den på en mångfald källor grundade kritik, som ännetecknar Vandals verk, förefaller det, som om Note istorique också för övrigt förtjänade att i någon mån beak-as. I detta sammanhang synes i all synnerhet den detalj öra komma i åtanke, som rör Bernadottes besök vid Tuilerier-a den 18 brumaire — hans promenad utefter truppernas ront och den hyllning, för vilken han därvid skall ha blivit öremål såsom den gamle vapenbrodern från Maestrichts be-ägring. Härav dikteras ju enligt Note historique väsentli-en Bernadottes uppträdande i oppositionslägret under de föl-ande underhandlingarna; han förespeglar ju sina vänner, att m han kallas till maktinnehavare, skola de i och med det-amma också kunna påräkna stöd från åtminstone en viss el av trupperna. Är detta Bernadottes påstående befogat, är hans person en betydelse, hans passivitet eller aktivitet lir rent av en livsviktig sak för revolutionsmakarna och de-as vedersakare. Men är skildringen av truppernas ovationer ör Bernadotte rätt och slätt en gaskognad utan verklig bak-grund, då blir det onekligen skäligen intresselöst, vilka pla-ner han kan ha hyst och vilka rådslag han kan ha förordat, medan brumaire-kuppen gick sin gilla gång. Ytterst berodde ju händelsernas förlopp av de militära maktmedlens fördel-ning och disposition vid det kritiska tillfället, även om direk-torialregimen i längden skulle ha varit ohållbar.

Bernadotte nämner i Note historique särskilt den 79:e halvbrigaden. Det är då att märka, att i hans »kopiebok» läses för den 27 messidor samma år följande order just till befälhavaren för denna halvbrigad, för tillfället förlagd till Lyon:[2]

---

[1] Vandal, a. a., s. 306, 340, 342.

[2] Det kungliga Bernadotte-arkivet. Volym med påskrift: »An 7 du 17 messidor an 7 au 25 fructidor. L. Ministère de la guerre. Registre de corre-

De soldater och officerare, som bilda den 79:e halvbrigaden, erinra sig kanske, att de tjänat tillsammans med mig under Maëstrichts murar. För min del påminner jag mig deras mod och disciplin, och detta motiv har bestämt mig att framför varje annan utvälja den kår, som ni kommenderar, för att avgå till Paris. Ni torde vara god att, så snart ni mottagit min skrivelse, sätta er i marsch för att begiva er dit. Jag är på förhand övertygad om att ni under vägen alltjämt kommer att utmärka er genom ordning, god hållning och respekt för äganderätten. Bristen på disciplin hos en kår är alltid ett fel hos de officerare, som anföra den, en god disciplin är däremot en heder, som alla kunna tillgodoräkna sig. Jag ger er i uppdrag att delgiva edra kamrater, officerare liksom soldater, de känslor, jag hyser för dem. Med hälsningar.

Mot ett eventuellt antagande, att ordern i fråga skulle vara understucken, talar å andra sidan bestämt, att den veterligen icke utnyttjats av Karl Johan i publicistiskt syfte, ehuru han som bekant var livligt verksam på detta fält; för min del känner jag den icke annat än från kopieboken.

Därtill kommer, att Vandal för sin del — utan att uppmärksamma vare sig notisen i Note historique eller något spår av ovannämnda order — på två ställen omnämner den 79:e halvbrigaden såsom ingående i det dåvarande truppbeståndet i Paris[1]. Ehuru hans uppfattning av denna halvbrigads roll, såsom nedan skall visas, är en annan än den som här frambäres, stå Vandals uppgifter dock icke i strid vare sig med Note historique eller ordern. På sommaren 1799

---

spondence an 7». Innehåller en serie avskrifter, någon gång i omkastad datumföljd. Å det blad, som i volymen bär sidonumret 21, återfinnes följande order:

27 mess.

Au Commandant de la 79 1/2 Brigade à Lyon.

Les soldats et les officiers qui composent la 79 1/2 brigade se souviennent peut-être d'avoir servi avec moi sous les murs de Maëstricht; moi, je me souviens de leur courage et de leur discipline; et ce motif m'a décidé à choisir le corps que vous commandez, de préférence à tout autre pour venir à Paris. — Vous voudrez bien, aussitôt ma lettre reçu, vous mettre en marche pour vous y rendre. Je suis persuadé d'avance que vous vous distingueriez encore dans la route par l'ordre, la bonne tenue, et le respect des proprietés. L'indiscipline d'un corps est toujours la faute des officiers qui le dirigent; la bonne discipline au contraire est un honneur que tous peuvent reclamer.

Je vous invite à faire part de mes sentiments à leur égard auprès camarades, officiers et soldats. Je vous salue.»

[1] Vandal, a. a., s. 125, 277. På sistnämnda ställe uppgives i texten, att halvbrigaden »en thermidor dernier» anlänt till Paris; i noten citeras tidningen Publiciste av den 20 thermidor för denna uppgift. Tidsskillnaden mellan data för ordern och ankomsten till Paris synes rimlig och bör, då uppgifterna i de båda fallen hämtats från av varandra oberoende källor, i sin mån tala för orderns autenticitet.

iger Vandal, lät direktoriet ersätta två regementen, som av-
ått till fronten, med den 79:e halvbrigaden och de 8:e och
:e dragonregementena. Den förra hade blivit tillfångata-
en av ryssarna på Korfu och fått återvända blott på det vill-
oret, att den icke vidare skulle tjäna mot fienden. Vandal
ttalar den förmodan, att dessa trupper av Sieyès avsetts
tt medverka vid den kupp mot författningen, som skulle ut-
örts av Joubert. Men framför allt vore de fanatiskt tillgiv-
a Bonaparte, under vilken de tjänat i den italienska kam-
anjen.

Då omkring 20,000 man från Rhen-arméerna år 1797
ast av Bernadotte fördes över till den italienska valplatsen,
nnehåller Vandals skildring i denna punkt intet som strider
not Bernadottes version. Påståendet, att 79:e halvbrigaden
arit Bonaparte personligen tillgiven, synes hava karaktären
v ett antagande under de givna förhållandena.

Vidare omnämner Vandal, att den 79:e halvbrigaden an-
kommit till Paris strax före den 20 thermidor — alltså unge-
är tre veckor efter datum för Bernadottes order (27 messi-
lor). Dessa trupper skulle då ha varit ynkligt ställda med
avseende på utrustningen, något, som varit ägnat att väcka
deras förbittring mot direktorialregimen.

Om sistnämnda stämning verkligen rått bland trupper-
na, kunde den emellertid näppeligen under brumaire-dagarna
ha vänt sin udd mot Bernadotte, som ju avskedats av samma
direktorium och nu uppenbarligen befann sig i oppositio-
nens led.

Då Note historique för övrigt i väsentliga punkter god-
tagits som källa just av Vandal, då den i nu berörda avse-
ende bekräftas av ordern till 79:e halvbrigaden från krigs-
minister Bernadotte och då de notiser, som Vandal anför om
denna halvbrigad, visa, att den funnits till hands i Paris vid
ifrågavarande tid, och för övrigt icke äro oförenliga med
Bernadottes version av händelseförloppet, synes det vara i
hög grad antagligt, att Bernadotte under brumaire-dagarna
ägde ett verkligt gehör hos denna del av trupperna. Natur-
ligtvis måste man förutsätta, att också den 79:e halvbrigaden
varit utsatt för agitation för en kupp, och det får därför ej
ens om denna trupp antagas, att den utan vidare varit att på-
räkna för en aktion från Bernadottes sida. Men hur stor del

av garnisonen utgjorde i så fall den 79:e halvbrigaden under statskuppen? Även härom meddelar Vandal åtskilligt. I Paris funnos tre halvbrigader (nr 6, 79 och 96), de 8:e och 9:e dragonregementena, det 21:a jägarregementet, några artilleridetachement samt en regementsdepå (le dépôt de la 9:e légère). Hela antalet var något mer än 7,000 man; därtill kommo direktoriets och lagstiftande kårens garden, inalles 1,500 man. De senare voro, såsom händelserna utvisade, skäligen opålitliga från Bonapartes synpunkt, men på de övriga trupperna har det ansetts, att han i det stora hela kunde lita. Enär en halvbrigad utgjordes av tre bataljoner,[1] vardera av minst 500 man, skulle den 79:e halvbrigaden, lågt räknat, ha bestått av 1,500 man av de omkring 7,000 man starka trupperna — i varje fall en avsevärd faktor, om den kunnat utspelas mot Bornaparte. ·Det bör ju även ihågkommas, att armén knappast vid denna tidpunkt, om ens någonsin, varit någon homogen massa i överbefälhavarens händer. Mot denna bakgrund torde det därför icke vara för djärvt att antaga, att hur stark än agitationen bland trupperna varit, Bernadotte likväl kunnat vålla kuppmännen åtskilligt obehag, om han på allvar igångsatt en motaktion.

Anledningen att så icke skedde är det naturligtvis omöjligt att exakt fastställa; man är därvidlag hänvisad till olika tänkbara antaganden. Man kan därvid att börja med fästa sig vid den kvasiparlamentariska väg, som brukades vid revolutionens genomförande, en väg, vilken redan före Bonapartes återkomst från Egypten i sina huvuddrag utstakats av Sieyès och hans förtrogna, men som sedan envist vidhölls av Bonaparte. Märklig är ju härvidlag Bonapartes absoluta vägran på aftonen den 18 brumaire att låta häkta några av

[1] Ursprungligen beräknades halvbrigaden till ej mindre än 2,400 man, med en styrka av omkring 800 man hos var och en av de tre bataljoner, som ingingo däri. Bataljonerna torde emellertid ofta ha smält samman ned till omkring 500 man. Då någon exakt uppgift ej i förevarande samband kunnat vinnas om 79:e halvbrigadens numerär i nov. 1799 och det dessutom får räknas med att den genom avgång åtskilligt nedgått, har den ovan beräknats till ett minimum av 1,500 man. Själva kalkylen har givetvis här något mindre intresse, enär detta truppförband, om det nu skulle ha anlitats vid en motaktion mot Napoleon, i varje fall mindre skulle verkat genom sitt antal, som förhållandevis i varje fall varit en minoritet av den totala truppstyrkan, än genom den attraktiva betydelse, den kunde ha ägt för garnisonen i övrigt. Jfr härom H. Delbrück, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, IV (Berlin 1920), s. 459; von Alten, Handbuch für Heer und Flotte, III, s. 805

ina farligaste politiska motståndare.[1] Sieyès förordade därmot detta steg i enlighet med, snart sagt, praxis vid tidigare kupper under direktorialregimen, Bonaparte ville dock icke låna sig härtill. Vandal har ironiskt kännetecknat detta Bonapartes ädelmod som ett utslag av hans storhetsmani, hans iver att under en spontan hyllning stiga till maktens tinnar. Därför ville han alltså icke bryta med någon, och vad jakobinerna angick, hoppades han, om ej vinna, så dock neutralisera dem.

Det ligger måhända nära till hands att förmoda, att denna Bonapartes chimäriska politik, som uppenbarligen så lätt kunde stranda, vållat, att Bernadotte nöjt sig med att underblåsa oppositionslystnaden i de 500:es råd. Om Bonaparte misslyckades, vore förmodligen Bernadottes ögonblick kommet. Varför då icke låta rivalen löpa linan ut och förspilla sina chanser? Bernadottes position bleve därigenom blott ännu mer befästad. Han skulle sålunda slippa ifrån det agg, som alltid måste vidlåda segraren i en våldsam inre uppgörelse. Det gällde blott att vänta, till dess »päronet bleve moget», för att bruka ett uttryck av Napoleon från brumairedagarna. Naturligtvis verkade Bernadotte härunder ivrigt i det tysta. Men hans hopp slog fel. Han kallades ej ens till Bonapartes delägare i makten, än mindre erhöll han någon offentlig uppmaning att bruka väpnad makt mot denne. Bonaparte förde slutligen sin sak i hamn, låt vara under skäligen förödmjukande former. Emellertid är denna tolkning av Bernadottes hållning blott en hypotes bland flera andra, till vilka framställningen återkommer.

Men för att återvända till Bonapartes motvilja mot att bruka kraftåtgärder, så förefaller det, som om Bernadottes eventuella militära resurser inom Parisgarnisonen i detta fall alldeles särskilt måste komma i betraktande. Och det är häri, som den väsentliga betydelsen ligger av hela frågan om stämningen och hållningen hos trupperna. Var nämligen Bonaparte icke, såsom man gemenligen trott, tämligen säker på truppernas bistånd — frånsett lagstiftande kårens garde — så framstår hans revolutionstaktik måhända i en klarare och mindre löjeväckande dager än tillförene. När han så ogärna vädjade till maktmedlen utan i stället såvitt möjligt sökte

[1] Vandal, a. a., s. 339.

efterbilda lagliga former, höll han sig kanske, trots allt, på den säkra sidan. Det har visserligen framhållits såsom ett pikant drag, att han, militären, hemfallit åt en förlitan på chimärer, som ingen längre trodde på, medan Sieyès, den ökände ideologen, ville bedriva manhaftig realpolitik. Kanske var likväl Bonaparte också vid brumaire den av de två, som behöll huvudet kallt och valde det säkra för det osäkra. Var den åtminstone skenbart parlamentariska vägen smal och slipprig, så var den likväl måhända den enda, som under förevarande förhållanden kunde leda till målet. En direkt vädjan till maktmedlen kunde i ett slag ha förflyttat avgörandet till ett plan, där motståndarna kunnat lita till dolda kraftresurser. Och därvid kunde i synnerhet Bernadottes i varje fall tvetydiga hållning giva Bonaparte åtskilligt att tänka på.

Naturligtvis kan man fråga sig, huruvida Bonaparte överhuvud hade klart för sig, vilket inflytande Bernadotte kunde äga på truppen. Emellertid torde det kunna antagas, att Bonaparte ej vid detta kritiska tillfälle alldeles förbisett de maktfaktorer, som han annars med så stort mästerskap behärskade, och att hans respekt för de politiska intrigernas mysterier fullständigt förblindat hans blick för det verkliga läget. Tager man, som sig bör, hänsyn till stämningen bland trupperna, framstår visserligen Bernadottes obeslutsamhet snarare i skarpare dager än förut. I så måtto synes hans hållning, ännu mindre än man förut antagit, erbjuda något verkligt problem. Frågan: Bernadotte eller Bonaparte (Eric Achorn) har knappast på allvar framställt sig. Men den antydda synpunkten har å andra sidan desto större betydelse för bedömandet av Bonapartes taktik. Den poserande attityd i medborgerlig stil, som denne obestridligen attraperar, fylles plötsligt av mening och innehåll. Han uppförde tydligen icke heller vid detta tillfälle någon narraktig fars utan dolde, liksom prins Hamlet i sagan, förnuftiga syften bakom sina besynnerliga gester. Det var kanske ej endast för effektens skull, som han fraterniserade med de lärde i l'Institut och med förekommande bonhommie beblandade sig med partikorruptionens koryféer. När han undvek allt utmanade militäriskt överdåd, skedde det måhända ej blott av rädsla för att uppväcka Sieyès misstänksamhet eller av hänsyn till Brunes och Massénas nyvunna krigarära.

Det väsentliga i detta samband är alltså, att den ställ-
ning Bernadotte kan ha intagit i truppernas ögon kan på ett
avgörande sätt ha inverkat på Napoleon Bonapartes hand-
lingssätt under brumaire-kuppen och sålunda befäst den po-
litiskt parlamentariska linje, på vilken denne sökte uppnå
sitt mål. Av företrädesvis personhistoriskt intresse är åter-
gen den nyss berörda frågan, varför Bernadotte ej vidtog
några aktiva mått och steg mot sin rival — om av besinnings-
full beräkning, av tvivel på sin reella makt, av motvilja mot
våldsmedel eller av rent personlig tveksamhet — måste kanske
alltid förbliva öppna spörsmål. I sistnämnda avseende får
man ju långt ifrån glömma den rena familjesynpunkten. I ett
brev, som Bernadotte år 1804 skall ha tillskrivit Lucien Bo-
naparte, vid denna tid måhända hans förtrogne, pekar han
sålunda direkt på att han vid brumaire-kuppen förblivit
overksam till följd av sitt svågerlag med Bonaparterna.[1]
Kanske är detta brev ej autentiskt, även om adressaten i sina
memoarer anför det under apostrofering av dåvarande konung
Karl Johan, som uppmanas att öppet tillkännagiva, om han
ville dementera denna publikation. Att Désirée varit böjd
att visa stor hänsyn för Napoleon, är likväl sannolikt, i syn-
nerhet efter *Askenazys* offentliggörande av dokument[2] röran-
de deras förlovningshistoria under konventets dagar, och det
är nog möjligt, att Bernadotte rönt åtskillig återhållande på-
verkan från Bonaparternas läger.

När det gäller att bedöma Bernadottes roll under bru-
maire-kuppen, är det slutligen på sin plats att varna för ett
anakronistiskt betraktelsesätt av de stämningar, med vilka
åskådarna följde förberedelserna till brumaire-kuppen. Vem

---

[1] Th. Jung, Lucien Bonaparte et ses mémoires, II (Paris 1882), s. 445. Brevet finnes inryckt i ett memoarfragment från år 1837, ett av de sista alstren av Luciens penna. Hänsyftningen på Karl XIV Johan är av följande lydelse: »J'aime à croire, que le roi Charles-Jean ne blâmera pas la tardive publicité que je me plais à donner à cette preuve de la sagesse, de la libéralité des principes et de perspicacité d'esprit qui le distinguaient alors comme à présent.» Apokryfiska uppgifter om Bernadotte förefinnas emellertid uppenbarligen också i Luciens framställning (jfr II, s. 431).

[2] Simon Askenazy, Napoléon inédit. — Le recueil de Kornik — Un »petit roman» d'amour: Clisson et Eugénie (Revue des deux mondes, 15 avril 1929). Författaren har utnyttjat ett nu i polska statens ägo befintligt arkiv på slottet Kornik med bevisligen autentiska förut okända Napoleondokument. Se härom min uppsats Napoleon Bonaparte och Désirée Clary. Ett minne från tiden mellan Toulon och vendémiaire (Svenska Dagbladet 5 juli 1929).

visste då, att den utveckling börjats, som genom många skiften skulle föra till kejsardömet? Just därför att Napoleon så länge varit frånvarande från den politiska scenen i Frankrike, hade man näppeligen blick för de vittutseende möjligheter, som inrymdes i hans personliga planer och oerhörda självmedvetande. Det var för många helt enkelt fråga om en ny modifikation av direktorialregimen, kanske grundligare än de föregående, men ej betecknande något principiellt brott med de rådande styrelseprinciperna. Redan vid fructidor-kuppen hade ju Napoleons militära tromän spelat en utslagsgivande roll utan att han fördenskull blivit någon allenahärskare; då hade för övrigt Bernadotte i sin korrespondens med Napoleon med jämnmod, ja, gillande diskuterat spörsmålet om att upprätta en militärdiktatur inom den republikanska författningens ram. Och ej ens så långt sträckte sig Napoleons krav i de proklamationer, som han utfärdade i november 1799. Även om Bernadotte vid detta tillfälle förstod, att det kunde gälla en betydelsefullare regimförändring nu än då, bjöd honom måhända hans försiktiga natur att bida och se tiden an, desto hellre som han tydligen hade rätt svårt att övertyga sina meningsfränder om det skickelsedigra i situationen och Napoleons uppträdande tycktes bereda hans egen ofärd. Själva det relativa yttre lugn, som skapats genom Brunes och Massénas segrar, vållade, att de inre politiska intrigerna finge större svängrum. Och redan häri ligger en viktig förklaringsgrund till att Bernadotte icke ville riskera en våldsam inre uppgörelse, om han också med viss utsikt till framgång kunnat göra det. Men så stora maktmedel ägde Bernadotte likväl måhända till sitt förfogande, att Napoleon Bonaparte icke skäligen kunde bruka våld, även om han velat det. Därav det haltande och delvis kuriösa parlamentariska tillvägagångssätt, som Napoleon trots sina martialiska tendenser fann för gott att anlita för att lotsa sig fram mellan fällor och försåt i direktorialregimens Frankrike.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Några bidrag till Stockholms blodbads historia.

Under den fortsatta debatten kring L. Weibulls avhandling *Stockholms blodbad,* publicerad i Scandia 1928, hava mina i *HT* 1928 publicerade källkritiska invändningar mot Weibulls värdesättning av den s k. kättardomen behandlats av två historiker, Erslev[1] och Ahnlund,[2] av vilka emellertid ingendera velat biträda de slutsatser, till vilka jag kommit.

Ahnlund, som överhuvud icke går de debatterade problemen vare sig de källkritiska eller de övriga mera närgånget in på livet, stöder sin bevisning för kättardomens samtidighet med blodbadet på ett antagande, att densamma in originali medförts av Kristierns till Tavastehus den 10 november 1520 avfärdade fullmäktige, Jens Matsson, vilken skulle för konungens räkning mottaga slottet av fru Kristinas folk.[3] Detta antagande stöder han i sin ordning på en av Grönblad i *Nya källor till Finlands medeltidshistoria*[4] publicerad handling, en av Knut skrivare uppsatt redogörelse för vissa av honom verkställda åtgärder. Denna redogörelse innehåller 1:o) en uppräkning av vissa den 28 augusti[5] 1521 av Knut skrivare till drottningen överlämnade smycken (»klenodier»), vilka av Jens Matsson förts från Tavastehus till Stockholm, 2:o) notisen »Item antuordet ieg hennes nade thet ketterbreff, ludindis offuer them i Stockholm rettede

[1] Det Stockholmske blodbad, *DHT* 9. R., VI.

[2] Kring Stockholms blodbad, särtr. ur Sv. Tidskr. 1928 med tillagda anmärkningar.

[3] A. a., s. 10 f.

[4] S. 708 f.

[5] Grönblad anger handlingens datum till »26 maj (28 aug.)». Enligt Ahnlund (a. a., s. 10) har Knut skrivare den 26 maj uppgjort en längd över diverse klenodier m. m. Senare har Ahnlund (»Brasklappen», Medd. fr. Ögtls Fornminnes- och Museiförening 1929—30) förklarat sig hava därvid förbisett »ett par omständigheter, som styrka dateringen den 20 oktober s. å. som den rätta ('S. Augustini episcopi dagh')». Härtill må endast anmärkas, att S. Augustini episcopi dag givetvis är den 28 aug., vilken dag överlämnandet av smyckena och kättarbrevet till drottningen sålunda skedde. När Knut skrivare uppsatt sin redogörelse, veta vi däremot icke — redogörelsen är nämligen odaterad men omfattar transaktioner mellan den 28 aug. och 20 oktober (»XI tusen Jomfruer afften»). Den kan sålunda icke vara uppsatt före sistnämnda dag men väl senare.

bleffue etc.», 3:o) en odaterad förteckning på de penningbelopp, som Jens Matsson fört från Tavastehus till Stockholm, 4:o—6:o) redogörelser för vissa utbetalningar som verkställts under tiden t. o. m. den 20 oktober 1521.[1] Även om man finge utan vidare antaga, att det av Knut skrivare till drottningen lämnade »kättarbrevet» är identiskt med den till vår tid bevarade kättardomen — vilket emellertid icke är säkert, fråga kan vara om något av de »kättarbrev», som Kristiern 1521 begärde till sig (se nedan!) — så är det dock tydligt, att Knut skrivares redogörelse *icke* sätter detsamma i någon som helst relation till den från Tavastehus återvände Jens Matsson. Av redogörelsen framgår endast, att Knut skrivare den 28 aug. 1521 till drottningen avlämnat dels vissa uppräknade smycken, som kommit från Tavastehus, dels också ett »kättarbrev». Att detta senare gjort resan till Tavastehus och åter med Jens Matsson antydes icke på något sätt. Därmed faller emellertid också Ahnlunds bevis för kättardomens samtidighet med händelserna vid blodbadet.[2]

Erslev, som först sedan han avslutat sin ovan anförda uppsats, haft tillfälle taga del av bl. a. min uppsats i *HT* 1928, har i en efterskrift gjort några uttalanden, i vilka han förklarar, att vad jag anfört till stöd för antagandet, att kättardomen är utfärdad först efter den 8 november, synes honom »overmaade svagt». I fråga om den ofullständiga sigilleringen — såväl sigill som även snitt för sigillremsor saknas som bekant för icke mindre än sex av de uppgivna fjorton sigillanterna — frågar Erslev, om detta skulle lättare låta sig förklara vid ett utfärdande efteråt. Han finner det också vara ett nära liggande antagande, att just avrättningarnas början stoppat sigilleringen. Jag har vidare anfört vissa egenheter i kättardomens text, vilka enligt min uppfattning visa, att man i denna har bevarad en

[1] Den första penningposten, vilken lämnades till Jörgen Myntmästare, säges härröra från det av Jens Matsson från Tavastehus medförda beloppet, däremot icke de båda senare utbetalningarne, vilka verkställdes den 14 och 20 oktober 1521.

[2] I »Brasklappen», s. 18, not. 2, förklarar Ahnlund, att det synes honom »fullständigt tydligt», att 'kättarbrefvet', »varmed måste förstås kätterförklaringen» (varför måste?), i original eller avskrift medförts av Jens Matsson vid hans avresa till Tavastehus den 10 november 1520, detta »med hänsyn till Kristians uttryckssätt i det brev, vari han ger Jens Matsson fullmakt att försäkra sig om den finska borgen, när det om fru Kristina heter — dagen efter det egentliga blodbadet — att hon är 'död för världen', 'dömd med de andra för uppenbart kätteri'. Jens Matsson har i ett dylikt mål ej kunnat komma med blotta påståenden; han har medbragt kättarförklaringen som bevis.» — Jag måste tillstå, att jag icke på något sätt kan finna detta resonemang bevisande. Jens Matsson har visst icke behövt komma med »blotta påståenden» — han hade ju konungens skriftliga fullmakt och befallning att förete i fråga om slottets övertagande. Det vore för att bevisa icke Jens Matssons men väl konungens påstående om domen, som »kättarbrevet» skulle ha medskickats. Att konungen skulle ansett nödigt eller ens sig värdigt att bifoga ett särskilt bevis för sannfärdigheten av den i fullmakten lämnade redogörelsen för domen förefaller verkligen i och för sig föga troligt. Något sådant bevis åberopas icke heller i fullmakten.

fullständigt »osmält» bit av de klagomål, vilka Mäster Jon såsom Jacob Ulfssons fullmäktige för hans räkning anfört, just på det sätt Kristierns proklamation av den 9 november uppger, att det skett. Erslev refererar detta såsom »visse stilistiske Forhold, der synes at pege paa, at Mester Jon har arbejdet efter et Forlæg», samt frågar, varför detta skulle tyda på ett senare utfärdande. Det vore ju naturligt nog, att Mäster Jon gjort anteckningar under Trolles muntliga klagomål[1] och, då den skriftliga avfattningen tillkommit mycket hastigt, är det enligt Erslevs mening icke så underligt, att formuleringen icke blev helt korrekt.

Vad först den ofullständiga sigilleringen vidkommer, nödgas jag med ja besvara Erslevs fråga, om det är lättare att förklara denna, därest urkunden uppsatts först vid någon tidpunkt efter den 8 november. Jag har i min nämnda uppsats framhållit att, därest den andliga domstolen konstituerats med de i sententian angivna bisittarna och sententian vid domstolen uppsatts och avkunnats såsom dess dom, så hade säkerligen, i betraktande av det vid tillfället rådande tvångsläget, flera sigill kommit att sättas under urkunden. De bisittare i domstolen, som tilläventyrs vägrat att sätta sina sigill under, hade knappast träffats bland de levande efter det blodbad, där två svenska biskopar — utan dom — fingo låta sina liv. Att antaga att sigilleringen avstannat, sedan avrättningarna igångsatts, och att den efter ett eventuellt avbrott icke återupptagits, synes orimligt. Så stor kan villervallan vid tillfället dock icke hava varit, att icke någon av de drivande krafterna och deras redskap tillhållit vederbörande att fortsätta sigilleringen. — Har urkunden åter tillkommit vid något senare tillfälle, ligger saken enligt mitt förmenande annorlunda till. Hotet till liv och lem var då icke längre överhängande. Man känner för övrigt intet senare tillfälle, då de uppgivna domstolsledamöterna varit samlade på ett och samma ställe, utan sigillens tillkomst har då berott av ett successivt insamlingsarbete; att detta lätteligen under det följande händelseförloppet kunnat misslyckas — och verkligen även misslyckades — är enligt min mening icke svårt att antaga.

Vid behandlingen av vad Erslev kallade »visse stilistiske Forhold» synes han förbise, att den slutsats, jag därav dragit, vilar på en jämförelse av upplysningen rörande klagomålen och deras framställare i Kristierns proklamation å ena sidan och å den andra vad en filologisk undersökning av texten i Trolles i sententian intagna klagoskrift givit vid handen. Proklamationen meddelar, att onsdagen förut uppträdde inför konungen ärkebiskop Gustaf i Uppsala, biskop Otto i Västerås samt mäster Jon, domherre i Uppsala och ärkebiskop Jacobs fullmyndige, varvid först ärkebiskopen, därnäst biskop Otto och sist mäster Jon var för sig framförde i proklamationen refererade klago-

[1] Erslev antager i olikhet med Weibull alltjämt, att Trolles klagomål först framfördes muntligt (a. a., s. 252 f.).

mål, avseende övervåld och ekonomisk skada. Sententian åter låter mäster Jon onsdagen den 7 november inför konungen och rådet framlägga en av Gustaf Trolle uppsatt klagoskrift, avseende av samtliga kyrkomän liden skada och övervåld. I denna klagoskrift, som in extenso intagits i sententian, träffas emellertid, såsom i min nyss nämnda uppsats påvisats, en bit, som genom sin avfattning röjer, att den i obearbetat skick influtit i klagoskriften från en skriftlig uppteckning av just mäster Jons å Jacob Ulfssons vägnar anförda klagomål.

När sententian själv på detta sätt, genom en av koncepisten eller skrivaren begången blunder, så att säga ofrivilligt bestyrker riktigheten av den dagen efter avrättningen utfärdade proklamationens från sententians avvikande uppgift rörande sättet för klagomålens framställande, så torde den slutsats jag dragit, nämligen att sententian med den däri influtna klagoskriften icke kan vara att hänföra till en tidpunkt före proklamationens utfärdande, svårligen kunna undgås. Hade förhållandet endast varit det, att proklamationen meddelat en, sententian en annan uppgift, utan att möjlighet att genom dessa urkunder själva avgöra det mått av trovärdighet, som de motstridande uppgifterna förtjänade, då hade man måhända föredragit att skänka sententian tilltro samt till nöds kunnat acceptera den av Weibull[1] givna förklaringen, att proklamationens mot sententians stridande uppgift vore framkallad därav, att man ansett klagomålen i allmänhetens ögon få ökad vikt, om de framburits av, förutom Trolle, två andra biskopar. Men när man finner, att proklamationen på denna punkt bestyrkes av sententians text, kritiskt behandlad, är det, synes mig, icke längre möjligt att förklara proklamationens uppgift oriktig. Då torde emellertid ej heller den av mig dragna slutsatsen rörande tidsföljden mellan proklamationen och sententian kunna undgås.

*

Vad som vid en analys av Trolles i sententian införda klagoskrift främst faller i ögonen är dess, man kan gott säga, avgjort ekonomiska inriktning. För övervåld och ekonomisk skada lämnas detaljerad redogörelse och lidandena värderas i penningar. Borttagna klenodier, guld, penningar, bo och boskap samt (indragen) ränta värderar Trolle för kyrkans och ärkebiskopsstolens vidkommande till 600,000 lödiga mark silver; skadan å Stäket och övervåldet mot ärkebiskopens person till 400,000 mark. Den skada, som tillfogats ärkebiskop Jacob, värderas för lösegendom till 6,000 lödiga mark silver, vartill kommer skadan å Arnö gård.

[1] A. a., s. 25. — Förklaringen är icke i och för sig synnerligen övertygande. Skillnaden inför den dåtida opinionen mellan klagomål, framförda av ärkebiskopen å samtliga klagandes vägnar, och klagomål av dessa var för sig torde ha tett sig skäligen ringa — att biskop Otto och mäster Jon, i olikhet med Trolle, icke skulle varit de anklagades personliga motståndare, synes svårt att påstå.

ärderad till 2.000 mark, samt övergreppet mot hans person, värerat till 100,000 mark. Trolle ställer dock i samtliga dessa fall utsikt vissa modifikationer (»altidh tiill rädeligh moderatzs» tc.). Trolles slutyrkande innefattar, att konungen skall förjälpa till »rätt över dessa förnämnda uppenbara kättare och art och den helga kyrkans gods igen och skadeböter, som förkrivit står». Han begär vidare »behindring» på de anklagades ersoner, till dess konungen hunnit »beråda sig», vad rätt han r de klagande pliktig över de anklagade.

I förhållande till de detaljerade ekonomiska klagomålen är nklagelsen för kätteri synnerligen diffus — den verkar såsom en skriftens inledning och avslutning löst påhängd dekoration. 'rolle förklarar sig visserligen hålla de anklagade »liike gode ch like store i kättherij», men, som både Weibull[1] och Erslev[2] ramhållit, någon som helst bevisning för kätteriförbrytelse överuvud, än mindre för uppenbart kätteri hos de anklagade, framför an icke. Förhållandet är synnerligen anmärkningsvärt, då, såom Weibull framhåller,[3] man icke har någon anledning att tro, tt Trolle icke själv begripit detta. Man nödgas fråga sig: är et verkligen troligt, att en man i Trolles ställning och med ans förutsättningar på dylika grunder rest en anklagelse för ppenbart kätteri, där intet av vad som anfördes konstituerade ätteribrott? Knappast — dess mindre som kätterianklagelsen så tt säga slog benen undan hans egna yrkanden: »vaarth och then elge kijrkes gotzs igen och skadeböter, som för(scrif)uit staar». åsom kättare dömda lekmäns egendom hemföll, såsom Weibull äpekar,[4] till den kungliga fiscus, och genom kätterianklagelsen lev, därest den vann bifall, återfåendet av den förlorade egenomen och ersättningen för liden skada fördenskull en akt av unglig nåd allenast.

Kristierns proklamation av den 9 november ger en annan ild av de tre prelaternas klagomål. Proklamationens referat v dessa klagomål upptager endast klagan över övervåld och ekoomisk skada — kätterianklagelsen förlägges här till ett senare kede och ställes — visserligen utan att 1517 års sammansvärelsebrev uttryckligen nämnes — dock tydligen i direkt beroende v dettas framläggande.[5]

---

[1] A. a., s. 44 f.
[2] A. a., s. 253.
[3] A. a., s. 45.
[4] A. a., s. 47.
[5] »Oc beretthe the ythermere, at alle the som saadane ofwerwold giordt afde indh paa then helige Kircke vore obenbare i Pafwens bandt, oc wille therore hwercken sky Closther eller Kirke, oc trängde Presther thil at sighe Meser modh then Helige Kirckes förbudt. Oc theslikes hafde the bebwndet hem sammen met Breff oc Indsegle at afwerge ythermere bandzbreff, om Romere Kircke saadane Bandzbrefue ofwer them gifue wille» (Hadorph: Rijmrönikor, bihanget, s. 454). — Att det här är fråga om ett senare skede nder förhandlingarna är påtagligt, då proklamationen i fråga om de ursprungga klagomålen refererar dessa var för sig och sedan med ordet *yttermera* skiljer

Det råder, såsom Weibull[1] påpekat, en mycket nära överensstämmelse mellan proklamationens referat av de tre klagandenas anföranden och Trolles i sententian intagna klagoskrift, men blott i vissa delar, nämligen de, som gälla klagomålen för övervåld och ekonomisk skada. Överensstämmelsen framgår av de här parallellt återgivna texterna.

Trolles klagoskrift.

Tesse alle och hwar för sigh medh then döde kätteren her Sten haffde först bestallath mich i xj vecker och i aar och seden förde the mich här in oppa Stocholms raadhws och vthropede mich för en förrädere för then menige man och anskrijede teslikes mich tiill eth ewigdt fengelzse och hulle mich seden i ij aar fangen, saa lenge eders Nades högmectighetzs macht här in i richit kom, ther mich thaa frijede aff mijn fengilzse och tiill mijn kijrke och frijhet igen som en cristen förste. Teslikes saarade the mich i mijth fengilzse dödelige, som en nw för ögen är. Thet erlige then helige kijrkes sloth Stäketh haffua the affbrendt och nederbrwttet i grwnden. Teslikes haffua the ther vthtagit och aff Vpsale domkijrke och aff bijscopsgaarden alle mijne och then helge kijrkes clenodia, gwl, sölff, penninger, harnesk, bössor och värier, boskap och ägedeler, huilke clenodia, item mijn och stiktens ränthe i iiij aar, huilkit alth, baade clenodia, gwl, penninga, boo och boskap och ränthe skal löpe öffwer vj maal c^m lödige marck sölff, altidh tiill goden regenskap och liquidas. Then skade, som giordh är paa Stäketh och mijn persone räknar

Kristierns proklamation.

oc berätte först oc kärde for.ne Erchebiscop i Upsale at Her Steen Swantissen met hans tilhielpere/ bestallede hanwm paa Kirkens Slott Steghit/ oc sidhan grebe oc fangede the hanwm/ oc holle hanwm i fängsil i thw aar saa lenge hanwm wort folck frigede oc saarede the hanum dödelige i sith fängsill/ oc röfuede oc skindredä for.ne Slott Stegit oc brödhe thet aff i grwnden/ therlikes Biscops Gaarden i Upsale oc Upsale Domkirkie. Kärde oc for.ne Verdoge Fader Biscop Otthe i Westreaars/ at nw andhen dag Poske worte han greben i Westreaars Domkircke/ släpt oc dragen aff Kircken oc til Slottit/ oc indsett ther i fängsill oc hegte saa lenge wort folck hanwm thär oc vdtfrigede: Theslikes oc hans Biscops gaard skändt oc röfuet. Theslikes kärde oc for.ne Mesther Jon/ at Erchebiscop Jacob worde greben oc fangen paa Arnöö gaard oc woldfört thil Stockholm oc Arnöö gaard skendrit/ röfuit oc i grwnden affbrent.

detta referat från referatet av vad de klagande gemensamt anfört rörande bannlysningen över de anklagade och dessas 'sammansvärjelsebref'. — Jfr Weibull, a. a., s. 25.

[1] A. a., s. 25.

jach för fijrehwndrade twsende maal löduge marck sölff, altidh tiill en rädeligh moderatzs. I thet the mijn käre herre her erchebijscop Jacob haffue gripith paa Arnö gaardh och förde honum bwndin tiill Stocholm som en tiwff och förrädere. Arnö gaard haffue the röffuath och brendt, vthtagith ther gwl, sölff, redhepenninge och boskap mere en tiill vj^m lödige marck sölff, och gaarden kan ecke vpbijgges som han var medh ij^m löduge march sölff, hans hogmoth och fengilzse paa c^m lödige marck sölff, altidh tiill en rädeligh moderatzs. Item bijscop Otte grepe the annen dagh paaske i hans domkijrke och slipede (!) honum aff kijrken tiill slottet som en tiwff och en förrädere och ther hulle the honom fangen saa lenge eders Nades macht slogh slottet neder och togh honum ther vth och kom honum tiill hans kijrke och frijhet igen som en cristeligh förste och konwngh.

Såsom synes ger proklamationen ett fullgott referat av här anförda delar av Trolles i sententian intagna klagoskrift. Dessa delar bilda ett sammanhängande parti i klagoskriften.[1] En av dessa delar utgör, såsom jag förut visat, ett brottstycke i obearbetad form från en uppteckning av de klagomål, som mäster Jon på Jacob Ulfssons vägnar enligt proklamationen anförde inför konungen. Det är under sådana förhållanden en nära liggande slutsats, att även det övriga av det sammanhängande stycke i sententians klagoskrift, som upptager de detaljerade klagomålen rörande övervåld och skadegörelse, vilka återfinnas refererade i proklamationen, återgår på skriftliga, vid förhandlingarna den 7 och 8 nov. föreliggande uppteckningar av dessa klagomål.

Av vad som i min föregående uppsats visats och här ytterligare utvecklats, torde få anses framgå, att sententian med klagoskriften är att datera till tidpunkt senare än proklamationens ut-

[1] En detalj förtjänar observeras. Ordningen mellan klagomålen är i Kristierns proklamation den, som betingas av de inför konungen framträdande personernas kyrkliga rang, medan i klagoskriften ordningen är omkastad efter rangordningen mellan de förorättade.

färdande den 9 november. Den slutsats, som här ytterligare dragits rörande proklamationens och klagoskriftens resp. avfattningar och deras förhållande till varandra, medger en inblick i klagoskriftens genesis. Klagoskriften är uppsatt med användande av de vid rättegången den 7 och 8 november föreliggande uppteckningarna av de ursprungliga klagomålen. Den form vari Jacob Ulfssons klagomål upptagits i klagoskriften, m. a. o. det för vårt bedömande av klagoskriftens källvärde så betydelsefulla förbiseende, vartill skrivaren därvid gjorde sig skyldig, visar, att han haft dessa ursprungliga klagomål framför sig, då klagoskriften uppsattes — på annat sätt kan man icke förklara, att han, vilseledd av likheten mellan »i thz» och »item», rakt att utan ändring införa de båda bisatserna utan huvudsats med den i Trolles mun högst egendomliga, men i mäster Jons helt naturliga beteckningen av Jacob Ulfsson såsom »min käre herre, herr ärkebiskop Jacob».

Dessa ursprungliga klagomål med deras inriktning mot gottgörelse för liden skada bilda kärnan i Trolles klagoskrift — beskyllningen för kätteri är såsom ovan anmärktes ett löst påhäng utan försök till rättslig bevisning. Förklaringen till detta förhållande — oförklarligt, ifall klagoskriften vore, vad den utger sig vara, en vid rättegångens början ingiven anklagelseakt — ligger givetvis däri, att genom den vändning rättegången efter de ursprungliga anklagelsernas resande tog genom kätterifrågans uppkomst med därav följande konsekvenser, det blev nödvändigt att vid klagoskriftens utarbetande i någon form medtaga den anklagelse, som ledde till det blodiga slutet; att denna anklagelse icke kunde i klagoskriften motiveras, avhänger åter av det faktum, att det enda, som kunde skänka en motivering, nämligen 1517 års »sammansvärjelsebrev», först framkom under ett senare skede och för den skull icke kunde medtagas i ett dokument, som föregav sig vara den ursprungliga anklagelseakten. Weibull har förvisso rätt, då han finner kätterianklagelsen i Trolles skrift vara »ställd på skruvar», förklaringen torde dock vara en annan än den han tänkt sig.

*

I min föregående uppsats har jag påpekat den nära överensstämmelse, som råder mellan Uppsalakanikernas bekanta relation[1] å ena sidan och Kristierns proklamation av den 9 novem-

[1] I min föregående uppsats har jag mot Weibulls påstående, att kanikerna avgivit sin berättelse såsom en försvarsskrift med fara för deras timliga välfärd, kanske för livet, därest de icke »skrevo rätt», framhållit, att detta sätt att se saken föga överensstämmer med den situation som då var. Jag fann, att långt sannolikare vore den av Gottfrid Carlsson framlagda förklaringen, att Gustaf Vasas uppfordran till de tre domherrarna att relatera sina hågkomster från blodbadet berott på hans önskan att få stoff till det strax efter konungavalet utsända manifestet. Fil. lic. Lars Sjödin har jag att tacka för ett påpekande av följande intressanta förhållande. I en den 3 juni 1523 från Strängnäs avlåten skrivelse till ärkedjäknen Jöns Laurentii i Uppsala uttrycker Gustaf

ber å den andra vid redogörelsen för händelsernas huvuddrag. Det är först då man kommer fram till d o m e n, som uppgifterna gå i sär. Kanikerna framställa den andliga församlingens uttalande allenast såsom ett svar på frågan, huruvida personer, vilka »haffva sigh tillhopa suäret och enkannerligh sigh haffva tillhopa forbynnet moth hielia romerske stoll och Jesu stadthaller paven, äre dommende kettere» — svaret blev jakande — men förneka, att någon »dom eller sententia» därpå följde. Kristierns proklamation åter uppger, att konungen satte saken i den andliga församlingens händer, »at the skulle döme en retferdig dom therom, som then Hellige Scrifft udtviser. Tha hafue the dömpt them alle til openbarlige Kättere och Bandtsmenniske moth Rommare Kirche oc then Hellige Christen troo; oc ther fore hafue wij nu ladhit strax gange offver them, som sancti Erick Koningz lag indehollir och udtwiser, at Kättere oc Bandzmenniske bör at straffis».

Vad som står fast är, att en andlig församling sammankallats och avgivit ett uttalande rörande kätterifrågan. Kanikerna framställa detta uttalande såsom ett sakkunnigutlåtande av innehåll, att en viss handling innebar kätteribrott, men förneka, att det var dom över vissa bestämda personer, som förvunnits till sådan handling. Kristiern åter framställer de andligas uttalande såsom

---

Vasa bl. a. sitt missnöje med en »protestatio» av i brevet icke namngivna domkapitelsmedlemmar eller andliga: »war ok then protestacio eij saa fullelegha scrifwen som iak henne vthsatthe paa then tiidt the fare alth med förtækte stycker thet dogh them komber tiil bwkbeeth med tiden» (*GVR* I, s. 63). G o t t f r i d C a r l s s o n har (a. a., s. 133, noten) daterat kanikernas relation till slutet av maj eller första dagarna av juni 1523. När man nu finner, att Gustaf Vasa den 3 juni gör det nämnda uttalandet, torde man med största sannolikhet kunna antaga, att den protestatio, varmed han är missnöjd, är just kanikernas vittnesskrift om Stockholms blodbad. Om så är, torde man kunna säga, att Gottfrid Carlssons förklaring av relationens tillkomst tillfullo bekräftats. Gustaf Vasa har av det här citerade yttrandet att döma meddelat, vad han ville, att vittnesbördet skulle innehålla, det vill av ordalagen nästan synas, som hade han uppsatt ett koncept eller utkast, vilket kanikerna icke i allo följt — därav Gustafs missnöje. Vilken eller vilka de punkter voro, där kanikerna tillåtit sig avvikelser, känna vi ju icke. Det må dock framhållas, att det missnöje, konungen här uttalar, är ägnat att öka trovärdigheten av relationen. Vad särskilt kanikernas framställning av Trolles roll vidkommer, förtjänar det beaktas, att kanikerna, såsom Gottfrid Carlsson (a. a., s. 132) framhåller, vid tiden för relationens tillkomst icke hade någon fördel av att skydda Trolle — tvärtom. Man kan rentav misstänka, att Gustaf Vasas missnöje med kanikernas redogörelse hade sin huvudsakliga grund just i deras framställning av Trolles andel i blodbadet. I brevet till påven den 12 sept. 1523 (*GVR* I, s. 132 f.) riktar konungen ett våldsamt angrepp mot Trolle, som han tillägger huvudsakliga skulden jämte Kristiern. Det är icke uteslutet, att Gustaf haft för avsikt att använda kanikernas relation såsom bevismedel inför påven. — I detta sammanhang må påpekas, att förhållandet mellan de båda bevarade redaktionerna av relationen och dessas förhållande till det en gång utfärdade originalet är outrett och oklart. Att det aktstycke, som H i l d e b r a n d meddelar (*HT* 1918), är ett koncept är tydligt — att det däremot, såsom Weibull menar, skulle vara k a n i k e r n a s koncept, är mera tvivelaktigt. Förvisso vore det värt en grundlig undersökning, huruvida det icke är konceptet till en svensk översättning från ett på latin avfattat original. Det finnes omständigheter som tyda därpå.

en dom (i rättslig mening) över de anklagade och avrättade. Att en motsättning föreligger är påtagligt, men innebär den också en avvikande framställning av själva tilldragelsen, den andliga församlingens överläggning och utlåtande? Då man söker svaret härpå, bör man ha i minnet, att *dom* och *döma* i tidens språk ägde, liksom latinets *judicium* och *judicare*, en dubbel betydelse: dels dom (i rättslig mening), resp. avkunna en sådan dom, dels omdöme, utlåtande, resp. avge omdöme eller utlåtande. När Kristiern uppger, att han lämnat saken i de andligas händer, »att de skulle döma en rättfärdig dom därom, som den heliga skrift utvisar», så ligger i ordalagen intet, som strider mot kanikernas uppgift om det förelagda spörsmålets beskaffenhet och innehåll. Däremot ger Kristiern det avgivna svaret skenet att vara en dom i rättslig mening över samtliga de avrättade för uppenbart kätteri. Så vitt jag kan finna, är man emellertid icke berättigad att härav draga annan slutsats än den, att då den av Beldenacke på konungens vägnar framlagda frågan, huruvida förbundet mot den romerska stolen var kätteribrott — frågan grundade sig ju uppenbarligen på tillvaron av de bevismedel, som 1517 års brev utgjorde — besvarats med ja, konungen fann detta eo ipso innebära en fällande dom — att de anklagade begått den handling, som genom uttalandet av de andliga fastslagits vara kätteribrott, var ju notoriskt i fråga om beseglarna av 1517 års brev. Proklamationen uppger dessutom, att de anklagade »bekände och tillstodo deras gärningar» (rimligen betydande, att de till sitt försvar framlade 1517 års brev, i vars tillkomst de sålunda erkände sin andel). Detta »erkännande» har enligt proklamationen föregått de andliges sammankallande. I detta sammanhang bör även påpekas att proklamationens ordalydelse närmast antyder, att det var sakfrågan, icke frågan om den personliga brottsligheten hos de anklagade, som hänsköts till den andliga församlingen (— — »setthe then sag i theres hendir, at the skulle döme en retferdig dom ther om, som then Hellige Scrifft vdtwiser»). När proklamationen uppger, att »then Hellige Scrifft» lades till grund för de andliges uttalande, överensstämmer detta ju förträffligt med kanikernas uppgift, att de andelige svarade »epter euangelium och ondelege retthen», att de som beslogos med de handlingar, varom fråga var (sammansvärjningen mot den romerska stolen och Kristi ståthållare), skulle hållas för kättare.

På visst sätt kan man nog säga, att både kanikerna och Kristiern ha rätt. Kanikerna ha tvivelsutan rätt däri, att det avgivna utlåtandet icke var en dom i formellt-rättslig mening (deras uppgift, att de icke skulle förstått, varpå det framställda spörsmålet syftade, torde däremot icke förtjäna tilltro). Men med visst skäl kunde Kristiern å sin sida göra gällande, att de andliga »dömt»[1] till kättare och bandsmänniskor dem, som för-

[1] Jag erinrar ännu en gång om den påpekade dubbla betydelsen hos orden *dom* och *döma* i tidens språkbruk.

bundit sig mot den heliga stolen. Att beseglarna av 1517 års brev bundit sig tillhopa mot påvestolen var ju genom brevet självt fastslaget. När de andliga fastställt, att denna handling var kätteriförbrytelse, voro också, enligt Kristierns mening, de anklagade dömda. På hans lott föll straffmätningen och exekutionen. Om konungens roll meddelar proklamationen: »Oc ther fore hafue wij nu ladhit strax gange ofuer them, som Sancti Erick Koningz Lag indehållir och vdtwiser, at kättere oc Bandzmenniske bör at straffis.» Dom i den mening, att straff över vissa bestämda personer därigenom utmätts, har sålunda meddelats av konungen.[1] Vad proklamationen icke meddelar är däremot, att det blott var ett fåtal av de avrättade, som på grund av den andliga församlingens utlåtande kunde hållas för kättare.

Har en urkund rörande prövningen av individernas skuld och rörande straffmätningen funnits? Sannolikt har så varit förhållandet. I ett memorial av 1521 till regeringen i Stockholm begär Kristiern, att Didrik Slagheck skall taga med sig »the breff paa wor hylling, sammeledis och thet kættere breff raadit bar i rætte och thet raadit gaff oss ther paa».[2] Här föreligger en uttrycklig uppgift om ett av rådet rörande kätteriprocessen givet brev — det ligger nära till hands att antaga, att det är ett brev rörande den dom, som fällts över de avrättade. Notisen är i all sin knapphet upplysande. Vad Kristiern begär till sig är påtagligen huvuddokumenten från hans svenska expedition: breven på hans hyllning och breven rörande rättegången mot offren för blodbadet, de båda sistnämnda breven utgörande — såsom man kan förmoda — dels det brev, som varit huvudbeviset mot de anklagade, dels det brev, som rådet utfärdat rörande rättegången (d. v. s. domen?).

*

Att de kring Trolle samlade svenska kyrkomännen länge och konsekvent drivit en skadeståndspolitik, torde få anses höjt över allt tvivel. Av påvebrevet den 13 maj 1520 rörande bl. a. upphävande av interdiktet över Sverige[3] framgår, att Trolles yrkanden i Rom avsett hans eget frigivande, Stäkets återuppbyggande och ersättning för övervåld och skada; påven medger, att interdiktet, sedan Trolle återfått friheten, får »sub spe concordiæ» hävas, när och i den omfattning Trolle medger, ehuru bort-

---

[1] Så även Erslev, a. a., s. 254, not 2.

[2] Se Ahnlund, Kring Stockholms blodbad, s. 20 (anm. 10) och där cit. litteratur. — Med Ahnlund torde man kunna antaga, att med det 'kättarbref rådet bar i rätta' åsyftas 1517 års »sammansvärjelsebref». Däremot torde hans förmodan, att det andra brevet, »det som rådet gaf oss därpå», icke gärna kan vara annat än »kättarförklaringen genom de andliga herrarne, sententian» icke vara riktig. Att Kristian skulle beteckna sententian såsom ett av rådet givet brev torde få anses uteslutet. Därmed måste avses ett av rådet utfärdat aktstycke.

[3] *APD* VI, s. 294 ff.

tagen egendom ännu icke återställts och Stäket ännu icke återuppbyggts. På samma gång som påvebrevet vittnar om en viss försonlighet å kyrkans sida, håller det dock skadeståndsanspråken öppna.

Brask uppmanade i det bekanta brevet till Trolle den 26 maj 1520[1] denne att tillse, att kyrkans rättsanspråk icke genom en av konungen meddelad amnesti gåves till spillo. Brask har uppenbarligen fruktat, att konungen till förmån för sina intressen skulle eftersätta kyrkans. Själv förverkligade Brask för sin del på egen hand skadeståndspolitiken genom de under slutet av 1520 och början av 1521 av honom träffade uppgörelserna med motståndarna i Östergötland.[2]

Trolle påminner i brev till konungen vid midsommartid 1521, med anledning av hos konungen gjorda ansökningar från de avrättades anhöriga att återfå indragna gods och gårdar, om kyrkans i samband därmed stående rättsanspråk.[3] Han relaterar häri ett yttrande, som Jacob Ulfsson haft på sitt yttersta rörande sin förtröstan till konungen för ernående av skadestånd.

Att biskoparna rest skadeståndsanspråk och att dessas genomdrivande för dem framstått såsom något synnerligen viktigt är ju i och för sig intet förvånande. Den ekonomiska grundvalen för kyrkans makt var svårt skakad genom de föregående årens händelser — för ett någorlunda snabbt konsolideringsarbete var skadeersättningens erhållande av största betydelse. Kyrkans militära maktställning — om uttrycket tillåtes — var även den betänkligt försvagad genom förlusten av Stäket. Därför krävdes dettas återuppbyggande.

Amnestien var ett streck i räkningen för den kyrkliga skadeståndspolitiken. Dess målsmän kunde med visst fog säga sig, att konungen härvid genom uppgivandet av jämväl kyrkans rätt överskridit sin befogenhet. Själva hade de genom kapitulationsbrevets besegling allenast »till vittnesbörd» ej biträtt uppgivelsen av kyrkans rätt.[4]

För anspråkens genomdrivande beslöt man begagna det tillfälle då en stor del av dem, mot vilka anspråken riktade sig, voro inom räckhåll i samband med konungens kröning. Man skred till en samfälld aktion genom ärkebiskopen, biskopen i Västerås samt ett befullmäktigat ombud för den förutvarande ärkebiskopen. Givetvis handlade man härvid icke utan att på förhand hava underrättat konungen och erhållit hans löfte om bistånd — planen förutsatte ju hans medverkan vid skadeståndens avpressande. Konungen hade också — enligt kanikernas relation redan innan Trolle framträdde — låtit stänga slottsportarna.

---

[1] *BSH* V, s. 635.

[2] Se därom Ahnlund, »Brasklappen», s. 10 f.

[3] Gottfrid Carlsson i *HT* 1920, s. 135.

[4] Jag delar Weibulls åsikt (a. a., s. 72 f.) om det avsiktliga i valet av beseglingsformel; jfr Erslev, a. a., s. 263, och Ahnlund, Kring Stockholms blodbad, s. 7.

Gottfrid Carlsson[1] har påpekat den förebild, som biskoparna haft i vad som skedde 1497 och 1499, då konung Hans förstnämnda år gav försäkran om tillgift för allt vad som därförut skett »met roff, brand, mandslet, fenxel oc all anden angreff, skade oc forderff, lijdet eller möget»,[2] men Jacob Ulfsson och två andra biskopar icke desto mindre sistnämnda år med konungens hjälp avpressade Sten Sture d. ä. dryga skadestånd för under inbördeskriget liden skada.[3] Att avsikten med aktionen 1520 var densamma låter sig icke betvivla: därom vittna källorna fullt tydligt. Att biskoparnas klagomål avsågo ekonomisk skada och överganget våld intygas av Kristierns proklamation, av uppgifterna i kanikernas relation och hos Olaus Petri om innehållet i Trolles klagomål. Sententians klagoskrift vittnar detsamma redan genom den detaljerade uppräkningen och värdesättningen av skadan och övervåldet och den, i jämförelse därmed, så lösligt påhängda kätterianklagelsen. Sitt viktigaste vittnesbörd om verkliga sammanhanget avlägger klagoskriften dock därigenom, att den bevarat åt oss bitar av de ursprungliga klagomålen, som visa sig hava rört just skadeståndsfrågan.

Ahnlund[4] har påvisat tillvaron av en berättelse av ett ögonvittne till de inledande förhandlingarna inför konungen den 7 november. Ögonvittnet är Söffrin Kijl och hans berättelse framkom under rättegången 1546 rörande Trolles gods.[5] Anklagelseakten tillägger Trolle skulden för Stockholms blodbad. Han har hos »thetta rikis depopulatorem eller fördärfvere», konung Kristiern, så handlat och praktiserat, att genom »hans falske och obegrundede intentation och åklaghen en jämmerlig blodstörting och mordisk åminnelse i thetta hans fadhers landh anstiffthet och tillväge kommit hade — — — til hvicken grofve och ohörde tyrannie same Göstaff Trolle then störste och meste orsack varidt hafver». I domen heter det, att Söffrin Kijl, med några flera närvarande, bekände sig »vette och hört hafve, then tidt samme Göstaff Trolle hårdeligen åklagede erlige välbyrdige qvinne fru Christine och alt Sveriges rikis rådt och de förnämeste af adelen inför then gamble och omilde konung Christiern upå Stockholms slått och medh honom så myckit handlede och practiserede, att thet ynkelige och ohörde mordh strax ther effter skedde i Stockholms stadh». Medan den utskrivna förhandlingsberättelsen refererar Söffrin Kijls vittnesmål i ordalag, som

[1] A. a., s. 138.

[2] **Hadorph**, Rijm-Krönikor, bih. 1, s. 365, meddelar det givna försäkringsbrevet.

[3] *BSH* IV, s. CCXL f.

[4] »Brasklappen», s. 14.

[5] Handlingarna äro tryckta i *SRA* I, s. 463 ff. De bestå av: a) En »berättelse» — ett protokoll — rörande förhandlingarna. Detta protokoll föreligger dels i avskrift, dels i två koncept, ett fullständigt och ett fragmentariskt. b) Anklagelseakten, på konungens vägnar föredragen av sekreteraren Clemet Hansson. c) Rådets och adelns dom den 26 januari 1546.

nära sluta sig till här anförda stycke ur domen, har konceptet en första, sedan struken formulering av vittnesbördet, som är av icke ringa intresse. Det heter nämligen, att Söffrin Kijl stod upp, »gifvandis tillkänne hvadt honom um for:ne Göstaff Trolles handel vitterligit var och hure» — här komma de strukna orden — »hart for:ne Trolle hade i kong Christierns tidt på Stocholms slott taledt fru Kyrstin til um her Sten och then oskäl her Sten schulle giort honum then tidt han hade Stäkit inne och ellyest varet honom under ögen, i thet han icke ville kenne honom för sin rette here och öfverste gubernator i Sverige».[1] Det är intet tvivel underkastat, att detta strukna parti innehåller ett ursprungligt, trognare återgivande av Söffrin Kijls yttrande.[2] Vad Söffrin Kijl efter mer än 25 års förlopp erinrade sig av Trolles klagomål bekräftar övriga källors upplysningar rörande innehållet i Trolles ursprungliga klagomål.

Berättelsen från rättegången 1546 bevarar även en annan episod från förhandlingarna den 7 november, som av något ögonvittne berättades.[3] Det meddelas, att ändock 'den goda frun', fru Kristina, sade sig icke kunna svara något härtill, d. v. s. till Trolles klagomål, 'efter saken var något viktig så begärde hon likväl att Erik Ryning skulle föra hennes tal och svar mot Gustaf Trolle, som han ock gjorde'. 'Med detsamma' heter det vidare, 'kom fru Kristin fram med ett brev, vilket for:ne Gustaf Trolle strax anammade till sig och sade: »ja, här hafve vi det man söker efter» och skildes därmed åt.'

Den episod av förhandlingarna, som här berättades av ett ögonvittne, gav en ny och allvarligare vändning åt de av Trolles klagomål inledda händelserna. Man kan ge Weibull obetingat rätt, då han förklarar,[4] att det är svårt att överdriva den betydelse, som framläggandet av 1517 års brev haft. När Trolle fick 1517 års brev i sina händer — det är uppenbarligen detta

---

[1] D. v. s. då Trolle icke ville erkänna herr Sten för sin rätta herre etc.

[2] Att stycket ersatts med den utskrivna berättelsens allmänna anklagelse mot Trolle beror givetvis av den hållning Gustaf I intog i fråga om Trolles skuld.

[3] Troligen Söffrin Kijl. — Berättelsen står helt oförmedlad i förhållande till det föregående. Efter Söffrin Kijls berättelse om Trolles klagomål följer en passus av innehåll att jämväl många andra av adeln voro tillstädes, som hade varit herr Stens och fru Kristinas tjänare, vilka visste att förtälja Trolles onda och tyranniska handlingar, varpå i konceptet följer en struken uppräkning av några bland dessa närvarande samt de likaledes strukna orden »att the nu te for:ne Trolle icke mygit gåt åth uthen alt ont». Omedelbart därpå följer den i texten här ovan omtalade episoden, började med orden »endog then godhe fruven sade sigh här inthet kunne svare till» etc. Intet sammanhang med det omedelbart föregående kan spåras, däremot är det uppenbarligen en fortsättning på Söffrin Kijls berättelse om Trolles klagomål. Att de båda delarna av denna berättelse skilts åt, torde bero på att den passus, som behandlar Sturetjänarnas intygande av Trolles onda gärningar, genom ett fel vid konceptets avfattande kommit att inskjutas i Söffrins berättelse i stället för att tilläggas efter densamma.

[4] A. a., s. 55.

rev som berättelsen handlar om — yttrade han: ja här hava i det man söker efter. Yttrandet är lätt förklarligt även utan tt Trolle behöver hava åsyftat det bevis på kätteribrott, som revet innebar. Det gav honom ju ett gott bevis mot de för Stäets nedbrytande och övrig honom övergången skada och lidande nsvariga. Urkunden var just för hans skadeståndsanspråk av törsta värde. Yttrandet att han här hade, vad han sökt efter, orde innebära, att han, väl, såsom Gottfrid Carlsson[1] förmodar, genom biskop Otto eller möjligen biskop Brask, känt brevets xistens men nu först fått det i händer.

Varifrån utgick då tanken på att begagna det bevis på kätteriförbrytelse, som brevet lämnade? Svaret torde sammanalla med svaret på frågan *cui bono?* Jag har förut påpekat, att kätterianklagelsen ryckte grunden undan biskoparnas skadeståndsanspråk. Dömda lekmannakättares egendom hemföll till den kungliga fiscus. Skadeståndsanspråken kunde därefter icke rättsligt genomföras, deras tillfredsställande blev beroende av den kungliga nåden ensam. Utgången visar ju också, att de i c k e tillgodosågos av Kristiern.[2] Annorlunda är förhållandet i fråga om konungens intresse. Kätteriförfarandet öppnade för honom lockande perspektiv. Det blev möjligt att krossa Sturepartiet under s. a. s. kyrkliga former, former som öppnade en väg över och förbi den meddelade amnestien.[3] Den kungliga fiscus kunde riktas med de dömda lekmannakättarnas egendom.[4] Slutligen — icke mindre betydelsefullt — det blev möjligt att draga ett brett streck över Trolles och hans medklagandes skadeståndsanspråk, att hindra den återväxt i fråga om makt och inflytande för den svenska kyrkan, som skadeståndsanspråkens fyllande, icke minst i vad avsåg Stäkets återuppbyggande, var ägnat att medföra. Den kungliga maktens relativa styrka gent emot den för tillfället ekonomiskt och militärt försvagade kyrkan kunde på sådant sätt för framtiden bevaras.

Kätteriförfarandet var till nackdel för kyrkan, till fördel för konungamakten. Det drabbade — på olika sätt — till konungens förmån båda de inhemska maktfaktorer, varmed konungen då kunde behöva räkna, Sturepartiet och de kring Trolle samlade kyrkomännen. Hur har då Trolle ställt sig till det nya uppslag, som med 1517 års brev givits?

Olaus Petri — »den illa underrättade Olavus», som Weibull benämner honom[5] — har i sin krönika berättat, att Trolle framsteg för konungen och begynte klaga över det övervåld, som

---

[1] Hemming Gadh, s. 322.

[2] Redan proklamationen den 9 nov. varslade ont för Trolles och biskoparnas anspråk. Proklamationen nämner icke, att anspråk på skadestånd restes, än mindre att konungen ämnade tillgodose dylika anspråk.

[3] Se W e i b u l l, a. a., s. 65 f.

[4] Om konfiskeringen av avrättade Stockholmsborgares egendom se G o t t f r i d C a r l s s o n i *HT* 1920, s. 134.

[5] A. a., s. 74.

de förlidna åren skett honom från herr Stens och hans medhjälpares sida genom nedbrytande av S:t Eriks slott och förövad åverkan på den helga kyrkans ägor, »och war det hans begäran att Stäket skulle uppbyggas igen och all hans skada skulle honom upprättas, den han lidit hade. Där gick rättsliga hans klagomål på», tillfogar Olaus Petri. Den föregående framställningen torde få anses visa, att Olaus Petris framställning av Trolles klagomål bekräftas av samtliga källor — även av sententians klagoskrift, kritiskt behandlad. Olaus berättar vidare, att konungen, »som detta så undersatt hade, hade annat i sinnet till att driva med samma klagomål, än ärkebispen besinna kunde, ty han sökte mång mans liv därmed. Och efter det ärkebispen icke stod så allvarliga efter deras lif, som han klagade på, blef konungen misslynt på honom och straffade honom sedan med ordom hårdeliga därföre, så att ärkebispen ock fruktade sig.» Olaus Petri berättar därefter, huru fru Kristina bar fram det brev, som var givet på Stäkets nedbrytande och Trolles avsättning. »Så hade ock alle, som brefvet utgifvit hade, besvurit sig så tillhopa att de skulle alla försvara, lida och umgälla hvad efterkomma kunde. Af den förpliktelse tog konungen sig tillfälle att räkna dem alla för bansmän, som det brefvet beseglat hade.» Man finner att Olaus Petri här tillägger konungen tanken att begagna 1517 års brev såsom grundval för kätterianklagelse och dom.

Vad Olaus Petri här berättar om Trolles hållning såsom motsatt konungens har av Weibull förklarats vara oriktigt.[1] Av det sammanhang, vari Olaus Petri berättar om meningsskiljaktigheten mellan konungen och Trolle i fråga om de anklagades liv, får man icke låta förleda sig att tro, att densamma kommit till uttryck omedelbart efter det att Trolle andragit sina klagomål och framlagt sina skadeståndsanspråk. Att Olaus relaterar meningsskiljaktigheten, som han uttryckligen förlägger till ett senare skede (— — »och straffede honom sedan med ordom hårdeliga» etc.) i det sammanhang som sker, beror därpå, att han anför saken till bestyrkande av vad han — i indirekt polemik mot andra framställningar — hävdar om innehållet i och syftet med Trolles klagomål. Meningsskiljaktigheten kan ju, även enligt Olaus Petris framställning, icke ha uppstått, förr än konungen slagit in på kätteriprocessens väg, och detta skedde enligt Olaus först sedan 1517 års brev i försvarssyfte framdragits. Hans berättelse om meningsbrytningen mellan Trolle och konungen får sin fulla inre sannolikhet, om man betänker att den väg, varpå konungen slog in, korsade kyrkans skadeståndsanspråk.

Kanikernas relation omtalar, att även de andliga utanför de anklagades krets i åtskilliga hänseenden behandlades illa såväl den 7 som den 8: de höllos instängda i ett trångt rum över natten och indrevos åter i detta rum, sedan de den 8 besvarat det av

[1] A. a., s. 74. Så även Ahnlund, Kring Stockh. blodbad. s. 5 f. Gottfrid Carlsson hävdar den motsatta uppfattningen i *HT* 1920, s. 130.

eldenacke framställda spörsmålet, om förbundet mot den heliga olen och Kristi ståthållare vore kätteribrott. De uppehöllo sig är, sedan de av mäster Didrik hindrats i försöket att rädda skoparna i Skara och Strängnäs, hela den 8 november och den öljande natten. Kanikernas uppgift, att de andliga i »det trån-a rummet» fruktade för sina liv, torde förtjäna tilltro.

Händelserna utvecklade sig nämligen efter framläggandet av 517 års brev hastigt i terroristisk riktning. Bäst belyses detta ärav, att biskoparna i Skara och Strängnäs, mot vilka Trolles lagomål ju icke riktades, av vilka endast den ene i likhet med iskop Otto veterligen deltagit i 1517 års beslut och som dess-tom icke i någon händelse voro underställda konungens juris-iktion, fängslades redan kvällen den 7.[1] Erslev[2] och Gottfrid Carlsson[3] hava båda framhållit, huru liten roll 1517 års brev spe-at vid valet av dem som skulle avrättas. Båda hava också fram-ållit, att konungen lät avrättningarna sträcka sig längre än vad Trolles listor anvisade.[4] 1517 års brev gav, såsom Kristierns pro-lamation, kanikernas relation (genom formuleringen av det pörsmål som förelades de andliga), Olaus Petris berättelse, ja i in mån även sententian genom de anförda domskälen, visa, upp-laget, förevändningen till aktionen, vars även de juridiska for-merna hänsynslöst åsidosättande, klart terroristiska karaktär framstår fullt otvetydig, när man finner huru litet frihet från delaktighet i 1517 års sammansvärjning skyddat de proskriberade. Brevet gav uppslaget, förevändningen, men vid utväljandet av offren sattes likhetstecken mellan Stureanhängare och kättare. Gottfrid Carlsson har tvivelsutan rätt, då han gör gällande, att blodbadet från konungens sida var avsett att vara ett dråpslag mot Sturepartiet. Han torde hava rätt även då han frikänner Trolle från den direkta blodsskulden. Jag har i det föregående sökt visa, att den vändning konungen gav saken, sedan 1517 års brev givit honom uppslaget till de anklagades behandling såsom kättare, innebar ett svårt nederlag för Trolles och hans medkla-gandes skadeståndspolitik. Den »frastødende Ilfærdighed», som Erslev anmärkt vid avrättningarnes igångsättande, får givetvis till dels sin förklaring genom den av konungen inledda aktionens terroristiska natur i allmänhet, men man äger måhända däri,

[1] Konungen begick ur kyrklig synpunkt nu samma brott som tillförne herr Sten genom Trolles fängslande.

[2] A. a., s. 257.

[3] A. a., s. 124.

[4] Erslev, a. a., s. 259; Gottfr. Carlsson, a. a., s. 127 f. Med Trolles listor åsyftas uppräkningarna av de av Trolle dels inför påven 1519, dels i sententians klagoskrift anklagade. Jag påpekar i detta sammanhang, att sistnämnda aktstycke, tillkommet efter händelserna, icke med någon visshet kan antagas exakt innehålla namnen på de personer, som av Trolle verkligen anklagades den 7 november. Listan i klagoskriften är icke osannolikt tillrättalagd i enlighet med sententians syfte (se nedan). Att avrättningarna, även frånsett de båda biskoparna, drabbade personer, som Trolle icke rimligen kan ha an-klagat, har dock Gottfrid Carlsson visat.

liksom säkerligen i de andligas inspärrande tills allt var över, så en strävan att hindra de kring Trolle samlade kyrkomännen från åtgärder, ägnade att till förmån för skadeståndsanspråken korsa den politik, som av konungen fullföljdes.

I vad avser kätteriförfarandet mot de avrättade är Stockholms blodbad en improvisation av Kristiern och hans danska rådgivare på basis av 1517 års brev. Vilken den hjärna var, som först såg de möjligheter, vilka öppnade sig genom brevet såsom bevis för en sammansvärjning mot påvestolen, veta vi icke och få näppeligen någonsin veta det. Beldenacke och Slagheck komma båda, likaväl som Kristiern själv, i fråga. Att blodbadet varit en improvisation även i så måtto, att konungen och hans rådgivare före den 7 november 1520 icke i någon form välvt planer på en blodig räfst med Sturepartiet, torde däremot knappast kunna antagas.[1] I vilken riktning dessa planer gått, i vilken omfattning de förelågo färdiga vid kröningstillfället och i vad mån de anknutits till biskoparnas skadeståndsaktion torde alltid komma att undandraga sig exakt kännedom. Tillvaron av en sådan andra plan före och bredvid kätterianklagelsen synes i varje fall nödvändig att antaga för att restlöst må kunna förklaras vad som skedde den 7 och 8 november. Enbart med utgångspunkt från en anklagelse och dom för kätteri låter sig icke förklara vare sig de båda biskoparnas fängslande den 7 och avrättning den 8, ej heller den omfattning, som gavs åt avrättningarna i övrigt. Begripligt blir det däremot, om man förutsätter tillvaron av en annan plan på blodig avräkning under en eller annan förevändning med det kapitulerande Sturepartiet. Man har då vid upptäckten av de fördelar, som följde av ett kätteriförfarande, bytt förevändning men verkställt utförandet efter den tidigare planen i vad avrättningarnas omfattning beträffar — denna var som bekant större än att den kunde täckas av kätterianklagelsen. Gottfrid Carlsson[2] har framhållit, att intet orimligt ligger i det påstående, som göres i riksrådets stora manifest av 1523, att de mindre förnämliga offren bland Stockholms borgerskap under systematisk husundersökning med ledning av formliga proskriptionslistor släpades från sina hem till avrättsplatsen. Dessa proskriptionslistor, liksom hela förfarandet mot dessa borgare, höra i sådan händelse uppenbart till den ursprungliga planen för blodbadet.

Denna ursprungliga plans gestaltning kan endast bli föremål för gissningar — det må tillåtas mig att framställa en sådan, som icke är alldeles utan hållpunkter i källmaterialet. När Kri-

[1] C. P. O. Christiansen har i Det danske Folks Historie, III, s. 330, sedan han redogjort för vissa sannolikhetsbevis för att Kristian umgåtts med sådana planer, sammanfattat sitt omdöme så: »Alt synes saaledes at tyde paa at det Stockholmske Blodbad lige saa fuldt ligger i Christian II's politiske Linie som i Ærkebiskop Gustav Trolles». — Att blodbadet *icke* legat i Trolles 'politiska linie' har jag i det föregående sökt visa.

[2] A. a., s. 129.

iern i den bekanta förklaring till påven, som han kring års-
iftet 1520—21 lät uppsätta,[1] uppger, att han efter segern lät
lla tillhopa »regni primores omnes ac civitatis Stockholmensis
nsules» för att utröna det verkliga upphovet till den föregå-
nde tidens onda gärningar, särskilt den avskyvärda samman-
ärjningen mot honom själv, ligger då månne icke häri ett dolt
kännande, att han själv planerat en räfst med Surepartiet?
är han så till förklaring av biskoparnas avrättning tillgriper
storien om krutkonspirationen, har man månne häri en
ink om det tillärnade tillvägagångssättet: de forna motstån-
arnas dödande såsom straff för en föregiven sammansvärjning
ot konungens liv. Det är psykologiskt lätt förklarligt, om han,
edan den förevändning, varav han verkligen begagnat sig, visat
g icke duga att rättfärdiga biskoparnas avrättning, vid förkla-
ngsförsöket fallit tillbaka på tidigare planer, därvid till förkla-
ande av biskoparnes avrättning dock en olycklig tillfällighet
ått träda i det föregivna rättsförfarandets ställe. Det har för
Kristiern och hans rådgivare gällt att finna en väg förbi den
ivna amnestien. Kätteriförfarandet öppnade en sådan väg
en först sedan uppslaget givits i och med det oberäknat fram-
gda brevet av 1517. Därförinnan fanns knappast mer än en
äg öppen: ett brott av de svenska motståndarna själva mot den
ngangna överenskommelsen, och vad kunde bättre intyga ett så-
ant brott än upptäckten av en mot konungens liv ingången sam-
ansvärjning, avsedd att komma till utbrott under kröningshög-
idligheterna?

*

Det återstår att söka ett svar å frågan: när och för vad ända-
mål har sententian tillkommit? Jag har i min föregående upp-
ats framkastat en vag förmodan, att den på något sätt kunde
tå i samband med den inträdda nödvändigheten att inför påven

[1] *APD* VI, s. 333 ff. — Weibulls översättning av ett parti därav (a. a.,
. 14 ff.) är i åtskilliga hänseenden mindre trogen mot originalet. Han över-
sätter sålunda t. ex. originalets: »— — — — — in eos [ac] adjutores ira
erciti irruerunt, ultimo supplicio auctores afficiendo, inter quos eodem animi
urore in Mathiam Strangensem et Vincentium Scharensem episcopos pariter
nimadvertenunt», på följande sätt: »— — — rusade i vredesmod mot de be-
undna och deras tillhjälpare för att bringa död och fördärv över dem. I hopen
todo också biskoparna Mathias av Strängnäs och Vincent av Skara och i samma
innets raseri läto de nu straffet gå ut även över dessa.» Trognare översatt ger
exten en annan bild: — — — »till dem och deras medhjälpare rusade de våra
stad, upptända av vrede, för att låta dödstraff (ultimum supplicium) övergå
anstiftarna (av sammansvärjningen), i bland vilka de i samma sinnets raseri
på enahanda sätt straffade biskoparna Mathias i Strängnäs och Vincent i Skara.»
Kristiern söker här göra troligt, att hans folk, utan order, under intrycket av den
upptäckta sammansvärjningen på egen hand igångsatt avrättningarna. Att
Kristiern skulle ens i Rom sökt blankt förneka, att de för öppen dag verkställda
avrättningarna å Stortorget överhuvud ägt rum, och påstå, att de i blodbadet
omkomna i stället dödats på slottet under ett tumult, är föga sannolikt. Texten,
troget översatt, nödgar icke heller till en sådan slutsats.

rättfärdiga vad som skett vid blodbadet. Denna förmodan är emellertid, på de skäl, som av Ahnlund[1] däremot andragits, säkerligen icke hållbar. Sententian låter sig emellertid långt bättre inpassa i en annan situation, den i början av sommaren 1521.

Förutom den ofullständiga sigilleringen och det förhållandet att den föregivna kättardomen ju ingalunda täcker avrättningarnas omfattning, även om de båda biskoparne frånräknas, häftar vid sententian ytterligare ett par anmärkningsvärda omständigheter: den är utfärdad på svenska, ehuru man onekligen vid en kanonisk process har rätt att vänta domen på latin, och Didrik Slagheck saknas bland utfärdarna, ehuru han som andlig[2] och å slottet den 7 och 8 november närvarande bort återfinnas i den andliga domstolen likaväl som Beldenacke.

Valet av bisittare i sententians domstol är även i övrigt av intresse, ehuru man icke i och för sig kan bygga några bestämda slutsatser på det förhållande att vissa kapitel inom det egentliga Sverige äro icke alls eller mindre fullständigt representerade däri. Man känner nämligen mycket ofullständigt vilka andliga som verkligen voro närvarande i Stockholm den 7 och 8 november 1520.

Mäster Didrik var av Kristiern insatt såsom den i Stockholm kvarlämnade regeringens främste man. Övriga medlemmar voro Trolle och Beldenacke. Mellan Didrik och de båda övriga kom det efter hand till en alltmera utpräglad söndring, slutligen till öppen brytning. Trolle och Beldenacke gåvo Slagheck skulden för alla de olyckor, som under loppet av våren och försommaren 1521 tillstötte för Kristierns sak. Den 12 juni utfärdade Trolle sin proklamation, varigenom han meddelade att han övertagit hövitsmannaskapet i Sverige, lovade att riket skulle komma i infödda svenska mäns händer och sammankallade ett allmänt möte till mitten av juli, varjämte han på allt sätt sökte lugna sinnena i Sverige. Han sökte strax därefter vinna även Gustav Eriksson.[3] Det var en utjämningens och försoningens politik, som Trolle med dessa åtgärder försökte. Han måste dock säga sig, att den dryga, måhända rent av den huvudsakliga andel i skulden för Stockholms blodbad, som av den allmänna meningen tillades honom personligen, komme att härvid utgöra ett mäktigt hinder. Han kunde vänta, att hans roll vid blodbadet, icke mindre än fogdarnas missgärningar, över vilka det, enligt vad han själv i proklamationen förklarat, vid det beramade mötet i juli stode en var fritt att anföra klagomål, därvid skulle bringas på tal.

---

[1] Kring Stockholms blodbad, s. 19.

[2] Han hade den 8 aug. 1520 på Kristians presentation av påven fått dekanatet i Roskilde. *APD* VI, s. 306; jfr ibdm, s. 326.

[3] Jag bygger här på den framställning av händelserna, som E. Hildebrand lämnat i Sveriges Historia till våra dagar, IV.

Det är ur denna situation, som jag är böjd att förklara sen-
ntians tillkomst. De yttre egendomligheter, som vidlåda akt-
ycket, få därigenom sin otvungna förklaring. Den av sven-
arna särskilt hatade och fruktade Slagheck, som dessutom stod
opposition mot Trolle, är icke medtagen såsom utfärdare, där-
not den med Trolle samverkande Beldenacke. Sententian är
riven på svenska — självklart, då den var avsedd för inhemskt
uk. Den ofullständiga sigilleringen får även sin förklaring och
drager dessutom, liksom i sin mån även valet av utfärdare (se
ock reservationen på denna punkt här ovan), till sententians
dfästande. Samtliga domkapitel i det egentliga Sverige hava
and de uppgivna utfärdarna någon representant — med ett
ndantag, Växiö. Av övriga domkapitel hava alla utom ett —
ästerås — ytterligare någon representant förutom biskopen.
ästerås företrädes av biskop Otto ensam. Bland sigillanterna
o, så långt sigillen låta sig identifiera, företrädda endast kapit-
n i Uppsala, Linköping och Västerås. Att Växiö stift saknar
epresentant bland de uppgivna utfärdarna kan äga sin förkla-
ng däri, att upproret där slagit ut i låga redan under vintern
520—21. Att Västerås bland utfärdarna representeras av bisko-
en ensam kan bero på att Västerås och Västmanland gått förlo-
ade genom den för den danska sidan olyckliga drabbningen den
9 april. Biskop Otto befann sig däremot i Stockholm, dit han
ner eller mindre frivilligt efter nederlaget förts av Slagheck.[1]
Representanter för kapitlen i Växiö och Västerås kunde sålunda
cke gärna medtagas vid den tidpunkt, då sententian här antages
ava tillkommit. Västergötland restes mot Kristiern i början av
uni. Skarakapitlet har två representanter bland utfärdarna men
ngen bland sigillanterna. Detta torde betyda, att urkunden
ppsatts, innan underrättelse om resningen kommit Trolle till-
anda, men resningens utbrott har hindrat sigilleringen. För-
indelsen med Strängnäs, vars kapitel är representerat bland ut-
ärdarna men icke bland sigillanterna, torde vid samma tid jäm-
äl blivit avbruten.

Vad kan då avsikten med sententian antagas hava va-
it? Trolle var den som genom de inför konungen andragna
lagomålen för den allmänna uppfattningen framstod såsom
upphov till den högtidliga amnestiens brytande. Sententian av-
åg att, så långt tidsförhållandena gjorde det möjligt, visa att
kyrkans målsmän stodo solidariska med honom i hans andel i
blodbadet. Kyrkan — åtminstone sigillanterna — accepterade
därvid kätteriförfarandet, naturligt nog förresten, då den andliga
församling, varav åtminstone flertalet av sententians uppgivna
utfärdare verkligen torde varit medlemmar, förklarat att det av
1517 års brev bevisade förbundet mot påven var kätteribrott.[2]

[1] Se **Munktells** Herdaminne, I, s. 15.

[2] Sententian innehåller endast en förklaring, att vad de anklagade gjort
innebar uppenbart kätteri och att de skulle »för oppenbare kätthare hollis och

Avsikten har sålunda i denna del varit att vid de kommande förhandlingarna för lugnets återställande låta kyrkans målsmän stå enigt samlade kring Trolle, med honom delande skulden för blodsdomarna. Men ännu viktigare för den politik, som Trolle i början av sommaren 1521 inledde, är det förhållande att sententian gjorde en boskillnad i skuldfrågan i förhållande till en annan part: konungen. Trolles och kyrkomännens skuld **begränsades** till de personer, vilka uppräknades i Trolles klagoskrift. Skulden för de övrigas död lades därigenom tacite på konungen — detta gäller främst skulden för de båda biskoparnas avrättning, men även för andras t. ex. Erik Abrahamssons (Leijonhufvud), Erik Knutssons (Tre Rosor) och Erik Johanssons, Gustaf Vasas fader.[1]

---

kallis», men intet om deras överlämnande till den världsliga makten för bestraffning. Sententian överensstämmer i fråga om det träffade avgörandets beskaffenhet härutinnan med vad kanikerna meddela om den andliga församlingens muntliga utlåtande. Vad som i sententian tillkommit är, att kättarförklaringen uttalas över vissa bestämda personer.

Förhållandet att sententian intet utsäger om överlämnande av de anklagade till den världsliga maktens bestraffning vore onekligen, därest den skulle vara resultatet av »en regelrätt förd och lika regelrätt avslutad kätteriprocess», högst anmärkningsvärt. Sådan dess tillkomst här antagits vara, uppkomma i stället ett par frågor. Är utelämnandet avsiktligt? Ligger däri en tyst förklaring, att kyrkans män icke önskat avrättningarna?

[1] Gottfrid Carlsson har påpekat, att de avrättade frälsemännen till stor del tillhörde det lägre frälset (a. a., s. 141). Det är anmärkningsvärt, att Trolles lista i sententian är än skarpare begränsad till lågfrälset. Man kan måhända antaga, att denna lista i det stora hela upptager dem, mot vilka Trolle verkligen riktade sina klagomål den 7 november. På vissa punkter torde dock uteslutningar och tillägg hava gjorts. Det är påfallande, att Erik Johansson, som Trolle 1519 anklagat inför påven och som också avrättades i blodbadet, icke uppförts på sententians lista. Förhållandet får sin tillfredsställande förklaring med den tillkomsttid för sententian, som jag här sökt leda i bevis. Eriks Johanssons son var då en framgångsrik upprorsledare, med vilken Trolle sökte komma till uppgörelse. Det hade under sådana omständigheter givetvis varit föga opportunt att förklara sig medskyldig till hans faders avrättning.

Fråga torde vara, om icke Sven Hök och Peder Smed äro senare tillägg. De avrättades först under Kristians uppehåll i Östergötland och kunna, såsom Ahnlund (»Brasklappen», s. 13) framhåller, icke rimligen antagas hava varit i delo med biskoparna i Uppsala och Västerås. Deras förekomst å Trolles lista ss. anklagade för missgärningar mot dessa biskopar kan sålunda icke gärna vara ursprunglig.

Josef Sandström.

Ett bidrag till biskop Thomas' biografi.

Alla de uppgifter rörande biskop Thomas' tidigare levnad, om den moderna forskningen hittills kunnat uppleta, torde återinnas i de bidrag till Engelbrektstidens historia, som under senare år lämnats av G. Carlsson (Engelbrekt som helgon, KÅ 1920—21, s. 240, not 1) och L. Sjödin (Biskop Thomas' fosterlands- och frihetskärlek, *HT* 1925, s. 202 f.). Professor Carlsson spårar den blivande Strängnäsbiskopen på utländsk mark i matrikeln för Leipzigs universitet, där en »dominus Thomas de Swecya» inskrevs sommaren 1415. Ungefär två och ett halvt år senare, den 26 dec. 1417, alluderar Thomas själv på sina universitetsstudier, då han i en supplik till påven om bekräftelse på domprostämbetet i Strängnäs framställer sig själv såsom »per plures annos Parisiensis et Lipzcensis generalium studiorum in artium liberalium et juris Canonici scienciis studens».

Sjödin återfinner kaniken herr »Thomas Symonsson» i ett från Strängnäs daterat brev av den 2 juli 1414. Thomas uppträder här som testamentsexekutor åt prästen Nils Ulfsson. Nyssnämnda datum torde vara det tidigaste, hitintills kända ur Thomas Simonssons liv (jfr K. A. Hagström, Strengnäs' stifts herdaminne, I, s. 25).

Vid en genomgång av Örnhielms Diplomatarium XI på riksarkivet fann jag en avskrift av ett den 15 april 1441 utfärdat brev, vari biskop Thomas lämnar en ytterst intressant självbiografisk uppgift. Efter att ha bestyrkt Julita klosters rätt till jord, som Bengt Stensson orättmätigt tillägnat sig, motiverar nämligen biskopen sin rätt att uttala sig i frågan med att angiva, huru lång tid, som förflutit, sedan han anställdes såsom kanik vid Strängnäs domkyrka: »att sidhan wij wordo*m* første Caniker i Stræng*enes* som allredho ær XXXVI aar sidhan, wij fingo thz Canika gäldet, som kallas Uppaby» o. s. v.

Denna precisa, säkert pålitliga uppgift fixerar Thomas Simonssons anställning såsom kanik vid Strängnäs' domkapitel till år 1405. Det förvånansvärt tidiga årtalet stämmer ändå gott överens med vad man f. ö. vet om biskop Thomas' uppträdande under 1430-talet. Han var då efter allt att döma en i allmänna värv sedan länge prövad, redan tämligen till åren kommen man.

Kjell Kumlien.

Finnarna i Värmland.

Sveriges rike styrdes ju i patriarkalisk anda av Gustav Vasa. I samma anda förvaltade dennes yngste son sitt hertigdöme som ett stort jordagods. Värmlands stora skogsvidder voro betesmarker för boskapen, vid gläntor i skogen uppfördes små säterstugor, eljest saknades mänskliga bostäder i skogarna. Hertig Karl ville emellertid bättre utnyttja Värmlands vidsträckta marker. För att öka sädesproduktionen och få mera skatt till kronan uppmuntrade han nyodling och föreskrev svedjande i största utsträckning. Bönderna vägrade icke att avstå från skogsmark, men fordrade något vederlag härför.[1]

För att locka nybyggare lovade hertig Karl dem skattefrihet under de första åren. Han utfärdade 1582 ett öppet brev för Värmland. Detta innehöll, att ingen skulle få röja till förfång för de gamla gårdarna, men å. a. s. fingo bönderna ej inhägna mera skog och mark, än de hade behov av.[2] Redan under 1500-talet pågick nu en stark nybyggarverksamhet i Värmland.

Nybyggarna voro svenskar från kringliggande landskap men även finnar. Finland hade lidit svårt under gränsfejderna med ryssarna. Särskilt svårt blev det under Klas Flemings styrelse, då dennes krigsfolk inkvarterades hos bönderna och plågade dem. Finnarna klagade 1580 hos hertig Karl över det olidliga förtrycket. Denne framställde sina löften och erbjudanden, och snart utvandrade finnar i tusental från Tavastland och Savolax, men även från andra trakter. De kommo till Södermanland, Närke[3] och Värmland i dess sydöstra del (Karlskogabygden). Där arbetade de vid gruvor och hyttor men företogo sig också svedjande och nyodling. De spridde sig över hela östra och under 1630-talet även över västra delen av vår provins. Efter 1640 flyttade en mängd finnar till norra Värmlands vidsträckta obyggda områden.[4] Det finländska tillskottet i vår provins folkmängd har gissningsvis uppskattats till cirka 12.000 under

[1] Jfr Erik Falk, Finnarna i Värmland intill 1600-talets slut. En bok om Värmland av värmlänningar, III, s. 231—233.

[2] Jfr G. Djurklou, Från Vermlands Finnskogar, Land och Folk 1872, h. 3, s. 242.

[3] Ett stort antal finnar bosatte sig åren 1581—1583 i Södermanland och Närke. När lämpliga torpställen där icke mera kunde fås, drogo de senare ankomna längre västerut. Jfr Petrus Nordmann, Finnarne i Mellersta Sverige, akademisk afhandling (Helsingfors 1888), s. 11—13.

Många finnar begåvo sig över Ålands hav, vandrade längs utmed Dalälven och kommo så in i Värmland. Andra färdades över Kvarken, genom Dalarna och stannade i vårt skogiga landskap. Många togo den långa vägen kring Bottniska viken. Under sina vandringar i Värmlands finnsocknar har Gustaf Schröder hört många sagor och berättelser om de första finnarna i Värmland. Dessa har han sammanställt och återgivit i skildringarna Örjan Kajland och hans pojkar, Pekka Huskoinen och Pavo Makkran.

[4] Jfr Erik Falk, a. a., s. 229—243.

Karl IX:s tid och 30,000 hundra år senare.[1] Invandrarna under 600-talet torde förut hava varit bosatta i andra delar av Sverige eller varit söner till finnar, som redan någon tid bott här i landet.

Ett högst betydande uppröjningsarbete hava dessa finnar utfört. Ernst Lampén skildrar, hur savolaxarna alltid voro färdiga att flytta vart som helst, blott det fanns orörda skogar, där ragen säkert skulle växa hög i den välsignade askan; de kommo till Värmland, och de visste, att på åsarnas högsta krön fanns den bästa jorden. Där och vid de fiskrika vattnen kände de sig hemmastadda.[2]

För att hindra uppkomsten av en finsk lösdrivarbefolkning anvisade man områden åt finnarna. Nybyggarna behövde emellertid stort utrymme och drogo sig ej för att svedja utanför det anvisade området. Frågan drogs inför tinget, och häradsrätten bestämde gränserna närmare efter förrättad syn. Finnarna behandlades i enlighet med lagen och med få undantag med oväld och besinning.[3] Ganska snart kommo flera av dem till välstånd. Konflikterna mellan svenskar och finnar utkämpades i de flesta fall inför rätten och ledde icke till handgripligheter. Slagsmål förekommo, men mest mellan finnarna inbördes.[4]

Frihetstidens lagstiftning var däremot ej alltid lycklig, varken för ursprungliga värmlänningar eller inflyttade finnar. Genom förbud och föreskrifter ingrep regeringen till skada för Värmlands befolkning. Förbudet att sälja till Norge pressade ner priserna på järn och timmer till förmån för Göteborgsköpmännen, men till skada för värmlänningarna. Nödår och barkbröd blevo ej sällsynta.[5]

Efter denna kortfattade återblick på mer eller mindre kända historiska förhållanden vill jag nu söka redogöra för de värmländska finnarnas *nuvarande förhållanden.* Åtminstone tillsvidare begränsar jag mig till de områden, i vilka de finska sederna och *den finska kulturen bibehållit sig renast:* Östmark, Vitsand, Nyskoga och Södra Finnskoga.

1. Finnarna i Östmarks socken.

Vid invandringen slogo finnarna sig ned på de skogklädda bergen, svedjade och brände samt sådde och skördade sin råg. Idoga voro dessa vildmarkens barn, i fattigdom kämpade de sig fram, även om de måste blanda bark i brödet. Ännu tala

[1] Sixten Samuelsson, Värmlands historia, Värmland och Dal, utgiven av Svenska turistföreningen, 3:e uppl., s. 24.
[2] Ernst Lampén, Finnarna i Värmland. Svenska Turistföreningens Årsskrift 1928, s. 128—130.
[3] Erik Falk, a. a., s. 244—248.
[4] Erik Falk, a. a., s. 259; Nordmann, a. a., s. 107.
[5] Sixten Samuelsson, a. a., s. 28.

stenarna om deras idoghet: ännu kvarstå meterhöga stenhägn-der kring de små åkertegarna, som vunnits under svett och möda. Det är fädernas gärning och adelsmärke, som en yngre generation står i fara att glömma och utplåna.

Länge nog höllo sig finnarna i Östmark isolerade, men under sekler, som gått, och särskilt under de sista decennierna hava de uppblandats med svenskar och norrmän. Antalet finnar med delvis svenskt eller norskt blod kan inom Östmark räknas till omkring 700, vilka alla bebo *norra* delarna av socknen, den egentliga bergsbygden. Sedan skogen stigit i värde, hava förmögenhetsvillkoren avsevärt förbättrats. Fortfarande gäller dock den gamla lagen: fattiga och rika måste vara bland varandra. De förra utgöra nog flertalet. Detta beror i många fall därpå att man oförståndigt sålt sina små fastigheter till bolagen. Penningen blev icke så dryg, som man tänkte. Så blev hemlöshet mångens ödesdigra lott och därmed kringflackande för att finna brödgivande arbete. Omvälvningen i yttre levnadsförhållanden från bofasta små jordbrukare med tillskott i försörjningen från skogen till lösa skogsarbetare gjorde många rotlösa och missnöjda. Emellertid hjälper man även i Östmark dem, som verkligen behöva hjälp. Socknen har ordnade fattigvårdsförhållanden, vårdhem för gamla och sjuka, barnavårdsnämnd m. m. Tiden har gått fram med jättesteg, tack vare allmän lag och bättre allmänanda.

Det genuint finska förekommer sporadiskt. Många stugor hava finska namn: Jóhala, Máttila, Heíkila, Ýlledóba, Péssaha, Rímag, Síggamak, Dómala, Torrö, Távola, Knossi, Kesila o. s. v. Huset *Johala* i Multtjärns hemman djupt inne i skogen på gränsen till Nyskoga socken erbjuder särskilt intresse. Stället har varit i den nuvarande släktens ägo i trehundra år. För några år sedan bodde där sex ogifta syskon tillsamman och hade allt gemensamt. De brukade fädernegården och uppgjorde inbördes arbetsfördelning med bytesförändring efter veckans eller månadens slut. Tre äro nu döda. Mattéa, Johannes och Edla äro kvar och hålla i sena ålderdomen ihop i aldrig störd enighet. De tala ofta sinsemellan finska. De äro mycket förmögna och utöva stor gästfrihet mot turister, som icke gärna försumma att besöka Johala i dess nästan oförfalskade gammaldags struktur.

Gården, som ligger på en sluttning mot en tjärn med vid utsikt, har ett mycket långt boningshus i finsk stil med en *stor rökstuga* (pörte) i ena ändan, en gäststuga i den andra och en kove samt farstu i mitten. Rökstugan har i ett hörn en stor öppen eldhärd. Ovanför denna reser sig icke en skorsten, utan från innertakets mitt eller centrum är anbragt en trähuv, som med sin övre ände höjer sig rätt högt över yttertaket. Röken bolmar fritt i rummets övre del ut genom huven. Dennas nedre öppning vid innertaket kan täckas av en lucka, som skjutes för när elden icke brinner på härden. Innertaket är ett snett fat-

k högt uppe under yttertaket, så att rummet därutinnan lik-
r våra gavelrum med snedtak. Innertaket har genom röken
ivit alldeles svart. Runt väggarna äro anbragta stora, breda
ibänkar. Det väldiga bordet rymmer stora träfat med kraftig
h närande kost. Rökstugan användes till vardagsrum. Det lilla
ellanrummet mitt på huset är koven eller köket med gammal-
gs öppen spis. Det var förr även kammare. Kove är benämning
bådadera. — Ekonomihusen på gården äro resta i spridd ord-
ng, de äro liksom kastade här och där. På samtliga finnas
tal insatta, nämligen på det ena härbret eller matboden 1721,
det andra 1801, på logen 1775, stallet 1802, på nyladugården
28. Skogen är rikedomen, åkertegarna jämte stora betesmarker
da häst, flera kor och många getter På getkött, getost samt
t mjölk är där riklig tillgång; i älven fiskar man laxöring och
skogen växa hjortronen. En »outgrundlig skogarnas mystik»
ilar över det hela och ej minst över dessa gästfria och ärliga
änniskor.

2. Finnarna i Vitsand.

I Vitsand bodde våra förfäder redan under den yngre sten-
ldern. De levde huvudsakligen av fiske och jakt.[1] Sjöarnas
attensystem i förening med den tidigt bebyggda delen av dal-
ången, som ligger omkring Frykensjöarna, har varit en utmärkt
ärdeväg för gångna tiders människor.

Norra och västra delen av Vitsand uppodlades av invand-
ande finnar. I *nordvästra* delen av socknen bo Vitsands-
innarna ännu i dag. Av de nu levande torde, så långt tra-
litionen kan följa deras fäder, antalet genuint äkta finnar kunna
estämmas till *105,* något uppblandade *115* och de mera upp-
landade *106.*

Blott ett tiotal finnar kunna tala det finska språket, men
le använda det sparsamt. Någon eller några använda ibland
amla finska signerier. En för ett par år sedan avliden genuin
inne gjorde några mystiska tecken över sin ladugårdsdörr —
ydligtvis för att skydda sina djur. Mannen var för övrigt
ntelligent och hade tjänstgjort som nämndeman.

Blott ett äkta finskt rökpörte bebos ännu. Det kallas »Väst-
om-bäcken» och ligger å Mangens hemman. Dess husgerådssaker
iro till största delen hemgjorda och av trä. Finska gårdsnamn,
som ännu användas, äro Kylla, Noppi, Karila, Klasko, som är
en förvrängning av Laskaso, samt finntorpet Koiven, vars ur-
sprungliga och ännu brukliga namn är Koiviko. På vägen upp
till Noppi låg rökstugan Edelåho (syd- eller solgläntan) å
Mangens hemman. Denna rökstuga är nu uppförd som hem-
bygdsgård å kommunens mark nära kyrkan.

[1] Jfr Linus Brodin, Fryksdalens finnsocknar, s. 53—56.

Tre genuina finnfamiljer äro mycket rika (100—150 tusen kr.), ett tiotal familjer äga mindre hemman, ett tjugotal äro arrendatorer, ett tiotal försörja sig på skogsarbete, ett trettiotal åtnjuta statligt eller kommunalt understöd. Fyra genuina finnar äro intagna å kommunens ålderdomshem.

3. Finnarna i Nyskoga.

Enligt enstämmig tradition har Nyskogaområdet ursprungligen röjts och bebyggts av invandrande finnar. Den nuvarande befolkningen torde också vara ganska rent och oblandat finsk. Ingiften hava ej skett i någon större utsträckning från svenska familjer utan fastmer från Norges finnbygd, där befolkningen även är till största delen finsk. I senare tid har dock Nyskoga befolkning börjat »uppblandas med svenskar». Långt talrikare äro emellertid ännu alltjämt giftermålen med medlemmarna av den norska finnbefolkningen. Genuint finska äro de släkter som befolka Norra och Södra Viggens hemman, vilka ligga i *västra* delen av Nyskoga, alltså i Norges omedelbara närhet. Inom Viggens hemman ligger Viggsjön, vars avlopp är Viggälven. På sluttningarna ned till älven ligga hemmansdelarna, i norr spridda, i Södra Viggen mera samlade. Antalet bebyggare i Viggen uppgår till cirka 150 personer.

Inom Viggens hemman ligger gården Vinika. Andra finska namn på gårdar äro Nickla, Päckla, Raiski, alla tre på Degerbergets sluttning, Kojvik väster om Tjärnberget, Antilla väster om Flatåsen. Dessa gårdar hava väl äkta finskt usprung, men den finska karaktären kan man ej förmärka. Bostadshus och inredning äro av svensk typ. Här och var finnas dock gamla uthus kvar. Några pörten eller ursprungliga finska boningshus finnas numera icke, möjligen obetydliga rester av något dylikt.

I slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet talades finska som familjespråk. Numera talar dock ej den yngre generationen finska. När äldre personer träffas och samtala, får man emellertid höra både den finska dialekten och ett och annat finskt ord. Den finska dialekten benämnes den »lätta», troligen emedan orden uttalas hastigare och med annan tonvikt på stavelserna än i rent svenskt språk. Äldre personer begagna finska namn på verktyg: sahha (såg), labbio (spade), rada labbio (järnspade), byssio (gevär), bilo (bila), zyrsengarry (skottkärra), ragagang (järnspett). Andra finska ord, som ej sällan brukas, äro jära (sjö), lamp (myr), jagg (älv), gåsk (ström), lam (tjärn). Större berg, såsom t. ex. Degerberget, benämnes Gargimagg.

Någon fattigdom råder icke bland finnbefolkningen i Nyskoga. Den reder sig tvärtom i allmänhet utmärkt. Men så är det också ett segt och ihärdigt släkte, som vågat sig på det allt annat än lätta uppgiften att bryta mark och odla läng-

illgängliga bergssluttningar långt från vanliga vägar. Förnöjsamhet, ringa anspråk på bekvämlighet, sparsamhet och arbetsamhet äro utmärkande för dessa människor. Välmågan täste snarare stiga än avtaga bland dem. Gästfrihet och vänlighet mot främlingar är även kännetecknande för denna finnbefolkning.[1] — En del hemman äro inköpta av bolagen, men de, som sålt sina gårdar, sitta vanligtvis kvar som arrendatorer. De hava gott om arbete och reda sig förhållandevis gott.

4. Finnarna i Södra Finnskoga.

I Norra Finnskoga församling fanns och finnes ännu en ursprungligt svensk befolkning. Vid finnarnas inflyttning till nuvarande Södra Finnskogas område fanns ingen svensk bebyggelse därstädes, utan finnar hava röjt och odlat hela området. Allt är här finnbygd.

Så småningom sutto finnarna här som bönder på sina gårdar alldeles som andra svenskar. De kände sig ock som sådana, även om de länge på grund av sin isolering höllo fast vid fädernas tungomål. Väl voro de flesta tomhänta och fattiga, när de kommo vandrande hit. Men skogarna vimlade ju av villebråd, vattnen av fisk och myrarnas betesmarker voro nästan outtömliga. Behövde man en rågåker, så svedjade man. Var jorden stenbunden, så voro tegarna desto flera och större. Skogsarealerna voro väldiga.

Men ej alltid förstod man att tillvaratagа sina tillgångar och behålla frukterna av sitt arbete. Finnen arbetade segt och uthålligt, när han hade något för händer, men han levde ofta för dagen utan att särdeles bekymra sig för den dag, han ej sett. Sparsamhet och omtanke ansåg han vara snålhet. Då emigrationen till Amerika på 1860—80-talen pågick som bäst, ägde här en ödesdiger åderlåtning rum. Gårdarna avfolkades och såldes bort för en ringa penning. Men även andra än de, som emigrerade, sålde sina gårdar och sina skogar till bolag och föredrogo att sitta som torpare och arrendatorer på sina fäders torva. I kristiden sålde många sina gårdar och flyttade nedåt Värmland. Men det trägna jordbruket i södra Värmland passade ej dessa skogsmänniskor, de flytta nu tillbaka till sina skogstrakter, men rätt utblottade på penningar. Blott ett tiotal hushåll kunna kallas förmögna, välbärgade äro ej heller många. *Skogsbruket är emellertid näringskällan* såväl för skogarnas ägare som för skogsarbetarna. Så länge arbetet i skogen pågår — det störes stundom av strejk — sakna skogsarbetarna ej sitt dagliga bröd.

[1] Särskilt i Viggen är befolkningen vänlig, gästfri och tillgänglig även mot främlingar. I andra trakter inom Nyskoga kan dock hos en hel del personer förmärkas något av den finska slutenheten och envisheten.

Pörtet tillhör en gången tid. Ett par sådana finnas kvar, men de äro icke bebodda. Den ursprungligen finska befolkningen har blandats med svensk och norsk stam. Många finnas, som ännu kunna tala sina fäders tungomål, men de göra ej detta i vardagslag. De unga vidmakthålla ej fädernas språk. I *södra* delen av församlingen är den finska rasen emellertid renast. Där är den finska karaktären också mest utpräglad.

Alexander Rydberg.

Underrättelser.

— Den 15 juli 1929 avled professor Hans Delbrück i Berlin. Född år 1848 var han vid sin död 81 år gammal. Med Delbrück bortgick en av de främsta representanterna för den tyska historieforskning, som fostrats i Rankes skola — han var en tid Rankes privatsekreterare — och som tog färg och form av den tyska statens väldiga politiska och materiella utveckling. Som student deltog han i 1870—71 års krig och torde därvid hava fått impulsen till sina studier på det krigshistoriska området. Hans första större arbete gällde en biografi över fältmarskalken von Gneisenau, och detta efterföljdes av åtskilliga arbeten och uppsatser rörande antikens och medeltidens krigskonst. I dessa gav han prov på en fruktbärande realkritik, som i mångt och mycket kom att innebära en betydelsefull omvärdering av tidigare åskådningar. Starkt levande i nuet sysslade Delbrück dock gärna även med den nyare tidens krigföring, som han närmare skärskådade i ljuset av den förgångna tidens krigskonst. Med militärerna av facket utkämpade han åtskilliga heta duster, ur vilka han ofta avgick med segern. Genom sin verksamhet har Delbrück i hög grad stimulerat intresset för studiet av krigshistorien, icke minst i de svenska militära fackmännens krets, där hans arbeten varit mycket uppskattade. Resultatet av sina forskningar sammanställde han i det stort anlagda verket *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, vilket verk först på sistone avslutats (under medverkan av Delbrücks lärjunge E. Daniels). Tyngdpunkten i detta arbete torde ligga i skildringen av antikens och medeltidens krigskonst. Delarna rörande den nyare tiden förete en viss avmattning och åtskilliga svårlösta problem hava ej närmare behandlats. Det oaktat måste verket betraktas såsom det f. n. främsta på sitt område.

Tillsammans med H. von Treitschke grundade Delbrück 1883 en sedermera så kända tidskriften *Preussische Jahrbücher,* såsom vars redaktör han fungerade ända till år 1919 (t. o. m. år 1888 gemensamt med Treitschke). Tvivelsutan har Treitschkes preussisk-chauvinistiska åskådning starkt påverkat Delbrück, even om denne var av ett betydligt moderatare kynne. Livligt intresserad av aktuella politiska frågor och begåvad med en skarp penna, var han en temperamentsfull fäktare på den politiska och kulturella vädjobanan, och han har genom sina talrika uppsatser utövat ett ganska betydande inflytande på sin tyska samtid. Det förefaller dock, som om hans ord ej trängt så djupt, som han själv tänkt. Bland annat hava delade meningar gjort sig gällande beträffande hans kort efter världskriget utkommande, mot Ludendorff riktade häftiga stridsskrift, vari han söker åvälva Ludendorff huvudskulden för Tysklands nederlag och starkt kritiserar ej blott dennes politik utan även hans krigföring.

Till sitt väsen var Hans Delbrück en riddersman utan fruktan och tadel, en patriot i detta ords vidaste betydelse och en personlighet av ett friskt, attiskt kynne. Sin själsliga vitalitet behöll han in i det sista.

B. S—n.

— Den gamla nötta frasen om ett länge känt behov, som blivit fyllt, kan för visso användas om den *History of Sweden,* som under sistförflutna år utgivits av professor Carl Hallendorff och docent Adolf Schück (C. Fritze, Stockholm 1929). Av sakkunniga händer har här för engelskspråkig publik framlagts en innehållsrik och välskriven, ofta fängslande skildring av Sveriges utveckling från äldsta tider fram till närvarande stund. Schück har svarat för tiden intill 1520, Hallendorff för de senare århundradena. Av Schück ha även författats tvenne avslutande partier, »Swedish Literature» och »List of Regents». Författarna äro att lyckönska till sin i det hela väl avvägda och måttfulla framställning, vilken synes förträffligt avpassad för anglosachsisk publik. Förlaget har haft den goda idén att till arbetet foga några högst värdefulla upplysningar rörande »Some Important Swedish Financial and Industrial Concerns» och »Noteworthy Endowments for Scientific and Humanitarian Purposes». Verket framträder i en smakfull utstyrsel och innehåller flera vackra och välvalda illustrationer.

— Ett glädjande tecken på det historiskt-kulturella intressets växt i vårt land är den allt starkare flod av smärre ortspublikationer, som strömmar fram. Här skall i korthet fästas uppmärksamhet på en vacker volym, *Vänersborgsstudier, minnesskrift utgiven av Vänersborgs humanistiska förbund* (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1929). Bland de intressanta och givande uppsatserna stannar man särskilt inför docenten H. Ar-

minis fängslande redogörelse för romerska gravepigram från Afrika.

— De Olaus-Petri-föreläsningar vid Uppsala universitet över *Den kinesiska odlingens huvudepoker,* vilka av professor K. B. Westman höllos i slutet av år 1927, ha innevarande år utkommit av trycket (Stockholm, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses bokförlag). Förf. har gjort sina landsmän en stor tjänst genom att ur sitt rika vetande på området framlägga denna klara och upplysande orientering. Särskilt intressera de paralleller mellan kinesisk och europeisk historia, som här och var blivit uppdragna. Såsom hjälpmedel vid sidan av Karlgrens stora verk i Norstedts världshistoria anbefaller sig Westmans översikt såsom en värdefull handbok vid de akademiska studierna.

— Den livaktige unge norske historikern Johan Schreiner har i ett nyligen utkommet arbete samlat en del studier rörande *Olav den hellige og Norges samling* (Steenske Forlag, Oslo, 1929). Förf. har särskilt velat gå strängt källkritiskt fram, med undanskjutande av den senare traditionen och framdragande av källor av säkrare typ. De moderna ekonomiska och ekonomiskt-geografiska synpunkterna hava också för honom spelat en avgörande roll. Man tager med intresse kännedom om författarens resultat, även om dessa på enstaka punkter synas mindre väl underbyggda.

— Med sin stora biografi över Erasmus av Rotterdam, *Erasmus* (Basel, Schwabe, 1928), har J. Huizinga givit ett viktigt bidrag till den under senare år snabbt växande Erasmuslitteraturen. Författarens avsikt har emellertid mindre varit att taga ställning till alla de specifika problem, som knyta sig till Erasmus' teologiska och filologiska verksamhet, än att giva en enhetlig och sammanfattande bild av hans personlighet och därigenom förklara den ställning han intog till sin samtids stora idékonflikter. Denna sin uppgift har han också löst med verkligt mästerskap. Ett finare tecknat Erasmusporträtt torde knappast existera i litteraturen. Utan att dölja de svagheter, från vilka Erasmus under hela sin bana aldrig förmådde fullständigt frigöra sig, har förf. förstått att med rättvisa och lugn klarhet skildra hans karaktär, sådan den utvecklades alltifrån ungdoms- och läroårens bekymmerfyllda tid genom mannaålderns strider intill ålderdomens dagar, då den fattige holländske augustinmunken blivit den europeiska lärdomsvärldens furste, humanisternas ledare och Germaniens preceptor. Allens förträffliga upplaga av Erasmus brevväxling, av vilken numera sex band föreligga (*Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami,* ed. P. S. Allen, Oxon 1906—26), har givit Huizinga en oskattbar grundval i vad beträffar det rent biografiska. För belysandet av Erasmus' teolo-

iska åsikter och framför allt hans förhållande till de nya rörelerna har han tagit hänsyn bland annat till den litteratur, som ramkallats av Kalkoffs studier över reformationens genombrottsr. Huizingas framställning utmärker sig emellertid för klok ıättfullhet och väl avvägd kritik. Från Kalkoffs ensidigheter r han helt och hållet fri, fastän han tydligen har en viss symıati för hans tendens, något som särskilt framträder i hans sätt ıtt uppfatta Erasmus' förhållande till Ulrik von Hutten. De fleta tidigare författare ha här icke haft ord nog starka för sin ndignation, då däremot Huizinga, som efter allt att döma ser nera kritiskt på Huttens karaktär och verksamhet, anser Erasmus' hållning förklarlig, om än ej till alla delar ursäktlig. Även striden mellan Erasmus och Luther är skildrad med opartiskt lugn. Huizinga betonar, att olikheten i förutsättningar och allmänåskådning dem emellan redan från början var alltför ljupgående för att medgiva ett verkligt närmande. Erasmus, som klart insåg detta, sökte emellertid i det längsta undvika en öppen brytning, då han nämligen på sitt sätt sympatiserade med Luthers strävanden, om han också ogillade våldsamheten i hans uppträdande. Men påtryckningen utifrån var för stark. Erasmus kunde icke undandraga sig att framträda, men det vittnar snarast gott för honom, att han valde som motiv en teologiskt-filosofisk stridsfråga som den fria viljan och ej ett problem av rent dogmatisk eller kyrkorättslig natur. Hade han — som sannolikt är — avsett att därmed giva Luther tillfälle att modifiera sin åskådning i försonligare anda, så misslyckades han emellertid helt och hållet, i det att hans antagonist i full överensstämmelse med sin lidelsefulla natur tvärtom tog sig anledning att ytterligare markera sin ståndpunkt och hänsynslöst utdraga dess konsekvenser. Huizinga har i denna del av sin skildring på en gång givit en förträfflig redogörelse för stridens förlopp och ställt de bägge motståndarnas bevekelsegrunder och handlingssätt i klar psykologisk belysning. — Stilistiskt är Huizingas arbete en prestation av högsta rang, något som ju knappast verkar överraskande på den som känner författarens tidigare arbeten. Utstyrseln med sina från samtida tyska tryck hämtade inramningar, anfanger och slutstycken gör förlaget all heder. Erasmus, som själv var en smula trycktekniskt intresserad och trivdes utmärkt bland pressar och sättkaster, skulle helt säkert känna sig belåten, om han kunde se, under vilka ståtliga former hans biografi här presenteras för allmänheten.

O. W—n.

— Såsom posthumt arbete av den mänskligt att döma förtidigt bortgångne lovande svenske historikern och arkivmannen Edward Kleberg har utkommit *Borgarståndets inre organisation intill 1809* (Stadshistoriska Institutet, Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1929). Byggt på omfattande arkivforskningar

ger detta arbete en ingående redogörelse för borgarståndets administrativa organisation särskilt under frihetstiden och gustavianska tiden — kansli, protokollsföring, förtroendemän, arkiv o. s. v. — samt meddelar listor över borgarståndets sekreterare, kanslister, vaktmästare m. m. Det behöver ej påpekas, huru välkommet detta riksdagshistoriska bidrag måste bliva för de nu pågående officiella undersökningarna av svenska riksdagens historia.

— Under titeln *Åbo sjöfarts historia, I: Intill branden 1827* (Förlag Åbo tryckeri och tidnings A. B., 1927; XVI + 256 s.) har fil. mag. Carl-Erik Olin lämnat det första större bidraget till Åbo stads historia efter de tidrymder, som omfattas av Ruuths och von Bonsdorffs välkända arbeten. Till formen täcker Olins bok dessutom också de perioder, som behandlas av hans föregångare. Men det inledningskapitel, som ägnas åt dem, bygger uteslutande på bearbetningar och därvid ej alltid pa de mest tillförlitliga; det går så långt i avsvärjelse av egna källstudier, att exempelvis varken sjöfarts- och handelstabellerna i andra delen av Forssells Sveriges inre historia eller Stiernmans Ekonomiförordningar ha kommit till minsta användning. Resten av arbetet är emellertid av helt annat slag, grundad nästan uteslutande på arkivaliska källor, de flesta hämtade från stadens eget arkiv. Efter en översikt av stadens allmänna sjöfartsutveckling följa där kapitel om de särskilda fartygens historia, om rederier och skeppsvarv med deras ägare, om de skeppade varorna, om resorna och till sist om fartygspersonalen; en vidlyftig lista över de olika fartygen och deras förhållanden är fogad till texten. På vissa punkter kan det ej nekas, att detaljerna bli tröttsamt många och obetydliga; det gäller särskilt de olika fartygens individuella öden, som man får till livs både i ett textkapitel och i bilagan. Men i allmänhet har författaren förstått att hålla intresset vid makt, varvid en livlig stil gjort sitt till. De två slutkapitlen äro särskilt givande ur färgrikedomens synpunkt och få sitt värde genom författarens påtagliga förtrogenhet med segelsjöfartens teknik och yttre prägel, som också äro föremålet för nästan den enda allmänna litteratur han dragit nytta av. Häri ligger å andra sidan, att den mer ekonomisk-historiskt betonade sidan av den utländska sjöfartslitteraturen tydligen är en sluten bok för honom; särskilt Walther Vogels »Geschichte der deutschen Seeschiffahrt» (I, Berlin 1915, anmäld i denna tidskrift 1919) och Bernhard Hagedorns utmärkta arbeten skulle ha satt honom i stånd att ställa frågor på materialet, som ej kommit upp. Av ekonomiskt intresse är nu främst kapitlet om utrikeshandeln och sjöfarten, medan rederirörelsen trots utförlig behandling har studerats väl mycket utifrån. Det hindrar visserligen på intet sätt, att många av de upplysningar som lämnas äro av stort ekonomiskt intresse, t. ex. uppgifterna om resornas varaktighet, papekningen,

att t. o. m. ankartågen voro av hampa, liksom detaljerna om de olika fartygens livslängd. En intressant iakttagelse är det också, att exporten fick en mycket ojämn och oberäknelig karaktär genom att till både storlek och avsättningsorter betingas av det dominerande behovet att hämta salt i »första hand» (s. 148). Framställningen av salthandeln under frihetstiden ger eljest ett åtskilligt gynnsammare intryck än man hittills har fått både för Finlands och för den svenska västkustens del och kan knappast ha haft generell giltighet, vilket författaren ej heller påstår; och upplysningarna ha otvivelaktigt intresse. I andra hänseenden lider däremot behandlingen av den ekonomiska politiken av det inledande kapitlets redan påpekade svaghet, i detta fall av att bottniska handelstvånget och stapelstadsväsendet där alldeles förbigätts. När författaren exempelvis (s. 81) säger: »I Åbo hade intet merkantilistiskt tvång, intet politiskt tryck hämmat utvecklingen efter Stora ofreden», så förstår man icke riktigt, om han har glömt bort, att just merkantilistiskt tvång ålade alla Finlands städer att handla enbart på Stockholm och Åbo och att det alltså borde ha befordrat stadens utveckling i st. f. att hämma den. Men detta slags anmärkningar drabbar ingen stor del av framställningen.

Däremot gäller det boken som helhet att utgivningsarbetet hade kunnat ske med något större omsorg. Särskilt brister det väl mycket i hänvisningar och källuppgifter. För Ruuths, von Bonsdorffs och även vissa andras arbeten försummas alltid hänvisningar till bandet; uppsatserna i Stavenow-festskriften citeras som om de vore självständiga böcker; undertecknads två framställningar av Produktplakatet hållas ingenstädes i sär; läsaren får en lång rad tantaliska hänvisningar till bl. a. »Törngren» och »Gadd» utan någon upplysning om vilka arbeten det är fråga om, o. s. v. I detta tror jag författaren står jämförelsevis ensam; däremot har han många medbröder i en annan brist, nämligen i underlåtenheten att meddela register. Man får dock hoppas, att han tänkt spara ett sådant till andra delen och att hans avsikt därvid skall komma att förverkligas; ty det bör ej förekomma, att arbeten som ha sin styrka i detaljerna om en mängd olika personer, företag, fartyg, orter och varor underlåta att sätta läsaren i stånd att återfinna dem utan att gå igenom var enda sida — som t. ex. i detta fall att begära att en hänvisning på s. 152 till »det relaterade fallet Arfwedson» av varje läsare utan någon hjälp skall kunna identifieras med en i förbigående omtalad episod på s. 91. I dessa hänseenden ha vi mycket att lära av den anglosachsiska vetenskapliga litteraturen, och det vore på tiden att vi lärde det. *Eli F. Heckscher.*

— Av den bekanta danska aktserien *Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold* har ytterligare en del ut-

kommit, redigerad av E. Marquard (Kbhvn 1929). Den omfattar tiden 1627—1629.

— I sina »Minnen» har Louis De Geer som bekant flerstädes påpekat, att han vid deras nedskrivande kunnat nyttja samtida brevmaterial, bl. a. sina egna brev till norske statsministern Georg Sibbern. Det är dessa, jämte ett tjugotal skrivelser från utrikesstatsminister Ludvig Manderström till De Geer, som i juni d. å. utgivits under titeln *Ur Louis De Geers brevsamling*.

Man behöver ej tveka om att beteckna detta som en verklig händelse för vår moderna politiska historieforskning. Därmed menas visserligen icke, att breven skulle innehålla ett större antal hittills okända och för vår uppfattning av denna tid omvälvande upplysningar. Visserligen meddela de en mängd nya detaljuppgifter och kunna framförallt på många punkter utfylla sådana luckor i memoarframställningen, som uppstått där De Geer av lätt förklarliga grannlagenhetsskäl varit förtegen eller halkat över. Men deras enligt anm:s mening största betydelse är, att de klarlägga det enastående värdet av De Geers Minnen såsom historisk källa.

Breven, till antalet 174, omfatta tiden 1868—1896. Det övervägande flertalet, liksom ock de till innehållet mest betydande härstamma emellertid från åren 1871—1877. Om man närmare granskar memoarernas andra del, finner man, dels att dess avgjort viktigaste parti just är det som behandlar ifrågavarande period, dels även, att memoarerna äro skrivna med breven som grundstomme. Deras text återfinnes eller igenkännes dessutom så ofta i memoarerna, att man, när den så att säga fråndragits, med ganska stor lätthet kan urskilja de olika beståndsdelarna i det övriga av framställningen; med andra ord, kan avgöra, vilka källor författaren härför använt, och sålunda bedöma, vad som är byggt på samtida källmaterial av ett eller annat slag och vad som är memoar i egentlig mening.

En undersökning av de kapitel i Minnenas del II, som motsvarar korrespondensen från nov. 1871 till utgången av år 1877, d. v. s. s. 129—214, utvisar följande. Omkring 34 sidor bestå av praktiskt taget ordagranna utdrag ur breven, och omkr. 12 sidor, som visserligen icke helt överensstämma med eller återge till brevens text, äro likvisst tydligt skrivna med dessa som egentligt underlag. Något mer än hälften av detta parti står alltså i det mest intima samband med breven. Av det övriga har memoarförfattaren på samma sätt begagnat riksdagstrycket och pressen för 10 sidor, och sammanlagt 2 sidor bygga på annat otryckt brevmaterial, som veterligen stått honom till buds. De för De Geers Minnen typiska resonerande partierna fylla 6 sidor, personkarakteristikerna 8 sidor. Återstoden, 14 sidor, utgöra sålunda vad man kan kalla den egentliga memoarframställningen.

Det sagda torde vara nog för att visa, vilken särställning bland memoarer som De Geers Minnen får anses intaga. Detta bestyrkes även av de nu publicerade breven från Ludvig Manderström, vilka nämligen även på åtskilliga punker begagnats som källa vid Minnenas författande.

Slutligen är att nämna, att utgivaren av föreliggande volym, f. d. landshövding Louis De Geer, i sitt förord meddelar, att brevsamlingen på Hanaskog omfattar ytterligare bl. a. ett femtiotal brev från Louis De Geer till hovrättsrådet Fredrik Järta (1873—82) jämte dennes svarsbrev, diverse brev från konungarna Carl XV och Oscar II samt strödda brev av politiskt innehåll från framstående personer, och att han härav ämnar »till förvar i Riksarkivet överlämna allt, som kan anses av värde för eftervärlden». Härigenom och genom den nu utgivna publikationen har Louis De Geers Minnen — redan hittills den bästa källan i sitt slag till 1860- och 70-talets svenska historia — blivit kompletterad på ett sällsynt lyckligt sätt.

E. Ths.

— Sir Frederick Ponsonby har publicerat ett urval av kejsarinnan Fredriks brev till sin moder drottning Viktoria av England (*Letters of the Empress Frederick,* Macmillan and Co., London 1928), och därmed givit ett ytterst betydelsefullt bidrag till kännedomen om den omstridda kejsarinnans personlighet. Syftet är klart apologetiskt: Ponsonby, som stod Viktoria personligen nära, har velat rehabilitera henne, och han har lyckats, så fullständigt till och med, att hennes skarpaste och skoningslösaste kritiker, skriftställaren Emil Ludwig, i en artikel i »Observer» detta år kapitulerat inför det nya materialet och erkänt sin framställning av henne i boken om Wilhelm II som alltigenom falsk. Kejsarinnan Fredrik framstår i sina brev till modern, vilka oftast ha en synnerligen intim och omedelbar karaktär, ej som den kalla, hårda och kärlekslösa kvinna, som hon merendels framställts, utan som djupt kännande, tragisk personlighet, som aldrig fick göra sin obestridligen mycket stora begåvning gällande och aldrig visa sina goda intentioner, som häcklades och motarbetades men som trots de hårda slag, ödet riktade mot henne, tappert kämpade för sina idéer och sina ideal. Dessa ideal voro ett fädernearv. Viktoria hyllade en moraliskt-estetiskt betonad liberal åskådning, som danats under ledning av hennes far, prins Albert, och denna åskådning bragte henne i harnesk mot det autokratiskt styrda Preussen och dess junkeranda och framför allt mot det tyska regeringssystemets främste man, Bismarck. Det klara ljus, som Ponsonbys bok kastar över hennes förhållande till kanslern, skänker den dess kanske största intresse. Mellan Bismarck och Viktoria var från första början ett svalg befäst. Bismarck var i kejsarinnans ögon en verklig fara, hon var övertygad om att hans system, som hon

ansåg så reaktionärt, så alltigenom »medeltidsaktigt», förde Tyskland mot undergångens brant. Ett uttalande av henne från 1888 ger i koncentrerad form hela hennes uppfattning av kanslern och skänker samtidigt en djup inblick i hennes väsen: »Bismarck är», skriver hon, »'un homme du moyen âge' med samma åsikter och principer, som härskade under dessa mörka tider, då 'la raison du plus fort était toujours la meilleure' och då allt mänskligt, moraliskt, framstegsbefordrande ansågs dumt och löjligt och ett kristligt och liberalt sinnelag absurt och 'unpraktisch'. Han har så mycket i sin natur, som är brutalt och cyniskt, så föga, som är uppriktigt och ädelt, han är så helt en man av ett annat sekel än vårt, att han som mönster och ideal blir ytterst farlig.» Synnerligen betydelsefulla äro även de upplysningar, som kejsarinnans brev ge om hennes förhållande till sonen Wilhelm II. En äldre uppfattning har velat göra gällande, att hon genom sin kylighet och förakt stött denne ifrån sig och så framdrivit den senare fullständiga schismen. Ponsonby åter och med honom numera även Ludwig vilja skjuta hela skulden till brytningen över på Wilhelm. Kejsarinnans brev ställa onekligen denne i en mycket ofördelaktig dager. Men man kan ej undgå att ge uttryck åt en önskan, att Ponsonby, även om han, såsom han försäkrar, letts av objektiva principer vid sitt urval, i detta fall varit litet frikostigare vid meddelandet av det nya materialet. Han återger nämligen ej en enda rad från åren 1881—1886, som direkt kan ge ledning för bedömandet av hur förhållandet mellan mor och son utvecklade sig under denna tid. Säkert är, att detta förhållande, tvärt emot vad man förut antagit, före 1881 varit präglat av den största tillgivenhet, åtminstone från Viktorias sida. Efter 1886 är det, som slitningarna börja, häftigare för varje år som gick. Kejsarinnan Fredriks förebråelser mot sonen bli allt bittrare och utmynna i en den skarpast tänkbara förkastelsedom. Vad som hänt under de mellanliggande åren, veta vi ej. Det sannolikaste torde emellertid vara, att det var Wilhelm, som genom sin taktlöshet och hänsynslöshet ledde utvecklingen in på de banor, som förde fram till schismen. Man kan acceptera denna åsikt utan att förbise, att även Viktoria ägde egenskaper, som kunnat spela en viss roll vid brytningen.

R. S—m.

— Rysslands politik under årtiondet före världskriget och under krigsåren fram till kejsardömets fall är föremålet för en skildring av M. von Taube, tidigare professor i folkrätt vid universitetet i Petersburg och verksam inom ryska utrikesministeriet bl. a. såsom Isvolskijs medarbetare. Arbetet utkom 1928 i en fransk upplaga under titeln *La politique russe d'avant-guerre et la fin de l'empire des tsars (1904—1917)* (Paris, VIII + 412 s.) och har nyligen utkommit i en tysk, på sina håll reviderad

h med nya noter försedd upplaga, *Der Katastrophe entgegen. ie russiche Politik der Vorkriegszeit und das Ende des Zarenrches (1904—1917)* (Berlin und Leipzig, VIII + 376 s.). Framällningen är byggd på egna upplevelser från den tid förf. själv t vara på en underordnad post deltog i händelsernas utformng eller rörde sig i inflytelserika kretsar inom politiken och d hovet, men dessutom har han ägnat ett omfattande studium den nu tillgängliga memoar- och dokumentlitteraturen. Det detta alltjämt fullföljda studium, som åstadkommit de nämn- skiljaktigheterna i den franska och den tyska upplagan. Som t exempel på arten av detta revideringsarbete kan anföras en eningsförskjutning på tal om Frankrikes hållning vid krigsutottet — man vill ogärna tillskriva skillnaden, att han i ena falt närmast har en fransk och i andra fallet en tysk läsekrets i nkarna. I den franska upplagan anser han, att Frankrikes hålling under julikrisen icke motiverar någon diskussion om dess oraliska ansvar. I den tyska upplagan inskjuter han framför rdet moraliska det lilla ordet »direkta» och skärper i detta samanhang det franska ansvaret i en i den tidigare upplagan obeintlig not, som konstaterar, att Poincarés besök i Petersburg juli 914 nog »indirekt» haft betydelse för krisens tragiska lösning, å den stärkt och uppmuntrat de krigiskt sinnade kretsarna i Petersburg. Och han tillägger, att det knappast kan bestridas, tt Poincarés resa givit ryska regeringen definitiv visshet om att Frankrike icke mera såsom 1909 skulle lämna Ryssland i sticket id en hotande Balkankonflikt.

Vad v. Taube har att berätta om stämningar och förhållanen i Ryssland under ifrågavarande tid och om Rysslands del i nsvaret för världskrigets utbrott vittnar om både fördomsfrihet och självständighet i uppfattningen. Han bestyrker tsarens aboluta fredsvilja men söker ej fördölja krigslystnaden inom deear av hans omgivning. Han finner det självklart, att Ryssland cke skulle kunna gå med på en lokalisering av den österrikiskerbiska konflikten på så sätt som Tyskland och Österrike ville, och han betonar fullt riktigt, att Sasonov från krisens början ökt göra den saken klar både i Wien och Berlin. I fråga om len ryska mobiliseringen frånkänner han den gamla historien om Berliner Lokal-Anzeigers förhastade notis om tysk mobiliseringsorder varje betydelse för det ryska beslutet. Under betonande av att även Sasonov den 30 juli snarast var anhängare av tanken på uppskov med mobiliseringen söker han finna en förklaring till den psykologiska gåtan, att utrikesministern ändock samma dag övertalade tsaren att taga det ödesdigra steget. Han nämner som en hypotes ett mystiskt telegram till ryska generalstaben från en av dess agenter i Berlin vid namn Markov, som skulle ha meddelat den falska underrättelsen om tysk mobilisering flera timmar innan Lokal-Anzeigers extranummer utkom i Berlin. Förf. har uppgiften ifran ryska generalen Golovin. Det förefal-

ler sannolikt, att en sådan förklaringsgrund mycket tidigare skulle ha utnyttjats, om den verkligen förelegat. Uppgiften har också i det nyligen utkomna novemberhäftet av Berliner Monatshefte (s. 1074) dementerats av Markov själv, som i förbigående sagt icke var generalstabsagent utan representant i Berlin för Petersburgs telegrambyrå och ss. sådan rapporterat om mobiliseringen men först *efter* sedan Lokal-Anzeiger slagit alarm. Ännu torde den mest plausibla förklaringsgrunden till att Sasonov föll till föga för den militära påtryckningen vara den, att han själv blivit övertygad om krigets oundviklighet. v. Taube anför ett ytterligare belägg för denna Sasonovs övertygelse i form av ett yttrande i april 1915 till en rysk diplomat: »Si je n'avais pas admis la necessité de cette guerre, elle n'aurait pas eu lieu» (citat endast i den tyska uppl.).

Vad beträffar ententen med England, framhåller förf., att själva fördraget 1907 knappast kan anses beteckna någon definitiv rysk orientering i en viss riktning. Åtminstone till en början var hans förman Isvolskij trots sina engelska sympatier synnerligen angelägen om att uppgörelsen med England icke skulle hindra ett samförstånd med Tyskland. Just vid tiden för det engelska fördragets ingående hade Isvolskij behov av tysk hjälp för att få till stånd ett upphävande av det sedan Krimkrigets dagar gällande s. k. Ålandsservitutet. »En överenskommelse med England i Asien», förklarade han själv, »hindrar icke alls en annan inom Europa med Tyskland angående frågor, som, om också ej viktigare, dock ligga våra omedelbara intressen geografiskt närmare.» Den skildring v. Taube ger av Isvolskijs politik i denna fråga är av särskilt intresse, då den berör även svenska förhållanden, men den påkallar tillika några anmärkningar. Förf. gör gällande, att Tyskland, om också med vissa reservationer av hänsyn till England, i stort sett ställt sig välvilligt till Isvolskijs planer och i ett hemligt fördrag den 29 okt. 1907 angående status quo i Östersjöområdet uttryckligen förklarat sig ej ha något emot Ålandsservitutets upphävande. Efter denna framgång hade Isvolskij emellertid blivit irriterad över den oro dessa rysk-tyska förhandlingar väckt i Frankrike och England och sökte nu så fort som möjligt få detta hemliga tvåmaktsfördrag förvandlat till ett offentligt dokument, undertecknat av Östersjöns fyra strandmakter. Härvid ansågs det självklart, att man på förhand försäkrade sig om Sveriges samtycke till ett eventuellt upphävande av Ålandsservitutet. Vid påtryckningar i denna riktning skulle svenskarna, enligt v. Taubes framställning, ha visat sig mycket »tillgängliga» (zugänglich, abordables) för de ryska synpunkterna. Ett undantag gör han för svenske ministern i Petersburg, general Brändström, »som i sin egenskap av militär bevarade sitt lands traditionella känsla för Ålandsöarna». Utrikesministern Trolle skulle däremot vid ett sammanträffande med Isvolskij ha visat sig mycket benäget

för en akt »i stil med den av Isvolskij föreslagna». Svenske ministern i Berlin, greve Taube, skulle uttryckligen ha förordat ett upphävande av Ålandsservitutet, som ej längre kunde anses ha någon praktisk betydelse. Svenske konungen och kronprinsen skulle ha föredragit en ömsesidig garanti av Östersjöstrandstaternas status quo framför de fullständigt fantastiska teoretiska farorna för en rysk militärstation i Mariehamn eller Bomarsund. När i början av 1908 under inflytande av ryktena om Rysslands åländska planer opinionen i Sverige blev upprörd, säges svenska regeringen ha blivit »obeslutsam». I denna situation skulle greve Taube ha ingripit och försökt »dra affären och sitt eget land ur den återvändsgränd», vari man råkat. Han skulle ha förmått hela svenska regeringen att gå med på ett Östersjöavtal och att avstå från kravet på en bindande rysk förklaring, att Ålandsöarna icke skulle befästas. Men tillika skulle Sverige ha önskat, att parternas utövande av sina suveränitetsrättigheter inom sina besittningar (således även på Åland) icke skulle upptas i själva deklarationen utan i ett bifogat memorandum. Härefter skulle man i mars 1908 kunnat bli färdig med texten till själva Östersjödeklarationen. Men texten till det föreslagna tilläggsmemorandum måste i sista stund omarbetas. Det lyckades nämligen den svenska diplomatin att »nästan i sista ögonblicket, då alla svårigheter föreföllo övervunna och allt syntes ordnat i enlighet med den ryske utrikesministerns uppfattning», hemföra en seger över Isvolskij. Konung Gustaf hade utan Isvolskijs vetskap förmått tsaren att lova, att Ålandsöarna i det sista förslaget till memorandum ej skulle nämnas.

Tyvärr föreligger ännu icke något svenskt material till belysning av de ifrågavarande förhandlingarnas gång. Tills vidare är man främst hänvisad till de upplysningar, som finnas i den stora tyska dokumentsamlingen till världskrigets förhistoria och i engelske utrikesministern Greys memoarer.[1] Av detta material att döma torde emellertid v. Taubes framställning på flera punkter behöva en korrigering. Förf. har i sin framställning icke klargjort den bestämda skillnaden mellan de svenska och ryska intressena i frågan. Här rådde en konträr motsats. Ryssland önskade Ålandsservitutets upphävande, Sverige ville bestämt hindra detta. Ingendera hade något större intresse för ett Östersjöavtal i och för sig. Men när Isvolskij trodde sig på denna väg kunna förmå Sverige att med lugn åse Ålandsklausulens försvinnande, sökte den svenska diplomatien under tillmötesgående av Rysslands förslag om ett Östersjöavtal därifrån avskilja Ålandsfrågan. När v. Taube säger, att svenskarna visat sig »tillgängliga» i denna för dem »psykologiskt så oroande» fråga, är detta tvivelsutan riktigt i fråga om det all-

[1] En sammanfattning av vad dessa källor ge finnes i en uppsats om »Isvolskijs misslyckade Ålandsmanöver» av Verner Söderberg i Svensk Tidskrift 1925, s. 382 ff.

männa Östersjöavtalet, men icke om därmed åsyftas Ålandsfrågan, låt vara att detta måhända tidigare icke kom till så starkt uttryck som under det senare skedet av förhandlingarna. När det i de tyska dokumenten talas om antingen svenske kronprinsens eller excellensen Trolles beredvillighet till förhandlingar är det uteslutande frågan om det allmänna Östersjöavtalet. Alldeles bestämt framhålles, att anledningen till att förhandlingarna mellan Sverige och Ryssland draga ut på tiden är oenighet om Ålandsklausulen. Det svenska regeringsmotståndet mot Isvolskijs planer är icke, såsom förf. synes vilja göra gällande, någon nyhet, när presskampanjen i början av 1908 tar fart. Redan på hösten 1907 kände man i Petersburg svenska regeringens misstro mot den ryske utrikesministerns avsikter beträffande Åland. Presskampanjen blev närmast en anledning att understryka den gamla ståndpunkten, som snart också fick ett betydelsefullt yttre stöd, när sir Edward Grey förklarade sig icke vilja vara med om Ålandsservitutets upphävande utan Sveriges samtycke. Även på tyskt håll synes man, när tiden led, ha börjat — trots medgörligheten mot Isvolskij i oktoberfördraget — taga hänsyn till det svenska motståndet, detta sannolikt under påverkan från svenska regeringen genom ministern greve Taube, vilkens ståndpunkt förf. med ovan återgivna omdöme icke riktigt karakteriserar. Att dennes verksamhet i slutet av februari och början av mars 1908 skulle kunna anses innebära ett försök att dra Sverige ur en »återvändsgränd», förefaller egendomligt, då den svenska ståndpunkten vid denna tid redan synes ha segrat över den ryska. Greys ovannämnda besked gavs nämligen redan den 29 febr. till tyske Londonambassadören greve Metternich, och den 4 mars rapporterade greve Pourtalès från Petersburg, att man där kommit på det klara med att det var nödvändigt att för ögonblicket låta hela frågan om Ålandsservitutet falla. Förklaringen till denna ändring i stämning angavs vara »hovinflytelser». Förf. har angående sättet, på vilket dessa gjort sig gällande, givit en framställning av utomordentligt stort intresse.[1] Det finns intet som talar emot dess riktighet. Genom denna lösning vann Sverige att frågan avfördes från dagordningen, och Ryssland reserverade åt sig möjligheten att i framtiden ånyo taga upp saken.

L—ts.

[1] Han har tidigare givit samma relation av händelseförloppet i en uppsats med titeln »Une page inédite de l'histoire moderne du problème baltique» i Revue générale de droit international public, XXX (1923), s. 5[illegible] f. Jfr också förf:s uppsats i Svenska Dagbladet 21 och 22 juli 1924.

Översikter och granskningar.

1485 års s. k. förordning om malmberg och dess betydelse för rättsutvecklingen. En rättshistorisk undersökning. Av JAN ERIC ALMQUIST. Upps. och Sthlm 1929. 52 s.

Denna skrift förtjänar ett utförligare omnämnande än dess ringa omfång och till synes speciella ämne i och för sig kunde göra anspråk på. Den betecknar nämligen ett stort, ja avgörande framsteg i forskningens långa och växlingsrika diskussison om det svenska bergsregalet i äldre tid. Almquists syfte har varit att på strängt källkritisk grundval underkasta denna fråga en förnyad prövning. Han har därvid utgått från den urkund, som blivit grundläggande, sedan det uppdagats, att det berömda Helgeandsholmsmötesbeslutet av 1282 är en förfalskning, nämligen 1485 års »förordning» om malmberg. Denna, som ej är känd i original, har av forskningen begagnats i en av Hadorph bland bilagorna till hans edition av Bjärköarätten (1687) tryckt och som »förordning» rubricerad redaktion. Förf. påvisar emellertid, att Hadorphs rubricering är godtycklig och trycket även i övrigt otillfredsställande, och utgår därför i stället från en av C. J. Schlyter omnämnd samtida redaktion, befintlig i Karlstads stifts- och läroverksbibliotek. Hans granskning resulterar i konstaterandet, att urkunden i själva verket är att betrakta som en uppteckning av en av riksföreståndaren och rådet förd diskusssion om den gällande rätten till mineralfyndigheter. Ingen antydan finnes om, att överläggningen resulterat i en förordning, vilket icke heller är att vänta, då inga nya rättsgrundsatser här proklameras. Tvärtom säges, att de äldsta i rådet anfört, »att så samtyckt var i konung Kristofers tid». Det märkliga är nu, att de många och framstående forskare, som behandlat rådsuppteckningen, icke lyckats återfinna något vittnesbörd om tidigare lagstiftningsverksamhet på området, ehuru ett sådant alltsedan 1869 föreligger i tryck! Det utgöres nämligen av ett tillägg (additament 1 A) till Kristofers landslag, bevarat i en äldsta avskrift från 1400-talets senare hälft. Almquist anser sig ej på formella grunder kunna avgöra, huruvida detta lagstadgande tillkommit under Kristofers tid eller möjligen senare, t. o. m. efter 1485. Emellertid synes redan det förhållandet, att stadgandet, ehuru ett »additament», inordnats med självständigt nummer i kapitel-

ordningen inom vederbörande balk (Byggningabalken, kap. 29[1]), tala för dess nära samtidighet med lagen i övrigt. Under sådana förhållanden synes ingen tvekan kunna råda om, att vi här ha de 1485 omtalade stadgandet från Kristofers tid. Förf:s analys ådagalägger i varje fall, att dess innehåll väl överensstämmer med 1485 års rådsuttalande, ehuru det förra, hållet i typisk medeltida lagstil och även härigenom vittnande om sin ålder, är mer koncentrerat.

Almquists analys av de båda källorna lämnar en väsentligen ny bild av den åtminstone vid mitten och slutet av 1400-talet gällande rätten till mineralfyndigheter. Medan man tidigare diskuterat frågan om förekomsten — eller tidpunkten för uppkomsten — av ett allmänt bergsregale, gällande fyndigheter över huvud, finna vi här en differentiering av rätten efter fyndighetsortens jordnatur, anslutande sig till den svenska rättens trenne huvudkategorier av jordnatur. Till malmberg å frälse jord tillerkännes jordägaren full rätt, omfattande även rätt att upplåta gruvdriften åt tredje man, men med skyldighet att göra särskild rusttjänst för detta värdetillskott i sin egendom »som av andro frälses godse sino». Till malmberg å skattejord ägde likaledes bonden själv rätt, men han skulle göra konungen skatt (1485 heter det tionde) därav, och därjämte ägde konungen, om bonden ej »orkade» utnyttja fyndigheten, rätt att tillbyta sig gården och fyndigheten till bådas fulla värde. Detta sista saknas i 1485 års uppteckning, som i stället har en passus om skydd för jordägare mot intrång i hans skog eller annan mark i samband med gruvdrift, något, som bidragit att föra den äldre forskningen på avvägar. Därjämte saknas 1485 det praktiskt allra viktigaste, nämligen bestämmelsen om fyndighet å den tredje jordnaturen, allmänningar och kronojord. Dylik fyndighet skall enligt additamentet »höra konunge enskilt till». Här, i kronans rätt till fyndighet å allmänning (närmare bestämt lands- och häradsallmänning), ha vi det egentliga och fulla bergsregalet och dess territoriella begränsning.

Efter att ha klargjort den senmedeltida rätten till fyndigheter övergår förf. till att i ljuset härav undersöka den följande rättsutvecklingen på området (s. 21 ff). Han framdrager ett par rättsfall och uttalanden i kungliga brev, vilka kunna tolkas såsom tillämpning av den gällande rätten, och avvisar härvid (s. 28) tidigare forskares motsatta tolkning av ett uttalande av Gustav Vasa till bergsmännen i Noraskog,[2] att enligt Sveriges lag »alla malmberg i Sverige lyda till Sveriges krona och icke till några bergsmäns eller bondehemman». I en passus i Söderköpings herredags beslut 1523,[3] av innehåll, att den, som upptäcker malmberg skall jämte sina barn »sådana fördel (där)uti njuta, att han och

[1] Jfr härom s. 15 f.
[2] *GVR* 1551 27/3.
[3] *GVR* 1523 11/10.

le skole väl behulpne varda», vill förf. (s. 32) avlägsna den kenbara motsättningen mellan denna »uppfinnarrätt» och jordgandens rätt genom antagandet, att stadgandet endast gällde aalmberg å krono- och allmänningsjord. Då emellertid uppäckaren (om han är annan än jordägaren) ej här tillerkännes ätten till fyndigheten, utan endast viss fördel, synes icke stadgandets allmängiltighet behöva sättas i fråga. Avgörande äro mellertid några kungliga brev rörande denna uppfinnarrätt, ilka förf. förbisett. 1524 tillförsäkras genom ett öppet brev[1] en :öpman och en bergsman speciella förmåner vid driften av fynligheter, som de kunde komma att uppdaga, varvid huvudprinipen var, att de skulle ha monopol på företaget, till dess de fått redelig fyllest för deras arbete och kostnad», samt därefter såäl de som kronan åtnjuta viss »fördel» däri. 1526 uppmanas illmogen i vissa socknar att efterforska och uppdaga fyndigheter, varvid de skulle åtnjuta sin fördel men kronan även taga i anspråk sin del enligt gammal rätt.[2] En liknande utfästelse göres åt bergsmännen vid Salberget, om de kunde komma att finna malmstreck utanför det dittills kända fyndighetsområdet,[3] och i 1535 års privilegier för Salberget[4] preciseras detta därhän, att upptäckarna skulle ha ensamrätt till fyndigheten, till dess de fått tillfyllest för sitt arbete och därefter för sin livstid åtnjuta »mansdel» däri, d. v. s. en bergverksandel av enhetsstorlek, här troligen ett s. k. par. Dessa bestämmelser[5] framstå alla som tilllämpning och precisering av den 1523 fastslagna principen om viss uppfinnarrätt. Därjämte skymtar här ett kronans anspråk på andel i (enskilda) bergverk, vilket liksom uppfinnarrätten vore förtjänt av närmare undersökning. — Innebörden av den bergsrättsliga utvecklingen från 1500-talet är enligt förf. väsentligen, att åtskilliga tendenser till begränsning av frälsemans och skattebondes rätt till fyndigheter å egen jord framträda för att under karolinska tiden i praktiken resultera i ett nära nog oinskränkt bergsregale. Detta upphör emellertid med 1723 års gruvförfattning, som innebär ett grundskott för bergsregalet på grundval av en kompromiss mellan äldre och nyare rättsuppfattning genom hävdande av å ena sidan fri inmutningsrätt, å andra sidan viss rätt för jordägaren. »Denna jordägarens rätt, som knappt haft någon samtida motsvarighet i det övriga Europa, utgör efter allt att döma en återklang från den gamla medeltida svenska rättsuppfattningen» (s. 40). I anknytning härtill torde emellertid inmutningsrätten kunna betraktas som en utlöpare av den gamla uppfinnarrätten.

---

[1] *GVR* 1524 $^{23}/_{4}$.
[2] *GVR* 1526 $^{1}/_{1}$.
[3] *GVR* 1526 $^{7}/_{7}$.
[4] *GVR* 1535 $^{15}/_{7}$.
[5] Liksom även ett av förf. (s. 32, not 3) i annan riktning tolkat kungligt brev av 1542 $^{5}/_{9}$ (*GVR*).

Inför detta perspektiv är det lockande att från den senmedeltida utgångspunkten rikta blicken icke blott framåt utan även bakåt. Utsikten vetter även här mot en betydande men vansklig forskningsuppgift, som emellertid förf. avhållit sig från, så när som på några synpunkter på regalet å allmänningsfyndigheter (s. 20 f). Han antager med tidigare författare, att de flesta större gruvfälten under medeltiden varit belägna å allmänningar, och detta emedan det företrädesvis är skogs- och bergsmark, som är mineralförande. Under antagande av en äldre rättsutveckling i riktning mot det senmedeltida regalet å allmänningsfyndighet, finner han häri förklaringen till de regala bergverkens avgjorda övervikt i antal och betydelse. Denna tankegång, särskilt förf:s likställande av dylika större gruvfält med de sedermera s. k. bergslagerna — större territoriella enheter av sammansatt jordnatur — är uppenbarligen i behov av nyansering och fördjupning. Härvid torde man böra utgå från den mycket omskrivna rättsutvecklingen i riktning mot det allmänna regalet å allmänningsjord samt i ett sammanhang undersöka äldre rätt till fyndigheter även å frälse- och skattejord. Rec. hoppas i annat sammanhang få tillfälle att bidraga till fyllandet av det tomrum, på vilket förf:s framställning i detta avseende vilar, och skall här inskränka sig till några korta synpunkter. Sådan den senmedeltida regalrätten nu framträder i klart ljus, synes den till sin utformning i huvudsak stå isolerad från den tyska och övriga kontinentala rättsutvecklingen. Genom konceptionen av mineralfyndighet såsom beståndsdel av jorden får den i stället sin prägel av den inhemska jordrättsliga utvecklingen och måste därför antagas ha utvecklats i sammanhang med denna. Då det Kristoferska lagstadgandet saknar motsvarighet i Magnus Erikssons landslag, har man häri en sannolik terminus ad quem då denna rättsutveckling ännu ej avslutats men givetvis likväl kan ha påbörjats. Det blir då av grundläggande betydelse att efterlysa vittnesbörd om differentiering av rätten till fyndighet efter jordnatur redan före denna tid. Det är då av intresse att anföra två urkunder rörande två skilda järnfyndigheter, vilka synas kunna betecknas som enskilda frälsemannagruvor. Ett odaterat arvskiftesbrev från sannolikt något av 1300-talets första år,[1] avser en storman Bengt Filpssons »stålberg», sannolikt liksom familjens övriga domäner beläget i mellersta Syd-Sverige. Arvskiftesbrevet efter lagman Birger Persson 1328 $^{25}/_{3}$[2] upptager bl. a. hyttor vid ett järnberg i Svennevadsskogen i Närke — vilket ej synes kunna identifieras med det regala »Östra berget» i Närke.[3] Slutligen må framhållas, att de från början eller med tiden regala bergverkens förkrossande övervikt över de icke regala ingalunda kan förklaras

[1] *SD* 1766.
[2] *SD* 2658.
[3] Jfr S. Tunberg, Stora Kopparbergets historia, I (Upps. 1922), s. 40, not 2.

enbart med hänvisning till fyndigheters förekomst företrädesvis å allmänningsjord och ödemarker. En närmare undersökning av de större bergverkens ursprungliga jordnatur skulle sannolikt icke ensidigt gå i denna riktning. Därvid kan man ifrågasätta, om icke det Kristoferska lagstadgandets kungliga inlösningsrätt har sina rötter i gammal praxis. Och framför allt, om icke konungamaktens förmåga att genom privilegiering och andra reglerande och stödjande ingripanden i bergverkens inre liv främja deras utveckling varit en starkare faktor vid bergsregalets successiva framträngande än utnyttjandet av allmänningsrättens möjligheter. Från en sådan utgångspunkt uppnås utan åsidosättande av den mycket stora landvinning för forskningen, som doc. Almquists utmärkta framställning betecknar, en fastare inre anknytning till den kontinentala utvecklingen av bergsregalet under medeltiden.

Tom Söderberg.

Lantmannapartiet. Dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling. Akademisk avhandling av Edvard Thermænius. Uppsala 1928. XXIII + 475 s.

Långsamt, mycket långsamt rycker 1800-talets senare hälft upp bland de perioder i Sveriges historia, som underkastas granskning av en kritisk forskning. Denna tid är för länge sedan historia, men vår kunskap om den behärskas alltjämt av vad de i tryck tillgängliga källorna meddela och betraktelsesätt, vilka ursprungligen övertagits från de i händelserna medagerande. Med tacksamhet måste därför mottagas det initiativ från statsvetenskapligt håll till ett studium av vår nyaste historia, varav föreliggande avhandling är ett resultat.

Den uppgift, som doc. Thermaenius förelagt sig, är av den mest centrala art för förståelsen av årtiondena närmast efter representationsreformen, då lantmannapartiet i den politiska partihistorien spelade en allt annat dominerande roll. Förf. har med stor grundlighet och outtröttlig möda sammanbragt en imponerande samling av förut till största delen okänt material till tidens historia. Självfallet är det i första hand lantmannapartiets litterära kvarlåtenskap i form av brev, dagböcker och memoarer, som utnyttjats, men även material stammande från motsidan i tidens riksdagsfejder har kommit till användning, om än härvid en fullständig arkivinventering ej legat inom det möjligas gräns. Man ville önska, att några av de första rangs källor, som förf. genom sin avhandling bringar till allmän kännedom, framför allt Per Nilssons i Espö dagbok och Carl Ifvarssons minnesteckningar, genom tryck gjordes allmänt tillgängliga.

Så okänt som materialet till denna tids historia är, måste det betraktas som ett lyckligt grepp, att förf. inleder sin framställ-

ning med en granskning av de förnämsta källorna. Nykter kriticism och samtidigt en rätt sällspord inlevelse känneteckna förf:s inställning till materialet. Karakteristisk torde härvid behandlingen av Emil och Ellen Keys memoarer vara, vilken tvivelsutan ytterst värdefulla källa genom sin egenartade subjektivism ställer höga krav på såväl förståelse som en aldrig slappnande kritik.

Tyngdpunkten i föreliggande avhandling faller på skildringen av lantmannapartiets grundande och dess förutsättningar icke blott i den nya riksdagsordningen utan även i förhållanden inom den gamla representationen och den rådande ekonomiska situationen. Mera översiktligt och med huvudvikten lagd vid lantmannapartiets organisation, utveckling och uppträdande som parti behandlas därefter tiden till Arvid Posses ministär. Slutligen gör förf. en undersökning av lantmannapartiets förbindelser med de norska och danska bondepartierna till och med år 1884.

Representationsreformens banérförare och förespråkare förstodo mycket litet av reformens innebörd och konsekvenser. Förf. framhåller, hur reformen i viss mån blivit för dem ett självändamål. I det politiska lycksalighetstillstånd, som den väntade medföra, fanns ingen plats för ett partiväsen. 1867 års riksdag och lantmannapartiets bildande blev därför en smärtsam överraskning. Dock gav 1866 års R. O. den nya riksdagen en sammansättning, varur lantmannapartiet snart sagt med naturnödvändighet måste framgå. Samfällda val och en speciell census för fastighetsägare gåvo med tidens befolkningsförhållanden landets besittande jordbrukarklass — hemmansägarna — en avgjord övervikt i förhållande till övriga samhällsklasser. Den garanti, som R. O. sökte uppställa mot ett eventuellt bondevälde genom att företaga en för städerna i förhållande till deras folkmängd högst gynnsam uppdelning av andra kammaren mellan land och stad, var alltför godtycklig för att härvid kunna uträtta något.

På skilda håll i samtiden anade man emellertid mer eller mindre klart, i vilken riktning utvecklingen skulle gå, antingen man nu fruktade den, önskade den eller ansåg den som ett utslag av vad billighet och rättvisa krävde. Lantmannapartiet bildades ej av någon tillfällighet, som utslag av enskildas intriger och ärelystnad. Partiet låg så att säga i tiden och förhållandena under ståndsrepresentationens sista tid gåvo partiet vid dess tillkomst en omisskännlig prägel. De intima förbindelserna mellan lantmannapartiet och bondeståndet äro icke blott ett traditionsarv förmedlat av gemensamma medlemmar. Den bondegrupp, som bildar kärnan i lantmannapartiet, är ingen slumpvis sammanförd skara. Förf. för dess ursprung tillbaka till en falang, som under Carl Ifvarssons och Nils Petersons i Runtorp ledning vid riksdagen 1862 företog en upprensning av det av kotterivälde försumpade ståndet och under parollen saklighet och självständighet

ick till strids för den enskildes frihet vid frågornas avgörande. Denna partibildning, om man nu kan benämna den så, ty dess konturlöshet är påfallande, har, såsom framgår av dess program, sitt stora intresse som förfäktare av de ideal, kring vilka lantmannapartiet skulle slå vakt. Större tydlighet vinner emellertid den Ifvarssonska fraktionen, då förf. sätter den i förbindelse med de protektionistiska strömningarna inom ståndet. Det är som talesman för den tullvänliga oppositionen mot Gripenstedts system, som Ifvarsson rycker fram till en ledande ställning. Det är även oppositionen mot detta system, som under den Ifvarssonska gruppens ledning för ståndet ur det hänsynstagande till regeringen för dennas egen skull, som representationsreformen framtvungit och vilket för en sann bonderiksdagsman måste te sig som ett otillbörligt beroende. Förf. söker vidga tullfrågans eller, som den av samtiden ofta kallades, den finansiella frågans inverkan på händelsernas vidare utveckling därhän, att den blir den fråga kring vilken lantmannapartiet bildas. Onekligen anföres mycket, som talar för denna förf:s åsikt. Den finansiella frågan och lantbrukets svårigheter dominera den politiska diskussionen. Bondeståndets protektionistiska grupp blir kärnan i lantmannapartiet, medan dess frihandelsvänliga motståndare i ståndet sluta sig vid 1867 års riksdag till motpartiet. Ett antal tullvänliga godsägare äro ett framträdande element i lantmannapartiet och detta parti uppfattas vid sitt framträdande av samtiden som protektionistiskt. Från nu anförda synpunkt är det dock svårförklarligt, att partiets program i dess huvudfråga har en omisskännlig kompromisskaraktär, liksom att denna fråga så snabbt och till synes utan att detta betyder något förlorar sin aktualitet. Förf:s påpekande, att lantbrukets ekonomiska problem endast skiftade form och återkom i kravet på grundskatternas avskrivande, må ha sitt sannolikhetsvärde men är knappast fullt tillfredsställande.

Att den konsekvente och deciderade frihandlaren greve Arvid Posse slöt sig till de tullvänliga bönderna och inom kort intog en ledande ställning betyder i detta sammanhang mindre. Posses uppträdande som bondeledare är bestämt av andra grunder. Han hade det klart fattade målet att hindra det bondevälde, som han förutsett som en konsekvens av representationsreformen, att komma under inflytande och ledning av den hatade liberala bourgeoisin. Huruvida det, som ett vida spritt rykte visste förmäla, förelåg en av den högadliga oppositionen vid 1865—66 års riksdag allmänt omfattad plan att vinna tillträde till den nya riksdagens andra kammare för att där taga ledningen mot den De Geerska ministären lämnar förf. oavgjort. Resultatet av denna eventuella plan blev emellertid föga lysande i det att endast fem av ministärens uppenbara fiender lyckades vinna tillträde till andra kammaren. Utan tvivel har härvid en tendens, som starkt präglar valrörelsen 1866, spelat in, nämligen motsättningen mel-

lan herremän och bönder. Förf. påpekar den djupgående klyfta, som — låt vara att ett utjämningsarbete redan påbörjats — ännu klart skiljde dessa två samhällskategorier. En tydlig fruktan präglar också det gamla bondeståndets män inför möjligheten att valen skola resultera i en »herredag», och detta torde i flera fall varit utslagsgivande för böndernas inställning till de riksdagsmannakandidater, som uppträda. Dock kan det på intet sätt påstås, att valen till andra kammaren fingo en ensidig prägel och att bönderna konsekvent utnyttjat den övermakt, som R. O. skänkte dem. Ej mer än 39 % av den nyvalda andra kammaren bestodo av personer tillhörande bondeklassen, varjämte dock lantmannaintresset självfallet kom att bliva starkt representerat med 98 ledamöter av kammarens 190.

Det är kring detta intresse i vidaste bemärkelse, som lantmannapartiet samlas, men det som sammanför dess medlemmar är också inställningen till regeringen. Antingen nu denna inställning var som hos Posse en målmedveten och konsekvent opposition eller som hos den Ifvarssonska gruppen en på saklighetens grund fotad självständighet, måste man med oro se försöken av det forna borgarståndets chefer, Per Murén och Per Staaff, att samla kammarens majoritet kring ett program, som innebar förbehållslöst stöd åt ministären. Tydligen har Posse och bondegruppen funnit varandra i ett mycket tidigt skede av riksdagen och upprättat en samverkan vid utskottsvalen. Förf. klarlägger med mycken skicklighet det invecklade och skiftande spelet vid partibildningarna i andra kammaren. I stället för den ofta mycket förvirrade bild av händelseförloppet, som hittills tillgängliga samtida relationer och senare bearbetningar meddelat, ger förf. en framställning, vars auktoritet uppbäres av ett synnerligen vidlyftigt källmaterial.

Det råder en tydlig växelverkan vid den fortsatta utvecklingen av de partibildningar, som skymtat vid utskottsvalen. De ministeriellas hotande övermakt för till en ökad samling av kammarens oppositionella element. I mars 1867 framträder slutligen lantmannapartiet för offentligheten med publicerandet av ett partiprogram.

I allt väsentligt går detta program tillbaka på publikationer av Emil Key från åren 1864 och 1866, varför ingen tvekan torde råda att Key är författaren. Key hade kommit till riksdagen med föresatsen att spela en politisk roll. Hans utpräglade oppositionsställning mot Gripenstedts system och hans idéer om ett godsägarnas och böndernas parti, idéer vilka han — måhända efter dansk förebild — hyste, disponerade honom att sluta sig till den partibildning, som höll på att växa fram under Posses och Ifvarssons egid. Troligen har denna anslutning skett på ett relativt sent stadium, men Key nådde mycket snabbt en framskjuten ställning. Mera representativ än Key, som genom sin allmänna liberalism stod de ministeriella nära, för de tämligen

onservativa godsägare, vilka jämte Posse och bönderna bildade tt tredje element i lantmannapartiet, är C. G. Indebetou. Vid artiets uppkomst och under den första riksdagsperioden torde lenne hava utövat ett betydande inflytande.

Det är otvivelaktigt, att detta herremannaelement, vad än dess nedlemmar från början kunna hava haft för avsikter med deltagandet i partibildningen, betytt oerhört för partiets vidare utveckling. Visserligen kom denna att medföra en ökning av partiets bondeelement på herremännens bekostnad. De bönder, som vid 1867 års riksdag slutit sig till de ministeriella eller 1868 till de nyliberala, funno så småningom att deras rätta hemvist var hos det parti, som gjort sig till speciell talesman för lantbruksintresset, medan åter ett stort antal av herremännen vägrade att följa partiet i dess försvarspolitik. Men å andra sidan kvarstod vid ledningen under alla skiften ett herremannaelement med Posse och Key som främsta namn. Visserligen lyckades Posse ej att förvandla lantmannapartiet till ett helgjutet och väldisciplinerat oppositionsparti, men mer än någon annan torde han bidragit att föra bönderna till ett konsekvent utnyttjande av den maktställning 1866 års R.O. skänkt dem, vilket betydde att lantmannapartiet blev den maktfaktor, som behärskade tidens politiska liv. Key satte in det inflytande, han som partiets talesman framför andra förvärvat, för att föra partiet till en positiv ståndpunkt i tidens brännande politiska fråga, försvarsfrågan, och lyckades förmå partiet till dess största insats, 1878 års försvarsmotioner. Bondegruppen från 1867 års riksdag, som blott var en fortsättning på ståndstidens tämligen lösligt sammanfogade kotterier, där gemensamt socialt ursprung och gemensamt betraktelsesätt medförde en sammanhållning, från vilken man i anslutning till den härskande ideologien helst avvisade partibeteckningen, utvecklade sig under Posses och Keys ledning till ett riksdagsparti, som genom sin långt drivna organisation står nära vad som anses karaktärisera ett modernt politiskt parti. Väl förlorade de gamla idealen, saklighet och självständighet, det oskrivna programmet, som de även kallades, ej sin giltighet, ty den stora homogenitet, partiet så småningom vann, lät även en ordning, där den enskilde medlemmens fulla frihet ansågs som det normala, ej verka upplösande åtminstone så länge partiets ståndpunkt var rent negativ. Däremot har säkerligen Ifvarssons svar på Keys initiativ till 1878 års försvarsmotioner, att han ej kunde förstå hur partiets sammanhållning skulle kunna bevaras med ett positivt försvarsförslag, sin stora giltighet. Trots de kompromisser, som ingingos mellan olika intressen såväl inom lantmannapartiet som mellan detta parti och andra fraktioner i riksdagen, blev resultatet av lantmannapartiets maktperiod, sedan 1878 års försvarsmotioner i hart när otrolig blindhet tillbakavisats av första kammaren, i det närmaste negativt. De speciella bondesynpunkterna, de närmast till hands liggande rea-

liteterna och icke minst hänsynen till vad kommittenterna tänkte och tyckte voro faktorer, som aldrig släppte sitt inflytande över lantmannapartiet. Sin specielle talesman hade de i Carl Ifvarsson, vilken därmed förenade en moderation, konsekvens och målmedvetenhet, som gjorde honom till den obestritt främste bland riksdagens bönder och till partiets ledare jämte Posse och Key.

Med medveten förenkling kan man säga, att förf. ser lantmannapartiets historia ur aspekten av herremännens försök att leda partiet enligt sina intentioner. Det är tvivelsutan detta, som förmått förf. att upptaga till undersökning de ivriga försök, som gjordes av partiet närstående litteratörer, att förmå det till en samverkan med bondepartierna i Norge och Danmark. Den tvekan att medtaga dessa spörsmål, som förf. ger uttryck åt i avhandlingens förord, måste rec. än kraftigare understryka. Det råder intet tvivel om att det är högst intressanta problem, väl värda en grundlig utredning, som förf. här diskuterar, men fråga är, om det ej blivit en vinst för framställningen, om denna skett fullt självständigt. Det förefaller, som om förf. väl lättvindigt konstruerade upp en »folkpartiskandinavism». När slutligen banketten i Skodsborg den 6 augusti 1884 betraktas som höjdpunkten av de strävanden, som varit föremål för framställningen (s. 421 f.), måste man fastslå, att förf:s utgångspunkter fört honom på sidan om saken.

Hedlund, Borg, Schönbeck och Hedin, »folkpartiskandinavismens» speciella förkämpar i Sverige, kunna väl närmast karaktäriseras som politiska frilansar. Det torde vara rätt tvivelaktigt, om deras ofta vittsvävande politiska fantasier få anses representativa för uppfattningen inom lantmannapartiet eller hava utövat inflytande på dettas ställningstagande. Påfallande är, att ingen av lantmannapartiets verkliga chefer, Posse, Key eller Ifvarsson, aktivt engagerat sig i de skandinaviska strävandena utan oftast verkat återhållande. Hamarmötet i juli 1872 är ej en utgångspunkt för »folkpartiskandinavismen» (s. 376) utan snarare den sista större yttringen av den ideella och folkliga skandinavism, som väckts till liv av Grundtvig och som i Björnson fått en mycket aktiv representant. I och med att Björnson övergav sin gruntvigianska åskådning, blev skandinavismen för honom endast ett medel att vinna seger åt den nationella självtillräckligheten. Det är karaktäristiskt, att den trofaste grundtvigianen Högsbro spelar en ytterst obetydlig roll för händelsernas vidare utveckling, liksom att Danmark praktiskt taget var ställt utanför »folkpartiskandinavismen».

Allså torde det ej vara tvivel underkastat, det framgår också av förf:s framställning och förf. fastslår det till slut uttryckligen (s. 425 f.), att de försök till samarbete, som förekommo, voro betingade av unionen mellan Sverige och Norge och »vad som ytligt sett var en hjälp eller tacksamhetsdemonstration» har sin grund i respektive partiers välförstådda intressen. Men här-

vid blir det skandinaviska betraktelsesätt förf. därjämte anlagt missvisande. Det föranleder förf. att i händelseförloppet söka andra drivkrafter än de, som i första hand och naturligt erbjuda sig. Så vid framställningen av 1884 års norska författningskris, vilken upptar huvuddelen av här ifrågavarande kapitel. Här måste dock en annan anmärkning förutskickas. Förf. avslutar sin skildring av lantmannapartiets utveckling med år 1880 under motivering, att den kris, partiet genomgick som en följd av det Posseska regeringsexperimentet, kräver en särskild undersökning. 1884 års lantmannaparti är alltså i stort sett okänt för förf. som för läsaren. Nya ledare hava kommit till makten, gamla försvunnit och en nödtorftigt dold splittring hotar partiet med sönderspängning. Alla omdömen, om vilka faktorer som drivit detta parti till handling, måste bliva ytterst osäkra. Rec. är därför synnerligen tveksam inför förf:s slutsats (s. 418), att »under 1884 års ödesdigra kris blev det uppenbart, att den agitation, som aldrig försummat att framhålla hur mycket som förenade Nordens folkpartier, verkligen mäktade rycka även det betänksamma lantmannapartiet med sig». Det fanns också, som förf. samtidigt framhåller, starka sakskäl, vilka medverkade till partiets beslut att deklarera sin neutralitet i den norska frågan, sakskäl av sådan natur, att de, såvitt man av partiets föregående kan bedöma, voro speciellt ägnade att inverka på dess ställningstagande, då de avsågo att förhindra en nationell kraftpolitik med dess eventuellt olycksdigra följder. Förf. tvekar även inför vad som ytterst drivit partiet till handling men låter slutligen (s. 419) den norska vänsterns tacksamhet för lantmannapartiets neutralitetsdeklaration bevisa den utslagssgivande roll dettas skandinavism spelat. Det torde ändock vara självfallet, att denna tacksamhet gällde partiets handling och det avgörande denna medförde oberoende av de motiv, som besjälat lantmannapartiet.

Måhända hava de reservationer, som framställts mot avhandlingens sista kapitel, blivit alltför vidlyftiga. Det höves ock ett erkännande åt den väl avvägda och måttfulla framställningen av relationerna mellan Sverige och Norge. Den utgör ett i hög grad önskligt komplement till Sars och Koths i många avseenden högst förtjänstfulla översikter och monografier från denna tid, men vilkas ensidighet stundom synes bottna i den bristande viljan till objektivitet.

För Sveriges historia under 1800-talets senare hälft är föreliggande avhandling banbrytande. Nya och rikare möjligheter hava öppnats för bearbetning av den mångfald av problem från denna tid, som nära nog synes uppfordra till behandling. Det må vara nog att nämna försvarsfrågan.

Till uppnådda resultat är förf. att lyckönska och hans läsare till att de meddelas i en form, varpå långt större omsorg än den vanliga nedlagts.

Ragnar Liljedahl.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Utg. av Emil Olson. **3:e följden.** Bd 1: H. 2. Emil Olson, Nekrolog över Gustaf Cederschiöld. — Finnur Jónsson, Skjaldekvad. — A. G. van Hamel, On Volundarkviða. — Evald Lidén, Tydningar och kritiska anmärkningar till Stockholms äldsta stadsböcker. — Nat. Beckman, Språkvetenskap och statistik, ett genmäle. — Bd 1: H. 3. E. Noreen, Små bidrag till fornsvensk ordforskning. — Finnur Jónsson, Snorre Sturlusons Háttatal. — Didrik Arup Seip, Gammelnorske genitivformer som guðes, virðaleghes o. fl. — Jón Helgason, Nekrolog över Valtýr Gudmundsson. — Ragnvald Iversen, Nekrolog över Amund B. Larsen.

Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1928—29. Gösta Bucht, Säbrå kyrka och biskopsgård. 4—7. Med 4 illustr. — Henry Littmarck, Gefle fiskerskaps fångstfärder norrut i gångna tider. 2. — Malte Hamnström, Var låg Blåfinnstjärn? — O. P. Pettersson, De första skolmästarna i Vilhelmina. — Gustaf Hallström, N. J. Ekdahls norrländska resor och samlingar 1827—1830. Med 5 illustr. — Georg Bergfors och Albin Neander, Norrbotten, anm. av Theodor Hellman.

Bohuslänska fornminnessällskapet Vikarvets årsbok 1929. Ernst Hörman, En biskops färd genom Bohuslän för bortåt 350 år sedan.

Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift utgiven av Andreas Lindblom. 1929. H. 1. Louise Hagberg, »Vasst emot». Några stålets föregångare som magiskt skyddsmedel. (Föredrag hållet vid 4:de nordiska folklivs- och folkminnesforskarmötet i Oslo d. 21 aug. 1928.) Med 7 fig. — F. R. Martin, Ett Kristina-smycke i Athen. Med 3 fig. — Hilding Celander, Nordisk jul. D. 1, anm. av E. K[lei]n. — Holger Rosman, Bjärka-Säby och dess ägare. Biografiska skildringar kring en gårds historia. D. 1—3, anm. av Måns Mannerfelt.

Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1929. Årg. 16. Till minnet av Nicolaus Olai Bothniensis. Anföranden av O. Bergqvist och Nathan Söderblom. Meddelat av Conrad Sjöstedt. Med 2 illustr. — Arne Nordberg, Nyckeln och boken. Några anteckningar om norrbottniskt helgfirande, särskilt i Nederluleå församling. Med 12 illustr.

Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1929. Evald Larsson, Heliga platser i fjällets värld. [Frostviken.] Med 7 fig. — Elin Rydberg, Kyrklig textil. Intryck från den kyrkliga textilutställningen i Stockholm 1929. Med 8 bilder.

Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1928 (tr. 1929). Sven T. Kjellberg, Dvärgslag, dvärgsmide och hängkors. Några

sammanställningar tillfölje en notis hos Johan Oedman och ett jordfunnet silverkrucifix från Kville socken i Bohuslän. Med 11 fig. — Gerhard Fischer, Östflöien på Bohus. Problemer i slottets bygningshistoria. Foreløbige resultater av undersøkelserne 1926—28. Med 1 karta o. 13 fig. i texten.

Hallands hembygdsförbunds skriftserie. 1. Kulturhistoriska studier och uppteckningar. Redigerade av Erik Salvén och Albert Anderson Sandklef.

Hem i Sverige. 1929, september. Pehr Johnsson, Östgötaböndernas utvandring till Finland 1757. Ett apropå till Gammal-Svenskby.

Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1929. Sune Lindqvist, Gamla Uppsala i historien om svearnas omvändelse. Med 4 pl. o. 8 fig. — Bengt Jonzon, Paavo Ruotsalainens ungdom. En gudsmans väg till sitt kall. Med 4 fig. — Emil Herlenius, Profetissan i Täby. [Inga Elisabeth Jansdotter.] Med 2 fig. — John Trennmohr, Från fädernas tid. [Årsunda.] Men 2 fig. — Emil Edsman, Minnen från Schebo bruk. Med 5 fig.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1929. Årg. 19. A. Wallenius, Ur Hjärtums kyrka och Ströms säteris minnen. Med 3 fig. — G. Franck, Ur Tjörns kyrkliga geografi och historia. Med 37 fig. — C. Norborg, Foss kyrka. Tal vid dess återinvigning. Med 4 fig. — H. D. Hallbäck, Takmålningarna i Bro kyrka i Bohuslän. Med 14 fig.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1929. Årg. 24. Arthur Jonsson, Vårt religiösa arv. — E. Beskow, Luthers större katekes, dess värde för vår tid. — J. A. Eklund, Från stamgård och hembygd. 1—2.

Julpost 1929. Set Poppius, Nora—Linde. Med 10 illustr.

Kalmar läns fornminnesförening 1929. Meddelanden 16—17. Erik Bellander, Bidrag till Dackefejdens historia. — Carl Svenson-Granér, Porträtten av Nils Dacke. — Wilh. Andersson, Allmogeliv vid mitten av 1800-talet. Anteckningar från södra Möres skogsbygder. Med 6 fig. — Robert Andersson, Bastur och linberedning i Kalmarbygden. Med 2 fig. — Ivar Modéer, Organisation och bytesdelning bland lagfiskarna under Kråkerum.

Karlstads stifts julbok 1929. Elis Malmeström, Luthers lilla katekes. Till 400-årsminnet. — J. A. Eklund, Gamla Gymnasiehuset i ny gestalt. Med 3 illustr. — Ludvig Krook, Kyrkorestaurationen i Ekshärad år 1927. Med 6 illustr. — Alf Norbäck, Ur Dalby kyrkokrönika. Med 2 illustr.

Landstormsmannen 1929. N:o 7, 8. Arn. Munthe, En av våra största fältherrar nedom tronen — Magnus Stenbock. Posthum uppsats för Landstormsmannen.

Linköpings stifts julbok 1929. Årg. 24. Seth Asklund, Kimstads kyrka. Med 5 fig. — Karl Torenfält, Där gamla minnen tala. Drothems kyrka och prästgård. Med 6 fig. — Hugo Ulander, Till Ansgarminnet. Ansgarkulten i Linköpings stift. Med 2 fig. — Bengt Cnattingius, Hospitalet i Skenninge. Med 4 fig. — Sixten Dahlquist, Några bilder och tecken från den kyrkliga konstens värld. Med 9 fig.

Lunds stifts julbok 1929. Årg. 21. Yngve Brilioth, Ansgarminnet. Med 2 pl. o. 6 illustr. i texten. — Edv. Rodhe, Luthers lilla katekes såsom religiöst dokument. — L. Nobel, Båstads kyrka och den vackra Bjärebygden. Med 9 illustr.

Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 1929. D. 9. Wilhelm Nisser, Per Brahe d. y:s Hofkonterfejare. Med 24 fig. — Ewert Wrangel, Järnhandteringen och medeltidskulturen i Småland. Med 10 fig.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utgiven av Letterstedtska föreningen. Redigerad av Nils Herlitz. 1929. H. 5. M. Galschiöt, Fra de unge år. 2. Upsala. — H. 6. Hans Wåhlin, Polheimers stenkolsfyrar och Falsterbo fyr. — H. Schück & K. Warburg, Illustrerad svensk litteraturhistoria. 3:e fullständigt omarbetade uppl. utg. av Henrik Schück. D. 1—4, anm. av Francis Bull.

Ord och bild. Utg. av Karl Wåhlin, 1929, H. 7. Rafael Lindqvist, Sverige och svenskarna i den ryska folkpoesin. — H. 9. Åke Stavenow, Carl Hårleman och N. G. Wollin, Drottningholms lustträdgård och park, anm. av Georg Nordensvan.

Samfundet S:t Eriks årsbok 1929. Sigurd Wallin, Gustaf Upmark, född 13/3 1875, död 8/10 1928. Med 1 portr. — Gösta Selling, Samfundet S:t Eriks Stockholmsregister. Några upplysningar. Med 22 bilder. — Carl Hallendorff, Det stora juvelsvcket i riksbanken. — Martin Olsson, Stockholms slotts medeltida byggnadshistoria. En förstudie tillägnad Johnny Roosval på 50-årsdagen den 29 aug. 1929. Med 55 fig. — Julian Olbers, Drag ur livet i Stockholm vid slutet av medeltiden. Efter anteckningar i stadens tänkeböcker. — Tord O:son Nordberg, Stadsplaneregleringen i staden inom broarna och det gamla svartbrödraklostret i Stockholm. Med 20 fig. — Augustin von Mörspergs skildring af Stockholms slott från år 1592. Meddelat av Tord O:son Nordberg. — Nils Östman, Bibliographia Simonsoniana.

Scandia. Utgiven av Lauritz Weibull. 1929, Oktober. Sture Bolin, Hallandslistan i kung Valdemars jordebok. En kritisk studie. — Lauritz Weibull, Carl XII:s död. Med 8 bilagor och 2 kartskisser. — Toni Schmid, Växjö stifts tillkomst och älsta förhållanden. — Toni Schmid, Breviarium Lundense 1477. — Från Kiel till Köbenhavn i augusti 1658. Tre depescher från Terlon till Mazarin. Utg. av Lauritz Weibull. — Harald Elovson, De svenska officerarna i nordamerikanska frihetskriget.

Skrifter utgivna av Arbetarnas kulturhistoriska sällskap. Bd 2. Wilhelm Reslow, En bokbinderiarbetares minnen.

Stranda. Stranda härads hembygdsförenings årsskrift 1929. Årg. 3. Stranda härads dombok 1560—1562. Utgiven av Ivar Modéer. — Ivar Modéer, Rågången mellan Kråkerum och Mönsterås köping av år 1606. Med 1 fig.

Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886. D. 39 (1929). H. Schück, Lars Salvius. Minnesteckning Med 1 pl. s. — Hans Järtas och B. v. Beskows brevväxling. 1. 1823—1825. Utg. av Carl Santesson. Ur Svenska akademiens arkiv.

Svensk tidskrift. 1929, H. 6, John Cullberg, Auktoritetsproblemet i nutiden. — Gustaf Jacobson, Louis De Geers politiska personlighet i belysning av hans nyutgivna brev. — Hans Järtas och B. v. Beskows brevväxling. 1. 1823—1825. Utg. av Carl Santesson, anm. av Erik Fahlbeck. — H. 7. Erland Hjärne, Gustaf III och franska revolutionen. — Ruben G:son Berg, Sverige i Diderots encyklopedi. — Wilhelm Keilhau, Det norske folks liv og historie gennem tiderne, anm. av Eli F. Heckscher. — Edward Kleberg, Borgarståndets inre organisation intill 1809, anm. av Nils Forssell.

Svenska stadsförbundets tidskrift. 1929, H. 6. Nils Ahnlund,

Ur borgarståndets inre historia. (Rec. av Edward Kleberg, Borgarståndets inre organisation intill 1809.)

'idskrift för konstvetenskap. 1929, H. 1—2. Bertil Waldén, Några svenska porträttbyster från 1600-talet. Med 6 pl. s. — **3.** Wilhelm Nisser, Utvecklingen i den svenska porträttkonsten 1725—1745. Med 4 pl.

'ill hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1929. Årg. 26. Otto Norberg, Luthers lilla katekes. Med 3 fig. — Anna von Eckermann, född von Rosen, Forssa kyrka. Med 10 fig. — Erik Torssander, Några Tystbergaminnen. Med 7 fig. — Martin Zetterquist, Örebro möte 1529. Ett 400-årsminne. 1—3. — Karl Bäckgren, Ur fromhetslivets historia i Norra Vättersbygden. Med 24 fig.

'år flotta. 1929, september. När Sverige skulle dragas in i världskriget. Anfall till sjöss. Märkliga avslöjanden.

'äxjö stifts hembygdskalender 1929. Årg. 20. J. G. Hazén, Luthers lilla katekes. Ett fyrahundraårsminne. Med 7 illustr.

ırsbok 1928. Utgiven av Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet. V. Berger, Amerikanska ortnamn av svenskt ursprung.

Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie utgiven av Föreningen för svensk undervisningshistoria genom B. Rud. Hall. 1928: Vol. 2. Prins Oscars goss- och flickläroverk i Askersund före 1817. Acta med inledning av B. Rud. Hall.

Det kongelige norske Videnskabers Selskabs skrifter (Trondhjem). 1928, N:o 7. William Anderson, Helig Olof i Småland. Med 10 fig.

Historisk Tidsskrift, utgitt av den norske historiske forening 1929. Femte Rekke. Bd 7: H. 5. O. A. Johnsen, Kilder i utenlandske samlinger til norsk handels- og sjöfartshistorie i nyare tid (16.—18. århundre). Foredrag på den Internasjonale historikerkongress i Oslo 1928. — Hans Toll, Målet och sätten för Sigvat Skalds Svitjodsresa. — G. A. Donner, Kardinal Wilhelm von Sabina, anm. av Edv. Bull.

Ajalooline ajakiri. 1929, N:o 1. O. Liiv, Iseloomustisi Tallinna—Soome vahelisele kaubandusele peamiselt 17 sajandi lõpul ja Eesti koloniidest Soomes 1. — J. Kõpp, Andmeid viimasest suurest katkust Lõuna-Eestis aastail 1710—1711. — H. Sepp, Uus teos asustamisajaloo alal. — **N:o 2.** O. Liiv, Iseloomustisi Tallinna-Soome vahelisele kaubandusele peamiselt 17 sajandi lõpul ja Eesti koloniidest Soomes. 2. — H. Sepp, Talupoegade kaitse Rootsiaja lõpul, eriti Liivimaal. 1. — Helge Kjellin, Die Hallenkirchen Estlands und Gotlands, anm. av O. Freymuth.

Finsk tidskrift. Utg. av R. F. v. Willebrand. **1929, september.** G. A. Donner, Finland och Europa för 700 år sedan.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Friedrich Meinecke und Albert Brackmann. **1929. Bd 140: H. 2.** K. Müller, Konstantin der Grosse und die christliche Kirche. — L. Dehio, Die Taktik der Opposition während des Konflikts.

Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde. 1929, März. C. Fredrich, Ein schwedisches Kataster Stettins vom Jahre 1706.

The English historical review. 1929, April. James Tait, The origin of town-councils in England. — J. E. Neale, The fame of sir Edward

Stafford. — Richard Lodge, The treaty of Worms. — **July.** V. H. Galbraith, An episcopal land-grant of 1085. — Rose Graham, The great schism and the English monasteries of the Cistercian order. — R. N. Carew Hunt, Some pamflets of the revolt of the Netherlands against Spain. — James Tait, The origin of town-councils in England: Adderdum. — A. S. Turberville, The house of lords under Charles II. Part. 1. — Patrich Purcell, The Jacobite rising of 1715 and the English catholics.

Revue historique. 1929, Janvier—février. Edmond Faral, L'abbaye de Glastonbury et la légende du roi Arthur. — Désiré Pasquet, La formation de l'Orégon. — R. Vallois, Le Corpus vasorum antiquorum. — H. Prentout, Le rôle de la Normandie dans l'histoire. — Bulletin historique: Histoire de Grande-Bretagne par Ch. Bémont (1re partie). — **Mars—avril.** Chr. Pfister, L'Alsace et l'édit de Nantes. — G. Dupont-Ferrier, Sur l'emploi du mot »Province», notamment dans le langage administratif de l'ancienne France. — Albert Chamberland et Henri Hauser, La banque et les changes au temps de Henri II. — Louis Bigard, Réal au 31 mai 1793. — R. Villepelet, Le comte L. de Sainte-Aulaire, préfet de la Haut-Garonne (1814—1815). — Bulletin historique: Histoire grecque, 1925—1928, par Paul Cloché. — Histoire de Grande-Bretagne (suite et fin), par Ch. Bémont. — **Mai—juin.** Lucien Febvre, Une question mal posée: Les origines de la Réforme française et le problème général des causes de la Réforme. — Jacques de Romefort, Le Rhône, de Ardèche à la mer, frontière des Capétiens, au 13e siècle. — Henri Sée, Remarques sur la méthode en histoire économique et sociale. — Bulletin historique. Antiquités romaines (suite et fin), par Jules Toutain — Histoire des religions, par Charles Guignebert. — Histoire de France. — Fin de moyen age, 1328—1498, par Charles Samaran. — Le moyen age jusqu'aux Valois, par Louis Halphen (1re partie).

49.

Bibliografi 1928.*

(Upprättad av **Kristian Setterwall.**)

4441. Historisk Tidskrift, utgiven av Svenska Historiska Föreningen genom *Sv. Tunberg.* Årg. 48. 1928. 420 + VI s. + bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 10 kr.
Lindberg, Folke, Bondefreder under svensk medeltid.
Sandström, Josef, Kättardomen vid Stockholms blodbad.
Rauch, Georg von, Sveriges livländska politik under konung Magnus II Eriksson (1319—1362).
Sjödin, Lars, Västerås möte 1527. 2.
Tingsten, Lars, Några data angående Gustav II Adolfs basering och operationsplaner i Tyskland 1630—1632.

4442. Historisk Tidsskrift, utgitt av den norske historiske Forening. Femte Rekke. Bd 7: H. 2—3. S. 161—424 + 48 s. Oslo.

4443. Historisk Tidsskrift, Niende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *Ellen Jörgensen.* Bd 5: [H. 4]. S. 535—571 + (2) s. Litteraturhefte 1926. S. 119—159. Bd 6: H. 1. 132 s. Khvn.

4444. **Liljekrantz, Birger,** Om Benjamin Höijers historieuppfattning.
Festskrift tillägnad Hans Larsson den 18 februari 1927, s. 177—202.

4445. **Lindqvist, Sune,** Gamla och nya uppgifter för svensk fornforskning. Installationsföreläsning vid Uppsala universitet den 4 febr. 1928.
Fornvännen 1928. Årg. 23, s. 65—88.

4446. **Stavenow, Ludvig,** Den moderna vetenskapens genombrott i svensk historieskrivning. Några konturer. 2:a uppl. 47 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1 kr. 25 öre.

4447. **Hallendorff, Carl,** Den sjätte internationella historikerkongressen i Oslo augusti 1928.
Hist. Tidskr. 1928, s. 361—365.

4448. **Ahnlund, Nils,** Svensk sägen och hävd. Kulturbilder. 247 s. Sthlm, Geber. Pr. 6 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 802 (4/11) av *Fr. B[öök]*; i Dagens Nyheter 1928, N:o 343 (15/12) av *T. F[ogelqvis]t.*

4449. **Bugge, Alexander,** Ett blad ur Nordsjöns och Östersjöns saga. — Ännu ett blad ur Nordsjöns och Östersjöns saga.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 269 (2/10), 351 (23/12).

---

* De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1924, 1925, 1926 och 1927 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angivande av årtalet.

4450. **De Brun, Fr.,** Ett par kröningar under Sveriges storhetstid. Samtida beskrivningar av drottning Kristinas kröning och konung Karl X:s gemåls.
De Brun, Fr., Holmiana et alia. Bd 8, s. 192—224. Fol.

4451. **Försvarsproblem,** Svenska, under de senast förflutna hundra åren. Meddelanden 30 från föreningen för Stockholms fasta försvar. 1928, s. 36—60.

4452. **Geijer, E. G.,** Samlade skrifter. Ny ökad upplaga ordnad i tidsföljd, genomsedd av *John Landquist.* D. 7. Tal, avhandlingar och kritiker 1832—1837. — Minnen. (2) + 498 s. + 1 pl. s. — 8. Den blå boken. — Litteratur-bladet 1838—1839. (1) + 610 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr. delen.

4453. **Geijer, E. G.,** Historiska teser.
Geijer, E. G., Samlade skrifter. D. 7, s. 109—137.

4454. **Hildebrand, Bengt,** Var ligga Sveriges regenter begravna?
Svensk turistkalender 1928, s. 79—87. Med 2 pl. s.

4455. **Historia,** Svenska folkets. Under medverkan av *Henrik Schück, Helge Almquist, Sten Bonnesen* och *Carl Hallendorff.* Rikt illustrerad. Bd 3. *Sten Bonnesen,* Stormaktstidens senare skede. H. 44—45. S. 161—240. Pr. för dubbelhäftet 1 kr. 50 öre. Bd. 4. *Carl Hallendorff,* Frihetstiden. IX + 541 + (1) s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. inb. 12 kr.
Bd 4 rec. i Stockholmstidningen 1929, N:o 19 ($^{20}/_{1}$) av *Wilh. Carlgren;* i Nya Dagligt Allehanda 1929, N:o 54, Söndagsbilaga ($^{24}/_{2}$) av *Knut Hagberg.*

4456. **Historie,** Det danske Folks. Skrevet af danske Historikere. Redigeret af *Aage Friis, Axel Linvald, M. Mackeprang.* Rikt illustreret. — Bd 3. *Jörgen Olrik,* Rigets Genrejsning og Kalmarunionen 1340—1439. S. 105—138. — *C. P. O. Christiansen,* Unionsopløsningens og Kirkebruddets Tidsalder. S. 139—419. — Bd 4. *Hans Lund.* Under Forbundet mellem Konge og Adel 1533—1588. S. 1—176. — *Poul Engelstoft,* Christian IV:s Tidsalder. S. 177—326. — *M. Mackeprang,* Hovedlinjer og Hovedværker i Kunsten fra Reformationen til Enevælden. S. 327—382. — Bd 6. Det danske Folk under Enevælden. *Axel Linvald,* Oplysningens Tidsalder. S. 1—274. — *Th. A. Müller.* Oplysningstidens Aandsliv. S. 275—333. — *Hans Jensen,* Enevældens Afslutning. S. 335—486. — *Vilh. Andersen,* Aandslivet i den første Halvdel af det nittende Aarhundrede. S. 487—580. Khvn. Chr. Ericksens Forlag. Pr. 1 kr. häftet.

4457. **Jacobowsky, C. Vilh.,** Den utlandssvenska rörelsens anor.
Allsvensk samling 1927, N:o 23 ($^{26}/_{11}$), 26 ($^{20}/_{12}$).

4458. **Mellander, Karl,** Svensk-portugisiska förbindelser under Sveriges stormaktstid. 1—2. Särtryck ur Historisk Tidskrift 1926—1927 (med tillagd innehållsförteckning, rättelser och resumé på franska). (Se N:o 3000 och 3722.) IV s. + s. 109—139, 337—410. Sthlm, Förf.

4459. **Paul, Johannes,** Stralsund und Schweden vor dem dreissigjährigen Kriege.
Pommersche Jahrbücher 1928. Bd 24, s. 35—63.

4460. **Persyn, Jul.,** Zweden en de Nederlanden.
Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor taal en letterkunde 1927, s. 404—415.

4461. **Petersen, C. V.,** Vejle Bys Historie. Udgivet med Støtte af Vejle Byraad i Anledning af 600-Aars-Dagen for Udstedelsen af Vejle Bys

ældste kendte Privilegier. 1327—16 August—1927. (5) + 426 s. + 2 kartor och 1 pl. Med många illustr. i texten. 4:o. Vejle 1927.
S. 103—107: Svenskerne i Vejle 1644—1645; S. 107—110: Svenskerne i Vejle 1657—1659.

62. **Platzhoff, Walter,** Geschichte des europäischen Staatensystems 1559—1660. XVIII + 279 s. München und Berlin, R. Oldenbourg.
Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte. Herausg. v. G. von Below, F. Meinecke und A. Brackman. Abteilung 2. Politische Geschichte.
Berör ganska mycket Sveriges historia.

63. **Thomsen, Albert,** Fra Svenskekrigenes Tid.
Svendborg Amt. Aarsskrift for 1926 (tr. 1928), s. 39—78.

64. **Zeeh, Erik,** Stockholms försvar genom tiderna.
Meddelanden 32 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1927, s. 64—96. Med 19 illustr.

---

65. **Larsson, Hugo,** När och hur har Sveriges rike uppstått?
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 89 (1/4).

66. **Toll, Hans,** Sveriges och Danmarks äldsta historiska folkstammar. 76 + (1) s. + 2 pl. Sthlm, Generalstabens litografiska anstalt. Pr. 5 kr.

67. **Nihlén, John,** Diplomatiska brev för 1000 år sedan. Vad ett arabiskt sändebud anno 921 e. Kr. hade att förtälja om en svensk by och dess innevånare. 1—2.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 325, Söndagsbilaga (27/11), 332, Söndagsbilaga (4/12).

68. **Nihlén, John,** Under rutat segel. Svenska äventyr i öster. Med 64 bilder. 175 + (1) s. Sthlm, Natur och kultur. Pr. 5 kr. 75 öre.
Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 316 (18/11) av *Arth. Nordén.*

69. **Wessén, Elias,** Om Snorres Prologus till Heimskringla och till den särskilda Olovssagan.
Acta philologica scandinavica 1928. Aarg. 3, s. 52—62.

470. **Vries, Jan de,** Die Entwicklung der Sage von den Lodbrokssöhnen in den historischen Quellen.
Arkiv för nordisk filologi 1928. Bd 40, s. 117—163.

471. **Engström, Bengt,** Är Bröt Anund höglagd i Västmanland eller Dalarna?
Västmanlands fornminnesförenings årsskr. 1928. H. 17, s. 76—79.

472. **Schreiner, Johan,** Sigvats sendeferd til Svitjod.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 303—306.

473. **Rygh, Arne,** Slaget ved Stiklestad. En topografisk studie.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 313—343.

474. **Hornborg, Eirik,** Det svenska väldets grundläggning i Finland.
Kalender utgiven av Svenska folkskolans vänner 1928. Årg. 43, s. 13—23.

475. **Mikkola, J. J.,** Karjalaisista Novgorodin sotilaina. [Karelarna såsom krigare på Novgorods sida.] 8 s. (Se N:o 3731.)
Historiallinen Arkisto 1928. 36, 3.

476. **Andersson, Ingvar,** Källstudier till Sveriges historia 1230—1436. Inhemska berättande källor jämte Libellus Magnipolensis. Akad. avh. (4) + 312 s. Lund, C. W. Lindströms bokh. Pr. 6 kr. 50 öre.

477. **Ahnlund, Nils,** Jon Jarl.
Svensk sägen och hävd, s. 149—163. Även N:o 3021.

4478. **Fürst, C. M.,** Birger Jarls grav i Varnhems klosterkyrka. Mit deutscher Zusammenfassung. 58 s. Med 33 fig. Sthlm, Akademiens förlag. Pr. 2 kr.
Kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar. D. 38: 1

4479. **Nordén, Arthur,** Drotsen Brunke och Brunkebergsnamnet.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1928, s. 181—184.

4480. **Carlsson, Gottfrid,** Den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson. Deutsches Resümee. Die Schwedisch-norwegische Union zur Zeit König Magnus Erikssons. 58 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 2 kr. 25 öre.
Ur Kungl. humanistiska vetenskapssamfundets årsberättelse 1927—1928.

4481. **Rauch, Georg von,** Sveriges livländska politik under konung Magnus II Eriksson (1319—1362). 1—2.
Hist. Tidskr. 1928, s. 117—151.

4482. **Lindberg, Folke,** Bondefreder under svensk medeltid. 1—7.
Hist. Tidskr. 1928, s. 1—32.

4483. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hitil utrykte. Række 2. Udgivet ved *William Christensen* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 1. (1451—1466.) Paa Carlsbergfondets Bekostning. XIV + (1) + 720 s. Khvn, G. E. C. Gad.

4484. **Ahnlund, Nils,** Kring Stockholms blodbad.
Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 271—284. Även separat med tillagda anmärkningar. 23 s. Sthlm, Förf.

4485. **Landberg, Georg,** Stockholms blodbad.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1928. N. S. Årg. 4, s. 265—279.

4486. **Sandström, Josef,** Kättardomen vid Stockholms blodbad. Ett källkritiskt bidrag.
Hist. Tidskr. 1928, s. 33—42.

4487. **Weibull, Laurits,** Stockholms blodbad. 1—5.
Scandia 1928. Bd 1, s. 1—83.
Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 66 (8/3) av *Verner Söderberg*; i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 417—424 av *Edv. Bull;* i Aftenposten 1928, N:o 247 (18/5) av *Alexander Bugge.*

4488. **Ahnlund, Nils,** Vasaäventyren.
Svensk sägen och hävd, s. 188—202. Se även N:o 2991.

4489. **Corin, Carl-Fredrik,** Kampen om Stockholm 1521—1523.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1928, s. 120—180.

4490. **Carlgren, Wilh.,** Västerås riksdag, ett 400-årsminne.
Stockholmstidningen 1927, N:o 165 (21/6).

4491. **Melin, Axel,** Reformationsriksdagen i Västerås. Ett 400-årsminne.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 156 (12/6).

4492. **Sjödin, Lars,** Västerås möte 1527. Ett fyrahundraårsminne. 2.
Hist. Tidskr. 1928, s. 221—321.

4493. **Månsson, Fabian,** Gustaf Vasa och Nils Dacke. D. 1. Historisk skildring om bondeklassens undergång och herrgårdens födelse. 380 s. Sthlm, Tidens förlag. Pr. 6 kr. 75 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 340 (12/12) av *Nils Ahnlund;* i Socialdemokraten 1928, N:o 340 (12/12) av *Ivan Pauli;* i Dagens Nyheter 1928, N:o 342 (14/12) av *T. F[ogelqvis]t;* i Stockholmstidningen 1928, N:o 348 (20/12) av *E[vert] B[erggré]n.*

94. **Wrangel, F. U.,** Gustav Vasa som S:t Mikaelsriddare.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 356, Söndagsbilaga (30/12).

95. Gustaf Vasa om biskopligt stånd och Stockholms blodbad. [Brev till Olaus Magnus den 8 augusti 1554.]
Scandia 1928. Bd 1, s. 313—314.

96. **Elander, Rudolf,** Sturemordens gåta. En granskning av urkunderna. 172 s. Med flera illustr. o. facs. tr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 75 öre.

197. Älvsborgs lösen. [Freden 1570.]
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1928. Årg. 8, s. 7—10.

198. Stockholm under striden mellan konung Sigismund och hertig Karl år 1598.
Meddelanden 30 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1926, s. 29—35.

499. **Tyszkowski, Kazimierz,** Zdziejów wyprawy Zygmunta III do Szwecji w roku 1598. (Relacje i diarjusze.) [Sigismunds expedition till Sverige 1598. Relationer och memoarer.] 59 s. Lwów 1927. Separat i 100 exempl. ur Rocznika Zakładu Narodowego im Ossolińskich 1927. T. 1.

500. **Geijer, E. G.,** Tal vid jubelfesten till den store Gustav Adolfs minne den 6 november 1832 i Uppsala.
Geijer, E. G. Samlade skrifter. D. 7, s. 21—61.

4501. **Kuylenstierna, Osw.,** Gustaf II Adolfs-problemet.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 51 (22/2).

4502. **Gade, J. A.,** Christian IV., king of Denemark and Norway. Ill. Boston, Houghton.

4503. **Modéer, Ivar,** Ett minne från Kalmarkriget: huru Ålems kyrkskrud och kyrksilver räddades undan danskarna.
Stranda. Stranda härads hembygdsförening 1928. Årg. 2, s. 3—6.

4504. **Thyresson, Bertil,** Sverige och det protestantiska Europa från Knäredfreden till Rigas erövring. Akad. avh. XXIII + 301 s. Uppsala, Lundequistska bokh. Pr. 7 kr. 50 öre.

4505. **Ericsson, Georg,** Gustav II Adolf och Sigismund 1621—1623. Akad. avh. XX + 271 s. Med 1 tabell och 1 karta. Uppsala, Förf. Pr. 5 kr.

4506. **Adler, Fritz,** Die Belagerung Stralsunds 1628. 112 s. Stralsund.

4507. **Uhsemann, Ernst,** Stralsunds Sieg über Wallenstein. 62 s. Stralsund.

4508. **Wehrmann, Martin.** Stralsund und die Franzburger kapitulation. Vorgeschichte der Belagerung von 1628.
Baltische Studien 1928. N. F. Bd 30, s. 53—77. (Se N:o 5129.)

4509. **Ahnlund, Nils,** Wallenstein och Gustav Adolf. 1—2.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 199 (24/7), 200 (25/7).

4510. **Chinnow, Kurt,** Gustav Adolf, Stralsund und Pommern. Diss. Marburg. V + 126 s. 4:o. [Machinenschr.] [Auszug nicht gedruckt.]

4511. **Almquist, Helge,** Två uteblivna svenska fördragsratifikationer år 1630.
Scandia 1928. Bd 1, s. 113—118.

4512. **Barkman, Bertil C:son,** Gustav II Adolf såsom här rganisatör.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 349 (21/12).

4513. **Tingsten, Lars,** Några data angående Gustav II Adolfs basering och operationsplaner i Tyskland 1630—1632.
Hist. Tidskr. 1928, s. 322—337.

4514. **Herold, Emil,** Ein Brief Gustav Adolfs im Mitwitzer Archiv.
Tageblatt f. Neustadt bei Coburg 1927, N:o 42 (3/5).

4515. **Brulin, Herman,** Fugiendum est — »det gäller att fly». — Hur Gustav II Adolfs hovpredikant ingrep i slaget vid Lützen — enligt en nyfunnen berättelse.
Stockholmstidningen 1928, N:o 351 B, Julnummer (23/12).

4516. **Tröge, Walther,** König Gustav Adolfs Tod bei Lützen und Totengeleit nach Weissenfels (1632). Nach einer alten Chronik.
Thüringer Heimatspiegel 1928. 5, s. 30—34.

4517. Festschrift zur Feier der Wiedervereinigung der Stadt Lindau mit den Gemeinden Aeschach-Hoyren-Reuten. Herausgegeben vom Stadtrat Lindau. (2) + 47 + (3) s. Lindau, Lindauer Tageblatt.

4518. **Krauss, Adolf,** Das Fichtelgebirge im Dreissigjährigen Kriege. 89 s. Wunsiedel, Frankenverlag G. Kohler 1925.

4519. **Tenner, F.,** Salzungen im 30 jährigen Kriege. (1) + 41 + (2) s. Bad Salzungen.

4520. **Blei, Franz,** Christine von Schweden.
Glanz und Elend berühmter Frauen. 1927, s. 143—173 + 1 portr.

4521. **Eklund, J. A.,** Drottning Kristina. En spegelbild av sin samtid. 172 s. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 3 kr. 75 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 334 (6/12) av [*Ivar*] *N*[*or*]*b*[*er*]*g*; Stockholmstidningen 1928, N:o 337 (9/12) av *Wilh. Carlgren*.

4522. The history of the intrigues & gallantries of Christina, queen of Sweden. And of her court, whilst she was at Rome. Faithfully render'd into english, from the french original. The illustrations, handcoloured, are by Alexina Ogilvie. 223 + (1) s. + 2 portr. + 7 pl. London, At the Cayme Press 1927.
Första uppl. av detta arbete utk. redan 1697 i London.

4523. **Robert, Henry,** Les grands procès de l'histoire. Christine de Suède. — Le maréchal de Saxe. — Le mariage et le sacre de Louis XVI. — L'agonie du régime. Ouvrage orné de 43 illustrations. 256 s. Paris, Payot.
Christine de Suède s. 9—71.

4524. **Lembeck, Hermann,** Herzog Bernhard von Weimar und Gustav Horn in der Schlacht bei Nördlingen.
Würtembergische Vierteljahrhrshefte für Landesgeschichte 1927 (tr. 1928). Neue Folge. Jahrg. 33, s. 261—270.

4525. **Bechtold, Arthur,** Eine Reise durch Franken im dreissigjährigen Krieg.
Archiv des historischen Vereins von Unterfranken und Aschaffenburg 1928. Bd 67, s. 17—40. Med 1 pl.

4526. [**Bolander, K. G.**], Genom Sveriges 1600-talskoloni vid Delawarefloden. Av *Grey*.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 295, Söndagsbilaga (28/10).

4527. Calender of state papers and manuscripts, relating English affairs existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of northern Italy. Edited by *Allen B. Hinds*. Vol. 26. 1642—1643. 27. 1643—1647. 28. 1647—1652. London 1925—27.
Innehåller flera uppgifter om Sverige och trettioåriga kriget.

528. **Steckzén, Birger,** Striden om Jämtland 1644—1645.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin $^{12}/_{10}$ 1928, s. 263—293. Med 5 kartskisser i texten.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

529. **Lilliecrona, Carl,** Resedagbok under Magnus Gabriel De la Gardies ambassad till franska hovet 1646.
Wrangel, F. U., Resor och resenärer i Frankrike, s. 9—54.

530. **Hebbe, Per,** Ett bortglömt blad i Sveriges historia. På resa bland svenskminnen i Böhmen och Mähren.
Aftonbladet 1927, N:o 97, Söndagsnummer ($^{20}/_{3}$).

4531. **Weibull, Curt,** Drottning Christinas övergång till katolicismen.
Scandia 1928. Bd 1, s. 215—257.

4532. To Salva Guardier fra Aaret 1657. Ved *Thomas Otto Achelis.*
Sönderjydsk Maanedsskrift 1928. Aarg. 4, s. 104—106.

4533. **Jörgensen, Svend,** Hvad de lolland-falsterske Kirkeböger fortæller om Svenskernes Indfald 1658—60.
Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for 1928, s. 62—75.

4534. Breve fra Ditlev Ahlefeldt, Hertug Christian Albrecht af Gottorps Ledsager, til Hertug Frederik III fra den svenske Lejr for København under Belejringen 1658. Ved *Louis Bobé.*
Danske Magazin 1928. Sjette Række. Bd 4, s. 212—215.

4535. **Tuxen, A. P.,** Lorenz Tuxen 1618—1682.
Fra Frederiksborg Amt. Aarbog for 1927, s. 3—43.
Berör mycket Karl X Gustavs krig mot Danmark 1657—60.

4536. **Fredrich, Carl,** Eine plastische Darstellung der Belagerung von Stettin i. J. 1659.
Baltische Studien 1926. N. F. Bd 28, s. 201—207.

4537. **Bauditz, O.,** En Episode fra de sidste Dage af Svenskekrigen 1658—60. Kaptajn Robert Colnet tager Prins Emanuel af Anhalt til Fange paa Rödegaard i Vindekilde By.
Fra Holbæk Amt 1928. Bd 6: Aarg. 3, s. 5—17.

4538. En svensk spion-innberetning fra Norge, 1665. Meddelt ved *Edv. Bull.*
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 404—405.

4539. To Biografier [Oberst Wettbergs Selvbiografi, Kaptejn Hans Tonboes Levned] af Deltagere i den skaanske Krig. Meddelt af *C. Behrend.*
Personalhistorisk Tidsskr. 1927. Ottende Række. Bd 6, s. 208—218.

4540. **Zeeh, Erik,** Lund. Ett tvåhundrafemtioårsminne.
Meddelanden 30 från föreningen Stockholms fasta försvar 1926, s. 61—91 + 4 kartor o. några illustr. i texten.

4541. [**Agri, Janne**], När danskarna för 250 år sedan sökte intaga Malmö. Stormningen av staden natten mellan den 26 och 27 juni 1677 avgjorde Skånes öde. Av *G—m.*
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 150 ($^{5}/_{6}$).

4542. **Rylander, Viktor E.,** Ryssberget och snapphanarne.
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 159—168. Med 5 fig.

4543. **Råde, Adolf,** Skriftväxling i Ådalen vid Karl XI:s död.
Från Ådalsbygder. Sollefteåortens och västra Ångermanlands hembygdsförenings årsbok 1928. Årg. 1, s. 10—18.

4544. Karolinska förbundets årsbok 1927 (tr. 1928). Utgiv. genom *Sten Bonnesen.* (2) + 247 s. Lund.

4545. **Godley, Eveline,** Charles XII. of Sweden. A study in kingship. IX + 254 s. + 10 pl. London, W. Collins Sons & C:o.

4546. **Haintz, Otto,** Delbrück, Karl XII. und der schwedische Generalstab. Am Webstuhl der Zeit. Eine Erinnerungsgabe Hans Delbruck de[illegible] achtzigjährigen von Freunden und Schülern dargebracht. Herausg. v. E[illegible] Daniels und Paul Rühlmann, s. 63—74.

4547. **Larsson, Hugo,** Carl XII:s-forskningen.
Dagens Nyheter 1928, N:o 207 (1/8).

4548. **Boršak, Il'ko,** Švedčina j francuz'ka diplomatija. [Svenska väl[illegible] och den franska diplomatien.]
Ukrains'ka akademija nauk. Istorična sekcija. Naukovij sbirnik [illegible] 1928. T. 28, s. 76—88.
Gäller det stora nordiska kriget.

4549. **Nyström, Anton,** Karl XII och sammansvärjningen mot hans env[illegible] och liv. Med illustrationer. 2:a tillökade uppl. 297 + (2) s. Sthl[illegible] Bohlin & C:o. Pr. 4 kr. 75 öre.

4550. **Backman, Stig,** »Karl XII och den ryska sjömakten» av Arn[illegible] Munthe. Kritisk granskning av del 1.
Karolinska förbundets årsbok 1927 (tr. 1928), s. 79—161.

4551. **Delbrück, Hans,** Der Eintritt Russlands in den westeuropäis[illegible] Kulturkreis und der Nordische Krieg.
Karolinska förbundets årsbok 1927 (tr. 1928), s. 1—27.
Föreliggande uppsats ingår såsom särskilt kapitel i författarens W[illegible] geschichte, Bd 3 (Verlag Otto Stollberg, Berlin 1926) och återgives [illegible] med förlagets tillstånd.

4552. **Knutsson, Knut,** En karolins levnadsöden. [Jonas Hellberg.]
Svenska Dagbladet 1928, N:o 175, Nationaluppl. Hus och hem [illegible]

4553. Överstelöjtnant Zachris Francs självbiografiska anteckning 16[illegible]— 1719. Meddelade av *Herman Brulin.*
Karolinska förbundets årsbok 1927 (tr. 1928), s. 28—72.

4554. **Boese, Karl,** Die Neumark als Durchmarschgebiet im Nordische[n] Kriege. [Nach den in Heft 1 der Baltischen Studien 1837 von K[illegible] Schöning veröffentlichten Akten.]
Die Neumark. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Neum[ark] 1928, N:o 12. Jahrg. 5.

4555. **Zborowska, Helena,** Szwedzki Napoleon: Karol XII.
Przegląd współczesny (Kraków) 1925. T. 14, s. 267—304, 393—[illegible]
Huvudsakligen om Heidenstams »Karolinerna».

4556. **Roth, Stig,** »Een lijten tijderächningh». [1705.]
Karolinska förbundets årsbok 1927 (tr. 1928), s. 73—78.

4557. **[Wachtmeister, Arvid],** Karl XII och sjörövarna på Madagaska[r] En doktorsavhandling från 1848 om hur sjörövarna sände delega[ter] till kung Karl och den fantastiska planen att grunda ett sven[skt] mandat på S:te Marie. Av *Ave.*
Svenska Dagbladet 1928, N:o 20, Söndagsbilaga (22/1).

4558. **Blomquist, Gustaf,** När Karl XII var den mäktigaste manne[n i] Europa. Monumentet i Altranstädt.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 234, Söndagsnummer (28/8).

4559. **Weismantell, E. H.,** Dagbok 1709—1714. Utgifven af Kungl. sa[m]fundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens hist[oria] genom *Samuel E. Bring.* VI + 268 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 16 [illegible]
Historiska handlingar. D. 28: 1.

60. **Unger, Gunnar,** Karl XII och Östersjökriget 1715. En sjöhistorisk strategisk studie. 133 s. + 3 pl. o. 1 karta. Sthlm, Marinlitteraturföreningens förlag. Pr. 5 kr.
Marinlitteraturföreningen. N:o 30.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 99 (12/4) av *H[ugo] L[arsso]n.*

561. **Sörensson, P.,** Kejsaren, Sverige och de nordiska allierade från Karl XII:s hemkomst från Turkiet till alliansen i Wien 1719. 2.
Karolinska förbundets årsbok 1927 (tr. 1928), s. 172—247.

562. Da Karl XII beleiret Akershus i 1716. Svensk bedömmelse av oberst Kruse. — Nordmennenes cunctator — strategi. Affæren ved Moss. — Kritiske uttalelser om Karl XII. Hittil utrykte brev fra kong Karls soldater, skrevet i mars 1716. For Aftenposten av *H. Blom Svendsen.*
Aftenposten 1928, N:o 644 (19/12).

563. **Bergersen, Olav,** Gensvar. Det nye norske Verk om Tordenskiold. Indlæg. 1—2. (Se N:o 2404 o. 3803.)
[Dan.] Hist. Tidsskr. Niende Række. Bd 6, s. 116—132.

564. **Hartman, K. J.,** Åländska kongressen och dess förhistoria. [D.] 4. Den Gottorp-Hessiska dragkampen. 139 s. Åbo.
Acta academiæ Aboensis.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 210 (4/8) av *Hugo Larsson.*

565. **Boberg, Torsten,** Saga och sägen kring karolinernas dödståg i fjällen. Den Armfeltska arméns marsch från Tydalen i Norge över fjällen till Handöl i Sverige på nyåret 1719.
Boberg, Torsten, Bortom stigarna 1927. S. 95—121.

4566. British diplomatic instructions 1689—1789. Vol. 5. Sweden, 1727—1789. Edited for the Royal historical society by *James Frederick Chance.* XXVI + 268 s. London, Offices of the society.

4567. **Lodge, Richard,** The first Anglo-Russian treaty, 1739—42.
The English historical review 1928. Vol. 43, s. 354—375.

4568. **Lodge, Richard,** The treaty of Abo and The Swedish succession.
The English historical review 1928. Vol. 43, s. 540—571.

4569. **Wendt, Ernst v.,** En kunglig abbedissa [Sofia Albertina] och en furstlig sekretär.
Astra 1928 (Helsingfors). Årg. 10, s. 132—134, 162—164, 174. Med 5 illustr.

4570. **Forsstrand, Carl,** Historien om Lolotte.
Bonniers veckotidning 1928, N:o 2 (8/1). Med 2 portr.

4571. **Kuylenstierna, Osw.,** Sanningen om Gustav III.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 334 (5/12).

4572. Gustav III och grevinnan de Boufflers. En brevväxling från vänskapskultens tidevarv. Utgiven av *Beth Hennings.* 390 + (1) s. Sthlm, Lars Hökerberg. Pr. 9 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 327 (29/11) av *Lydia Wahlström;* i Hertha 1928. Årg. 15, s. 218—219 av *Sigrid Leijonhufvud;* i Dagens Nyheter 1929, N:o 1 (2/1) av *Åke Thulstrup.*

4573. **Essén, Åke W.,** Johan Liljencrantz som handelspolitiker. Studier i Sveriges yttre handelspolitik 1773—1786. Akad. avh. [Stockholm.] XIX + 261 s. Lund, Gleerupska univ.-bokh. Pr. 5 kr.

4574. **[Norberg, Ivar],** »Välkommen dyre prins!» Fester, olyckor och järtecken vid Gustav IV Adolfs födelse. Den 30 december 1778 — ett dystert Stockholmsminne. Av *-oll.*
Dagens Nyheter 1928, N:o 356, Söndagsbilaga (30/12).

4575. **Elovson, Harald,** Kolonialintresset i Sverige under slutet av 1700-talet.
Samlaren 1928. Ny följd. Årg. 9, s. 207—211.

4576. **Kong Gustaf III's Besøg i Danmark 1787,** skildret i tre samtidige Breve. Ved *Paul Hennings.*
Personalhistorisk Tidsskr. 1927. Ottende Række. Bd. 6, s. 175—1..

4577. **Lundqvist, Bo V:son,** Gustav III och flottan under ryska kriget. Några nya synpunkter i anslutning till Arnold Munthes »Svenska sjöhjältar».
Hist. Tidskr. 1928, s. 342—354.

4578. **Stavenow, Ludvig,** Ur konung Gustav III:s och statssekreteraren friherre Erik Ruuths brevväxling. Bidrag till historien om det svensk-ryska krigets 1788—1790 finansiering. 3. Under fälttåget 1790. 2, 46 s. Uppsala, Lundequistska bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.
Uppsala universitets årsskrift 1928. Program 3.

4579. **Donner, Harry,** Greve Otto Magnus Stackelbergs diplomatiska verksamhet i Stockholm 1792—maj 1793.
Historiska och litteraturhistoriska studier. 4, s. 318—362 + 1 portr.
Svenska litteratursällskapet i Finland. 200.

4580. **Swahn, Wald.,** När Gustaf IV Adolf medarbetade i Dagligt Allehanda. Och drog i härnad mot filosofen Kant och Uppsalaprofessorerna.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 59 (²/₃).

4581. Ur en gammal brevväxling. Gamla Lodes korrespondens med sin hustru under fälttåget 1808—1809.
Astra 1928 (Helsingfors). Årg. 10, s. 442—446. Med 7 illustr.

4582. **Zeeh, Erik,** Norrlands försvar under krigsåren 1808—1809.
Norrlands försvar 1927, s. 17—30; 1928, s. 26—69. Med 3 kartor o. många illustr. i texten.

4583. **Edén, Nils,** 1809 års revolution. 1. Revolutionens förhistoria. 2. Gustav IV Adolfs avsättning. Andra delvis omarbetade upplagan. 46 + 43 s. Med flera illlustr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 75 öre häftet.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. 180, 181.

4584. **Lewenhaupt, Sten,** Gustav IV Adolfs olika gravplatser.
Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 247.

4585. **Palmstierna, C. F.,** Då Bernadotte slogs mot österrikare och engelsmän.
Bonniers veckotidning 1928, N:o 34 (¹⁹/₈). Med 1 illustr. o. 1 facs.

4586. **Kuylenstierna, Osw.,** Den svenska drottningen som Napoleons fästmö.
Stockholmstidningen 1928, N:o 116 B, Söndagsbilaga (²⁹/₄).

4587. **Geijer, E. G.,** Om allianstraktaten emellan Sverige och Ryssland år 1812. Politisk betraktelse över Nordens nuvarande ställning.
Geijer, E. G., Samlade skrifter. D. 8, s. 285—325.

4588. **Kock, Otto,** Das Nachhutgefecht bei Bornhöved 7 Dezember 1813.
Die Heimat 1927. Jahrg. 37, s. 152—156.

4589. **Wollebæk, S.,** Om Kielertraktaten 15. januar 1814. Bidrag til grundlovens historie. 186 s. + 1 pl. Halden, E. Sems forlag.

4590. **Tingsten, Lars,** Sveriges ekonomiska betryck år 1815.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 107 (²⁰/₄).

4591. **Tingsten, Lars,** Den ekonomiska krisen i Sverige 1815—1817.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 172, Nationaluppl. (²⁷/₆).

592. **Forssberg, Einar,** Sveriges accession till den heliga alliansen. Bidrag till kännedomen om Sveriges och dess grannstaters utrikespolitik närmast efter Wienkongressen.
Hist. Tidskr. 1928, s. 156—184.

593. **Schultze, Johannes,** Kaiser Wilhelms I. Briefe an seine Schwester Alexandrine und deren Sohn Grossherzog Friedrich Franz II. 271 + (2) s. + 9 illustr. + 4 facs. s. Berlin u. Leipzig, K. F. Koehler 1927.
Ett ifrågasatt giftermål mellan Alexandrine och kronprins Oscar av Sverige omtalas, s. 13—15.

594. **Palmstierna, C. F.,** En politisk duell i Sverige för 100 år sedan. Ur otryckta papper.
Bonniers veckotidning 1927, N:o 40 (2/10).
Handlar om Carl Henrik Ankarsvärd.

595. Ett 100 års-minne. Da kong Carl Johan søkte å hindre at 17. mai blev feiret.
Aftenposten 1928, N:o 244 (16/5).

596. **Söderhjelm, J. O.,** Démilitarisation et neutralisation des iles d'Aland en 1856—1921. Akad. avh. XVII + 380 s. Helsingfors, Söderström & C:o. Pr. 10 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 230 (24/8) av *J. W[ickma]n*; i Svensk juristtidning 1928. Årg. 13, s. 500—502 av *T. Gihl*; i Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1928. Årg. 64, s. 354—376 av *R. Erich*.

4597. **M[idttun], O.,** Svensk i »Dølen».
Syn og Segn 1927. Aarg. 33, s. 174—178.

4598. **Hagerup Bull, E.,** Det nordiske samarbejde i de sidste halvhundrede år. Et tilbakeblik.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1928. N. S. Årg. 4, s. 1—11.

4599. **Thermænius, Edvard,** Lantmannapartiet. Dess uppkomst, organisation och tidigare utveckling. Akad. avh. XXIII + (1) + 475 + (1) s. + 1 facs tr. Uppsala, Förf. Pr. 8 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 141 (25/5) av *Leif Kihlberg*; i Svenska Dagbladet 1928, N:o 179 (4/7) av *Carl Hallendorff*; i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 354—358 av *Hilding Rosengren*; i Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 275—280 av *Gunnar Hesslén*.

4600. **Ekenstam, Th. af,** När unionen gick mot sprängning. Ur en riksdagsmans anteckningar. 1—2.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 55, Söndagsbilaga (26/2), 62, Söndagsbilaga (4/3)
1. Riksrättsdomen mot Selmer. 2. Eftergifternas verkningar.

4601. **Ekenstam, Th. af,** En riksdagsmans memoarer. Från tullstridens dagar.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 346, Söndagsbilaga (18/12).

4602. **Ekenstam, Th. af,** När Leksand var i halvt uppror. En minnesrik batalj mellan två märkliga bondehövdingar.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 352, Söndagsbilaga, Julnummer (24/12).

4603. **Branting, Hjalmar,** Tal och skrifter i urval. Redaktion: *Z. Höglund, Georg Branting, Arthur Engberg, Gustav Möller* och *Rickard Sandler*. D. 5. Svensk försvars- och fredspolitik. 6. Världskriget, revolutionerna och freden. 7. Ekonomisk och social arbetarpolitik. Sthlm, Tidens förlag. Pr. 4 kr. 50 öre delen.
D. 1—4 rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 67 (23/3) av *K. P[etersson]*; D. 3, 4 i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 310 (12/11) av *Knut Hagberg*.

4604. **Ekenstam, Th. af,** Hur svensk-norska unionen sprängdes. Ur en riksdagsmans minnen.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 180, Söndagsbilaga (13/5).

4605. **Billing, Gottfrid,** Anteckningar från riksdagar och kyrkomöten 1893—1906. Utgivna av *Carl Hallendorff.* 330 s. + 1 portr. Sthlm. Norstedt. Pr. 8 kr. 75 öre.
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 150, Söndagsbilaga (3/6) av *Knut Hagberg;* i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 358—361 av *Hilding Rosengren;* i Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 127—128 av *Verner Söderberg;* i Det Nya Sverige 1928. Årg. 22, s. 159—162 av *Otto Steinuss;* i Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 267—272 av *E. Th[ermænius];* i Hist. Tidskr. 1928, s. 381—382 av *G. J[acobso]n.*

4606. **Ekenstam, Th. af,** Sverige-Norge. Från den urtima riksdagen sommaren 1905. Spridda drag ur unionsupplösningens epilog.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 261, Söndagsbilaga (23/9), 324 Söndagsbilaga (25/11).

4607. **Hagerup Bull, E.,** Om kongevalget i 1905.
Samtiden 1929. Årg. 39, s. 1—15.

4608. **Hagerup Bull, E.,** Noorwegens scheiding van Zweden in 1905.
Wetensch. bladen 1927. 3, s. 97—118.

4609. **Krokann, Inge,** Kring 20-års minnet. 1. Chr. Michelsen. 2. Unionen raknar — for ein sterkare. 3. Det svenske skulefolket.
Högskulebladet 1925. Årg. 22, N:o 30, 31, 32.

4610. **Timelin, Erik,** Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909. Akad. avh. [Göteborg.] (7) + 574 s. Karlskrona. J. A. Krooks bokh. Pr. 8 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 290 (23/10) av *Edv. Thermænius;* i Dagens Nyheter 1928, N:o 314 (16/11) av *L[eif] K[ihlber]g.*

4611. **Taube, M.,** La politique russe d'avant-guerre et la fin de l'empire des tsars. (1904—1917.) Mémoires. VIII + 412 s. Paris, Ernest Leroux.
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 355 av *Osv. Kuylenstierna;* se även N:o 4612. Även en rec. i Revue d'histoire de la guerre mondiale 1928, octobre, s. 370—372 av *Pierre Renouvin.*

4612. **Undén, Östen,** Östersjötraktaten och Ålandsservitutet.
Dagens Nyheter 1928, N:o 210 (4/8).

4613. **Sheridan, Clare,** Nuda veritas. Bemyndigad översättning av *Karin Jensen.* 343 s. + 6 pl. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 10 kr.
Innehåller en del upplysningar om drottning Victoria och kronprinsessan Margareta.

4614. Lloyd's reports of prize cases . . . during the european war which began in august, 1914. Reprinted from »Lloy'd list» by direction of the committee of Lloyd's and edited by *Edward Louis de Hart.* Vol. 8—10. London 1922—24.
Innehåller åtskilliga uppgifter om beslagtagande av flera svenska fartyg.

4615. Den svenska insatsen i Finlands frihetskrig år 1918. Under redaktion av *G. M. Wadner.* Utg. av Carl Berg, Axel Boethius, W. A. Douglas, Lennart Hellstedt, Axel Lagrelius, Ernst Linder, J. Mannerheim, Gunnar Palme, Sven Palme och Vollrath Tham. 78 s. Sthlm. A. Börtzells tryckeri A.-B. Pr. 1 kr.
Detta arbete utgavs samtidigt på svenska och finska.
Rec. i Kungl. krigsvetenskaps-akademiens tidskr. 1928. Årg. 95, s. 290—291 av *H. J[ungste]dt.*

616. **Hildebrand, Karl,** »Med folket för fosterlandet». Några anteckningar om konung Gustafs person och regering. 82 s. + 2 portr. Pr. 2 kr. Numrerad bibliofilupplaga, häft. 7 kr. 50 öre.

617. Jubileumsnummer till hans majestät konungens sjuttio årsdag. 1858—1928. Utgivet av Bonniers veckotidning. 58 s. Med en mängd porträtter och illustr. 4:o. Sthlm, Bonnier. Pr. 2 kr. 25 öre.
Hela behållningen tillfaller jubileumsfonden.
Häftet innehåller bl. a. följande uppsatser: *Rütger Essén*, Konung Gustaf V och Sverige; *Gunnar Mascoll Silfverstolpe*, Konungens silversamling.

618. **Rydén, Värner,** Konungen och hans rådgivare. En belysning av kung Gustafs regentskap.
Dagens Nyheter 1928, N:o 156, Söndagsbilaga (10/6).

619. **Johanssen, Karl,** Tilbake til unionen.
Samtiden 1928. Aarg. 39, s. 495—498.

620. **Blehr, Eivind,** »Tilbake til unionen».
Samtiden 1928. Aarg. 39, s. 588—596.

Biografi och genealogi.

4621. **Bygdén, Leonard,** Hernösands stifts herdaminne. Bidrag till kännedomen om prästerskap och kyrkliga förhållanden till tiden omkring Luleå stifts utbrytning. D. 4. St—Ö. 431 s. Uppsala & Sthlm (tr. i Uppsala), Almqvist & Wiksell. Pr. 16 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1929, N:o 18 (19/1) av *Nils Ahnlund*.

4622. **Cederbom, L. A.,** och **Friberg, C. O.,** Skara stifts herdaminne 1850—1930. Fortsättning och komplettering av J. W. Warholms Skara stifts herdaminne, utgivet 1871—1873. Bd 1. 240 s. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 6 kr.

4623. **De Brun, Fr.,** Alfabetisk förteckning över svenska studenter vid in- och utländska universitet i gamla tider. 1.
De Brun, Fr., Holmiana et alia. Bd 3, s. 1—191. Fol.

4624. **De Brun, Fr.,** Svenska studenter. Utgives med anslag från Längmanska kulturfonden. [D.] 1. 334 s. 2. Suppl. S. 335—462. Fol.
Detta arbete är duplicerat med skrifmaskin i 50 exemplar. (Sthlm, Skrivbyrån Duplic 1926.)

4625. **Elgenstierna, Gustaf,** Den introducerade svenska adelns ättartaflor. Med tillägg och rättelser. D. 4. Igelström—Lillietopp. X + 782 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 60 kr.

4626. **Jacobowsky, C. Vilh.,** Svenska studenter i Oxford ca. 1620—1740.
Personhistorisk tidskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 28, s. 105—133.

4627. **Lexikon,** Svenskt biografiskt. Redaktionskommitté: *J. A. Almquist, H. Schück, L. Stavenow.* Redaktör: *Bertil Boëthius.* H. 36—37. Cederhielm-Cervin Steenhoff. 320 s. Med många portr. Sthlm. Bonnier. Pr. 7 kr. häftet.

4628. **Lundqvist, Bo V:son,** Västgöta nation i Uppsala från år 1595. Biografiska anteckningar. 1. Vestrogothi 1595—1640. 60 s.
Vestrogothica. Skriftserie utgiven av Västgöta nation i Uppsala. II. 1. Bilaga.

4629. **Matrikel,** Uppsala universitets. 13. 1770—1776. På uppdrag av universitetets rektor utgiven av *A. B. Carlsson*. S. 159—208. Uppsala, Lundequistska bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.
Uppsala universitets årsskr. 1928. Progr. 1.

4630. **Nachmanson, Ernst,** Förteckning över Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhets-samhälles ledamöter 1774—1927. 90 + (1) s. Göteborg. Wettergren & Kerber. Pr. 3 kr.
Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. 4:e följden. Bd 32. N:o 2.

4631. **Pettersson, J. H.,** Tullförvaltare [i Halmstad].
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5, s. 103—122. Med 10 bilder.

4632. **Roos, Anders,** Anteckningar om ordinarie amiralitetspredikanter i Karlskrona från omkr. 1680 till omkr. 1770. Ett bidrag till Lunds stifts herdaminne. Utgivna och kommenterade av *Johan Feuk*.
Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 39—126. Med 2 portr.

4633. **Sinclair, George A.,** The Scottish trader in Sweden.
The Scottish historical review 1928. Vol. 25, s. 289—299.

4634. **Werner, Anna,** Från prost- och komministergårdar. Personhistoriska anteckningar.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928, s. 1[illegible]—145. Med 1 illustr.

4635. **Helmer, Tage,** Riksdagsmannen *Petter Andersson i Högkil*. Något om hans insatser i dalsländsk kulturminnesvård.
Hembygden. Utgiven av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund 1928, s. 45—50. Med 2 illustr.

4636. **Horn, Vivi,** *f. Ankarcrona*, Herrarna till Runsa. Några drag ur släkten *Ankarcronas* historia. Illustrerad. 451 + (1) s. Sthlm. Lars Hökerbergs bokförlag. Pr. 9 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 345 (17/12) av *S. B[ellander]*.

4637. **K[rantz], C[laes],** Prosten *Fredrik Bagge*, en kraftkarl i 1600-talets stil.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 287 B (10/12).

4638. **Beskow, Bern. v.,** Levnadsminnen. 2:a uppl. Med inledning av *Fredrik Böök*. 335 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.
Memoarer och resor.
Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 295 (28/10) av *Oscar Wieselgren*; i Svenska Dagbladet 1928, N:o 302 (4/11) av *A. Ö[sterling]*.

4639. **Rodhe, Edv.,** *Gottfrid Billing*. Några minnesord vid nordiska biskopsmötet.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 260 (25/9).

4640. **Höglund, Zeth,** *Hjalmar Branting* och hans livsgärning. H. 1—11. 368 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Tidens förlag. Pr. 65 öre häftet.

4641. **Rohtlieb, Curt,** Hjalmar Branting som socialekonom.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 300 (2/11).

4642. **Hage, Berndt,** Dalakaplanens Vasalopp. *Daniel Buskovius* som erövrade Särna åt Sverige.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 69, Söndagsbilaga (11/3).

4643. **Hafström, Gerhard,** *Nils Dacke* före Dackefejden.
Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 155—189. Med 2 portr.

4644. **Fersen, Axel von,** Dagbok. Utgiven av *Alma Söderhjelm*. D. 3. 425 + (1) s. Med några portr. o. illustr. i texten. Sthlm. Bonnier. Pr. 15 kr.
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1929, N:o 52 (22/2), N:o 67 (9/3) av *Nils Erdmann*

5. **Hildebrand, Bengt,** *Lars Gathenhielm* i historien och sägnen.
Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 1—20. Med 2 illustr.

6. **Geijer, E. G.,** Minnen. Utdrag ur brev och dagböcker.
Geijer, E. G. Samlade skrifter. D. 7, s. 307—464.

7. **Berggrén, E.,** Gamla majorn på Regnaholm. [*Johan Göran Gyllenkrok.*] Sägengestalten och den verklige mannen: krigaren och jorddrotten, som råkat Napoleon, konungamördaren Ribbing och Armfelt och varit utsedd att arrestera Gustav IV Adolf. 1—2.
Stockholmstidningen 1928, N:o 90 B, Söndagsbilaga (1/4), 96 B, Söndagsbilaga (8/4).

8. **Hamilton, Hugo,** Hågkomster. Strödda anteckningar. 366 s. + 10 pl. o. många illustr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 10 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 327 (29/11) av *Leif Kihlberg;* i Svenska Dagbladet 1928, N:o 340 (13/12) av *Fr. Böök;* i Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 356 (29/12) av *Knut Hagberg.*

19. **Maury, L.,** Un orateur: *Adolphe Hedin.*
Maury, L., L'imagination scandinave. Études et portraits. Paris 1928. S. 162—171.

50. Fältmarskalken *Helmfelts* familjeanteckningar. Meddelade av *Arne Jörgensen.*
Personhistorisk tidskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 28, s. 164—166.

51. **Ahnlund, Nils,** *Daniel Hjort.*
Ahnlund, Nils, Svensk sägen och hävd, s. 203—238.

52. **Juhlin, Julius,** Minnen. D. 1—2. 616 s. Med 96 illustr. Sthlm, Åhlén & Åkerlund. Pr. för varje del 7 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 316 (18/11) av *Eveo* [*E. W. Olsson*].

53. **Leijonhufvud, K. K:son,** *Abraham Kristiernsson på Elleholm.*
Västmanlands fornminnesförenings årsskr. 1928. H. 17, s. 64—67.

54. **Pertz, Clare,** Die Prinzessin von Ahlden und Graf *Königsmarck.* Eine graphologische Beurteilung ihres angeblichen Briefwechsels.
Niedersächsisches Jahrbuch 1928. N. F. Bd 5, s. 204—212. Mit 8 facs. tr.

55. **Lagergren, Claes,** Mitt livs minnen. D. 7. 439 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 317 (19/11) av *A. Ö*[*sterling*].

556. **Ahnlund, Nils,** Från *Messenii* sista tid.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 128 (11/5).

557. **Holm, Rurik,** Johannes Messenius. En livsbild från brytningen mellan reformationens och storhetstidens århundraden.
Linköpings stifts julbok. Årg. 23, s. 113—122. Med 1 portr.

558. *Gustaf Oscar Augustin Montelius.* Minnesteckning. S. 273—285 + 1 portr. Sthlm (tr. i Uppsala), Almqvist & Wiksell 1926.
K. Svenska vetenskapsakademiens årsbok för år 1926.

559. **Lindeberg, Hj.,** En ränksmidare. [*Carl Fredrik Pechlin.*] Strödda blad ur 1700-talets partistrider. 235 + (1) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr. 75 öre.
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 116, Söndagsnummer (29/4) av *Knut Hagberg;* i Dagens Nyheter 1928, N:o 122 (5/5) av *B*[*o*] *B*[*ergma*]*n;* i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 361—363 av *Carl Hallendorff.*

560. **Cederberg, A. R.,** Vähäinen lisä Yrjö Maunu Sprengtportenin elämäkertaan. [Ett litet bidrag till *G. M. Sprengportens* biografi.]
Ylipainos Suomen sukututkimusseuran vuosikirjasta 11, s. 484—486.

4661. **S[egerstedt], T[orgny],** Genombrottets statsman. [*Karl Staaff.*]
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1928, N:o 161 (12/7).

4662. **Spångberg, Valfrid,** Karl Staaff. H. 1. 119 s. Med flera illustr. H. 2. 108 s. Med flera illustr. Sthlm, Bonnier. Pr. 1 kr. häfte.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. N:o 318, 319.

4663. **Berggrén, Evert,** Kyrkofursten-eremiten på Ivö. [*Anders Sunesön.*]
Stockholmstidningen 1928, N:o 295 B, Söndagsbilaga (28/10).

4664. **Hildebrand, Bengt,** Ett nordiskt midsommarminne. [Andreas Sunesön.]
Svenska Dagbladet 1928, N:o 169, Nationaluppl. (23/6).

4665. **Waldenström, Paul Petter,** Minnesanteckningar 1838—1875. Samlade och ordnade av *Bernhard Nyrén.* 376 s. + 1 portr. Med många illustr. i texten. Sthlm, Svenska missionsförbundets förlag. Pr. 6 kr.

4666. **Cederberg, A. R.,** *Gustav Oskar Fredrik Westling.* S. 152—157. Dorpat.
Sonderabdruck aus »Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1926».

4667. **Newman, Ernst,** *Peter Wieselgren* som romantiker och religiös folkväckare. 54 s. + 1 portr. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 75 öre.

Heraldik, numismatik och sfragistik.

4668. **Grandjean, Poul Bredo,** Det danske Rigsvaaben. 300 s. + 16 pl. o. 11 tavler o. 13 fig. i texten. Khvn, J. H. Schultz Forlag 1926.
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 105—107 av *Harald Fleetwood.*

4669. **Höglin, Svante,** Landskapet Jämtlands sigill och vapen.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin 12/10 1928. s. 172—211. Med 25 fig.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4670. **Lindhult, Niklas,** Heraldiska strövtåg med Folkungavapnet till utgångspunkt. Folkungalejonet i riksvapnet. Riksvapnet. En heraldisk kuriositet från år 1555. Göteborgs vapen. Minnespenningar från Gustaf II Adolfs tid. Göta lejon.
Från svenska statsförvaltningen 1928. Årg. 19, s. 18—24. Med 12 fig.

4671. **Lindhult, Niklas,** Tre-kronor-skölden i Göteborgs vapen.
Från svenska statsförvaltningen 1927. Årg. 18, s. 70: Svenska stadsförbundets tidskr. 1928. Årg. 20, s. 319—320. Med 1 fig.

4672. **Lindhult, Niklas,** Vapensköldarna på Birger Jarls bildstod å Riddarholmen.
Från svenska statsförvaltningen 1928. Årg. 19, s. 34—36. Med 1 fig.

4673. **Rühle, Siegfried,** Die historischen Medaillen der Stadt Danzig. Ein Beitrag zur Geschichte der Danziger Medaillenkunst und ihrer Künstler.
Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins 1928. H. 68, s. 243—309 + 10 Bildtafeln.

Krigshistoria.

74. **Aldal, J.,** Hardsyssel under 17. Aarhundredes Krige.
Hardsyssels Aarbog 1928. Bd 22, s. 103—154.

75. **Borgare,** Stockholms, i vapen. När slaktaren var ryttmästare och kryddkrämaren löjtnant. Glimtar ur en intressant stadskrönika.
Dagens Nyheter 1928, N:o 34, Söndagsbilaga (5/2).

76. **Bratt, E. O.,** En gränsskyddskommendering 1772.
Landstormsmannen 1928. Årg. 11, s. 5—12. Med 1 karta.

77. **Börjeson, Hj.,** The Swedish ship Stora Krafwelen of 1532.
The mariner's mirror 1928. Vol. 14, s. 149—157.

78. **Börjeson, Hj.,** Svenska skeppstyper från 1500-talet.
Aftonbladet 1927, N:o 143 (27/5).

79. **Falk, Hjalmar,** Kungl. Karlskrona grenadjärregemente 1902—1927. En minnesskrift. 374 + 1 s. Med många illustr. o. portr. i texten. Karlskrona, J. A. Krooks bokh. Pr. 15 kr.

80. **Fredricsson, C.,** Ett vargeringskontrakt från finska krigets dagar.
Värnamo hembygdsförenings årsskr. 1928, s. 43—44.

81. **Försvar,** Sveriges. Historisk översikt av dess allmänna utveckling och de enskilda förbandens liv genom seklerna. Utgiven under redaktion av *C. W. Kleen* och *E. H. K:son Björn*. D. 2. 439 + (1) s. + 156 pl. s. Med 3 s. musikbilagor. D. 3. 395 + (1) + 159 pl. s. Med 4 s. musikbilagor. Sthlm, Svenska bokhandelscentralen. Pr. 30 kr. delen.
D. 2: Generalstaben, Kungl. Arméförvaltningen och alla infanteriregementena. 3: Kavalleriregementena, Artilleriregementena, Kungl. Fortifikationen, Trängen, Kustartilleriet och vissa frivilliga försvarsorganisationer.
D. 1 rec. i Kungl. krigsvetenskapsakademiens tidskr. 1928. Årg. 95, s. 68—70 av *G. N[yqvist]*; D. 2 rec. i Kungl. krigsvetenskapsakademiens tidskr. 1928. Årg. 95, s. 319—320 av *U. A.*

682. **Gjelsvik, N.,** Forsvaret vaart i 1905.
Norsk militært tidsskr. 1928. Bd. 91, s. 97—104. Med 4 illustr. i texten.

683. **Halldin, G.,** Några uppgifter och bilder rörande Karlskrona örlogsvarv i gångna tider. 126 + (2) s. Med 36 pl. o. 6 tabeller. Karlskrona. Pr. 7 kr.
Tidskrift i sjöväsendet, utgiven av Kungl. örlogsmannasällskapet i Karlskrona.

684. **Harbitz, G. P.,** 18 januar 1928. A. Hærordningen under Christian IV. 1. Krigsordinansen av 1628. 2. Ordinansen av 1641. B. Tiden för. 3. Hærordningen i middelalderen. 4. Nordmændene i gamle dage. C. Tiden efter. 5. Hannibalsfeiden. 6. 1657—1718. 7. 18. og 19. aarhundrede.
Norsk artilleri-tidsskr. 1928, s. 1—68.

685. **Holmberg, Ernst,** Huvudbanéren (vapensköldarna) i Kungl. amiralitetskyrkan Ulrica Pia.
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 82—96. Med 13 illustr.

686. **Kiærland, Lars,** Mannhusinger — kystvern, borger- og almuebevæbning — under ufredsårene 1801—1814 og de lærdommer vi nu kan dra av dette folkeopbud.
Norsk militært Tidsskr. 1928. Bd 91, s. 847—870.

4687. **Malmborg, Gösta,** Svensk vapenexport under 1700-talet.
Svenska vapenhistoriska sällskapet. Årsskrift 1927—1928, s. 3—26. Med en bilaga.

4688. **Modin, Erik,** Krigsmän från Ådalen.
Från Ådalsbygden. Sollefteåortens och västra Ångermanlands hembygdsförenings årsbok 1928. Årg. 1, s. 52—61.

4689. **Ovenstad, Olai,** Den norske hærs gjenreisning. [18]/[1] 1628—[18]/[1] 1928. 300 års jubileum.
Underofficersbladet 1928, N:o 1. Med 10 illustr. o. kartor i texten.

4690. **Petri, Gustaf,** Kungl. Första livgrenadjärregementets historia. D. 2. Östgöta regemente till fot 1619—1679. Utarbetad under medverkan av *Erik Westman*. VIII + 499 s. + 12 pl. s. + 13 kartor och skisser och många vignetter och skisser i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 11 kr.
Rec. i Kungl. krigsvetenskapsakademiens tidskr. 1928. Årg. 95, s. 465—467 av *Birger Steckzén*.

4691. **Peyron, Gustaf,** Kort översikt över Kronprinsens husarregementes historia. 34 + (1) s. Med många illustr. i texten. Malmö 1927.

4692. **Schiötz, Johannes,** Hæren av 1814.
Norsk militært Tidsskr. 1928. Bd 91, s. 58—96. Med 2 portr. i texten.

4693. **Schreeb, T. von,** 1708 års ryttarvärja och lifskvadronens värjor M/1717. Några bidrag till den karolinska värjans typologi.
Svenska vapenhistoriska sällskapet. Årsskrift 1927—1928, s. 53—58.

4694. **Schürer von Waldheim, Max,** Skånska kavalleriregementet 1658—1928. 152 s. Sthlm, Seelig & C:o. Pr. 5 kr.

4695. **Stackell, L.,** Ilderim och Jarramas.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 29 B ([5]/[2]).

4696. **Steckzén, Bertil,** Karl XI:s mönstring av Västerbottens regemente år 1694.
Norrlands försvar 1928, s. 83—96.

4697. **Stenbock, R.,** Östgöta kavalleriregemente 1618—1699. XV + 355 + (1) s. + 40 pl. s. + 1 tabell o. 1 karta. Några kartor i texten. Sthlm, Fritzes bokh. Pr. 15 kr.

4698. **Tiselius, Carl A.,** Bidrag till Bohusläns befästningars historia.
Göteborgs försvar 1928, s. 17—43. Med 4 kartskisser i texten.

4699. **Vårdkasevakten** i Bergs tingslag 1710. Ur Bergs kyrkoarkiv. Medd. av *Matts Lång*.
Jämten 1928. Årg. 22, s. 29—32.

4700. **Wernstedt, F.,** Karolinska kalkar. 3. Kronobergs regementes kalk.
Karolinska förbundets årsbok 1927 (tr. 1928), s. 162—171. Med 1 illustr.

4701. **Westman, E.,** Om fanor och beklädnad vid det inhemska fotfolket under 1500- och 1600-talen. Föredrag i Svenska vapenhistoriska sällskapet den 5 mars 1927.
Svenska vapenhistoriska sällskapet. Årsskrift 1927—1928, s. 32—49 + 5 pl. s.

Litteratur- och konsthistoria.

02. **Anderson, William,** Skånes romanska landskyrkor med breda västtorn. VI + 131 + (1) s. + 42 pl. Med 116 fig. i texten. 4:o. Lund, C. W. K. Gleerup 1926. Pr. 10 kr.
(Mandelgren, N. M., Atlas till Sveriges odlingshistoria. Tilläggshäfte 3.)

03. **Andersson, Ingvar,** Göta kämpavisa och dess skildring av Narvaslaget.
Samlaren 1927 (tr. 1928). Ny följd. Årg. 8, s. 48—63.

704. **Beckman, Nat.,** Erikskrönikan.
Arkiv för nordisk filologi 1928. N. F. Bd 40, s. 189—225.

05. **Berthelson, Bertil,** Ur Vadstena klosters byggnadshistoria. 1—2.
Fornvännen 1928. Årg. 23, s. 208—226, 286—304. Med 12 fig.

706. **Branting, Agnes,** och **Lindblom, Andreas,** Medeltida vävnader och broderier i Sverige. D. 1. Svenska arbeten. 132 + XXVI s. + 110 pl. och 100 fig. i texten. Fol. Uppsala & Sthlm (tr. i Uppsala) Almqvist & Wiksell. Pr. inb. 200 kr. Tr. i 100 numrerade exemplar

707. **Böttiger John,** Tapisseries à figures des 16e et 17 siècles appartenant à des collections privées de la Suède. Inventaire description. Ouvrage traduit sur le manuscrit suédois par *Alfred Mohn.* XIV + 123 s. Med 14 fig. i texten. Planches. 93 pl. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 125 kr. Tr. i 150 exemplar.

708. **Josephson, Ragnar,** Vårt första antikmuseum.
Nationalmusei årsbok 1927 (tr. 1928). Årg. 9, s. 1—41. Med 20 fig. och 2 bilagor.

709. **Kraft, Salomon,** Till dateringen av en Karl XII-miniatyr.
Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 21—23.

4710. **Kyrkor,** Sveriges. Konsthistoriskt inventarium med stöd av K. vitt.-, hist.- och ant. akad. utgivet av *S. Curman* och *J. Roosval.* Stockholms kyrkor. Utg. med bidrag av Samfundet S:t Erik. Bd 1. H. 3. S. Nikolai eller Storkyrkan. D. 3. Inredning och lösa inventarier av *J. Roosval* samt *Gustaf Upmark* (silver) och *Agnes Branting* (textil skrud). Bd 4: H. 1. Jakobs kyrka. D. 1. Församlingshistoria av *Alice Quensel.* Bd 2: H. 1. Riddarholmskyrkan. Byggnadshistoria av *Martin Olsson.* Bd 6: H. 2. S. Klara kyrka. Byggnadshistoria och inventarier av *Sven Brandel.* Sthlm, Svenska bokhandelscentralen. Pr. Bl 1: H. 3 o. Bd 2: H. 1 20 kr. 4: 1 13 kr., Bd 6: H. 1 12 kr.
Rec. Storkyrkan. Bd 1: H. 3 jämte N:o 1883 o. 3952 i Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 137, Söndagsbilaga (20/5) av *Efraim Lundmark.*

4711. **Lindblom, And.,** Lovisa Ulrikas naturalieкabinett å Drottningholm.
Nationalmusei årsbok 1927 (tr. 1928). Årg. 9, s. 85—123. Med 23 fig.

4712. **Lundmark, Efraim,** Visby-Dominikanernas korbygge och den spanske kardinalen.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 155 (9/6).

4713. **Lundberg, Erik,** S. Nicolai kyrka i Nyköping. En byggnadsarkeologisk undersökning.
Sörmlandsbygden 1928. Årg. 1, s. 52—70. Med 11 fig.

4714. **Neuman, Erik,** Karlskrönikans proveniens och sanningsvärde. En undersökning och några slutsatser. 1.
Samlaren 1927 (tr. 1928). Ny följd. Årg. 8, s. 103—182.

4715. **Nissen, Robert,** Bernt Notkes Ritter Georg.
Niederdeutsche Monatshefte 1928. Jahrg. 3, s. 338—340. Med 2 illustr.

4716. **Romdahl, Axel L.,** Sveriges historia i svenska konstminnen. Med 35 illustrationer. 113 + (1) s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. 75 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 307 (9/11) av *C. G. Laurin*.

4717. **Romdahl, Axel L., och Dahlgren, Sven,** Skara domkyrkas byggnadshistoria. (*Romdahl*, Medeltiden; *Dahlgren*, Nyare tiden.) 170 s. 4:o. Uppsala, Appelbergs boktr. Pr. 3 kr. 75 öre.
Västergötland. Bd 5.

4718. **Schück, Henrik, och Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 3:e fullständigt omarbetade upplagan utgiven av *Henrik Schück*. D. 4. Gustavianska tiden. XIII + 591 s. + 30 pl. s. och många illustr. i texten. Sthlm, Geber. Pr. 25 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 317 (19/11) av *Fr. Böök*; i Stockholmstidningen 1928, N:o 323 A (25/11) av *Oscar Wieselgren*; i Dagens Nyheter 1929, N:o 7 (8/1) av *T. F[ogelqvis]t*; i Nya Dagligt Allehanda 1929, N:o 12, Söndagsbilaga (13/1) av *Knut Hagberg*.

4719. **Sundholm, Herman,** Gustaf Wasa i dikt och dramatik.
Blad för bergshandteringens vänner 1928. Bd 19, s. 230—235.

4720. **Wentzynthius, Karin,** Svenska porträtt från 1600- och 1700-talet i Ateneum och Sinebrychoffs samlingar.
Finskt museum 1926. II. 33, s. 1—38. Med 17 portr. i texten.

4721. **Wollin, Nils G.,** Lantmäteristyrelsens hus.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2, s. 587—614. Med 16 fig. 4:o.

4722. **Wåhlin, Theodor,** Die wunderbare Uhr zu Lund. »Horologium mirabile Lundense.» 32 s. Med 16 fig. Lund, Förf. Pr. 1 kr.

4723. **Wåhlin, Theodor,** Astronomiska ur i Sverige i våra dagar och i gången tid.
Finn. Utgiven av Lukasgillet i Lund 1928, s. 104—111. Med 4 illustr.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

4724. **Albion, Robert Greenhalgh,** Forests and sea power. The timber problem of the royal navy 1652—1862. Awarded the David A. Wells prize for the year 1924—25 and published from income of the David A. Wells fund. XV + 485 s. + 1 pl. Cambridge, Mass., U. S. A. 1926.
Harvard economic studies. Published under the direction of the departement of economics. Vol. 29.
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 377—378 av *E. H[ec]k[sche]r*.

4725. **Almquist, Jan Eric,** Studier i svensk jordrätt. 1. Det norrländska avvittringsverket. 2. Skogskommissionerna under det karolinska enväldet. 3. Rågång, administrativ gräns och riksgräns. (6) s. + s. 369—629. 4:o. Sthlm, Fritzes bokh. Pr. 16 kr.
Särtr. ur Svenska lantmäteriet 1628—1928.

4726. **Arosenius, E.,** Bidrag till det svenska tabellverkets historia. VIII + 68 + 71 s. Med 63 bilagor. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 4 kr. 50 öre.

4727. **Bagger-Jörgensen, O.,** Justeringsväsendet under lantmäteriet 1628—1878.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2, s. 347—381. 4:o.

4728. **Bagger-Jörgensen, O.,** Lantmäteriets organisation.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 1, s. 1—84. Med 11 portr. 4:o.

4729. **Bagger-Jörgensen, O.,** Lantmätarnas utbildning.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 1, s. 85—133. Med 1 portr. 4:o.

4730. **Boëthius, Gösta,** Borglägerspenningar, smörtionde och kotal i Norrland 1554—1602.
Hist. Tidskr. 1928, s. 43—69.

4731. **Bomgren, Gunnar,** Sekreta utskottet 1723—1756. En rättshistorisk undersökning. 144 s. Lund (tr. i Malmö), C. W. K. Gleerup. Pr. 4 kr. 50 öre.
Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 12.

4732. **Forssell, Arne,** Ministerstyrelse och departementalstyrelse. 1—2.
Nordisk administrativt Tidsskr. 1927. Aarg. 8, s. 173—188; 1928. Aarg. 9, s. 25—43.

4733. **Forssman, Hilding,** Om skifte och annan jorddelning i by.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2, s. 1—66 + 2 kartor. 4:o.

4734. **Geijer, E. G.,** Fattigvårdsfrågan. 5—9.
Geijer, E. G., Samlade skrifter. D. 8, s. 433—552.

4735. **Geijer, E. G.,** En av dagens frågor, eller huruvida en ministerstyrelse, sådan som den i Frankrike och England, är överensstämmande med svenskt folklynne och svensk grundlag. Några blickar på tidens politiska studier och svenska tidningslitteraturen.
Geijer, E. G., Samlade skrifter. D. 8, s. 215—289.

4736. **Granfelt, Helge,** Om frihetsproblemet i 1809 års författning. Läroverksprogr. 30 s. Umeå.

4737. **Haralds, Hjalmar,** Kansliet—anima regni.
Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 234—258, 300—323.

4738. **Haralds, Hjalmar,** R. F. § 14. »Över rikets krigsmakt till lands och sjöss äger konungen högsta befälet.»
Det nya Sverige 1927 (tr. 1928). Årg. 21, s. 466—472.

4739. **Hemmer, Ragnar,** Om straffbarheten av förberedelse och försök till brott enligt Sveriges medeltidslagar.
Tidskr. utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1928. Årg. 64, s. 391—420.

4740. **Hemmer, Ragnar,** Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt. Akad. avh. VI + 380 s. Helsingfors.

4741. **Herlitz, Nils,** Grunddragen av det svenska statsskickets historia. 320 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1929, N:o 9 ($^{10}/_{1}$) av *L*[*eif*] *K*[*ihlber*]*g*.

4742. **Holmbäck, Åke,** Våra domarregler.
Festskrift tillägnad Axel Hägerström den 6 september 1928, s. 265—279.

4743. **Holmbäck, Åke,** Hand skall hand få. Ett bidrag till godtrosförvärvens historia. 12 s. Uppsala, Lundequistska bokh. Pr. 50 öre.
Uppsala universitets årsskr. 1928. Juridik 1.

4744. **Humble, Sixten,** Lantmätarnas verksamhet inom städer och stadsliknande samhällen.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2, s. 199—238. 4:o.

4745. **Juhlin Dannfelt, H.,** Skifte och delning av jord ur ekonomisk synpunkt.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2. s. 67—162. 4:o.

4746. **Lagerroth, Fr.,** Mantal och fyrk. Ett blad ur den kommunala rösträttsfrågans historia.
Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 1—32.

4747. **Lagerroth, Fr.,** Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 296 s. Lund (tr. i Malmö), C. W. K. Gleerup. Pr. 10 kr.
Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 11.

4748. **Lantmäteriet, Svenska,** 1628—1928. Historisk skildring. Utgivet av Sällskapet för utgivande av lantmäteriets historia. D. 1—3. M. 43 kartor. 4:o Sthlm. Pr. 135 kr. (Se N:o 4725.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 178 ([28]/6) av *B. Boëthius.*

4749. **Lovén, Christian,** Vårt ämbetsverk i gångna tider. Föredrag i Kungl. byggnadsstyrelsen den 20 november 1926. 51 + 4 facs. s. Sthlm, Förf. 1927.

4750. [**Modin, Karl**], 239 år i ett lusthus. Det svenska lantmäteriet fyller i år 300, varför här nedan lämnas en kortare översikt över lantmäteriets organisation och arbetsuppgifter. Av *Kadin.*
Dagens Nyheter 1928, N:o 96, Söndagsbilaga ([8]/4).

4751. **Nordenstedt, Werner,** Skiftes- och avvittringsväsendet i Dalarna.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2, 163—197. 4:o.

4752. **Sahlin, Carl,** Ett järnbrev.
Blad för bergshandteringens vänner 1928. Bd 19, s. 185—190.

4753. **Schartau, Sigurd,** Riksdagsmannavalen i Malmö under frihetstiden.
Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 324—343.

4754. **Ullberg, Gösta,** Klövsjö avradsland.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin [12]/10 1928, s. 307—34. Med 1 kartskiss.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4755. **Varenius, Otto,** Svensk budgeträtt.
Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 93—120.

4756. **Wildte, Fridolf,** Några ålderdomliga rättsbruk. Efter västsvenska domböcker.
Västsvenska hembygdsstudier tillägnade Hjalmar Lindroth 6 februari 1928. s. 238—246.

4757. **Williams, E.,** Skattläggningsväsendet och lantmätarna.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 1, s. 299—363. 4:o.

Bibliografi.

4758. **Aberstén, Simon,** Förteckning över skrifter utgivna av Göteborgs k. vetenskaps- och vitterhetssamhälle. På uppdrag af K. samhället upprättad. H. 2. 1907—1927. 17 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1 kr. 50 öre.
Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. 4:e följden. Bd 32. N:o 7.

4759. **Berg, Tor,** De särskilda fögderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustav II Adolfs regeringar.
Meddelanden från svenska riksarkivet för år 1927 (tr. 1928) s. 118—225

4760. **Betänkande** angående ordnande av Stockholms arkivväsen. Avgivet den 20 februari 1928 av *Bertil Boëthius* och *Halvar G. F. Sundberg*. 219 s. Sthlm.
Stadskollegiets utlåtanden och memorial 1928. Bihang. N:o 5.

4761. **Bring, Samuel E.,** Suède.
Histoire et historiens depuis cinquante ans, méthodes, organisation et résultats du travail historique de 1876 à 1926, s. 371—378.

4762. **Cederberg, A. R.,** Pays Baltes.
Histoire et historiens depuis cinquante ans, méthodes, organisation et résultats du travail historique de 1876 à 1926, s. 258—265.

4763. **Clemensson, Gustaf,** Dalslandsarkivalier. Arkivhandlingar från Dalsland i landsarkivet i Göteborg. 1. Kyrkoarkiven.
Hembygden. Utgiven av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund 1928, s. 24—44. Med 1 facs. tr.

4764. **Cleve, Nils,** Bibliografi över Finlands arkeologiska litteratur 1918—1925.
Finskt museum 1926. H. 33, s. 39—62.

4765. **Elfstrand, Percy,** Gestrikebibliografi 1924—1926. 15 s.
Bilaga till Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1927 (tr. 1928).

4766. **Engström, Bengt,** Västmanlands hembygdslitteratur. Föredrag vid bibliotekskursen i Västerås 1928.
Västmanlands fornminnesförenings årsskr. 1928. H. 17, s. 83—89.

4767. **Hedar, Sam,** Lantmäteristyrelsens arkiv.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2, s. 383—528. Med 16 bilagor. 4:o.

4768. **Heurgren, P. G.,** Bibliographie über schwedische Postverordnungen aus den Jahren 1541—1646. 20 s. Mit 3 Abb. Sthlm, Förf. 1927.

4769. **Jungquist, Mercy,** Lantmäterikontoren i länen ur arkivsynpunkt.
Svenska lantmäteriet 1628—1928. D. 2, s. 529—585. 4:o.

4770. **Kolmodin, Torsten,** »Stockholms stads bibliothèque».
Samfundet S:t Eriks årsbok 1928, s. 185—190. Med 1 illustr.

4771. **Möller, A. F.,** Från Falkenbergs rådstuvuarkiv. 32 s. Med 1 pl. Falkenberg 1927.

4772. **Olsson, Henry,** Reuterholmska manuskriptsamlingarnas öden.
Meddelanden från svenska riksarkivet för år 1926 (tr. 1928), s. 130—164.

4773. **Richter, Herman,** Svensk geografisk bibliografi för år 1927.
Svensk geografisk årsbok 1928, s. 218—237.

4774. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1927. 63 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1928. 150 separatexemplar, därav 100 för bokhandeln. Sthlm, Fritze. Pr. 2 kr.

4775. **Söderberg, Tom,** En släktbok och ett släktarkiv. De Åkerhielmska ätterna i tryck och i handskrift.
Hist. Tidskr. 1928, s. 185—186.

4776. **Westman, Axel,** Tryckerier och tidningar [i Halmstad].
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5, s. 159—178 + 1 pl. o. 16 fig.

Topografi.

4777. **Abrahamson, Erik,** Några ortnamn från Lysekilstrakten.
Västsvenska hembygdsstudier tillägnade Hjalmar Lindroth 6 februari 1928, s. 44—57.

4778. **Ahnlund, Nils,** Brunkeberg.
Ahnlund, Nils, Svensk sägen och hävd, s. 164—187.

4779. **Ahnlund, Nils,** Svinnegarns källa.
Ahnlund, Nils. Svensk sägen och hävd, s. 58—112. Även N:o 1323.

4780. **Andreæ, P.,** Några meddelanden om Herrljunga och dess historia.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1928. Årg. 4, s. 140—146. Med 4 illustr.

4781. **Anteckningar** ur Ljusdals forntidshävder.
Vår hembygd. Hälsingland 1928, s. 17—23.

4782. **Arkiv,** Noraskogs. Kulturhistoriska samlingar och anteckningar om Örebro läns bergslager. Utg. av *Erik Holmkvist.* Bd 6: H. 1—3. 363 + (3) s. + 1 portr. Sthlm, Fritzes bokh. Pr. H. 1: 3 kr. 2: 6 kr. 3: 6 kr. 50 öre.
H. 1: Daniel Tilas dagbok öfwer hans kongl. höghet cronprintsen prins Gustavs resa igenom bergslagerne in sept. 1768.

4783. **Ask, Jonas,** Om Umeå stad och närliggande pastorat. En gradual-avhandling av år 1731. Översättning från latinet med ett förord av *J. V. Lindgren.*
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928, s. 37—78. Med 3 kartor o. 7 illustr.

4784. **Asplund, J.,** Från ett besök i Pitebygden 1784. Ur Abraham Hülphers samlingar. 100 år senare sammandraget. Efter nutida stavsätt åter-givet och försett med illustr. av *Conrad Sjöstedt.*
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927. H. 1, s. 69—91. Med 14 illustr.

4785. **Assarsson, Bernt David,** Katolska kyrkor i Hälsingborg.
Skåne. Årsbok 1928, s. 128—135. Med 5 illustr.

4786. **Axman, Henrik,** Vagnsbärads kyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1928. Årg. 25, s. 82—96. Med 11 illustr.

4787. **Bergfors, Georg,** Gråträsk by och kyrka.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927. H. 1, s. 119—121. Med 1 fig.

4788. **Bergfors, Georg,** och **Neander, Albin,** Norrbotten. Läsebok för skola och hem. D. 1. 390 s. 2. 355 + (1) s. Med många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 7 kr. delen.
Rec. i Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927, s. 208—210 av *—r—n.*

4789. **Bergström, K.,** Råda kyrka.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1928. Årg. 23, s. 51—63. Med 5 illustr.

4790. **Berlin, Karl,** Malmöhus slotts forntid och framtid.
Finn. Utgiven av Lukasgillet i Lund 1928, s. 55—59. Med 1 illustr.

4791. **Björk, J. N.,** Några anteckningar om Gammalstorps kyrka.
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 27—34. Med 5 illustr.

4792. **Björkegren, R.,** När Gotland var danskt lydland. Några bilder. 8—11.
Julhälsningar till församlingarna i Visby stift 1928, s. 119—148.

4793. **Blomberg, Assar,** Agnestads kyrkoruin.
Falbygden 1927. H. 1, s. 55—57. Med 1 illustr.

4794. **Blomqvist, Ragnar,** Övergivna kyrkor i Västmanlands län.
Vastmanlands fornminnesförenings årsskr. 1928. H. 17, s. 47—63. Med 14 fig.

4795. **Bolinder, Nils,** Gävleborgs läns vägars historia.
Svenska vägföreningens tidskr. 1928. Årg. 15, s. 262—268.

4796. **Brodin, Linus,** Gunnarskogs kyrka 1727—1927. En jubileumsskrift. 117 + (2) s. Med några illustr. i texten. Karlstad 1927. Pr. 2 kr.

4797. **Bucht, Torsten,** Två jämtländska ortnamn. 1. Pånsjön. 2. Opc
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin [12] 10 1928, s. 9—15.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4798. **Byordning** från Storkåge av år 1741 jämte Contract rörande samfälte ängesbeten i Storkåge by av år 1780.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928, s. 30—36. Med 1 illustr.

4799. **Bördh, A. G., och Pettersson, Gerhard,** Dalslands socknar. 16. Gestad.
Färjelanda. Tidskr. för Dalslands folkhögskoleförening 1928. Årg. 9: H. 1, s. 15—22. Med 5 illustr.

4800. **Campbell, Åke,** »Risbygden» i Skåne. En etnografisk-geografisk studie över ett bortglömt bygdebegrepp.
Västsvenska hembygdsstudier tillägnade Hjalmar Lindroth 6 februari 1928, s. 92—118. Med 4 kartor.

4801. **Carling, Aug.,** Getinge i forntid och nutid. Ett försök till sockenbeskrivning. VI + (1) + 175 s. Med flera illustr. i texten. Getinge (tr. i Halmstad), Förf. 1927. Pr. 4 kr.

4802. **Carlquist, Gunnar,** De skånska städernas brandväsen under äldre tid. 86 s. Lund.
Särtryck ur *Carlquist, Gunnar*, Skånska brandförsäkringsinrättningen 1828—1928.

4803. **Cnattingius, Bengt,** Löfstads slott och dess framtid.
Rig 1928, s. 89—92. Med 2 fig.

4804. **Dahlgren, Valdemar,** Från Näset och Gillbergadalen.
Svenska turistföreningens årsskr. 1928, s. 146—166. Med 16 illustr.

4805. **Dahlman, Axel,** Gymnasiehuset i Karlstad.
Svenska turistföreningens årsskr. 1928, s. 298—299. Med 1 illustr.

4806. **Dahlström, F. V.,** Hannas' kyrka.
Lunds stifts julbok 1928. Årg. 20, s. 109—123. Med 6 illustr.

4807. **De Brun, Fr,** Frostvikens sockens bebyggelse 1750—1825. Med 1 bilaga.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin [12]/10 1928, s. 16—50.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4808. **De Brun, Fr.,** Holmiana et alia. Bd 3, 4: 1—2, 5: 1—3, 6. Fol. Detta arbete är duplicerat med skrivmaskin i 50 exemplar. (Sthlm. Skrivbyrån Duplic 1923—25.) D. 6 innehåller register.

4809. **De Brun, Fr.,** Mantalsförteckning över staden mellan broarna av år 1652.
De Brun, Fr., Holmiana et alia. Bd 5, s. 256—316. Fol.

4810. **De Brun, Fr.,** Noter och register till Stockholms stads räkenskaper 1434—1440, 1460—1473. 46 + (1) s. Fol. Sthlm, Skrivmaskinsduplikat i 50 exemplar.

4811. **De Brun, Fr.,** Sammandrag av riksarkivsbrev rörande Stockholm för tiden 1421—1520, med register.
De Brun, Fr., Holmiana et alia. Bd 4, s. 1—597. Fol.

4812. **De Brun, Fr.,** Stockholms stads tänkebok 1533—1538 i sammandrag med register.
De Brun, Fr., Holmiana et alia. Bd 3, s. 225—271. Fol.

4813. **De Brun, Fr.,** Utdrag ur Stockholms stadsböcker m. m. rörande privategendomar, kyrkor, kloster m. m. i det gamla Stockholm.
De Brun, Fr., Holmiana et alia. Bd 5, s. 317—474, 632—855. Fol.

4814. **Edestam, Anders,** En Dalslandsbygd för femtio år sedan och nu. Studier över torpbebyggelsen och desa försvinnande.
Svensk geografisk årsbok 1928, s. 51—68. Med 3 fig.

4815. **Edgren, F. E.,** Vädtle härad. 2:a uppl. VII + 176 s. Göteborg, Medéns bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.

4816. **Eile, Axel,** Gårdar och gubbar i några Östbosocknar år 1542.
Värnamo hembygdsförenings årsskr. 1928, s. 23—25.

4817. **Ek, Gustaf Fr.,** Några anteckningar om Stockholms broar genom seklerna. Från gamla »Norre bro» till den lilla nya provisoriska pontonbron.
Svenska vägföreningens tidskr. 1928. Årg. 15, s. 424—433. Med 2 fig.

4818. **E[k], G[ustaf] [Fr.],** När gamla Norrbro underminerades av vårfloden och blev stucken i brand av fackelbärare.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 116, Söndagsnummer (29/4).

4819. **Elfstrand, Percy,** Kronobränneriet i Strömsbro. Ett bidrag till dess historia. 69 sid. Med 23 illustr.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1927 (tr. 192- och 1928.

4820. **Elmquist, Henning,** Örebro slott genom tiderna. Ett föredrag. 23 s. + 4 pl. bl. Örebro, Örebro läns museum 1926. Pr. 60 öre.

4821. **Engström, Bengt,** Byalagen i Bara härad. 66 + (1) s. + 1 pl. o. 1- fig. i texten. Lund, Bara härads hembygdsförenings förlag. Pr. 4 kr.
Bidrag till Bara härads beskrivning. 6.

4822. **Falck, A. E.,** En gammal gård. [Gustaf Holmbergs gård.] Några anteckningar ur Nyköpings stads arkiv. [Till Gustaf Fredrik Holmberg på 70-årsdagen den 8 april 1927 från Odd Fellowbröderna i 44 Sörmland.] 62 s. Med 7 illustr. Nyköping 1927. Tr. i 200 numrerade exemplar.

4823. **Flensburg, Nils,** Det gamla Riddarhuset i den nya forskningens ljus. Ett hittills okänt brev till Carl Oxenstierna visar att beslut om dess byggande fattats före 1621.
Stockholms Dagblad 1927, N:o 123, Söndagsbilaga (8/5).

4824. **Floderus, Erik,** Gilleskyrkan i Sigtuna. Tillägg.
Fornvännen 1928. Årg. 23, s. 48. Med 1 fig.

4825. **Floderus, Erik,** När Sigtuna var Sveriges stora metropol.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 352, Söndagsbilaga, Julnummer (24/12).

4826. **Forssander, John Elof,** Utgrävningarna å domkapitelhusets tomt sommaren 1927. 32 s. + 1 karta o. 15 fig. Lund, Föreningen. Pr. 3 kr.
Skrifter utgivna av föreningen Det gamla Lund. 10.

4827. **Forssén, Axel,** Varnhem. 69 + (1) s. Med 20 fig. o. 1 karta. Sthlm (tr. i Göteborg), Wahlström & Widstrand. Pr. 75 öre.
Svenska fornminnesplatser. Vägledningar utgivna genom Kungl. vitt. hist. och antikvitets akademien. N:o 8.

4828. **Forsslund, K.-E.,** Med Dalälven från källorna till havet. D. 2. Bok 9. 230 s. Med 2 planscher i färgtryck, och 223 bilder i texten och 76 låtar. Bok. 10. 240 s. Med 2 planscher, varav en i färgtryck, och 254 bilder i texten och 77 låtar. 4:o. Sthlm, Åhlén & Åkerlund. Pr. 7 kr. 50 öre boken.
2: 9. Floda. 2: 10. Mockfjärd och Södra Gagnef.
D. 2: B. 1—10, rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 345 (17/12) av *E. Klein.*

4829. **Frödin, John,** Bygdestudier i norra Jämtland. 253 s. + 2 kartor. 4:o. Lund, C. W. K. Gleerup 1927. Pr. 6 kr. 50 öre.
Lunds universitets årsskr. N. F. Avd. 1. Bd 24.

4830. **Gardell, Sölve,** Kungälvs kyrkor genom tiderna. En undersökning av deras byggnadshistoria, inredning och lösa inventarier. IV + 104 s. Med några illustr. i texten. Göteborg, Elanders boktryckeri aktiebolag. Pr. 3 kr.

4831. **Gihl, Gunnar,** Sigtuna, kyrkornas och ruinernas stad, för 300 år sedan. Vad de senare årens undersökningar ha att berätta om den gamla Mälarstaden.
Upsala Nya tidning 1927, N:o 9714 B (16/9).

4832. **Gothe, Richard,** »Finmork» och Jämtland.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin 12/10 1928, s. 80—91. Med 1 fig.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4833. **Gottlund, Karl Ax.,** och **Boëthius, J.,** Brev om Finnmarkerna i Dalarna och Bergslagen. Efter Mnemosyne 1821 utgivna av *Albert Palmqvist.* 40 s. Filipstad, Utg. Pr. 1 kr. 50 öre.
Kulturhistoriska bilder.

4834. **Hackzell, Nils,** Staden Luleå och dess grannsocknar. Från latinet översatt av *Henrik Sundin.*
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1928, s. 33—62.

4835. **Hage, Berndt,** På södra Dalarnas kungsstigar.
Julbok för Wästerås stift 1928. Årg. 23, s. 153—167. Med 8 illustr.

4836. **Hage, Berndt,** Det glömda ödebruket i Dalaskogarna. [Norn.]
Veckojournalen 1927, N:o 49 (4/12).

4837. **Hagstrand, J. O.,** En epok i Värnamo samhälles historia.
Värnamo hembygdsförenings årsskr. 1927, s. 43—46.

4838. **Hamnell, T.,** Några data ur Stocksunds historia. Föredrag den 25 april 1927, med anledning av samhällets 25-årsjubileum. 45 s. Sthlm. Tr. som manuskript 1927.

4839. **Handlingar** rörande K. E. Erikssons gård i Uttersjön, Lövångers socken [med Bilaga].
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928, s. 195—200, 238—250.

4840. **Hansén, Emil,** Kyrkor i Skanör och Falsterbo förr och nu.
Skåne. Årsbok 1928, s. 41—47. Med 2 illustr.

4841. **Harplinge.** En bok om hembygden utgiven av Harplinge hembygds- och fornminnesförening. 353 + (1) s. Med många illustr. i texten. Halmstad, J. B. Meijels boktr. 1927. Pr. 7 kr. 50 öre.
Innehåller bl. a.: *Hjalmar Bengtsson*, Genom sju sekler; *R. Ahlberg*, Kyrkliga förhållanden inom Harplinge pastorat; *Axel Erlandsson*, Några data ur kyrkornas historia; *Karl A. Karlsson*, Tro, seder och folkdiktning; *B. A. Stjernqvist*, Harplinge kommunalhistoriskt belyst; *Karl A. Karlsson*, Hantverk och industri; *Henrik Davidsson*, Forna dagars hemliv; *Hjalmar Bengtsson*, Nöjeslivet under äldre och nyare tid.

4842. **Hedberg, Hugo,** Kärntornet i Örebro fäste. Utdrag av berättelse angående undersökningen av »botten i Örebro slotts kärntorn».
Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum 1926. H. 9, s. 9—?. Med 13 illustr.

4843. **Hellberg, Knut,** Eskilstuna hus — det förintade Wasaslottet.
Sörmlandsbygden 1928. Årg. 1, s. 31—51. Med 1 illustr.

4844. **Hemberg, Eugen,** Huseby historia. 21 s. Med 1 illustr. Växjö. Förf. 1927.
Särtryck ur Smålandspostens Kinnevaldsnummer den 8 december 1927.

4845. **Hermansson, Otto,** Ur Skövde kyrkas historia.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1928. Årg. ?, s. 64—71. Med 3 illustr.

4846. **Hillgren, Bror,** Från Delsbo. Anteckningar om fornminnen, by och gård, husgeråd, målning och dräkt. 50 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Seelig & C:o. Pr. 2 kr. 50 öre

4847. **Hjelmström, J. A.,** Halmstads hamnbyggnadsdirection. 1.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5, s. 190—204. Med 2 bilder.

4848. **Hofberg, Herman,** Beskrifning öfver Örebro stad och land. H. 2. 59 s. Örebro 1926.
Särtryck ur Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum.

4849. **Hofrén, Manne,** En herrgårdsresa från norra Tjust till södra Mör...
Svenska turistföreningens årsskr. 1928, s. 204—219. Med 14 illustr.

4850. **Hofrén, Manne,** Skälby. Några anteckningar om Kalmarhövdingarnas gamla boställsgård. 16 s. Med 4 illustr. i texten. Uppsala 1927.
Särtryck ur Kalmar nations skriftserie. 4.

4851. **Hogner, Gudmar,** Nyköping och dess storkyrka.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1928. Årg. 25, s. 71—81. Med 4 illustr.

4852. **Hällbom, John David,** Ett par bidrag till Voxna sockenkrönika.
Vår hembygd. Hälsingland 1928, s. 56—61. Med 4 illustr.

4853. **Johnsson, Pehr,** Emitslöf. En sockenskildring. 27 s. Med 4 illustr. i texten Tranås 1927.
Särtryck ur Göinge hembygdsförenings årsbok 1927.

4854 **Johnsson, Pehr,** Sandby kungsgård.
Från Önnestadsskolornas bygd. Uppsatser tillägnade rektor Yngve Melander 1927, s. 65—91. Med 5 illustr. i texten. Även i Önnestads elevförbunds årsbok 1927, 1928.

4855. **Johnsson, Pehr,** Helgeådalens vägar.
Göinge hembygdsförenings årsbok 1925, s. 37—45.

4856. **Klefbeck, Axel F.,** Blad ur en Östgötasockens krönika. [Skärkind]
S:t Ragnhilds gilles årsbok 1928, s. 22—32. Med 4 illustr.

57. **Kronsjö, Oskar,** Jemshögs församling fordom och nu. Sockenkrönika. 83 + (3) s. Med många illustr. i texten. Sölvesborg, Förf. 1927. Pr. 1 kr. 75 öre.

58. **Kuylenstierna, Osw.,** Två historiska herrgårdar och deras forna herrar. [Tidö och Fiholm.]
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 150, Söndagsbilaga (3/6).

59 **Lagergren, Helmer,** Luleå stad med omnejd i slutet av 1600-talet. En beskrivning avsedd för Erik Dahlbergs Sueciaverk.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927, s. 51—68. Med 2 fig.

60. **Lampén, Ernst,** Finnarna i Värmland.
Svenska turistföreningens årsskr. 1928, s. 126—145. Med 15 illustr.

61. **Leijonhufvud, K. K:son,** Strängnäsbiskopen Laurentius Paulini hus och tomt genom tiderna till 1808.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1928. Årg. 25, s. 166—176. Med 3 illustr.

62. **Leijonhufvud, K. K:son,** Två gamla Strängnäs tomters historia. 1. Gamla biskopsgården söder om södra kyrkogårdsmuren. 2. Kopparslagaregården.
Sörmlandsbygden 1928. Årg. 1, s. 20—30. Med 2 kartskisser.

63. **Lilienberg, Albert,** Stadsbildningar och stadsplaner i Götaälvs mynningsområde från äldsta tider till omkring 1800. (3) + 312 s. Med 200 fig. Göteborg, Medéns bokh. Pr. 12 kr. 50 öre.
Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitté. 7.

64. **Lindedal, Hj. A.,** Vänersborgs historia och Vänersborgs-historier. 277 s. + 2 kartor o. många illustr. i texten. Vänersborg, Förf. 1927. Pr. 6 kr. 50 öre.

65. **Lindgren, Hugo,** Luleå skärgård.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1928, s. 96—138. Med 16 illustr.

66. **Lindhardt, J. G.,** Vår helgedom. Föredrag vid vespergudstjänst i Nafverstads nyrestaurerade kyrka den 16 sept. 1928.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1928. Årg. 18, s. 71—90. Med 7 illustr.

67. **Lindqvist, Sune,** Vattenståndet vid Birka på 900-talet.
Fornvännen 1928. Årg. 23, s. 118—120. Med 1 fig.

68. **Lindroth, Hjalmar,** Namnet Fjäderholmarna.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 29 (31/1).

69. **Lindstam, Ragnar,** Huskvarna krönika. En historik över Huskvarnabygden och dess äldre släkter. H. 22—25 a. S. 505—607. Med många illustr. i texten. Huskvarna, Huskvarna kyrkliga ungdomskrets 1926. Pr. 1 kr. häftet.

70. **Lundahl, Ivar,** De västgötska häradsnamnen. En översikt och några tolkningsförslag.
Västsvenska hembygdsstudier tillägnade Hjalmar Lindroth 6 februari 1928, s. 1—17.

1871. **Lundahl, Ivar,** Falbygdens ortnamn.
Falbygden 1927. H. 1, s. 24—37.

1872. **Lundberg, Erik,** Topografiska stadsundersökningar. 1. Söderköping. Mit deutscher Zusammenfassung. 62 s. + 2 pl. o. 23 fig. Sthlm, Akademiens förlag. Pr. 3 kr.
Kungl. vitterhets, historie och antikvitets akademiens handlingar. D. 39: 1. Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 281 (14/10) av *Arthur Nordén.*

4873. **Lundblad, G. T.,** Fredsbergs-krönika. Bidrag till Fredsbergs pastorats historia. 288 s. Med 78 illustr. och 1 karta i texten. Mariestad: På Fredsbergs hembygdsförenings förlag 1927. Pr. 6 kr.

4874. **Lundborg, Matheus,** Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad. Beskrivning och historia. På uppdrag av Kristianstads församlings utarbetad och utgiven till kyrkans 300-årshögtid den 3 juni 1928. (1) + 112 s. + 2 pl. o. 65 bild. i texten. Kristianstad, Församlingens förlag. Pr. 6 kr.

4875. [**Lundström, Nils Styrbjörn**], »Kungshuset» på Stockholms fä-ningsvallar. Av —8—.
Stockholmstidningen 1928, N:o 232 B, Söndagsbilaga (26/8).

4876. **Malmberg, Ernst,** Tidö fideikommiss. 46 s. + 1 portr. o. många illustr. i texten. 4:o. Sthlm, Förf. 1927.
Svenska hem 1927. 9.

4877. **Mannerfelt, Måns,** Rekonstruktionsmetoder å äldre vägdelar.
Svenska vägföreningens tidskr. 1928. Årg. 15, s. 442—444. Med 1 kartskiss.

4878. **Mannerfelt, Måns,** Om äldre tiders uppfattning om Sverige. En turist-geografisk studie.
Svensk turisttidning 1928. Årg. 7, s. 545—547, 549. Med 4 kart-skisser.

4879. **Modin, Erik,** Några bilder från det gamla Sollefteå.
Från Ådalsbygden. Sollefteåortens och västra Ångermanlands hembygds-förenings årsbok 1928. Årg. 1, s. 19—28. Med 5 bilder.

4880. **Morén, John,** Skeninge — ett Vineta sjunket i jord.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 261 (23/9).

4881. **Mårtensson, Torsten,** Tornérhjelmska huset och en grupp besläk-tade byggnader i Hälsingborg.
Finn. Utgiven av Lukasgillet i Lund 1928, s. 137—145. Med 5 illustr.

4882. **Mårtensson, Torsten,** Kulturhistoriska sevärdheter i Hälsingborg.
Tidskr. för hembygdsvård 1928. Årg. 9, s. 62—70. Med 9 illustr.

4883. **Netzler, Fritz,** Helsingborgsminnen från min ungdom. 558 s. Med många illustr. i texten. Helsingborg, Förf. Pr. 10 kr.

4884. **Nihlén, John,** En bortglömd svensk riddarborg. [Saxholmen i Olme socken.]
Stockholmstidningen 1928, N:o 41 B, Söndagsbilaga (12/2).

4885. **Nordberg, Albert,** »Bostället» vid Luleå gamla stad. Ur en gammal gårds tidigare öden.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1928, s. 69—85. Med 7 illustr.

4886. **Nordberg, Albert,** En gammal Norrbottensbygd. Anteckningar till Luleå sockens historia. D. 1—2. XXIII + 732 s. + 5 pl. + 3 kartor. Med många illustr. i texten. Nederluleå (tr. i Lund). Pr. 7 kr.
Norrbottens läns hembygdsförenings skriftserie. 1.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 308 (10/11) av *Bertil Waldén*; Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1928, s. 204—207 av *Bertil Waldén;* i Norrbottenskuriren 1928, N:o 157 (10/7) av *Helmer Lagergren.*

4887. **Nordberg, Tord O:son,** Spökslottet. D. 2.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1928, s. 57—119. Med 22 fig. o. 18 bilagor.

88. **Nordén, Arthur,** Namnet Värmdön och »värmden» i Vindöström. En hållbar namnförklaring funnen: »sundet som går öppet om vintern». Stockholmstidningen 1927, N:o 100 (13/4).

89. **Nordgren, A.,** Torps socken. Litet bebyggelse- och näringsgeografi. Torps socken. Årsbok utgiven av Torps hembygdsförening 1928. N:o 1, s. 34—44. Med 6 illustr.

90. **Nordholm, G.,** Studier över lantbebyggelsen i södra Skåne. Svensk geografisk årsbok 1928, s. 38—60. Med 10 fig.

91. **Nygren, Adolf,** Munkar, garvare och adelsmän. Kungsholmen är den yngsta och från början oansenligaste brodern i Stockholms-stadsdelarnas syskonring.
Stockholmstidningen 1928, N:o 337 B, Söndagsbilaga (9/12).

92. **Nyström, E. O.,** Västra Ämterviks kyrka. Ett bidrag till kyrkoförnyelsen i Fryksdalen.
Karlstads stifts julbok 1928, s. 28—39. Med 4 illustr.

93. **Näsström, Gustaf,** Det gamla Medevi. Kulturhistoriska anteckningar. 283 + (2) s. + 76 pl. s. + 1 karta. Sthlm, Nils I. Bruzelius. Pr. inb. 5 kr.
Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 219 (13/8) av *Wilh. Carlgren.*

94. **Palm, Axel,** Hidinge gamla kyrka och dess bevarande från förfall. Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum 1926. H. 9, s. 21—30. Med 3 illustr.

895. **Palm, David,** Vad betyder by i västsvenska ortnamn? Några antydningar.
Västsvenska hembygdsstudier tillägnade Hjalmar Lindroth 6 februari 1928, s. 58—70.

896. **Palm, David,** Ljungan och några andra kända namn i vårt landskap.
Älsta. Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskr. 1928, s. 34—39.

1897. **Palm, David,** Namnet Medelpad.
Namn och bygd 1927 (tr. 1928). Årg. 15, s. 91—96.

1898. **Palm, David,** Svenska ortnam på *-bygd(en)*. Några språkliga och bebyggelsehistoriska anteckningar.
Namn och bygd 1927 (tr. 1928). Årg. 15, s. 133—162.

1899. **Palmér, Johan,** Lödde å och Jordanes' liothida.
Namn och bygd 1928. Årg. 16, s. 20—35.

1900. **Paulaharjus, Samuli,** Kengis bruk. Från finske förf. Samuli Paulaharjus bok »Från gamla Lappland och Nord-Finland». (Auktoriserad översättning av S—i.)
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927, s. 122—139.

1901. **Persson, Malte,** Önnestads byordning.
Från Önnestadsskolornas bygd. Uppsatser tillägnade rektor Yngve Melander 1927, s. 37—64. Med 1 facs.tr. o. 1 illustr. i texten. Även i Önnestads elevförbunds årsbok 1927, 1928.

1902. **Persson, Per,** Bräcke socken i Jämtlands län. Historiska och geografiska anteckningar samt dokumentavskrifter. 156 s. Med många illustr. o. kartor i texten. Östersund, Bräcke hembygdsförenings förlag 1927. Pr. 3 kr. 50 öre.

1903. **Peters Knut,** Ur Västra Tollstads kyrkas historia.
Linköpings stifts julbok 1928. Årg. 23, s. 135—149. Med 4 illustr.

4904. **Petri, Olavus,** Stockholms stads tänkebok 1524—29. Utgiven genom *Ludvig Larsson.* H. 1. 128 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 5 kr.
Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund. 11: 1.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 303 (5/11) av *Nils Ahnlund.*

4905. **Pira, Sigurd,** Botorp. Korta anteckningar om gården och dess ägare. 31 s. Med 6 illustr. Tranås, Förf. 1927.

4906. **Pira, Sigurd,** Herrgårdar i Norra Vedbo härad. Anteckningar om gamla gårdar och deras ägare. Saml. 1. 162 + (1) s. Med flera illustr. i texten. Tranås, Förf. 1927. Pr. 3 kr.

4907. **Redelius, Ragnar,** Ärla kyrka och församling. Några blad ur en sörmlandssockens historia.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1928. Årg. 25, s. 109—141. Med 8 illustr.

4908. **Rhedin, Ivar,** Några bidrag till Hisingens kyrkliga geografi och historia.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1928. Årg. 18, s. 103—129. Med 18 illustr.

4909. **Romdahl, Axel L.,** Löfstad. Ett minnenas slott, som viges åt minnena.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 31 (8/2).

4910. **Rosengren, Hilding,** Karlshamns historia 1664—1914. D. 2. Tiden från det stora nordiska krigets slut intill kontinentalspärrningen 1806. XV + 473 s. + 12 pl. o. flera kartor och illustrationer. Karlshamn.
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 378—379 av *G. J[acobso]n.*

4911. **Rosman, Holger,** Bjärka-Säby och dess ägare. Biografiska skildringar kring en gårds historia. Bd 3. 386 s. + 112 illustr. 4:o. Sthlm (tr. i Uppsala), Sv. kyrkans diakonistyrelses förlag. Pr. 20 kr.
D. 1—3 rec. i Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 132—136 av *B. H[ildebran]d;* D. 3 rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 353 (27/12) av *Carl Hallendorff;* i Nya Dagligt Allehanda 1929, N:o 18 (19/1) av *Wilh. Carlgren.*

4912. **Rydström, Ada,** och **Hafström, Gerhard,** Boken om Tjust. D. 1. (1) + 235 + (1) s. + 14 pl.s. Västervik, C. O. Ekblad & C:o. Pr. 5 kr.

4913. **Sahlgren, J.,** Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 9. *Sta*-namnen i Närke.
Namn och bygd 1927 (tr. 1928). Årg. 15, s. 65—87. Med 1 karta.

4914. **Salvén, Erik,** Ramsele gamla kyrka.
Svenska turistföreningens årsskr. 1928, s. 299—303. Med 3 illustr.

4915. **Sandström, K. E.,** Bidrag till Nedertorneå-Haparanda sockens historia. Ur gamla arkivhandlingar hopsamlat.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927, s. 92—110.

4916. **Sarauw, Georg F. L.,** Studier rörande Bohus som norsk fästning. Med en efterskrift av *Nils Wimarson.* S. 17—59. Med 9 fig. Göteborg 1928.
Särtryck ur Göteborgs och Bohusläns fornminnesf. tidskr. 1927.

4917. **Saxon, J. L.,** Närkes kyrkor i ord och bild. 537 + (2) s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Bröderna Lindströms förlag. Pr. 12 kr.

4918. **Saxon, J. L.,** Ur Närkes hävder. Anteckningar. 86 s. Sthlm (tr. i Örebro), Nutiden 1926. Pr. 5 kr.

4919. **Saxon, J. L.,** Ur Närikesgårdarnes krönika. Uppteckningar och skildringar. D. 1. 127 s. + 2 kartor och några illustr. i texten. Örebro, Förf. Tr. i 100 exemplar.

4920. **Saxon, J. L.,** Örebro för 50 år sedan. 33 s. Örebro, Förf. 1926. Tr. i 100 exemplar.

4921. **Schreiner, Johan,** Viken og Norges samling.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 356—387.

4922. **Selling, Gösta,** Drottninggatan 14 och den Möllenborgska guldsmedsfirman.
Rig 1928, s. 127—134. Med 7 fig.

4923. **Selling, Gösta,** Owenska huset. 9 s. Med 6 fig. Sthlm 1927.

4924. **Selling, Gösta,** Säterier och gamla gårdar av kulturhistoriskt värde inom Stockholms stads icke planlagda område och bland stadens lantegendomar. 200 s. + 1 karta och 258 fig. Uppsala & Sthlm (tr. i Uppsala), Almqvist & Wiksell. Pr. 12 kr.
Rådet till skydd för Stockholms skönhet. Utredningar. 1.
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1929, N:o 2 (8/1) av *Efraim Lundmark;* i Dagens Nyheter 1929, N:o 13 (14/1) av *St[en] S[elande]r.*

4925. **Silfverstolpe, Gunnar M.,** Herrgårdar i Närke.
Stockholmstidningen 1928, N:o 225 B, Söndagsbilaga (19/8).

4926. **Sjöfors, Gunnar,** Arholma kyrka och dess tillkomst.
Julhälsning till församlingarna i ärkestiftet 1928, s. 46—54. Med 5 illustr.

4927. **Sjögren, Arthur,** Vårdtornet på Brunkeberg. Några bidrag till dess byggnadshistoria och vakttjänstgöringen därstädes.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1928, s. 7—56. Med 13 bilder.

4928. **Sjöstedt, Conrad,** Landskapet Västerbotten under 16- och 1700-talet. I sammandrag.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1928, s. 188—203. Med 9 illustr.

4929. **Skogner, T.,** Skagerhults kyrkor.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1928. Årg. 25, s. 142—157. Med 7 illustr.

4930. **Steckzén, Birger,** Vesterbotten under stora ofreden. 1.
Norrlands försvar 1928, s. 70—82.

4931. **Strussenfelt, Gunhild von,** Minnen och erinringar från Säbylunds fideikommiss.
Svenska slott och gårdar. 7.
Arte et marte 1928, s. 34—38. Med 7 illustr.

4932. **Svanström, Natanael,** Några erinringar och reflexioner i anslutning till Långsele kyrkas hundraårsjubileum.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1928, s. 8—17. Med 3 illustr.

4933. **[Swenning Ernst],** Strengnesia illustrata. 1523—1926. 102 + (1) s. + 44 pl. bl. Strängnäs, Förf. 1926. Pr. inb. 125 kr.

4934. **Sverige i våra dagar.** En översikt av vårt lands andliga och materiella kultur. Utgiven under inseende av *Fr. Böök* och *Gustaf Upmark.* Det redaktionella arbetet har ombesörjts av *Magnus Blomstedt.* D. 2. (5) + 456 + (1) s. Med 21 pl. o. många illustr. i texten. St. 4:o. Sthlm, Hasse Tullberg. Pr. 52 kr.
D. 1 (Se N:o 4184.) rec. i Svensk turisttidning 1928. Årg. 7, s. 207 av *Måns Mannerfelt.*

4935. **Söderström, Gunnar,** Helgums gamla kyrka.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1928, s. 102—110. Med 4 illustr.

4936. **Thedin, Konrad,** och **Gustavsson, Anders,** Dalslands socknar. 17. Holms socken och Melleruds köping.
Färgelanda. Tidskr. för Dalslands folkhögskoleförening 1928. Årg. 9. H. 2, s. 21—29. Med 5 illustr.

4937. **Thordeman, Bengt,** Wiks hus. 52 + (4) s. + 1 genealogisk tabell. Med 20 fig. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 75 öre.
Svenska Fornminnesplatser. N:o 9.

4938. **Uppland** i bilder med förklarande text. Redaktionskommitté: *Gunnar Andersson, Johnny Roosval, Gustaf Upmark.* Huvudredaktör: *Albin Roosval.* 386 s. St. 4:o. Sthlm, Fröleen & C:o. Pr. 48 kr.

4939. **Vejde, P. G.,** Kronobergs läns herrgårdar. Historisk översikt jämte ägarlängder. D. 1. Denna bok är utgiven med anslag från Längmanska kulturfonden. 200 s. Med många illustr. i texten. Växjö.
Hyltén Cavallius-föreningens årsbok 1928. Utgiven av Kronobergs läns hembygdsförbund.

4940. **Virdestam, Gotth.,** Det gamla Kinnevald. 30 s. Växjö, Förf. 1927. Tr. i 15 numrerade exemplar.
Särtryck ur Smålandspostens Kinnevaldsnummer den 8 december 1927.

4941. **Wede, Georg,** En stad med gamla kyrkliga traditioner. [Skeninge.]
Linköpings stifts julbok 1928. Årg. 23, s. 123—134. Med 2 pl. o. 6 illustr. i texten.

4942. **Werner, Carl,** Karl XII:s-huset i Lund.
Finn. Utgiven av Lukasgillet i Lund 1928, s. 168—173. Med 2 illustr.

4943. **Westerlund, Ernst,** Sveaväldets nordgräns vid 1300-talets början. Några randanteckningar till ett historiskt problem.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928, s. 209—212.

4944. **Westman, Axel,** Besök af kungliga personer och högtidligheter med anledning af vissa bemärkelsedagar [i Halmstad].
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5, s. 22—59 + 2 pl.

4945. **Westman, Axel,** Post, telegraf och telefon [i Halmstad].
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5, s. 123—140 + 2 pl. o. 14 fig.

4946. **Westman, Axel,** Rådhus och tullhus [i Halmstad].
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5, s. 73—102 + 3 pl o. 1 illustr. i texten.

4947. **Westman, Hulda,** Valö kyrka.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1928, s. 26—37. Med 5 illustr.

4948. **W[i]b[lin]g, H.,** Drottning Blancas och Sturarnas slott restaurerat Örebro, der Sveriges hela historia passerar revy.
Stockholmstidningen 1928, N:o 149 B, Söndagsbilaga (3/6).

4949. **Wickenberg, Gabriel,** Blekingska gästgivargårdar 1793. Meddelade av *Gottlieb Wirde.*
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 97—158 + 5 kartor och 10 kartor i texten.

4950. **Widman, Carl G.,** Stockholms Näs och Westra Ryd. Sockenbeskrivning. 179 s. Med några illustr. i texten. Kungsängen (tr. i Sthlm), Förf. Pr. 3 kr.

4951. **Wiklund, K. B.,** Huru länge har det funnits lappar i Jämtland och Härjedalen?
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin 12/10 1928, s. 391—412. Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4952. **Wåhlin, Hans,** Strängnäs. 64 s. Med 1 karta o. många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.
Svenska kulturorter. 8.
Rec. i Svensk tidskr. 1928, Årg. 18, s. 367—369 av *Bengt Hildebrand.*

4953. **Wåhlin, Hans,** Ystad. 64 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.
Svenska kulturorter. 7.

4954. **Zetterling, A.,** Bulverket i Tingstäde träsk. 1927 års undersökning.
Fornvännen 1928. Årg. 23, s. 27—37. Med 9 fig.

4955. **Åkerhielm, Erik,** Småland.
The American Scandinavian review 1928. Vol. 16, s. 333—344. Med 15 illustr.

4956. **Åström, Richard,** Refsunds kyrka, dess tillkomst och renovering. (2) + 91 s. + 4 pl. s. o. några illustr. i texten. Refsund (tr. i Uppsala), Förf. Pr. 2 kr.

4957. **Öhngren, Rolf,** Örnsköldsvik intill år 1900. 148 s. Med många illustr. i texten. Örnsköldsvik, Ågrens boktryckeri 1927. Pr. 10 kr.

4958. **Östersund** och Frösön. Några glimtar ur stadens och öns historia och topografi. För turister och hembygdsvänner utgiven av Jämtlands läns turistförening under medverkan av *Einar Bosæus, Eric Festin* och *Edv. Magnusson.* 64 s. Med några illustr. Östersund (tr. i Sthlm), Jämtlands läns turistförenings förlag 1927. Pr. 1 kr.
Jämtlands läns turistförening. 1.

4959. **Östman, Nils,** 1622 års karta över Stockholm — den äldsta Stockholmskartan.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1928, s. 191—199. Med 1 karta.

4960. **Stomberg, A. A.,** Den svenska folkstammen i Amerika. Några synpunkter. 83 s. Sthlm (tr. i Uppsala), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 1 kr. 50 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 159 (13/6) av *E. H. Thörnberg.*

Kulturhistoria.

4961. **A[gr]l, [Janne],** När Malmöindustrien grundlades: fabriker på Frans Suells tid.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 274 (9/10).

4962. **Ahnlund, Nils,** Fimbulvintern.
Ahnlund, Nils, Svensk sägen och hävd, s. 23—33. Även N:o 2767.

4963. **Ahnlund, Nils,** Staffan i Knivsta.
Ahnlund, Nils, Svensk sägen och hävd, s. 34—48. Även N:o 2084 1/2.

4964. **Ambrosiani, Sune,** Ugnshällar av 1500-talstyp i skandinaviska museer.
Rig 1928, s. 23—58. Med 36 fig.

4965. **Areen, Ernst E.,** Mårten Triewald och luft- och eldmaskinen vid Dannemora gruvor. Något om en märkesman inom svenskt näringsliv under förra hälften av 1700-talet.
Upsala Nya Tidning 1927, N:o 9798 B (17/12).

4966. **Beckman, Nat.,** Göteborgs vetenskaps- och vitterhetssamhälle 1778—1928. En historik. VI + (1) + 152 s. Med flera illustr. i texten. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 5 kr.
Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. Fjärde följden. Bd 32. N:o 1.

4967. **Behm, Anna Wettergren,** Värmlands hemslöjd.
Svenska turistföreningens årsskr. 1928, s. 87—102. Med 12 illustr.

4968. **Bendixon, Stig,** Frimureriet och judendomen.
Judisk tidskr. 1928. Årg. 1, s. 254—262.

4969. **Berggrén, Evert,** Lagmannens testamente. Släkthistoriska randanteckningar kring en process.
Stockholmstidningen 1928, N:o 274 B, Söndagsbilaga (7/10).

4970. **Bergquist, A. O.,** »En förtegen piga». Ett intermezzo från 1700-talets Söderköping.
S:t Ragnhilds gilles årsbok 1928, s. 33—41.

4971. **Brandstodsbolag,** Städernas allmänna, 1828—1928. Minnesskrift. 466 s. Med en mängd planscher, kartor och portr. Sthlm.
Den historiska avdelningen är förf. av *Karl Åmark* och *Nils Forssell.*

4972. **Carlborg, Harald,** Ur osmundsjärnets historia under 1600- och 1700-talen.
Med hammare och fackla. 1. Årsbok utgiven av Sancte Örjens gille 1928, s. 110—126.

4973. **Carlquist, Gunnar,** Skånska brandförsäkringsinrättningen 1828—1928. Minnesskrift jämte en skildring av de skånska städernas brandväsen under äldre tider. (3) + 440 + 169 s. + 5 facs. tr. + 16 pl. och många portr. i texten. 4:o. Lund. Tr. i 1000 exemplar.
S. 405—440: *E. W. Mortensen,* Översikt av Skånska brandförsäkringsinrättningens verksamhet under åren 1828—1927 i tabellarisk och grafisk framställning.
Skånska brandförsäkringsinrättningens styrelseledamöter 1828—1928. De sista 169 sid.
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1927 (1928). Årg. 28, s. 179—181 av *Bengt Hildebrand.*

4974. **Carlquist, Gunnar,** Vid Skånska brandförsäkringsinrättningens 100-årsfest.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1928, N:o 112 (25/4).

4975. **Cederström Rudolf,** Livrustkammaren.
Ord och bild 1928. Årg. 37, s. 129—143. Med 2 pl. o. 13 illustr. i texten.

4976. **Celander, Hilding,** Nordisk jul. D. 1. Julen i gammaldags bondesed. XVI + 365 s. Med 90 fig. Sthlm, Geber. Pr. 12 kr. 50 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 348 (20/12) av *T. F[ogelqvis]t;* i Svenska Dagbladet 1928, N:o 348 (20/12) av *Nils Ahnlund.*

4977. **Cnattingius, Bengt,** Gamla prästgårdar i Linköpings stift.
Linköpings stifts julbok 1928. Årg. 23, s. 99—108. Med 10 illustr.

4978. **Creutz, Lorentz,** Memorial och instruction för konstmästaren vid Stora Kopparberget år 1660.
Blad för bergshanteringens vänner 1928. Bd 19, s. 223—229.

4979. **Cronquist, Axel,** Stockholmsekipage på 1890-talet.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1928, s. 200—208. Med 9 fig.

4980. **Dahlgren, E. W.,** De uppländska bruken Österby, Forsmark, Leufsta och Gimo under äldsta tider (intill 1627). 88 s. Sthlm, Förf.
Särtryck ur Med hammare och fackla. 1. Årsbok utgiven av Sancte Örjens gille.

4981. **De Brun, Fr.,** Klockgjutare i det medeltida Stockholm.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 128 ($^{12}/_{5}$).

4982. **Eidem, Hugo,** Ett marknadsslagsmål i gamla Tälje anno 1639.
Sörmlandsbygden 1928. Årg. 1, s. 71—82. Med 1 illustr.

4983. **Elfstrand, Daniel,** Gefle elementarskola och Athenæum. En historik. 228 s. Med 61 illustrationer. Sthlm, Åhlén & Åkerlund. Pr. inb. 7 kr. 50 öre.

4984. **Elvius, Sven,** Västmanländsk myrjärnsbränning.
Västmanlands fornminnesförenings årsskr. 1928. H. 17, s. 68—75.

4985. **Engström, Bengt,** Från Johan III:s kulturminnesvård till friluftsmuseet vid Vallby.
Julbok för Västerås stift 1928. Årg. 23, s. 168—184. Med 11 illustr.

4986. **Engström, Bengt,** »Ransakning om antiqviteterna» i Västmanlands län åren 1667 och 1682.
Västmanlands fornminnesförenings årsskr. 1928. H. 17, s. 3—33.

4987. **Eriksson, Emanuel,** Gamla tak. Några äldre takkonstruktioner å knuttimrade hus i Jämtland och Härjedalen.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin $^{12}/_{10}$ 1928, s. 51—69. Med 27 fig.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4988. **Festin, Eric,** Gammel-Rems. En märklig härjedalsgård restaurerad.
Jämten 1928. Årg. 22, s. 33—45. Med 14 illustr.

4989. **Fleetwood, G. W.,** Livrustkammarens trehundraårsjubileum den 18 mars 1928.
Rig 1928, s. 135—142. Med 8 fig.

4990. **Forsstrand, Carl,** Mina herrgårdsminnen. Med illustrationer. 246 s. Sthlm, Geber. Pr. 6 kr. 50 öre.

4991. **Geijer, E. G.,** Läroverksfrågan. 1—5.
Geijer, E. G., Samlade skrifter. D. 8, s. 172—284, 553—584.

4992. **Granberg, Einar,** Husbyggnad, hem och heminredning i det gamla Härjedalen.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin $^{12}/_{10}$ 1928, s. 92—109. Med 18 bild.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4993. **Gratz, Sven,** Något om det gamla i Skåne. [Lomma tegelbruk.]
Skåne. Årsbok 1928, s. 77—83. Med 1 illustr.

4994. **Gustafsson, Gotthard,** En gammal blekingegård.
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 43—71. Med 23 fig.

4995. **Gustafsson, Gotthard,** Bidrag till den skånska gårdens historia.
Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund 1926—1927. Årsberättelse, s. 91—128 + 8 pl.bl.

4996. **Gyllenstierna, Louise,** Minnen från mor och mormor. (2) + 175 + (1) s. + 2 pl. o. många portr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 4 kr. 75 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 324 ($^{26}/_{11}$) av *Fr. Böök.*

4997. **Hage, Berndt,** Klosterpatronerna. Ur bruksadelns krönika under tre hundra år.
Veckojournalen 1927, N:o 16 (1/5).

4998. **Hasselberg, Carl J. E.,** Den jämtländske kemisten Johan Kempe och hans läkarepraktik i Stockholm 1693—1714.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin 12/10 1928, s. 110—126
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

4999. **Hedman, Hj.,** Fäbodväsen (i Mockfjärd).
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1928. Årg. 8, s. 11—16. Med 4 fig.

5000. **Heimer, Tage,** Några stängsel- och hägnadsmetoder i Vedbo härad.
Hembygden. Utgiven av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund 1928, s. 54—91. Med 9 fig.

5001. **Heurgren, P. G.,** Svensk post i Tyskland under 30-åriga kriget. Nyfunna urkunder i tyska arkiv om det postväsen svenskarna organiserade i Tyskland för att upprätthålla förbindelserna mellan de militära operationsorterna och med hemlandet.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 90, Söndagsbilaga (1/4).

5002. **Hjelm, Petter Jacob,** En resa genom Upland år 1807. Meddelad av *Pehr Johnsson.*
Upsala Nya Tidning 1927, N:o 9512 B (15/1).

5003. **Hogguér, von,** Vildmarksliv i Lappland för 100 år sedan. Översatt och försedd med inledning av *Harry Blomberg.* Med bilder efter teckningar av författaren. 165 s. + 15 pl. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 5 kr. 75 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 352 (24/12) av *Sten Bergman.*

5004. **Holmberg, Olof,** Från en värmländsk storindustri.
Svenska turistföreningens årsskr. 1928, s. 60—86. Med 19 illustr. och 2 kartor.

5005. **Holmberg, Theodor,** Människor och kulturbilder från 1800-talet. Knutna kring Lars Paulus Holmberg, kyrkoman och politiker. 407 + (2) s. + 1 portr. o. många illustr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 9 kr. 50 öre.

5006. **Holmvall, P.,** Skolväsendet i Bälinge församling före 1842. Tal vid skolhusinvigning.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1928, s. 179—195. Med 2 illustr.

5007. **Hommerberg, R.,** Skånska brandförsäkringsinrättningen. Till 100-årsminnet av dess grundande.
Skåne. Årsbok 1928, s. 188—196. Med 5 illustr.

5008. **Håkansson, N. H. Ossian,** Bland kulturens primärarbetare. Ur grov- och fabriksarbetets historia. Minnesskrift utgiven vid Sv. grov- och fabriksarbetareförbundets avd. 36 (Stockholms grovarbetarefackförenings fyrtioårsjubileum den 21 maj 1928). 657 + (4) s. + 93 pl.s. Sthlm. Tryckeri boken. Pr. 2 kr.

5009. **Jirlow, Ragnar,** Gamla västerbottniska bärredskap.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928, s. 201—208. Med 11 fig.

5010. **Johnsson, Pehr,** Kommunala ingrepp för sparsamhet och enklare levnadssätt för 100 år sedan.
Landskommunernas tidskr. 1928, s. 357—362.

5011. **Jönsson, N.,** Folkliga läkemedel och läkemetoder i nordöstra Skåne 30 s. Kristianstad 1927.
Särtryck ur Från Önnestadsskolornas bygd 1927.

5012. **Kalén, Joh.,** Kunglig gåva till en Halmstadspräst.
Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1928. Årg. 5, s. 141—149.

5013. **Kallenberg, Maria, född Rietz,** Livet i en skånsk prostgård på 1850- och 1860-talet. 55 s. Sthlm, Förf. Pr. 3 kr.

5014. **Keijser, Josef Fredrik von,** En dansk resenär på besök i Upsala med omnejd 1834. Meddelat av *P[ehr] J[ohnsso]n.*
Upsala Nya Tidning 1927, N:o 9644 (27/6).

5015. **Knös, Börje,** Inspektorsvalet i Västgöta nation 1747.
Vestrogothica. Skriftserie utgiven av Västgöta nation i Uppsala. H. 1, s. 7—89.

5016. **Kökeritz, Gustav H.,** Nya Elementarskolan fyller 100 år. Hur Elementarskolan kom till för att i praktiken pröva nya tidens idéer. — Många framstående män med i arbetet för anstaltens framgång. En elevs minnen från 1830-talet.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 1, Helgdagsnummer (1/1).

5017. **Læstadius, Petrus,** Journal för första året av hans tjänstgöring såsom missionär i Lappmarken. [Med en inledning av *Gudmar Hasselberg.*] D. 1. 264 s. D. 2. 250 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. delen.
Memoarer och resor.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 345 (17/12) av *Carl-August Bolander.*

5018. **Lagergren, Helmer,** Stubben på Bockbacken vid Falu gruva.
Med hammare och fackla. 1. Årsbok utgiven av Sancte Örjens gille 1928, s. 137—143.

5019. **Lankes, Otto,** Zur Postgeschichte der Reichstadt Augsburg. Die schwedische Post in Augsburg.
Archiv für Postgeschichte in Bayern 1927, s. 44—56. Med 8 illustr. o. facs. tr.

5020. **Lindblad, J. M.,** Levnadsminnen. En präst av gamla stammen. Utgivna av *Ture Nerman.* 214 s. Med några illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 4 kr. 75 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 345 (17/12) av *T. F[ogelqvis]t.*

5021. **Linné, Carl von,** Wästgötaresa på riksens högloflige ständers befallning förrättad år 1746. Med anmärkningar uti oeconomien, naturkunnigheten, antiqviteter, inwånarnes seder och lefnads-sätt, med tillhörige figurer. Nytryck efter originalupplagan 1747 med textkommentar av *Natanael Beckman.* XVI + 314 + LI s. + 5 tab. + 1 karta o. några illustr. i texten. Göteborg (tr. i Uppsala), Thulin & Ohlson. Pr. 9 kr.
Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 344 (16/12) av *Oscar Wieselgren.*

5022. **Lizell, Gustaf,** Prästgårdsliv i Värmland och Dalsland. Föredrag vid hembygdskursen i Väse den 30 juni 1928.
Karlstads stifts julbok 1928, s. 87—123. Med 9 illustr.

5023. **Lundquist, Gösta J:son,** »Tegnér och biskopen i Gränna». Några kulturhistoriska anteckningar.
Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 207 (1/8), 208 (2/8).

5024. **Malmborg, Boo von,** Bidrag till Luleå-Ofotenbanans historia. 61 s. + 1 karta. Gefle, Gust. Hedmans bokh. 1927.

5025. **Malmborg, Gösta,** Lilla rustkammaren på Gustav II Adolfs tid enligt 1654 års inventariums katalog. 19 + (1) s. + 8 pl. s. Sthlm, Bröderna Lagerström. Pr. 50 öre.
Livrustkammarens jubileumsutställning.

5026. **Mannerheim, J.,** Kramfors aktiebolag. Utveckling och organisation. 152 s. Med en mängd portr. o. illustr. Sthlm, Fritzes bokh. Pr. 10 kr.

5027. **Meddelanden** från det skånska industri- och affärslivet. [Eslöv.] Skåne. Årsbok 1928, s. 231—284. Med 29 illustr.

5028. **Minnen** från gamla prästgårdar i Skara stift. Samlade av *Olle N...stedt.* 224 s. Med flera illustr. o. portr. i texten. Sthlm, Svenska kyrkans diakonistyrelses förlag. Pr. 5 kr. 25 öre.

5029. **Minnen** från Växjö läroverk. Upptecknade av forna lärjungar. Samlade och utgivna genom *Ludvig Larsson.* (4) + 272 s. + 1 pl. o. många illustr. i texten. Lund, Gleerupska univ.-bokh. Pr. 11 kr. 50 öre.
Minnen från svenska läroverk. 2.
Innehåller: *Ludvig Larsson,* Läroverk gymnasium scholestuffua; *Vik... Norlén,* En 82-årings hågkomster från skoltiden i Växjö; *Robert Ekl...,* I Wäxiö skola åren 1860—1868; *Hj. Nehrman,* Några skolminnen från 18..-talets Växjö; *Herman Wrangel,* Små skolminnen från Växjö 1867—7..; *Adolf Reutersvärd,* I den gamla goda tidens skola; *Josef Rosengren,* Rektor Cederschöld och hans omgifning; *Carl Lindsten,* Spridda minnen från åtta skolår vid Växjö läroverk 1885—93; *Gunnar Norlander,* Litet om gymnastik, lek och idrott: *R. Wickberg,* Från 1860-talets skolliv; *C. ... Östberg,* Johan August Ahlander; *Thure Nordenskjöld,* Gymnasieföreningen Heimdal; *C. A. M. Lindman,* Minnen från min skolgång i Växjö 1865—74; *Ewert Wrangel,* Växjö lärdomsskola under 1860-talets senare del; *Samuel Fredrik Lengquist,* Genom 1860-talets Wexiö.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 288 ($^{21}/_{10}$) av *Fr. Böök.*

5030. **Modin, Erik,** Några tankar om jämtarne, deras lynnesart och källorna till deras odling.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin $^{12}/_{10}$ 1928, s. 238—24..
Även Fornvårdaren 1928, 1929.

5031. **Myrin, Karl,** Ur arkiven. Några blad ur gamla Lapplands kulturhistoria. 1. Några anteckningar kring en reseräkning. 2. Om prästlön i Lycksele på 1740-talet, och litet annat. 3. Tvister angående kyrkorätt i Lycksele.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1928, s. 11..—187. Med 2 portr.

5032. **Möller, Bert,** Kulturell baksida: gräl och smädelser i det forna Lund.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 190 ($^{17}/_{7}$).

5033. **Möller, Bert.** [Uppsatser rörande de akademiska förhållandena i Lund i äldre tider.] [1—6.]
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 40 ($^{11}/_{2}$), 42 ($^{13}/_{2}$), 56 (...), 70 ($^{13}/_{3}$), 108 ($^{17}/_{4}$), 183 ($^{10}/_{7}$).
1. De första Lundastudenterna. 2. Lundensiskt studentliv för 3 sekler sedan. När Jesper Svedberg skulle ha ut sitt stipendium i spannmål och andra händelser. 3. Ett studentputs med obehagliga konsekvenser. Kurios rättsfall i slutet av 1600-talet. 4. Akademisk pomp och ståt i forna tider. Professorselegans och annan klädlyx på 1600-talet. 5. Akademiska rangstrider på 1600-talet. När börd och ämbete kämpade om företräde inom forna dagars rangordning. 6. När informatorn hade rang »näst husets katt».

5034. **Nihlén, John,** Bidrag till frågan om bergsbrukets begynnelse i Sverige.
Rig 1928, s. 176—182.

5035. **Nihlén, John,** Fet-Matts. Sveriges berömdaste gruvdräng, först ... men besjungen i tysk opera och italiensk komedi.
Stockholmstidningen 1928, N:o 149 B, Söndagsbilaga ($^{3}/_{6}$).

5036. **Nilsson, J. E.,** Ur Sundsvalls läroverks historia efter 1858. Läroverksprogr. 90 s. Sundsvall 1927.

037. **Nordén, Arthur,** Räknebesvärjelsen som galgbacksmagi. Ett bidrag till frågan om galgbåcksbegravningar i forntida gravminnesmärken.
Fornvännen 1928. Årg. 23, s. 346—365. Med 4 fig.

038. **Nordén, Arthur,** Uppländska Skälv-gårdar och Odens gudasäte. En teori om vår äldsta kungaätt, Skilfingarna, och Odenskulten i Uppland.
Stockholmstidningen 1927, N:o 177 (4/7).

039. **Nordén, Arthur,** Galgfåglarnas viloläger.
Stockholmstidningen 1928, N:o 225 B, Söndagsbilaga (19/8).

040. **Nordenstreng, Rolf,** Våra förfäder och deras ätt.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 101 (14/4).

041. **Nordin, Ingeborg,** Den förstenade arbetaren i Falu gruva. Omkom i Mårdskinnsschaktet åtta dagar före bröllopet och återfanns av sin trolovade efter femtio år. Sannsaga från 1700-talet. — Diktmotiv för tyska romantiken.
Nya Dagligt Allehanda 1928, N:o 137, Söndagsbilaga (20/5).

5042. **Nordström, Aug.,** Luleåkultur. 255 s. Med många illustr. i texten. Luleå, Förf. 1927. Pr. 3 kr.

5043. **Nylander, Yngve,** 1698 års prickebok. En postal historisk-statistisk studie. 30 s. Sthlm, Postverkets tryckeri.
Meddelanden från postmuseum. 9.

5044. **Olofsson, Klas,** Folkliv och folkminne i Ås, Vedens och Gäsene härader i Västergötland. Tryckt med anslag ur Längmanska kulturfonden. D. 1. 337 + (1) s. Med några illustr. i texten. Borås (tr. i Göteborg), Wolds bokhandel. Pr. 7 kr.

5045. **Palm, David,** Frieri och bröllop i gamla dagar.
Torps socken. Årsbok utgiven av Torps hembygdsförening 1928. N:o 1, s. 45—53.

5046. **Palmstedt, E.,** Resedagbok 1778—1780. Med en inledning om författaren utg. av *Martin Olsson.* XXI + 205 s. + 15 pl.s. Uppsala, Almqvist & Wiksell 1927. Pr. 16 kr.
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 323 (27/11) av *Gunnar Carlquist;* i Fornvännen 1928. Årg. 23, s. 58—59 av *B. Th[ordeman].*

5047. **Pettersson, Knut,** Södermanlands-Nerikes nations fanor. Ett bidrag till nationens historia 1843—1925. 47 s. Med 5 fig. Uppsala, Förf. 1927.

5048. **Pleijel, Nina,** Från stiftets gamla prästhem. Några minnen från Rydaholm och det Danielssonska prästhemmet.
Wäxjö stifts hembygdskalender 1928. Årg. 19, s. 22—35. Med 5 illustr.

5049. **Rydhenius, Petrus,** A och O! Skara skolas och gymnasii historia, i korthet skildrande deras uppkomst, utveckling och växlande öden från kristendomens äldsta tider till våra dagar, sammanfattad i ett högtidstal, som inför en talrik åhörarkrets av äldre och yngre den 22 juni år 1726 vid det högtidliga nedläggandet av rektoratet avhölls i Skara 1727. Översatt från latinet av *S. E. Melander.* (4) + 53 s. + 1 pl. Skara, Bergers bokh. 1927. Pr. 3 kr.

5050. **Rydbeck, Otto,** Medeltida kontrollmärken.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 337 (11/12).

5051. **Rydholm, Oskar,** Om skolväsendet i Torp.
Torps socken. Årsbok utgiven av Torps hembygdsförening 1928. N:o 1, s. 19—33. Med 1 illustr.

5052. **Rörig, Fritz,** Hansische Beiträge zur deutschen Wirtschaftsgeschichte. Mit einem Plan des Marktes von Lübeck. 284 s. Breslau, Ferdinand Hirt.
Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitätsgesellschaft N:o 12. S. 157—178: Die Hanse und die nordischen Länder.

5053. **Sahlin, Carl,** Det svenska bergsbruket i Georg Agricolas skrifter.
Med hammare och fackla. 1. Årsbok utgiven av Sancte Örjens gille 1928, s. 103—109. Med 1 illustr.

5054. **Sahlin, Carl,** Ett nytt bidrag till historien om den förstenade gruvarbetaren i Falu gruva.
Jernkontorets annaler 1928. Årg. 112, s. 59—64.

5055. **Sahlin, Carl,** Brukspatronsuniformen och bergmansdräkten.
Med hammare och fackla. 1. Årsbok utgiven av Sancte Örjens gille 1928, s. 177—188. Med 12 bild.

5056. **Sahlin, Carl,** Svenskt guld. Fyndhistoriska anteckningar. Föredrag i S:te Örjans gille den 19 jan. 1928.
Rig 1928, s. 97—126. Med 32 fig.

5057. **Sahlin, Carl,** Thomas Lewis och hans insats i den svenska gjuteriteknikens utveckling.
Jernkontorets annaler 1928. Årg. 112, s. 535—564. Med 5 illustr. o. 1 facs. tr.

5058. **Sahlin, Carl,** Tillverkningskalkyler vid Stora Kopparberget.
Med hammare och fackla. 1. Årsbok utgiven av Sancte Örjens gille 1928, s. 127—133.

5059. **Segerstråle, Ebba,** En grande dame från gustavianska tiden. Ur Eva Sophie Pipers f. von Fersen lefnadssaga.
Arte et marte 1928, s. 15—22. Med 10 illustr.

5060. **Sehlin, Carl,** Folkundervisningen i Jämtland och Härjedalen intill 1842.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin 12/10 1928, s. 249—262. Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

5061. **Sidenvall, Karl,** Den svenska järnhanteringen under sista halvseklet.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1928. N. S. Årg. 4, s. 75—92. Med 8 illustr. i texten.

5062. **Sjöbeck, Mårten,** Den äldre allmogebebyggelsen i Luggude härad i Skåne. En kortfattad framställning.
Tidskr. för hembygdsvård 1928. Årg. 9, s. 82—93. Med 7 illustr.

5063. **Sundberg, J. O.,** Åmåls läroverk och dess föregångare.
Hembygden. Utgiven av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund 1928, s. 72—74. Med 3 illustr.

5064. **Sundholm, Herman,** Om kolning i gamla tider.
Blad ur bergshanteringens vänner 1928. Bd 19, s. 213—217. Med 1 fig.

5065. **Swahn, Wald.,** När Charles Emil Ramel blev dömd till döden i Italien.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 274 (9/10).

5066. **Tirpitz, Alfred von,** Schwedisch-deutsche Kulturzusammenhänge. Ein Vortrag.
Preussische Jahrbücher 1928. Bd 211, s. 165—178.

5067. **Ur** protokollen från trolldomsrannsakningen i Gefle 1675. 2. Meddelat av *J. H S*[*ehl*]*b*[*er*]*g*.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1927 (tr. 1928), s. 38—52.

068. **Waldén, Bertil,** Den gamla gården. 2. Möbelskick och möbelkonst i Pite- och Luledalarnas bondehem.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927, s. 14—50. Med 35 fig.

069. **Wallgren, Hj.,** Några halvsekelminnen från Västgöta nation.
Vestrogothica. Skriftserie utgiven av Västgöta nation i Uppsala. H. 1, s. 40—84.

070. **Weibull, Lauritz,** De gamla nordbornas väderstrecksbegrepp.
Scandia 1928. Bd 1, s. 292—312. Med 4 kartor i texten.

071. **Weiss, Einar,** Varvstimmermännens upplopp i Karlshamn 1853. Ett sjuttiofemårsminne.
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 74—81.

072. **Wessman, J.,** Resa genom Blekinge år 1749. Meddelad av *Pehr Johnsson.*
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 169—175.

073. **Widén, Ellen,** Jämtlands och Härjedalens gamla textila allmogekonst. Studier i Heimbygdas samlingar.
Jämtländska studier. Festskrift till Eric Festin $^{12}/_{10}$ 1928, s. 344—390. Med 27 fig.
Även i Fornvårdaren 1928, 1929.

074. **Wijkmark, Henning,** Från Nya elementarskolans ungdomstid. Festskrift vid skolans 100-årsjubileum. (1) + 213 s. + 1 portr. och många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr. 50 öre. Bibliofilupplaga i 25 numrerade exemplar 18 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 311 ($^{13}/_{11}$) av *Fr. B[öök]*; i Svensk tidskr. 1929. Årg. 19, s. 55—57 av *Gustaf Jacobson.*

075. **Wikmark, Elon,** »Svensken» i tyska ordstäv.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 349 ($^{23}/_{12}$).

076. **Wildte, F.,** Scandinavian thing-steads.
Antiquity. A quarterly review of archæology 1928. Vol. 2, s. 328—336 + 3 pl. s.

077. **Wrangel, Ewert,** Vår äldsta järnhantering enligt nyaste forskningar.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 267 ($^{2}/_{10}$).

078. **Wrangel, Ewert,** Järntillverkning och smide i Småland under den äldre medeltiden.
Värnamo hembygdsförenings årsskr. 1928, s. 3—9. Med 3 fig.

079. **Wulff, C. P.,** En kulturbild från ett sekel tillbaka. Meddelad av *Johan Feuk.*
Blekinge hembygdsförbunds årsbok 1928. Årg. 6, s. 35—42.

080. **Zetterström, Carl,** Om julhögtiden i Norden, dess ålder och upphov, samt de åtskilliga bruk och plägseder, som utmärkt densamma i äldre och nyare tider. Utg. av *N. E. H[ammarstedt].*
Fataburen 1927 (tr. 1928), s. 181—192.

Kyrkohistoria.

5081. **Acta** et processus canonizacionis beate Birgitte. Utg. av *Isak Collijn.* H. 4—5. S. 245—404. 4:o. Sthlm (tr. i Uppsala). Pr. för köpare 15 kr.
Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Ser. 2. Latinska skrifter. Bd 1.

5082. **Ahnlund, Nils,** Norr om kyrkan.
Ahnlund, Nils, Svensk sägen och hävd, s. 118—134. Även N:o 2869

5083. **Ahnlund, Nils,** Ett svenskt Lourdes. **Fromma legender om undergörande källor ha frodats även i protestantisk tid. Ännu i början av 1800-talet blev en »underkälla» i en undangömd Götalandssocken en folklig vallfartsort av första rangen.**
Svenska Dagbladet 1928, N:o 344$^1/_2$, Julnummer, s. 3—4.

5084. **Bergendal, Adolf,** Den schartauanska väckelsen.
En julbok till församlingarna i Göteborgs stift 1928. Årg. 2, s. 53—71. Med 25 portr.

5085. **Bergendoff, Conrad,** Olavus Petri and the ecclesiastical transformation in [1521—1552]. A study in the Swedish reformation. (7) + 264 s. New York, The Macmillan company. Pr. inb. 10 kr. 50 öre.

5086. **Bergfors, Georg,** Litet nordlapsk kyrkohistoria.
Norrbotten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskr. 1927, s. 113—118. Med 1 fig.

5087. **Berthelson, Bertil,** Vadstenaklostrets »Talehus» klarlagt vid sommarens grävningar.
Svenskt turistväsen. Meddelanden från Svenska turistföreningens arbetsfält 1928, s. 7—10. Med 1 illustr.

5088. **Bromander, C. V.,** Ur Kila sockens kyrko- och prästgårdskrönika.
Karlstads stifts julbok 1928, s. 61—86. Med 11 illustr.

5089. **Byström, J.,** En frikyrklig märkesman. **Claes Fredrik Piras liv och verksamhet.** 240 s. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, B—M:s bokförlags a.-b. Pr. 4 kr. 50 öre.

5090. **Christoffersson, Olof,** Hur en prästgård i Skytts härad såg ut på slutet av 1700-talet till medjet av 1800-talet. Anteckningar om Västra Ahlstads prästgård från år 1766 till år 1869.
Skåne. Årsbok 1928, s. 48—76. Med 2 illustr.

5091. **Danell, Hj.,** Den svenska kyrkans uppgift inom den evangelisk-lutherska kristenheten.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1928. Årg. 23, s. 38—45.

5092. **Dervinger, A.,** Andliga rörelser i en småländsk skärgårdsförsamling.
Linköpings stifts julbok 1928. Årg. 23, s. 72—82. Med 6 illustr.

5093. **Ekelund, Th.,** Om kyrkliga sinnebilder.
Karlstads stifts julbok 1928, s. 40—60. Med 17 illustr.

5094. **Eklund, J. A.,** Andelivet i Sveriges kyrka. [H.] 2. Under förtryckets och nydaningens tid. 2:a uppl. 74 s. Sthlm (tr. i Uppsala), Sveriges kristliga studentrörelses förlag. Pr. 90 öre.

5095. **Ericsson, Ernst,** Ur Skedevi kyrkohävder. **Finspånga läns härad och bergslags kontrakt i Östergötland. Anteckningar om kyrkan och äldre tiders sockenliv.** 124 s. Med 36 fig. o. 3 bilagor. Uppsala. Almqvist & Wiksell. Pr. 2 kr.

5096. **Forssén, Axel,** Varnhems kloster.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1928. Årg. 23, s. 127—139. Med 7 bild.

5097. **Fransén, Nat.,** Nya dokument från reformationstiden.
Svenska Dagbladet 1928, N:o 43 ($^{14}/_2$).

98. **Gębarowicz, Mieczysław,** Początki kultu św. Stadisława i jego średniowieczny zabytek w Szwecji. [Uppkomsten av den helige Stanislaus dyrkan och dess medeltida rester i Sverige.] Med resumé på franska. Lwow 1928.
Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Lemberg. Rocznic. T. 1, s. 31—161.

99. **Hall, B. Rud.,** Rudbeckii kyrkodisciplin och vissa av dess förebilder. Bd 1. 208 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr.
Johannes Rudbeckius (Ner.) 2: 4.
Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie med understöd av Föreningen för svensk undervisningshistoria av B. Rud. Hall. 1928: Vol. 1.

100. **Handlingar** till George Scotts verksamhet i Sverige. Utg. av *Gunnar Westin.* 2. Tal och predikningar.
Kyrkohistorisk årsskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 27, s. 133—332.

101. **Havas, Wainö,** Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. [Huvuddragen av Læstadianismens historia.] IV + 238 + (1) s. + 1 portr. Oulussa 1927.

102. **Hedin, Einar,** Pietisten Petter Schaefer. En fånge på Gävle slott.
Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 216—246. Med 1 facs. tr.

103. **Hellström, Gunnar,** Mikael Langerben.
Kyrkohistorisk årsskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 27, s. 62—64.

104. **Holmberg, Ernst,** När pietismen kom till »sjömännens stad». Ett blad ur Karlskrona kyrkokrönika.
Lunds stifts julbok 1928. Årg. 20, s. 76—87. Med 2 illustr.

105. **Hultqvist, Alfred,** Om gammalläsarne.
Wäxjö stifts hembygdskalender 1928. Årg. 19, s. 98—105. Med 2 illustr.

106. **Iverus, G.,** Till Anders Nohrborgs historia. 1. Brev och dokument. 2. Anders Nohrborgs testamentariska föreskrifter. 3. Anders Nohrborgs bouppteckning.
Kyrkohistorisk årsskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 27, s. 65—95.

107. **Jacobsson, Nils,** »Läseriet» i Ödeshög och Stora Åby i slutet av 1700-talet.
Linköpings stifts julbok 1928. Årg. 23, s. 179—191. Med 3 illustr.

108. **Lindgren, Emil,** Något om Skelleftebygdens kyrkliga ordning och sed i reformatorisk tid.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1928. Årg. 15, s. 134—143.

109. **Missionsförbundet,** Svenska, dess uppkomst och femtioåriga verksamhet. D. 1. Inre missionen av *Axel Andersson.* 405 s. Med många illustr. i texten. 2. Yttre missionen. Redigerad av *Theodor Anderson.* 519 s. Med många illustr. i texten. Sthlm, Svenska missionsförbundets förlag. Pr. för båda delarna 16 kr.

5110. **[Norberg, Ivar],** En lågornas profet. [Erik Jansson.] Av *O. N—ll.*
Dagens Nyheter 1928, N:o 69, Söndagsbilaga (11/3).

5111. **Nordberg, Alb.,** Ett medeltida psalterium från Nederluleå kyrka.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1928. Årg. 15, s. 120—133. Med 2 illustr. o. 1 facs. tr.

5112. **Nordström, N. J.,** Svenska baptistsamfundets historia. D. 2. 360 s. + 2 portr. Sthlm, B-M:s bokförlags a.-b. Pr. 6 kr.

5113. **Palm, Axel,** Riseberga kloster. En kortfattad redogörelse med anledning av vidtagna åtgärder för klosterruinernas konservering.
Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum 1926. H. 9, s. 31—63. Med 8 pl. s. o. 2 illustr. i texten.

5114. **Ruuth, Martti,** Fredrik Gabriel Hedberg och Carl Olof Rosenius. Kyrkohistorisk årsskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 27, s. 97—132.

5115. **Schmid, Toni,** De medeltida kalendarierna från Skara. Scandia 1928. Bd 1, s. 281—291.

5116. **Setterwall, Carl G.,** En sockenstämma i Örgryte år 1812. En julbok till församlingarna i Göteborgs stift 1928. Årg. 2, s. 41—5? Med 2 portr.

5117. **Sjögren, Ivar,** Gammal kyrkokonst. Några ord om Skönberga kyrkas konstskatter. S:t Ragnhilds gilles årsbok 1928, s. 9—21. Med 10 illustr.

5118. **Södergren, Viktor,** Några spår av helgonens väg i Sveriges kyrka. Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts årsbok 1928. Årg. 15, s. 93—114. Med 10 illustr.

5119. **Ugglas, Carl R. af,** Utställning av kyrklig textil konst i Sverige under åtta århundraden i Liljevalchs konsthall, Stockholm den 5—27 januari 1929. Katalog. Utställningen anordnad av Statens historiska museum. XVI + 270 s. + 32 pl. s. Sthlm. Pr. 1 kr. 50 öre.

5120. **Wetterberg, Gunnar,** Handbok i kyrkolagfarenhet. 1. Kyrkolagen den 3 sept. 1686 samt prästerskapets privilegier den 16 okt. 1723. 2. Lagar och författningar hörande till kyrkolagfarenheten. 3. Lagar och författningar med anknytning till kyrkolagfarenheten. XI + (1) + 959 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. inb. 16 kr. 50 öre.

5121. **Wijkmark, Henning,** Svensk kyrkohistoria. Bd 1: D. 1. VIII + 182 s. Med många illustr. i texten. Sthlm (tr. i Uppsala), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 2 kr. Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 342 (14/12) av *Nils Ahnlund*; i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 571—572 av *G. Jacobson*.

5122. **Åmark, Mats,** Botkyrka klockor. Svenska Dagbladet 1928, N:o 280 (13/10).

5123. **Åmark, Mats,** Kyrkklockor, klockare och klocksägner i Dalarne. En studie över Dalarnes kyrkklockor i historien, kulten och folktron. Utgiven med bidrag av Längmanska kulturfonden. D. 1—3. 222 s. + 16 pl. s. Sthlm (tr. i Strängnäs), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag. Pr. 6 kr. 50 öre. Dalarnes hembygds-förbunds skrifter. 6.

Finland och Östersjöprovinserna.

5124. **Bergman, J.,** »Academia-Gustaviana-Dorpatensis». Det gamla svenska universitetet i Dorpat. Stockholmstidningen 1928, N:o 130 B, Söndagsbilaga (13/5).

5125. **Bidrag** till belysande av Skepps- eller Beckholmens invid Åbo samt Skeppsholmskassans historia. 1624—1924. 134 s. Åbo.

5126. **Bornsdorff, Carl v.,** Svenska konungabesök i Helsingfors och på Sveaborg. Finsk tidskr. 1928. T. 104, s. 337—360.

5127. **Cederberg, A. R.,** Jaakko Stenius vanhempi. [J. Stenius den äldre.] Kappale 18:nnen vuosisadan suomalaista sivistyshistoriaa. [Ett bidrag till Finlands kulturhistoria under 18:de seklet.] 285 + (1) s. Helsingissä, Förf.

5128. **Cederberg, A. R.,** Uue Testamendi eestikeelne tõlge 1705. a. ja selle käsikiri Stokholmi kuninglikus raamatukogus. [Den estniska över-

sättningen 1705 av Nya Testamentet och dess handskrift i Kungl. Biblioteket i Stockholm.] 6 + (1) s. Tartu.
Äratrükk Akad. Emakeele Seltsi ajakirjast »Eesti Keel» 1927.

29. **Festschrift** zur 300-Jahrfeier der Abwehr Wallensteins von Stralsund. (3) + 118 s. + 14 pl. Stettin, Leon Sauniers Buchhandlung.
Baltische Studien. N. F. Bd 30: Halbband 1.
Innehåller bl. a.: *Nathan Söderblom*, Geleitworte; *Ragnar Josephson*, Tessin in Deutschland; *Martin Wehrmann*, Stralsund und die Franzburger Kapitulation. Vorgeschichte der Belagerung von 1628.

130. **Greiffenhagen, O.,** Revals Wappen und Flagge.
Beiträge zur Kunde Estlands 1928. Bd 13, s. 133—140.

31. **Herrgårdar** i Finland. H. 26. Nyland. 11. S. 401—440. Med många portr. o. illustr. 4:o. Helsingfors, Söderström & C:o. Pr. 36 m. häftet.
H. 26: Östersundom, Hitå, Eriksnäs av *Paul Nyberg;* Kullo gård av *Gabriel Nikander.*

132. **Heym, W.,** Ein Beitrag zur Befestigung Marienwerders in der Zeit des Ordens und der Schwedenkriege.
Zeitschrift des historischen Vereins für den Regierungsbezirk Westpreussen 1928. H. 65, s. 1—10. Mit 8 Skizzen.

133. **Juvelius, Einar W,** Sysmän pitäjän historia. [Sysmä sockens historia.] D. 1. Till omkring år 1700. (2) + 376 s. Med 12 bilder. D. 2. 1700—1850. XIV + (1) s. + s. 377—732. Med några bilder i texten. Lahti 1925, 1927.

134. **Kjellberg, Georg K:son,** Narva, där Karl XII drog sitt svärd ur bälte, har bibehållit sin gammalsvenska prägel och väntar sig en framtid som vallfartsort för svenska turister.
Stockholmstidningen 1928, N:o 323 B, Söndagsbilaga (25/11).

135. **Kjellin, Helge,** Die Hallenkirchen Estlands und Gotlands. 38 s. + 16 Tafel. Lund, C. W. K. Gleerup.
Kungl. humanistiska vetenskapssamfundets årsberättelse 1928—1929. 1.

136. **Kjellin, Helge,** Die Kirche zu Karris auf Oesel und die Beziehungen zu Gotland. VIII + 269 + (2) s. + 68 Taf. Lund, C. W. K. Gleerup Pr. 18 kr.
Skrifter utgivna av Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Lund. 11.
Rec. i Ajalooline ajakiri 1928, s. 194—210 av *O. Freymuth.*

137. **Klemetti, Heikki,** Suomalaisia kirkonrakentajia 1600- ja 1700-luvuilla [Folklig kyrkobyggnadskonst i Finland på 1600- och 1700-talen.] 329 + (1) s. + 4 pl. o. 704 fig. 4:o. Porvoo, Werner Söderström 1927
Rec. i Hufvudstadsbladet 1928, N:o 1 (1/1) av *J. J. Tikkanen.*

138. **Klinsmann, W.,** Geschichte der Herzogthümer Bremen und Verden in den Jahren 1648—1653.
Stader Archiv 1927. N. F. Bd 17, s. 1—157.

139. **Laag, Heinrich,** Die Stralsunder Kirchen im Kampf gegen Wallenstein.
Pommersche Jahrbücher 1928. Bd 24, s. 65—102.

140. **Laitakari, Arne,** Om finnarnas järntillverkning som hemslöjd före de egentliga järnbrukens tid. Översatt från författarens finska manuskript.
Rig 1928, s. 171—176.

5141. **Leesment, Leo,** Itineraria in Sueciam et Livoniam anno 1700.
Ajalooline ajakiri 1928, s. 41—45.

5142. **Leesment, Leo,** Saksu ordu saatkond Peeter 1-se juurde aastal 17?? 1—3. [Tyska ordens beskickning till Peter I år 1721.]
Ajalooline ajakiri 1928, s. 135—148.

5143. **Lindh, Erik,** Kongliga Björneborgs regemente. Anteckningar om Satakunda knektars del i Sverige—Finlands krigshistoria. XII + 344 s. Med 2 bilagor och flera illustr. i texten. Helsingfors. Pr 40 m.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 204.

5144. **Luther, Johannes,** Pommersche Zeitungen aus der Zeit des dreissig-jährigen Krieges.
Pommersche Jahrbücher 1928. Bd 24, s. 103—126.

5145. **Malin, Aarno,** Lisiä keskiaikamme historiaan. [Bidrag till vår medeltida historia.] 1—6. 79 + (1) s.
Historiallinen Arkisto 1928. 36, 1.

5146. **Marsson, Richard,** Aus der Schwedenzeit von Stralsund, von Olthof und von Giese. Mit 4 Bildnissen und 1 Plan. 99 s. Stralsund, Druck und Verlag der königlichen Regierungs-Buchdruckerei.
Veröffentlichungen der Stadtbibliothek und des Archivs zu Stralsund. 2.

5147. **Medeltidsurkunder,** Finlands. Samlade och i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom *Reinh. Hausen* D. 5. 1481—1495. 5?? + (1) s. 4:o. Helsingfors.

5148. **Melander, K. R.,** Metsästyksestä maassamme 1500- ja 1600-luvalla. [Om jakten i vårt land under 1500- och 1600-talen.]
Historiallinen aikakauskirja 1928, s. 89—111.

5149. **Melander, K. R.,** Soopelin aikaisemmasta leviämisestä Euroopassa ja entisaikain soopelinnahkain kaupasta. [Sobelns tidigare utbredning i Europa och om sobelhandeln fordomdags.] 50 s.
Historiallinen Arkisto 1928. 36, 2.

5150. **Mikkola, J. J.,** Pohjoismaalaisista ja eritoten suomalaisista oppilijoista Braunsbergin paavillisessa seminaarissa ja Olmützin kollegiossa. [Nordiska särdeles finländska studerande vid Braunsbergs påvliga seminarium och vid kollegiet i Olmütz.]
Historiallinen Arkisto 1928. Bd 36. Tieteellisiä ilmoituksia, s. 1—?.

5151. **Nikander, Gabriel,** Myr- och sjömalmsmältning i äldre tid.
Hist. tidskr. för Finland 1928. Årg. 13, s. 53—85. Med 2 pl.

5152. **Nordberg, Karl,** m. fl., En öståländsk skärgårdsby, Lappo i Brändö. 180 s. Åbo 1925.

5153. **Nordlund, K. J.,** Blad ur Närpes historia. D. 1. 375 + (1) s. + 2 kartor och några illustr. i texten. Närpes (tr. i Vasa), Närpes kommuns förlag. Pr 50 m.

5154. **Petzäll, Erik,** Svensk-finska St. Mikaelsförsamlingen i Reval. Några blad ur dess historia 23 s. Med 7 illustr. Skara 1926.
Särtryck ur Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1926.

5155. **Rinne, Juhani,** Pyhän Olavin luostari Turussa. [S:t Olofs kloster i Åbo.]
Suomen museo 1928. H. 35, s. 89—92. Med 1 fig.

5156. **Tresk, Olof,** Kartor över Kemi & Torne lappmarker 1642 och 16?? Med en inledning av *Nils Ahnlund.* 26 s. + 2 kartor. St. fol. Sthlm, Nordisk rotogravyr.
Hyllningsskrift till K. B. Wiklund på hans sextioårsdag.
Rec. i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 303—306; i Hist. tidskr. för Finland 1928. Årg. 13, s. 98—99.

5157. **Vasar, J.,** Mõisatereduktsiooni küsimus 1681. a. Liivi maapäeval. 1—2. [Frågan om godsreduktionen 1681 på Livlands lantdag.]
Ajalooline ajakiri 1928, s. 65—81, 113—135.

5158. **Westling, Fr.,** Einige Mitteilungen über die Bischöfe und Superintendenten in Estland 1561—1710. (Berichtigungen und Ergänzungen zu Paucker, Ehstlands Geistlichkeit.)
Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1926 (tr. 1928), s. 140—151.

5159. **Åkerblom, K. V.,** Korsholms sockens historia under 1500-talet. D. 1: H. 2. Utgiven med understöd, som Finlands riksdag beviljat för den svenska och finska litteraturens främjande. S. 41—183. Med några illustr. i texten. Vasa, Förf. Pr. 30 m.
D. 1: H. 1, som utkom 1914, hade till titel Mustasaari sockens historia.

Recensioner.

5160. **Ahnlund, Nils,** Nils Rabenius (1648—1717). (Se N:o 3708.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 98 A (30/4) av *K. P[etersson]*.

5161. **Geijer, E. G.,** Samlade skrifter. Ny uppl. Genomsedd av *John Landquist*. D. 1—7.
Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 62 (4/3) av *Oscar Wieselgren*.

5162. **Hill, Charles E.,** The Danish sound dues and the command of the Baltic. (Se N:o 2996.)
Rec. i The English historical review 1928. Vol. 43, s. 116—117 av *W. F. Reddaway;* i Revue historique 1928. T. 157, s. 155—156 av *Henry Hauser*.

5163. Sveriges historia till våra dagar under medverkan av *O. Montelius, Sv. Tunberg, Gottfr. Carlsson, G. Wittrock, G. Jacobson, G. R. Fåhræus, Sam Clason, C. Hallendorff, S. J. Boëthius, Karl Hildebrand, Fr. Böök* och *A. Romdahl*, utgiven av *E. Hildebrand* och *L. Stavenow*. D. 1—2, 4—14. Sthlm 1919—27.
Rec. i Ord och bild 1928. Årg. 37, s. 429—438 av *Adolf Schück*. Med 14 portr.
D. 6 rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 203 (30/7) av *Wilh. Carlgren;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 237 (13/10) av *K. P[etersson]*.

5164. Sveriges riddarhus. Ridderskapet och adeln och dess riddarhus. Under redaktion av *Carl Hallendorff*. (Se N:o 3001.)
Rec. i Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 385—390 av *Fr. Lagerroth*.

5165. **Wessén, Elias,** De nordiska folkstammarna i Beowulf. (Se N:o 3726.)
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 188 (15/7).

5166. Stockholms stads skottebok 1460—1468 samt strödda räkenskaper från 1430-talet och från åren 1460—1473. Utg. av *Joh. Ax. Almquist*. (Se N:o 3027.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 14, Söndagsnummer (16/1) av *Frans De Brun*.

5167. **Paul, Johannes,** Gustaf Adolf. Bd 1: Schwedens Aufstieg zur Grossmachtstellung. (Se N:o 3756.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1928. Bd 138, s. 123—126 av *Otto Brandt:* i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 163 (17/6) av *Gustaf Blomqvist;* i Göte-

borgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 237 (13/10) av *K. P[etersson]*; i Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1928. Bd 41, s. 158—159 av *G. Schnath.*

5168. **Tingsten, Lars,** Gustav II Adolfs politik och krigföring i Tyskland 1630—1632. (Se N:o 3762.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1927, N:o 237 (13/10) av *K. P[etersson]*.

5169. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Afd. 1. Bd 7. Bref 1632. Utg. av *Herman Brulin.* (Se N:o 3055.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 128—130 av *E. W. [Einar Wendt]*.

5170. **Wittrock, Georg,** Gustaf Adolfs krigföring i Tyskland efter striderna vid Nürnberg 1632. (Se N:o 3767.)
Rec. i Stockholmstidningen 1927, N:o 289 (24/10) av *Wilh. Carlgren.*

5171. **Kretzschmar, Johannes,** Der Heilbronner Bund 1632—1635. Bd 1—3 (Se N:o 1041.)
Rec. i Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1928. Bo 40, s. 386—388 av [*Max*] *Hein.*

5172. **Hudita, I.,** Historie des relations diplamatiques entre la France et la Transylvanie au 17:e siècle (1635—1683). — Répertoire des documents concernant les négociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au 17:e siècle (1635—1683). (Se N:o 3770.)
Rec. i Revue historique 1927. T. 156, s. 403—405 av *G. Pagès.*

5173. **Haake, Paul,** August der Starke. (Se N:o 3792.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1927. Bd 137, s. 110—112 av *W. Lippert.*

5174. **Munthe, Arn.,** Karl XII och den ryska sjömakten. D. 3. Utg. av *H. Strömbäck.* (Se N:o 3796.)
Rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 309 (13/11) av [*Hugo*] [*La*]*rs*[*son*]; i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 352 (24/12) av —s; i Stockholms Dagblad 1927, N:o 301 (6/11) av *H. von Krusenstjerna*; i Hist. Tidskr. för Finland 1928. Årg. 13, s. 41—43 av *Eirik Hornborg*; i Ajalooline ajakiri 1928, s. 62—63 av *A. R. C[ederberg]*.

5175. **Benson, Adolph B.,** Sweden and the American revolution. (Se N:o 3114.)
Rec. i Stockholms Dagblad 1927, N:o 130, Söndagsbilaga (15/5) av *Ernst C:son Bredberg*; i Svenska Dagbladet 1928, N:o 235 (29/8) av *Lydia Wahlström.*

5176. **Carlsson, Einar,** Den ryska giftermålsfrågan under Gustaf IV Adolfs minderårighet och första regeringstid. (Se N:o 2436.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 99—105 av *Georg Landberg.*

5177. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. D. 6. 1797—1799. (Se N:o 3816.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 68 (10/3) av *Lydia Wahlström*; i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 222 av *Carl Hallendorff*; i Aftonbladet 1927, N:o 281 (14/10) av *Bengt Hildebrand.*

5178. **Lundh, Herbert,** Gustaf IV Adolf och Sveriges utrikespolitik 1801—1804. Förhistorien till Sveriges deltagande i det tredje koalitionskriget mot Frankrike. (Se N:o 3118.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 391—399 av *Georg Landberg.*

5179. **Morén, F. W.,** Kring 1812 års politik. (Se N:o 3826.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 113 (26/4) av *Nils Forssell.*

5180. **Wichman, Knut,** Karl XIV Johans regering och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft. (Se N:o 3838.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1927, N:o 138 (18/6) av *Sven Grauers*; i Lunds Dagblad 1927, N:o 204 (5/9) av *Georg Andrén*; i Upsala 1927, N:o 208 B (10/9) av *Georg Andrén.*

181. **Cullberg, Albin,** La politique du roi Oscar I pendant la guerre de Crimée. T. 2. (Se N:o 3141 1/2.)
Rec. i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 310—312 av *H. K[oht]*.

182. **Spångberg, Valfred,** Liberalismen i svensk politik. H. 1—2. (Se N:o 3836.)
Rec. i Aftonbladet 1927, N:o 301 (3/11) av *Karl Starbäck.*

183. **Lindgren, John,** Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881—1889. (Se N:o 3848.)
Rec i Clarté 1927. Årg. 4, N:o 8 av *Fr. Ström.*

184. **Lee, Sidney,** King Edward VII. A biography. Vol. 2. (Se N:o 3853.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 95—98 av [*Y.*] *L[oren]ts.*

185. **Gummerus, Herman,** Jägare och aktivister. Hågkomster från krigsåren i Stockholm och Berlin. (Se N:o 3858.)
Rec. i Finsk tidskr. 1928. T. 104, s. 427—445 av *E. von Wendt.*

186. **Kuylenstierna, Osw.,** Hjältarna i Fänrik Ståls sägner. (Se N:o 3867.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 296 (21/12) av *W Söderhjelm.*

187. **Rein, G.,** Karl Johan Adlercreutz. D. 1—2. (Se N:o 2497 o. 3873.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1928. Årg. 29, s. 130—132 av *A. Grade.*

188. **Fersen, Axel von,** Dagbok. Utg. av *Alma Söderhjelm.* D. 1—2. (Se N:o 2513 o. 3183.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 72 (15/3), 79 (22/3), 91, Söndagsnummer (3/4) av *Nils Erdmann;* D. 2 rec. i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 219—222 av *Carl Hallendorff;* i Aftonbladet 1927, N:o 49, Söndagsnummer (20/2) av *J[ohn] L[andquist];* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 148 (1/7) av *K. P[etersson];* i Mercure de France 1928, 1er juin av *Jacques de Coussanges.*

189. **Härnelius, Axel,** Bondeledaren Hans Jansson. (Se N:o 3195.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 207—211 av *Sven Grauers.*

190. **Liljedahl, Ernst,** Anor och minnen. En studie över östgötasläkterna Liljedahl och Wallman jämte befryndade släkter. D. 1. (Se N:o 3906.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 28, s. 176—178 av *Aqut [J. A. Almquist].*

191. **Löwenhielm, C. G.** Greve Carl Gustaf Löwenhielms minnen. D. 1—2. (Se N:o 3908.)
D. 1 rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1927, N:o 138 A (18/6) av *K. P[etersson]*: i Aftonbladet 1927, N:o 176 (1/7) av *Bengt Hildebrand;* i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 174 (29/6) av *Osw. Kuylenstierna.* D. 1—2 rec. i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 223—225 av *Carl Hallendorff;* i Personhistorisk tidskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 28, s. 172—173 av *Bengt H[ildebran]d.*

192. Prelater. Ur prosten Henrik Schönbecks memoarer från 1800-talets förra hälft. Utgivna av *H. Schönbeck.* Med förord av *Nils Erdmann.* (Se N:o 3916.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 345 (17/12) av *Knut Hagberg;* i Personhistorisk tidskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 28, s. 173—174 av *Bengt H[ildebran]d;* i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 279 (1/12) av *T. S[egerstedt];* i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 225—230 av *Edvard Thermænius.*

5193. **Forsstrand, Carl,** Den siste rikskansleren [Fredrik Sparre]. (Se N:o 3917.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 311 (13/11) av *Nils Erdmann;* i Aftonbladet 1927, N:o 316 (18/11) av *Bengt Hildebrand.*

5194. **Ossbahr, C. A.,** **Mynt och medaljer slagna för främmande makter i anledning av krig mot Sverige.** (Se N:o 3923.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1927, N:o 346 ($^{18}/_{12}$) av *Efraim Lundmark.*

5195. **Holm, T.,** **Översikt över Sveriges krig under 1600-talets senare hälft.** (Se N:o 3930.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1927, N:o 302 ($^{29}/_{12}$) av *Sune Bergelin.*

5196. **Wollin, Nils G.,** **Drottningholms lustträdgård och park.** (Se N:o 3971.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1927, N:o 241 ($^{18}/_{10}$) av *Axel L. Romdahl.*

5197. **Schück, H., & Warburg, K.,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. **3:e fullständigt omarbetade uppl. utg. av** *Henrik Schück.* D. 1—3. (Se N:o 3266 o. 3965.)
Rec. i Dagens Nyheter 1928, N:o 166 ($^{20}/_{6}$) av *T. F[ogelqvis]t;* D. 2 rec. i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1927, N:o 286 ($^{21}/_{10}$) av *Sixten Belfrage.*

5198. Vendels sockens dombok 1615—1645. **Med bidrag av statsmedel utgiven genom** *Nils Edling.* (Se N:o 2588.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 202—204 av *J. E. Almquist.*

5199. **Heckscher, Eli F.,** Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historia under och efter världskriget. (Se N:o 3280.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 212—215 av *Sven Brisman.*

5200. **Lagerroth, Fr.,** Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. (Se N:o 3991.)
Rec. i Svensk juristtidning 1928. Årg. 13, s. 385—388 av *Halvar G. F. Sundberg;* i Statsvetenskaplig tidskr. 1928. Årg. 31, s. 508—512 av *Gösta Boëthius.*

5201. Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer. D. 1 (1251—1523). Utgiven av *Nils Herlitz.* (Se N:o 4000.)
Rec. i Stockholmstidningen 1928, N:o 195 ($^{22}/_{7}$) av *Nils Östman;* i [Nor]sk Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 409—411 av *Edv. Bull;* i Hist. Tidskr. 1928, s. 404—416 av *Nils Ahnlund.*

5202. **Sundberg, Halvar G. F.,** Den svenska stapelstadsrätten. En undersökning av institutets utveckling och nuvarande innehåll. (Se N:o 4007.)
Rec. i Svenska stadsförbundets tidskr. 1928, s. 385—388 av *Bengt Hildebrand.*

5203. **Westman, K. G.,** Häradsnämnd och häradsrätt under 1600-talet och början av 1700-talet. En studie med särskild hänsyn till uppländska domböcker. (Se N:o 4009.)
Rec. i Svensk juristtidning 1928. Årg. 13, s. 162—167 av *Nils Edling.*

5204. **Westman, K. G.,** Kungsådran i den svenska rätten under medeltiden. (Se N:o 4010.)
Rec. i Svensk juristtidning 1928. Årg. 13, s. 155—162 av *Hugo von Sydow.*

5205. **Bergh, Severin,** Svenska riksarkivet 1837—1846. Utg. av *Wilfrid Enblom.* (Se N:o 4013$^{1}/_{2}$.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 399—404 av *Vilhelm Gödel.*

5206. **Bull, Edv.,** Jemtland og Norge. (Se N:o 4046.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1928, N:o 120 ($^{6}/_{5}$) av *Nils Ahnlund.*

5207. **Herdin, K. W.,** Uppsala på 1600-talet. **Bidrag till stadens historia.** Rättsväsendet. D. 1—2. (Se N:o 3374 o. 4099.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 268 ($^{18}/_{11}$) av *K. P[etersson];* i Hist. tidskr. 1928, s. 204—207 av *J. E. Almquist.*

208. **Rydholm, P.,** Anteckningar ur Lundby historia. (Se N:o 4169.)
Rec. i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1927, N:o 38 ($^{10}/_{2}$) av *E. J*[*onsson*].

209. **Sundholm, Herman,** Järnbäraland. (Se N:o 4183.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1928, s. 92—94 av *T*[*om*] *S*[*öderber*]*g*.

210. **Tiselius, Carl A.,** Bohusläns märkligare gårdar. (Se N:o 3448.)
Rec. i Aftonbladet 1927, N:o 5 ($^{7}/_{1}$) av *Osw. Kuylenstierna*. D. 2 (Se N:o 4187.)
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1927, N:o 283 ($^{11}/_{8}$) av *Sven Grauers*.

211. **Nelson, Axel,** Om Uppsala universitet under medeltiden. Några anteckningar. (Se N:o 4271.)
Rec. i Stockholmstidningen 1927, N:o 277 ($^{13}/_{10}$) av *Oscar Wieselgren*.

212. **Selander, N.,** och **Selander, Edv.,** Två gamla stockholmares anteckningar och **Selander, N.,** och **Selander, Edv.,** Carl XV:s glada dagar. (Se N:o 7609 o. 4291.)
Rec. i Finsk tidskr. 1928. T. 104, s. 398—420 av *R. F. v. Willebrand*.

213. **Juvelius, Einar W.,** Suomen sotahistorian pääpiirteet. [Huvuddragen av Finlands krigshistoria.] (Se N:o 4360.)
Rec. i Historiallinen aikakauskirja 1928, s. 128—134 av *Ragnar Rosén*.

214. **Nohrström, Holger,** Borgå gymnasiebibliotek och dess föregångare bland Finlands läroverksbibliotek. Ett bidrag till Finlands biblioteks- och kulturhistoria. (Se N:o 4371.)
Rec. i Hist. tidskr. för Finland 1928. Årg. 13, s. 86—89 av *Gunnar Castrén*; i Nordisk tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1928. Årg. 15, s. 184—186 av *G. A*[*dd*]*e*.

215. **Suolahti, Gunnar,** Finlands prästerskap på 1600- och 1700-talen. Översättning från finskan av *Herman Gummerus*. (Se N:o 4377.)
Rec. i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1928. Femte Rekke. Bd 7, s. 411—412 av *Edv. Bull*; i Stockholmstidningen 1927, N:o 287 ($^{22}/_{10}$) av *Wilh. Carlgren*; i Svensk tidskr. 1928. Årg. 18, s. 144—149 av *Bertil Boëthius*; i Personhistorisk tidskr. 1927 (tr. 1928). Årg. 28, s. 168—170 av *B. H*[*ildebrand*].

Rättelser till 1927 års bibliografi.

S. 19. N:o 3969 står Uggla, Carl R. skall vara Ugglas, Carl R. af.
S. 26. N:o 4072 står Feuk, Hugo skall vara Feuk, Johan.

REGISTER.

Historiska Föreningens årssammankomst den 25 april 1929.

Sammankomsten öppnades av styrelsens sekreterare professor S. Tunberg, varefter fungerande sekreteraren d:r Y. Lorents föredrog följande

Årsberättelse.

Svenska Historiska Föreningen har under sistförflutna året räknat omkring 540 årsavgiftsbetalande medlemmar inom och utom Sverige, till vilka kommit 17 postprenumeranter. Antalet ständiga ledamöter räknat från föreningens stiftande uppgår till 118 — av vilka nu 41 levande jämte 13 institutioner — och den jämlikt stadgarna av deras avgifter bildade fonden till 9 550 kronor. I styrelsens sammansättning har under året ingen förändring ägt rum. Styrelsens medlemmar ha varit: professor C. Hallendorff, ordförande, landshövding N. Edén, minister T. Höjer, generallöjtnant H. Wrangel, professor S. Tunberg, sekreterare, arkivrådet H. Brulin, skattmästare, professor L. Stavenow, riksarkivarie H. Almquist, professor G. Carlsson, professor C. Weibull.

Föreningen har under året utgivit fyrtioåttonde årgången av sin tidskrift. Såsom bidrag till täckande av utgivningskostnaderna har föreningen åtnjutit ett statsanslag av 3 000 kronor samt dessutom från Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademien erhållit ett anslag av 750 kronor.

* * *

Den svenska historiska litteraturen har under år 1928 varit av ungefär samma omfattning som under närmast föregående år. Till historiens metodik och filosofi höra smärre uppsatser av Liljekrantz och Stavenow. Av urkunds- och källpublikationer må nämnas: Acta et processus canonizationis beate Birgitte (h. 4—5), utgivna av Collijn, Finlands medeltidsurkunder, utgivna av Hansen (del 5), Olaus Petri, Stockholms stads tänkebok, utgivna av Larsson, Weismantells dagbok 1709—1714, utgiven av Bring, Gottfrid Billings anteckningar 1893—1906, utgivna av Hallendorff. Den akademiska disputationslitteraturen inrymmer ett mindre antal ar-

beten. Sveriges politiska historia beröra I. Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436, Thyresson, Sverige och det protestantiska Europa från Knäredsfreden till Rigas erövring, Ericsson, Gustaf II Adolf och Sigismund 1621—1623, Essén, Johan Liljencrantz som handelspolitiker. Inom det statsrättsliga gebitet falla Thermænius, Lantmannapartiet och Timelin, Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909.

Under året har en ny historisk tidskrift, Scandia, sett dagen; dess utgivare är L. Weibull. Av sammanfattande framställningar märkes en ny del av Svenska folkets historia, författad av Hallendorff och omfattande Frihetstiden. För Sveriges äldsta och medeltida historia äro att anteckna Anderssons ovan omnämnda gradualavhandling, en intressant studie av G. Carlsson över den svensk-norska unionen under Magnus Eriksson, en kritisk undersökning av Stockholms blodbad av L. Weibull samt smärre uppsatser av Ahnlund, Corin, Lindberg, Lindqvist, Neuman, Schreiner, Wiklund m. fl. Vasatidens historia representeras av en fortsättning av Sjödins studier över Västerås riksdag samt Elanders analys av Sturemorden gåta. Rörande storhetstidens historia må påpekas Ericssons och Thyressons förut berörda doktorsavhandlingar, Sörenssons fortsatta forskningar rörande kejsaren, Sverige och de nordiska allierade från Karl XII:s hemkomst från Turkiet till alliansen i Wien 1719, en fjärde del av Hartman, Åländska kongressen och dess förhistoria samt smärre uppsatser av H. Almquist, Mellander, Steckzén, Tingsten, C. Weibull m. fl. Till Sveriges nyare historia höra Esséns tidigare omförmälta doktorsdissertation och mindre studier av Donner, Edén, Forssberg, Stavenow m. fl.

På personhistoriens område må först uppmärksammas några samlings- och matrikelverk: ett par häften av Svenskt biografiskt lexikon, utgivna av B. Boëthius, en fjärde del av den introducerade svenska adelns ättartavlor, utgivna av Elgenstierna, en fjärde och sista del av Hernösands stifts herdaminne, utgivet av Bygdén, en första del av Skara stifts herdaminne 1850—1930, utgivet av Cederbom och Friberg. Inom den övriga personhistoriska litteraturen bör erinras om Lindebergs framställning av Pechlins öden, Alma Söderhjelms fortsättning av Axel von Fersens dagbok, Hugo Hamiltons hågkomster samt personhistoriska och genealogiska bidrag av Ahnlund, Hafström, Lundqvist, Nachmansson m. fl. För krigshistoriens vidkommande skall hänvisas till den av Kleen och Björn utgivna översikten över Sveriges försvar genom tiderna, Petris fortsatta, grundläggande forskningar rörande Första livgrenadjärregementets historia, Ungers studie över Karl XII och Östersjökriget 1715, Stenbock, Östgöta kavalleriregemente 1618—1699, Lindh, Kongl. Björneborgs regemente. Litteraturhistorien företrädes framför allt av en ny del av Schücks upplaga av Illustrerad svensk litteraturhistoria. Inom konsthistorien falla nya delar av Sveriges kyrkor, Andres

Lindbloms och Agnes Brantings monumentala verk över medeltida vävnader, Romdahls och Dahlgrens historik över Skara domkyrka samt Kjellins studier över de konsthistoriska förbindelserna mellan Gotland och Östersjöprovinserna. Statsförfattning- och rättshistorien har riktats med ett flertal arbeten, såsom Thernænius och Timelins ovan anförda gradualavhandlingar. Herlitz översikt av det svenska statsskickets historia, Hemmers studier rörande straffutmätningar i medeltida svensk rätt, Jan Eric Almquists forskningar i svensk jordrätt, Bomgrens rättshistoriska undersökning av sekreta utskottet 1723—1756, Lagerroth, Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång m. fl.

Inom den bibliografiska och arkiv- och biblioteksvetenskapliga litteraturen observera vi särskilt Historisk Tidskrifts egen historiska bibliografi för år 1928, utarbetad av Setterwall, samt Tor Bergs arkivhistoriska utredning rörande de särskilda fögderierna för förbrutna gods under Karl IX:s och Gustaf II Adolfs regeringar. Den topografiska litteraturen har såsom vanligt varit jämförelsevis rik. Nya häften ha utkommit av Noraskogs arkiv, utgivna av Holmkvist, och av Forsslunds stora Dalaverk. Holger Rosman har med en tredje del avslutat sin utmärkta skildring av Bjärka-Säby och dess ägare, och Rosengren har utgivit andra delen av Karlshamns historia. Olof Tresks kartor över Kemi och Torne lappmarker 1642 ech 1643 hava utgivits, försedda med en ärorik inledning av Ahnlund. Värdefulla monografier äro Nordberg, En gammal Norrbottensbygd, anteckningar till Luleå sockens historia, Näsström, Det gamla Medevi, Selling, Säterier och gamla gårdar av kulturhistoriskt värde inom Stockholms stads icke planlagda område, Vejde, Kronobergs läns herrgårdar, E. W. Dahlgren, De uppländska bruken Österby, Forsmark, Leufsta och Gimo. På det kulturhistoriska området må framhävas den stora festskriften över svenska lantmäteriets historia, översikten över vårt lands andliga och materiella kultur, utarbetad under redaktion av Blomstedt, Böök och Upmark, Beckmans historik över Göteborgs vetenskaps- och vitterhetssamhälle, Städernas allmänna brandstodsbolags minnesskrift, där de historiska partierna äro författade av Nils Forssell och Karl Åmark, Carlquists framställning av Skånska brandförsäkringsinrättningens historia, Wijkmarks skildring av Nya elementarskolans utveckling m. fl. För de andliga rörelsernas historia i vårt land äro upplysande skildringen av Svenska missionsförbundets uppkomst och femtioåriga verksamhet, författad av Axel Andersson och Th. Anderson, och Paul Petter Waldenströms minnesanteckningar 1838—1875. Av speciellt folkloristisk inriktning äro Celanders stora arbete över nordisk jul, Olofssons skildringar av folkliv och folkminne i Ås, Vedens och Gäsene härader i Västergötland samt Mats Åmarks studie öher kyrkklockor, klockare och klocksägner i Dalarna.

Det återstår till sist att nämna ett par ord om de nyutkomna utländska arbeten — i den mån de icke redan förut blivit uppmärksammade — vilka äro av särskild betydelse för svensk historia. Den nya danska rikshistorien, Det danske Folks Historie, har i snabb takt fortsatts. Av den högst värdefulla danska källpublikationen Repertorium diplomaticum regni Danici mediaevalis har en ny del, omfattande tiden 1451—1466, utkommit under redaktion av W. Christensen. Den polska forskaren Tyszkowski har utgivit ett arbete över Sigismunds andra resa till Sverige, varvid han kunnat begagna några hittills ej av forskningen utnyttjade aktstycken. Inom serien British diplomatic instructions 1689—1789 omfattar den under året utkomna femte delen Sweden 1727—1789. Av speciellt intresse även för Sverige är den finländske forskaren J. O. Söderhjelms gradualavhandliing Démilitarisation et neutralisation des îles d'Aland en 1856—1921.

Härefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Historiska föreningens ekonomiska ställning framgår av nedanstående tablå:

Debet.

Saldo från 1927	12 522: 97	12 522: 97
H. M. Konungens årsavgift 1928	50: —	
475 årsavgifter för 1928 à 10 kr. . . .	4 750: —	
1 avgift m. m. för årgången 1928 . . .	13: 41	
Rest av en d:o (i övrigt inbetalad 1927) .	5: 30	
Prenumerationsavgifter genom postverket (13 abonnenter à kr. 17: 04)	221: 52	
Redovisning för år 1927 från Fritzes bokförlagsaktiebolag	1 033: 93	
D:o från Gad, Köpenhamn	181: 90	
Räntor på obligationer	335: —	
» » sparkassemedel	254: 69	
Lösa årgångar och äldre häften av Historisk Tidskrift	370: 20	
Återburna postavgifter	279: —	
Statsanslag för 1928	3 000: —	
Vitterhetsakademiens anslag för 1928 . .	750: —	11 244: [illegible]
	Summa kronor	23 767: [illegible]

Kredit.

Å Redaktionens konto	2 811: 80	
» Boktryckeriets »	6 684: 95	
» Distributions- och diversekonto	1 361: 37	10 858: [illegible]
	Summa utgifter	10 858: [illegible]

Saldo till 1929:		
ständiga ledamöters fond	9 550: —	
övriga tillgångar	3 359: 80	12 909: 80
	Summa kronor	23 767: 92

Behållningen är sålunda placerad:

5 svenska statens 5 % obligationer à 1 000 kr . .	5 000: —
1 svenska statens 5 % obligation à 500 kr	500: —
1 AB Christiernssons 6 % obligation à 1 000 kr . .	1 000: —
Å sparkassa i Skandinaviska kreditab.	2 458: 33
» » » Svenska handelsbanken	3 539: 09
» » » Inteckningsbanken	412: 38
Summa kronor	12 909: 80

Historiska föreningens räkenskaper, av vilka ovanstående tablå är ett utdrag, hava av oss undertecknade revisorer blivit granskade och befunna riktiga, med omsorg förda och försedda med behöriga verifikationer. Med anledning av sålunda verkställd revision få vi härmed tillstyrka, att föreningen beviljar full och tacksam ansvarsbefrielse för 1928 års förvaltning.

Stockholm den 15 mars 1929.

Verner Söderberg. *B. Boëthius.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades styrelsen ansvarsfrihet för 1928 års förvaltning. Till ledamöter av styrelsen omvaldes de förutvarande med undantag av generallöjtnant Wrangel och arkivrådet Brulin, vilka undanbett sig återval och som i styrelsen ersattes med professor G. Wittrock och d:r Y. Lorents. Till revisorer valdes förste arkivarien d:r B. Boëthius och lektor d:r G. Jacobson och till deras suppleanter krigsarkivarien d:r B. Stecksén och arkivarien E. Hedin. Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll. Professor Sven Tunberg höll föredrag om »Några problem ur Engelbrekts historia».